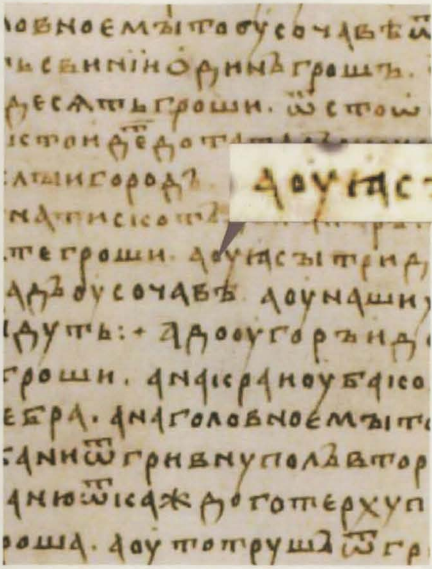

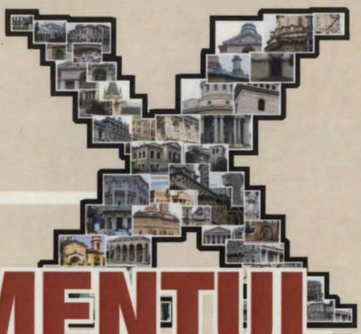

MONUMENTUL

Lucrările celei de a X-a ediții a Simpozionului național MONUMENTUL tradiție și viitor

volumul II

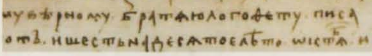

Iași 2009

https://biblioteca-digitala.ro

MONUMENTUL

- X -

vol. 2

Cercetare – Proiectare – Conservare – Restaurare

https://biblioteca-digitala.ro

MUZEUL MUNICIPAL, IAȘI

NR. INVENTAR 517

Copertă: G.D. Pătrăuceanu

Traducere și corecturi la rezumatele în engleză: Coralia Costaș

Tehnoredactare: Ovidiu Bișog

Materialele din prezentul volum au fost prezentate în cadrul Simpozionului Național „Monumentul – Tradiție și viitor”, ediția a X-a, Iași, 2008. Întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor publicate aparține autorilor.

Lucrare apărută cu sprijinul
Direcției pentru Cultură, Culte
și Patrimoniu Cultural Național Iași.

ISSN 1844-9042

https://biblioteca-digitala.ro

MONUMENTUL
- X -
vol. 2

Lucrările Simpozionului Național
Monumentul – Tradiție și viitor
Ediția a X-a, Iași, 2008

Volum coordonat de
Sorin Iftimi, Aurica Ichim
și Lucian-Valeriu Lefter

Iași – 2009

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Laudă tenacității

Moldova și capitala sa Iașii, dețin în număr covârșitor mari momente istorice pe care mulți români le-au vizitat, alții tânjesc să le cunoască iar străinii le caută cu deosebire. Prin orizontul retoricii cucuteniene ori evlavia mănăstirilor ștefaniene și rareșene, prin gingășia și armonia așezărilor bucovinene sau impresionanta unitate a reședințelor domnești, boierești și răzeșești, aici se mai păstrează încă un peisaj echilibrat de bunul simț și temperat de măsura înaintașilor. Desigur că nu peste tot și nu atâta cât ne-am fi dorit.

Armoniile și estetica în multe locuri desăvârșite ale zestrei istorice construite moldovenești bucură ochii și cuceresc sufletele iar pentru mentalul românesc sunt trăsături care înscriu un real sentiment de mândrie.

Risipă de bogăție, altădată, cu o alchimie desăvârșită și subtilă care s-a impregnat în felul de a fi al oamenilor, această zestre istorică are virtuți deopotrivă naționale, regionale și europene. Iar mai presus de orice este o marcă de identitate. Din păcate puțini dintre contemporani înțeleg și caută să respecte în măreția și unicitatea sa acest tezaur, dar mai ales în durerile și nevoile sale de întreținere și restaurare. Agresiunea unui urbanism nesăbuit și cupiditatea, lipsa de interes, dar și lipsa unei gândiri de perspectivă, au înghesuit și siluit între construcțiile modernității, în multe așezări, mândre monumente. Faptele lor, toate, s-au întreprins, vai, în numele progresului și al prosperității.

Spirit lucid și îndrăgostit de arhitectura de „izbândă" moldovenească, G. M. Cantacuzino a considerat, cu atâta dreptate, că a organiza înseamnă a armoniza, dar respectând tradiția. Este acesta un îndemn de care va trebui să țină seamă cei din fruntea așezărilor. Or, acestui îndemn li s-au aliniat în primul rând istoricii, arhiviști, muzeografi, dar și susținători tehnicieni ai valorilor culturale, arhitecți, ingineri, conservatori, restauratori, investigatori etc. Așa că inițiativa ieșeană de a patrona o reuniune științifică națională, cu rezultate consemnate de acum în cele zece volume monumentale este de toată lauda.

Izbânda acestui grup profesional nu e una facilă, ci necesită multă tenacitate și răbdare. Conservatorismul pozitiv al grupului denotă însă o înțelegere profundă a nevoilor moderne, atât ale monumentelor cât și a ceea ce generează acestea atunci când sunt tratate cu bunăvoință, respect și dragoste.

De aceea, la acest volum omagial salutăm din nou tenacitatea moldovenească, descoperind nu doar un orgoliu cultural bine justificat, ci arătând talia centrului academic ieșean, loc unde s-a consolidat un mediu atât de favorabil dialogului profesional și celui cu ceilalți parteneri și utilizatori ai monumentelor

https://biblioteca-digitala.ro

istorice. Meșterul și meseriașul, tehnicianul, arhitectul și inginerul de la monumente, dar și cei care le cunosc capacitatea culturală și economică, s-au însoțit în paginile de față cu istorici ai diferitelor domenii, cu arhitecții și muzeografii, conservatori și restauratori, venind cu o perspectivă modernă investită în studii și contribuții teoretice.

Toate acestea aduc un plus de vizibilitate pe seama celei mai perene componente a avuției culturale naționale. Lăudându-i pe susținătorii simpozionului „Tradiție și viitor", ca și perseverența cu care au consemnat și în acest volum idei, opinii, teze și experiențe, le aducem un cuvenit omagiu.

Ioan Opriș

https://biblioteca-digitala.ro

Monumentele și istoria lor

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Asistența statului român pentru bisericile din afara țării (1918 - 1944)

Ioan Opriș

La 17 și 18 decembrie 1918, în guvernul României au intrat primii demnitari din provinciile unite cu țara: transilvănenii Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș și Ștefan Ciceo Pop, reprezentanții bucovineni Iancu Flondor și Ion Nistor. Toți fuseseră numiți ca miniștri fără portofoliu, conlucrând cu Ion Gh. Duca, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice. De la 27 septembrie 1919 vor fi desemnați ca miniștri basarabenii Ion Inculeț și Daniel Ciugureanu, Ion Nistor rămânând să reprezinte Bucovina, iar ardelenii continuându-și activitatea de demnitari. Reorganizările din 5 decembrie 1919 au adus între membrii guvernului, ca miniștri de stat, pe Ion Inculeț și Pantelimon Halippa pentru Basarabia, Ion Nistor pentru Bucovina și Ștefan Ciceo Pop pentru Transilvania. Începând cu acest guvern, provinciile reunite cu țara au reprezentanți ministeriali[1] însemnați, tot mai mulți dintre aceștia fiind chemați să guverneze; la Culte și Instrucțiune Publică, ministeriatele lui Octavian Goga (1923-1921), Vasile Goldiș (1920-1921; 1926-1927), Alexandru Lapedatu (1923-1926; 1927-1928; 1933-1934; 1937), Dimitrie Gusti (1932-1933), Ioan Lupaș (1937-1938) fiind printre din cele mai reprezentative. În tot acest timp, Ministerul devenit din 1927, „al Cultelor și Artelor", era bine servit de o echipă de redutabili tehnicieni.

În 1921, componența Ministerului Cultelor și Artelor era următoarea: Virgil Cioflec, director general al Artelor, N. Rădulescu-Niger, directorul Cultului ortodox din Vechiul Regat, N. Popovici, directorul Cultelor din provinciile alipite; Petre Ionescu, directorul Cultelor străine, Șt. Popescu, directorul Contabilității, Dionisie Enciu, Zenovie Pâclișanu, Ioan Savin, Gh. Mugur și Th. V. Popp, inspectori generali.

Cu completări și numiri reduse, această echipă de la Culte a stat alături de titularii departamentului aproape două decenii. Prin ei se vor opera numeroase proiecte care-i priviseră pe românii din afara granițelor țării, pe cei ce se coagulau în jurul bisericilor patronate de autoritățile ecleziastice românești. Personalul bisericilor și capelelor românești din străinătate – preoți, diaconi, cântăreți – a funcționat conform prevederilor *Legii clerului mirean și semina-*

---

[1] Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României*, București, 1995, p. 88-83.

https://biblioteca-digitala.ro

riilor: era numit pe cinci ani, dintre teologii titrați, în urma unui concurs și numai dintre cei care slujiseră deja la o biserică din țară (cf. Art. 57 din Lege și art. 346 din Regulamentul Legii). Cei care aparțineau clerului monahal erau aleși în aceleași condiții, doar că nu trebuiau să fi slujit la o anume biserică (cf. Art. 353 din Regulament). Să urmărim câteva exemple.

Ani de-a rândul Ghenadie Bogoevici, preot ortodox român la Budapesta, a administrat, în numele Consistoriului din Sibiu, averea Fundației „Emanoil Gojdu". În 1921, în vederea continuării bunei administrări a fundației, Legația română din Ungaria a propus crearea unui Episcopat ortodox pentru românii din această țară, condus de același preot, pentru ca „o parte din avere să rămână tot în Ungaria și deci, sub influența directă a guvernului" (român)[2].

Participările la seminarii ecleziastice, la întâmplări și evenimente sunt întâlnite frecvent în practica bisericească. Astfel, susținerea costurilor călătoriei la Varșovia, pentru delegația Mitropoliei Bucovinei, condusă de mitropolitul Nectarie (cu consilierii Consistoriului Dim. Dan și G. Șandru și diaconii M. Bocca și N. Gorcea), care urma să participe la întronizarea mitropolitului Varșoviei, la 15 septembrie 1925, a revenit tot ministerului[3]. Cu o largă deschidere și respect față de ceilalți credincioși, Statul român, Ministerul Cultelor și Artelor a suportat cheltuielile pentru slujitorii tuturor cultelor religioase recunoscute; și pentru cei ortodocși sau catolici, dar și pentru muezinul, șeicul și turbedorul geamiei „Atik" de la Cavarna, sau cei de la geamiile Baradar ori Balcic[4]. Asemenea tratament onorează o viziune tolerantă și democratică, nedezmințită de-a lungul vremii. Adeseori autoritățile românești au intervenit atunci când se puneau în discuție interese religioase pe seama unor comunități. De pildă, relațiile cu autoritățile grecești, intervenția consulului general român de la Salonic, pe lângă guvernatorul Macedoniei, au condus, în 1927, la hirotonisirea a patru noi preoți pentru bisericile din comunele Hrupișta. Selia-Veria. Doliani și Abela-Perivole[5]. Iată o veste care era nu doar bine primită, ci mai ales, la

---

[2] Vezi copia raportului legației la Ministerul Afacerilor Străine (MAS), cu nr. 17826/1921 și conceptul de adresă al directorului N. Popovici cu nr. 28093/26 mai 1921, către MAS, în Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (DANIC). fond Ministerul Cultelor și Artelor (MCA), 2719, dosar 109, f. 1-5.

[3] Cf. adresa Mitropoliei Bucovinei, Cernăuți, nr. 465/7 septembrie 1925. DANIC, fond MCA, dosar 9/1925, f. 118.

[4] Cf. state de plată pentru Muftiatul județ Caliacra, 1926, *ibidem*, dosar 159/1926, f. 4; 6v.

[5] Cf. adresa MAS – Direcția Politică nr. 71996/16 dec. 1927, către Ministerul Culturii și Artelor, *ibidem*, dosar 14/1928, f. 54.

[6] Ministru al Cultelor și Artelor în guvernele Barbu Știrbei (4 iun.-20 iun. 1927), I.I.C. Brătianu (21 iun.-24 nov. 1927) și Vintilă Brătianu (24 nov. 1927-9 nov. 1928).

https://biblioteca-digitala.ro

împlinirea căreia conlucrează ministrul Alexandru Lapedatu[6] și patriarhul Miron Cristea! Se cerea atunci să fie făcute intervenții și în alte spații europene.

Înființată prin lege de către împăratul Francisc al II-lea, la 8 octombrie 1796, într-un local de pe Fleischmarkt, nici capela de la Viena nu se prezenta mai bine în anii de după Primul Război Mondial, fiind într-o situație „din cele mai disperate": chiria era neachitată de luni de zile, preotul lipsit de salariu, iar construcția șubrezită. Paroh și enoriași, deopotrivă, se temeau că „vom fi siliți a închide pentru totdeauna lăcașul sfânt", ceea ce ar fi „cea mai crâncenă lovitură'", iar „blăstămul posterității ar pluti ca o amenințare lugubră asupra acestei generații slabe, de epigoni nevrednici"[7]. Disperați, aceștia cereau ministerului: „Mântuiți-ne!" căci erau „o vatră națională", iar colonia românească „un mănunchi mic de oameni, copleșiți de grijile zilei, consumați de muncă și decepții"[8]. Sprijiniți, în parte, de Mitropolia din Cernăuți, ei au solicitat 200.000 lei, iar de la minister salariul și drept la pensie pentru paroh; în plus și lămurirea statutului acestuia, căci autoritățile pretindeau să fie cetățeni austrieci.

La 22 ianuarie 1927 V. Goldiș[9] a aprobat cererile parohiei, formulate de preot Ioan Mitariu. Subvenția cerută, de 200.000 lei, ce se angajase să o plătească Mitropolia ortodoxă a Bucovinei, a fost stopată ani de zile. Tocmai de aceea câțiva ani mai târziu primul ministru N. Iorga l-a însărcinat pe ministrul secretar de stat pr. N. Popescu[10] să revadă ce s-a întâmplat cu eparhia, căci Cernăuțiul nu achită preotului Petru Jancovski de la Viena decât retribuția acestuia ca paroh la Sinăuții de Jos, absolut infimă pentru a rezista la scumpetea din capitala Austriei[11].

Din nou, în 1931, la început de an, parohul bisericii ortodoxe de la Viena, Jancovski a reclamat că nu-și primise salariul din luna noiembrie, cei de la Fondul religionar al Bucovinei nevirând suma aferentă[12]. Mitropolia Bucovinei

[7] Vezi adresa Parohiei ortodoxe Viena nr. 96/1926, către MCA, la care V. Goldiș a cerut un raport detaliat, MAS-Direcția Politică, dosar 4/ 1927, f. 8.

[8] *Ibidem*, f. 8v.

[9] Ministru al Cultelor și Artelor în guvernul gen. Al. Averescu (30 mart. 1926-3 iun. 1927).

[10] Subsecretar de stat la Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor (18 april. 1931-5 iun. 1932).

[11] Cf. adresei Consiliului parohial ortodox Viena, nr. 121/2 nov. 1931, *ibidem*, dosar nr. 4/1931, f. 65.

[12] Cf. comunicării Legației din Viena prin Ministerul Afacerilor Străine – Direcția Politică, nr. 78650/3 ian. 1931 către Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor, *ibidem*, dosar 4/1931, f. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

era aceea căreia îi revenea obligaţia unei cote de 200.000 lei anual pentru capela de la Viena.

Acest aşezământ fusese statuat, la 7 ianuarie 1907, prin demersul preşedintelui coloniei româneşti, dr. Sterie Circu. Către primarul oraşului dr. Lueger, un filoromân, care a aprobat amenajarea unui apartament drept capelă, în Löwelstrasse 8. Or, „imens bine a făcut această mică capelă pentru românism în timpul războiului", ei fixându-i-se de către statul român o subvenţie de 4.000 lei/an, până la izbucnirea războiului, apoi cei 200.000 lei achitaţi anual de Mitropolia Bucovinei[13].

În Franţa, biserica ortodoxă românească de la Paris s-a fondat după 1850, prin asocierea lui V. Alecsandri, Al. Lahovary, Al. Rosetti, I.C. Brătianu şi M. Kogălniceanu, un nucleu în jurul căruia s-a coagulat o colonie de durată şi de mare valoare spirituală. Confruntată cu rigorile războiului, între 1916 şi 1919, aceasta a fost părăsită, rămânând în paragină. După conflagraţie vor fi necesare multe măsuri pentru a conserva şi susţine aşezământul.

În primăvara anului 1927, mitropolitul Ungrovlahiei l-a numit superior al bisericii din Paris, pentru un an, pe pr. Icon. D. Popescu-Moşoaia. Preot la biserica bucureşteană Popa Creţu, acesta l-a înlocuit pe Vasile Radu. La început de iarnă l-a numit tot aici, ca dirijor de cor şi cântăreţ, pe Vasile Popovici, absolvent de Conservator, care a luat locul lui I. Kirescu[14]. Însă în iarna anului 1928, pr. D. Popescu-Moşoaia a demisionat din postul de superior al bisericii, locul fiind ocupat de parohul de la Sf. Visarion din Bucureşti, părintele I. D. Petrescu[15]. Aşa că, pentru noul dirijor şi profesor de muzică corală Vasile Popovici, care a plecat la Paris la 15 octombrie 1927, Mitropolia Ungrovlahiei a cerut ministerului sprijin logistic şi o sumă necesară acoperirii cheltuielilor de drum[16]. La capela din capitala Franţei, salariile personalului nu aveau adăugate sporurile, care, chiar mici, mai înmulţeau cu ceva veniturile, pentru a face faţă unui oraş cu viaţă scumpă. Pentru a rezolva problema, chiar Legaţia României a solicitat ministerului sprijin[17]. Un sprijin necesar şi ascultat la Bucureşti.

Necazuri erau – nu puţine – şi la parohia ortodoxă de la Marcoveţ, din Banatul sârbesc, unde preotul român era prea bătrân şi aproape orb, iar celui

[13] Vezi memoriul preşedintelui consiliului eparhial Viena, Marius Husău către rege, ministerele Industriei şi Comerţului, Agriculturii şi Domeniilor, Societăţii şi Ocrotirilor Sociale, pentru acordarea a 200 000 lei anual, *loc. cit.*, dosar 4/1931, f. 67-68.

[14] Cf. adresei Mitropoliei Ungrovlahiei, Arhiepiscopia Bucureştilor, nr. 4195/27 iun. 1927, către Ministerul Cultelor şi Artelor, *ibidem*, dosar 14/1928, f. 26.

[15] Cf. Mitropoliei Ungrovlahiei, Arhiepiscopia Bucureştilor, nr. 0978/16 febr. 1928, către Ministerul Cultelor şi Artelor, *ibidem*, dosar 14/1928, f. 5.

[16] Cf. Adresa nr. 6692/5 oct. 1927, *ibidem*, dosar 14/1928, f. 53.

https://biblioteca-digitala.ro

dornic să-i i-a locul i se amânau examenele. Tocmai în acest sens, Legația Română de la Belgrad a propus ca învățătorul Cornel Râmneanțu să fie admis la un examen teologic extraordinar pentru a deveni capelan. Pentru a-i sprijini, V. Goldiș a cerut episcopului de Caransebeș rezolvarea chestiunii[18].

Nici biserica San Salvadore de la Capelle din Roma, a Mitropoliei Greco-Catolice a Blajului, nu se bucura de o soartă mai bună. Fusese închisă prin 1925 și nu avea personal deservent, deși era singura proprietate românească în capitala Italiei. Și în acest caz, V. Goldiș a trebuit să ia o decizie fermă, pentru a da un așezământ credincioșilor români din acea țară, ceea ce și face la 20 mai 1927, când a cerut funcționarilor ministerului să evalueze costurile de reparație și serviciu religios[19] acordat. După cum ușor se observă, tratamentul corect în cazul bisericilor naționale îl găsim și în cazul unor biserici din Balcani. De pildă, sprijinul Bisericii ortodoxe albaneze a fost în schimb consistent, înlesnind astfel situația credincioșilor români din această țară. Se știa ce rol a jucat România, care a ajutat colonia albaneză din București să introducă în Albania cărți tipărite în limba națională, precum și oferindu-i suport lui Fan Noli, cel care ajuns aici primul episcop. Când, în 1912, Biserica Ortodoxă Albaneză a rupt relațiile cu Patriarhia ecumenică, tot ierarhii români i-au stat în ajutor, iar în 1922, când Congresul bisericesc de la Berat, prezidat de preot Marcu Vasile din Corița, a decis înființarea unei episcopii, Fan Noli a ajuns episcop la Dutazzo și apoi șef al statului albanez. În 1925, Pandeli Vangheli a dobândit un mare sprijin de la Patriarhia Română pentru recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Albaneze, și hirotonisirea altor preoți în România. Așa că, la 6 iunie 1926, un mitropolit al Patriarhiei ecumenice a încheiat o înțelegere la Tirana, recunoscând autocefalia și-n fruntea bisericii pe Vasile Marcu, ca și pe ceilalți episcopi de Corița și Berect, de Tirana, Durazzo și Arghirocastro. Cum înțelegerea nu a fost dusă până la capăt, din nou ierarhii albanezi au apelat la Biserica Ortodoxă Română, rugându-l pe Ion Dragu să „tălmăcească" dorințele și preferințele lor. Înțelegerea a dat roade, albanezii primind sprijin pentru pregătirea de preoți și susținere pe lângă

[17] Vezi adresa Mitropoliei Ungrovlahiei, nr. 2711/21 april. 1927, transmisă ministerului; *ibidem*, dosar 4/1927, f. 16.

[18] Cf. adresa Ministerului Afacerilor Străine, nr. 13938/11 mart. 1927, către Ministerului Cultelor și Artelor, *loc. cit.* dosar 4/ 1927, f. 11.

[19] Vezi adresa Ministerului Afacerilor Străine – Direcția Afaceri Politice și Contencios nr. 8812/9 april. 1927, către MCA, *ibidem*, dosar 14/ 1928, f. 22.

[20] Detalii în raportul lui Vasile Stoica, *Biserica Ortodoxă Albaneză și Patriarhia noastră*, trimis lui Al. Lapedatu și de aici Sinodului, în adresa Ministerului Afacerilor Străine nr. 51124/24 nov. 1927, *ibidem*, dosar 14/1928, f. 34. Vezi și la Ioan Opriș, *Vasile Stoica în serviciul României*, București, 2008, p. 162-177.

https://biblioteca-digitala.ro

Patriarhia ecumenică, în vederea recunoașterii autocefaliei[20]. Patriarhul Miron Cristea i-a susținut în mod sistematic pe cei 40 000 români albanezi, organizați în 8 centre: „Pe cale diplomatică, am căutat să le asigurăm, din partea guvernului albanez, dreptul de a-și menține și mai departe limba română în biserică și școală, chiar și cu ocazia acordării thomosului de autocefalie al Bisericii Albaneze, de către Patriarhia Ecumenică din Constantinopol"[21]. Acestora li s-au trimis cărți, reviste și veșminte bisericești, iar pentru bisericile afectate de cutremurul din 1931 – ca la Corcea – s-au colectat sume însemnate de bani, trimițându-li-se comitetelor pentru refacerea așezămintelor.

Mai dificile s-au arătat a fi problemele religioase la românii americani[22]. Încă din 1918 aici se hotărâse înființarea unei episcopii ortodoxe puse sub administrarea scaunului mitropolitan de la București, dar din cauze diverse, proiectul s-a tot amânat. Ministerul a răspuns Arhiepiscopiei ortodoxe de Alba Iulia și Sibiu – într-o scrisoare semnată de vicarul Vasile Stan – de a pregăti un pașaport oficial pentru preotul Gh. Perian din Șugag, numit în 1928 la Youngstown-Ohio[23].

La sud de Dunăre, la 27 octombrie 1928, mitropolitul Ungrovlahiei a mai adăugat un post la catedrala de la Sofia, în care a fost numit tânărul diacon Paraschiv Angelescu, de la catedrala din Câmpulung-Muscel. O lună mai târziu, același ierarh a numit, la 1 octombrie, pe studentul teolog N. Chițescu paracliser la capela de la Paris, în locul lui Gh. Secrieru[24].

La 16 octombrie 1928 Arhiepiscopia Ortodoxă Română de Alba Iulia și Sibiu a înștiințat Ministerul că a delegat pe P.c. Traian Scorobeț pentru o deplasare de documentare în America[25].

Dintr-o altă eparhie, cea a Mitropoliei Greco-Catolice de la Blaj, mitropolitul Vasile Suciu a cerut fonduri de îngrijire pentru biserică și casa lor parohială de la Roma, pretinzând aceeași sumă ca și pentru biserica ortodoxă de la Sofia; drept răspuns ministrul Aurel Vlad[26] a aprobat 300 000 lei[27].

[21] Vezi adresa Sf. Sinod, nr. 1560/1 iunie 1937, către MCA, *ibidem*, dosar 150/1937, f. 105.

[22] Vezi detalii la Ioan Opriș, *The Bishop Policarp Manesça (20 III 1883 – 26 X 1958) and the Concern for The American Romanians*, în „Muzeul Național", XVIII, București, 2006, p. 339-376.

[23] Preot cu studii la Institutul Andreian, numirea fiind comunicată de eparhie cu nr. 3851/30 mar. 1928, *ibidem*, f. 91.

[24] Vezi în adresele Mitropoliei Ungrovlahiei cu nr. 7249/29 oct. Și 7668/15 nov. 1928, către Ministerul Cultelor și Artelor, *loc. cit.*, f. 126, 130.

[25] Cf. adresa semnată de mitropolitul Nicolae, cu nr. 10264/16 oct. 1928, *ibidem*, f. 128.

[26] Ministru al Cultelor și Artelor în guvernul Iuliu Maniu (10 nov. 1928-6 april. 1930).

[27] Cf. adresa Mitropoliei către Ministerul Cultelor și Artelor, nr. 7264/22 nov. 1928, *ibidem*, f. 131.

https://biblioteca-digitala.ro

Dintr-un alt loc, de la Wheatstone-Sask (Canada), C. R. Pascu, redactor-şef la ziarul „America”, i-a scris lui N. Iorga, la 9 februarie 1931, cerându-i finanţarea Episcopiei Ortodoxe Române din America[28]. Semnalul acesta aviza, încă odată, cât de necesară era sprijinirea comunităţilor româneşti din acest continent, prin măsura înfiinţării şi susţinerii unei autorităţi speciale.

Stagii de pregătire, burse, trimiteri în mari aşezăminte a unor tineri teologi, vor fi puse în serviciul pregătirii de preoţi cu har pentru a servi bisericile dinafara României. Dar, datorită crizei economice, aceste posibilităţi se îngustează deşi în 1931 bursele unora dintre clericii greco-catolici trimişi la studii în străinătate au continuat să fie suportate de către stat. Erau în respectiva situaţie şi studenţii Dumitru Pop şi Ioan Dragomir, trimişi din 1927 la Universitatea din Strasbourg[29]. Pe lângă pregătirea teologică, dialogul interconfesional trebuia de asemenea sprijinit.

Acelaşi Minister al Cultelor şi Artelor a dirijat – şi suportat financiar – contribuţia Bisericii Ortodoxe Române la lucrările Comisiunii dogmatice ortodoxo-anglicane, care lucra pentru comunitate de vederi interconfesională, unind ierarhii ortodocşi, catolici şi anglicani. Astfel, în octombrie 1931, la Londra şi Bonn, a fost delegat României, mitropolitul Bucovinei Nectarie, care, în urma deplasării ca şef al unei delegaţii de clerici a informat ministerul şi pe regele Carol al II-lea[30].

Nu de puţine ori, mai ales reparaţiile sunt costisitoare şi cereau să fie sprijinite.

În septembrie 1930, capela română ortodoxă de la Paris a beneficiat din nou de reparaţii, efectuate de arhitectul Artur Lorenz, mijlocitor şi plătitor fiind Legaţia României. Motive diferite au dus la neplata unei restanţe de 13.155 franci, amânată până în 1932[31]. În final aceasta s-a rezolvat.

[28] Vezi în adresa Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, nr. 651/27 mart. 1931, care trimite scrisoarea spre rezolvare la Ministerul Instrucţiunii Publice şi Cultelor, *ibidem*, dosar 4/1931, f. 9-11. Detalii în studiul nostru, *Policarp Moruşca (20 martie 1883 – 26 octombrie 1958) and the concern The Bishop of the American Romanians*, în „Muzeul Naţional”, XVIII, 2006, p. 339-376.

[29] Cf. adresa Episcopiei Greco-Catolice a Maramureşului, Baia Mare, nr. 2272/1931, Ministerul Instrucţiunii Publice şi Cultelor cu nr. 106 892/ 31dec. 1931, *ibidem*, dosar 141/1931, f. 39.

[30] Cf. adresa Arhiepiscopiei şi Mitropoliei Ortodoxe a Bucovinei, Cernăuţi, nr. 369 / 3 oct. 1931, *ibidem*, dosar 4/1931, f. 62

[31] Situaţia i-a fost reclamată primului ministru N. Iorga chiar de către arhitect, acesta trimiţând-o Ministerului Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor spre rezolvare, la nr. 027 244/ 22 II 1932; *ibidem*, 6/1932, f. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

Rechemarea pr. Ioan Petrescu din postul de capelan la Paris, „un soi de ambasador al sufletului nostru național și al culturii noastre seculare cu nuanță teologică", a atras mai mulți candidați. Unul dintre aceștia – profesorul de teologie istorică la Seminarul Central din București, pr. Dominic N. Ionescu – studiase doi ani la Paris, cu profesorii Eug. De Faye și Gabriel Millet, specializându-se în antichități creștine și istoria artei bizantine. La vremea respectivă, în 1931, statele de serviciu erau favorabile alegerii sale: preot voluntar în campania din 1913, s-a înrolat în 1916, luptând în Transilvania, apoi în anul următor, pe frontul din Moldova, pentru a încheia războiul, în Regimentul I Vânători „Regele Ferdinand I", tocmai la Budapesta! El fusese mobilizat în calitate de protoiereu și a luptat în Regimentul 28 „Negru Vodă", fiind rănit și spitalizat, a făcut apoi, în Regimentul 2 Vânători „Regina Elisabeta", toată campania din 1917. În timpul acesta i-a întâlnit și a fost prezentat principelui Carol, „când ați venit pe poziție, în fața Mărășeștilor și v-au cinstit vrăjmașul cu un bombardament, în noaptea de Sf. Paști și în ziua de Sf. Gheorghe, când s-au împărțit decorațiile vitejilor din Regimentul II Vânători, de însuși măritul rege Ferdinand I"[32]. Tot el arată: în „ce fel m-am purtat atunci când eram singurul preot pe front pentru Regimentul 4 Argeș – 30 Muscel și 2 Vânători din Divizia a III-a, au spus-o atunci comandanții și camarazii de răbdare și de nădejde"[33].

În 1933, la Paris funcționa pr. Petre Vintilescu, cu doctorat în teologie, detașat acolo, dar silit, în vară, să revină la parohia bucureșteană de la „Sf. Voievozi", în urma unei boli, locul său fiind luat de parohul de la biserica „Albă" din București, Dumitru Rădulescu. Acesta a primit de la minister pașaportul diplomatic și 2000 lei pentru instalare[34]. În septembrie, la această importantă parohie, statul român finanța cinci posturi: al preotului paroh Haralambie Popescu (20.340 lei lunar), dirijorul corului Gheorghe Constantin (7.672 lei); cântărețul Marin Ionescu (6.182 lei); paracliserul Pavel Căpățână (5.437 lei); portarul Constance Chislard (4691 lei) ca și corul (14.021 lei), achitând net 58.343 lei[35].

[32] În memoriul trimis regelui Carol al II-lea, a cărui secretar personal l-a înaintat Ministerului Instrucției Publice și Culturii (MIPC), cu nr. 584/18479/ din 9 XI 1931; *ibidem*, 4/1931, f. 63-64.

[33] *Ibidem*, f. 64.

[34] Cf. Adresa Mitropoliei Ungrovlahiei – Arhiepiscopia Bucureștilor, nr. 7792/ 7 iul. 1933, către MCA; *ibidem*, dosar 5/1933, f. 7.

[35] *Ibidem*, f. 19. Dirijorul și paracliserul funcționau de la 1 sept. 1932.

[36] Vezi și adresa Mitropoliei Ungrovlahiei – Arhiepiscopia Bucureștilor, nr. 10 949/ 15 dec. 1931 către MIPC; *ibidem*, dosar 4/1931, f. 79.

https://biblioteca-digitala.ro

Amintim că părintele Petre Vintilescu fusese numit de mitropolitul Ungrovlahiei la 15 decembrie 1931, N. Iorga avizând numirea și notând: „Se vor face intervențiile necesare, adică cele pentru pașaportul diplomatic, indemnizația de transport și instalarea la post”[36].

În Bulgaria, în urma transferului pr. Paraschiv Angelescu de la parohia ortodoxă din Sofia, la parohia „Sfinții” din București, postul a devenit liber și a fost imediat ocupat de Ion Popescu-Runcu[37]. Acesta își încheiase studiile teologice la Sofia și fusese hirotonit diacon de către mitropolitul Platon, la 20 iulie 1929; între anii 1924 și 1929 a fost cântăreț în același loc. Postul său de cântăreț a fost acordat lui Ioan I. Dorobanțu, licențiat și doctorand în teologie, acesta fiind hirotonit, la 28 octombrie 1933. „Echipa” în cauză a fost mult sprijinită de ministrul României la Sofia, Vasile Stoica, reușind să consolideze un cor de reputație și să servească în mod strălucit Institutul român din capitala Bulgariei[38].

Diacon și cântăreț la biserica românească din Sofia, din 1934, Ioan Dorobanțu câștiga lunar 5700 leva (inclusiv din orele de la liceul românesc), ceea ce era „cu totul neîndestulător” pentru el și familie (trei membri), astfel că fusese silit să locuiască la periferia orașului, „modest și sărăcăcios, că-mi este jenă să spun că sunt salariat al statului român, ci las să se înțeleagă că-s încă student, venit aici pe cont propriu, pentru specializare”[39].

„Rolul însemnat nu numai religios, dar și național și cultural” al bisericii ortodoxe române din Sofia – servită de preotul Ion Popescu-Runcu – a determinat, desigur, Ministerul Cultelor și Artelor să-i acorde tot sprijinul. În 1939, arhitectul Duiliu Marcu era trimis pentru a evalua nevoile de reparații și cererea pentru subvenția suplimentară, ambele fiind aprobate[40].

[37] Vezi asupra preotului și activității sale merituoase, la Ioan Opriș, *Vasile Stoica în serviciul României*, p. 53, 57, 183, 191, 205, 219.

[38] Vezi Mitropoliei Ungrovlahiei – Arhiepiscopia Bucureștilor, nr. 5628/31 april. 1933 către MCA; *ibidem*, dosar 5/1933, f. 5.

[39] Într-o cerere către ministerul României la Sofia, Vasile Stoica, diaconul a solicitat lunar 1500 leva în plus, diplomatul intervenind în sprijinul său la București, la minister și Patriarhie, prin adresa Legației cu nr. 43/ 11 ian. 1936, la DANIC, fond MCA, dosar 8/1936, f. 3-4.

[40] Vezi adresa Legației României din Sofia, nr. 43 110/ 1939, semnată de Eugen Filotti, în DANIC, fond MCA, dosar 8/1940, f. 10. Parohul bisericii (născut la. Runcu, jud. Dâmbovița, 25 dec. 1901) a fost numit întâi diacon la Sofia, aici terminând și Facultatea de Teologie..

[41] Și la Ioan Opriș, *Vasile Stoica în serviciul României*, p. 198.

https://biblioteca-digitala.ro

Se poate spune că și aici – ca în numeroase alte locuri – biserica a îndeplinit și funcția de oficiu diplomatic spiritual, făcând numeroase servicii diplomației culturale.

La cel de-al IV-lea Congres de studii bizantine (Sofia, 9-16 septembrie 1934)[41], între învățații români – în primul rând Gheorghe Brătianu – a fost și preotul I.D. Petrescu, parohul bisericii „Sf. Visarion" din București, pentru care ministrul Cultelor și Artelor a intervenit la Prefectura Poliției Capitalei pentru spre a i se prelungi gratuitatea pașaportului[42].

Adeseori acestor biserici trebuia să li se asigure icoane, veșminte, mobilier, iar asumarea cheltuielilor pe care asemenea lucrări le presupun revenea tot autorităților ecleziastice.

În vecinătatea Sofiei, la românii din Serbia, Comisiunea Monumentelor Istorice a aprobat, la 29 mai 1934, ca icoana „Sf. Gheorghe" – proprietate privată – să fie exportată în Iugoslavia, la Vârșeț. Cererea a fost inițiată de Episcopul Timișoarei, Dr. Gheorghe Letiæ[43].

Nici cheltuielile salariale nu pot fi neglijate, preoții și personalul bisericilor din afara României, trăind în țări cu un nivel economic înalt, unde, de regulă, veniturile lor erau modeste.

Din atare rațiune, același Minister al Cultelor și Artelor a susținut salariile preoților și cântăreților din Iugoslavia și Ungaria[44]. Ca în cazul protopopului Gherasim Andru de la Salcia și Marcovăț, administrator al parohiilor ortodoxe românești din Banatul sârbesc și a celor din Betania, Bekes-Csaba, Bichiș, Giula etc. Numi în Ungaria erau 11 parohii, în Iugoslavia 10, peste 100 de preoți fiind plătiți de statul român[45].

Situația era aceeași și în Statele Unite ale Americii. Astfel, în 1936 apărea aplicabilă decizia din 1918 și românilor ortodocși din SUA, fiindu-le numit ierarh în persoana lui Policarp Morușca.

---

[42] Vezi și adresa cu nr. 127 302/25 aug. 1934, DANIC, fond MCA, dosar 58/1934, f. 187.

[43] Icoană 210 X 141 cm, ulei pe pânză, ramă de lemn, semnată de Șt. Alexie și datată 1908 la Jaba-Tomici (fost Modiș), în intervenția protopopului sârb Slobodan Kostiæ, consilier consistorial, către MIRC nr. 28/12 april. 1934 și nr. 500/29 mai 1934, DANIC, fond MCA, dosar 76/1934, f. 34-35.

[44] Cf. adresa Episcopiei Ortodoxe a Aradului, nr. 8525/30 dec. 1935 către MCA, înregistrată la nr. 002832/ 8 ian. 1936; *ibidem*, dosar 91/1936, f. 1.

[45] Listele acestora, cu parohiile lor, cuprind numai în cazul bisericilor ortodoxe românești 488 de poziții (acte justificative, nr. 1048 E/1936); numele preoților la Eparhia Caransebeș, administratoarea fondurilor pentru așezăminte din Iugoslavia, *loc. cit.*, f. 1-56v.

[46] Cf. raportul Legației, cu nr. 3240/ 15 sept. 1936, către ministrul V. Antonescu, în DANIC, fond MCA, dosar 71/1937, f. 112.

https://biblioteca-digitala.ro

Andrei Popovici, delegatul Legației române de la Washington la Congresul Bisericilor Ortodoxe din America, prezidat de Moruşca (5-6 septembrie 1936), a remarcat că prin acesta „s-a produs un reviriment puternic în gândirea şi simţirea românilor noştri de aici", căci ierarhul „le oferă garanție de trăinicie şi continuitate în toate acțiunile sale"[46].

Dar statul român nu i-a neglijat nici pe cetățenii săi de religie musulmană. Astfel, Universitatea musulmană „Al-Azhar" din Cairo avea, în 1936, patru studenţi din România: Rasim Seit-Megit, Edip Abdul-Mennan Hagi Halil şi Namak Abdul Halim Begali originar din Mereni şi Yusuf Abdul Hagi Velisa din Topraisar Pentru aceştia, însărcinatul român cu afaceri la Cairo a cerut sprijin financiar – bursa fiind foarte mică – lui Nicolae Titulescu, ministerul condus de acesta solicitând susţinerea studenţilor la Culte, ministrului Al. Lapedatu. Acesta, la 31 martie 1936, lua act de nota colegului de la Externe[47].

Arhimandritul Bisericii Ortodoxe Române din Paris, Eugen Laliu, a sesizat absenţa postului de diacon, radiat în 1922, pe când la celelalte biserici ortodoxe nici vorbă de asemenea măsură, aşa că „românii noştri se simt umiliţi şi este, cred, o înjosire pentru ţara şi ortodoxia noastră". Căci, scria parohul, biserica – monument istoric – „este cartea de vizită a României, aici, peste graniţă", „stâlpul de nădejde, de putere şi de întărire sufletească a românilor şi a tinerei studenţimi, care, departe de ţară, ascultă slujbele în limba neamului, cu lacrimi şi din întreaga Franţă vin într-însa să-şi aline durerile şi să-şi aducă aminte că sunt români"[48]. Evident că diplomaţii români Liviu Cicio Pop şi G.M. Căpităneanu au sprijinit un astfel de demers. După doi ani şi 10 luni petrecuţi ca paroh al bisericii româneşti din Paris, Eugen Laliu, a revenit în ţară, la 1 februarie 1939, fiind ales încă din 28 octombrie 1938, de Sinod, ca vicar al Mitropoliei Bucovinei.

În capitala Franţei traiul era scump, iar subvenţia de 27.000 lei nu era suficientă, fiind obligaţi să se întreţină din vânzarea lumânărilor. În 1937-1939 Laliu a spălat pictura bisericii (cost 10.000 fr.), a comandat 15 icoane pe lemn (18X25 cm), care s-au executat la mănăstirea Agapia, de către protosinghelul Ghervasie Huluban (758 fr.); a cumpărat veşminte şi 5 covoare mari (executate la Folt şi Ţigăneşti); a aurit tâmpla bisericii şi a editat un album de vederi (în 1.000 de exemplare)[49]. Importanţa acestui aşezământ a determinat Mitropolia

[47] Vezi nota însărcinatului cu afaceri, nr. 159/ 8 febr. 1936 şi urmarea ei, DANIC, fond MCA, dosar 133/1936 f. 2.

[48] În adresa cu antet Église Ortodoxe Roumaine de Paris, cu nr. 95/8 febr. 1938, DANIC, fond MCA, dosar/1938, f. 3.

[49] Cf. Documentaţia din DANIC, fond MCA, 2719, dosar 9/1939, f. 2-4.

[50] Verifică adresa Mitropoliei nr. 3530/23 VI 1939, *ibidem*, f. 13. Ministrul s-a angajat ca începând din 1940 să înfiinţeze postul.

https://biblioteca-digitala.ro

Ungrovlahiei să solicite ministerului înfiinţarea şi finanţarea unui post de arhiereu la capela ortodoxă din Paris, aşa cum aveau ruşii şi grecii. Solicitarea aducea în sprijin şi donaţia de 50.000 lei făcută aşezământului de către M. Bolintineanu[50].

Congresele mondiale catolice din perioada interbelică – ţinute la Manila, Dublin, Chicago, în Franţa şi Africa de Sud – au fost urmărite cu interes de autorităţile politice şi religioase româneşti. La aceste reuniuni au participat şi reprezentanţii unor state prietene, adică a celor aparţinând Micii Înţelegeri, precum Iugoslavia şi Cehoslovacia. La al 34-lea Congres mondial (Budapesta, 25-29 mai 1938), ţinut sub patronajul Papei Pius al XI-lea, chiar Armand Călinescu a înlesnit reprezentanţilor Bisericii Romano-Catolice din România să participe. Cei de la Câmpulung-Muscel şi Bucureşti, s-au deplasat pe paşaport colectiv; aceasta în ciuda atmosferei încordate produse de iredentismul ungar şi de tensionarea relaţiilor internaţionale[51]. Desigur, Ministerul Afacerilor Străine a atras atenţia că reuniunea „va constitui un prilej unic şi grandios pentru desfăşurarea propagandei revizioniste", deci „n-avem interes" de participare, dar a acordat vize gratuite celor aflaţi în tranzit prin România pentru a participa la Congres[52]. Ca măsură de asigurare asupra loialităţii – mereu dovedite – Al. Cisar s-a angajat, de altfel, „că nu va servi scopuri politice" prin respectiva participare.

În 1940, s-au cerut din nou, pentru capela din Paris, fonduri de reparaţii şi „ocrotire" din partea statului român[53]. Nu de puţine ori cheltuielile de reprezentare, dar şi cele destinate participării la reuniunile confesionale, s-au dovedit nu doar necesare ci şi eficiente.

Biserica avea atunci mai mulţi tineri teologi trimişi la studii în străinătate: Al. Ciurea (n. 17 noiembrie 1812, Tătărani, jud. Fălciu), licenţiat al Seminarului „Veniamin Costachi" din Iaşi şi al Facultăţii de Teologie din Chişinău, era doctorand la Strasbourg; Costache I. Paiu, şi el absolvent de Teologie la Chişinău, studia tot aici; la fel şi Garbis Arachelian, – fiul preotului Nerses Arachelian din Bucureşti – care studia la Academia Mechitaristă din Viena. În iarna anului 1939 toţi aceşti tineri solicitau întoarcerea în ţară pentru hirotonire[54].

---

[51] Cf. Adresa arhiepiscopului romano-catolic, Al. Cisar, către ministrul Ioan Lupaş, la nr. 7830/ 1938, înregistrată la MCA, cu nr. 006 089/11 febr. 1938; *ibidem*, dosar 122/ 1936, f. 56.

[52] Cf. adresa MAS, nr. 9871/ 5 mart. 1938, către MCA, *ibidem*, f. 60.

[53] Cf. adresa Parohiei Bisericii ortodoxe româneşti din Paris, nr. 12/7 mai 1940, către MCA, înregistrată începând cu nr. 023 155/ 15 mai 1940, în DANIC, fond MCA, dosar 113/1940, f. 245.

[54] Cf. documentaţia în DANIC, fond MCA, 2719, dosar 9/1939, f. 5, 9, 10.

https://biblioteca-digitala.ro

Tot la Strasbourg a studiat – în aprilie-decembrie 1937 – și prof. Dr. Petru Rezuș (n. 1913, la Rădăuți), licențiat al Facultății de Teologie din Cernăuți (1937), care a trecut acolo doctoratul cu subiectul *Păstorul de suflete și familia*. Revenit ca profesor la Academia Teologică din Caransebeș, s-a specializat în *Dogmatică* și *Apologetică*.

La stăruința guvernului polonez, din 20 octombrie 1938, Patriarhul Miron Cristea l-a desemnat pe Iustin Moisescu ca profesor la Facultatea de Teologie din Varșovia; acesta a fost numit profesor la catedra Sfânta Scriptură a Noului Testament, devenind coleg cu un alt teolog de origine română, Sergiu Kisiel Kisielevski[55].

În acei ani cuțo-vlahii din Munții Pindului nu aveau biserică proprie, deși statul grec le-a recunoscut, începând din 1939, dreptul respectiv. La 7 august 1939, consulul general al României de la Ianina, V. Știrbu, a raportat la București că delegații satelor Mețova (Aminciu), Cerneși, Floru, Grebeniți, Macrini, Siracu, Dobrinova, Paleoseli, Leașnița, Laca (Laista), Medjidie (Kefalovrisis) și Vlahopodorian (Paracalamos), au cerut un universitar român, „cu vederi largi și cu spirit de inițiativă", care să-i reprezinte în Biroul administrației școlare și bisericești din Salonic[56]. Era clar că cuțo-vlahii erau într-un număr atât de mare, încât măsura unor școli și biserici proprii se impunea. La 13 noiembrie 1939, în Grecia funcționau deja următorii preoți români: Brindu Dumitru la Tesalonic, Gâma Steric la Veria-Xirol, Coliletri N. la Veria-Selia, Cotabiți H. la Dobriani, Bacu C-tin și Celea C-tin la Gram-Fetița, Fârșirotu H. la Hrupiște, Puiareu Gh. la Grebena-Andela, Grigoti Gh. la Turia și Țafa Dum. la Cupa (acesta, având 75 de ani, nu mai oficia)[57]. V. Știrbu a ținut să precizeze că „*fârșeroții, un grup de români sănătoși, bravi și harnici*, vorbind cea mai curată limbă românească, așteaptă izbăvire sigură în viitorul cel mai apropiat de la patria mamă România"[58].

[55] Cf. adresa mitropolitului Ungrovlahiei către Ministerul Educației Naționale, cu nr. 37529/7 sept. 1939, *ibidem*, f. 15.

[56] Raportul în DANIC, fond MCA, dosar, nr. 113/1940, f. 148.

[57] Cf. raportul cu nr. 301/13 nov. 1939, cu preoți români din Grecia, cu date preluate în referatul nr. 10073 către ministrul Culturii și Artelor; *ibidem*, 143, 146.

[58] În raportul din 7 aug. 1939, *ibidem*, f. 154.

[59] Cf. adresa Mitropoliei Ungrovlahiei – Arhiepiscopia Bucureștilor, cu nr. 5275 / 20 april. 1940, către MCA, în DANIC, fond MCA, dosar 8 / 1940, f. 35.

[60] Cf. nota Ministerului Afacerilor Străine către MCA, cu nr. 59 365 / 25 sept. 1939, la DANIC, fond MCA, 2719, dosar 125 / 139, f. 1, 6.

https://biblioteca-digitala.ro

În aceeași regiune, tot la Tesalonic, Mitropolia Ungrovlahiei a hirotonit ca diacon, la 13 aprilie 1940, pe profesorul de religie la Liceul comercial român, Ieremia Decu, ca tot acesta să fie și duhovnicul capelei Sf. Gheorghe, aparținând comunității românești din oraș[59].

Dar biserica românească trebuia susținută și în Scandinavia. Legația română de la Stockholm a intervenit – prin Barbu Constantinescu – pentru susținerea capelei ortodoxe românești din capitala Suediei. Servită de pr. Ștefan Timchenko, aceasta avea nevoie de o subvenție de 600 coroane, Ministerul Cultelor și Artelor acordând 20 000 lei[60].

Și-n capitala Belgiei biserica ortodoxă română primea o subvenție anuală de 2000 franci belgieni (45.000 lei)[61].

La fel și în Iugoslavia, parohiile românești trebuiau ajutate. Consiliul eparhial al Episcopiei ortodoxe a Caransebeșului, care le păstorea a cerut, la începutul anului 1939 – apoi și în anii 1940 și 1941 – ajutorul lunar de 1.000 lei (majorat la 1.500 lei în 1941) pentru preoții români de la Biserica Albă (Iacob Drăgulescu), Oreșaț (Adam Măran), Dobuța (Aurel Uroș), Panciova (Timotei Popovici), Sarcia Română (Gherasim Andrei), Vârșeț (Adam Fiștea, preot între 1 noiembrie 1924 și 1940, când a fost înlocuit de Ioan Oravițan)[62].

În vara anului 1940, delegații Ministerului Cultelor și Artelor au participat la o importantă reuniune: cea patronată de *The World Aliance for International Friendship trough the Churches*, găzduită la Novisad (22-24 iulie 1940), la care sunt delegați Șerban Ionescu, V.G. Ispir și Victor Popescu[63].

Din 1935 s-a deschis o capelă românească și la Issy-les-Moulineaux (Siene, Franța), în regiunea industrializată pariziană, unde trăiau peste 200 familii de români. Capela a fost ridicată prin colectă de către români, dar preotul nu era încă hirotonit. Parohul, Grigore Brânzeu (n. 27 septembrie 1905, în comuna Mociora, jud. Mureș, cu liceu la Baia Mare, Academia Teologică din Cluj și licențiat în teologie la Paris) era neremunerat, funcționând și ca învățător,

[61] Cf. intervenția Legației române prin V. Rădulescu, cu nr. 717 / 2a / Bruxelles, 4 mai 1939; *ibidem*, dosar 124 / 139, f. 1.

[62] Vezi adresele 7352E/2 ian. 1939, 7428E /2 ian. 1940, 7321 E /30 dec. 1939, 241 E/ 15 ian. 1940, în DANIC, fond MCA, 2719, dosar 166 / 1940, f. 1, 2, 5, 11, 13, 66.

[63] Cf. invitația lui Henry Louis Henriod făcută de WAJFC, Geneva, 6 iul. 1940, DANIC, fond MCA, 2719, dosar 3? /1940, f. 48-49.

[64] Vezi memoriul din 31 ian. 1940, înregistrat cu nr. 013 608 / 16 mart. 1940, DANIC, fond MCA, dosar 8 / 1940, f. 13, 16.

[65] Vezi adresa MAS către Patriarhul Nicodim, cu nr. 18 936 / 10 april. 1941, în DANIC, fond MCA, dosar 6 / 1941, f. 46-48.

https://biblioteca-digitala.ro

drept care, în 1940, a cerut trecerea postului în buget. Parohia organiza o colonie de vară pentru copii, care, din 1939, era pusă sub patronajul Aretiei Tătărescu[64].

Nu de puţine ori, autoritatea ministerială s-a văzut în situaţia de a media anumite relaţii ale Patriarhiei cu slujitorii ei din străinătate. Cum la Sofia colonia română l-a preferat pe Dorobanţu faţă de Runcu, deşi-i aprecia celui din urmă calităţile muzicale şi serviciul de 17 ani la Sofia, acesta a trebuit să revină în ţară. Decizia a luat-o Mihai Antonescu, astfel că, la 1 iunie 1940, Runcu devenea dirijorul corului Patriarhiei, funcţionând ca protopsalt. Doar că, la 15 octombrie a revenit la Sofia, susţinut de Externe, care asigura conducerea statului că era un adevărat conducător cultural misionar, având „misiune specială, în interes superior de stat"[65]. Preotul Ion Popescu-Runcu, ca paroh la biserica „Sf. Treime" de la Sofia era secondat de ieromonahul Eufrosin Buga, ajutor de preot şi cântăreţ. Mai rezidau şi alţi preoţi aici, cel de la Giumaia de Sus, Teodor Stoica, făcând şi el bune servicii creştinilor români din Bulgaria. În 1944 aceştia erau încă la post, suferind pierderi în timpul bombardamentelor aliate din primăvară, şi vor părăsi Bulgaria doar siliţi de situaţia intervenită prin comunizarea ţării.

Vremurile grele şi interesele majore au impus ca preoţii să fie luaţi în seamă pentru serviciile lor. Dintr-o atare perspectivă, directorul Direcţiunii Politice de la Externe, G. Davidescu, intervenea pentru preotul Ion Popescu-Runcu, explicându-i noului ministru de la Culte, Radu Rosetti[66]: „Legaţiunea noastră adaugă că Biserica română din Sofia datorează mult părintelui Runcu, care este o personalitate cu întinse relaţiuni acolo şi care înainte de a fi preot a adus multe servicii ca secretar al ataşatului nostru militar"[67].

În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, în SUA, deşi sub păstorirea lui s-a reuşit să se ridice la Jackson o bisericuţă de lemn şi un cămin – pentru ca episcopia „să capete viaţă" – Episcopul Moruşca rămânea exilat la Craiova, reţinut în ţară în baza unor presupuse idei pro-legionare. Totuşi, Patriarhul Nicodim va acorda un post de preot şi unul de cântăreţ (plătit cu 9.000 şi

---

[66] Ministrul Educaţiei Naţionale, Cultelor şi Artelor în guvernul general Ion Antonescu (27 ian. 1941 – 1 ian. 1943).

[67] În adresa Ministerului Afacerilor Străine, nr. 54 650 / 29 iul. 1941, DANIC, fond MCA, dosar 6 / 1941, f. 4.

[68] Vezi în adresa Consiliului Central Bisericesc nr. 271 / 15 febr. 1941, către MCA, la DANIC, dosar 6 /1941, f. 11. Detalii la Ioan Opriş, *Bishop Policarp Moruşca*, *loc. cit.*

[69] Cf. adresa sub antet *Rumänische Institut in Deutschland*, nr. 692 / 16 april. 1941, DANIC, fond MCA, dosar 6 / april. 1941, DANIC, fond MCA, dosar 6 / 1941, f. 1.

[70] Cf. adresa MAS, semnată de G. Davidescu, cu nr. 29592 / 19 april. 1941, către R. Rosetti, DANIC, fond MCA, dosar 6 / 1941, f. 20.

https://biblioteca-digitala.ro

respectiv 5.000 lei lunar) pe seama așezământului american, nu însă și fonduri de întreținere[68].

Vremurile erau grele și pentru românii din Berlin. Aici, colonia română „crește pe zi ce trece", așa că, din îndemnul lui Sextil Pușcariu, s-a improvizat o capelă servită de un găsit un preot basarabean, iar Legația și Institutul român plăteau prin membri la cor. Sesizând situația care impunea o rezolvare grabnică, învățatul a cerut lui Radu Rosetti, ministrul Cultelor și Artelor, o subvenție de 1.500 mărci (din care 500 pentru preot)[69]. Și tot la Berlin, preotul Andrei Vescan de la capela românească a solicitat fonduri de întreținere, fiind sprijinit de Externe, dintr-o „reală necesitate, impunându-se ca ea să fie instalată și îngrijită în condițiuni potrivite cu prestigiul țării"[70]. În august se discuta deja despre înzestrarea capelei cu inventarul necesar.

În capitala Italiei, unele demersuri pentru o capelă ortodoxă românească le-a făcut diaconul Gh. T. Tilea, cei de la Patriarhie apreciind că „date fiind interesele politice ale statului român cu statele care compun Axa Roma-Berlin, cum și numărul tot mai mare al românilor ce viețuiesc la Roma, socotim că o capelă la Roma ar corespunde real vremurilor"[71]. În paralel, la Roma, funcționează și o biserică greco-catolică pusă sub autoritatea Mitropoliei Blajului, finanțată de statul român cu 7.500 lei.

Oficializarea celor două parohii – la Berlin și la Roma – s-a încheiat prin Decretul lege nr. 1042 din 1941[72], acestea primind inclusiv subvențiile necesare.

Cuvântul hotărâtor de sprijin a venit din partea directorului Institutului român de la Berlin, Sextil Pușcariu. Acesta s-a adresat, la 26 octombrie 1941, subsecretarului de stat de la Culte, dr. Ion Sandu, recomandând – alături de ambasadorul R. Bossy – sprijinirea și finanțarea așezământului, respectiv a coloniei românești „doritoare de a-și pleca genunchii în fața celui Atotputernic"[73]. Între timp, tânărul doctor în teologie la Universitatea din Atena, Ion

[71] Cf. adresa Mitropoliei Ungrovlahiei semnată de Patriarhul Nicodim, către R. Rosetti, cu nr. 2722 / 20 V 1941, *ibidem*, f. 22. Parohul Gh. I. Tilea era licențiat al Facultății de Teologie din București și al Pontificium Institutum Orientalium Studiorum din Roma.

[72] „Monitorul Oficial" (MO), nr. 285/ 19 dec. 1941.

[73] Cf. scrisoarea lui Sextil Pușcariu, Bran, 26 oct. 1941, DANIC, fond MCA, dosar 6/1941, f. 114. Ion Sandu a funcționat ca subsecretar de stat la Ministerul Educației Naționale, Cultelor și Artelor în guvernul gen. Ion Antonescu, de la 4 febr. 1941 până la 4 dec. 1941.

[74] Vezi Cererea lui Ion Barnea, București, Calea Victoriei, nr. 12, 24 nov. 1941 și numirea cu nr. 19 437/ 3 dec. 1941, DANIC, fond MCA, dosar 6, f. 115, 117, 122.

[75] Cf. adresa Consiliului Central Bisericesc către Ministerul Culturii Naționale și Cultelor (MCNC), cu nr. 1055/ 11 mart. 1943, DANIC, fond MCA, 2719, dosar 5 /1943, f. 18.

https://biblioteca-digitala.ro

Barnea, care se găsea la Roma ca „membru aspirant” al Școlii române – și totodată, cântăreț la nou înființata biserică ortodoxă română – a reușit să determine numirea sa ca paroh la Berlin. S-au făcut, în regim de urgență, formele necesare de pașaport, întrucât la 1 noiembrie 1942 îi expira amânarea serviciului militar, or, trebuia hirotonit degrabă pentru a fi scutit de încorporare. Mitropolia Ungrovlahiei îl numise pe acest teolog, cântăreț la parohia bucureșteană „Puțul Înalt”, începând cu 1 decembrie, ca detașat la Roma, acordându-i 15.000 lei lunar și pașaport oficial[74].

În respectivele condiții, Consiliul Central Bisericesc l-a numit, la 31 decembrie 1942, pe Visarion Puiu (fost duhovnic la Negrești, jud. Neamț) ca preot ajutător la parohia ortodoxă cu hramul Sf. Mihail și Sf. Gheorghe din Berlin[75]. La lăcașul acesteia trebuiau reparații imediate, la fel și la casa alăturată, cum erau de trebuință un diacon, încă un cântăreț și susținerea bănească a corului[76]. Bisericii i au fost făcute totodată mai multe donații, între care sunt de amintit cele din partea lui Al. Tzigara-Samurcaș[77]: un epitaf și o dveră lucrate de regina Elisabeta. Parohia, în fine, a început să funcționeze, având preot paroh pe ec. Em. Vasilovschi, iar consilieri pe Victor Geormăreanu, Raoul Bossy, M. Stănescu, Gr. Tr. Gallin, gral Gheorghe Gheorghe, dr. S. Orbonaș, V. Tulescu, D. Antonescu, lt. col. D. Popescu, mai toți diplomați acreditați în capitala Germaniei.

Prin decizia nr. 30 746 / 15 iunie 1943, tânărul Ion Barnea era numit în sfârșit diacon la Berlin, făcându-se actele de plecare – pașaport de serviciu – pentru el și soție, ca și demersuri la legațiune să-i acorde un împrumut bănesc pentru întreținere. La 3 iulie, acesta era deja instalat la Berlin[78]. Vremuri teribile pentru mica grupare de români din acest oraș! La 22-23 noiembrie 1943, un bombardament aliat a adus pagube mari tuturor, pierzându-și bunurile în timpul acestuia. Între timp Ion Barnea venise în țară, aducându-și soția ca să nască aici; și lui îi arseseră toate bunurile. La 25 februarie 1944, Barnea se adresa Siguranței Generale pentru aprobarea unei vize de ieșire la plecarea la

[76] Cf. adresa parohiei cu nr. 31 / 16 mart. 1943 către MCNC, *ibidem*, f. 50. La 2 aprilie 1943 se știa că mareșalul Antonescu l-a însărcinat pe arh. C. Iotzu cu cumpărarea și refacerea bisericii pe seama Statului Român, catapeteasma și icoanele acesteia fiind deja pregătite în țară.

[77] Cf. proces-verbal nr. 3 / 12 april. 1943, *ibidem*, f. 51.

[78] Cf. cererea lui Ion Barnea, 3 iul. 1943, *ibidem*, f. 35-36.

[79] Vezi detaliile din cererile lui I. Barnea, București, 25 febr. 1944, str. Turlei 13 și adresa Legației României la Berlin nr. 1667/3jL / 29 april. 1944 către MCNC, vezi DANIC, fond MCA, 2791, dosar 8/1944, f. 8. 9, 12.

[80] Cf. proces-verbal al Consiliului eparhial, ședința din 25 iul. 1944, nr. 10 293/1944, [*ibidem* f. 11]

https://biblioteca-digitala.ro

post, iar la 11 martie 1944 se adresa Legației ungare, tot pentru viză. Abia revenit la Berlin, la 29 aprilie 1944, generalul Ion Gheorghe anunța Ministerul Culturii Naționale și Cultelor că – de comun acord cu preotul Vasilovschi – a dispus înapoierea de urgență în țară a pr. ajutător Visarion Puiu, a diaconului Ion Barnea, și a cantorului Mircea Buciu, la Berlin rămânând parohul, ieromonahul Ilarion Arimov și cântărețul Gr. Cristea[79]. Întors acasă, Visarion Puiu va fi numit consilier la Secția Culturală a Arhiepiscopiei Bucureștilor, iar Ion Barnea, la Comisiunea Monumentelor Istorice[80].

Dintr-o altă capitală, de la Roma, ministrul plenipotențiar Gh. Lecca a trimis în plin război un raport al Legației de pe lângă Vatican, cerând – între altele – majorarea retribuției mons. Aloise Tăutu, „dat fiind scumpetea vieții"; cu 3111 lire italiene și 75 fr. elvețieni lunar nu se putea duce un „trai modest și decent", asta în timp ce alți prelați (slovac, ungur, portughez) aveau 12.000-16.000 lire italiene! Prelatul român, fost profesor timp de 22 de ani la Academia Teologică din Oradea, timp de 22 de ani – era, de altfel, foarte apreciat de enoriași și de angajații misiunii diplomatice[81]. Preotului Gh. T. Tilea i s-au încredințat în fine 50.000 lei, în februarie 1942, pentru amenajarea capelei în capitala Italiei[82].

Și la Paris parohia română s-a confruntat cu numeroase probleme. Arhimandritul Teofil Ionescu, superiorul bisericii, a inițiat aici „Vestitorul", revistă de atitudine – aprobată la 12 iulie 1943 – inclusiv în ce privea pierderile teritoriale ale României[83]. În vara anului 1943, era trimis aici de către Consiliul Bisericesc, absolventul de Seminar și Conservator cu media 9 (primul din promoția sa)[84], Mircea Buciu[85]; acesta-l înlocuia pe Octavian Moldovan, care se întorsese în țară în acea iarnă. Biserica ortodoxă românească din capitala Franței era renumită pentru corul său, aici fiind dirijor și cântăreț

---

[81] În nota MAS nr. 74 024 / 16 sept. 1943, trimisă și la MCNC, semnată de Th. Scorțescu, la care reacția lui Mihai Antonescu a fost surprinzătoare: să fie înlocuit cel care semnala situația! În DANIC, fond MCA, 2719, dosar 5/1943, f. 78.

[82] Cf. documentația MCA, nr. 68052/ 1942, ANIC, fond MCA, 2719, dosar 191/1941, f. 1, 4.

[83] Vezi DANIC, fond MCA, 2719, dosar 5/1943, f. 37.

[84] Cf. adresa semnată de Patriarhul Nicodim, *ibidem*, (vezi *supra*), f. 41.

[85] Născut la 9 febr. 1907, în comuna Giulești-Bălcești, jud. Vâlcea, cântăreț titular la biserica „Domnița Bălașa" și solist la Opera Română.

[86] În nota MAS, nr. 102 058/ 6 iun. 1944, care era însoțită de referatul nr. 39/ 31 mai 1944, al Consulatului general de la Viena, semnat de A. Barcianu și de copia adresei parohiei „Sf. Vineri", Viena, nr. 22/27 mai 1944, MCA, fond MCA, nr. 2719, 8/1944, f. 22, 24, 25.

https://biblioteca-digitala.ro

Ştefan Popescu (profesor la Academia de Muzică din Bucureşti), între 1 ianuarie 1912 şi 1 aprilie 1922, urmat apoi de Ioan. I. Constantinescu.

Nici la Viena nu era o situaţie mai bună. Până la război, biserica „Sf. Înviere" se întreţinea din Fondul Bisericesc Ortodox al Bucovinei din Cernăuţi. Din 1935, însă, trecând la Ministerul Cultelor şi Artelor aceasta i-a acordat o subvenţie anuală de 100.000 lei, în 1939, de la Externe, şi 108.000 lei de la Culte, pentru ca în 1940 să o retragă. Vreme îndelungată pr. Petru Jancovschi s-a descurcat, dar în 1944 nu mai putea, aşa că a cerut subvenţia de 6.000 RM, căci scăzuse numărul enoriaşilor „poate mai ales din cauza greului ce apasă ca o pedeapsă a lui Dumnezeu, în faţa căruia cu umilinţă ne prosternăm, pentru a ne învrednici de izbăvirea noastră"[86].

O altă intervenţie a făcut Ministerul Cultelor şi Artelor la cel al Finanţelor, pentru fondurile necesare plăţii unui post de secretar şi a altuia de om de serviciu la Protoeria din Salonic, precum şi a unui post de cântăreţ şi paracliser, la biserica Vodena din Macedonia. Mai ales la Vodena, „în vremurile actuale deosebit de dificile din Macedonia, biserica este unicul punct de reazim al românilor de aici, iar slujbele bisericeşti singurele care întreţin legătura de dependenţă a unora de alţii"[87]. Cererea în cauză privea precis trei oameni, care ocupau deja funcţiile numite: Adam Bujiu (secretar), Gh. Chiparisi (om de serviciu) şi Gh. Papacostea (cântăreţ şi paracliser).

La Baden-Baden, în Germania, capela ortodoxă română, edificată la 1863-1866, purta „în zidurile ei impregnate cu stema domnească a Moldovei, nostalgia ţării, cu toată duioşia trecutului", fiind caracterizată „de multă curăţenie şi aspect de mănăstire voievodală românească"[88]. Prinţul Mihail Sturdza (1834-1849) i-a fost ctitor, alături de soţia sa, Smaragda Vogoride, ctitoria consemnând moartea fiului lor Mihail, născut la 31 octombrie 1846 şi mort la 30 iunie 1863. În naos, statui de marmură de Carara îi reprezintă pe fondatori, iar două alte sculpturi: o tânără cu o coroană de spini (opera lui Gabriel I. Thomas, Paris, 1868) şi un tânăr – prinţul mort la 1863 – (de Rinaldo Rinaldi, Roma, 1866) reprezentat pe când era elev la Liceu imperial Bonaparte din Paris, ca şi o placă de bronz exprimând părerea de rău a profesorilor acestuia (3 iulie 1863), consemnau obiectul ctitoriei. Pictura bisericii se datora lui W.

[87] În adresa semnată de dr. Olimp N. Căciulă, cu nr. 17 256 /7 aug. 1944, avizată de Ministerul Finanţelor, cu nr. 54 637/ 16 aug. 1944, DANIC, fond MCA, 2791, dosar 8/1944, f. 43.

[88] În referatul lui Visarion Puiu, preluat se insp. gen. şef dr. Ion Lăncrănjan, Orăştie, 26 iul. 1944, utilizând şi date după P.S. Pocitan, Bisericile noastre de peste hotare, în DANIC, fond MCA, 2719, dosar 8/1944, f. 27-30.

https://biblioteca-digitala.ro

Hanschild, catapeteasma pictorului Müller, iar în inventar o *Evanghelie* ferecată în aur și argint, bătută cu pietre prețioase, era darul mitropolitului Veniamin Costachi pentru Mihail Sturdza. Cinci hectare de parc, o casă parohială confortabilă – adevărată vilă – și o eforie aleasă pe trei ani, formată din cinci persoane: directorul Poliției, Primarul general, primul funcționar al ducatului, un membru din consiliul comunal și parohul, un rutean, care făcea slujbă de două ori pe lună, depinzând de mitropolitul rus Serafim și de mitropolitul Moldovei și Sucevei – administrau un fond de 300.000 RM. În 1926 mitropolitul Pimen l-a trimis aici ca preot, fără remunerație, pe pr. M. Ștefăniță, acesta expediind biblioteca bisericii la Seminarul ieșean „Veniamin Costachi".

Peste 300.000 de vizitatori veneau anual la acest așezământ, iar vreo 100.000 și la biserică. Tocmai din atari motive, Visarion Puiu a propus ca această biserică să fie „un izvor de răspândire a credinței noastre strămoșești și un prilej de evidențiere a românismului nostru în ceea ce are mai frumos și mai caracteristic"[89]. Ca să fie concret, a făcut mai multe recomandări: Mitropolia Moldovei să trimită un preot moldovean și un teolog cântăreț, care ar fi putut urma Facultatea de Teologie de la Strasbourg; să nu se mai ia taxă la biserică; să se tipărească o broșură, în germană și în franceză, cu istoria bisericii, prevăzută cu ilustrație; să se aducă iconițe din țară; să se facă un mic muzeu „specific Moldovei, cu picturi, costume și alte obiecte de artă"; după încheierea războiului să se construiască pe terenul bisericii „un frumos și serios hotel cu restaurant, din al cărui venit s-ar putea întreține personalul bisericii, ca și personalul românesc al acestei clădiri", căci așezământul de la Baden-Baden era „un centru de afirmare a românismului nostru și e păcat să fie lăsat în părăsire"[90].

Aceste propuneri au fost însușite de mitropolitul Moldovei și Sucevei, Irineu, care scria, la 8 iulie 1944, din mănăstirea Govora, ministrului Cultelor

---

[89] În *Propuneri de reorganizare a Bisericii ortodoxe române de la Baden-Baden*, de Visarion Puiu, *ibidem*, f. 31.

[90] *Ibidem*. Monumentul era administrat din 1882 de către Mitropolia Moldovei și Sucevei și i-a avut între slujitorii săi pe Ieremia Iliescu, Iuliu Scriban, Cicerone Iordănescu, I. Popescu-Mălăești.

[91] Ion Petrovici, ministru al Cultelor și Artelor în guvernul general Ion Antonescu (4 dec. 1941-1 ian. 1943).

[92] Visarion Puiu fusese până recent preot ajutător la biserica românească din Berlin și „îndrumător cultural și religios pentru lucrătorii și ucenicii români din Germania", cf. adresa mitropolitului Pimen, cu nr. 4807/ 8 iul. 1944, DANIC, fond MCA, 2719, dosar 8/1944, f. 32.

[93] Cf. referatul din Orăștie, 12 sept. 1944, *ibidem*, f. 33. Biserica deținea la această dată – conform actului ctitoricesc – o capelă, o casă parohială, un parc, dar și capital de

https://biblioteca-digitala.ro

și artelor, propunând scoaterea preotului rus și înlocuirea lui cu Visarion Puiu, propunere adnotată astfel de secretarul de stat Aurel Popa: „Problema e importantă, având și multe alte laturi de ordin național și deosebit prestigiu pentru țară. De aceea se va prezenta cazul, în temeiul unui referat, domnului ministru Ion Petrovici[91], spre definitivă rezolvare"[92].

De aspectele juridice și diplomatice s-a ocupat tot Ion Lăncrănjan. Acesta referea, la 12 septembrie 1944, că biserica de la Baden-Baden „se află într-o delăsare atât din punct de vedere *canonic*, cât și *național*", arătând „o totală răsturnare a rostului nostru față de un bun național", condamnând mai ales că limba de oficiere nu era cea română"! Revoltat, adăuga că „este de neînțeles lipsa noastră de vigilență, căci în loc să facem să triumfe interesele noastre românești, în lumina spiritului testamentului în cauză, am lăsat să se introducă, fără nici un temei legal, la conducerea acelei capele, un preot rus, care se găsește chiar în afara jurisdicției canonice a prelatului de la Moscova"[93]. Referentul a considerat că „delăsarea Sf. Chiriarhii a Iașilor față de o atare instituție, de la 1918 încoace, este condamnabilă"[94], cerând ferm „să se îndrepteze irosirea capitalului capelei". Conjunctura politică excepțională a făcut imposibilă rezolvarea problemelor, așa că Ministerul Culturii Naționale și Cultelor le-a trasat pentru perioada postbelică, când spera să dobândească câștig de cauză[95].

*

Prezentând o sinteză a unui efort substanțial, consistent și sistematic, care se bazează pe documentele recent intrate în cercetare, am intenționat să atragem atenția asupra unui segment de istorie bisericească, în principal, dar cu numeroase alte conotații. Fără cunoașterea în detaliu a ceea ce Biserica a făcut pentru susținerea credincioșilor români aflați în afara țării, și cum anume a înțeles să-și îndeplinească menirea ei, istoria națională este incompletă și chiar nedreaptă. A reconstitui o componentă a demersului complicat și costisitor asumat de Biserică și sprijinit de către Statul român apare, astfel, ca o temă majoră a istoriei recente.

169.000 fl. (guldeni) sau 362.142 franci, plasați în obligațiuni de 5%, care însă era diminuat la 40.000 datorită inflației.

[94] *Ibidem*, f. 34.

[95] Cf. adresa către Mitropolia Moldovei și Sucevei, cu nr. 33 093/ 10 oct. 1944, *ibidem*, f. 41.

https://biblioteca-digitala.ro

The Assistance of the Romanian State to the Churches Outside the Country Limits. 1918-1944

The study is based on documents accessible until recently only to researches. It is a recreation of the complicated and costly approach undertaken by the Church with the support of the Romanian State during the between World War period (following the Great Union of 1918), for the maintenance of the Romanian churches outside the country limits. Although numerous governments succeeded to each other, the team of technicians of the Ministry of Religious Affairs remained the same, thus providing coherence to the above effort. According to the religious affair law, titled theologians were appointed following a competition at the churches outside the country limits (parish priests or monastic priests), for a period of five years. No excessive centralization was attempted, maintaining the traditional relations of the above churches. Thus, the Romanian chapel of Vienna belonged to the Metropolitanate of Cernauti, being funded from the funds of the Bukovinean church; the Romanian Church in Paris was subordinated directly to the Metropolitanate of Bucharest; the chapel of Mihail Sturdza in Baden-Baden (Germany) was subordinated to the Metropolitanate of Moldavia; the Church of San Salvadore in Rome was subordinated to the Greek-Catholic Metropolitanate in Alba Iulia. Special attention was given to the Romanian churches in Hungary and Yugoslavia (the Serbian Banat), where there were compact communities of Romanians, even after the Great Union. The Bishopric of Carasnsebes coordinated the Romanian churches in Yugoslavia. In Greece, there were the old communities of Aromanians in Pindului Mountains, receiving confessional support from the Romanian State for preserving their identity. Other Romanian churches functioned in Sofia, Bruxelles, Stockholm. Overseas, there were founded the Romanian churches in the United States and Canada.

https://biblioteca-digitala.ro

Vechi autori și bisericile Bucovinei
- încercare de recuperare a unui monument -

Tereza Sinigalia

Intrarea Bucovinei sub stăpânire austriacă, în 1775[1], a adus însemnate modificări în viața religioasă a provinciei, printre cele mai notorii fiind desființarea mănăstirilor ortodoxe, dintre ele păstrându-se în funcție numai trei – Putna, Dragomirna și Sucevița[2], ultima în dependența Schitului Mare din zona Cernăuți[3] – și crearea Fondului religionar ortodox, care administra bunurile recuperate de la așezămintele monahale în beneficiul comunităților parohiale[4].

Schimbarea statutului politic al zonei și transformările profunde din sfera spiritualității au antrenat, neîndoilenic, modificări și în atitudinea față de lăcașurile de cult văzute de această dată prin prisma calității lor de monument istoric.

Aceste modificări nu s-au produs imediat pe scară mare, ci de abia la câteva decenii, după ce administrația habsburgică se statornicise și își extindea programul pe care astăzi l-am numi „de protecție" asupra monumentelor din toate zonele Imperiului și aparținând practic tuturor confesiunilor, deci celei ortodoxe inclusiv. Interesul pentru trecut al Epocii Luminilor a fost dezvoltat în perioada romantică, iar crearea celebrei Keiserliche-Königliche Central-Commission für Kunst und Historische Denkmale a prilejuit adevărate campanii de cercetare a monumentelor, de restaurare și de publicare a rezultatelor. Așa a fost realizată cercetarea mormintelor din biserica mănăstirii Putna, în 1856[5], publicarea istoricului bisericilor (căci nu mai erau mănăstiri) Humor, Pătrăuți și Sf. Onufrie de lângă Siret[6], Voroneț și Putna[7] sau Solca și Arbore[8], așa și-a

---

[1] *Istoria Românilor*, apărută sub egida Academiei Române, vol. VI, București, p. 685.

[2] *Ibidem*, p. 692.

[3] Dimitrie Dan, *Mănăstirea Sucevița, Cu anexe și documente ale Suceviței și Schitului celui Mare*, București, 1923.

[4] *Istoria Românilor*, p. 692 și n. 1, citând pe I. Nistor, *Istoria Fondului Bisericesc din Bucovina*, Cernăuți, 1929, p. 20-25.

[5] *Deschiderea mormintelor voievodale din mănăstirea Putna efectuată în 1856. Proces verbal și acte publicate de Karl A. Romstorfer*, în vol. „Ștefan cel Mare și Sfânt. 1457-1504. Portret în istorie", Sfânta Mănăstire Putna, 2003, p. 139-165.

[6] F. A. Wieckenhauser, *Geschichte der Klöster Humor, Sch. Onufrei, Horodnik und Petroutz*, 1881.

[7] Idem, *Geschichte der Klöster Woronetz und Putna*, 1886.

[8] Carl A. Romstorfer, *Die griechisch-orientalische Pfarrkirchen Solka und Arbora*, in „ Mittheilungen der KK Central-Commission". Neue Folge, Wien, XVIII, 1892, p. 44-47.

https://biblioteca-digitala.ro

publicat Eugen A. Kozak celebrele *Inscripții*, în ediție bilingvă, slavonă și germană, întreprindere nici astăzi reeditată ca un corpus complet, amendat și tradus în limba română[9], doar parțial reluată de către Nicolae Iorga la începutul veacului XX[10] și în anii '50 în „Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare", dar numai pentru monumentele epocii acestuia[11]. Așa s-a început restaurarea arhitecturii și a picturilor picturii murale din unele dintre biserici și au fost îndepărtate văruieli târzii de pe unele ansambluri.

Școala austriacă de restaurare a arhitecturii prin Carl A. Romstorfer, cea de restaurare a picturilor murale prin Johann Viertelberger și cea de istoria artei, prin reprezentanți de marcă ca Joseph Strzygowski și polonezul Wladyslaw Podlacha, au vădit un interes particular pentru monumentele Bucovinei.

Mă voi opri în această intervenție în principal asupra problemelor de istoria artei abordate de primul și ultimul dintre cercetătorii amintiți[12], rezumându-mă însă la un singur monument și acesta dispărut, ca o fatalitate, tocmai în urma unui atac austriac din timpul primului război mondial, asupra unor zone din Bucovina, pe atunci încă teritoriu al Imperiului Austro-Ungar. Este vorba despre *biserica Sf. Procopie din satul Bădăuți/Bădeuți/Milișăuți*, ridicată de Ștefan cel Mare din 1487, a doua în ordine cronologică în seria cunoscutelor ctitorii din a doua parte a domniei marelui voievod[13].

Wladyslaw Podlacha nu a consacrat în mod particular Milișăuților – cunoscut de fapt sub numele de Bădăuți/Bădeuți încă din Evul Mediu – decât câteva pagini, într-un capitol dedicat picturii alături de Rădăuți, Arbore și Părhăuți[14] și observații sau sumare referiri pe parcursul întregii sale opere dedicate picturii din Bucovina, lucrarea originală devenită azi o raritate bibliografică.

Referirea la Carl Romstorfer nu este nici ea întâmplătoare, arhitectul fiind restauratorul bisericii în 1897 și cel care ne-a lăsat câteva note asupra

[9] Eugen A. Kozak, *Inschriften aus der Bukovina. Epigraphische Beiträge zur Quellenkunde des Landes und Kirchengeschichte*, I, Wien, 1903.

[10] Nicolae Iorga, *Inscripții din bisericile României*, 2 volume, București, 1905-1908.

[11] *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958.

[12] Wladyslaw Podlacha, *Malowidla scienne v țerkviah Bukowini*, Lwow, 1912. Ediția în limba română a apărut în traducerea lui Grigore Nandriș sub titlul *Pictura murală din Bucovina*, tipărită în volumul I din lucrarea Wladyslaw Podlacha și Grigore Nandriș, „Umanismul picturii postbizantine", București, 1985.

[13] Conform textului pisaniei, vezi infra, nota 26.

[14] Wladislaw Podlacha, *op. cit.* Partea a treia: *Aprecierea istorică a stilului*. Subcapitol III. *Bădăuți, Rădăuți, Arbore, Părhăuți*, p. 297-314. Astăzi satul Bădăuți este înglobat din punct de vedere administrativ orașului Milișăuți.

https://biblioteca-digitala.ro

ei, însoţite, într-o primă fază, de un plan sumar cu câteva cote (fig. 1)[15], apoi de un plan mai elaborat, de o secţiune şi de câteva fotografii (fig. 2, 3, 5, 6,7)[16].

George Balş, neîntrecutul până azi istoric al arhitecturii moldave, reproducea, în 1925, un text publicat de Carl Romstorfer în 1898[17], în care acesta descria biserica. Împreună cu fotografiile păstrate de dinaintea dărâmării, acestea constituiseră pentru el – ca şi pentru noi, astăzi – cea mai importantă sursă de cunoaştere a dispărutei biserici[18].

Textul lui Balş, cu trimiterea la Romstorfer, reprezintă şi baza acestei descrieri a arhitecturii bisericii, pe care o încercăm: „În timpul marelui război [primul mondial, n. T.S.] a fost distrusă cu dinamită de către armata austriacă şi acum nu se mai vede decât un morman de pietre şi de moloz acoperit cu bălării şi cu arbuşti. Din fericire, frumoasa pisanie a scăpat aproape nevătămată şi se păstrează în mica bisericuţă de lemn care s-a ridicat în apropierea celei vechi" (fig. 8)[19].

Pornind la o analiză comparativă a planurilor şi secţiunilor oferite de Balş, constatăm că biserica Sf. Procopie din Milişăuţi este cea mai mare din grupul care defineşte prima etapă constructivă religioasă amplă şi coerentă iniţiată de Ştefan cel Mare. Dimensiunile bisericilor din acest grup sunt (după G. Balş): Sf. Cruce a fostei mănăstiri Pătrăuţi: 16,50 x 6.50; Milişăuţi: 20,70 x 9,80; Sf. Ilie Suceava – 18 x 7, 40; Sf. Gheorghe a mănăstirii Voroneţ 20,00 x 7,60 (fig. 9 a, b, c).

Biserica închinată Sf. Mucenic Procopie a fost construită pe un plan triconc, cu absida altarului semnificativ mai amplă decât cele laterale, care aveau traseul interior apropiat de semicerc cu raza mai mică decât a celei estice (fig. 2). Deasupra naosului se ridica o turlă sprijinită pe cunoscutul sistem al arcelor piezişe moldoveneşti. Două arce descendente coborau spre conca absidei estice, în timp ce traveea vestică a naosului era marcată de un singur arc dublou. Toate aceste arce se descărcau în consolă. Turla avea patru ferestre în axele cardinale. George Balş remarca sistemul de acoperire al pronaosului, care avea „o boltă caracteristică şi cred că nu-şi găseşte alta la fel. Era alcătuită de un semicilindru (berceau) longitudinal întretăiat de două bolţi cu penetraţii care se reuneau în axa bisericei"[20].

[15] *„Mittheilungen der K.K. Central Commission", Band 15, Notiz 160, Seite 215, apud „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museum"*, 1893, p. 56.

[16] *„Mittheilungen der K.K. Central Commission"*, în ani diferiţi din intervalul 1889-1899.

[17] *„Mittheilungen der K.K. Central Commission"*, 1898, p. 179, *apud* G. Balş, cf. nota următoare.

[18] George, Balş, *Bisericile lui Ştefan cel Mare*, în *BCMI*, pe anul 1925, apărut 1926, p. 23-27, fig. 22, 23, 24, 25, 26.

[19] *Ibidem*, p. 23. Pisania se păstrează azi în lapidariumul Muzeului Naţional de Istorie al României, din Bucureşti.

[20] G. Balş, *op. cit.*, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro

Trecând la descrierea exteriorului, George Balș îl cita parțial pe Carl Romstorfer, menționând: „Biserica, tencuită în afară și *cu urme de picturi* [subl. T.S.], a avut sub strașină și la turlă o decorație de plăci ornamentale cu rozete și nasturi smălțuite [sic! T.S.]. Romstorfer spune că erau plăci de sobe"[21].

Două perechi de contraforți flancau absidele laterale, iar o pereche de contraforți oblici marca colțurile vestice ale pronaosului. Un mic contrafort era plasat sub fereastra din axul altarului, Contraforții erau de cărămidă, fapt ce l-a determinat pe G. Balș să creadă că „este o particularitate demnă de a fi notată, căci este un exemplu unic, fiind toate celelalte cunoscute de piatră" [fățuită, n. T.S], „părând a nu se lipi bine de corpul bisericei. De asemenea nu mai aveau coronamentele lor cu profilele obișnuite"[22]. Este foarte posibil, credem, ca acești contraforți să nu fi fost construiți de la început, ci să fi fost adăugați ulterior, fiind considerați necesari pentru întărirea structurii bisericii. În acest caz, biserica în forma originară era asemănătoare celor de la Pătrăuți și Voroneț.

Turla se ridica numai pe o singură bază, pătrată, tamburul – marcat de 16 firide nu prea înalte și de 16 ocnițe mici – era practic un cilindru și la exterior, decorat deasupra ferestrelor cu amintitele discuri ceramice.

Decorația arhitectonică exterioară diferea în funcție de părțile bisericii. Absidele erau scandate pe verticală de firide înalte, câte 5 la cele laterale, 7 – la altar, deasupra lor ridicându-se un șir de ocnițe mici, al căror ritm nu corespundea cu cel din registrul inferior. Balș menționa că „*forma primitivă*" a ferestrelor turlei „*se pierduse*"[23]. Observația era corectă, dar autorul nu a avut în vedere informațiile provenite de la Romstorfer însuși, care, îi transmisese datele unui referent al Comisiei Centrale, profesorul universitar doctor Neumann, acesta consemnând clar că turla, deteriorată, a fost înlocuită: „*La dărâmarea turlei* care amenința cu căderea a bisericii parohiale, s-au găsit sub mortar oale decorative sparte (Verzierungstöpfe) și discuri (Rosetten), care erau încastrate deasupra ferestrelor turnului"[24] (subl. T.S!. Aceste fapte

---

[21] *Ibidem*, p. 23-24.

[22] *Ibidem*, p. 24.

[23] *Ibidem*.

[24] *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums*". dritter Jahrgang. 1898, Cernowitz. 1898, p. 111, Aus den „*Mittheilungen der. K.K. Central-Commission" (Fortsetzung aus dem Jahre 1897).1897. Jaheresbericht. Seite 189 bis 191.* De remarcat că, Romstorfer folosește inițial pentru „Turlă" termenul de „*Turm*", pentru ca în notele ulterioare să îl folosească pe cel de „*Lanternkuppel*" sau numai „*Lantern*". Nici terminologia utilizată de Romstorfer pentru decorul ceramic nu este unitară, fapt explicabil prin inexistența acestor forme decorative în mediul său arhitectonic familiar și în tratatele de arhitectură ale vremii, din care, evident, arhitectura din Moldova lipsea cu desăvârșire.

https://biblioteca-digitala.ro

îi prilejuiseră arhitectului austriac și discuția asupra acestui decor ceramic al bisericii, aspect asupra căruia vom reveni mai jos.

Portalul principal se afla pe fațada de sud, semn că dinspre această direcție venea un drum principal, cel pornit de la casele domnești din apropiere, reperate și pe planurile mai vechi ale localității[25]. El avea o structură particulară, unică printre monumentele vremii lui Ștefan cel Mare: patru arce frânte în retragere erau flancate de un arc întrerupt la partea superioară, iar întregul era prins într-o ramă rectangulară cu două baghete încrucișate. Ne aflăm în fața unui tip mixt, care combina obișnuita soluție a arcelor frânte în retragere folosite pentru exterior (Pătrăuți, Sf. Ilie, Voroneț) cu tipurile de portaluri rectangulare, cu mai multe baghete încrucișate, interioare, regăsite la monumentele vremii între naos și pronaos. Ferestrele erau mici, de tipul dreptunghiular cu două baghete încrucișate, inspirate din arhitectura civilă gotică.

G. Balș a publicat și pisania, care astăzi se află în lapidariumul Muzeului Național de Istorie al României, admirabilă pagină de cronică săpată în piatră cu elegante caractere tipice pentru grafia tuturor operelor din indiferent ce domeniu datând din timpul domniei lui Ștefan cel Mare și până la sfârșitul secolului al XVI-lea: „În anul 6989 în luna iulie 8, în ziua Sfântului Mare Mucenic Procopie, Io Stefan Voievod prin mila lui Dumnezeu Domn / Gospodar al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, și cu preaiubitul său fiu Alexandru a dat luptă la Râbnic cu tânărul Basarab Voievod Domnul Țării Românești, numit Țepeluș, și l-a ajutat pe Ștefan și a învins pe Basarab Voievod. Și a fost atunci un măcel foarte mare printre Basarabi. De aceea Ștefan Voievod a hotărât din buna sa voință și buna sa prevedere și a zidit acest hram în numele sfântului Marelui Mucenic Procopie, în anul 6995 și s-a început în luna iunie 8 și sfârșit în același an în luna noiembrie 13" /1487[26] (fig. 8).

Plecând de la textul lui Balș și de la ilustrația oferită de acesta, se pot face câteva observații suplimentare.

Privitor la neobișnuita boltă cu stranii penetrații de deasupra pronaosului, deja Wladyslaw Podlacha, în 1912, remarca, nu în special în legătură cu acest aspect, dar în indirectă relație cu el: „Picturile de la Bădăuți nu s-au păstrat în întregime până în zilele noastre. Lucrul acesta se datorează, parțial, tencuirii efectuate în 1790 în momentul executării unor reparații la construcție și, parțial, *reconstruirii bolții din pronaos*"[27]. Am avea în acest text o afirmație clară – a cărei sursă folosită de istoricul de artă polonez însă nu o cunoaștem – că biserica avusese de suferit înainte de anul menționat, fapt ce ar fi necesitat

[25] Informație transmisă de doamna Dr. Voica Maria Pușcașu, căreia îi exprim mulțumirile mele.

[26] G. Balș, *op. cit.*, loc cit. .

[27] Wladyslaw Podlacha, *op. cit.*, p. 297.

https://biblioteca-digitala.ro

dărâmarea vechii bolți și înlocuirea cu una nouă, de o factură specială, netipică însă nici măcar pentru arhitectura barocă târzie a vremii, din spațiile Imperiului Habsburgic.

Un aspect interesant este cel privitor la decorația fațadelor. În mod evident, Romstorfer menționează două tipuri de decorație: cea arhitectonică propriu-zisă și cea pictată. O serie de notițe apărute în *„Mittheilungen der K.K. Central-Commission"* între anii 1889 *și* 1898 și republicate în *„Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums"* din Cernăuți în aceiași ani se referă în mod expres la acest decor arhitectural, ceramic, și la modul în care acesta a fost descoperit și cercetat[28]. Ele au fost comentate de mai multe ori, prima dată de către Corina Nicolescu și Florentina Jipescu într-un articol privitor la vechea biserică a mănăstirii Probota și la decorul ceramic al acesteia[29], iar apoi reluate de mai mulți cercetători, iar mai nou de Paraschiva Victoria Batariuc într-un context mai larg al unor studii având ca obiect ceramica decorativă din Moldova[30].

Autorii aceștia nu dau însă *in extenso* textele lui Romstorfer, ceea ce ne-a privat de înțelegerea modului în care arhitectul austriac înțelegea să își conducă cercetările și să interpreteze rezultatele. De aceea, am preferat să dăm citate mai largi din chiar textele acestuia.

Primele elemente ale decorului ceramic au fost descoperite de Romstorfer la nivelul turlei, în momentul în care s-a pus problema restaurării bisericii. Referatul deja menționat al profesorului universitar Neumann, din 1898[31], reluat aproape *ad litteram* într-o notiță din același an[32], menționa că: „Una [dintre așa-numitele „rozete", de fapt discuri ceramice, n. T.S.] a fost studiată de Conservatorul Director Carl Romstorfer la fața locului, care a găsit că *discurile de ceramică colorate glazurate (farbig glasierten Thonscheiben)* decorau turla și biserica sub forma unei frize".

În *Notița* respectivă, decorul ceramic de la Milișăuți este comparat cu cel considerat similar întâlnit la Pătrăuți, la Sf. Ilie și în alte locuri, dar și cu piesele descoperite de arhitect la Cetatea Sucevei, dându-se și desenele unor

[28] Publicațiile citate, *passim.*

[29] Corina Nicolescu și Florentina Jipescu, *Din trecutul mănăstirii Probota*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei", an III, 1956, nr. 1- 2, p. 297-298

[30] Paraschiva Victoria Batariuc, *Decorul ceramic al monumentelor din Moldova medievală (Secolele XIV – XVII)*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei. Serie Artă Plastică", tomul 42, 1995, p. 7, 13, 14.

[31] În *„Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums"*, dritter Jahrgang, 1898, Cernowitz, 1898, p. 111, reluând *„Mittheilungen der. K.K. Central-Commission"* (*Fortsetzung aus dem Jahre 1897*).

[32] Ibidem, p. 112-114, citând „Mittheilungen", *1898. Band 24. Seite 179 und 180, Notiz 81.*Vezi supra, nota 24.

https://biblioteca-digitala.ro

asemenea piese provenind de la Milişăuţi şi de la Suceava, dar nediferenţiate între ele[33] (fig. 10). Ştiind că la Pătrăuţi şi la Sf. Ilie decorul ceramic nu este alcătuit din discuri şi triunghiuri cu bumb între ele, ci numai din plăci rectangulare (Pătrăuţi) şi cărămizi smălţuite (Sf. Ilie) este probabil ca această comparaţie a referentului Prof. Univ. Dr. Neumann şi a autorului *Notiţei* să privească ideea acestui gen de decor în sine şi nu tipul pieselor ca atare.

Un raport al arhitectului Carl Romstorfer din 1898 este de cel mai mare interes, deşi el nu a fost citat niciodată în literatura de specialitate. Ca urmare a Înaltei Decizii din 11 septembrie 1898. nr. 8520 a Comisiei Centrale, Romstorfer cercetează faţadele bisericii, făcând o serie de sondaje în mortarul care le acoperea: „Mortarul a fost îndepărtat cu grijă din următoarele zone: 1. pe partea de sud, la stânga uşii de intrare; 2. pe partea de nord aproximativ la mijlocul pronaosului; 3. pe absida principală, spre sud-est; 4. pe absida laterală de sud; 5. pe zidul principal între zonele 3 şi 4.

În zonele 3, 4 şi 5 nu a fost descoperită nici o urmă de friză de cahle. În zonele 1 şi 2 s-au găsit cahle şi triunghiuri/pătrate (Zwickel) de dimensiunea celor găsite la lanterna cu cupolă (turla, n. T. S.) şi repuse la loc la restaurarea terminată din 1897 a bisericii. Cahlele sunt rotunde şi puse pe două rânduri, triunghiurile sunt umplute cu bumbi (Knöpfe) modelaţi. 14 cahle întregi sau parţiale au fost descoperite, la care însă lipseşte partea anterioară smălţuită, datorită mortarului pus mai târziu [preparaţia picturii exterioare figurative, n. T.S] (...), spre deosebire de cahlele de pe turlă [tambur, n. T. S.], unde unii bumbi au fost sparţi. Această friză de cahle a fost descoperită pe pereţii exteriori ai pronaosului pe o lungime de 28 m de jur-împrejur şi se întinde până la absidele laterale.

Se poate spune cu siguranţă că şi la cahlele rămase, cel puţin la majoritatea, *faţa anterioară lipseşte şi există numai gâtul adânc înfipt în zidărie. [...]* Este clar că zonele de tencuială deteriorate în timpul cercetării vor fi readuse la starea iniţială sub supravegherea administratorului parohiei din Milişăuţi.

Prin cercetare, s-a constat, de asemenea că, cahlele sunt contemporane cu zidurile în care au fost încastrate, adică sunt din timpul construirii bisericii[34].

Suntem, aşadar, în prezenţa unei frize ceramice continue, de tipul celei descoperite pe peretele exterior de nord al naosului bisericii mănăstirii Voroneţ, dar alcătuită nu din trei rânduri de discuri, ci din două. În momentul în care s-a decis pictarea exteriorului bisericii, s-a renunţat la friza ceramică, la fel ca şi în cazul Voroneţului, decorul iniţial ceramic fiind acoperit cu mortar.

[33] *„Jahrbuch des Bukovina Landes Museum"*, 1898, p. 113.

[34] *Ibidem*, p. 113: „p. *104. Notitz 76"*. De remarcat că Romstorfer considera iniţial biserica construită în 1481, datorită citirii numai a anului 6989 /1481, cel al luptei de la Râmnic, menţionat la începutul textului.

https://biblioteca-digitala.ro

În Muzeul Național al Bucovinei, din Suceava, se găsesc câteva discuri provenite de la Milișăuți, cel puțin două dintre ele părând a fi din seria comună cu cele de la Cetatea de Scaun (fig. 11). O comparație între aceste ultime piese, recent publicate (piese întregi sau întegibile)[35], și desenele din „*Jahrbuch*" ar putea facilita, prin eliminare, identificarea celor de la Milișăuți din aceste desene. O informație neverificată indică prezența unor discuri provenind de la Milișăuți și în Muzeul Orășenesc Rădăuți.

Cel de al doilea aspect decorativ este reprezentat de pictura murală, atât cea interioară cât și cea exterioară. Și aici, George Balș îl cita pe Romstorfer: „Pictura interioară era bine păstrată, ceva ștearsă pe bolți în naos și numai pe pereții din pronaos. Tabloul votiv reprezenta pe Ștefan, însoțit de familia sa și asistat de Sf. Procopie, prezentând biserica lui Christos.

Biserica e arătată cu acoperiș țuguiat și învelind separat pronaosul, altarul, sânurile și lăsând turla degajată. Așa s-a refăcut de șindrilă învelitoarea cu prilejul reparațiunilor din 1890. Dăm aici în traducere un extras dintr-o notiță a lui Romstorfer. Biserica fiind acum distrusă nu credem fără interes de a reproduce aceste rânduri: „Iconostasul atinge zidurile și în înălțime și în lărgime, între altar și naos. Biserica era, până în 1790, bogat zugrăvită atât pe dinăuntru cât și pe dinafară. Fiind atunci o reparație necesară, s-a spoit totul. Biserica a avut înainte patru turle, s-au scos atunci trei, rămânând numai cea mare, dar înecată într-o învelitoare foarte nepotrivită. Din nefericire, clădirea a suferit mult în cursul anilor și prin nepriceperea oamenilor, dar este de nădăjduit ca printr-o restaurare pricepută, existența ei va fi asigurată și pentru viitor. În anul 1887, s-a început a se readuce încetul cu încetul frescurile acoperite la lumină: frescurile altarului au rămas foarte clare, cel puțin în boltă. Icoanele se grupează în trei rânduri: între întâiul și al doilea rând, un bandou ornamental. În rândul de jos sunt opt figuri, reprezentând Sfinții părinți, în rândul al doilea Cina cea de taină și Spălarea picioarelor; în al treilea rând heruvimii. În naos, sunt de asemenea icoane încă bine păstrate. Vedem spre apus, lângă intrare, portretul ctitorului Ștefan cel Mare cu familia lui. Ține modelul bisericei în mână prezentându-l Sfântului Procopie, care arată spre Christos stând pe tron. Mai departe Răstignirea, Isus în fața marelui preot, Coborârea e pe Cruce; în rândul de deasupra Moartea Maicii Domnului, Schimbarea la față. Mai

[35] Paraschiva Victoria Batariuc, *Catalogul colecției Romstorfer – Ceramica monumentală*, Suceava, 2008, cap. II, „Ceramica decorativă de fațadă". Catalog: 7 discuri, un buton triunghiular și unul pătrat (p. 45-49, fig. 40-48). Fișele din *Catalog* indică și numărul de piese și de fragmente pentru care exemplarele în cauză provenind de la Cetatea Sucevei sunt reprezentative. Din punctul de vedere al acestui studiu, o comparație tehnică, iconografică și stilistică, între piese provenind de la monumente apropiate în timp și având același comanditar, ar fi putut fi utilă.

https://biblioteca-digitala.ro

multe reprezentări nu se mai pot determina. Spre sud, icoanele Sfinţilor Militari, Maica Domnului cu Pruncul, Ducerea şi punerea în mormânt a lui Christos, Prinderea lui şi altele. În partea femeiască apar din nou zugrăvelile de asemenea destul de bine păstrate. Şi aici se regăseşte aşezarea pe trei rânduri. Majoritatea scenelor se referă la Sf. Procopie. În afară, picturile sunt iremediabil distruse prin spoiala cu var. Prof. Podlacha a studiat de altmintrelea aceste frescuri împreună cu celelalte ale Bucovinei"[36].

Referirea la Wladyslaw Podlacha ne trimite la o altă sursă de informaţii, amintită şi la începutul studiului. Analizând programele iconografice în funcţie de compartimentele spaţiului sacru, dar şi de câteva teme mari, Podlacha aminteşte situaţia de el văzută la Milişăuţi înainte de anul 1912, an în care a apărut cartea sa[37].

Vom încerca deci reconstituirea programului iconografic interior, coroborând informaţiile lui Romstorfer cu cele ale istoricului de artă Podlacha (fig. 12). Întrucât descrierile lui Romstorfer şi ale lui Podlacha nu sunt complete şi pe alocuri imprecise, încercarea noastră de reconstituire este şi ea în parte ipotetică.

Cum turla nu avea pictură, fiind înlocuită cu ocazia restaurării, vom începe descrierea cu picturile altarului. Nici unul dintre cei doi savanţi nu aminteşte nimic precis despre picturile de pe bota şi arcele altarului. Podlacha lasă însă să se înţeleagă că aici ar fi fost reprezentată „Maica Domnului pe tron înconjurată de îngeri poate şi de alţi sfinţi"[38], după obiceiul din Bucovina, iar în continuare nu aminteşte nimic nici despre restul picturilor din acest spaţiu, nici măcar atât cât a făcut-o anterior Romstorfer.

Istoricul de artă polonez trece apoi la picturile din naos, prezentate însă nu în mod sistematic, urmărind structura unui program iconografic pas cu pas, ci în funcţie de o tematică pe care autorul şi-a propus-o şi, evident de starea de conservare a picturilor şi de gradul lizibilităţii acestora. Astfel, în conca absidei de nord el identifică *Pogorârea Sf. Duh*[39], în timp ce în cea de sud apărea *Iisus la 12 ani în Templu*[40]. Pe peretele de vest al acestei încăperi au fost pictate *Răstignirea*, făcând parte *din Ciclul Patimilor lui Hristos*, şi *Adormirea Maicii Domnului*[41]. Pe acelaşi perete, apărea *Filoxenia lui Avram*[42],

[36] G. Balş, *op. cit.*, p. 25-27, cu referire la Romstorfer, „*Mittheilungen*", 1889, p. 215 şi Podlacha, *Malowidla sciene w ţerkwiah Bukowini*, fără indicare pagină.

[37] Vezi supra, nota 12.

[38] W. Podlacha, *op. cit.*, p. 116.

[39] *Ibidem*, p. 126.

[40] *Ibidem*, p. 127.

[41] *Ibidem*, p. 127-128.

[42] *Ibidem*, p. 135.

https://biblioteca-digitala.ro

iar în partea de jos *Tabloul votiv al familiei lui Ștefan cel Mare*[43] . Acest Tablou votiv era probabil de tipul celui de la Voroneț (fig. 13), întrucât nici unul dintre autori nu menționează extinderea sa și pe peretele de sud. Podlacha mai notează pentru naos, fără a specifica exact amplasamentul încă două scene: *Anastasis*[44], care credem că se afla la sfârșitul *Ciclului Patimilor*, pe peretele de sud între absidă și iconostas, și *Deisis*, numită de Podlacha *Trimorfon*[45], pe care o vedea, probabil fie pe latura de vest, în pandant cu *Tabloul votiv*, ca la Sf. Ilie din Suceava, fie pe peretele de nord, pe peretele din stânga absidei, ca la Voroneț.

O observație se impune referitoare la *Ciclul Patimilor*. La Milișăuți, ca și la Pătrăuți, acest ciclu se desfășoară începând de pe peretele de nord, de lângă iconostas, continuă pe cel de vest și se termină pe cel de sud tot lângă iconostas.

Vorbind despre temele mari din pronaosurile bisericilor bucovinene, Podlacha remarcă pentru Milișăuți/Bădăuți următoarele: „Despre Bădăuți e greu să spunem ceva căci frescele de sus din pridvor (în realitate, pronaos, n. T.S.] au dispărut complet în urma tencuirii sau a prefacerii bolții. Numai deasupra ușii de intrare în naos, avem, ca la Arbore, pe *Maria cu copilul împreună cu doi îngeri*, iar mai jos, de ambele părți ale ușii, se găsesc *arhanghelii Mihail (la stânga) și Gavril* (la dreapta). Sus, *David și Solomon cu proorociri pe suluri de pergament*"[46]. Ceva mai departe, autorul continuă cu descrierea picturilor din pronaosuri: „În unele locuri se văd în pronaos cicluri din viața patronului bisericii [...] la Bădăuți 15 scene din *Martiriul Sf. Procopie*. [...] Vorbind cu precizie, numai Bădăuți și Voroneț dau cicluri mai largi din viața patronilor bisericii, în celelalte localități scenele sunt amestecate și nu se leagă în cicluri"[47]. Acest *ciclu al Sf. Procopie* este singurul din întreaga lucrare pe care autorul îl analizează cu deosebit interes, descriind scenele succesive în care *Mercenarii îi zgârie fața Sf. Procopie cu mănuși de fier*, *Călăii îl lovesc cu bastoanele* și *Călăii îl străpung pe Sf. Procopie cu săgeți înroșite*. De asemenea, el remarcă grupul *Femeilor Sfinte* din registrul inferior. Analiza este axată atât pe iconografie cât mai ales pe stil. Pentru aceasta, el caută analogii, pe care crede a le fi găsit cu precădere în spațiul renascentist al Veneției (tipologia personajelor, anatomie, incorporarea mișcării, compoziție, relația cu spațiul)[48].

[43] Podlacha nu îl menționează ca atare, dar el apare la Romstorfer, v. supra, nota 36.

[44] W. Podlacha, *op. cit.*, p. 208.

[45] *Ibidem*, p. 225.

[46] *Ibidem*, p. 105.

[47] *Ibidem*, p. 106-107. Observație numai parțial corectă: La Sf. Ilie apare un amplu ciclu dedicat acestui Sfânt, iar la Pătrăuți, recenta restaurare a picturii din pronaos a facilitat descoperirea, alături de bine-cunoscuta *Cavalcadă a Sf. Împărat Constantin cel Mare*, a unui întreg ciclu legat de acesta și de mama sa Sf. Elena.

[48] *Ibidem*, p. 297-300, 305-306, 308.

https://biblioteca-digitala.ro

Ceea ce remarca Podlacha privitor la asemănarea cu ansamblul din pronaosul de la Arbore cu jumătatea inferioară a picturii de pe peretele estic de la Milişăuţi este pe deplin confirmat de recenta restaurare (fig. 14).

Autorul aminteşte şi pictura exterioară, dar în termeni destul de vagi: „altele [biserici din Bucovina, n. T.S.] prezintă urme de pictură distrusă pe pereţii exteriori cum vedem la Sf. Ilie, *Bădăuţi* şi în biserica Sf. Gheorghe din Suceava”[49]. Din această pictură, Podlacha nu mai poate desluşi decât Arborele lui Esei[50], aflată la dreapta uşii pronaosului: „În schimb fresca numită Arborele lui Ieseu apare aproape în fiecare biserică bucovineană. În întregime sau în parte s-a păstrat această compoziţie la Suceviţa, la Suceava (biserica Sf. Gheorghe), la Moldoviţa, la Voroneţ, la *Bădeuţi* şi la Humor – în primele cinci localităţi pe peretele de miazăzi, numai la Humor pe peretele de miazănoapte”.

Urmărind atent imaginea faţadei de sud, credem că putem descoperi, spre vest de uşa de intrare, şi urmele unui *Imn Acatist*, la baza peretelui apărând şi o scenă de mari dimensiuni, neidentificabilă (fig. 3).

Spre finalul lucrării sale, Wladislaw Podlacha face şi unele aprecieri legate de stilul picturilor de la Bădăuţi: „Nu lipsesc nici indiciile că acea libertate de compoziţie şi aerul de prospeţime pe ca l-am menţionat în cazul picturilor de la Bădăuţi şi care se regăsesc şi în alte picturi bucovinene ar fi putut să pătrundă aici direct din Italia”[51]. De asemenea din analiza contextuală a grupajului din care consideră că Bădăuţii fac parte, autorul propune şi o datare a lor: „picturile descrise mai sus din bisericile de la Sf. Ilie, Pătrăuţi, Voroneţ şi Bădăuţi aparţin, judecând după iconografie şi stil, perioadei cuprinse între 1487 şi 1550”[52].

Astăzi, aserţiunile privitoare la biserica Sf. Procopie din Milişăuţi nu se mai pot verifica, dar restaurările terminate (Voroneţ), aflate în curs (Pătrăuţi şi Arbore) sau care sperăm că vor începe (Sf. Ilie), la care putem adăuga, în afara spaţiului Bucovinei, pe cele de la Sf. Nicolae Botoşani, Bălineşti şi Neamţ, toate supuse unui proces de restaurare în desfăşurare, ar putea furniza şi argumente indirecte pentru o ipoteză plauzibilă privind o interpretare mai circumstanţiată a ctitoriei lui Ştefan cel Mare pe care am încercat să o reînviem aici.

Ancient authors about churches in Bucovina – a tentative reserch to recuperate a monument –

The church built by the Prince Stephen the Great in 1487 on his estate in the village Bădăuţi/Milişăuţi, dedicated to St Procop the Martyr, and was

[49] *Ibidem*, p. 69.
[50] *Ibidem*, p. 79.
[51] *Ibidem*, p. 305.
[52] *Ibidem*, p. 308.

https://biblioteca-digitala.ro

destroyed during the World War I. The paintings of the church were cleaned from the wash-lime over-painting in 1887 and the architecture was restored by the architect Carl Romstorfer from the Austrian K.K. Central Commission in 1897 -1898. The published notices of the restorer and the analyse of the murals done by the Polish art historian Wladyslaw Podlacha, published in 1912, are the only sources about the disappeared church. Their cross-information and some comparisons with the architecture and some paintings of the same period was used by the author in order to give a more credible image on a monument that never interested the researches more as a link in the serial succession of ecclesiastical foundations of Stephen the Great. The restitution of the original iconographic programme is given for the first time in the Romanian art history research.

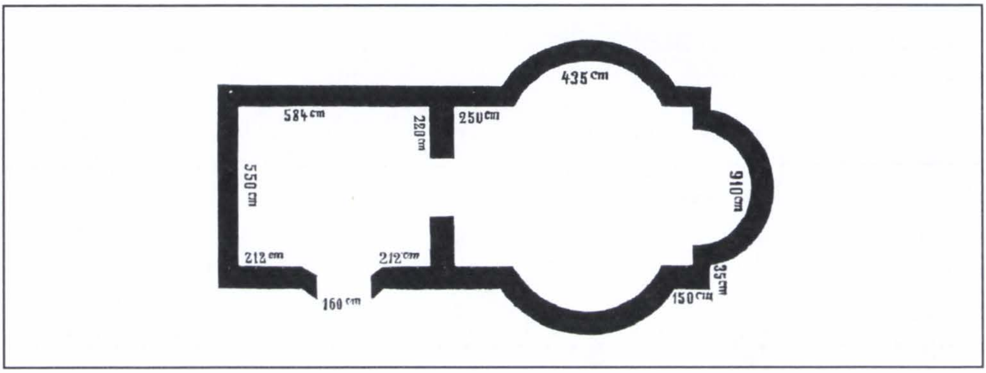

Fig. 1. Milișăuți/Bădeuți. Biserica Sf. Procopie. Plan I. Carl Romstorfer (după „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museum")

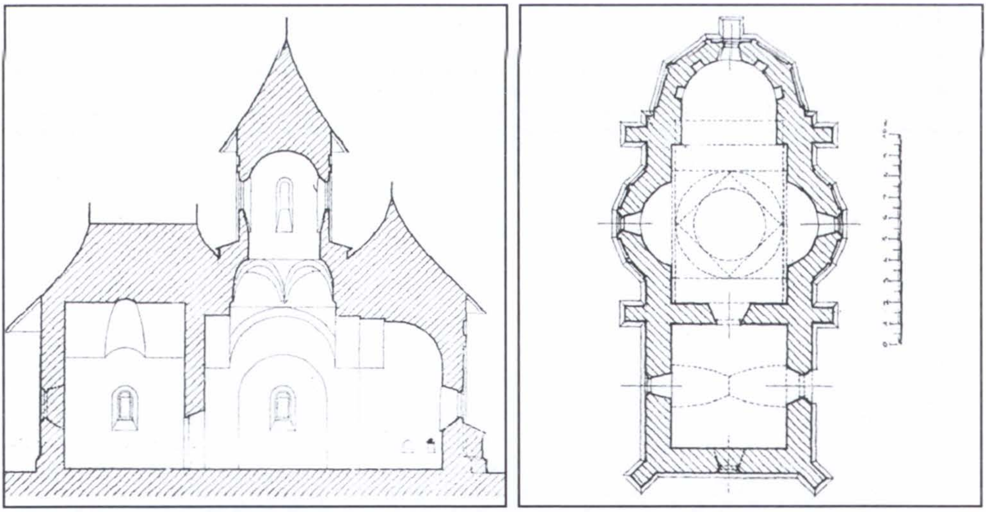

Fig. 2. Milișăuți/Bădeuți. Biserica Sf. Procopie. Plan și Secțiune (după G. Balș)

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3. Milişăuţi/Bădeuţi.
Biserica Sf. Procopie (după G. Balş)

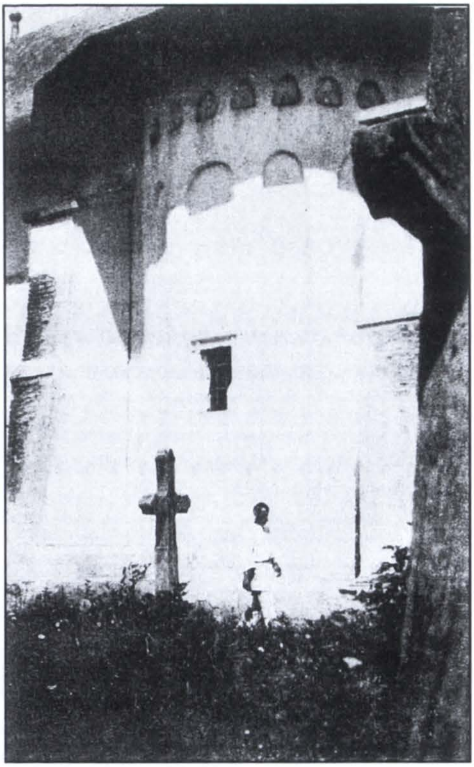

Fig. 5. Milişăuţi/Bădeuţi. Biserica Sf. Procopie.
Absida de sud, detaliu (după G. Balş)

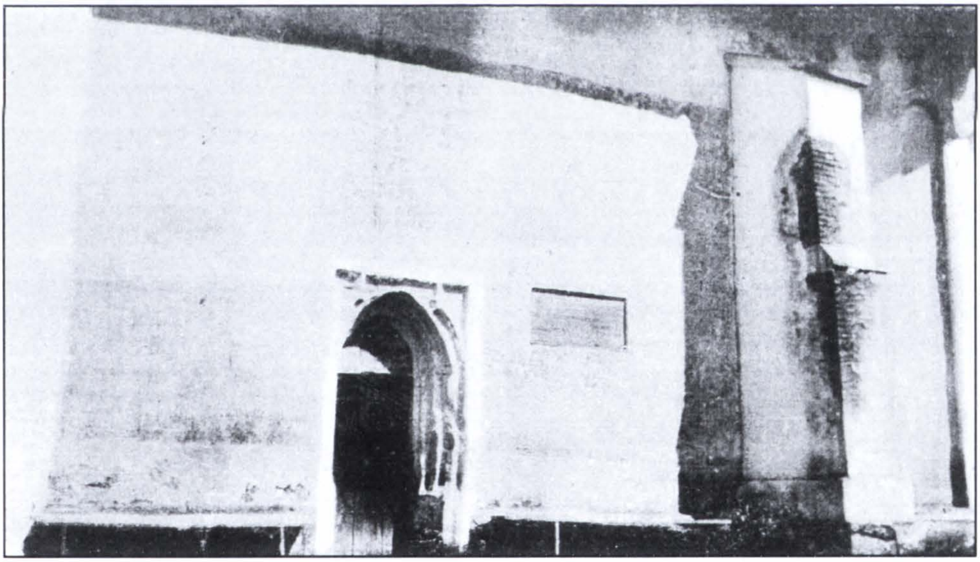

Fig. 4. Milişăuţi/Bădeuţi. Biserica Sf. Procopie. Faţada de sud, detaliu (după G. Balş)

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 6. Milișăuți/Bădeuți. Biserica Sf. Procopie.Pronaos. *Ciclul Sf. Procopie*, detaliu (după G. Balș)

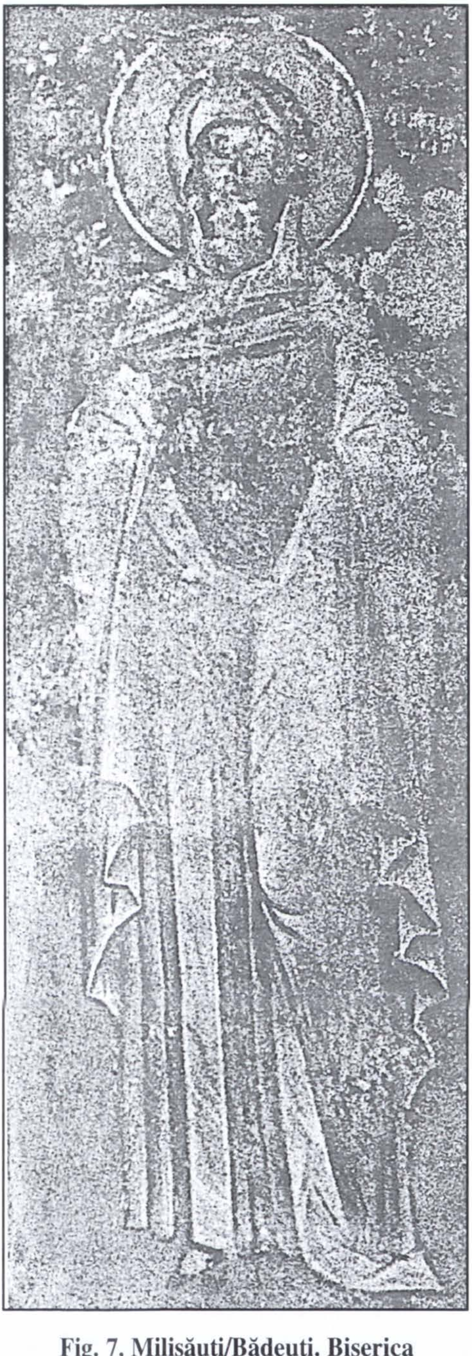

Fig. 7. Milișăuți/Bădeuți. Biserica Sf. Procopie.Pronaos. *Sfântă*, (după G. Balș)

Fig. 8. Milișăuți/Bădeuți. Biserica Sf. Procopie. Pisania

https://biblioteca-digitala.ro

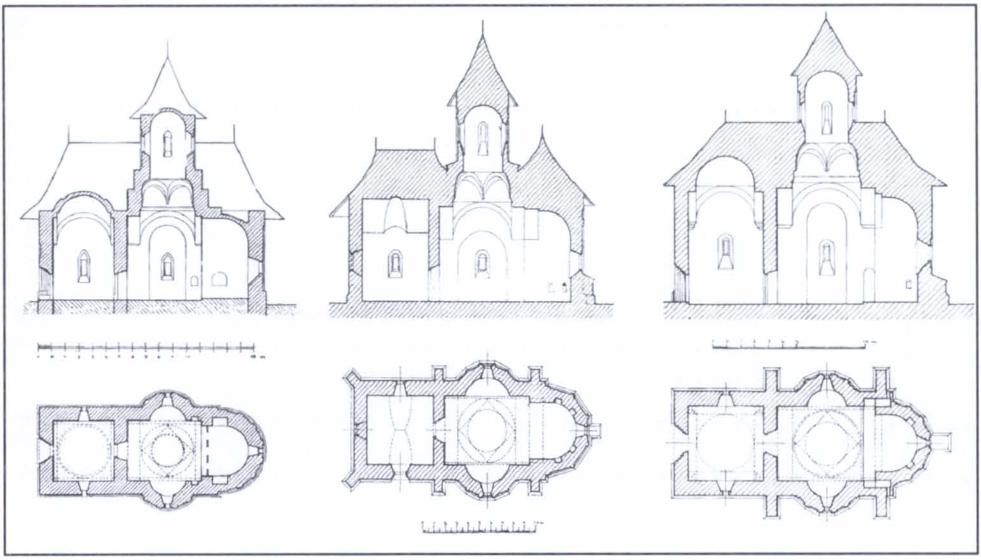

Fig. 9. Biserici ridicate de Ștefan cel Mare în anii 1487-1488:
a. Pătrăuți. b. Milișăuți/Bădeuți; c. Sf. Ilie- Suceava; d. Voroneț

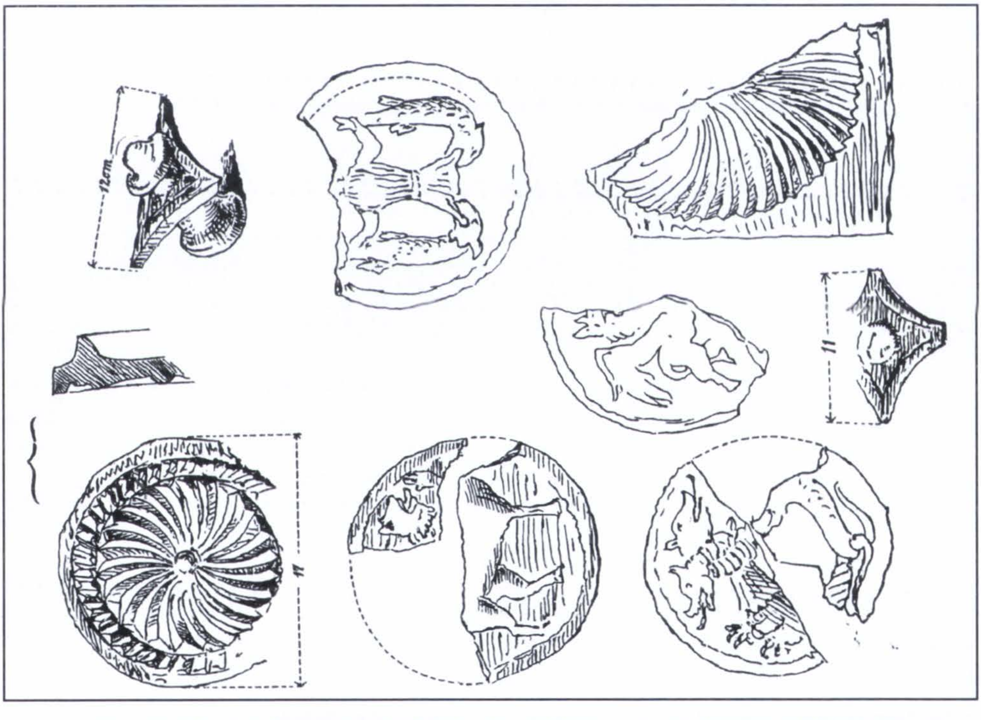

Fig. 10. Discuri decorative de la biserica Sf. Procopie din Milișăuți/Bădeuți
și de la Cetatea Sucevei (după „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museum")

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 11. Disc decorativ de la Cetatea Sucevei (după Paraschiva Victoria Batariuc)

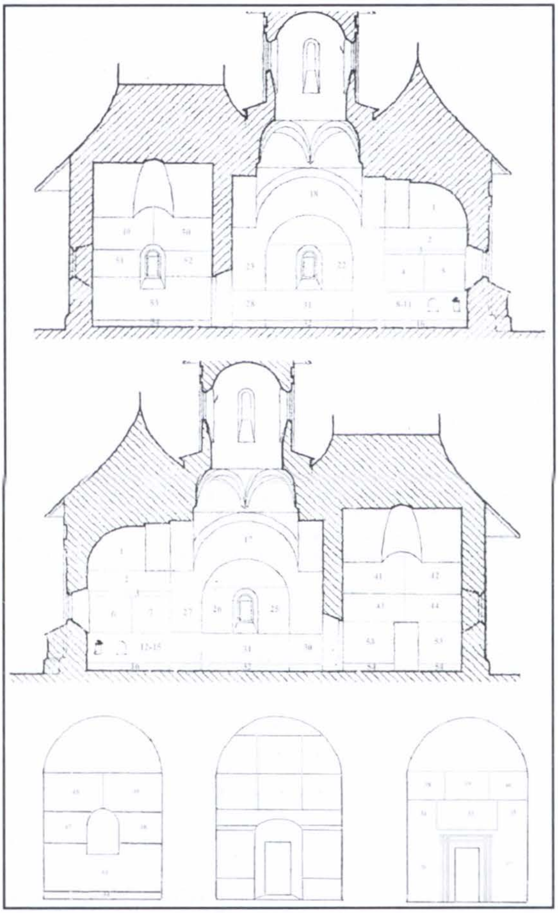

Fig. 12. Milișăuți/Bădeuți. Biserica Sf. Procopie. Reconstituirea programului iconografic (cf. *Anexa*)

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 13. Mănăstirea Voroneț. Biserica Sf. Gheorghe. Naos.
Tabloul votiv al familiei lui Ștefan cel Mare

Fig. 14. Arbore. Biserica Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul. Pronaos. Peretele de est, detaliu.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Biserica mănăstirii Neamț, monumentum princeps al Moldovei[1]

Argumente pentru o necesară viitoare refacere a dosarului pentru înscrierea bisericii *Înălțarea Domnului* de la Mănăstirea Neamț în Lista Patrimoniului Mondial-UNESCO

Liviu Brătuleanu

„Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a binevoit și a început și a zidit acest hram, pentru rugăciunea sa și a doamnei sale Maria și a fiului sau Bogdan și a celorlalți fii ai săi și s-a săvârșit la anul 7005 (1497), iar al domniei sale anul patruzeci și cel dintâi curgător, luna lui noiembrie 14"[2].

1. Comemorând fie suirea pe tronul Moldovei, fie trecerea în neființă a lui Ștefan cel Mare, nu poate să nu fie pomenită și biserica Mănăstirii Neamț între realizările de frunte ale domnitorului.

Întemeiată în secolul al XIV-lea, ajunsă la apogeul evoluției arhitecturii religioase prin biserica lui Ștefan cel Mare, mănăstirea Neamț s-a dezvoltat în secolele ce au urmat ca o veritabilă lavră a Moldovei rămânând până astăzi unul din cele mai de seamă ansambluri de arhitectură religioasă din România[3]. Catoliconul, biserica „Înălțarea Domnului" a fost și rămâne componenta cea mai veche și mai valoroasă a ansamblului monastic. Nu întâmplător, socotim, Mănăstirea Neamț a făcut parte din grupul de monumente istorice românești care au candidat pentru înscrierea în Lista Patrimoniului Mondial – UNESCO.

2. Dosarul inițial făcut în anul 1998-1999, pentru a susține candidatura românească pentru înscrierea în Lista Patrimoniului Mondial a ansamblului monastic Neamț, respectiv a bisericii „Înălțarea Domnului", a fost respins. Dosarul Neamț nu a întrunit sufragiile juriului, cred că pe bună dreptate, ne

---

[1] Textul dezvoltat al comunicării prezentate la cea de a X-a ediție a Simpozionului „ Monumentul tradiție și viitor", Iași, 2008.

[2] Așa glăsuiește pisania bisericii celei noi de la mănăstirea Neamț devenită prima biserică din principatul Moldovei monumentală și complexă ca alcătuire.

[3] Întemeiată în secolul al XIV-lea, Ștefan o desăvârșește și lasă biserica ca *monumentum princeps*, Paisie o reînvie, iar forma actuală e dată de restaurarea din secolul al XX-lea.

https://biblioteca-digitala.ro

oferind suficiente argumente pentru a fi promovat; s-a considerat printre altele, că programul arhitectural *mănăstire* este deja reprezentat prin mănăstiri ortodoxe (de altfel de primă mărime) precum Rila-Bulgaria sau Studenița-Serbia, sau mănăstirile de la Muntele Athos. Dar, trebuie să amintesc că prin ceea ce este cuprins în Lista Patrimoniului Mondial nu este prezent și tipul planimetric triconc[4], dus spre perfecțiune prin bisericile din timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Dosarul inițial făcut în 1998 prezenta problemele specifice pentru întreg complexul monastic grupat în jurul incintei mănăstirii Neamț. Prezentarea era făcută pentru ansamblu cu detalierea asupra catoliconului „Înălțarea Domnului, singura construcție păstrată intactă *in situ* de pe timpul lui Ștefan cel Mare.

Consider că abordarea anterioară a fost neconvingătoare, fără a fi scos în evidență caracterul de noutate în cadrul arhitecturii religioase din Moldova pe care-l reprezintă biserica „Înălțarea Domnului", nici caracterul de alteritate în cadrul Europei de răsărit, respectiv în zona ortodoxă.

La solicitarea expresă a reprezentantului de atunci a UNESCO, Centrul de Proiectare pentru Patrimoniul Cultural Național (CPPCN), respectiv subsemnatul, a produs în anul 1999 un material suplimentar numit *Studiu comparativ*[5].

Autorul amintitei completări, privind critic materialul ce a fost prezentat anterior, a urmărit să pună în valoare obiectivul printr-o abordare contextuală. Acest studiu s-a concentrat doar asupra bisericii „Înălțarea Domnului" și s-a deosebit de documentația anterioară scoțând în evidență caracterul de noutate în cadrul arhitecturii religioase din Moldova medievală și caracterul de alteritate în cadrul Europei de răsărit, respectiv în zona ortodoxă[6]. Studiul comparativ menționat, a căutat să arate că tipul planimetric triconc este o raritate în ansamblul arhitecturii religioase bizantine și postbizantine; preponderente numeric și ca extindere în Europa fiind bisericile aparținând tipului bazilical sau cruce greacă înscrisă.

Nu trebuie uitat că desigur, pot fi găsite puncte slabe ale argumentației pe care le prezintă candidații. Aceasta, este posibil cu atât mai mult cu cât cei care analizează propuneri venite din diferite zone geografice și culturale au, se înțelege, o privire globală, nefiind familiarizați cu produse arhitectural-artis-

[4] Tot „triconc", este considerat uneori „triconcul dezvoltat" de tip athonit, deși volumetric și structural este „cruce greacă înscrisă cu abside"

[5] Acest studiu s-a întocmit cu sprijinul dezinteresat al arhitectului Gh. Sion căruia îi mulțumesc și pe această cale.

[6] Judecând acum, mănăstirea însăși este valoroasă, cea mai mare și mai temeinic alcătuită ca o incintă mănăstirească din Moldova. Mai mult decât o simplă incintă mănăstirească, mănăstirea Neamț este nucleul unui ansamblu monastic .

[7] Lucrările de referință ale unor persoane credibile și cu deschidere internațională aproape că omit principatele române atunci când e vorba despre arhitectura bizantină sau

https://biblioteca-digitala.ro

tice locale puțin cunoscute în exteriorul țării respective[7]. Este necesar cu atât mai mult cu cât bisericile de plan triconc, respectiv țările române unde acest tip planimetric a avut cea mai mare extindere, sunt omise atunci când este vorba de cultura (respectiv arhitectura) Bizanțului și cea postbizantină.

Arhitectura moldovenească, cu precădere cea din timpul lui Ștefan cel Mare, s-a bucurat de atenția deosebită a multor cercetători români încă de la începutul secolului trecut, în primul rând G. Balș[8]. De aceea aprecieri persuasive, au devenit axiome, la care aproape că nu mai e nimic de adăugat.

3. Reluarea demersului făcut în anul 1999 de către CPPCN pentru argumentarea solicitării părții române privind înscrierea Mănăstirii Neamț în Lista Patrimoniului Mondial este posibil și pe deplin justificat. Chiar dacă amintitul studiu nu a fost atunci valorificat, această biserică merită toată atenția și este pe deplin întemeiată reluarea demersului inițial privind înscrierea bisericii mănăstirii Neamț în Lista Patrimoniului Mondial – ca exemplificare a unui tip planimetric relativ redus în lumea ortodoxiei – „triconcul".

Chiar dacă dosarul Neamț nu a mai fost promovat e necesară o revenire, dar altfel structurată; ea trebuie să fie – o abordare contextuală, o prezentare incisivă dar nu populistă. Trebuie scoasă în evidență originalitatea bisericii în peisajul cultural românesc și în cel al lumii ortodoxe ca și necesitatea completării tabloului general al arhitecturii bisericești de cult ortodox cu o tipologie ce nu este reprezentată în Lista Patrimoniului Mondial al UNESCO decât sub aspect pictural (pictura murală exterioară).

O revenire nu se poate face fără raportarea la alte exemple, bine cunoscute în zona ortodoxiei – est, central, sud-est europeană.

4. Scopul este de a convinge asupra valorii bisericii și a întregului ansamblu ca verigă lipsă în tabloul arhitecturii religioase aflat sub patronajul UNESCO, reprezentând zona noastră geografică.

Ce se cunoaște drept „arhitectură religioasă bizantină" diferă foarte mult de arhitectura principatelor române, respectiv a Moldovei și ca tip planimetric și ca modalitate de agrementare a fațadelor și ca structură interioară. Or, acest lucru se pare că nu este perceput. Pentru că, este vorba aici de o percepere, nu neapărat de necunoaștere. Nu este vorba numai de tipul

post bizantină, cum este în cazul de față. Și dacă există lucrări importante acestea datează de multe decenii. Se citează lucrări de acum un secol, ceea ce nu constituie un avantaj ci, dimpotrivă.

[8] Dintre străini se detașează în deceniul trei al secolului al XX-lea Ch. Diehl și Paul Henry.

https://biblioteca-digitala.ro

planimetric al bisericii (ilustrat într-un plan desenat), sau componente artistice (ilustrate în desene sau fotografii), ci și de alcătuiri constructive care nu se găsesc la alte edificii valoroase, cunoscute, de notorietate – incluse în lista patrimoniului mondial.

Viitoare demersuri vor trebui să demonstreze valoarea mănăstirii Neamț, ca nucleu al unui ansamblu monastic ctitorie a primilor voievozi unic ca amploare, cel mai vechi din Moldova, o incintă coerentă privită ca ansamblu, cea mai completă și mai bine închegată din Moldova.

Viitoare demersuri vor trebui să trezească interesul față de biserica lui Ștefan cel Mare, ca etapă finală a unui proces spectaculos de perfecționare și inovație și care încununează o evoluție de zece ani, de la forme și alcătuiri simple, la modelul complex și la scară monumentală.

După cum și să demonstreze asupra valorii bisericii și a întregului ansamblu ca verigă lipsă în tabloul arhitecturii religioase aflat sub patronajul UNESCO.

Nu e lipsit de importanță practică, ca să fie legată existența bisericii, respectiv a mănăstirii, de cele două personalități de rezonanță internațională: pe de o parte Ștefan cel Mare ctitorul, pe de alta stărețul Paisie Velicicovschi.

Deficiențe la nivel de percepere

Avem câteva monumente de arhitectură religioasă cunoscute și recunoscute ca valori ce depășesc fruntariile țării. Sunt bisericile de mănăstire, cu pictură exterioară – cele din nordul Moldovei înscrise în lista patronată de UNESCO. Bisericile cu pictură exterioară sunt un grup cu totul insolit, unic – iar prezența picturii pe fațadele bisericilor poate fi un motiv suficient, doar acesta, pentru a fi înscrise în Lista Patrimoniului Mondial.

Aceste biserici bucovinene sunt cunoscute de demult în lume, prin ineditul picturii lor exterioare dar într-o măsură mult mai mică, prin valorile arhitecturale.

Desigur se va putea obiecta și că biserica Înălțarea nu se ridică la nivelul bisericilor deja incluse în Lista Patrimoniului Mondial principala obiecție fiind absența picturii exterioare. Sobrietatea cumpănită a bisericii – a mijloacelor de expresie arhitecturală și repertoriul decorativ (plastica arhitecturală) poate fi socotită săracă la o analiză pripită, deși nu trebuie să uităm că o fațadă acoperită în întregime de pictură poate ascunde unele inabilități în proporționarea părților construcției. Lipsa picturii exterioare face ca uneori, biserica de la Neamț să nu fie considerată suficient de importantă și valoroasă în comparație bisericile mănăstirilor Voroneț, Humor, Sucevița sau Moldovița, biserici policrome, înscrise în Lista Patrimoniului Mondial și în consecință este trimisă automat într-o categorie inferioară (pentru că este aici vorba despre percepere, nu despre necunoaștere).

https://biblioteca-digitala.ro

E posibil prin urmare să nu existe convingerea că biserica de la mănăstirea Neamţ este valoroasă, suficient de valoroasă pentru a reînnoi demersurile privind înscrierea în Lista Patrimoniului Mondial. Dar în pofida unor prejudecăţi *aplecarea urechii* spre această biserică monumentum princeps al Moldovei, trebuie să înceapă de aici, din mediul românesc.

Biserica cea nouă de la mănăstirea Neamţ a devenit prima biserică din principatul Moldovei monumentală şi complexă ca alcătuire – un model, un „monumentum princeps", cap de serie şi manifestare plenară prin monumental a rolului de Atlet al creştinătăţii asumat de principele Moldovei, Ştefan cel Mare[9]. Această biserică depăşea prin dimensiuni şi prin diversitatea elementelor cu rol decorativ şi structural tot ce se construise mai înainte.

6. Paradigma rămâne pentru cel puţin două secole. Toate bisericile mari ce vor fi ctitorite de urmaşii lui Ştefan la domnie: Probota, Moldoviţa, Suceviţa, Sf. Gheorghe Suceava, Sf. Dumitru Suceava, ş.a. vor fi doar variante ale prototipului de la Neamţ[10].

7. Necesitatea unui nou mod de abordare

Studiul comparativ din1999 a fost un exerciţiu util deoarece m-a obligat să am o privire din exterior asupra Moldovei şi a bisericii lui Ştefan cel Mare şi a dus la convingerea că este necesar un nou mod de abordare.

[9] Biserica de la mănăstirea Neamţ e prima din ceea ce se păstrează în prezent. Biserica de la Putna ridicată la începutul domniei, era la fel de mare şi asemănător alcătuită ca formă şi dimensiuni în plan – în două dimensiuni la nivel de fundaţie. Cum era acesta din urmă proporţionată, cum era construită, care era repertoriul de forme, cum erau acestea folosite, se poate doar imagina, în lipsa cunoaşterii suprastructurii bisericii dispărute. Nu se poate şti cum erau acoperite încăperile: cu tavan pe grinzi, cu bolţi cilindrice, cu calote pe pandantivi? Orice reconstituire ipotetică plecând de la o suprafaţă plană bidimensională, la spaţiu tridimensional, chiar posibilă, este o supoziţie nu e o certitudine şi cu atât mai puţin o dovadă E greu credibil că ceea ce s-a acumulat din 1487 până la 1497 ca experienţă putea fi făcut plecând aproape de la zero. Este un parcurs de altfel firesc, vizibil dacă se iau în considerare progresele, etapă de etapă, de la Pătrăuţi la Neamţ. Nu sunt adeptul teoriei «generaţiei spontanee» în cazul Putnei – în domeniul construcţiilor zestrea experienţei este indispensabilă. Din aceste motive considerăm că biserica de la Neamţ este cea care marchează atingerea maturităţii arhitecturii moldoveneşti şi nu cea de la Putna (faptul că a trebuit să fie refăcută ni se pare edificator). Este un parcurs de altfel firesc, vizibil dacă se iau în considerare progresele, etapă de etapă. E de înţeles dorinţa intimă, de a împinge cât mai mult în vechime primele fondări, primele ctitorii de a le apropia cât mai mult ca primă datare de altele cunoscute în zona noastră geografică.

[10] Biserica Sf. Gheorghe construită trei secole mai târziu deşi în exterior este perfect încadrată într-o arhitectură a epocii în care a fost construită (arhitectura neopalladiană), structura constructivă aparţine secolului al XVI-lea.

https://biblioteca-digitala.ro

Considerăm necesar a se evita aspecte nesemnificative sau care pentru un cititor din afara României nu au relevanță.

Se va evita prezentarea la nivel constatativ, descriptiv, plat, care devine superficial și ne interesant pentru cine nu este familiarizat cu cu arhitectura postbizantină din România.

Desigur se va putea obiecta și că biserica „Înălțarea Domnului” nu se ridică la nivelul bisericilor deja incluse în Lista Patrimoniului Mondial, principala obiecție fiind absența picturii exterioare.

Nu trebuie uitat că în lucrări de referință asupra arhitecturii bizantine, principatele române sunt pe nedrept ignorate. Sunt ilustrate, pentru perioada bizantină târzie, biserici din actuala Grecie, Turcia, fosta Jugoslavie.

8. Modalitatea de abordare: Va trebui lucrat într-o altfel de abordare decât cea uzitată în prezent, ținând cont cine este adresantul.

Prezentarea trebuie făcută pentru cel căruia i se adresează – acesta fiind străin de subiect, în orice caz, „privitor de din afară” – trebuie să i se ofere o altă prezentare decât unui autohton cu atenționarea asupra unor aspecte inedite specifice spațiului cultural românesc.

* O cale de atac, obligatorie, este raportarea la alte exemple, bine cunoscute din zona ortodoxiei – cunoscute în zona central-sud-est europeană – acesta trebuie să fie un subiect al analizei comparative.

** Se scot în evidență elementele definitorii și de alteritate

*** Se fac trimiteri la autori cunoscuți pe plan extern, lideri de opinie și nu doar la aprecieri ale unor persoane cunoscute pe plan local. Cred că nu face impresie bună raportarea doar la opinii formulate în urmă cu un secol[11].

**** Se evită aprecieri și descrieri fără relevanță pentru un privitor din afară (prezentarea neutră și descriptivă)[12].

***** Se ține cont de alți concurenți, de atuurile acestora și, se scot în evidență calitățile care dau valoare Bisericii „Înălțarea Domnului”.

Trebuie punctat pe:

* Raritatea, ca formă a arhitecturii postbizantine specifică principatului Moldova, ca exemplificare a unui tip planimetric relativ redus ca arie de răspândire

** Inovația Neamțului față de triconcurile anterioare Neamțului ca și din zona geografică ortodoxă; axialitate, ierarhizare, accente, ritm – prin elemente morfologice dezvoltate pe verticală și în lungime

[11] De anvergura unui C. Mango, sau S. Curcic (Universitatea Princeton- SUA)

[12] Nu importă de pildă, dacă se cunoaște doar un nume de pictor, ce este semnat sau pomenit – dacă nu se numește Panselinos, Rubliov, Teofan Grecul – nu are relevanță pentru a susține înscrierea în Lista UNESCO, mai ales dacă nu sunt relevate calitățile de excepție cu impact internațional ș.a.

https://biblioteca-digitala.ro

*** Originalitatea bisericii în peisajul cultural românesc – cap de serie, coerență volumetrică, coerență structurală și decorativă

**** Necesitatea legării Neamțului de o personalitate cunoscută și în afara României, acesta nu este altul decât Paisie Velicicovschi – din moment ce nu ne putem lăuda cu alt internațional: (Mănăstirea Neamț – e întemeiată în sec. XIV-XV, Ștefan o desăvârșește și lasă biserica ca *monumentum princeps*, Paisie o reînvie, iar forma actuală e dată de restaurarea din al treilea sfert al secolului al XX-lea). Și, bine înțeles Ctitorul bisericii, Domnul Moldovei.

8.1. Dacă judecăm în context regional nu trebuie să uităm că Mănăstirea Neamț, deși importantă local, nu este totuși un reper, nu este cunoscută prin lucrări cotate superior, nu se detașează spectaculos din marele număr de ansambluri mănăstirești din această parte a Europei.

- este relativ nouă – incinta fortificată actuală este din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea ca și schiturile învecinate (etapa Paisie Velicicovschi)[13]; revigorarea vieții mănăstirești și facerea din nou a incintei se datorează starețului Paisie Velicicovschi iar urmașii săi întru stăreție încheie incinta;
- nu este un loc de pelerinaj important precum Czenstochowa din Polonia sau Santiago de Compostela din Spania;
- nu e legată de personaje cunoscute și de mare rezonanță în lumea creștinismului, respectiv a ortodoxiei, afară de personalitatea lui Paisie Velicicovschi, starețul (de regulă nemenționat sau sumar)
- nu este un centru de iradiere regională – vezi Kilifarevo din Bulgaria (în sec. al XIV-lea) sau Pecerska Lavra din Ucraina
- catoliconul de la Neamț, privit în context european, este perceput ca o apariție târzie postbizantină – (sfârșit de secol XV)
- construirea și decorarea bisericii nu este datorată unor arhitecți, meșteri, pictori cunoscuți în afara țării (arhitect, sculptor, sau pictor de importanța unui Teofan Grecul etc.)

8.2. Nu sunt importante pentru argumentația noastră în favoarea Neamțului de a evidenția caracteristici comune oricărei mănăstiri – funcțiuni și alcătuiri specifice programului de arhitectură mănăstire fie catolică, fie ortodoxă:

- acestea nu trebuie scoase în evidență ca atuuri deoarece sunt subînțelese.
- rol defensiv fie ca poziție fie ca amenajări (mai mult sau mai puțin dezvoltate, în special cele cu organizare cenobitică),

[13] Monahismul de tip athonit propovăduit de Paisie Velicicovschi care este una dintre cele mai importante personalități ale religiei creștine din secolul al XVIII-lea, o revigorare a monahismului românesc și marchează o nouă existență a Neamțului (+1794). Vezi și Jacques Brosse, Les grands maitres de la spiritualite, France Loisirs, Paris, 1998, p. 215

https://biblioteca-digitala.ro

- rol religios – au constituit nuclee religioase în folosul comunităţii când bisericile de mir erau rare,

- rol cultural – au adăpostit în incinta lor cărţi şi manuscrise, cronicari, miniaturişti, ateliere artizani etc.

- rol social – au fost un punct de sprijin pentru populaţia din jur, mai ales în caz de pericol

- rol administrativ – au fost centrul administrativ al domeniului feudal – au fost înzestrate cu sate, moşii, păduri, vii, prisăci, mori, iazuri (şi robi),

- uneori, a funcţionat asemeni unei lavre ca în cazul Neamţului (monahismul de tip athonit introdus de Paisie Velicicovschi după plecarea de la Athos produc o revigorare a monahismului românesc, Neamţul devine „Lavra Moldovei").

Pe scurt despre mănăstire Cea mai bună percepere şi mai apropiată de realitate o oferă comparaţia a mai multor entităţi asemănătoare, fiecare cu caracteristici proprii şi uneori unice.

- Mănăstirea Studenica din Serbia (1190) care este înscrisă în Lista UNESCO/ 1986, este ctitoria regelui Ştefan Nemania cel ce a ctitorit poate cea mai remarcabilă mănăstire athonită: Chilandar atât biserica catolicon cât şi celelalte construcţii mănăstireşti (cel puţin din punct al valorii arhitecturale a componentelor ansamblului). Biserica este uninavată; fiind necropolă regală are un spaţiu distinct între naos şi pronaos destinată mormintelor (*gropniţa* cunoscută la biserica de la Neamţ). Vechimea ei este vădită de arhitectura sa puternic marcată de stilul Romanic – vizibil prin portalul romanic, ancadramentele ferestrelor bifore şi trifore, banda lombardă de sub cornişă.

- Mănăstirea Rila din Bulgaria care este înscrisă în Lista UNESCO /1983, este întemeiată în secolul X de Ioan Rilschi, constituită în secolul al XIV-lea – vezi pirgul lui Hrelyu (1334-1335) care se păstrează pe latura de nord a incintei, este unul din cele mai remarcabile construcţii care ilustrează arhitectura civilă bizantine[14]. Incinta întreagă şi cu catoliconul (construit în locul celui din 1343) sunt însă, reconstruite în prima jumătate a secolului al sec XIX-lea în stilul propriu al „renaşterii bulgare". Incinta deschisă spre interior cu construcţii mănăstireşti ce se desfăşoară perimetral pe trei-patru niveluri prezintă coerenţă arhitecturală cu un pregnant caracter vernacular balcanic[15]. Remarcabile sunt galeriile în anfiladă şi scările exterioare, remarcabilă e

[14] Acest turn este asemănător prin structura sa constructivă ca şi prin exteriorul său cu imaginea altui turn bizantin cel din preajma mănăstirii nemaiade Hilandar de la Muntele Athos – pirgul regelui Miliutin.

[15] Aminteşte prin alura balcanică (dar mai puternic creionat şi mai amplu) incinta Hanului lui Manuc din Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro

structura cuhniei cu coșul tronconic care traversează caturile de deasupra[16]. Biserica este un amplu triconc dezvoltat (*plan cruce greacă înscrisă absidat*) amintind volumetric catolicoanele de la Muntele Athos dar realizat în maniera „Bulgarian National Revival”

Mănăstirea Rila beneficiază de un anturaj natural excepțional profilându-se pe munți de peste 2700 m.

- Mănăstirea Neamț, chiar dacă are un regim de înălțime mai mic în comparație cu Rila contemporană ei, se caracterizează prin același grad ridicat de ocupare a terenului, dar cu alt regim de înălțime.

În Moldova doar mănăstirea Secu mai are ocupate toate laturile incintei cu clădirile mănăstirești. Cele două niveluri de chilii sunt legate prin galerii dispuse în anfiladă cu rol de distribuție a circulației; galeriile deschise spre interiorul incintei sunt susținute de stâlpi de zidărie legați prin arce în plin cintru la parter, iar la etaj printr-o structură ușoară din lemn.

Iar ceea ce este remarcabil la Neamț sunt clădirile construite în dublu tract (cele de pe laturile de sud și de vest) Se observă o organizare axată pe direcția est-vest marcată de verticalele turnului poartă-clopotniță și turla paraclisului Sf. Gheorghe (refăcut), fără a mai adăuga și volumul bisericii „Înălțarea Domnului”. Cuhnia se remarcă prin „pâlnia”coșului central, depășind panta acoperișului cu ultimul nivel de arce piezișe și cu baza și cilindrul coșului lanternou. Structura pâlniei care acoperă camera cuhniei, este o succesiune de patru etaje de arce diagonale care susțin coșul central. Este o structură asemănătoare (dar mai mare și mai târzie cu un secol) cu a cuhniilor evoluate din Țara Românească (de tip Cotroceni sau Văcărești, dar fără cele patru coșuri laterale) mai complicată față de cuhniile marilor mănăstiri de la Athos.

Privită din interior dar mai ales de sus (la nivelul planului acoperișului) incinta mănăstirii Neamț prin structura compactă a incintei, și cu mulțimea de lăcașuri mai mici sau mai mari, se aseamănă cel mai mult cu mănăstirile de la Sfântul Munte, față de toate celelalte așezăminte monastice din România[17].

Mănăstirea, nu doar biserica *Înălțarea Domnului* prin ceea ce reprezintă acesta în peisajul românesc și european are toate șansele printr-o revenire asupra solicitării anterioare să obțină sufragiile juriului.

---

[16] În interior se observă că intradosul coșului cuhniei este alcătuit dintr-o succesiune de șapte etaje de arce etajate, gen cocoșnichi

[17] Fiind asemeni unei Lavre, nu trebuie uitate nici construcțiile religioase exterioare incintei mari precum:monumentala construcție a aghiazmatarului, schiturile Vovidenia și Pocrov, biserica Sf. Ion Bogoslov Evanghelistul, case monahale, ș.a. Doar marile mănăstiri din nordul rusesc precum cea di insulele Solovețki din Marea Albă, sau Rila vecină pot să o egaleze sau să o în treacă ca amploare.

https://biblioteca-digitala.ro

8.3. Planul „triconc" este specific bisericilor românești, mai mult decât oriunde în alte zone ale ortodoxiei

Seria deschisă în Moldova de biserica Sf. Treime din Siret continuă formele arhitecturii bizantine în principal prin filiera slavă, într-un moment de efervescență și afirmare misionară a ortodoxismului de limbă slavonă ce a iradiat din preajma lacului Ohrid[18]– vechi centru mănăstiresc și misionar de la sfârșitul mileniului I și începutul celui de al II-lea mileniu și care din aproape în aproape s-a răspândit la sudul Dunării, în vestul Bulgariei sau în centrul și vestul regatului sârb și posibil la sud de Ohrid unde la Castoria este întâlnit planul triconc, ba chiar și mai departe în teritoriul albanez sub forma uzitată la Athos și de „Școala Moravă" (tipul planimetric de „cruce greacă înscrisă absidată")[19] După cucerirea statelor balcanice de către otomani cei care construiesc noi biserici, continuă și dezvoltă arhitectura triconcului, sunt principatele române;

Sub forme cunoscute[20] tipul planimetric „triconc" prezent întâiași dată prin bisericuța de la Siret este reluat după aproape un secol de Ștefan cel Mare în ultimii ani de domnie. Triconcul ajunge să fie specific bisericilor de mănăstire mici și se dezvoltă în paralel cu bisericile de plan drept care sunt de regulă destinate a servi ca paraclis al unui ansamblu de curte[21].

Cu bisericile lui Ștefan cel Mare se atinge astfel un nivel mai elaborat structural, formal-decorativ și planimetric, din ce în ce mai complex culminând cu biserica de la Neamț. Planimetric tipul complex al bisericii de la Neamț este precedat de cel al bisericii de la Putna (constatat și argumentat prin mijloace arheologice). Dar trebuie precizat, volumetric, compozițional, structural, nu se știe, ci doar se poate intui modul posibil, dar ne demonstrabil de

[18] Chiar dacă la SF. Treime din Siret se pot vedea elemente de compoziție ce fac apropierea de Bizanț printr-o posibilă filieră Messembria (ca sursă secundară), nu poate fi o coincidență faptul că primele biserici de mănăstire apar simultan în deceniul al VIII-lea în cele două tinere principate – Siret și. Vodița, acesta din urmă fiind legată prin mai vechi fire de lumea sud slavă. Pe „culoarele culturale" existente în evul mediu cu secole înainte când planul „cruce greacă înscrisă" ajunge și se răspândește la slavii din nord, ajunsese mai timid e drept până în centrul regatului Polon în câmpia mazoviană și „triconcul".

[19] În Albania sunt cunoscute multe biserici, care în afară de tipologia bazilicală sau cu plan drept, aparțin tipologic triconcului dezvoltat (sau cum îl numeam mai sus, cruce greacă înscrisă absidată) la: Dervican, Goranxi, Kkome, Stegopul, Voscopje (aromânescul Moscopole) etc.

[20] Nu ne referim la clădiri cunoscute arheologic la nivel de fundație, pentru a ne menține în sfera palpabilului.

[21] Pentru originile triconcului, modele, direcții de iradiere a acestui tip planimetric, vezi Răzvan Theodorescu, Despre planul triconc în arhitectura medievală timpurie a sud-estului european, SCIA, tom 20, nr. 2 / 1973, pp. 211-225

https://biblioteca-digitala.ro

alcătuire a bisericii lui Ștefan de la Putna. E greu de crezut că Putna devansează, (prin dimensiune și prin modelul planimetric) cu două decenii Neamțul, fără o experiență anterioară, fără a fi parcurs un drum cum firesc reiese din examinarea construcțiilor ce încep a fi construit o dată cu biserica din Pătrăuți. Cu atât mai mult cu cât nu poate fi cunoscută, alcătuirea volumetrică și structurală (ci doar închipuită alcătuirea primei biserici de la Putna). E de presupus că nu era construită asemănător Neamțului deoarece nu era rodul acumulării unor greșeli și reușite și nu se comportase satisfăcător din moment ce peste aproape 200 de ani a fost reconstruită, respectând dimensiunea și forma la soclu a celei dintâi.

a. Cel mai răspândit și, trebuie insistat asupra acestui aspect, nu e „triconcul", ci planul „cruce greacă înscrisă"

În estul și sud-estul Europei este dominant ca răspândire după cum bine se știe, planul „cruce greacă înscrisă"[22] – răspândit în spațiul rusesc[23], în Ucraina, zona Caucazului, în Cipru, în Grecia, în sudul Italiei, în Albania, Bulgaria, în țările fostei Iugoslavii, în capitala Bizanțului, în Asia Mică.

Chiar și catoliconul mănăstirilor de la Muntele Athos numit și „triconc dezvoltat" (o prezență insulară între multele biserici bizantine „cruce greacă înscrisă") este în esență tot o cruce greacă înscrisă absidată (cruce greacă la care sunt alipite cele două abside laterale). Biserica „cruce greacă înscrisă absidată" reprezintă o tipologie restrânsă al căror reprezentant, poate cel mai eclatant, este ctitoria lui Ștefan Nemania – Chilandar de la Muntele Athos, reluat pe filiera sârbească de ctitoriile de la finele secolului al XIV-lea din valea Moravei (mănăstirile fortificate Manasia, Ravanica)[24].

[22] Facem comparația cu tipologia bisericilor „ cruce greacă înscrisă" deoarece sunt cele mai răspândite în lumea ortodoxă; celelalte tipuri de plan: bazilical, central, cruce greacă sunt mult mai puține.

[23] Tonul îl dăduse capitala Bizanțului apoi „crucea greacă înscrisă" se răspândește în celelalte zone grecești, în cnezatele rusești: biserica mănăstirii lui Constantin Lips (sec. X) din Constantinopole, apoi Pantocrator (sec. XII, Pammacharistos (sec. XIII-XIV). Apoi Salonic: Panaghia Chalkion (sec.XI), Ag. Ecaterini (sec.XIV), Sf. Apostoli (sec. XIII-XIV), Dafni, arta, Hossios Loucas ș.a. Crucea greacă înscrisă a fost adoptată în vechile cnezate rusești: Halici, Novgorod, Iaroslav, Vladimir....Moscova

[24] Sunt cunoscute încă din mileniul I precursoare ale modelului athonit precum este biserica din Zenobia – Siria din secolele IV-V, aceasta este o bazilică (după modul de boltire – cruce greacă înscrisă) cu 2 abside laterale. Iar mai recentă bazilica cu trei nave și abside laterale din Talin – Armenia secolul VII. Când încep a fi construite primele biserici de la Athos (mănăstirile Marea Lavră, Vatoped, Iviron) exista de câteva decenii la Constantinopol biserica mănăstirii lui Constantin Lips asemănătoare cu crucea greacă înscrisă absidată (triconc dezvoltat), căreia îi lipsesc doar absidele laterale pentru a fi triconc.

https://biblioteca-digitala.ro

b. Cu extindere redusă *e triconcul*

Planul triconc (uninavat) adoptat în principatele române cu precădere pentru bisericile de mănăstire există dar limitat și în afara României: în arhitectura sârbească (bisericile din valea Moravei – Crușevac, Kalenic, Veluce ș.a.), în vestul Bulgariei, și FYROM (Ohrid – Sf. Naum, Sf. Panteleimon), la Castoria în nord-vestul Greciei.

c. Dar, marea răspândire triconcul o are în principatele române (unde apare din a doua jumătate a sec. XIV) tipologie adoptată încă de la început pentru bisericile de mănăstire. Un asemenea tip planimetric, devenit model pentru secolele ulterioare, îl prezintă biserica Înălțarea Domnului de la mănăstirea Neamț. Este o verigă lipsă în grupul de monumente istorice de rit ortodox care au fost înscrise în W.H.

d. Cu alcătuire diferită în principatele române, respectiv Moldova, bisericile sunt dezvoltate în lungime nu în lățime cum sunt de pildă bisericile *cruce greacă înscrisă* (bisericile athonite de la Marea Lavră, Cutlumuș, Xeropotam, biserica mănăstirilor sârbești Manasia, Ravanica, biserica mănăstirii Rila din Bulgaria, bisericile grecești și constantinopolitane și multe altele). Diferențe notabile ușor sesizabile apar și în alcătuirea constructivă și, în ceea ce se numește „plastica arhitecturală”.

Asta – alteritatea – trebuie scos în evidență când se vorbește despre biserica mănăstirii Neamț – cel mai elaborat triconc din Moldova lui Ştefan cal Mare.

e. Forța o reprezintă componenta arhitecturală, uneori cea artistică, așa cum apare la bisericile din Moldova de nord clasate de UNESCO.

f. Paradigma arhitecturii bizantine

Biserica *Înălțarea Domnului* de la mănăstirea Neamț – preia formele și spiritul arhitecturii bizantine (vezi succesiunea spațiului cultic și preeminența plinului asupra golului etc.) – este o arhitectură a intradosului, o arhitectură de zid în care predomină categoric plinul asupra golului ideală pentru a fi acoperită cu pictură.

După cucerirea statelor balcanice de către otomani, cei care continuă și dezvoltă arhitectura triconcului sunt principatele române.

8.4. Noutățile bisericii mănăstirii Neamț:

Prin ceia ce reprezintă biserica Înălțarea Domnului este o arhitectură post-bizantină ce preia o filieră a planului triconc anterioară cuceririi țărilor balcanice de către otomani la o vreme când în alte părți evoluția, la scară monumentală, se încheiase; prin ea se continuă o evoluție încheiată în Peninsula Balcanică o dată cu dispariția statelor balcanice în urma cuceririi de către otomani.

https://biblioteca-digitala.ro

Noutățile sunt: de planimetrie, de volumetrie, de structură, de compoziție arhitecturală. Calitatea de monumentum princeps rezidă din coerența volumetrică, din coerența structurală și decorativă a bisericii *Înălțarea Domnului* – ca o formă definitorie a arhitecturii postbizantine, ca sinteză a experienței anterioare, devenită model pentru secolele ce au urmat.

Prin ce se poate vedea la Neamț se observă că au fost urmărite mai multe scopuri:

- De a se alcătui o suită de încăperi funcționale pentru ceea ce trebuia să fie – o biserică de mănăstire și biserică domnească (încăperea gropniță e destinată acestei ultime funcțiuni)[25]; în consecință dezvoltarea se face în lung.

- De a se obține o gradare a luminii și a înălțimii (un crescendo de la intrare către naos – efect optic).

- De a se obține o structură stabilă și ușoară fără a se apela la reazeme interioare ca la numita „cruce greacă înscrisă" (apropiată ca logică constructivă de structurile gotice).

O comparație cu diverse alte biserici construite în mileniul al doilea, este lămuritoare. Biserici „cruce greacă înscrisă absidată" de la muntele Athos, ca și cele „cruce greacă înscrisă" din Salonic sau din zona rusească răspundeau unor alte cerințe față de cele din principatele române, ele erau destinate unor mari comunități monahale sau urbane[26]. Cele aparținând tipologiei planimetrice „triconc" erau de regulă destinate unor comunități mici. Așa sunt cele din Bulgaria: Poganovo, Tran, Sf Mihail și Gavril – Arbănași; după cum modeste sunt și cele de pe malul lacului Ohrid: Sf. Naum, Sf. Panteleimon. La Neamț altă comunitate monahicească și desigur un alt ceremonial a condus nu spre lărgirea navei bisericii, ci spre alungirea sa. Și desigur învățămintele trase după seismul din 1471 au avut o pondere nu lipsită de importanță. A rezultat astfel o biserică neobișnuit de alungită (egalată doar de biserica de la Putna, întâia ctitorie domnească a lui Ștefan), dar care s-a dovedit perfect adaptată condițiilor locului, în primul rând printr-o logică constructivă ce nu-și găsește corespondent în Europa.

Volumetria e nouă, procedeele constructive sunt noi.

Unicitatea mijloacelor puse în operă[27] fac diferența dintre biserica *Înălțarea Domnului* și alte construcții bisericești fie de factură gotică, barocă,

[25] La Neamț apare prima oară ca încăpere distinctă „gropnița" – gropnița nu e chiar o noutate ea apare ca încăpere mai mult sau mai puțin explicită la ctitoriile regale sârbești (Studenița, Mileșeva, Sopociani, Gradac) si, atestat arheologic, la primele biserici de la Putna și Probota.

[26] Mănăstirile de la Sfetra Gora și schiturile rusești de acolo adăposteau în perioadele prospere câteva sute de călugări.

[27] Se pot găsi similitudini, mult depărtate în timp și spațiu, dovadă că necesități similare conduc la rezolvări asemănătoare prin logica materialelor și a concepției.

https://biblioteca-digitala.ro

fie aparţinând unor zone distincte ale lumii ortodoxe. Aşa se poate explica şi de ce biserica de la Neamţ cea mai complexă din şirul de biserici construite de Ştefan cel Mare, a fost urmată timp de trei secole de alte importante ctitorii, nici una semănând cu o alta, dar toate fiind variante ale *modelului Neamţ*. Bisericile din Moldova prin *modelul Neamţ* reprezintă acordul final al unei culturi creştin-ortodoxe postbizantine. Complexul de mijloace structurale (zidul, arcul, bolta care împreună fac numita „boltire moldovenească") şi de morfologie arhitecturală utilizat la biserica mănăstirii Neamţ constituie licenţa constructorilor lui Ştefan cel Mare şi are ca rezultat o biserică înaltă, suplă, stabilă.

În încheiere, susţinem necesitatea unei reveniri şi unui nou mod de abordare pentru refacerea dosarului într-o manieră care să argumenteze solicitarea României pentru înscrierea Bisericii *Înălţarea Domnului* în Lista Patrimoniului Mondial.

Catoliconul, biserica *Înălţarea Domnului* prin ceea ce reprezintă acesta în peisajul românesc şi european are toate şansele printr-o revenire asupra solicitării anterioare să obţină sufragiile juriului.

The church of the Neamt Monastery, monumentum princeps of Moldova

The Neamt Monastery is an ensemble of monastic architecture of great value – and for this reason, and not by chance, it was part of the group of historical monuments that were candidates on the World Heritage List. Established between the 14th and15th centuries, the Neamt monastery is finished by Stefan and „revived" by Paisie, while its current form dates from the restoration during the third quarter of the 20th century. The Inaltarea Domnului *Church of the Neamt monastery is one of the most important and an expression in monumental form of the role of Athlete of Christianity which Stefan cel Mare, the ruler of Moldova, assumed for himself.*

This year (2008), at the 10th edition of „Monumentul, traditie si viitor" conference I intend to bring forth a new approach which would be more successful in supporting the candidacy of the Inaltarea Domnului *Church of the Neamt monastery for the World Heritage List.*

As it is already known, the initial file concerning the Neamt monastery did not meet the necessary number of votes, having, probably, not offered sufficient arguments and information, as it was considered at that point that the monastery program was already represented through orthodox monasteries such as Rila in Bulgaria or Studenita in Serbia (of prime importance, nonetheless).

Following the explicit request made by the then UNESCO representative, the Center for Design for National Cultural Heritage (CDNCH) and the

https://biblioteca-digitala.ro

undersigned, respectively, produced an additional body of information called Studiu comparativ *in 1999. This study focused solely on the* Inaltarea Domnului *Church and differed from previous research by producing a contextual approach that evidenced the novelty within the category of religious architecture in Medieval Moldova, as well as the church's otherness within the orthodox region of Eastern Europe*

In spite of the fact that the Neamt file has not been accepted, a differently structured return to the issue is needed; it has to be – a contextual approach, an incisive but not populist presentation (considering who the recipient is). The arguments have to be convincing, in that there is a need to complete the general picture of religious architecture in the List with a typology that is represented there only by mural painting from Northern Moldova., the church serving as an example of a planimetric type that is relatively rare in the orthodox world – the „triconque" – perfected by the churches erected during Stefan cel Mare's reign. It is this – the church – that is the valuable component, and not the ensemble, of less extraordinary value.

The presentation has to be critical and not descriptive, flat, of no impact on those unfamiliar with Moldova's religious architecture. The qualities of the first monumental and complex church erected by Stefan cel Mare, the Monumentum Princeps of Moldova, have to be brought to the forefront – those elements of originality in the Romanian cultural and orthodox landscape.

The purpose is to be convincing of the value of the church and the entire ensemble as a missing link in the collection of religious architecture under the patronage of UNESCO, representing our geographical area. And of course, in order to obtain a contextual approach, there can be no return to this study without the turn towards other well known examples of east, central and south-eastern European orthodoxy.

https://biblioteca-digitala.ro

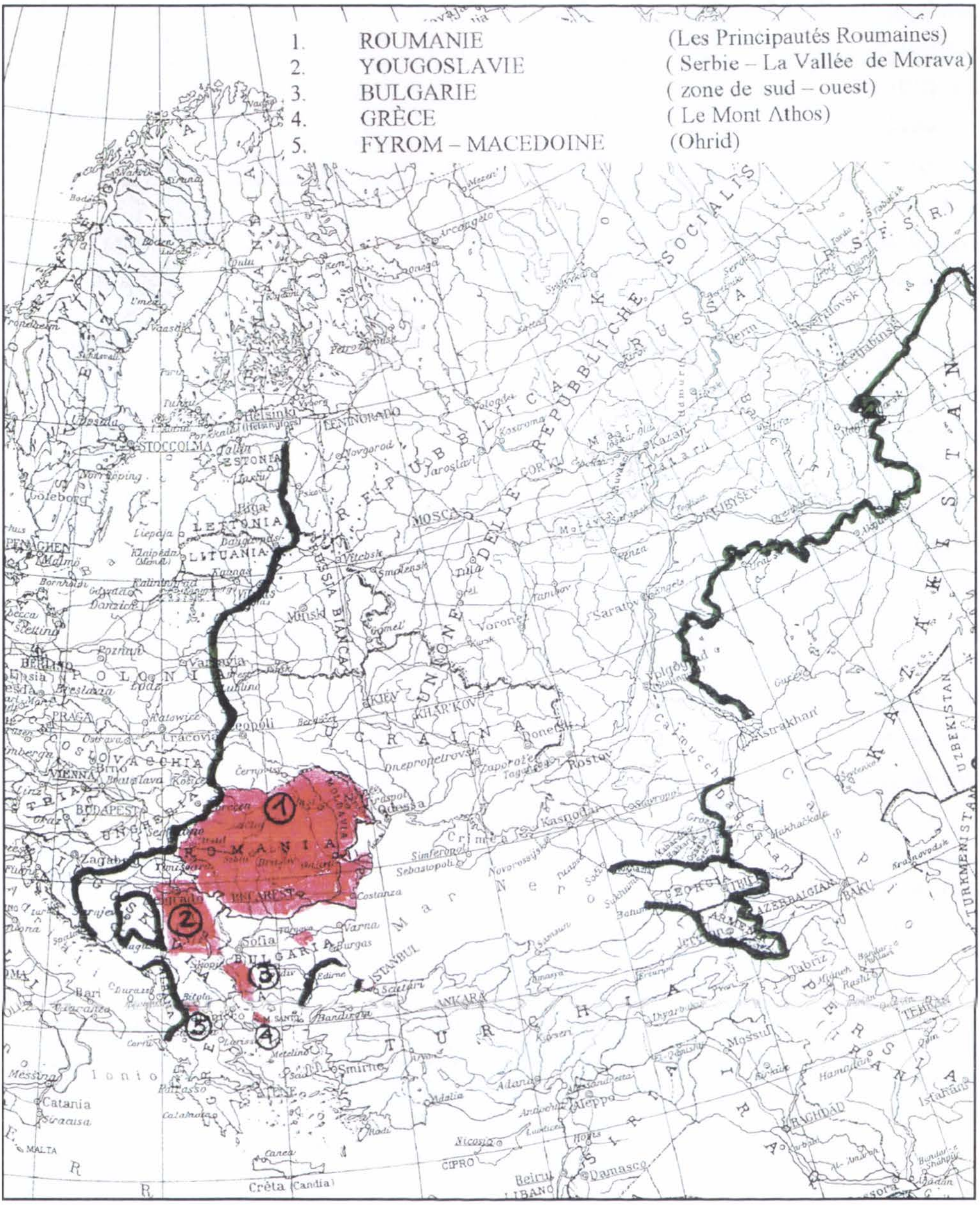

1. Triconcul în Europa ortodoxă

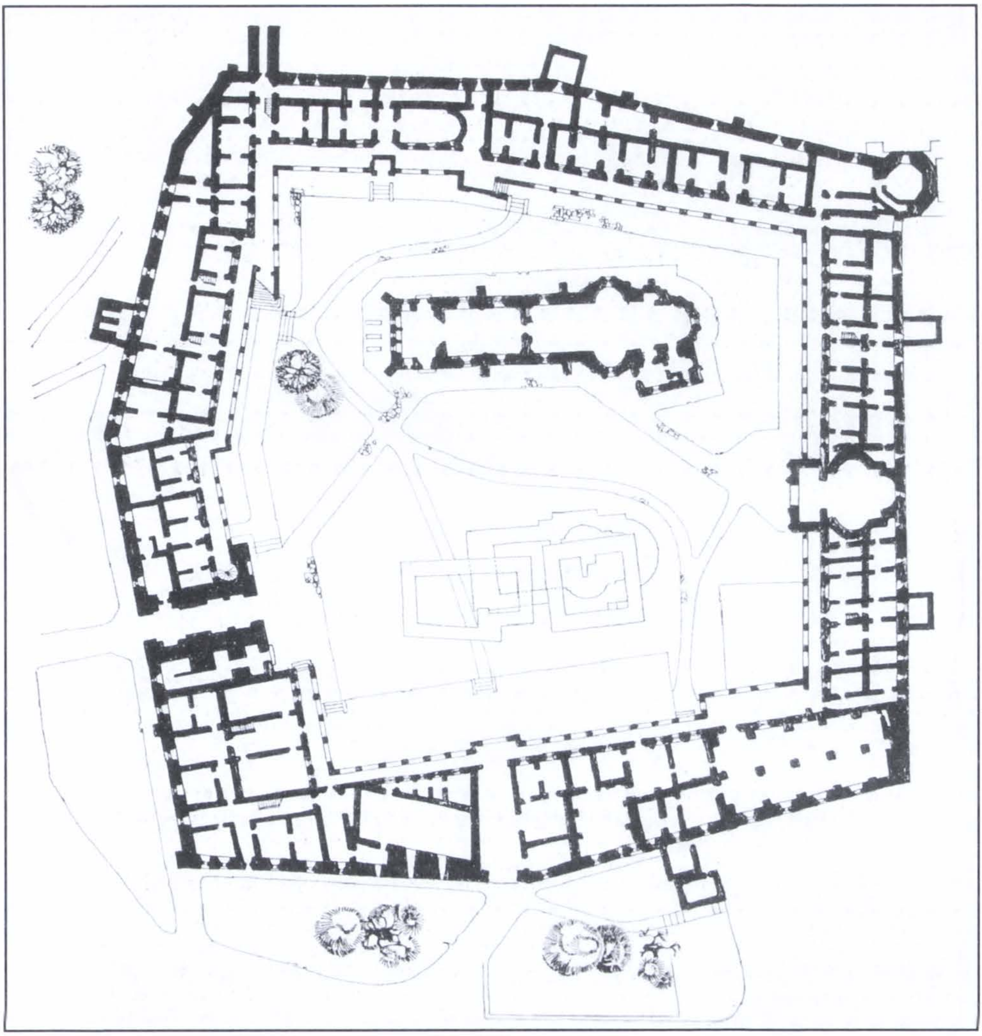

2. Mănăstirea Neamț – incinta mănăstirii

https://biblioteca-digitala.ro

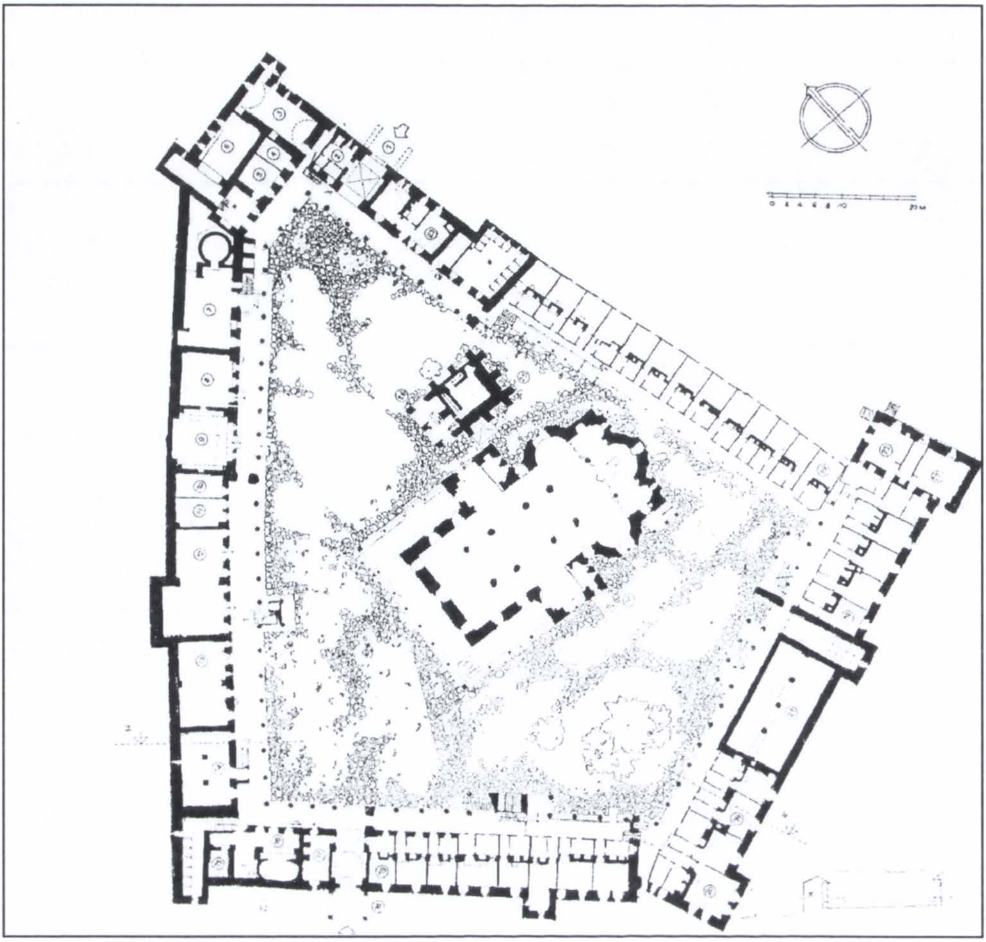

3. Mănăstirea Rila – incinta mănăstirii (UNESCO)

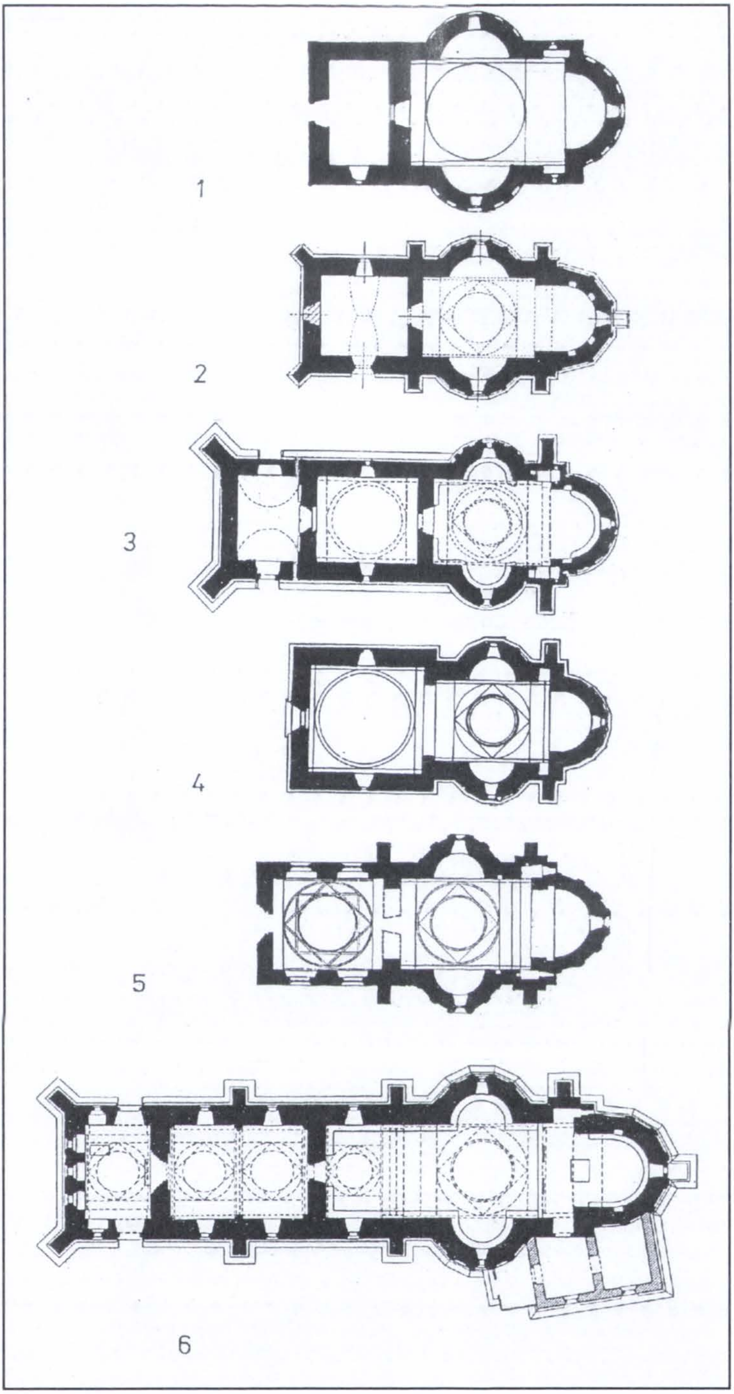

4. Evoluția triconcului Siret-Neamț: ***Sf.Treime*** **Siret, sf. sec. XIV;** ***Sf. Procopie*** **Milișăuți, 1487;** ***Sf. Gheorghe*** **Voroneț, 1488;** ***Adormirea Maicii Domnului*** **Bacău, 1491;** ***Sf. Gheorghe*** **Hârlău, 1492;** ***Înălțarea Domnului,*** **Neamț, 1497.**

https://biblioteca-digitala.ro

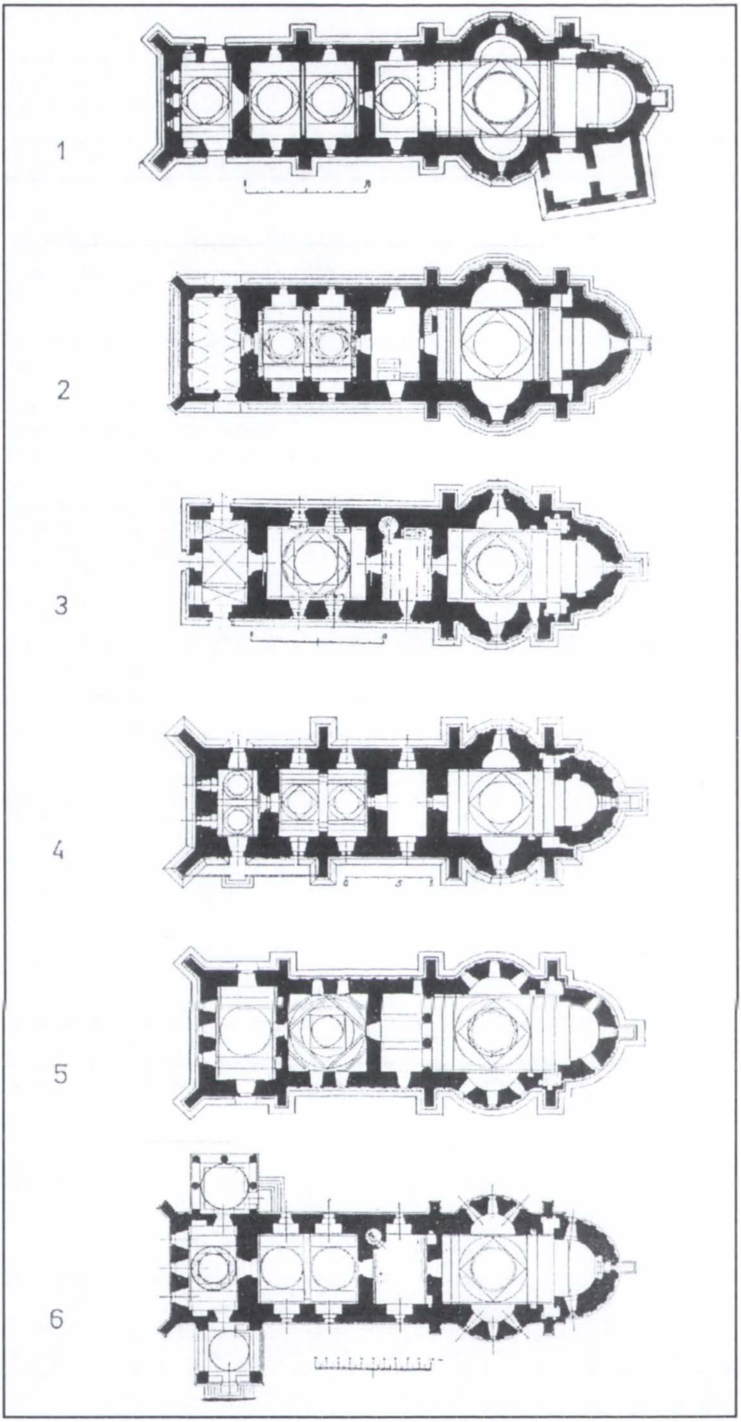

5. Triconcul moldovenesc după modelul Neamț
(Neamț, Probota, Moldovița Bistrița, Galata, Sucevița)

https://biblioteca-digitala.ro

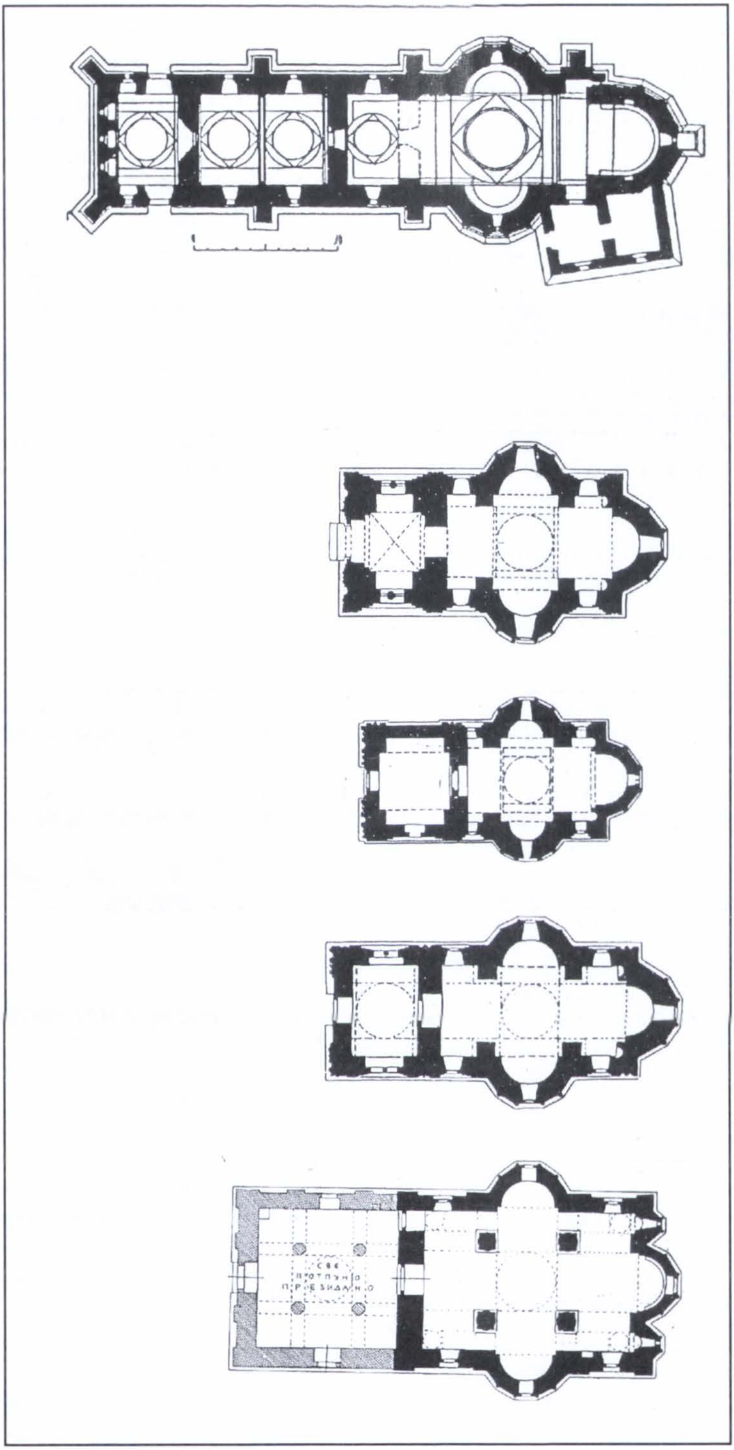

6. Comparaţie Neamţ-Valea Moravei: Neamţ, Krusevac, Veluce, Kalenic, Manasia

https://biblioteca-digitala.ro

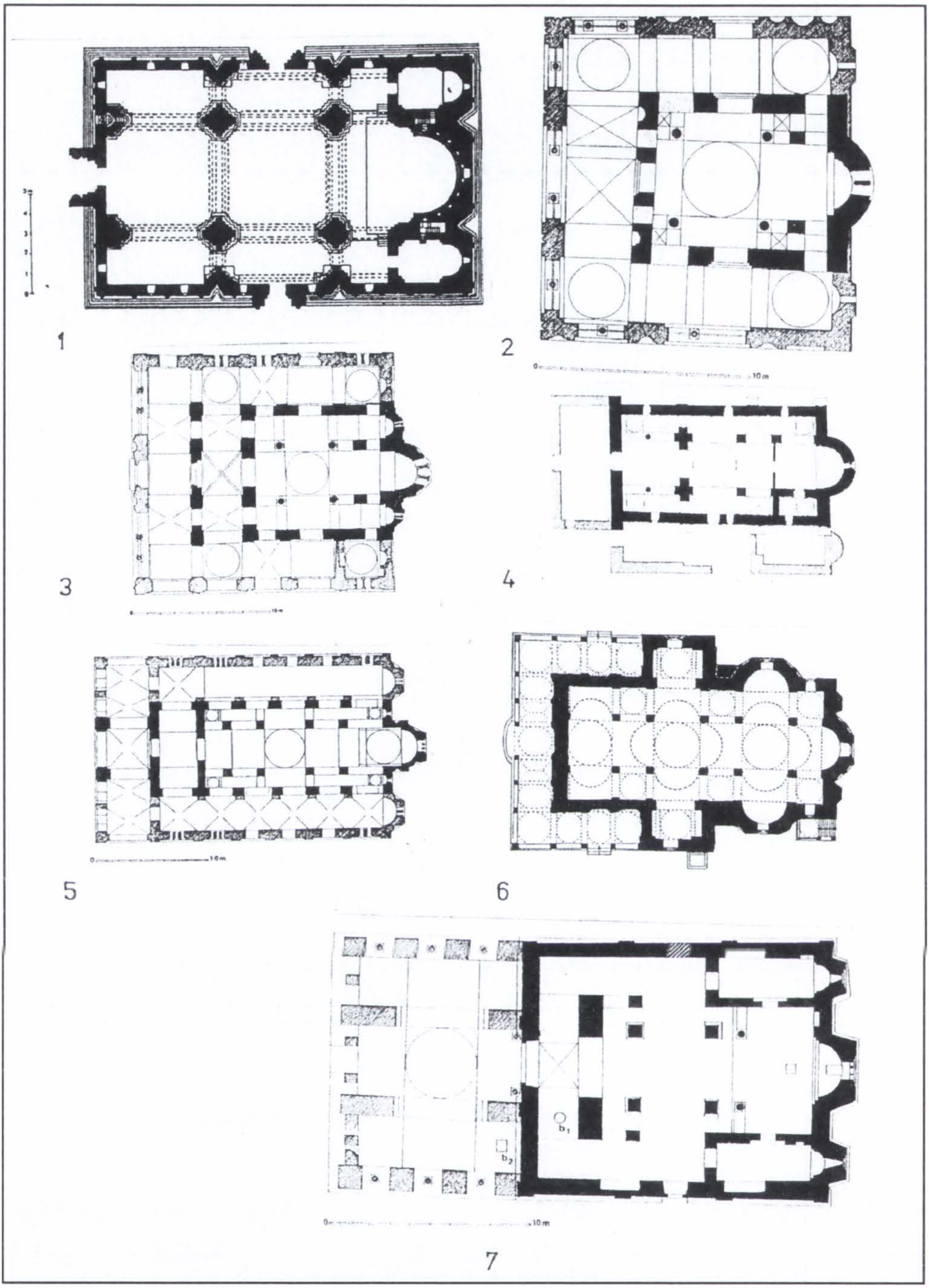

7. Planuri Cruce greacă înscrisă: catedrala din Ani – Armenia, *Sf. Ecaterina* Salonic -Grecia, sec. XIII (UNESCO), *Sf. Apostoli* Salonic – Grecia, sec. XIV (UNESCO), Staro Nagoricane – Fyrom (Republica Macedonia), *Prizren (Sfinţii Arhangheli)* Kosovo – Serbia, 1343-1352, Rila – Bulgaria sec. XIV-XIX (UNESCO), Gracanica – Serbia 1321 (UNESCO)

https://biblioteca-digitala.ro

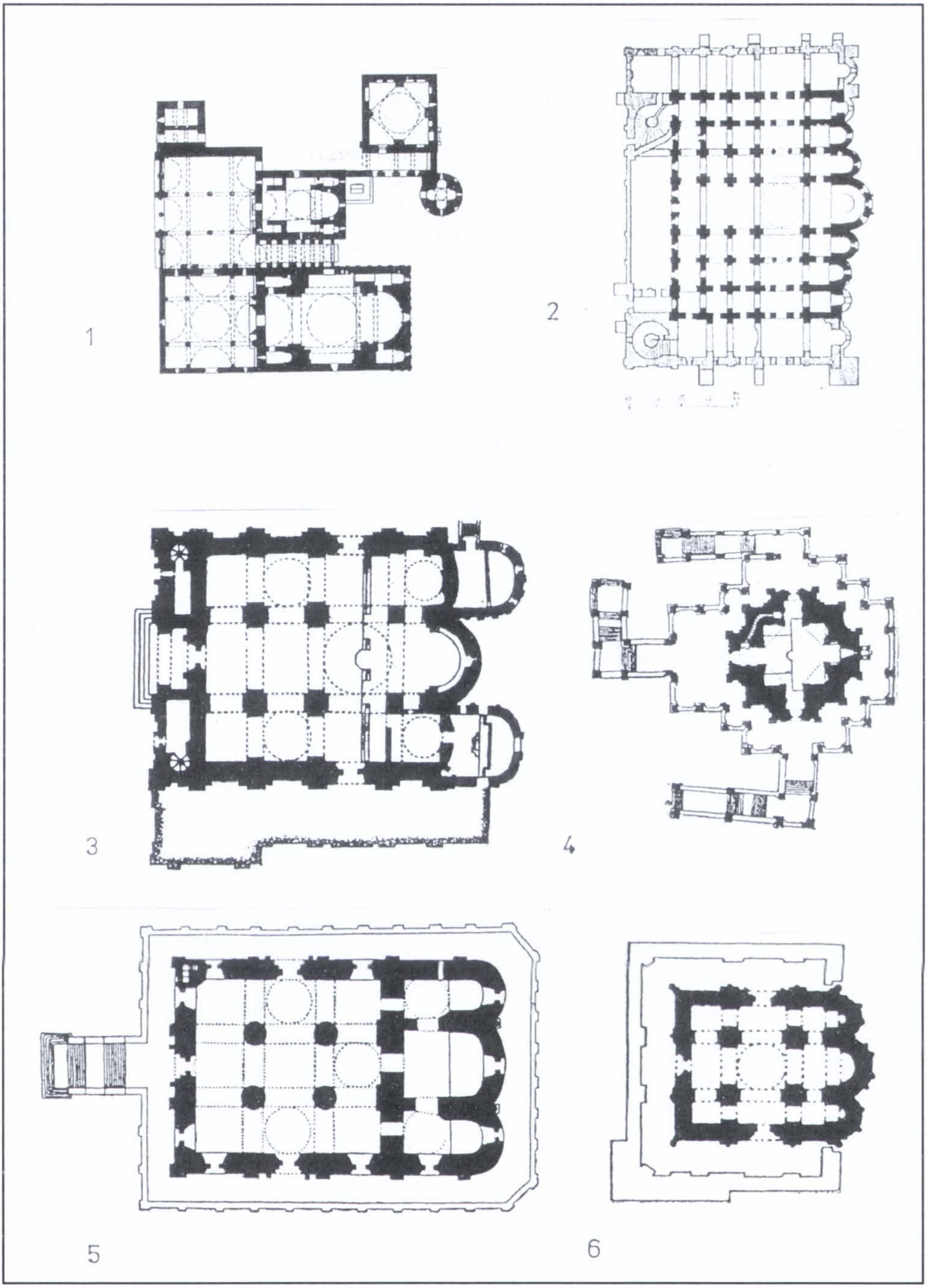

8. Cruce greacă inscrisă; plan central: Sanain – Armenia sec. X-XIII (UNESCO), *Sf. Sofia* Kiev – Ucraina, 1017-1031 (UNESCO), *Sf. Arhangheli* Moscova – Rusia, *Kolomenskoe* – Rusia, 1532 (UNESCO), Rostov, catedrala – Rusia sec. XII (UNESCO), Pokrov de pe râul Nerl – Rusia, 1156 (UNESCO)

https://biblioteca-digitala.ro

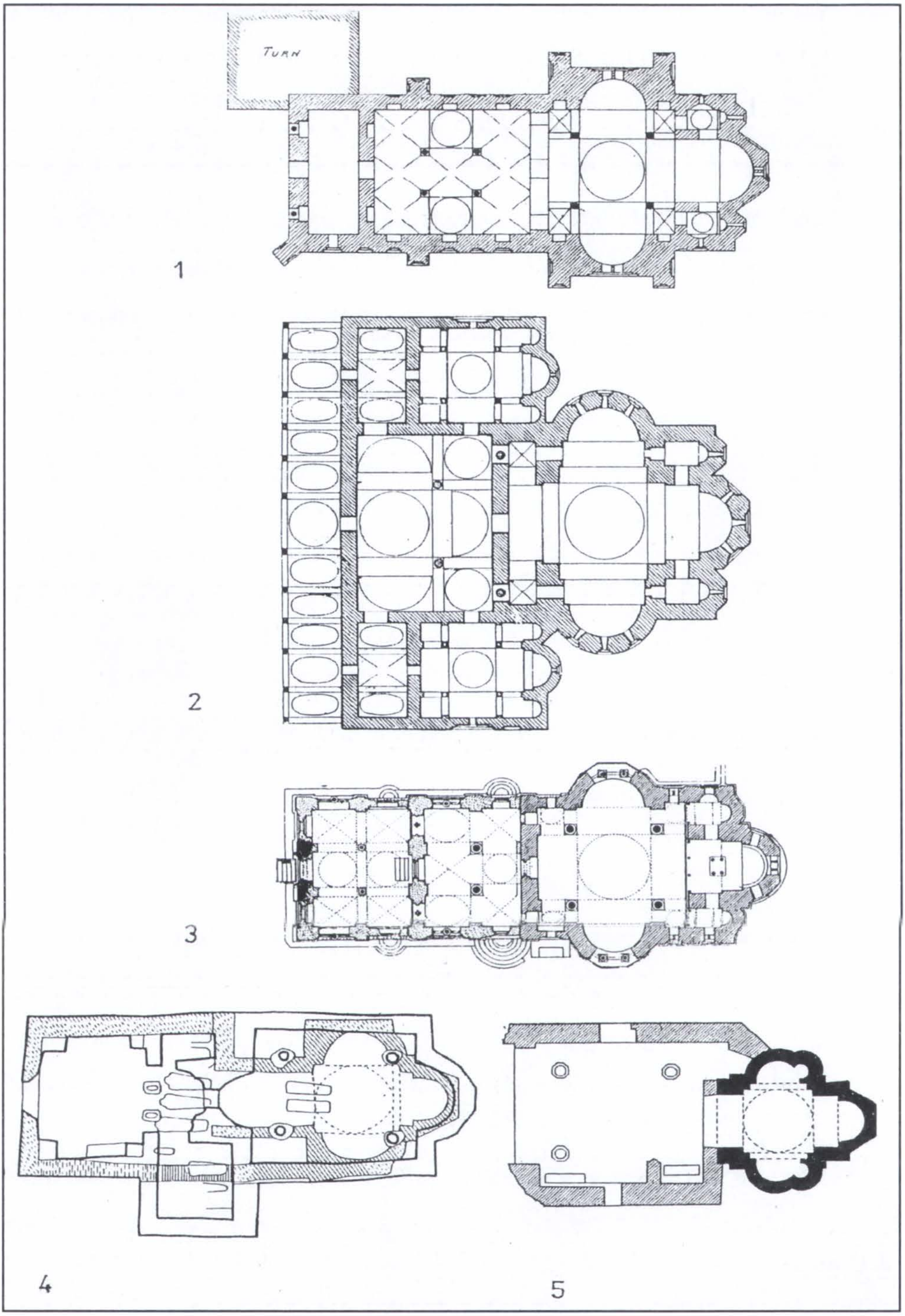

9. Triconc dezvoltat athonit: Dochiariu, Lavra, Chilandar – Muntele Athos (UNESCO); respectiv triconc simplu *Sf. Naum* (UNESCO), *Sf. Panteleimon* – Ohrid

https://biblioteca-digitala.ro

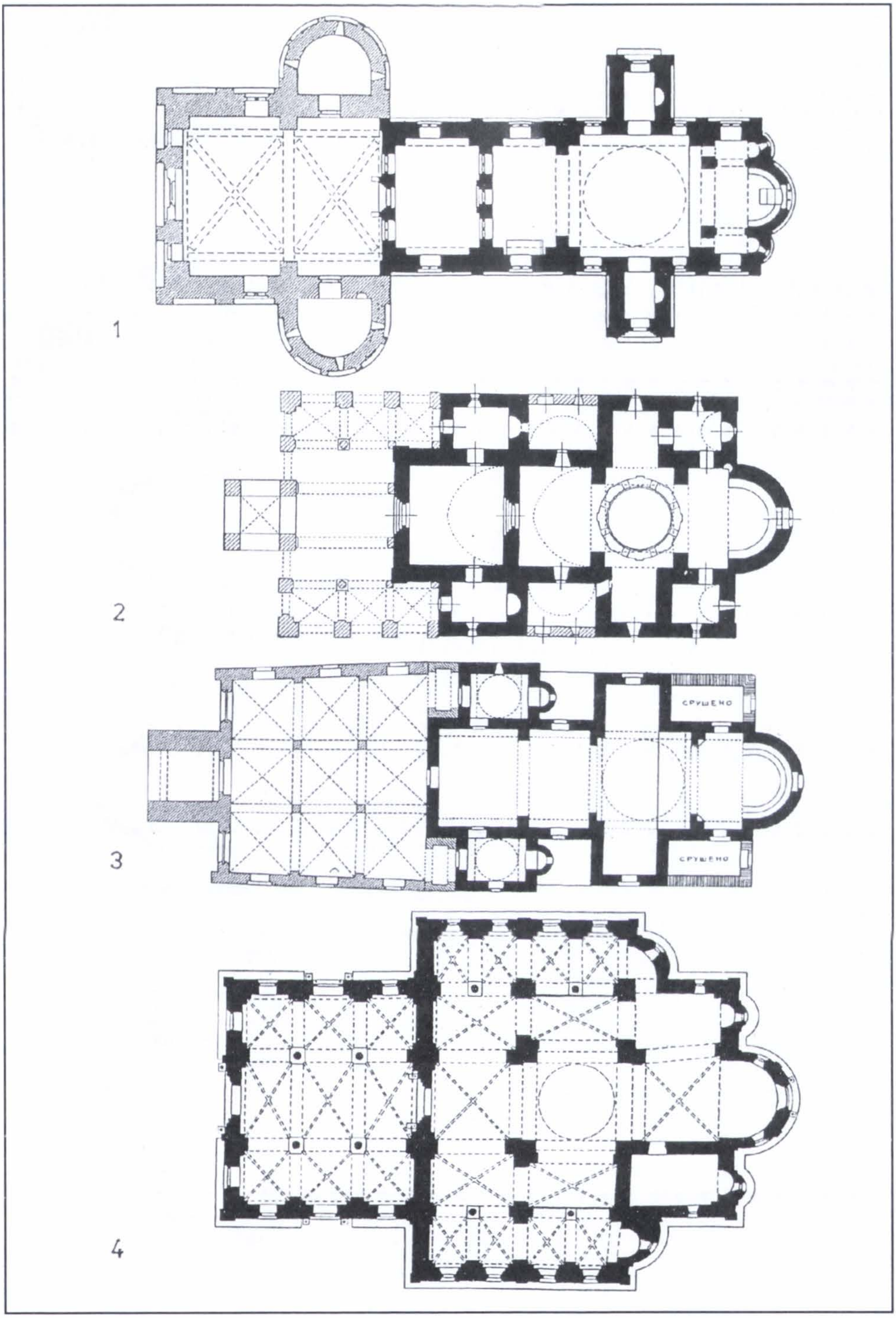

10. Plan triconc-cruce greacă inscrisă. Bulgaria: Poganovo, Tran, *Sf. Mihail și Gavril* – Arbănași; *Sf. Ioan Nesebar* (UNESCO), Boiana sec. X, XIII (UNESCO)

https://biblioteca-digitala.ro

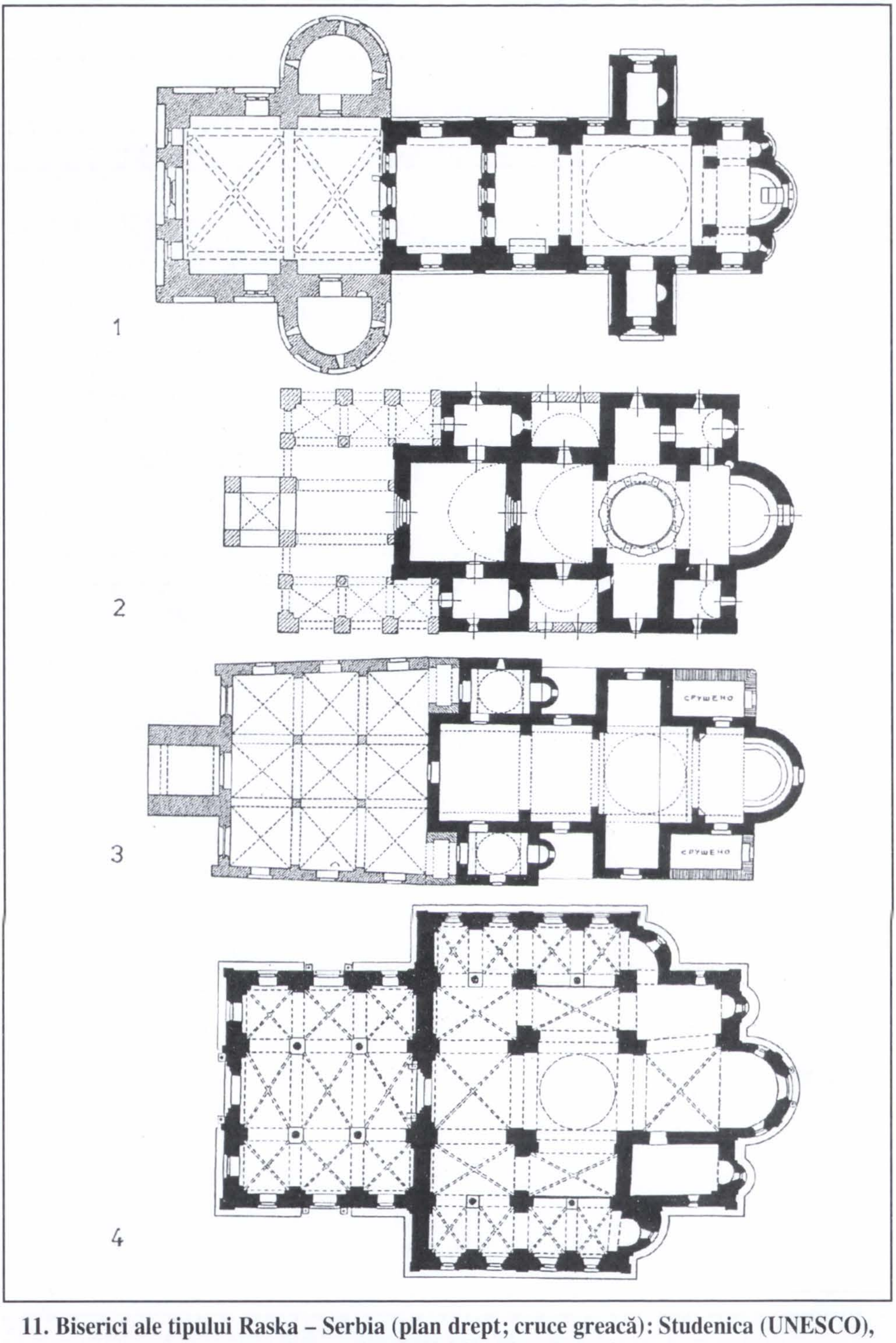

11. Biserici ale tipului Raska – Serbia (plan drept; cruce greacă): Studenica (UNESCO), Sopocani (UNESCO), Zica, Decani

https://biblioteca-digitala.ro

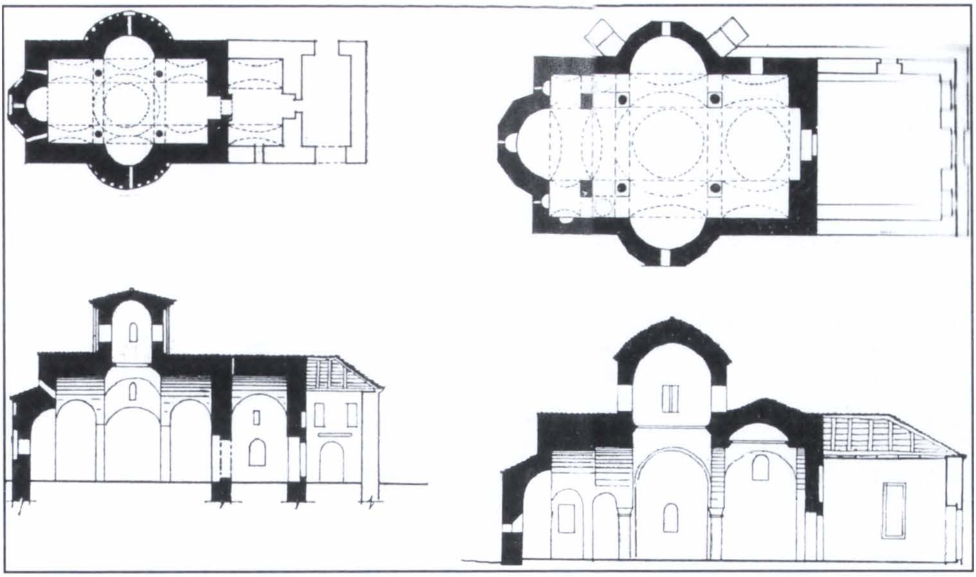

12. Triconc dezvoltat: Albania – Vanishte; Voscopoje

https://biblioteca-digitala.ro

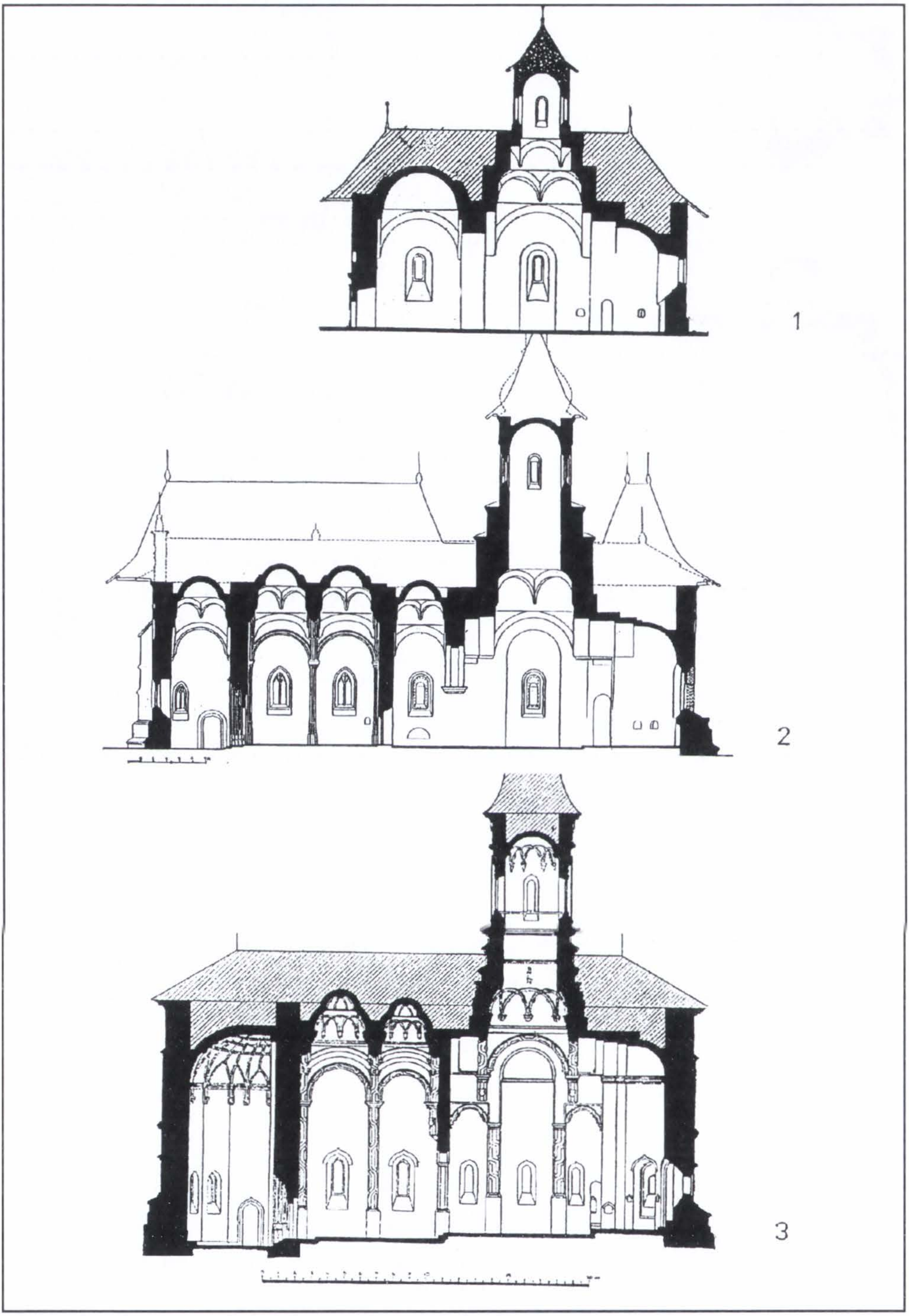

13. În secțiune – triconcul moldovenesc dupa modelul Neamț: *Sf. Dimitrie* Zaharești, *Înălarea Domnului* Neamț, *Coborârea sf. Duh* Dragomirna

https://biblioteca-digitala.ro

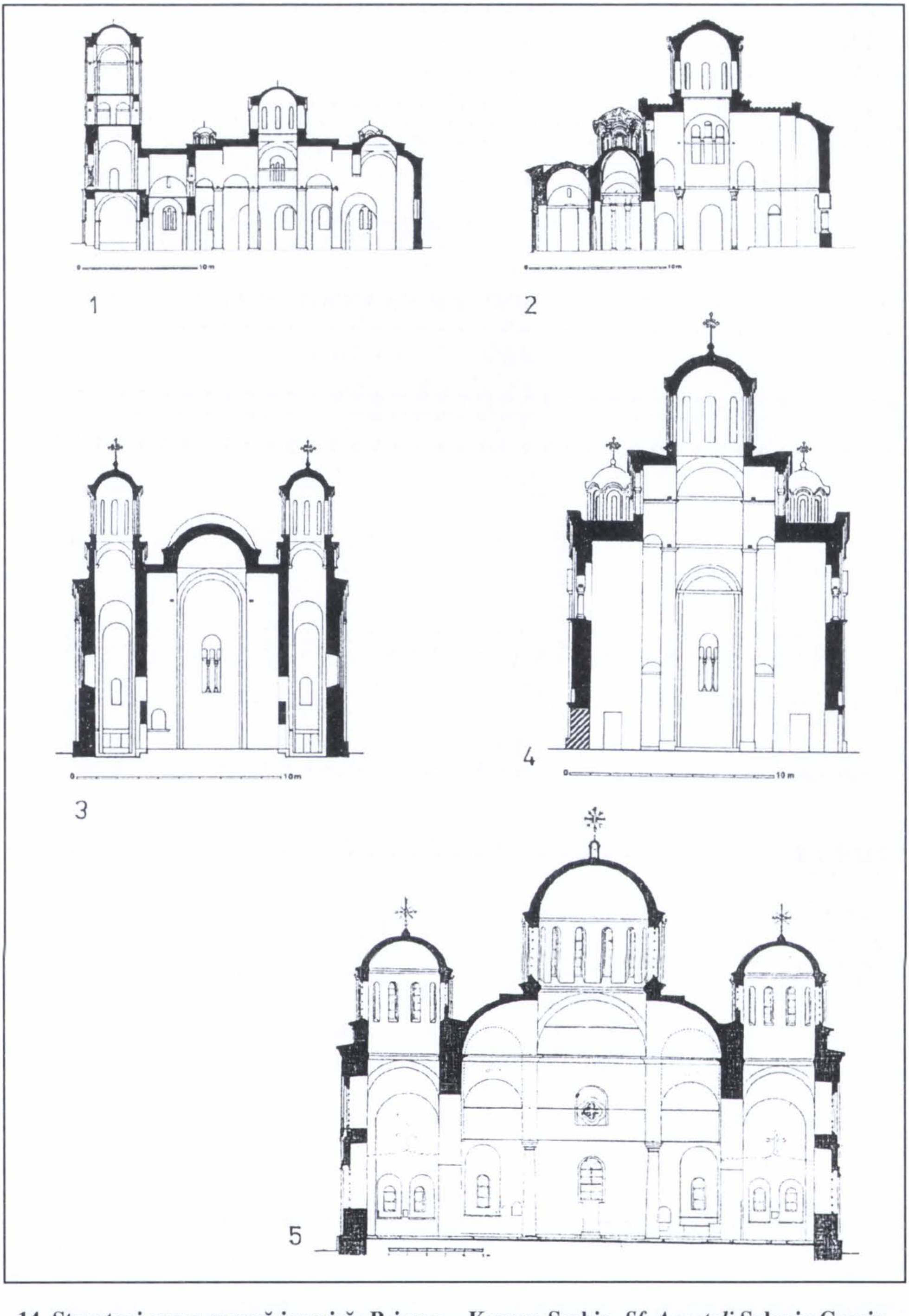

14. Structuri cruce greacă inscrisă: Prizren – Kosovo-Serbia, *Sf. Apostoli* Salonic-Grecia, sec. XIV (UNESCO), 1343-1352, Gracanica-Serbia 1321 (UNESCO), Rila –Bulgaria sec. XIV-XIX (UNESCO)

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Două monumente de cult construite de arhitectul ceh Josef Hlavka la Cernăuți

Ilie Luceac

Vechea necropolă a domnilor Moldovei, biserica Sf. Nicolae, a servit drept catedrală a Episcopiei de Rădăuți până după anexarea Nordului Moldovei la Imperiul Habsburgic. În 1782, sediul episcopiei a fost strămutat la Cernăuți, Dositei Herescu fiind numit episcop exempt al Bucovinei, instalat în scaunul eparhial de la Cernăuți. Administrația militară a Bucovinei a fost nevoită să-i construiască în grabă o reședință episcopală. Clădirea cu această menire, terminată la repezeală în 1783, avea un aspect sărăcăcios. Ea era compusă din încăperi mici și joase, cu o mică capelă pardosită cu cărămidă. Prinzând o ciupercă din cauza umezelii, în 1790 o parte din această clădire s-a prăbușit, restul trebuind să fie dărâmată, așa încât episcopii Dositei Herescu, Daniil Vlahovici, Isaia Baloșescu și parțial Eugenie Hacman au fost nevoiți să se mute în dese rânduri prin diferite case luate cu chirie și total necorespunzătoare demnității postului pe care îl ocupau.

Cu toate plângerile și rapoartele făcute de episcopul Eugenie Hacman între anii 1851–1852 către administrația din Lemberg (Lvov) și Ministerul Cultelor din Viena, prin care P. S. S. arăta că mutarea episcopului dintr-o casă în alta este nedemnă, abia în 1860 Ministerul Cultelor emite un decret prin care este anunțat concursul pentru noul proiect ai reședinței. Acest concurs îl va câștiga renumitul arhitect ceh Josef Hlavka, autorul Operei Imperiale (Hof-Oper), al Liceului academic, Bisericii Lazariților și al Bisericii Sf. Ottomar din Viena, al Maternității din Praga, al bisericii din Köpfing (Austria de Sus) și altele – de toate, circa 140 de imobile diverse, cu o stilistică inconfundabilă. Cele mai multe au fost construite pe Ringstrasse din Viena. Josef Hlavka s-a născut la 15 februarie 1831 în orășelul Prcezticz din Cehia și a murit la 21 aprilie 1908, în orașul Lujany (Cehia). Pe lângă marile proiecte ale Reședinței Mitropoliților Bucovinei și Dalmației și al Bisericii armeano-catolice din Cernăuți, arhitectul ceh a proiectat și alte edificii de cult. Hlavka este fondatorul Academiei Naționale de Arte din Cehia. După proiectul întocmit de el pentru reconstrucția catedralei Santa Maria del Fiore din Florența, Josef Hlavka a câștigat concursul cu proiectul pentru construcția Reședinței Mitropolitane din Cernăuți. Paralel cu realizarea acestui proiect, Josef Hlavka proiectează și Biserica armeano-catolică din Cernăuți, care a fost construită între 1869-1875.

https://biblioteca-digitala.ro

Chiar „a doua zi după sfințirea bisericii catedrale, anume la 6 iulie 1864, s-a așezat temelia pentru noul *Palat mitropolitan* din Cernăuți, care s-a terminat numai la 1882, în zilele mitropolitului Silvestru"[1].

Splendida clădire a Reședinței mitropoliților din Bucovina – unul dintre cele mai frumoase monumente arhitectonice din răsăritul Europei – mai bine de o sută de ani stă drept mărturie a bogățiilor Bucovinei (piatra, o parte din marmoră și alabastru din Carpații Bucovinei, mărgeanul, lemnul din pădurile Fondului Bisericesc de la Bilca și Vicov – toate materiale din Bucovina, folosite la construcția Palatului), a muncii și talentului meșterilor români din partea locului.

Concepută în stil mauro-bizantin, după modelul palatului califilor mauri din Granada (Spania), cu ziduri roșii-cărămizii, având aspectul unei cetăți medievale și bogat decorată ca un castel spaniol, *Reședința* se compune din trei clădiri distincte, așezate în formă de careu. Primul corp, cel din stânga, dacă privești de la poarta de intrare, a fost finisat între anii 1866-1870.

Zugrăvirea interiorului, decorarea și pictura lui a realizat-o pictorul vienez Carol Iobst în 1869. Acest corp cuprinde și *Biserica seminarială* închinată *Sf. Trei Ierarhi, Vasile cel Mare, Grigore Teologul* și *Ioan Gură de Aur.*

În 1872 arhitectul Josef Hlavka s-a îmbolnăvit grav și a fost nevoit să se întoarcă la Viena. Lucrările celorlalte două corpuri au fost conduse în continuare de ajutorul său, inginerul Reinecke, și, ulterior, de arhitectul Felix Ksiezarski din Cracovia. Terminarea lucrărilor a întârziat cu zece ani, față de termenul stabilit la început. Din păcate, Josef Hlavka nu a putut să-și vadă finisată lucrarea sa cea mai frumoasă – Reședința Mitropoliților din Bucovina.

Catapetesmele celor două biserici ale *Reședinței mitropolitane* s-au terminat de pictat în 1880, fiind sfințite de către mitropolitul Silvestru Morariu în ianuarie 1882.

Corpul din dreapta de la intrarea în *Reședință* are un turn cu ceas. El a fost numit în trecut *Mănăstirea*, fiind destinat inițial clerului monahal al capelei și al Catedralei episcopale nou construite. Pictura decorativă a capelei a fost executată de pictorul Carol Iobst în colaborare cu profesorul vienez Johann Klein. Capela are hramul *Sf. Ioan Botezătorul.* Ulterior, acest corp a fost numit *Presbiteriu.* În el a funcționat pe vremuri prima tipografie românească din Bucovina, întemeiată în 1882 de către mitropolitul mecenat Silvestru Morariu-Andrievici.

Clădirea principală a palatului este cea din mijloc. Aici au fost pe vremuri biroul secretariatului Mitropoliei, Salonul roșu și Salonul albastru, Sălile de

[1] Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1916, p. 63.

https://biblioteca-digitala.ro

ședințe ale Consiliului eparhial și celebra Sală sinodală sau așa-zisa Sală de marmoră. Sala sinodală a devenit istorică prin faptul că aici s-a votat unirea Bucovinei cu Regatul României, în 28 noiembrie 1918.

Pictura interioară executată în sălile corpului central și în Sala sinodală de meșterii români Epaminonda Bucevschi, Eugen Maximovici, Traian Bărgăuan, cât și de pictorul ceh Carol Swoboda, merită o descriere aparte.

Unul din urmașii lui Bucevschi în postul de pictor diecezan după Nicu Mesederu a fost profesorul Eugen Maximovici, care a executat portretele lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare pentru fosta sală de recepție din Reședința Metropolitană.

Între anii 1888–1889, cel mai mare pictor al Bucovinei Epaminonda Anibal Bucevschi se va muta cu traiul de la Viena la Cernăuți. Protectorul și prietenul său, Silvestru Morariu-Andrievici, fusese numit la 1 aprilie 1877 arhimandrit consistorial și vicar general arhiepiscop (locțiitor al mitropolitului), iar la 12 martie 1880, arhiepiscop al Cernăuțiului și mitropolit al Bucovinei și Dalmației. Odată cu creșterea influenței în afacerile bisericești din Bucovina ale acestui iubitor de artă și animator al culturii, Epaminonda Bucevschi se bucură de sprijinul său binevoitor, de atenție și apreciere. Mitropolitul Silvestru simțea nevoia să-l vadă zilnic și să discute cu el. Ritualul cafelei de fiecare zi, servită la Preasfințitul părinte se prelungea cu discuții așezate și înțelepte despre artă.

Atelierul lui Bucevschi, care devenise între timp pictor diecezan, se afla în corpul din stânga al Reședinței Mitropolitane, la etajul întâi. Corneliu Gheorghian își amintește că „atelierul lui Bucevschi avea la dispoziția sa mai multe camere care cuprindeau un adevărat muzeu. Era un colecționar pasionat. Dădea și ultimul ban pentru un obiect de artă, pentru un lucru frumos ce-i plăcea"[2]. Așa își întreținea locuința la Viena, aceasta fiind un „cuib de rară și distinsă omenie, ce era predestinat să ajungă liman de prietenie acestor bântuiți ai soartei: lui Eminescu, lui Porumbescu!"[3].

Ciprian Porumbescu nota într-o scrisoare din 13 octombrie 1879, trimisă din Viena tatălui său: „Bucevschi e foarte frumos aranjat. Mobilă frumoasă, statuete, porțelanuri, șaluri turcești, broderii egiptene, piese etnografice bosniace și muntenegrene, cruci de lemn"[4].

Dar să revenim la portretele prelaților bucovineni, care au înfrumusețat cândva interiorul a două săli din Reședința Mitropolitană. Ele sunt enumerate

[2] Corneliu Gheorghian, *Bucovina în pictură (Epaminonda A. Bucevschi).* Extras din revista „Boabe de grâu", an.V, nr. 9, București, 1935, p. 41.

[3] Leca Morariu, *Epaminonda Bucevschi, gloria picturii arborosene,* în „Almanahul Muzeului Bucovinei",seria II, an. I-II, Cernăuți, 1944, p. 233.

[4] Idem, *Epaminonda Bucevschi în corespondența lui C. Porumbescu,* în „Institutul Cernăuți", an.VI, Cernăuți, 1943, p. 7-8.

https://biblioteca-digitala.ro

de profesorul universitar Simion Reli în *Călăuza*...: „Din Sala Sinodală spre aripa dreaptă a palatului se înşiruie două saloane mari de recepţie: 1. „Salonul roşu", cu portretele, în mărime naturală, ale mitropoliţilor Bucovinei, dintre care cele ale mitropoliţilor Teofil Bendela (1874–1875) şi Teoctist Blajevici (1877–1891) sunt pictate de celebrul pictor român bucovinean, Epaminonda Bucevschi (1843–1891), fost prieten şi coleg de studii la Viena al poetului Mihai Eminescu. 2. Apoi „Salonul albastru", cu portretele foştilor episcopi ai Bucovinei: Dositei Herescu (1781–1789), Daniil Vlahovici (1789–1822), Isaia Baloşescu (1823–1834) şi Eugenie Hacman (1834–1873), toate în mărime naturală"[5].

Păcat că nu s-au mai păstrat nici tablourile mitropoliţilor şi episcopilor în mărime naturală din Saloanele roşu şi albastru, nici cele 11 lucrări în frescă din Sala sinodală, nici renumita frescă[6] de pe porticul de deasupra uşii de intrare în corpul drept al *Reşedinţei,* care simboliza artele frumoase protejate de mitropolitul Silvestru. Astăzi fosta *Reşedinţă mitropolitană* înglobează patru dintre facultăţile Universităţii cernăuţene: Facultatea de Filologie (ucraineană şi română), Facultatea de Teologie, Facultatea de Limbi Străine şi Facultatea de Geografie.

Armenii catolici, care nu mai sunt astăzi la Cernăuţi, îşi aveau *Biserica armeano-catolică*, ridicată între 1869–1875, după planurile aceluiaşi arhitect Josef Hlavka. La începutul anilor '70 ai secolului al XIX-lea comunitatea armeano-catolică din Cernăuţi a hotărât construcţia acestei biserici. A fost format un comitet în frunte cu primarul de atunci al oraşului Iacob cavaler de Petrowicz. Biserica armeano-catolică este una dintre cele mai frumoase construcţii din Cernăuţi, în stil gotic-bizantin. În 1940 comunitatea armeană a părăsit Cernăuţiul şi biserica a fost închisă.

În anii '90 ai secolului al XX-lea frumoasa clădire a *Bisericii armene – după ce a slujit în vremea sovieticilor ca depozit de filme – a fost restaurată* în interior şi transformată în Sală de orgă. Biserica are o acustică foarte bună. În prezent în incinta ei au loc concerte de orgă, susţinute de artiştii din ţară, cât şi din străinătate. Impunătoarea orgă instalată în Biserica armeano-catolică a fost confecţionată de firma „Riger-Kloss" de la Praha, special pentru Sala de orgă din Cernăuţi.

---

[5] Simion Reli, *Călăuza monumentelor religioase istorice din Eparhia Bucovinei* (cu ilustraţiuni în text), Cernăuţi, 1937, p. 17-18.

[6] Vezi imaginea cu fresca amintită şi istoricul ei: Ilie Luceac, *Un pictor bucovinean: Epaminonda Bucevschi*, în „Glasul Bucovinei", nr. 2/1994, p. 29; idem, *Unele consideraţii cu privire la originea familiei pictorului Epaminonda A. Bucevschi*, în „Glasul Bucovinei", nr. 3(7), 1995, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro

Two Cult Monuments Built By Czech Architect Josef Hlavka in Cernăui

In 1782 the quarters of the bishopric of Rădăuți was moved to Cernăuți, where yet, there was no adequate building. In spite of all complaints and reports by bishop Eugenie Hacman during 1851–1852 to the administration in Lemberg (Lvov) and the Ministry of Cults in Vienna, showing that the bishop's moving from one house to another is not fit for his rank, it was only in 1860 that the Ministry of Cults issues a decree announcing the competition for the new project of the residence. This competition was won by famous Czech architect Josef Hlavka, author of the Imperial Opera (Hof-Oper), of the Academic High School, of the Lazarites' Church and of the Church of St. Ottomar in Vienna, of the Maternity Hospital in Prague, of the Churhc in Köpfing (Upper Austria) and so on – in all, circa 140 various edifices, with a very specific style. They were mostly built on the Ringstrasse in Vienna.

Yet in 1872, architect Josef Hlavka became seriously ill and had to return in Vienna. The works at the other two buildings were lead by his adjunct, engineer Reinecke, and, later on, by architect Felix Ksiezarski in Krakow. The completion of the works was delayed with ten years in comparison to the initially set deadline. Unfortunately, Josef Hlavka could not see his most beautiful work – the Residence of the Metropolitan Bishops in Bucovine - completed.

https://biblioteca-digitala.ro

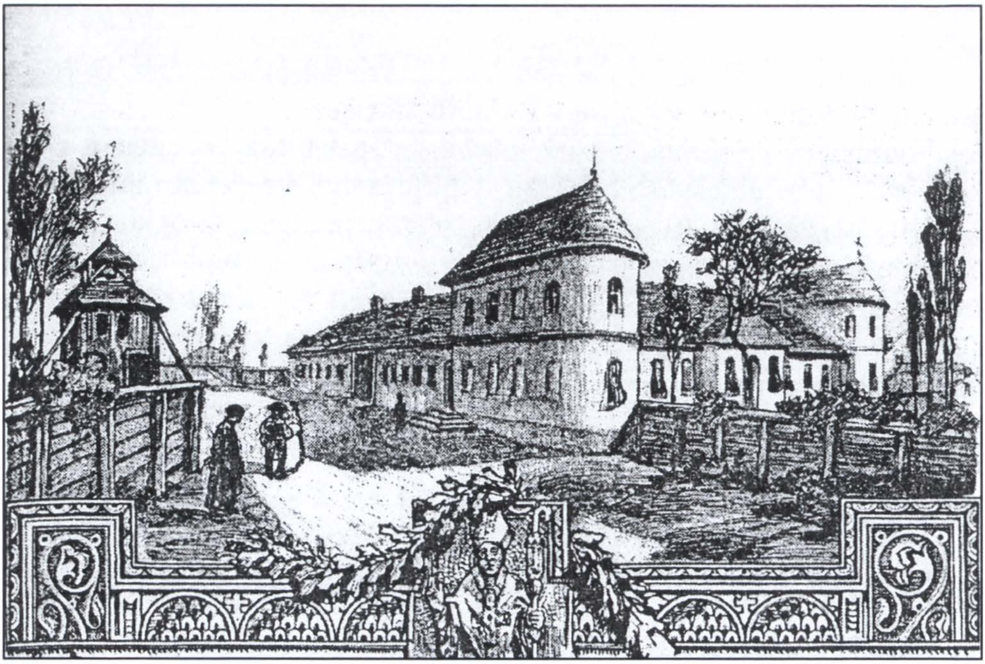

Fostul vechi Palat al Reședintei Episcopale din Cernăuți

Fosta Reședință Mitropolitană din Cernăuți
(astăzi corpul administrativ al Universității Naționale Iu. Fedkovyci)

https://biblioteca-digitala.ro

Biserica seminarială Sfinții Trei Ierarhi, Vasile cel Mare, Grigore Teologul și Ioan Gură de Aur

https://biblioteca-digitala.ro

Biserica armeano-catolică din Cernăuți (astăzi Sala de orgă)

https://biblioteca-digitala.ro

Biserica „Adormirea Maicii Domnului", sat Tatomirești, comuna Rebricea, jud. Vaslui

Maria Popa
Doina Rotaru

Satul Tatomirești[1] este situat la 30 km de nord-vest de municipiul Vaslui, pe DC 136 din DJ 248, la cca. 5 km de gara Rebricea.

Este atestat documentar în anul 1487 ianuarie 9, când Ștefan cel Mare întărea lui Dragotă și surorilor sale Sofiica și Marușca, urmașii lui Candrea (Candrini, Condrea) „jumătate din satul Tatomirești pe Rebricea ... partea din gios", cumpărată de la Băloș, fiul lui Dărnea, nepotul lui *Tatomir* cu 50 de zloți tătărăști[2], ceea ce demonstrează că satul era mult mai vechi. Tatomir era pomenit într-un document din anul 1421 decembrie 13, în calitate de martor și chezaș în sfatul domnesc din timpul lui Alexandru cel Bun[3].

La 12 aprilie 1548, Iliaș Rareș întărea lui Ion Condrea, fiul lui Negrilă și surorilor sale „jumătate din satul anume Tatomirești pe Rebricea, jumătatea de jos", cumpărătură de la „bătrânul voievod"[4].

În secolul al XVII-lea, proprietatea în satul Tatomirești era împărțită între răzeși, dregători, mănăstirile Bârnova și Galata din Iași.

Radu Mihnea vodă întărea lui Costiul vistiernicel din Tatomirești prin zapisul din anul 1618 mai 11, parte din satul Tatomirești cu *„loc de prisacă și de grădini*", cumpărată cu 55 de taleri de la Anton, fiul Florii, strănepotul Mârzei[5].

În anul 1628, părți din satul Tatomirești au fost cumpărate de către Mănăstirea Bârnova[6], iar în anul 1689 noiembrie 29, Ștefan, nepotul lui Damian și surorile sale au dăruit Mănăstiririi Galata, închinată la Ierusalim, partea lor de moșie din satul Tatomirești pentru pomenire[7].

---

[1] *Tezaur toponimic al României. Moldova A*, vol. I, Partea a 2-a, București, 1992, p. 1167.

[2] DRH, A., Moldova, III, București 1980, p. 1.

[3] *Ibidem*, I, București, 1975, p. 70, 502.

[4] *Documente privind istoria României* (DIR), veacul XVI, I, București, 1953, p. 576.

[5] *Ibidem*, veacul XVI, IV, București, 1956, p. 276.

[6] DRH, A, Moldova, XIX, București, 1969, p. 567, 710.

[7] *Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Istorice Centrale* (CDM), IV, București, 1970, p. 276.

https://biblioteca-digitala.ro

Constantin Mavrocordat întărea în anul 1690 iunie 16 lui Leontie, egumenul Mănăstirii Galata, o parte din moșia Tatomirești dăruită de nepoții lui Damian, Ștefan, Mărica și Ioniță. Actul de donație a declanșat un proces între mănăstire și *Enache diacul* alături de răzeșii din Tatomirești, care-și revendicau partea lor de moșie[8]. În 1714, mănăstirea deținea 142 de pământuri în Tatomireștii de Jos, care au fost răscumpărate de răzeși în 1746[9].

Documentul din anul 1771 noiembrie 1 marchează momentul când familia Cuza a intrat în stăpânirea unor părți din satul Tatomirești, în persoana lui Ioniță Cuza biv vel paharnic[10]. Acesta a primit danie de la preotul Goian, fiul lui Neculai, preot în satul Scânteia „pentru mult ajutor și facere de bine, căzând și în greșeala Arhiereului...", și anume părți în „satul Tatomireștii de sus ce sunt la ținutul Vasluiului", a patra parte de la Manolache Hordilă precum și părțile călugărului Enachi, ginerele Costiului[11]. Printre proprietățile răzășești menționate în această perioadă, în această parte de sat, era și cea a preotului Sandu Silav. O parte din aceste pământuri și din cele cumpărate în 1773, au fost donate de către Ioniță Cuza Mănăstirii Golia, ceea ce a declanșat o serie de procese între aceștia și răzeși în anii 1814, 1825, 1826, 1837, 1841[12].

Spătarul Ioniță, fiul lui Miron Cuza, bunicul căminarului Ioan Cuza, tatăl domnitorului Alexandru Ioan I (1820-1873), a cunoscut o lungă carieră politică de peste 36 de ani și a fost căsătorit cu Tudosica, fiica pitarului Toader Rășcanu[13].

După moartea spătarului Ioniță Cuza decapitat în anul 1778 aprilie de către Constantin Moruzi pentru intrigi politice[14], moșia a revenit celui de-al doilea fiu al său, Arghire Cuza (1758 martie 5-1826 decembrie 25)[15].

Arghire Cuza (1758–1826)[16] a fost un om instruit, educat în casa părintească din Iași cu dascălul Bălan de la M-rea Golia și a reprezentat ramura majoră a Cuzeștilor între anii 1780-1830. În afară de legătura cu pământul, s-a îndeletnicit cu cititul cărților și descifratul letopisețelor. La 14 iulie 1808, arhimandritul Mănăstirii Dobrovăț îi cerea transcrierea unui document, identificat de acesta ca fiind de la Simion Movilă[17] (1606-1607, n.n.).

[8] *Ibidem*, p. 282, 289.

[9] Mircea Ciubotaru, *Toponimia bazinului hidrografic Rebricea (jud. Iași – jud. Vaslui). Oiconimele. Perspectivă istorică (I)*, în AIIAX, XXVIII, Iași, 1991, p. 330.

[10] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VII, Iași, 1912, p. 297.

[11] *Ibidem*.

[12] Mircea Ciubotaru, *op. cit.*, p. 330.

[13] Gh. Ghibănescu, *Cuzeștii*, București, 1912, p. 69.

[14] *Ibidem*.

[15] *Ibidem*, p. 83, 97.

[16] *Ibidem*, vezi și inscripția de pe lespedea funerară.

[17] *Ibidem*, p. 91.

https://biblioteca-digitala.ro

A cunoscut o ascensiune socială de la rangul de pitar (1781)[18], stolnic (1782-1785)[19], serdar (1788-1792)[20], ispravnic de Vaslui (1793-1795)[21], căminar (1794-1799)[22], ban (1800-1816)[23], spătar (1816-1823)[24], până la cea de postelnic (1824-1826)[25]. Alături de fratele său, Gheorghe Cuza de la Bârzeşti (azi com. Ştefan cel Mare, jud. Vaslui), s-a impus în istoria politică a Moldovei prin vederile sale înnoitoare cu privire la instaurarea domniilor pământene[26].

Datorită autorităţii sale şi spiritului gospodăresc, i-au fost încredinţate spre rezolvare toate problemele de familie şi anume, plata datoriilor moştenite de la tatăl său, Ioniţă Cuza, precum şi recuperarea averilor părinteşti din Basarabia[27].

În anul 1781, printre datoriile rămase de la tatăl său era consemnată şi suma (hacul) de 90 de lei reprezentând plata preoţilor şi a dascălilor ce deserveau bisericile familiei[28]. Suma menţionată mai sus, considerăm că era destinată personalului de la biserica Adormirea Maicii Domnului din satul Glodeni-Negreşti şi celui de la fosta biserica de lemn din satul Bârzeşti, ctitorii ale lui Ioniţă Cuza, ultima refăcută de către Gheorghe, fiul acestuia[29]

În afară de moşiile moştenite din Basarabia, şi-a extins proprietatea prin danii şi cumpărare, în satele Cotârleşti[30] (1779 mai)[31], Buhăieşti (1783 aprilie 12)[32], Crăciuneşti (1789 februarie 15)[33] şi Golăieşti [34] (1792 februarie 6)[35]. În anul 1794 iulie 1, a primit de la Mihai Şuţu vv. un loc de casă în târgul Vasluiului „pe un loc gospod, la nord de biserică"[36].

[18] *Ibidem*, p. 86.
[19] *Ibidem*, p. 87.
[20] *Ibidem*.
[21] *Ibidem*, p. 88.
[22] *Ibidem*.
[23] *Ibidem*, p. 89.
[24] *Ibidem*, p. 89, 93.
[25] *Ibidem*, p. 95-96; vezi şi inscripţia de pe lespedea funerară.
[26] *Ibidem*, p. 96, 175.
[27] *Ibidem*, p. 97.
[28] *Ibidem*, p. 85.
[29] *Ibidem*, p. 8, 105; biserică strămutată în 1852 în satul Dobrosloveşti, com. Zăpodeni, jud. Vaslui (cf. pisaniei).
[30] Vezi *Tezaur toponimic*, vol. I, partea 1. Bucureşti, 1991, p. 296, fost sat la N de satul Măcreşti (azi com. Rebricea).
[31] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p.83.
[32] *Ibidem*, p. 87.
[33] *Ibidem*.
[34] Vezi *Tezaur toponimic*, p. 488, fost sat pe Rebricea, la sud de Rateşu Cuzei.
[35] Gh. Ghibănescu, *op.cit.*, p.87.
[36] Idem, *Surete*, vol. XV, Iaşi, 1926, p. XXXVI.

https://biblioteca-digitala.ro

A trăit la Tatomirești unde și-a ridicat casa și biserica[37], în partea de nord-est a satului.

Lăcașul a fost construit în anul 1792, împreună cu soția sa Ilinca (Elinca), fiica vornicului Lupu Costachi, potrivit unor însemnări din anul 1823 de pe un *Triod* donat ctitoriei sale și alta din anul 1824 mai de pe un *Minei*: „Arghire Cuza, marele postelnic cu soția mea Elinca, fecior vornicului Lupu Costachi, fecior spătarului Ioan Cuza, răposatului nepot, fecior lui Miron Cuza logofăt și a soției sale Elinca, fiica lui Ioan Costin hatman, fecior lui Miron (Costin logofăt) am afierosit acest Sf. Trioderiu la sf. Biserică ce am zidit din nou din piatră în 1792, cu hramul Nașterea și Adormirea Maicii Domnului..."[38].

Însemnarea de mai sus arată că biserica avea două hramuri, și anume *Nașterea și Adormirea Maicii Domnului,* iar cea din anul 1824 mai 2, arăta că biserica a fost construită din nou cu cheltuiala acestuia: „ ... cu ale mele ruble și cheltuială am zidit-o din nou din piatră"[39].

Actul de ctitorire este confirmat și de inscripția de pe piatra de mormânt a ctitorilor, aflată în pronaos „a me biserică, ce am zidit-o în satul meu Tatomirești, unde se prăznuiește hramul Adormirea Maicii Domnului...".

Mențiunea că noul lăcaș a fost construit din piatră, demonstrează că a existat o altă biserică, de lemn, durată de către obștea răzeșilor, în tehnica obișnuită, probabil, aceea a bârnelor orizontale, încheiate, cu lipitură sau fără, sau din nuiele și vălătuci. Ioniță Cuza spătar, ctitorul bisericilor din satele Glodeni și Bârzești, în scurta perioadă dintre anul 1771, data intrării în Tatomirești și moartea sa în anul 1778, considerăm, că nu a avut răgazul necesar să o construiască.

Documentele din veacul al XVII-lea din această zonă, consemnează mai multe nume de dieci sau gramatici, uricari și preoți, făuritori de cultură slavonă, Ionașco diac din satul Rohotești[40], pomenit într-un document din anul 1618 mai 11[41], a lui Mera Marmure uricar (1607-1619)[42] și a unui preot din satul Crăciunești [43] în anul 1619 iulie 4[44]. De asemenea, în satul Tatomirești

[37] „Anuarul Episcopiei Hușilor" (AEH), Huși, 1938, p. 199.

[38] *Ibidem.*

[39] *Ibidem.*

[40] Vezi *Tezaur toponimic*, p. 997: sat dispărut, lângă Tatomirești.

[41] DIR, XVII, vol. IV, p. 276.

[42] Gh. Ghibănescu, *Surete*, XVI, Iași, 1926, p. XLII; CDM, I, București, 1957, p. 452; DIR, XVII, vol. IV, p. 380.

[43] Azi sat în com. Rebricea, jud. Vaslui.

[44] DIR, *op. cit.*, p. 380.

https://biblioteca-digitala.ro

în anul 1690 iunie 16 este menționat Enache diacul[45], iar pe la 1771 preotul Sandu Silav[46].

Monumentul[47] prezintă un plan triconc (fig.1), intrare vest, fundație și pereți portanți din piatră de râu, piatră fățuită, planșee și pardoseli de piatră, învelitoare de șindrilă. Sistem de boltire: pronaos și naos, o calotă teșită, abside laterale, semicalote, altar, o semicalotă sprijinită pe un arc dublou; despărțirea dintre naos și pronaos este realizată printr-un arc dublou care se sprijină pe doi stâlpi adosați de secțiune pătrată. Fațadele sunt marcate de lezene, soclul profilat cu două muluri în retragere, la fel ca la cornișă, acoperișul articulat[48] (fig. 2).

În anul 1954, au fost adăugați doi contraforți inestetici pe fațada de vest, pentru a se prelua greutatea pereților afectați de nenumăratele seisme[49] și a faptului că monumentul nu a fost consolidat în mod corespunzător, avându-se în vedere și grosimea zidului de aprox. 120 cm (fig. 3).

G. Balș, în calitate de membru al Comisiunii Monumentelor Istorice (1913-1934)[50], aprecia că *„Exteriorul bisericii, în simplicitatea ei, nu este lipsit de proporție"*. Autorul consemna faptul că monumentul a avut oale de rezonanță, arătând persistența acestui detaliu de construcție până în vremurile noastre, precum și decor interior cu „flori de ipsos" pe bolți, realizate în stuc[51]. Astăzi, biserica este tencuită și spoită la interior cu culori de var.

Clopotnița de lemn este detașată, fiind situată în partea de nord-vest a bisericii. A fost construită între anii 1935-1939, când a fost eliminat turnul clopotniță de pe pronaos, adăugat în 1888-1889 de către proprietarul moșiei,

---

[45] CDM, IV, p. 282.

[46] Mircea Ciubotaru, *op. cit.*, I, p. 330.

[47] Înscris în *Lista monumentelor de cultură de pe teritoriul R.P.R.*, București, 1955, poz. nr. 1652; *Lista din 1991 – 1992*, poz. nr. 38 B 0205; *Lista din 2004*, poz. nr. 410, cod: VS-II-m-A-06887 (v. „Monitorul Oficial al României", Parte I, nr. 646 bis, din 16 iulie 2004, vol. III, p. 2393).

[48] Vezi și Maria Popa, *Monumente istorice in județul Vaslui. Biserici și mănăstiri din Eparhia Hușilor*, Iași, 2008, p. 181.

[49] Cf. însemnărilor pr. Constantin Burduja de pe cărțile de cult: *Evanghelie*, Sibiu, 1806 (azi Colecția de carte veche a Muzeului județean „Ștefan cel Mare" Vaslui) și *Evanghelie*, București, 1941(Colecția parohiei).

[50] Radu Sc. Greceanu, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice 1908 – 1945. Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice 1914 -1915, 1942 – 1943. Indici bibliografici*, București, 1990, p. 60.

[51] G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, București*, 1933, p. 295.

https://biblioteca-digitala.ro

Nicu Lupaşcu, şi refăcută în anii 1957-1960 tot de lemn, după planul obişnuit al clopotniţelor de ţară[52] (fig. 4).

În anul 1809, biserica era deservită de preoţii Teodor Draxineanul şi Andronachi Scânteianul[53], iar în *Catagrafia ţinutului Vaslui din anul 1820*, satul Tatomireşti a spătarului Arghire Cuza, număra 103 liudi (capi de familie), din care 59 birnici, 24 bresle a spătarului, 15 slugi, 2 preoţi şi doi dascăli, precum şi un evreu[54].

După moartea postelnicului Arghire Cuza, survenită la 25 decembrie 1826, în ziua de Crăciun, satul a revenit fiului său Iordache, ultimul dintre cei şase copii, singurul care va continua ramura Cuzească, deoarece cel de-al doilea fiu s-a călugărit sub numele de Calistru[55]. Era menţionat în *Vidomostia (catagrafie) de boierii Moldovei aflaţi în ţară la anul 1829*, ca fiind agă, în vârstă de 33 de ani, proprietar al satului Tatomireşti[56], sat care în anul 1831, conform Catagrafiei ţinutului Vaslui avea 72 liudi[57]. A fost comis (1816-1820), ban (1821-1830), agă între anii 1831-1846, murind în primăvara anului 1846[58]. Era o persoană instruită, meticuloasă, cunoştea limba greacă. A întocmit o arhivă a familiei, cele 28 de volume manuscris aflându-se în fondul Academiei Române[59].

S-a preocupat de întreţinerea şi extinderea averii sale din Tatomireşti. Astfel, în 1827, cumpăra a treia parte din Tatomireştii de Jos de la răzeşii Silăveşti[60], iar în 1834 se plângea Domniei de faptul că arhitectul I. Fogaras, cu care se împăcase să repare biserica şi să construiască un „ratoş" pe moşia sa, a dispărut cu tot cu bani, fără să întocmească proiectul de lucrări[61]. Se pare că rateşul a fost amplasat pe locul unui popas mai vechi[62], făcut de bunicul

[52] Arhiva Direcţiei pentru Cultură. Culte şi Patrimoniu Naţional, fond Oficiul pentru Patrimoniu Cultural Naţional a Judeţului Vaslui (DJCCPN Vs., fond O.P.C.N). dos. 6/1962, pachet 38.

[53] „Arhivele Basarabiei" (AB), nr. 3, 1931, Chişinău, p. 203.

[54] Gh. Ghibănescu, *Surete...*, XV, p. 247.

[55] Idem, *Cuzeştii*, p. 120 -121, 127.

[56] Al. Perietzeanu – Buzău, *Vidomostie de boierii Moldovei aflaţi în ţară la 1829*, în „Arhiva Genealogică" (Arh. Gen.), nr. 3-4, 1994, Iaşi, p. 296.

[57] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 265.

[58] Al Perietzeanu – Buzău, *op. cit.*, p. 313.

[59] Gh. Ghibănescu, *op. cit*, p. 127.

[60] Mircea Ciubotaru, *op. cit.*, p. 330.

[61] N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova*, Bucureşti, 1974, p. 876, notele 4-5.

[62] C. Botez, A. Pricop, *Tradiţii ale ospitalităţii româneşti. Prin hanurile Iaşilor*, Bucureşti, 1989, p 110.

https://biblioteca-digitala.ro

său, Ioniță Cuza, în secolul al XVIII-lea (a. 1778), menționat și în 1811[63]. Hanul, refăcut de Iordache Cuza, între 1833-1838, cunoscut și sub denumirea de „Rateșul lui Cuza" sau „Rateșul Cuzei", era ruinat în 1889[64]. Piatra pentru construcție a fost adusă dintr-o carieră din apropiere (probabil de la Scheia-Iași), iar lucrările au fost executate de meșteri din Bârlad[65]. Dacă rateșul funcționa în 1839[66], înseamnă că și biserica a fost reparată în această perioadă.

După moartea agăi Iordache, moșia și îngrijirea bisericii a revenit soției sale, Ecaterina Dibou, de origine greacă, cu care se căsătorise înainte de anul 1817 și care încă mai trăia în anul 1867[55]. Rămasă fără sprijin, cu o familie numeroasă, administrarea averii a fost încredințată unei epitropii, care a arendat moșia agăi Gh. Racoviță, în 1848[67]. Afacerile familiei au fost conduse timp de șase ani de zile de către un anume Miller, în calitate de epitrop, împreună cu stolnicul Iancu Caliarhi, vechil[68].

Arghire Gh. Cuza, ultimul descendent al familiei pe linie bărbătească, a fost și ultimul epitrop al bisericii, alături de reprezentanții obștii. În calitate de intendent al Spitalului din Negrești[69], sarcina administrării moșiei și bisericii a revenit, probabil, începând din anul 1852, lui Dimitrie Miclescu, soțul Marghioalei Cuza, fiica ctitorului, Arghire Cuza, care era și tutore al orfanilor[70]. Acest fapt reiese din adresa acestuia către Episcopia Hușilor din anul 1865 noiembrie 30 prin care cerea permisiunea ca preotul Gavril Mighiu să slujească la biserica din Tatomirești[71].

În anul 1876, biserica nu avea preot, doar un cântăreț și un dascăl, Nicolae Drăghici și Alecu Dascălu. Satul număra 65 familii cu 245 de suflete, iar biserica deținea o suprafață de 8,5 fălci (12, 75 ha) pământ[72].

---

[63] Mircea Ciubotaru, *op. cit.*, (II), XXIX, Iași, 1992, p. 431.

[64] *Ibidem*; situat pe valea Rebricei (pe drumul care lega târgul Vaslui de Iași, traversând râul Bârlad peste podul de la Cănțălărești, 1636, n.n.); azi satul Rateșu Cuzei, com. Rebricea (înființat în 1924, pe moșia Golăiești a lui Ermil Pangrati, nepot de fiică a lui Iordache Cuza, fiul Eufrosinei căsătorită în 1885 cu colonelul Gavril Pangrati) și stația CFR, cu același nume.

[65] C. Botez, A. Pricop, *op. cit.*

[66] Al. Lapedatu, *Doi misionari scoțieni în țările române acum o sută de ani*, București, 1934, p. 13.

[67] Mircea Ciubotaru, *op. cit.*, I, p. 331.

[68] Gh. Ghibănescu, *Cuzeștii*, p. 130.

[69] *Ibidem*, p. 131.

[70] *Ibidem*, p. 130.

[71] DJAN Vs., Episcopia Hușilor, dos. 5/ 1864, f. 357.

[72] 1 falce = 1,50 ha, cf. V. Breban, *Dicționar al Limbii Române contemporane*, București, 1980, p. 201.

https://biblioteca-digitala.ro

Preotul Ion Popescu, hirotonisit la 24 aprilie 1879, a slujit la această biserică până la 21 iunie 1883, când este transferat la biserica din Lipova[73], iar intre anii 1889-1890 este amintit preotul I. Axinte[74].

Biserica a fost reparată radical de noul proprietar, Nicu Lupașcu, în anul 1888-1889, când a fost adăugat un turn clopotniță de lemn pe pronaos[75].

În anul 1894, septembrie 16, ca urmare a aplicării Legii clerului mirean din 1893, Protoieria județului Vaslui aducea la cunoștința P.S. Silvestru, Episcopul Hușilor, că fostul epitrop al parohiei Tatomirești, Arghire Cuza[76], strămutându-se cu domiciliul în altă comună de mai mulți ani, a părăsit „afacerile epitropiei, iar enoriașii au ales pe Vasile Sava Lupu[77].

Personalul deservent era alcătuit în anul 1895 din preotul paroh D. Galaction, Vasili Fotachi, cantor I, Mihail Teodorescu, cantor II[78].

Biserica necesita reparații atât la interior cât și la exterior în anul 1896[67], deoarece, preotul paroh, Dimitrie Galaction solicita prin Raportul nr. 29 din 9 decembrie a aceluiași an redeschiderea bisericii. Reparațiile fiind terminate, P.S. Silvestru, Episcopul Hușilor a aprobat sfințirea bisericii la data de 22 decembrie 1896[79].

Parohia era vacantă în anul 1897 prin permutarea preotului Dimitrie Galaction la parohia Laza în februarie aceluiași an. De aceea, se solicita suplinirea postului de către Theodor Ciubotaru de la parohia Drăgușeni[80], care figura în anul 1897 ca preot provizoriu, alături de Mihail Theodorescu, cantor I, Vasile Fotache, cantor II, Arghire Gh. Cuza, epitrop ales, iar Iorgu Sava Stoleriu epitrop numit, personal care deservea 177 familii cu 662 suflete[81].

Preotul Ștefan Ionescu de la parohia Șcheia a fost transferat în anul 1898 martie 10 la Tatomirești, slujind alături de Vasile Fotache și Ioan Zupu cântăreți, epitropi fiind, Iorgu Sava și Vasile Micu, personal care deservea 189 familii cu 673 suflete[82], iar în anul 1900, parohia număra 190 familii cu 728 suflete[83].

---

[73] Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Vaslui (DJAN Vs), fond cit., dos. 5/ 1883, f. 6-7.

[74] *Ibidem*, dos. 9/ 1889-1890, f. 37-39.

[75] Arhiva DJCCPN Vs., *fond cit.*.

[76] Gh. Ghibănescu, *Cuzeștii*, p. 131.

[77] DJAN Vs., Episcopia Hușilor, dos. 9 /1894, f. 80.

[78] *Ibidem*, dos. 6 /1895, f. 28v, 52 v, 106 v-107, 169 v-170.

[79] *Ibidem*, dos. 10 /1896-1897, f. 1; dos. 7 / 1896, f. 46-47; vezi și Arhiva *DJCCPN Vs.*, *fond cit.*,.

[80] *Ibidem*, *fond cit.*, dos. 3 /1897, f. 12.

[81] *Ibidem*, dos. 5 /1898, f 120-121; dos. 8 /1902, f. 12.

[82] *Ibidem*.

[83] *Ibidem*, dos. 13 / 1900, f. 161.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 1905 biserica era subvenționată de comună, având același personal deservent menționat mai sus, cantor fiind Gavril Banu[84].

În toamna anului 1908, biserica necesita reparații, conform raportului inspectorului eparhial în care se costata faptul că pictura tâmplei trebuia restaurată, lipsa cărților de ritual, a sfeșnicelor și a chivotului[85].

Parohia deținea în anul 1934, 12 ha teren arabil, preot paroh fiind Th. Ciubotaru, transferat în același an de la parohia Drăgușeni, cantor I fiind I. Gh. Banu, numit în anul 1907[86], iar în anul 1935, preot paroh era N. Leonte numit în anul 1935, cantori, V. Zupu, numit în anul 1934 și Gavril Banu[87].

Lăcașul a fost reparat în anul 1939, sub îndrumarea unui comitet, sprijinit de preotul N. Leonte cf. inscripției, scrisă pe un panou de tablă, aflat azi în cafas: „În anul mântuirii 1939 sub domnia M. S. Regelui Carol al II-lea și sub arhipăstorirea P. S. Episcop Nifon al Hușilor s-a renovat această Sf. Biserică prin stăruința preotului paroh, Neculai Leonte ajutat de următorul comitet: Președinte de onoare – Marcel Bastaki, avocat. Membri de onoare: ing. Temistocle Bastachi[88], lent. col. Miron Lupașcu, ing. Ilie Popescu, d-na Georgeta Ghica Lupașcu, locot. Adam Neștian, înv. N. Roiu, D. Apetrei, Gh. Popa, d-na Odette Pangrati[89], V. Gâ..., Președinte activ – preot N. Leonte. Membri: V. Onu, Gh. Caproșu, I. Ilisei, V. Damian, A. Stanciu, N. Filip, Gh. Moroșanu, I. Stoleru, Nica Acatrinei, V. Grosu-secretar, Cântăreți: V. Banu. Epitropi: D. Craiu, I. Botez, V. Lazăr". A fost sfințită în toamna anului 1939[90]. Parohia păstorită de preotul Nicolae Leonte (numit paroh în 1935), împreună cu Gavril Banu, cântăreț, asigura servicii religioase pentru 221 familii cu 1018 suflete, din care 74 familii, cu 413 suflete din Tatomirești[91].

În anul 1947, biserica deținea o suprafață de teren de 50 de ari curți (500 mp) și 10,5 ha teren arabil, preot paroh fiind diaconul Gh. Agafiței de la Catedrala Episcopală, numit în locul pr. N. Leonte[92].

---

[84] *Ibidem*, dos. 34 / 1905.

[85] *Ibidem*, dos. 10 /1908, f. 199.

[86] „Anuarul Episcopiei Hușilor" (AEH), 1934, Huși, 1934, p. 84.

[87] *Ibidem*, 1935, p. 111.

[88] DJAN Vs, fond, Prefectura județului Vaslui, dos. 104/1949-1953, f. 10, 68, proprietarul moșiei Tatomirești, com. Drăgușeni, jud. Iași, azi com. Rebricea, jud. Vasui.

[89] *Ibidem*, proprietara moșiei Rateșu Cuzii, com. Crăciunești, jud. Vaslui (azi com. Rebricea); descendentă a familiei Cuza.

[90] „Cronica Hușilor" (CH), nr. 10 / 1940, p. 286.

[91] AEH, op. cit.

[92] DJAN Vs., fond Episcopia Hușilor, dos. 1/1947, f. 556; *CH*, 1947, nr.5-9, p. 69.

https://biblioteca-digitala.ro

Ultimul proprietar al moşiei a fost inginerul Temistocle Bastachi a cărui moşie a fost expropriată în anul 1949 prin Decretul 83[93].

Cutremurul din anul 1940 a afectat grav structura de rezistenţă a edificiului. Situaţia a persistat până în anul 1954, când preotul Constantin Burduja[94], numit paroh de ziua Înălţării Domnului a găsit biserica într-o stare avansată de degradare, potrivit însemnării de pe o *Evanghelie*, tipărită la Sibiu în anul 1806, aflată astăzi în colecţiile Muzeului judeţean "Ştefan cel Mare": „cu acoperişul putred lăsând să curgă apa în voie pe bolţi care erau crăpate, zidurile crăpate peste tot, interior murdar". Casa parohială se prezenta în aceeaşi stare şi, de aceea, în vara anului 1955 a început să strângă fonduri de la enoriaşi pentru repararea bisericii. S-a obţinut aprobarea pentru refacerea acoperişului din şindrilă, deoarece biserica era monument istoric, şindrila fiind bătută de meşterul V. Moraru din Războieni-Ţibăneşti, iar crucile de pe biserică au fost lucrate de un meşter tinichigiu din satul Ţibana-Iaşi.

Biserica a fost consolidată de către meşterul Gându, iar reparaţia zidurilor de către N. Păltiniş. Contraforturile de piatră au fost lucrate de D. Bolea şi V. Vieru din satul Şcheia-Iaşi, iar trotuarul de D. Reveica. Reparaţiile au fost terminate în anul 1960 şi lăcaşul a fost sfinţit în ziua de 21 noiembrie. Suma pentru reparaţii s-a ridicat la 42.000 mii lei din care 18.000 mii daţi de către Episcopia Huşilor şi Romanului, 1.500 de la Ministerul Cultelor, iar restul de la enoriaşii din satele Tatomireşti şi Măcreşti. Epitrop era C. Stoleru care, alături de preotul paroh, Constantin Burduja, s-a remarcat prin generozitate şi stăruinţa întru repararea bisericii.

Lăcaşul a fost consolidat între anii 1957-1962, conform unei însemnări de pe forzaţ I a unei *Evanghelii*, 1941, Bucureşti, aflată astăzi în patrimoniul bisericii: „Spre ştiinţă. La această Sfântă biserică am slujit ca paroh, eu preotul Constantin Burduja de la 1 iunie 1954-15 mart 1962. În timpul păstoririi mele a fost reparată biserica legându-se în bare de fier, s-a acoperit din nou cu şindrilă. S-au construit două picioare de piatră dură de la Şcheia, s-a făcut trotuarul cu plăci din piatră, a fost construită clopotniţa din nou. A fost

[93] *Ibidem*, fond Prefectura judeţului Vaslui, dos. 104/ 1949-1950, f.9-10, 284-285; vezi şi Arhiva Primăriei com. Rebricea/ 2005, când a fost naţionalizat şi conacul (ctitorit de Arghire Cuza), situat a nord de biserică, construit din piatră, intrare vest; azi dispărut, ruinele sale au dăinuit până la sfârşitul secolului al XX-lea (c. 1989-1990), precum şi stejarii seculari din jur, din care ultimul rămas lângă biserică s-a năruit prin anii 2005-2007; propus iniţial cu destinaţia de dispensar şi casă de naştere, folosit însă ca sediu de protocol de către IAS Miroslava (la data naţionalizării satul Tatomireşti făcea parte din com. Drăguşeni, jud. Iaşi); ultimul proprietar, ing. Temistocle Bastachi, deportat în Dobrogea, mort la Brăila (1886-1972).

[94] Deţinut politic între anii 1949-1954, în închisorile de la Jilava, Aiud şi Poarta Albă.

https://biblioteca-digitala.ro

reparată casa parohială și îngrădită cu gard de scândură. Aceste lucrări au fost făcute din obolul enoriașilor. De mare ajutor a fost epitropul Costică Stoleru împreună cu frații săi, familia Ion Popa (Vulpe), cu fiii săi și toți enoriașii. Domnul să răsplătească fiecăruia după osteneala depusă și dragostea arătată". A fost sfințit la 21 noiembrie 1960, conform aceleiași însemnări.

Monumentul a fost avariat de seismele din anii 1977 și 1990, care au afectat din nou structura de rezistență a acestuia: fisuri la arcul dublou dintre naos și pronaos și la calotele de pe absidele laterale, în această stare de conservare aflându-se și astăzi. În anul 1992, parohia solicita acoperirea bisericii cu tablă, cerere respinsă de Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, deoarece se impunea mai întâi consolidarea bisericii. A fost reacoperită cu șindrilă în anul 1996.

Ctitorii au înzestrat lăcașul potrivit rangului și necesităților cultului ortodox, având în vedere faptul că și Arghire Cuza și urmașii săi se numărau printre oamenii instruiți ai vremii care s-au implicat atât în viața economică, politică, cât și cea culturală.

În anul 1889 decembrie 12, preotul I. Axinte făcea un inventar, semnat și de către Arghire Gh. Cuza, în calitate de epitrop, în care erau menționate trei Evanghelii, din care două îmbrăcate în argint, trei cruci, una îmbrăcată cu argint și una suflată cu aur și una mare de lemn, 10 candele de argint, două cristelnițe, un chivot de lemn și unul de argint, sfintele vase de argint, 45 de cărți, dintre care cele 12 Mineie donate de Arghire Cuza, un Octoih Mare și unul Mic, 12 Vieți ale Sfinților, o Cazanie, un Tipicon Mare, un Triod, un Penticostarion, un Chiriacodromion, un Apostol, un Ceaslov, o Psaltire, un Catavasier, un Molifelnic, o Panihidă, un Acatist a Sf. Dimitrie cel Nou, 3 exemplare Te Deum, sinodicul bisericii, precum și un „clopot aninat într-un stejar" etc.[95].

În colecția de carte veche românească a Muzeului județean Vaslui se află două exemplare provenite de la biserica „Adormirea Maicii Domnului" din satul Tatomirești și anume: *Mineiul lunii lui Martie, Buda, 1805,* inv. 17 și o *Evanghelie, Sibiu,* 1806, inv. 58.

Mineiul lunii lui Martie, Buda, 1805 (lipsă foaie titlu), *in folio*, 126 file, 3 nenumerotate la început și 4 coli, 41/48 de rânduri (28x18 cm), 2 colane, tipar negru – roșu, coperta din piele maronie, carton, cotor cu 8 nervuri, decorat cu motive florale, vegetale, avimorfe, o liră. Are o însemnare din anul 1808, între fila 1 nenumerotată și fila 13, în limba română, caracter chirilic: „Aciastă sfântă Carte ce să numește Mineiul pe luna lui Martie iaste a me, a lui Arghiri Cuza ban, fiul lui Ioan Cuza spătar, nepot lui Miron Cuza logofăt, de ficior, strănepot lui Dumitrașcu Cuza biv bel spătar, de ficior și

[95] DJAN Vs., fond Episcopia Hușilor, dos. 9/1889-1890, 37-39.

https://biblioteca-digitala.ro

strănepot de fată lui Ion Costin hatman și prestrănepot Ciaurului și lui Miron Cuza s-a datu la svânta beserică din satul Tatomireștii ci am zidit-o eu din temelie și am împodobit-o după cum mi-au dat mâna din mila și ajutorul milostivului și a tot puternicului Dumnezeu și aceste 12 minei pe 12 le-am afierosit la sfânta bisărică ce să prăznuiește hramu sfintii Adormirea Preacuratii Maicii Domnului și cini s-ar ispiti să le fure, sau să le mistuiască ori cu ce chipu, ori să le înstrăineze de la acest Sfânt lăcaș, unul ca acela să fie supt blăstămul a 318 sfinți părinți de la soborul din Nicheea și parte lui să fie cu Arie și cu blăstămul lui Iuda, și procopsala în casa sa să nu vadă și, toate ostenelile acelui rău cu ...tuturoru să fie spre perzare, amin. Și s-au scris cu s-au afierosit și s-au luat în zilele pre puternicului împărat a toată Rosia, Alexandru Pavlovici întâiul împărat, la anu 1808 de la Hristos"[96].

Evanghelie, Sibiu, 1806, *in folio*, 276 pagini și 12 coli albe cu filigran (trei stele în cinci colțuri și inițialele F. L.), tipărit cu negru și roșu, pe 2 coloane, 40 de rânduri (29x17 cm), xilogravor: Ioan zugrav, fără coperte. Are o însemnare privitor la repararea bisericii între anii 1956-1960 pe a cincea coală albă, iar pe a șasea coală albă de la început o însemnare din anul 1916 privind botezul lui Radu Bastachi.

Din cărțile cu care a fost înzestrată biserica, o parte se află la Muzeul Eparhial din Huși: *Apostol*, Iași, 1756, *Mineie*, Buda, 1805, pe lunile (cu însemnări ale ctitorului din 1808): *Ianuarie, Aprilie, August, Septembrie, Decembrie*; *Viețile Sfinților pe luna Septembrie*, 1807, cu o însemnare din anul 1824 mai 2 a lui Veniamin ieromonah[97], *Octombrie*, 1809, *Noiembrie*, 1811, *Februarie*, 1812, *Aprilie*, 1813, *Iunie*, 1813, *Mai*, 1813, *Iulie*, 1814, tipărite la M-rea Neamț; *Chiriacodromion*, M-rea Neamț, 1811, *Tipicon*, Iași, 1817, *Penticostarion*, București, 1820, *Psaltire*, fără foaie de titlu.

[96] Filele 1-13.

[97] Însemnare publicată în AEH, 1938, p. 199: „Arghire Cuza marele postelnic cu soția mea Elinca...spătar Ioan Cuza, nepot de fecior lui Miron Cuza și a soției lui Elinca fiica lui Ioan Costin hatman, fecior lui Miron Costin Logofăt. Făptuind împreună cu celelalte unsprezece neamuri cărți pe fiestecarele lună ce am afierosit. Afirosit-am și această sf. carte întru pomenirea mea – 11 minee sfinte. Calinic ieromonah cei împreună ale sale neamuri Costache Cuza care cuprinde întrusine viețile sfinților din luna lui Septemvrie, la biserica din satul meu Tatomiresti, pe care cu ale mele ruble și cheltuială am zidit-o din nou din piatră și se prăznueste Nasterea și Adormirea Maicii Domnului, ce este zidită la anul 1792. Deci, care întru sine va cugeta a o înstrăina sau a o mistui, să fie putrezător niciodată, înaintea strașnicului județ și partea lui să fie ca a Iudei vânzătorul, nefiind ertat și de mine robul lui Dumnezeu păcătosul Nicanor. Anul 1824, Mai 2. Scris de mine Veniamin ieromonah".

https://biblioteca-digitala.ro

Mineiul lunii lui Septembrie, Buda, 1805, inv.178, *in folio*, 205 file, 2 nenumerotate și 4 coli, din care două albe și 2 imprimate, tipărit pe două coloane cu negru și roșu, 41/48 de rânduri (28x18 cm), coperte de carton, piele, nedecorate, cotor pe 7 nervuri, decorat floral (buchet), avimorf (porumbel), o liră. Foaia de titlu: *„MINEIUL / LUNII LUI SEPTEMBRIE/ carele mai nainte sau fost tipărit tălmăcit prin / osârdia și cheltuiala iubitoriului de Dumnezeu Epi-/scop al Râmnicului / FILARET / Iară acum cu voia și blagoslovenia prea sfințitului / Mitropolit al Ungrovlahiei / Kiriu Kir DOSITEI / sau mai îndreptat la tipărire de multe greșale / În zilele Măriei Sale Domnului Țării Românești / IOANN CONSTANTIN ALEXANDRU IPSILANTI VOEVOD / prin / Osârdia smeritului Episcop al Arțeșului / KIR IOSIF/ În BUDA / sau retipărit în Crăiasca Tipografie a Universității din Pesta la anul dela HS 1805*". Are o însemnare pe f. 2 nenumerotată, limba română, caracter chirilic: „Această sfântă Carte ce să numește Mineiu pe luna lui Septembrie ieste a bisăricii din satul meu Tatomireștii *ce am zidit-o eu din temelii și am împodobit-o după cât mi-au dat mâna* prin mila și ajutorul milostivului și atot puternicului Dumnezeu, și acești 12, pe 12 luni le-am afierosit la Sfânta beserică ce să prăznuește hramu Svintei Adormiri a Pre Curatei Maicei Domnului, și cine s'ar ispiti să le fure, or să le mistuiască ori cu ce chip, ori să le înstrăineze, de la acest Sfânt lăcaș, unul ca acela să fie supt blăstămul a 318 sfinți părinți de la soboru din Nicheea și din parte lui să fie cu Arie, și cu blăstămul lui Iuda și procoposală în casa sa să nu vază și toate ostenelile acelui rău, cu Iuda să fie spre pierzare. Amin. Și s'au scris că <ele> sau afierosit și s-au luatu în zilele pre puternicului împărat a toată Rossie Alexandru Pavlovici întâiul împărat, la an 1808 de la Hristos"[98].

Mineiul lunii lui August, Buda, 1805, inv. 173, *in folio*, 147, file, 4 nenumerotate și 2 coli imprimate, 48 de rânduri (28x18 cm), pe 2 coloane, tipar negru și roșu, caractere pe două mărimi, coperte de carton și piele, cotor pe nouă nervuri, decorat prin impresiune cu un motiv floral. O însemnare din anul 1881 a lui Nicolae Drăghici, cel care a legat cartea, scrisă pe forzaț 1, verso, în limba română, caracter chirilic: „1881 August 6 zile. Am mai <înzăstrat-o> sfânta carti pentru ca să..., semnează, Nicolae Drăghici".

În anul 1977, parohia Tatomirești deținea în afară de cărțile menționate mai sus: o *Evanghelie*, Neamț, 1821 (inv. 5/72), un *Octoih Mare,* fără foaie titlu (inv. 19/29), cu o însemnare pe 10 file din anul 1823, un *Triod,* fără foaie

[98] Fila 2 nenumerotată de la început.

[99] Arhiva DJCCPN Vs., fond cit., dos. 228/ 1977/ Parohia Tatomirești.

https://biblioteca-digitala.ro

titlu (inv. 20/42), cu o însemnare din anul 1823 decembrie 26[83], cărţi inventariate şi fişate competent de către preotul paroh Ioan Juncu[99]. Printre donatori s-a numărat şi prinţul Dimitrie Sturza, conform unei însemnări din anul 1848 noiembrie 12 a colonelului Stamatin din Iaşi de pe o Evanghelie nedatată[100].

Arghire Cuza a înzestrat biserica şi cu argintăria de cult, din care s-a mai păstrat: sfintele vase, fiind consemnate în 1977 în inventarul realizat de către preotul I. Juncu: un discos de argint (13 x 5 cm), datat 1801, o linguriţă, argint (13 cm), un potir, argint (24 x 14 cm), cu o inscripţie pe postament în limba română, caracter chirilic: „Pentru pomenirea fiului nostru Iancu" şi o monogramă „A.K. <1832>" (fig. 5).

De asemenea, în patrimoniul bisericii se află şi o *cruce*, lemn, pictat (185 x 105 x 16 cm) din 1894 iulie 27, sprijinită pe două acvile. Este pictată pe ambele feţe, cu scenele *Răstignirea* şi *Botezul Domnului,* atelier rusesc (fig. 6), precum şi o *cruce de mână* cu postament, lemn, sculptat, montură de argint (60 x 60 cm), sec. XIX, pe avers este reprezentată scena *Răstignirii,* iar pe revers, aceea a *Botezului Domnului*; o ladă de zestre de lemn, pictată şi datată: „1872".

Lăcaşul adăposteşte pietrele de mormânt ale ctitorilor şi ale familiei acestuia conform dreptului de comanditar, aflate în pronaos.

Lespedea funerară a lui Arghire Cuza şi a soţiei sale Ilinca (Elinca), aflată în partea de sud, este din piatră, sculptată în meplat (222 x 93 x 22 cm), cu o inscripţie în limba română, caracter chirilic: „Desupt această piatră să odihneşte robu<l> lui Dumnezău, biv vel postelnic Arghiri Cuza, săvărşindu-să din viaţă la anul 1826 deche<m>vri <e> 25. Mă rog cinstiţilor cititore să fiţi iertători în veci. Amin.

Îm<i > este a me îngropari, [în] însuş<i> a me biserică ce-am zidit-o în satul meu Tatomireşti, unde am z<i>o<a> ale<a>să, prăznuire hramu<lui> Adormiri<i> Maicii Domnului".

În acelaşi mormânt au fost îngropaţi şi alţi membri ai familiei[101]: soţia sa, Ilinca, născută Costache, care a murit în anul 1827, octombrie 8: „Desupt

[100] AEH, 1938. p. 200: „Această sfântă dumnezeiască Evanghelie cumpărată de general inspectorul miliţiei Moldovei, Domnul marele logofăt şi cavaler, prinţul Dimitrie Sturza, s-au hărăzit de luminarea sa companiei de grenadieri a miliţiei pentru îndeletnicirea ramurilor omeneşti cu cetirea ei, celor ce sânt slobozi spre a lor moralicesc folos. Oraşul Iaşi, 1848, Noiemvrie 12, Colonel Stamatin".

[101] Vezi Gh. Ghibănescu, *Cuzeştii*, p. 83-84, Arghire Cuza s-a căsătorit cu Ilinca, fiica vornicului Lupu Costache, în 1780; au avut mai mulţi copii, din care 6 au ajuns la maturitate: Safta, căsătorită cu Lupu Roseti, medelnicer, Marghioala, căsătorită cu Dimitrie Miclescu, stolnic (p. 119), Zoe, Profira şi Dumitru s-au călugărit, cu numele de Fevronia, Elisabeta, Calistru (p. 120), Iordache, căsătorit cu Elisabeta Dibou (p. 128).

https://biblioteca-digitala.ro

această piatră odihneşti şi <Elinca> soţia postelnicului Arghiri Cuza, săvârşită la anu<l> 1827, o<ctomvrie> 8 şi fiica dumisali ..., Ghiorghi: Cuza... di: ... ani ...; ... ... ani ... ."; inscripţia este scrisă în lateral-dreapta şi este aproape ilizibilă (fig. 7).

În pronaos, partea de nord, se află lespedea funerară a copiilor agăi Iordachi Cuza, morţi prematur: Ruxanda (+ 1826), Neculai (+1830), Dumitrache (+1839), piatră (160 x 64 x 10,5 cm), inscripţie în limba română, caracter chirilic: „ICXC. Supt aciastă piatră odihneşti roaba lui Dumnezeu Rucsanda săvârşită în anu<l> 1826: Ghenar: 15 zile în vră<s>stă de 8: ani. La 1830 s-au săvârşit din vieţi: robu<l > lui Domnezeu Niculai în vrăstă di trei ani fevruari<e> <25>: la 1839 s<a>u săvârşit din vieţii Dumitrachi Octo<m>vrie 20: în vrăstă di doi ani" (fig. 8).

Iordachi Cuza, însurat cu Ecaterina Dibou, a avut 12 copii, după cum reiese dintr-o jalbă către voievodul Mihai Sturdza din 1841 Martie 7, din care mai rezultă că mai avea în viaţă 5 fete şi trei feciori din care cel mai mare avea 21 de ani. Copiii: Alexandru, Toader, Ruxanda, Elena, Paraschiva, Neculai, Efrosina, Profira, Arghire, Dumitru, Maria şi Vasile[102]. Ruxanda, Neculai şi Dumitrachi sunt îngropaţi la Tatomireşti.

Lespede funerară, aflată în partea de sud a bisericii, a altui membru a familiei Cuza, poate, Iordachi Cuza (?), piatră (186 x 80 cm), inscripţie în chirilică ilizibilă, stare de conservare-mediocră, necesită amenajare sau mutarea în biserică (fig. 9).

În partea de nord-est a bisericii, lângă absida altarului se află o lespede funerară, datată 1860, a unor preoţi slujitori. Este din piatră (60 x 54 x 7 cm), stare de conservare mediocră, inscripţie în chirilică: „(Supt) aciastă piatră odihnesc robii lui Dumnezeu preut(ul) Simion: şi <prezvitera> <Aniţa> (s)ăvârşi<ţi> la anul : 1860 : Mart(ie) <5> : ermonah : <Gherasim>, săvârşit ..."[103].

Mai există o piatră funerară, datată: 1865 martie 12, din piatră, sculptată, cu o inscripţie în limba română, caracter chirilic: „IC XC. La aciastă pietră odihnescu robii lui Dumnezeu Piti...Roşu şi soţie lui Rucsanda şi cei di a doile Maranda, săvărşiţi la anul 1865 mart 12".

În partea de nord a bisericii se află o lespede funerară, piatră, a lui Radu Bastachi (115 x 52 x 15 cm), inscripţie în limba română: „*Radu 1917*", stare de conservare mediocră, şi care necesită amenajare. O însemnare din anul 1916 de pe *Evanghelia* tipărită la Sibiu în anul 1806, pe fila 6 nenumerotată de la început, se consemna: „Cu evlavie semnez, eu robul lui Dumnezeu, cu ocazia creştinării lui Radu, feciorul lui Temistoche şi a Ioanei Bastachi, azi în luna Maiu în 12 zile, anul mântuirii 1916". Ss indescifrabil. < D. C. Păncescu >.

[102] Gh. Ghibănescu, *Cuzeştii*, p.127-128.

[103] Mulţumesc d-lui Lucian Lefter pentru verificarea transcrierii textelor.

https://biblioteca-digitala.ro

Dintre obiectele donate de către ctitor se mai păstrează un *clopot* mic de bronz (32 x 32 cm), datat 1803, cu o inscripție în limba română, caracter chirilic: „Anul 1803”, stare de conservare-bună (fig. 10).

Icoană împărătească, *Iisus Mare Stăpân al Lumii*, sec. XIX, 1850, ulei pe lemn (85 x 60 cm), școală rusă, autor: *V. A. Iavorovski din Zagorsk* (centru monastic, la c. 70 km de Moscova, n.n.), 2 blaturi, 2 traverse semiîngropate, cromatica-fond sienna, tunică roșie, bordură galbenă, mantie albastră, stare de conservare-mediocră (carii), locul unde se află-pronaos, partea de sud, încadrată într-un iconostas de lemn sculptat (fig. 11).

Icoană împărătească, *Nașterea Maicii Domnului*, sec. XIX, ulei pe lemn (91 x 61,5 x 2,5 cm), școală rusă, autor: *V. A. Iavorovski*, 2 blaturi, 2 traverse semi-îngropate, stare de conservare mediocră (carii active, blaturi desprinse, strat pictural lipsă, locul unde se află – pronaos, partea de nord, încadrată într-un iconostas (fig. 12).

Icoană împărătească, hagiografică *Sf. Varvara*, sec. XIX, ulei pe lemn (50 x 39 cm), școala rusă, autor: V. A. Iavorovski, două blaturi, una traversă mediană, sistem de îmbinare – în coadă de rândunică, stare de conservare – mediocră, cu urme de carii, blat desprins (fig. 13).

Tâmpla, sec. XIX (1850), ulei pe lemn (școala rusă), autor de V.A. Iavorovski, stare de conservare – rea (atac xilofag activ-necesită intervenții urgente de conservare). Între anii 1935-38, monumentul a fost reparat prin sârguința preotului N. Leonte cu ajutorul enoriașilor, Prefecturii județului Vaslui, Ministerului Cooperației și prof. C. Stoicescu din București. Sub supravegherea Comisiei Monumentelor Istorice, a fost consolidat iconostasul, când a fost adus sculptorul, T. Andone, delegatul comisiei, conform unei inscripții de pe o icoană împărătească de la iconostas: „În anul mântuirii, 1939 sub domnia M. S. Regelui Carol al II-lea și sub arhipăstorirea Episcopului Nifon al Hușilor s-a renovat această sfântă biserică prin stăruința preotului paroh N. D. Leonte, consolidându-se catapeteasma de Comisiunea Monumentelor Istorice fiind delegat sculptorul T. Andone, contribuind la renovare buni enoriași și propietari. În timpul epitropiei, epitropului D. Craiu, I. Botez și V. Lazăr”.

Între anii 1957-60 a fost „spălată” de către un „pictor” local.

Registrul icoanelor împărătești:

- Icoana de hram *Adormirea Maicii Domnului* (84 x 52 cm), semnată, datată stânga jos: „Anul 1850. V. A. Iavorovski pictor”[104]; registrul inferior: „Ap. Toma în Grădina?” (41,5 x 28 cm; rama: 52,5 x 39 x 3 cm), cromatica – fond gri neutru, gri-uri colorate-violaceu (fig. 14).

- Ușă diaconească: *Sf. Arh. Ștefan* (187 x 68 cm).

[104] „<Let> 1850. V. A. Iavorovski ikonopiseț”.

https://biblioteca-digitala.ro

- Icoană Împărătească *Iisus Învățător* (83 x 51 cm), ibidem; jos – *Ispitirea* (40,5x 28 cm, fără ramă), cromatica: violaceu, galben, fond: gri-violaceu, folie argintie la decorul veșmintelor; deasupra-legenda în slavonă (fig. 15).
- Uși împărătești (180 x 82 cm): scena *Bunei Vestiri* și cei patru *Evangheliști* cu simbolurile lor.
- Icoană împărătească *Maica Domnului cu Pruncul* (83 x 51 cm), riză: Iisus – aureolă și mâna dreaptă a Maicii Domnului; jos-legenda în limba rusă[105] (fig. 16).
- Ușă diaconească: *Sf. Arh. Gavriil* (186 x 68 cm).
- Icoană împărătească *Sf. Ioan Botezătorul* (83x52 cm), cu legenda în limba rusă pe rotulus-ul desfășurat[106] (fig. 17).

Registrul dintre prăznicare și icoanele împărătești: 5 medalioane: *Iisus rugându-se, Sărutarea lui Iuda, Năframa Veronichii, Judecarea lui Iisus și Iisus.*

Prăznicarele: *Adormirea Maicii Domnului, Schimbarea la Față, Pogorârea Sf. Duh, Înălțarea, Învierea, Floriile, Cina cea de Taină, Botezul, Prezentarea la Templu, Nașterea Maicii Domnului, Buna Vestire; central: Năframa Veronichii.*

Cinul Apostolilor, grupați câte 2: *Simion* și *Iacov*, *Toma* și *Ioan*, *Luca* și *Petru*, central: *Iisus Mare Arhiereu*, *Pavel* și *Andrei*, *Matei* și *Marcul*, *Vartolomei* și *Filip*(fig. 18).

Cinul Prorocilor: *Isaiia, Avacum, Ghedeon, Iacov, Aaron, Solomon, David, Zaharia, Daniil, Moise, Iezechiel, Ilie.*

Moleniile: scena *Răstignirea*, de o parte și de alta, *Maria Fecioara* și *Ioan*.

Icoană , *Maica Domnului Cu Pruncul*, adusă de la mănăstirea Neamț, ulei pe lemn, cu riză argintată (22 x 21 cm), datată 1801, potrivit legendei în chirilică din partea inferioară: „1801. Chipu S(fintei) Iconii a S (sfintei) m(ănăstiri) Neamțului ce îi f(ăcă)t(oa)r(ei) de minuni " (fig. 19, 19.1)[107].

În curtea bisericii, la sud-vest, se află o *Cruce Memorială* dedicată eroilor din Primul Război Mondial, ridicată în anul 1939, piatră (Î=4 m), soclu în trei trepte, inscripție pe toate laturile (fig. 20): „Acest monument s-a ridicat din inițiativa și stăruința preotului N. Leonte cu contribuția proprietarilor, a enoriașilor și a văduvelor de război". Datat, semnat (soclu): „1939 / Lucrător V. T. Reveica"; Pe latura de vest a obeliscului sunt imortalizate numele ostașilor morți în Spitalul de chirurgie de la Măcrești[108]:

[105] „Moisei iz zui sadoghi tvoi mesto ianemi stoișci"

[106] „Pocaiteskaia pre blijibosia țarstvie- ne besnoe, ujevo istkia prâcoreni dreta zi lejâti 1828?".

[107] Mulțumim d-lui Lucian Lefter pentru sprijinul acordat în verificarea transcrierii textelor.

[108] Azi sat în com. Rebricea.

https://biblioteca-digitala.ro

„Eroii morţi în spitalul de mare chirurgie N. 291 Măcreşti-Vaslui: Constantinidi D., student medicină, Nan Şt., Niţu Şt., Panghel Stoica, Dobre Petru, Antonescu D., Musaroş Mihai, Petruk Iohan, Gh. I. Petru Martin, Bunu I., Cuzic D. Mihai, Gh. Feraru V., Alexandru I., Mătulescu I., Guţescu V., Lazăr Bănică, Bărbat Valeriu, Voicu Const., Nelepcu N., Racoviţă Tănase, Negru Ioniţă, soldaţi" şi 3 necunoscuţi. Pe latura de est, sunt înscrişi eroii locali, căzuţi pe câmpurile de luptă de la: „OITUZ / MĂRĂŞTI / MĂRĂŞEŞTI / Luca V.A., sergent, Pavel Ignat, Amăriuţei C., Amăriuţei Ior., Amăriuţei C., Costache Const., Feraru V. Ursache Alex., Banu Gh., Căldăraru V. I., soldaţi".

Pe latura de nord sunt adăugaţi eroii morţi în al Doilea Război Mondial: Eroii din Războiul 1941-1945 / Caporal Lazăr Alecsd., Ursu Cost., fruntaş, Sârbu Petru, caporal".

Ctitorie boierească, biserica de la Tatomireşti este ultima mărturie de arhitectură religioasă medievală din Eparhia Huşilor, comparabilă cu biserica *Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul* (1761) din satul Mânzaţi, c. Al. Vlahuţă, construită de Ion Palade şi soţia sa[109] (azi în ruină). Monumentul necesită intervenţii urgente de consolidare, restaurare şi includere în circuitul turistic.

The Dormition of the Virgin Mary Church ("Adormirea Maicii Domnului"), Tatomireşti village, Rebricea commune, Vaslui county

It was founded in 1792 by seneschal Arghire Cuza and his wife, Ilinca, Lupu Costache's daughter, as a yard chapel. It has a triconc draft, with semicircular apses on the sides, without a tower, with a framework roof, covered by shingle. It is unique due to the stone parament of the facades, with a profile socle, panels and cornices highlighted by retreating clays. Gh. Balş, member of the "Comisiunea Monumentelor Istorice" (Historical Monuments Committee), estimated in 1933 that "the exterior of the church, in its simplicity, is not disproportionate", and that "the interior was initially provided with resonance pots and with a "gypsum flower" design on the vaults, combined in stucco". The narthex shelters the funeral gravestones of the founders and their families.

It was repaired in 1834 by the son of the founder, police prefect Iordache, after a plan of I. Fogaraş, the architect who drew up the Cuza's inn project. The altar screen was remade in the 19th century, oil on wood – Russian School, then restored in 1939 under the supervision of the Historical Monuments Committee.

[109] N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 567.

https://biblioteca-digitala.ro

In 1954 two buttresses were added in order to take over the weight of the walls that have been affected by earthquakes (about 120 cm thick).

The church from Tatomirești, the last witness of medieval religious architecture from Huși Eparchy (comparable to „Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul" (The Beheading of St. John The Forerunner) Church, from Mânzați village, Ibănești commune, built by Palade family in 1761 (today destroyed) needs to be consolidated, restored and promoted.

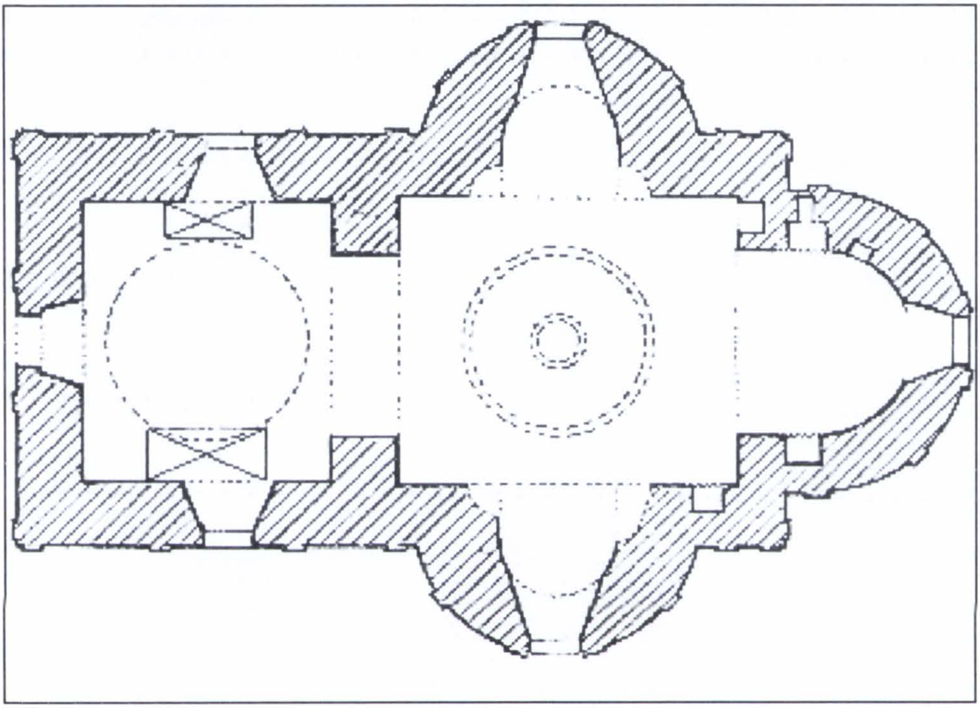

Fig. 1. Plan[110] **/ Plan**

[110] Arhiva DJCCPCN Vs, *fond cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

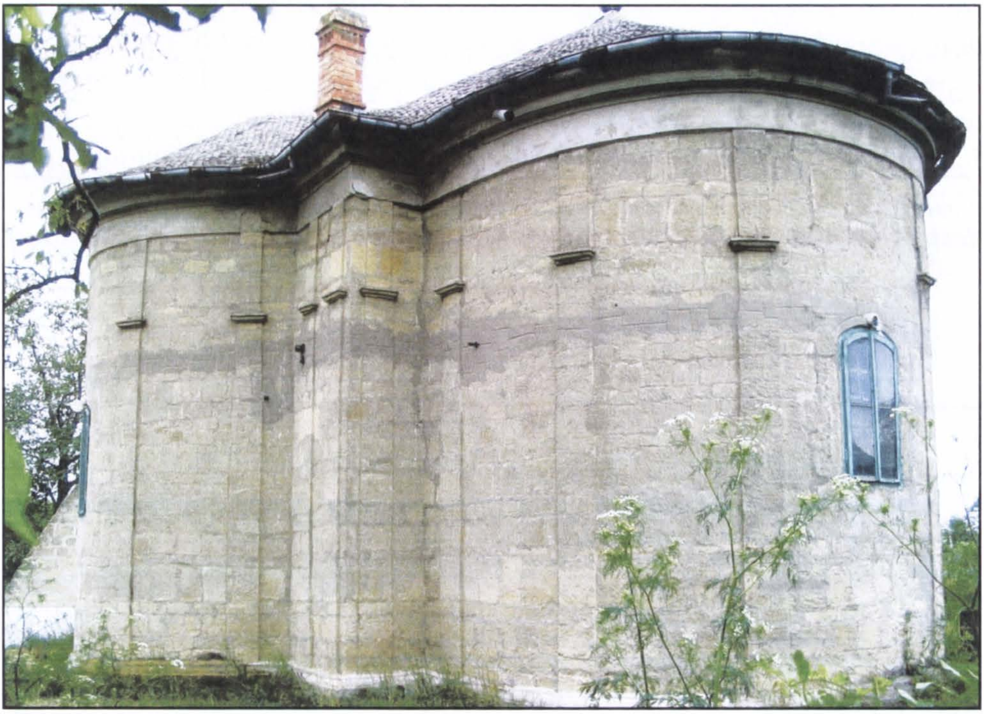

Fig. 2. Vedere SE / South-East view

Fig. 3. Vedere V / West view

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5. Potir, 1832 / Chalice

Fig. 6. Cruce de procesiune, 1894 / Procession cross, 1894

https://biblioteca-digitala.ro

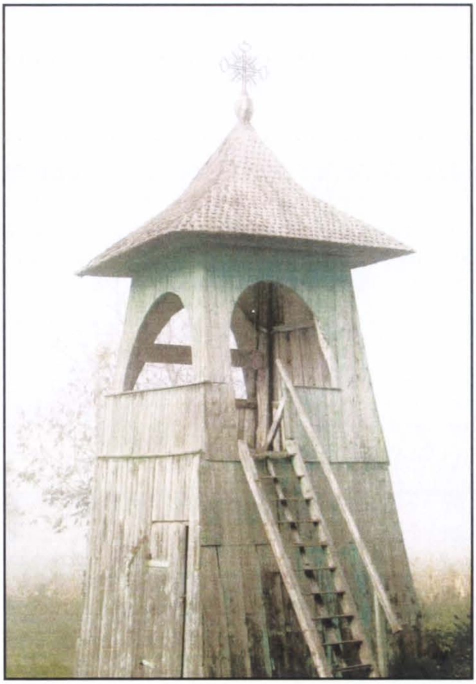

Fig. 4. Clopotnita / Belfry

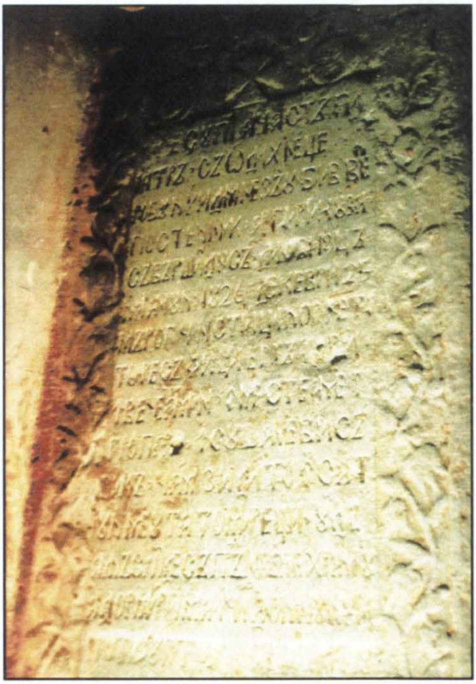

Fig. 7. Lespedea funerară a familiei postelnicului Arghire Cuza / Seneschal Arghire Cuza's family funeral gravestone

Fig. 8. Lespedea funerară a copiilor lui Iordache Cuza / Iordache Cuza's children funeral gravestone

Fig. 9. Lespedea funerară de la S de biserică / Funeral gravestone from the South of the church

https://biblioteca-digitala.ro

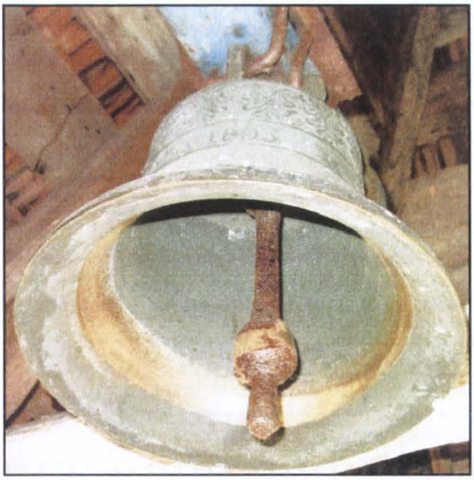

Fig. 10. Clopot, 1803 / Bell, 1803

Fig. 11. Icoana Iisus Mare Stăpân al Lumii / "Jesus-The Greatest King Of The World" Icon

Fig. 12. Icoana Adormirea Maicii Domnului / "The Dormition Of The Virgin Mary" Icon

Fig. 13. Icoana Sf. Varvara / "St. Varvara" Icon

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 14. Icoana Adormirea Maicii Domnului / "The Dormition Of The Virgin Mary " Icon

Fig. 15. Icoana Iisus Învățător / "Jesus Teaching" Icon

Fig. 16. Icoana Maica Domnului cu Pruncul / "Virgin Mary With Baby Jesus" Icon

Fig. 17. Icoana Sf. Ioan Botezătorul, sec. XIX / "St. John The Baptist" Icon

https://biblioteca-digitala.ro

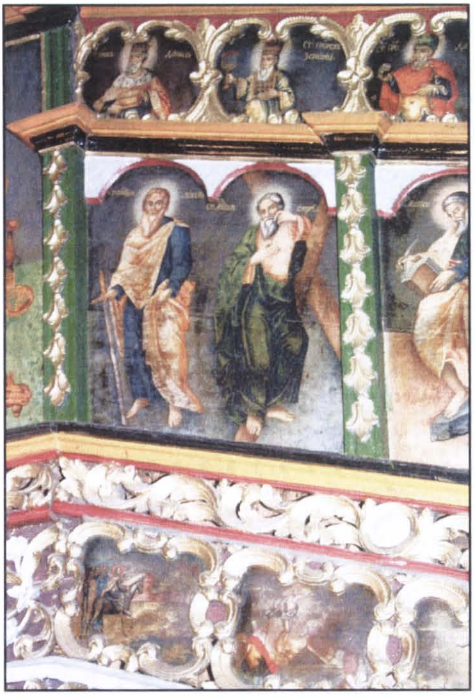

Fig. 18. Tâmpla – detaliu / The altar screen-detail

Fig. 19. Icoană Maica Domnului cu Pruncul, 1801 / "Virgin Mary With Baby Jesus" Icon, 1801

Fig. 19.1. Salba de la icoana Maica Domnului cu Pruncul, 1801 / The necklace from the "Virgin Mary With Baby Jesus" Icon, 1801

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 20. Monumentul Eroilor, 1939 / The Heroes Monument, 1939

https://biblioteca-digitala.ro

Castelul brâncovenesc de la Sâmbăta de Sus

Radu Moțoc

După ce românii din Țara Bârsei au văzut cum oastea lui Constantin Brâncoveanu înfrângea, la Zărnești, în 1690, armata generalului austriac Heissler, raporturile de bună vecinătate cu Transilvania au fost stabile. Domnitorul a sprijinit răscoala antihabsburgică a curuților conduși de Francisc Rakoczi II, răscoală la care au participat mai mulți români, încadrați în detașamente conduse de căpeteniile lor.

Domnul s-a străduit să aibă în preajma sa oameni credincioși și cărturari autentici, cum au fost frații Corbea, de la Brașov, sau mitropolitul Teodosie Veștemeanu, de la Sibiu. Pentru a înțelege mai bine cum a ajuns Constantin Brâncoveanu să aibă proprietăți în Țara Făgărașului să aruncăm o privire asupra arborelui genealogic. Constantin Brâncoveanu (n. 1654) era fiul lui Papa Brâncoveanu și al Stancăi, fiica marelui postelnic Constantin Cantacuzino. Bunicul lui patern, Preda Brâncoveanu mare vornic, nepotul lui Matei Basarab, descindea din vestita familie a boierilor Craiovești, și era considerat de contemporani, cel mai bogat boier din țară[1].

După ce Constantin Brâncoveanu a fost decapitat, împreună cu cei patru fii, în 1714, Doamna Marica depunea eforturi, prin procuratorul său, doctorul Giorgio Trapesunzio, să-l introducă în drepturi succesorale pe nepotul ei Constantin, pentru a recupera importantele sume de bani depuse de soțul ei la băncile din Viena și Veneția. Dar apar dificultăți, întrucât se constată că Principele Țării Românești a murit fără testament olograf[2]. Totuși, în baza privilegiului masculinității, care excludea fetele căsătorite de la orice succesiune, în concurență cu frații, Constantin, băiatul lui Constantin, fiul cel mai mare al domnitorului, a devenit singurul moștenitor al imensei averi brâncovenești. Cu acest privilegiu, înainte să moară, în 1729, Doamna Marica Brâncoveanu a obținut introducerea nepotului ei în depline drepturi succesorale. Marica lăsa totuși și Măriuței, fiica băiatului ei, Ștefan, să stăpânească „moșiile câte sunt peste Olt și dincoace de Olt", dar fără moșia Brâncoveni, care a constituit nucleul neamului Brâncovenilor. Restul averii brâncovenești, inclusiv moșia Brâncoveni, a intrat în posesia lui Constantin Brâncoveanu, care a reușit să refacă puterea economică a neamului său. În plină epocă fanariotă, el reintră firesc în rândul marilor dregători, ajungând chiar mare ban, care constituia o înaltă dregătorie boierească.

---

[1] Iolanda Țighiliu, *Domeniul lui Constantin Brâncoveanu*, București. 1989, p. 61.

[2] *Ibidem*, p. 83.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1

Neamul Brâncovenilor va continua prin cei doi fii ai săi, Nicolae (m. 1803) şi Manolache (m. 1811) şi băiatul cel mai mic, Grigore, care va ocupa şi el dregătoria de mare ban. Banul Grigore Brâncoveanu va moşteni imensa avere a familiei, păstrând astfel nucleul funciar principal, transmis din generaţie în generaţie, timp de trei sute de ani.

Neavând copii, Grigore şi Safta Brâncoveanu (născută Balş), înfiază, la 16 martie 1824, pe Zoiţa Mavrocordat, nepoată de soră a Saftei, căsătorită cu Gheorghe Bibescu, viitorul domn al Ţării Româneşti.

Pentru a asigura continuitatea familiei, care odată cu banul Grigore Brâncoveanu (m.1832) se va stinge în linie masculină, ultimul descendent direct al lui Constantin Brâncoveanu va adopta pe cel dintâi născut al Zoei Mavrocordat-Brâncoveanu şi al lui Gheorghe Bibescu. Băiatul venit pe lume în 1827, va primi tot numele de Grigore, căruia, banul îi conferă dreptul de a purta numele de Brâncoveanu, dăruindu-i, ca un gest de profundă semnificaţie, şi moşia Brâncoveni[3].

Să vedem cum au intrat în posesie Brâncovenii cu teritorii din Transilvania şi în special zona denumită Sâmbăta de Sus.

În anul 1654, Suzana Lorantfi, văduva principelui Gheorghe I Rakoczi, zălogeşte pentru 2500 florini moşia Sâmbăta de Sus marelui vornic Preda Brâncoveanu, pentru a-l răsplăti în acest fel, pentru serviciile aduse. Fiul ei, principele Gheorghe II Rakoczi, confirmă în acelaşi an zălogirea[4].

Constantin Brâncoveanu moşteneşte de la bunicul lui întreaga avere, inclusiv moşia de la Sâmbăta de Sus, unde va clădi un palat, după modelul celor înălţate la Potlogi şi Mogoşoaia. Brâncoveanu mai avea case la Braşov în Şchei, pe care le cumpără în 1700.

[3] *Ibidem*, p. 85-86.

[4] I. Lupaş, *Documente istorice privitoare la moşiile brâncoveneşti din Transilvania şi Oltenia, 1654-1823*, Cluj, p. 208-222.

https://biblioteca-digitala.ro

Datorită unei politici echidistante si echilibrate, autoritățile de la Viena l-au răsplătit pe Brâncoveanu prin acordarea titlului de principe al Sf. Imperiu în 1695, dar i-au îngăduit și posibilitatea de a achiziționa proprietăți la Brașov și clădirea unei reședințe la Sâmbăta de Sus, iar mai târziu, prin diplome imperiale, chiar dreptul de a se refugia în Transilvania, în cazul în care va fi mazilit de turci[5].

În această conjunctură, Constantin Brâncoveanu începe să achiziționeze moșii în zona Făgărașului, la Cincul Mic, Poiana Mărului, Sâmbăta de Jos și altele în ținutul Hunedoarei[6]. Sătenii din aceste sate își zălogiseră proprietățile lui Constantin Brâncoveanu pentru sume cuprinse între 6100 și 3000 florini[7].

Alte domenii au fost achiziționate prin cumpărare sau zălogire de la: Guvernatorul Gh. Banffy pentru Sâmbăta de Jos, Berivoi, Viștea și Drăgușul; Samuil Boer pentru Berivoiu Mic și Mare; Nalaczy Andras și Szekely Adam pentru Poiana Părului; Mihail Apafi II pentru Ernea Săsească, Noul Săsesc și Sudali. Unii nobili maghiari, refugiați în Țara Românească, datorită răscoalei curuților și ajutați cu bani de Constantin Brâncoveanu, au oferit domnului în schimb patru sate în comitatul Hunedoarei. În 1712 este pomenit Rucărul și parțial Recea ca fiind în posesia lui C. Brâncoveanu[8].

Sâmbăta de Sus este situată la poalele munților Făgăraș, la o distanță de 18 km de Făgăraș și se întinde pe ambele maluri ale râului Sâmbăta. Străzile din sat, în perioada interbelică, aveau denumiri precum: Strada Curții, Brâncoveanu, Boierilor, Popilor, Școalei, Bisericii sau a Mănăstirii.

Localitatea Sâmbăta de Sus apare pentru prima dată în documente în anul 1437, când Vlad Dracul, Domnul Țării Românești, dăruiește fraților Roman și Ștefan Stan, satul Voivodeni și niște locuri din Sâmbăta de Sus. Vornicului Preda, după ce fiul lui Popa moare, constată că principele Mihai Apaffy a confiscat moșia. Acest fapt ilegal provoacă intervenția principelui muntean Radu-Vodă Leon care, în 25 octombrie 1665, îi scrie lui Apaffy „Mă încunoștințează nepoții vornicului Preda, Barbu și Constantin, că moșia lor Sâmbăta de Sus, îndată după moartea tatălui lor ați ocupat-o și nu știm din ce cauză. Credem că în orice țară, dacă omul cumpără pe banii săi o moșie, e statornic a lui, chiar și în țara Măriei Tale, dar văd, că m-am înșelat. Să dați moșia înapoi, căci altcum noi suntem siliți a ne despăgubi prin luarea moșiei

[5] Paul Cernovodeanu, *Coordonatele politicii externe a lui C. Brâncoveanu*, București, 1989, p. 127.

[6] Iolanda Țighiliu, *op.cit.*, 81.

[7] Ștefan D. Greceanu, *Viața lui Constantin Brâncoveanu de Radu Grecianu vel logofăt*, București, 1909, p. 278.

[8] Ștefan Meteș, *Moșiile domnilor și boierilor din țările române în Ardeal și Ungaria*, Arad, 1925, p. 87.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 2

lui Beldi, pe care o are aci. Nu voiu, dar dacă Măria Ta voiești, suntem siliți s-o facem. Moșia le stă în 7750 floreni"[9].

Intervenția energică a domnitorului are efect pentru că, la anul 1681, satul Sâmbăta de Sus era în proprietatea vornicului Constantin Brâncoveanu, care intervine la același Apaffy pentru a ușura pe iobagii săi din Sâmbăta de Sus, de dările impuse. În 1712, C. Brâncoveanu intervine chiar și la Viena pentru scutirea de dări, măcar pentru o perioadă.

Data construirii palatului de la Sâmbăta de Sus nu ne este cunoscută deoarece pisania pusă de ctitor a dispărut. Dar este de presupus că Brâncoveanu, pentru cele trei ctitorii, de la Sâmbăta de Sus (mănăstirea și castelul) și biserica Sf. Neculae din Făgăraș, a utilizat meșterii de la Hurez. Cert este că mănăstirea a fost ridicată în anul 1697, iar biserica Sf. Neculae din Făgăraș a fost construită în perioada 17 iunie 1697 și 30 septembrie 1698. Este probabil ca, odată instalat un șantier de construcție la Sâmbăta de Sus și la Făgăraș, în perioada anilor 1696-1698, domnitorul să fi construit și castelul de la Sâmbăta de Sus în această perioadă. Există și părerea că finalizarea „curții de la Sâmbăta de Sus" să fi fost terminată chiar în anul mazilirii sale în 1714[10].

În 1770 frații Nicolae și Manolache Brâncoveanu zălogesc moșia lor Sâmbăta de Sus pentru 10 ani lui Dumitru Marcu din Sibiu.

[9] G.T. Niculescu-Varone, *Castelul Brâncovenesc*, București, 1941, p. 31.

[10] Șerban Semo, *Pe marginea unor vestigii ale curții brâncovenești de la Sâmbăta de Sus*, „Revista muzeelor" (RM), IV, nr. 2, 1967, p. 169.

https://biblioteca-digitala.ro

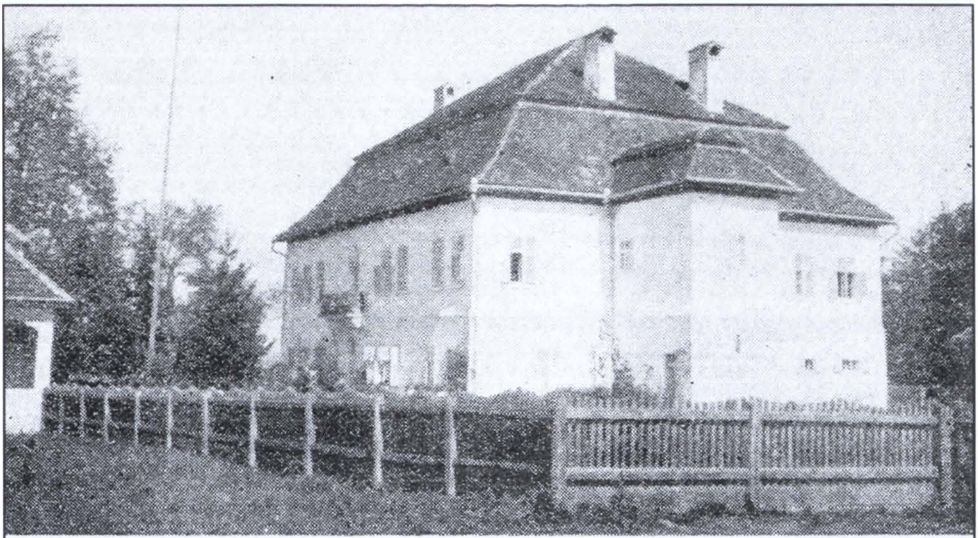

Clişeu Em. Em. Bucuţa

Castelul Brâncoveanu dela Sâmbăta de Sus, jud. Făgăraş
Cămin de odihnă pentru scriitori, ziarişti şi artişti români.

Fig. 3

Episcopii uniţi au dus o campanie intensivă de prigonire a mănăstirilor și bisericilor ortodoxe după anul 1700. Se cunosc distrugerile provocate de generalul Bukov la anul 1765, care, prin fanatismul său, a intrat în istorie ca unul ce a distrus peste 150 de mănăstiri și biserici parohiale, în cele 5 provincii ortodoxe ce compuneau imperiul austro-ungar. Pe versantul nordic al Carpaţilor, în Ţara Oltului, au fost distruse 37 de mănăstiri și biserici, cele mai multe ctitorii voievodale.

Mănăstirea de la Sâmbăta de Sus a reușit să scape de distrugeri, având sprijinul familiei Brâncoveanu, încă 20 de ani. La 1785, însă, cei ce nu vedeau cu ochi buni acest centru religios și cultural românească au convins autorităţile vieneze să semneze decretul de nimicire a acestei biserici ortodoxe românești. Astfel, generalul Preiss din Sibiu, guvernatorul Transilvaniei a trimis două tunuri care au dărâmat până la temelie toate clădirile administrative, iar biserica mănăstirii, foarte solid construită, n-a putut fi dărâmată cu tunurile, a rămas cu turla ruptă și bolta altarului spartă[11].

După dărâmarea mănăstirii, palatul brâncovenesc din Sâmbăta de Sus a fost locuit vremelnic de moștenitorii din familia Brâncoveanu. Nu se știe

[11] Arhimandrit Veniamin Tohăneanu, *Mănăstirea Brâncoveanu-Sâmbăta de Sus*, Sibiu, 1980, p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 4

când a fost dărâmat vechiul castel, dar cu siguranță lângă casele ridicate de Constantin Brâncoveanu, la 1800, banul Grigore Brâncoveanu construiește alte clădiri și acareturi, pe care le enumeră el însuși la 1826; „conacul cel mare, casele cele mici ale logofătului, fabrica de rachiu, mori, grădină”[12].

Grigore Brâncoveanu, era un boier cu multă învățătură după cum îl descrie N. Iorga. „Un cărturar de grecește, care a și tradus și tipărit în această limbă, un nobil strălucit, cu înțelegere pentru viața socială a Europei, între aristocrația căreia se putea mândri cu titlul ereditar de – principe al Imperiului. Foarte evlavios, în legea răsăriteană, el lasă ca, după moarte, nefiind moștenitor din sângele său, moșiile lui din aceste părți, Sâmbăta de Sus și Poiana Mărului, să fie spre ajutorul bisericii ortodoxe din cetatea Brașovului, de care biserică se îngrijea Compania grecească”. Tot N. Iorga, vizitând acest castel în anul 1906 constată „În mijlocul curții zace un capitel frumos, săpat în piatră. O mare floare de piatră așezată pe niște dărâmături slujește de bancă. Și aiurea, câte o bucată de stâlp, înflorit la vârf și pe lături, se păstrează. În urâta poartă de cărămidă pe care Grigore Brâncoveanu o mântui la 9 octombrie 1800, se văd doi stâlpi întregi și patru capiteluri, care cu vârful în sus, care cu vârful în jos. Aceste lucruri de veche artă cinstită și bogată au făcut parte dintr-o casă mai veche, cu luxul ce se vede în casele egumenești de la Hurezul oltean...

[12] Stoicescu Nicolae, *Mănăstirea Brâncovenească din Sâmbăta de Sus, în* „Mitropolia Ardealului”, XXXI, nr. 2, 1986, p. 93.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5

Curțile frumoase s-au dărâmat cu încetul și sătenii au luat din ele piatră și cărămidă pentru căsuțele lor"[13] (vezi fig. 4).

În 1823, Grigore Brâncoveanu, mare ban al Olteniei, împreună cu soția sa Safta, dăruiesc moșiile lor Sâmbăta de Sus și Poiana Mărului bisericii grecești din Brașov[14]. Emil Vârtosu semnalează existența unui tablou în ulei (100x80 cm) la biserica grecească din Brașov, care îl redă pe Grigore Brâncoveanu, la vârsta de 59 de ani, deci în anul donației. În anul 1826, la 8 aprilie, Grigore Brâncoveanu emite un document din care rezultă modul cum trebuie să folosească Biserica Grecească aceste domenii[15]. Astăzi, cine vizitează aceste locuri nu mai poate admira Palatul Brâncovenesc, așa cum a fost el construit de Constantin Brâncoveanu. Trebuie să se mulțumească cu ultimele vestigii: o poartă ca un arc de triumf, care nu are nimic brâncovenesc, ca formă, fiind rezultatul unei refaceri, două mari pivnițe ale vechiului palat, suprapuse astăzi de o clădire dreptunghiulară cu aspect baroc. Poarta, așa cum apare astăzi, are înglobată în ea coloane corintice, precum și capiteluri provenite din vechiul palat brâncovenesc (vezi figura 5). Frontispiciul porții este împodobit cu stema Brâncovenilor (o cruce încadrată de o cunună ovală de *laurus nobilus* (simbolul izbânzii și al gloriei) reprodusă în relief pe stâlpul din stânga, deasupra locului unde este săpat anul 1800 (vezi figura 1). Pe stâlpul din dreapta, la aceeași înălțime, se poate citi inscripția „Dic. 9 Oct.". Alături de stâlpul din stânga, se află o poartă mai mică, lată de 1,6 m și înaltă de 2,1 m.

[13] N. Iorga, Pagini alese din însemnările prin Ardeal și Banat, București, 1977, p. 60.

[14] I. Lupaș, *op. cit;* p. 1-26 apare „Actul de donație al Principelui Grigore Brâncoveanu, care dăruiește moșiile din Sâmbăta de Sus și Poiana Mărului pe seama bisericii Sf. Treime și a școalei din Brașov în aprilie 1823".

[15] Emil Vârtosu, *Așezăminte Brâncovenești*, București 1938. Tabloul are un text scris în limba greacă: „Grigore Basarab Brâncoveanu, principe al Austriei, cavaler al Rusiei și mare ban al principatului Țării Românești, din străvechea și prea strălucita familie românească, donator către Școala grecească și nemțească a sfintei Biserici Grecești din cetatea Brașovului, al celor doua moșii strămoșești din Transilvania: Sâmbăta de Sus și Poiana Mărului, Doc. 168. și 471.

https://biblioteca-digitala.ro

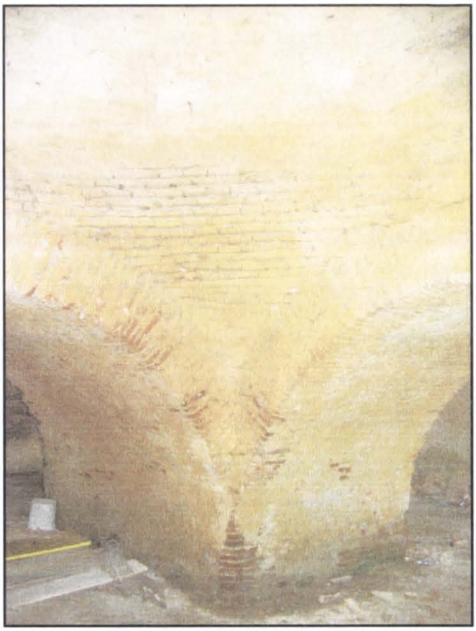

Fig. 6

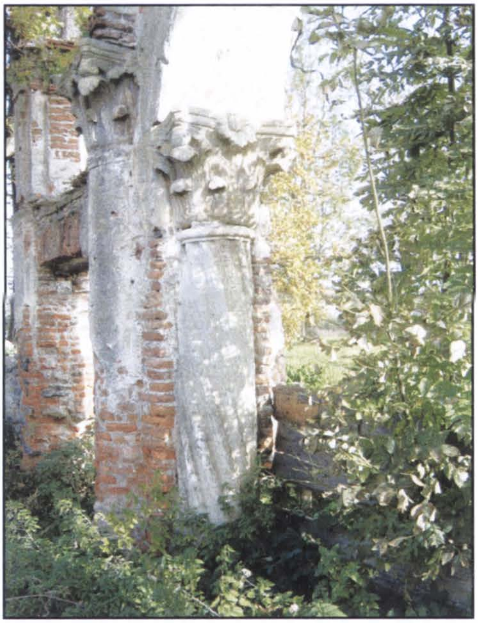

Fig. 7

În perioada anilor 1965-1966, un număr de 17 fragmente de piatră sculptată au fost găsite prin curte: 6 postamente de coloană, 4 capiteluri, 3 fragmente de corpuri de coloane și 4 console, au fost duse la București și expuse la Mogoșoaia.

Prima pivniță este accesibilă numai din interiorul clădirii și este de format dreptunghiular acoperit de un semicilindru[16]. La construirea zidului, au fost folosite cărămizi și bolovani din piatră. La a doua pivniță, mult mai mare, accesul se face din afara clădirii[17]. În centrul pivniței se află un pilon de cărămizi ridicat pe o bază dreptunghiulară (vezi figura 6). Din acest masiv pilon central se desfac patru arcuri, creându-se patru compartimente deasupra cărora se ridică pe pandantivi câte o calotă sferică.

Grosimea zidului este mai mare aici în comparație cu cealaltă pivniță, dar sistemul de ridicare a zidului, dimensiunea cărămizilor este identică. Asemănarea acestor pivnițe cu cele de la Mogoșoaia și Potlogi este izbitoare, diferă doar proporțiile.

Elementele cele mai reprezentative de la Sâmbăta de Sus sunt fragmentele de piatră sculptată care s-au mai păstrat. Un mic fragment de capitel, cu frunze ajurate, este asemănător cu capitelurile foișorului de la Mogoșoaia. Regăsim aceeași floare de lalea, cu trei petale, ce se ridică la capătul unui lujer fin, între frunzele de acant (figura 7).

[16] Dimensiunile primei pivnițe: suprafața de 36,27 mp, înălțimea maximă de 4,56 m, grosimea zidului -1,05 m.

https://biblioteca-digitala.ro

Două console, aduse de la Sâmbăta de Sus, sunt identice cu un tip de consolă din interiorul palatului de la Mogoșoaia. Aceste asemănări ne duc cu gândul că palatul de la Sâmbăta de Sus, construit de Constantin Brâncoveanu – având un plan dreptunghiular cu ieșire pe fiecare fațadă a palatului, o încăpere mai mare pe fațadele laterale, un foișor pe fațada principală iar spre grădină, pe fațada opusă, o loggie formând o încăpere mare deschisă cu coloane de piatră ce susțin arcada – este foarte asemănător cu palatele de la Mogoșoaia și Potlogi[18].

Din descrierea lui N. Iorga efectuată în anul 1906, când a vizitat acest castel, au rămas următoarele impresii: „Palatul acesta, cu multe încăperi și cu o largă sală de danț, ce-și înnegrește acum în zadar scândurile necălcate, a fost zidit de Grigore Brâncoveanu, ale cărui inițiale, „G.G.B." strălucesc aurite pe balcon, dar ale cărui arme au fost date jos de curând, din porunca noilor proprietari"[19].

În perioada 1876-1882, castelul, cu tot terenul ce-l avea, era arendat câte trei ani lui Clocoțean din Tohanul vechi și apoi unui oarecare Fodor. După această perioadă, biserica grecească din Brașov, prin delegații săi, Paraschiv și Ghenovici, arendau castelul și tot ce aparținea de el, pe cel puțin șase ani. Preotul Ion Mardan a ținut în arendă castelul în perioada 1882-1894. Preotul a locuit în acest castel pe toată perioada arendării. A urmat Spiridon Ion Mardan, fiul acestuia, care a arendat castelul cu o mie fiorini pe an, în perioada 1894-1900. În anul 1901 au ars mai multe șuri cu fân din curtea castelului. În perioada 1901-1903 arendaș a fost Mihai Tibaldi, după care au urmat până la 1906, Leon Solomon, notar din Drăguș. Frații Matei și Gheorghe Jicu din Drăguș au arendat castelul până în anul 1912, iar de la 1914 și până la 1918 notarul sas Iohan din Codlea a fost cel care arendase castelul.

În decembrie 1924, Petru Nicolae Cornilă cumpără castelul împreună cu două mori de apă, de la Comunitatea grecească din Brașov, cu opt sute mii lei, banii fiind împrumutați de la un frate, Dumitru Nicolae Cornilă, care locuia la Cleveland-Ohio-U.S.A. Dar în luna ianuarie 1925, pe baza dreptului de preemțiune, Statul a anulat vânzarea făcută și a restituit toți banii lui Petru Cornilă. Din acel moment castelul a trecut în proprietatea Ministerului Agriculturii și Domeniilor, sub ministeriatul lui Alexandru Constantinescu, care a hotărât să fie destinat unui „Cămin de odihnă pentru scriitori, ziariști și artiști plastici și dramatici".

[17] Dimensiunea celei de a doua pivniță este: suprafața de 82,92 mp, înălțimea maximă 4,8 m, grosimea zidului 1, 3 m.

[18] Șerban Semo, Pe marginea unor vestigii ale curții brâncovenești de la Sâmbăta de Sus, în „Revista Muzeelor", anul IV, nr. 2, 1967, p.171.

[19] N. Iorga, *Pagini alese*, p. 57.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 8

Începând cu data de 1 iulie 1931, castelul a fost trecut la Casa școalelor și culturii poporului. După ce castelul a intrat în patrimoniul Statului au fost efectuate reparații și amenajările necesare pentru destinația aleasă de Cămin de odihnă[20] (figura 3).

Inaugurarea Căminului de odihnă s-a făcut pe 2 iulie 1925, slujba religioasă a fost oficiată în fața clădirii, la intrarea principală, de către I.P.S. Mitropolit al Ardealului, Nicolae Bălan. Au fost de față Al. Constantinescu, ministrul Agriculturii și Domeniilor; Al. Lapedatu, ministrul Cultelor și Artelor, și alte oficialități, precum și foarte mulți săteni din localitate.

S-a decis ca în perioada lunilor iulie, august și septembrie, căminul să primească câte 16 persoane pe lună: 4 ziariști, 4 scriitori, 4 pictori și 4 artiști dramatici. La începutul fiecărei serii, la poartă se va arbora drapelul național, iar intrarea principală, marginile scărilor, ușa sălii de lectură și mesele din sufragerie se împodobesc cu ramuri verzi de brad și flori naturale culese din cele două ronduri din fața castelului. Așa se primea la Căminul de odihnă elita intelectualității din România[21].

[20] G.T. Niculescu-Varone, *op. cit.*, p. 10-11.

[21] *Ibidem*, p. 18-19.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 9

Al. Lapedatu în calitatea lui de ministru al Cultelor și Artelor a donat câte 200.000 lei în rentă celor trei sindicate, astfel ca din veniturile lor să fie ajutați cei care vor beneficia de odihnă la acest cămin. În același timp s-a angajat să se restaureze biserica brâncovenească de la Sâmbăta de Sus pe cheltuiala Statului[22]. Curățenia exemplară din camerele frumos mobilate și împodobite cu glastre de flori, cât și parcul bine întreținut, făceau din acest cămin un loc de refugiu dorit și invidiat. O descriere a clădirii și a parcului, dar și a unui *Regulament de funcționare* au fost redactate special pentru a fi puse la dispoziție celor patru instituții care au rolul să facă delegările celor care vor beneficia de această locație. Reținem câteva amănunte referitoare la amenajarea interioarelor și a parcului adiacent:

- „La jumătatea balconului și aproape de marginea de sus este făcută din fier forjat o formă de inimă, în mijlocul căreia stă o cruce, iar sub ea este prinsă, pe o tablă vopsită cu alb, o cunună neagră de lauri (în formă ovală lungă de două palme și lată de una și jumate) ce încadrează inițialele G.P.B. (Grigore Prinț Brâncoveanu)";

- La intrare te întâmpină o alee de brazi, largă de 8 m, care „se bifurcă în două ce cuprinde un mare rond oval cu flori. În fața castelului, la o distanță

[22] *Ibidem*. Cuvântarea ministrului Lapedatu, p. 22.

https://biblioteca-digitala.ro

de un metru de la zid, sunt opt bucăți de stâlp rămași din ruinele vechiului castel a lui C. Brâncoveanu. Pe cele opt piese înalte de un metru sunt puse lădițe cu flori";

Fig. 10

- De la intrarea principală, dacă o iei la dreapta pe cărarea din fața castelului, după ce treci de trei colțuri ale clădirii, „dai de o ușă care duce, în dreapta, la cuptorul de copt pâine și la baie, iar la stânga la pivnița unde se țin zarzavaturile";

- Toată proprietatea căminului de odihnă este împrejmuită cu gard de scânduri înalt de 2,5 m. iar în interior sunt plantați pomi fructiferi și culturi de zarzavat;

- Fântâna cu roată este situată în grădina de la nord, „este construită din șase tuburi de beton cu un diametru de un metru și este închisă cu șipci acoperite cu țiglă. Are o adâncime de 7 m din care trei cu apă. Rufele se spală la pârâul Sâmbăta";

- Pentru locuit sunt amenajate 5 camere. La parter sunt două camere cu câte trei boxe fiecare. Boxele au câte trei paturi fiind destinate a fi locuite de familii cu un copil. La etaj sunt trei camere care sunt despărțite fiecare cu câte trei boxe, dar numai cu două paturi fiecare. Pe lângă pat, fiecare boxă are o măsuță și o garderobă. Tot mobilierul a fost confecționat și vopsit în alb, la Școala de meserii din Viștea de Jos.

Sala de lectură de la etaj, destul de mare (12,2x11,1), luminată de cinci ferestre și o lampă cu petrol atârnată la mijlocul tavanului, sub care este amplasată o masă cu zece scaune, iar în dreptul a doua ferestre, câte o masă lungă fiecare cu câte douăsprezece scaune. În două din colțurile camerei, pe diagonală, sunt plasate câte un bufet cu vesela necesară. Sala este completată și cu trei mese mici cu câte trei scaune. Biblioteca este poziționată într-un colț și avea înregistrate un număr de 650 de cărți. Pe pereții sălii de lectură erau atârnate mai multe tablouri printre care la loc de cinste era cel al lui Alex. Constantinescu – șezând pe scaun – întemeietorul acestui cămin de odihnă. Lucrarea era semnată de pictorul Marius Bunescu. Sub tablou sunt amplasate mai multe schițe și picturi. A fost semnalată în mod deosebit o lucrare a lui Aurel Jiguide care a văzut castelul din partea de nord; poarta

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 11

veche de la intrare; două schițe care reprezentau trei sătence din localitate, una cu un copil în brațe, iar celelalte două, poartă pe umăr grebla și furca când se duc, sau se întorc de la adunatul fânului. Pe un alt perete sunt amintite alte patru tablouri printre care unul este semnat de Ap. Mărculescu, altul de Maria Ciurdea-Steurer și Virgil Condoiu. Sunt semnalate și mai multe fotografii care îl reprezintă pe Ionel C. Brătianu, Vintilă Brătianu, generalul Artur Văitoianu și prefectul jud. Brașov, Constantin Radovici. Nu lipsește din această cameră o pendulă care cu siguranță indica orele fixate pentru programul de servit masa[23].

Nu surprinde pe nimeni faptul că acest cămin de odihnă are un regulament de funcționare, care reflecta în linii mari precizia și rigoarea cu care este obișnuit un ardelean. Se precizează în regulament instituțiile care au dreptul să propună oaspeți pentru căminul de odihnă: Societatea Scriitorilor Români; Sindicatul Ziariștilor din România; Sindicatul Artelor Frumoase; Teatrul Național.

Persoanele nu pot fi găzduite mai mult de o lună și numai în termenul seriilor din care fac parte. Nimeni nu are dreptul să introducă în cămin rude, prieteni sau servitori și nici câini și pisici. Persoanele care suferă de o boală

[23] *Ibidem*, Căminul de odihnă, p. 42-47.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 12

oarecare, cu atât mai mult de una molipsitoare, nu vor fi primiţi ca oaspeţi în cămin. Oaspeţii nu pot pretinde să fie serviţi cu masa în camere şi nu au dreptul să se amestece în treburile de gospodărie ale căminului sau să utilizeze maşina de gătit în scopuri personale. Oaspeţii sunt rugaţi să respecte liniştea precum şi orele de masă, ora de culcare fiind 23. Acest regulament a fost redactat în anul 1935, fiind îmbunătăţit în comparaţie cu alte regulamente mai vechi, după experienţa acumulată. Regulamentul este oferit celor patru instituţii care au obligaţia să ceară declaraţii în scris de la oaspeţi, „că vor respecta în totul dispoziţiile lui, iar declaraţiile luate se vor anexa şi trimite odată cu tabelul cu oaspeţii"[24].

În perioada când a funcţionat, începând cu prima serie din 1 iulie 1925, s-au perindat nume sonore prin acest cămin de odihnă, precum scriitorii: Camil Petrescu, Adela Xenopol, Panait Muşoiu, care a beneficiat de odihnă opt ani la rând; artişti plastici: Nicolae Tonitza, Eugen Phoebus, D. Paciurea care a fost de trei ori la Sâmbăta de Sus; actori: George Vraca, G. Calboreanu, Mihăilescu-Brăila.

[24] *Ibidem* Regulament pentru funcţionarea Căminului de odihnă de la Sâmbăta de Sus, p. 60-62.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 13

Căminul a fost închis în anul 1931. Panait Mușoiu a tradus în anul 1930, la Sâmbăta de Sus, din cărțile instructive precum: *Savoir vieillir* și *Pour aimer et comprendre* de B. Blanchard, dar și *Esthetique et partie apologetique sur la peinture*, de Leonardo da Vinci. Asta dovedește cum un intelectual distins a știut să profite de mediul prielnic și de liniștea ce domnea în castel[25].

După anul 1947, Castelul Brâncovenesc a intrat în gestiunea Primăriei și a fost utilizat la început ca școală generală până în anul 1969, după care a fost transformat în depozit de mere, până în anul 1993. După acest an a fost abandonat și este cunoscut faptul că în zonă există o numeroasă comunitate de țigani care au devastat-o sistematic. (fig. 10-13) În anul 2006, primăria din Sâmbăta de Sus a concesionat castelul și terenul din jurul lui unei firme private din zonă, cu obligația de a o restaura, transformând-o în hotel de patru stele. Prin contract este prevăzut ca 20% din beneficii să fie virate la primărie și întregul personal de deservire să fie din comuna Sâmbăta de Sus. Imaginile alăturate reflectă realitatea la nivelul anului 2007.

Subsemnatul a întocmit un memoriu pe care la înmânat personal domnului Ministru al Culturii, Ion Caramitru, în anul 1996, la care am anexat și istoria acestui castel, inclusiv fosta destinație de cămin de odihnă pentru

[25] Ibidem, Anexe, pag. 53-60.

https://biblioteca-digitala.ro

actori, cu speranța că se va salva de la distrugere. Se pare că destinul acestui castel a fost să fie distrus și din cauza neglijenței autorităților competente care au lăsat un monument istoric să fie gestionat de o comunitate incapabilă și fără posibilități financiare să restaureze și să conserve un asemenea monument.

Brancovenesc castle at Sambata de Sus

The study is meant to draw attention to the degrading state of conservation of the Brancovenesc Castle at Sambata de Sus. Tracking through the parentage of Bramcoveanu family, I found the last owners who donated the castle to an orthodox church in Brasov.

Becoming, during 1925-1947, a "Resting Residence" for writers, journalists and plastic and dramatic artists, it functioned on rigorous statute.

After 1947 the castle became the property of the City Hall and was used as secondary school and fruit warehouse, being abandoned since 1996.

https://biblioteca-digitala.ro

Case și destine: familia Tuduri din Bârlad

Elena Monu

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, la marginea târgului Bârlad, boieri, negustori, intelectuali, slujbași ai statului sau reprezentanți ai altor categorii sociale au ridicat sute de imobile. Casele boierești, înconjurate de vii și grădini, erau concentrate, mai ales, pe strada Belvedere, ce șerpuia de-a lungul dealului Țuguieta. Pe la 1900, la propunerea bârlădenilor, susținută de manifestații publice, strada avea să fie numită Bulevardul Epureanu, în memoria lui Manolache Costache Epureanu, unul din fondatorii Partidului Național Liberal și primul președinte al Partidului Conservator. Construite pe fundații de cărămidă, caz rar din piatră de râu, zdruncinate de cutremure, acestea au rezistat vremii, dar nu și vremurilor, pentru că majoritatea lor au dispărut, prin demolare, în anii regimului comunist. Tot atunci, conform politicii de golire a memoriei naționale de personalitățile provenite din „elementele exploatatoare", s-au schimbat numele străzilor, așa că Bulevardul Epureanu a devenit strada Karl Marx.

Pe partea stângă a Bulevardului Epureanu, nr.1, mai există, încă, un imobil din cărămidă, fără etaj, compus din patru camere și dependințe. Intrarea se face printr-un cerdac ornamentat cu zăbrele de lemn, având acoperișul în două ape, din tablă. Spre mijlocul secolului al XIX-lea proprietarul acestei case și, credem, cel care a construit-o, a fost Alecu Tuduri (1805-1887)[1]. Costandin Sion menționează două neamuri Tudori: cel mai vechi din ținutul Galați și celălalt din ținutul Putnei. De origine sud-dunăreană – Sion spune că erau arnăuți –, a doua ramură era reprezentată la începutul veacului al XIX-lea de frații: serdarul Ilie Tudori, banul Neculai și comisul Grigoraș, toți fiii lui Tudori și ai fiicei lui Dima, vornic de Vrancea. Ilie Tudori s-a căsătorit cu o fată din neamul Cosma, cu răzeșie la Călimănești, ținutul Tutova[2]. În acest mod, el a stăpânit moșie la Călimănești (azi, sat Călimănești, com. Puiești, jud. Vaslui)[3]. Din această căsătorie s-au născut trei fii: spătarul Aleco Tudori

[1] Iacov Antonovici, *Documente bârlădene*, vol. V, *Diverse*, Atelierele Zanet Corlăteanu, Huși, 1926, p. 243. Inscripția de pe monumentul funerar al familiei Alecu Tuduri, din Cimitirul Eternitatea – Bârlad.

[2] Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contimporane. Boierii moldoveni*, postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei, București, 1973, p. 281.

[3] „Călimăneștii a medelnicerului Ilie Tudorii și răzășăști, asăminea", Corneliu Istrati, *Condica visteriei Moldovei din anul 1816*, Iași, 1979, p. 63.

https://biblioteca-digitala.ro

din târgul Bârladului, căminarul Costin, stabilit la Iaşi, şi Matache, poliţist la Focşani[4]. Reiese faptul că Alecu Tudori a rămas stăpân la Călimăneşti – conacul s-a menţinut până acum trei decenii – şi proprietarul casei din oraşul Bârlad. Beneficiind de privilegiile rangului său, el a îndeplinit funcţii în administraţia locală, ca aceea de sameş, slujbă deţinută în anii luptei pentru Unirea Principatelor. Cu toate că a avut anumite ezitări, motivate de presiunea autorităţilor tutovene, în frunte cu ispravnicul Alecu Dia, Alecu Tuduri a trecut în tabăra căuzaşilor, adică a militanţilor pentru unire.

Alecu Tuduri şi soţia sa, Terezefina, a avut un fiu, Ioan (1847-1887), şi două fiice, una se numea Catinca (Ecaterina), iar celeilalte nu i se cunoaşte numele de botez. Aceasta din urmă s-a căsătorit cu doctorul Moritz Schaabner, ceh germanizat, ofiţer în armata austriacă cu gradul de maior, pe care l-a cunoscut în anii ocupaţiei Moldovei de către armatele imperiale (iunie 1854 – martie 1857). În această perioadă, grea pentru populaţie, casele boiereşti din Bârlad şi-au deschis porţile pentru ofiţerii austrieci, iar după retragerea ocupanţilor, doi dintre ei, căpitanul Solţ (Schulz) şi maiorul Şamner (Schabner), prin demisie, au rămas în oraşul Bârlad[5]. Tânăra familie a locuit în casa lui Alecu Tuduri, dar şi în casa vecină de pe strada Belvedere, 143, astăzi Bulevardul Epureanu nr. 3, casă cumpărată în anul 1860 de către Catinca Tudurii de la Iacob Kimber[6].

În casele Tuduri s-a născut, la 24 mai 1859, Alexandru, fiul doctorului Moritz Schaabner şi al fiicei Tuduri. Mai târziu, în absenţa urmaşului bărbătesc al bunicului său, Alexandru Schaabner şi-a adăugat numele Tuduri. La această decizie a contribuit şi dispariţia prematură a tatălui său, medic al oraşului Bârlad, în data de 13 martie 1868[7]. După absolvirea Şcolii primare nr. 4 de băieţi, situată vizavi de casele Tuduri, Alexandru Schaabner şi-a continuat studiile la Bucureşti, unde a urmat cursurile Facultăţii de Medicină. Se va stabili în Capitală, ocupând funcţia de medic secundar al Efóriei Spitalelor. În paralel, el a desfăşurat activitate ştiinţifică, susţinând în anul 1889 doctoratul în domeniul balneologiei. Timp de trei decenii s-a consacrat

[4] C. Sion, *op. cit.*, p. 281.

[5] I. Antonovici, *op. cit.*, p. 243.

[6] Certificat de proprietate emis de Tribunalul Tutova la 21 oct. 1891 – document inedit elaborat pe baza actului de vânzare-cumpărare între Iacob Kimber şi Catinca Tuduri din anul 1860; ultimul act întărit de Tribunal prin documentul 5027 din 23 august 1861.

[7] Decesul lui Moritz Schaabner se găseşte în Registrul de morţi al Comunei Bârlad, nr.129. Actul de deces s-a făcut la 15 martie 1868. Aceasta reiese din certificatul eliberat de Primăria Bârlad la 28 febr. 1887 – document inedit – solicitat de Alexandru Schaabner Tudurii. Moritz Schaabner a fost înmormântat la Cimitirul Eternitatea din Bârlad. Deasupra mormântului familia i-a comandat un frumos monument de marmură neagră, în stil catolic, în interiorul căruia se află fotografia defunctului.

https://biblioteca-digitala.ro

cercetării din domeniul balneo-climatologiei și fizioterapiei și a publicat numeroase studii, articole, în volume tipărite în România și Franța. Considerat ca specialist de nivel european, Societatea de Hidrologie Medicală din Paris l-a ales membru corespondent în 1901[8]. Omul de știință Alexandru Schaabner Tuduri a păstrat permanente și multiple legături cu orașul natal. Astfel, înainte de 1889, a participat la consfătuirea Comitetului Executiv din Bârlad, filiala Comitetului Național Român pentru Expoziția universală de la Paris[9]. Pe plan politic, el s-a înscris în Partidul Conservator, devenind unul din apropiații lui Tache Ionescu, președintele de onoare al organizației din județul Tutova, pe care l-a însoțit în vizita făcută la Bârlad, la 19 octombrie 1902[10]. Bârlădenii i-au apreciat activitatea și l-au ales, în două rânduri, deputat și senator în Parlamentul României[11]. Înregimentarea lui Alexandru Schaabner în Partidul Conservator a fost, desigur, influențată de atmosfera politică din casele Tuduri, unde își petrecuse copilăria și adolescența.

Casa de pe strada Belvedere, devenită Epureanu, 143, a Catincăi Tuduri fusese cumpărată de aceasta, conform dreptului de preemțiune, de la Iacob Kimber. Nu știm cine va fi fost acesta. Oricum, I. Kimber dispusese de resurse financiare, deoarece și-a construit pe un teren de aproximativ 1.500 mp. o casă cu etaj – casa mare – și casa mică, care servea drept atenanse. Casa mare, zidită din cărămidă, pe fundație din pietre de râu, avea la parter saloanele, despărțite printr-o sală cu lungimea de 5,50 m, și alte trei camere mai mici, precum și o hrubă; lățimea pereților la parter este de 0,90 m. La etaj erau patru dormitoare, separate printr-o cameră de zi cu o lungime de 6 m, care servea ca sufragerie. Casa mică, tot din cărămidă, legată printr-un culoar suspendat de casa mare, cuprindea camerele servitorilor, bucătăria, toaletele, cuptorul de pâine, ce se situau de-a lungul unui culoar în formă de L. Așadar, pe orice vreme, vară sau iarnă, atât stăpânii cât și servitorii circulau numai în interior. Când s-au construit casele, pe la 1840, meșterii au tăiat dealul de două ori, amenajând trei curți. Sus este via, unde era și un chioșc de lemn, care se separa de curtea mică printr-un zid format din patru rânduri de cărămidă. Peretele de vest al parterului casei mari s-a zidit pe a doua tăietură a dealului, lucru care a contribuit la rezistența casei, confruntată cu cinci cutremure mari (1852, 1904, 1977, 1986, 1990). Casa a rezistat și pentru că, spre deosebire de multe construcții din epocă, beciurile s-au amenajat în exteriorul său, unul sub casa mică și celălalt sub vie. În curtea de la stradă erau grădini, pomi fructiferi, nelipsiții brazi și nuci, magazii, fântână și grajdul pentru trăsurile cu cai.

[8] Elena Berlescu, *Mică Enciclopedie de balneo-climatologie a României*, București, 1996, p.206-207.

[9] C.D. Zeletin, *Principesa Elena Bibescu, marea pianistă*, 2008, p. 112.

[10] *Ibidem*, p.729. Vezi și „Bârladul", ziar conservator, III, 2, 23 oct. 1902, p. 4.

[11] I. Antonovici, *op. cit.*, p. 243.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe latura de miază-noapte proprietatea Catincăi Tuduri (? 1845 – 1906) se mărginea cu locul caselor lui Manolache Costache Epureanu, cumpărate de Gheorghieş Emandi în anul 1868. Catinca Tuduri, fată cu stare, poate şi frumoasă, era o partidă bună în lumea aristocratică bârlădeană, fapt ce l-a determinat pe vecinul Gheorghieş Emandi (1823-1904) să se căsătorească cu ea, în 1865. Cununia religioasă s-a săvârşit la Biserica Domnească din Bârlad. Din această căsătorie s-au născut trei fii, Nicolae (1866-1878), Ion, Teodor şi, o fiică, Smaranda. Ei au crescut împreună cu vlăstarele tatălui lor de la prima soţie, Clara Gherghel, Dumitru şi Alecu. Mariajul Catincăi Tuduri cu Gheorghe Emandi a durat până în anul 1884, când, din motive neştiute, Tribunalul Judeţului Tutova a pronunţat divorţul. Înainte sau de la această dată, Catinca, care şi-a reluat numele Tuduri, s-a întors în casa de pe strada Belvedere nr.143, împreună cu cei trei copii. Pentru a le asigura fiilor banilor necesari continuării studiilor la universităţi, Catinca Tuduri a împrumutat suma de 9.000 lei (aur) la 7 febr. 1892, de la Societatea Creditului Funciar Urban din Iaşi, oferind imobilul drept ipotecă. Ea s-a obligat să plătească împrumutul şi anuităţile, iar pentru formalităţile necesare l-a mandatat pe fiul său Teodor G. Emandi (1868-1942), absolvent al Facultăţii de Drept din Iaşi. Peste câţiva ani, Catinca Tuduri a ipotecat, a doua oară, casele, pentru suma de 6.000 lei, împrumutaţi de la Julieta Buşilă. Neputând achita decât în parte capitalul şi dobânzile către ambii creditori, aceştia au dat-o în judecată prin reprezentanţii lor, avocaţii Haralambie Teodorescu şi Dumitru Juvara. Procesele au durat între 1901-1904 şi cu toate manevrele avocatului Teodor G. Emandi, inclusiv aceea de a plăti el întreaga sumă, Tribunalul jud. Tutova a emis ordonanţa de adjudecare la 20 noiembrie 1904[12]. Actul este interesant pentru că descrie detaliat o casă boierească din veacul al XIX-lea şi pentru că, precizând vecinătăţile, deducem faptul că imobilul lui Alecu Tuduri fusese constituit ca dotă de către Catinca în favoarea fiicei sale, Samaranda, la căsătoria acesteia în febr. 1902 cu Alexandru Mitescu, căpitan în Regimentul 6 Roşiori „Principesa Maria" din oraşul Bârlad. Sora lui Alexandru Mitescu, doctoriţa Maria Mitescu, avea să devină, peste câţiva ani, soţia medicului şi scriitorului Vasile Voiculescu. Cuplul Smaranda şi Alexandru Mitescu a avut două fiice: Alice şi Georgeta; aceasta din urmă, inteligentă şi frumoasă, s-a căsătorit cu fizicianul Gheorghe Plăcinţeanu, al cărui nepot de frate, George Plăcinţeanu, avea să fie peste ani marea iubire a Licăi Gheorghiu, fiica lui Gheorghe Gheoghiu-Dej. Mai târziu, în împrejurări ce au rămas necunoscute, casa de pe B-dul Epureanu nr. 1 a fost cumpărată de marele jurist Constantin Hamangiu (1870-1934). Stabilit la Bucureşti, profesorul C. Hamangiu a lăsat casa ca uzufruct surorii sale,

[12] Informaţiile de până acum şi următoarele provin din documentele inedite care se află în posesia noastră.

https://biblioteca-digitala.ro

domnișoara Maria Hamangiu, iar după moartea acesteia (1945) imobilul a revenit familiei generalului Hagi Moscu, care l-a și vândut, în același an, familiei Gheorghe și Maria Leonte. Acum vechea clădire de aproape două secole, aflată în paragină, se pare imposibil de restaurat, își așteaptă sfârșitul.

Cumpărătorul casei vecine a Catincăi Tuduri a fost agricultorul, negustor și morar, grecul Sotir Vrioni, conform actului de vânzare din 31 oct. 1905. Noul proprietar a făcut modificări în exterior, a schimbat stoleria și a adăugat casei un frumos balcon de lemn și două încăperi la etaj. Sotir Vrioni a locuit aici, împreună cu soția și fiica sa, Alice, până în august 1944, când, din cauza apropierii frontului, s-a refugiat la Galați. Sotir Vrioni a mai avut o fiică Sophie Sapho (1893-1968), ce avea să fie peste ani mama prof. univ. dr. acad Mircea Petrescu-Dâmbovița. Printr-o minune, situație rară în epoca comunistă, casa a scăpat de naționalizare, dar, în absența proprietarilor, autoritățile locale au impus chiriaș, inclusiv familii de romi. Pentru a plăti impozitele, Sophie Sapho Petrescu-Dâmbovița a demolat casa mică și după numeroase tentative eșuate, a vândut casa mare la 26 martie 1966 surorilor Elena și Veronica Diaconu, devenite prin căsătorie Monu și Daraban, cărora le-a dat dosarul cu documentele casei. În jurul anului 1980, casa, îndeplinind criteriile necesare, printre altele la parterul casei a funcționat în anii 1867-1871 Școala de băieți nr. 4, unde a învățat scriitorul Al. Vlahuță, a fost inclusă pe lista monumentelor istorice – cod VS-II-m-B-06726.

Houses and Destinies – the Tuduri Family of Bârlad

The author tells the exciting story of two houses in Bîrlad, which belonged to the Tuduri family, of Greek origin. The first of these two houses is the one at 1 Epureanu Bd. (former Belvedere str.) whose owner was Alecu Tuduri (1805-1887) and his wife Terezefina. The house became the property of their daughter Ecaterina, married to the town doctor, Moritz Schaobner. Their son, Alexandru Schaobner-Tuduri, was an European famous researcher in the field of balneology and physiotherapy. The house was bought by great legal councilor Constantin Hamangiu in Bucharest (author of the code of laws that bears his name); from him, the house was inherited in 1945, by the Hagi-Moscu family in Bucharest, that sells it immediately. The house was purchased in 1905 by the Greek Sotir Vrioni who lived there until 1944. One of his daughters, Sophie Sapho (1893-1968), was the mother of acad. Mircea Petrescu-Dâmbovita, historian that was to become the director of the Institute of History and Archaeology in Iasi position that he held for more than three decades .

The other house, built at about 1840, is the one on 3 Epureanu Bd. This was bought by Catinca Tuduri from Iacob Kimber. The dwelling was

https://biblioteca-digitala.ro

neighboring to the north the hose of great conservative politician Manolache Costache Epureanu. In 1868, the Epureanu house was bought by Gheorghieș Emandi, who became the second husband of Catinca Tuduri. One of their daughters, Gheorgeta, was married to physicist George Plăcințeanu, whose nephew was the great love of Lica Gheorghiu, daughter of the communist president of Romania, Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Casa Tuduri, Bdul Epureanu nr. 1

Casa Tuduri, Bdul Epureanu nr. 3

https://biblioteca-digitala.ro

Aspecte urbanistice și imaginea orașelor din Secuime în secolul al XIX-lea

Judit Pál

Secolul al XIX-lea a fost un secol în care procesul de urbanizare – după o perioadă destul de lungă de stagnare – a luat avânt în Transilvania. Transilvania și, cu atât mai mult, teritoriul scaunelor secuiești au constituit periferia Imperiului Habsburgic și mai târziu a Monarhiei Austro-Ungare, periferie care era la o distanță considerabilă de teritoriile mai dezvoltate ale Monarhiei în ceea privește nivelul urbanizării (Secuimea era considerată, de fapt, de către istoriografia tradițională, ca o regiune neurbanizată). În continuare mă voi axa în primul rând pe două aspecte: structura planimetrică, respectiv schimbarea aspectului urbanistic și al imaginii orașelor (adică a celor 12 localități cu privilegii orășenești) din zona fostelor scaune secuiești în decursul secolului al XIX-lea.

Structura planimetrică a orașelor

La aproape toate târgurile din Secuime – în mod deloc surprinzător – se observă în planimetrie funcția primordială de târg. Cele mai multe au o piață centrală spațioasă: Tg. Mureș, Tg. Secuiesc, Sf. Gheorghe, Miercurea Nirajului, Gheorgheni. Localitățile mai mici, Vlăhița, Ilieni, Brețcu – care avea un hotar extrem de mare, până în Moldova –, nu s-au deosebit în structura lor planimetrică de localitățile rurale. La fel, Vințul de Sus și Miercurea Nirajului aproape că nu se deosebesc de sate în ciuda existenței unei piețe centrale mai mari. Tot funcția de târg a prevalat probabil și în cazul localității Cristuru Secuiesc, localitatea fiind așezată lângă drumul Sighișoara – Odorheiu Secuiesc. Localitatea are o formă planimetrică mai interesantă, care oglindește structura sa compozită, prin contopirea mai multor localități. Piața centrală este asemănătoare cu cea din Miercurea Ciuc, adică este formată dintr-o stradă care se lățește la mijloc în formă eliptică, în partea mai largă ținându-se târgurile. Cercetările arheologice n-au semnalat aici urme de locuințe sub piața centrală, în schimb casele și ceramica timpurie au analogii în mediul săsesc din Transilvania și Moldova, iar planul așezării poate fi comparat cu

https://biblioteca-digitala.ro

cel al micilor târguri săsești, ceea ce ar presupune o colonizare germană în secolul al XIII-lea, de care s-ar lega dezvoltarea spre *oppidum* a localității[1]. Pe baza planului localității și a amintirii de *hospites* în izvoarele medievale mai mulți cercetători sunt de părere că și începuturile localității Tg. Secuiesc se leagă tot de colonizarea sașilor[2].

Cele mai interesante localități din punct de vedere planimetric sunt Tg. Secuiesc și Miercurea Ciuc. Miercurea Ciuc avea o formă deosebită de cea a celorlalte târguri din Secuime, determinată deopotrivă de funcția de târg și de așezarea sa geografică. Localitatea avea o situare favorabilă între depresiunea Ciucului Inferior și Superior și la ramificația drumurilor spre Odorheiu Secuiesc (spre vest) și valea Ghimeșului și Moldova (spre est), dar mai puțin favorabilă pentru habitat: terenul era într-o parte muntos, iar în cealaltă parte mlăștinos, ceea ce a constituit o piedică în calea dezvoltării localității și a determinat forma așezării. Târgurile puteau fi ținute, din cauza terenului mlăștinos, numai pe un „banc" natural sau artificial, unde trebuie probabil să căutăm leagănul orașului. La început așezarea era compusă dintr-o singură stradă care devenea mai lată spre centru. La mijloc strada avea o lățime de 35 m, iar la margini de 16-20 m. În partea mai lată erau ținute târgurile, tarabele fiind așezate pe două șiruri. Piața și târgurile au fost ținute aici până la începutul secolului al XX-lea. De-a lungul străzii au fost construite și casele cu parcele înguste. O mare parte din teren era nepotrivit pentru construcții, de aceea localitatea s-a dezvoltat ulterior în formă de „T" fără să se poată forma o piață centrală. La mijlocul secolului al XIX-lea târgul avea două cartiere: zona drumului care ducea spre Odorheiu Secuiesc (*Város köze*) cu târgul de vite, cele două cimitire și câteva străzi lăturalnice și așa numita „piața olarilor"; respectiv partea de lângă șoseaua care traversează localitatea în direcția nord-sud (cândva era „decada" satului Taploca sub numele de *Csütörtökfalva*). În jurul cetății era localitatea *Martonfalva*, cu jurisdicție separată, care s-a unificat cu Miercurea Ciuc abia la mijlocul secolului trecut[3].

Dintre aceste orașe, cea mai interesantă structură o are Tg. Secuiesc. Aici se observă și cel mai pregnant funcția inițială de târg, care a fost cauza

---

[1] Benkõ Elek, Demeter István, Székely Attila, *Középkori mezõváros a Székelyföldön*, Kolozsvár, 1997, p. 41. Vezi și Paul Niedermaier, *Der mittelalterliche Städtebau in Siebenbürgen, im Banat und im Kreischgebiet*, Heidelberg, 1996.

[2] Benkõ Elek, Demeter István, Székely Attila, *op. cit.*, p. 41; Paul Niedermaier, *Târgu Secuiesc. Dezvoltarea urbanistică a unui târg între secolele XIV-XVII*, în manuscris.

[3] Vámszer Géza, *Csíkszereda településtörténete és települési formája*, în: Idem, *Életforma és anyagi mûveltség. Néprajzi dolgozatok, gyûjtések, adatok (1930-1975)*, Bukarest, 1977, p. 209-216.

https://biblioteca-digitala.ro

fondării lui. Teritoriul târgului a fost defalcat din cel al comunei Turia, după cum arată și denumirea inițială a târgului (*Torjavására*). Înființarea unui târg în locul respectiv era indicată de așezarea favorabilă, în centrul scaunului Kézdi, la întâlnirea mai multor drumuri, dar mai ales așezarea lângă drumul principal, care ducea de la Brașov prin pasul Oituz spre Moldova. Așezarea inițială a constat din piața centrală, locul de desfășurare a târgului, iar în cele patru laturi ale pieții erau defalcate loturile de mărime egală ale primilor coloniști. Așezarea se aseamănă cu cele săsești, care au fost împărțite tot în loturi egale. În primele izvoare au fost amintiți și *Hospites* în localitate, poate inițial s-au stabilit aici și sași, ceea ce n-ar fi exclus, cunoscând importanța comerțului cu Moldova practicat de brașoveni prin pasul Oituz. Poate nu e întâmplător faptul că lângă Tg. Secuiesc este așezat și satul Săsăuși (*Szászfalu*), denumirea căruia ar putea să indice stabilirea sașilor.

Ceea ce dă specificul orașului Tg. Secuiesc sunt așa numitele „curți". După părerea cercetătorului Vámszer Géza aceste „curți" au fost cândva caracteristice orașelor meșteșugărești transilvănene, dar din celelalte orașe au dispărut în urma dezvoltării și sistematizării. Ele au rezistat timpului numai în Tg. Secuiesc, câteva urme existând și în Odorheiu Secuiesc. La păstrarea lor a contribuit atât conservatorismul locuitorilor, cât și stagnarea economică cauzată de războiul vamal cu România, și care n-a permis aici efectuarea unor lucrări de sistematizare de anvergură și ridicarea masivă a noilor construcții. Un caz semnificativ privind conservatorismul locuitorilor este legat de incendiul din 1834, care a distrus piața centrală și 3/4 din localitate. Autoritățile au făcut un plan și au promis un ajutor de 100.000 florini pentru reconstrucții cu condiția reîmpărțirii parcelelor și sistematizării orașului, dar magistratul și locuitorii n-au fost de acord și au refăcut orașul în stilul vechi[4].

Stilul specific provine din faptul că parcelele sunt foarte lungi și înguste. În partea dinspre piață au fost construite casele și atelierele, iar în spate clădirile care țineau de gospodărie, în spate fiind și ieșirea spre grădină și câmp. La începutul secolului cele două străzi paralele cu laturile mai lungi ale pieții centrale erau numite „de după grădină" (*Nyugati kertmege, Keleti kertmege*). Cu toate acestea, „curțile" nu pot fi foarte vechi. La început, așezarea a constat din parcelele din jurul pieții centrale. Cu timpul, înmulțindu-se familiile, au fost construite case de-a lungul parcelei, într-un singur șir. De sub fiecare poartă de pe piață pornea câte o străduță îngustă de 2-4 m cu 10-12 case, care erau denumite după familia care locuia acolo. În 1960 încă mai existau 71 de asemenea „curți". Dacă primele case, cele cu fațada spre piață erau, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, construite din piatră și cu etaj, cele din curți

[4] Idem, *Az udvartér – Kézdivásárhely régi települési formája*, în: *Ibidem*, p. 219.

aveau numai parter și erau case mici din cărămidă sau, în majoritatea cazurilor, din lemn. Casele erau construite numai pe o singură parte a curții, intercalându-se cu cotețe și magazii de lemne, parcela de pe partea cealaltă parte fiind mărginită de casele din curtea vecină sau de gard; în fiecare curte existau și 2-3 fântâni[5].

La Tg. Mureș, Odorheiu Secuiesc și Miercurea Ciuc au existat și cetăți, care o perioadă au jucat un rol destul de important în viața localităților, dar numai în cazul localității Tg. Mureș cetatea a fost legată de evoluția urbană, ea contribuind la ridicarea târgului la rangul de oraș liber regesc. Construcția cetății a început în vremurile tulburi legate de războiul de 15 ani, când primarul târgului, Tamás Borsos, împreună cu câțiva concetățeni s-au întors din refugiul găsit la Brașov și au îndemnat orășenii să înceapă construcția după modelul orașelor săsești. Construirea cetății, în 1602, a trezit protestele vehemente ale secuilor scaunului, motivând că în Secuime este interzisă ridicarea cetăților. În 1605 principele Ștefan Bocskai a îngăduit construcția unei cetăți de piatră în locul celei improvizate. În 1614 Gabriel Bethlen a dat din nou o diplomă în favoarea construirii cetății, care a durat aproape jumătate de secol, iar în 1616 localitatea a primit și rangul de oraș liber regesc[6]. În cetate au existat străzi și case ale cetățenilor, până când, la începutul secolului al XVIII-lea, ea a fost preluată de armată. Se pare că la început numai porțiunea înconjurată de zid a fost considerată oraș liber regesc, iar „orășeni" numai cei care aveau casă în cetate. Lângă cetate a fost și locul de târg, care pe urmă s-a mutat în piața centrală actuală, de unde porneau și cele patru străzi principale către punctele cardinale; strada Poklos, Szentkirályi, Szentgyörgy și Szentmiklós, care au dat numele cartierelor orașului.

La Sf. Gheorghe și Ilieni bisericile-cetăți au îndeplinit rol de apărare. La Sf. Gheorghe centrul inițial a fost în jurul bisericii și numai odată cu extinderea localității centrul s-a mutat, la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, în locul actual, în urma mutării târgului.

În afară de cetăți și biserici în stil gotic sau capele, care s-au păstrat în majoritatea localităților (la Miercurea Ciuc nu există biserică medievală, fiindcă localitatea a fost filiala Șumuleului) nu s-au păstrat alte clădiri din evul mediu, chiar și din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea sunt foarte puține vestigii. Chiar și la Tg. Mureș urmele Renașterii sunt foarte puține; din secolul al XVIII-lea datează biserica catolică (iezuită), câteva palate, foarte puține față de celelalte orașe libere regești. În celelalte localități, în afară de biserici,

[5] *Ibidem*, p. 217-222.

[6] Orbán Balázs: *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*, vol. IV, Pest, 1871, p. 120.

https://biblioteca-digitala.ro

practic n-a rămas nici o construcție dinainte de începutul secolului al XIX-lea. Aceasta se explică prin faptul că n-au fost folosite materiale de construcții durabile, ci casele au fost construite din lemn și n-au rezistat secolelor. După cum, în ceea ce privește dezvoltarea economică, târgurile din Secuime nu s-au situat în primele rânduri, așa și aspectul lor era prea puțin urban.

Imaginea orașelor

În secolul al XVII-lea aspectul acestor târguri era încă modest, rural, ele nu se puteau compara cu orașele săsești. La mijlocul secolului al XVII-lea cronicarul turc Evlia Celebi găsea cuvinte de apreciere numai despre Tg. Mureș. Cu aproape două secole în urmă, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, un călător autohton a cutreierat toate aceste localități și nici atunci n-au fost găsite foarte multe elemente demne de notat. La Odorheiu Secuiesc nota: „Acest orășel, deși în sine are un aspect foarte modest în comparație cu orașele mai mari și mai strălucite, este totuși «orașul-mamă» nu numai al scaunului Odorhei, ci al întregii Secuimi și este unul din cele mai vechi orașe ale patriei”[7]. La mijlocul secolului istoricul și filologul János Hunfalvy, care provenea din Zips (actuala Slovacie), o zonă mult mai urbanizată, încă mai caracteriza astfel localitatea Tg. Mureș: „Străinul are în general o impresie bună despre oraș, deși în suburbii găsim numai căsuțe mici și străzi strâmte, dar centrul este împodobit cu multe clădiri frumoase, care se înșiruiesc pe străzi spațioase”. Despre centru mai scria: „Cea mai frumoasă parte a orașului este piața mare, care este înconjurată de case frumoase, împodobită cu o alee și o fântână”[8]. John Paget, un călător englez care nu era așa de îngăduitor, scria despre Tg. Mureș: „Deși nu este nimic impozant în străzile largi și casele mici, din care se compune orașul în mare parte, totuși este un loc destul de important, unde se adună iarna nobilimea din jur”[9]. În Odorheiu Secuiesc Paget se plângea de starea mizerabilă în care era hanul și găsea și localitatea „departe de a fi atrăgătoare”[10], în schimb la Sf. Gheorghe a rămas plăcut surprins: „am găsit în locul unui sat ordinar, ...un orășel plin cu viață cu case arătoase și cu construcții publice mari”[11].

[7] Sándor István, Jánosfalvi, *Székelyhoni utazás a két Homorod mellett*, vol. I, *Erdélyi ritkaságok*, red. Jancsó Elemér, Kolozsvár, 1942, p. 18. Descrierea datează din 1838.

[8] Hunfalvy János, Rohbock Lajos, *Magyarország és Erdély eredeti képekben*, II, Darmstadt, 1864, p. 126-127. Descrierea s-a făcut în 1856.

[9] John Paget, *Hungary and Transylvania, with Remarks on their Condition, Social, Political and Economical*, vol. II, Philadelphia, 1850, p. 190.

[10] *Ibidem*, p. 196-197.

[11] *Ibidem*, p. 202.

https://biblioteca-digitala.ro

Deși descrierile călătorilor sunt subiective, totuși ei au surprins aspectul eterogen al acestor localități în stare de tranziție. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea centrele au început să fie înfrumusețate, piețele au început să aibă un aspect mai urban, au fost construite câteva clădiri – mai ales publice – impozante, dar în rest erau încă mici căsuțe de lemn, străzi înguste și pline cu noroi. Dar dacă în secolele precedente localitățile s-au dezvoltat „în voia sorții", acum încep preocupările pentru urbanistică, pentru sistematizarea localităților.

Schimbările petrecute în prima jumătate a secolului au contribuit la modificarea aspectului acestor localități, dar aceste schimbări n-au fost spectaculoase, constituiau numai un prim pas pe calea urbanizării. Multe dintre localitățile studiate au pășit în epoca dualistă cu aspectul modest de târgușor de provincie sau chiar de sat.

Etnograful și istoricul Orbán Balázs a cutreierat zona în anii '60 ai secolului al XIX-lea și a înregistrat această stare tranzitorie înainte de 1867. El nota că în 1773, cu ocazia vizitei împăratului Iosif al II-lea, la Tg. Mureș abia existau case cu etaj în oraș, dar la mijlocul secolului al XIX-lea erau deja foarte multe astfel de case, deși – admite și el – casele cu parter erau dominante și erau foarte numeroase chiar și în piața centrală și pe arterele principale ale orașului[12]. Dacă privim vederea pieței din Tg. Mureș la mijlocul secolului al XIX-lea, observăm o fază de trecere: peste jumătate din case aveau un singur nivel, dar deja și-au făcut apariția casele solide, din piatră, cu etaj și exista chiar un părculeț mic la mijloc. În anii '40 ai veacului, la mijlocul pieței era situată vechea primărie înconjurată de șoproane și magazine urâte, iar terenul era mlăștinos. În 1848 comandantul trupelor austriece, Gedeon, după ocuparea orașului, a ars clădirea, a demolat-o și a ordonat ca molozul să fie folosit la umplerea mocirlei[13]. La mijlocul secolului al XIX-lea, după model londonez – scria Orban – s-au plantat arbori, pe alee era muzică, se vindea înghețată, fiind locul preferat de plimbare a târgu-mureșenilor[14].

La Tg. Secuiesc, Orbán Balázs prezenta structura interesantă a „curților", care pe atunci erau răspândite peste tot în localitate, nu numai în jurul pieței centrale. În ulicioare erau case cu parter, dar găsea peste tot curățenie, ordine și „semne ale bunăstării"[15]. Despre Miercurea Ciuc scria însă: cel care se așteaptă să găsească un orășel dichisit când intră în singurul oraș dintr-un ținut având 111.000 de locuitori, va avea o decepție: „Miercurea Ciuc este o

[12] Orbán Balázs: *op. cit.*, vol. IV, p. 151-152.

[13] *Ibidem*, p. 151.

[14] *Ibidem*, p. 149-150.

[15] *Ibidem*, vol. III, p. 101-104.

[16] *Ibidem*, vol. II, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro

localitate atât de mică și prăpădită, încât există nenumărate sate din Ciuc care sunt mai mari și au aspect mai urban"[16].

Din descrierile lui Orbán Balázs reiese că la începutul perioadei dualiste numai o parte din localitățile privilegiate aveau aspect urban, iar restul localităților nu s-au deosebit –sau numai într-o măsură mică – de sate. Aspectul urban era o manifestare, deci, a nivelului general de dezvoltare al localităților, nu întâmplător cele cu funcții multiple și cu o economie mai dezvoltată au avut și aspect mai urban.

Sistematizarea, servicii comunale și înfrumusețarea orașelor

Pe la mijlocul secolului importanța cea mai mare a fost acordată pavării și iluminării străzilor, care erau privite ca semne ale noii civilizații urbane. Modernizarea și urbanizarea se manifesta prin introducerea iluminatului public. În 1847 la Tg. Secuiesc s-a renunțat la demolarea prăvăliilor comunale, fiindcă banii din casa alodială trebuiau alocați pentru iluminatul localității, pentru care au primit ordin gubernial[17]. La Tg. Mureș, în 1861, s-a ținut licitație pentru iluminatul orașului, dar nimeni n-a vrut să preia iluminatul cu 79 lămpi de ulei pentru suma oferită de oraș[18]. În 1868 existau deja 120 felinare și s-a introdus iluminatul și primăvara și vara; înainte, străzile nu erau luminate între lunile mai și august[19].

Perioada cea mai dinamică a fost însă epoca dualismului, mai ales ultimele trei decenii înainte de izbucnirea primului război mondial. Atunci au început cu adevărat lucrările de sistematizare, au fost pavate și asfaltate străzile, au fost amenajate trotuare, au apărut străzi noi, au fost plantați copaci, au fost create parcuri, au fost luate tot mai mult în considerație cerințele igienice, a fost reglementată curățenia străzilor și a locurilor publice. Tot atunci s-au dezvoltat băile și locurile de agrement, dintre care multe în imediata apropiere a orașelor.

Orașele moderne sunt de neînchipuit fără existența serviciilor comunale, care au fost introduse aici treptat, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, dar mai ales la începutul secolului trecut. În această perioadă existența lor este și un important indiciu al gradului de urbanizare al localităților. În Transilvania propriu-zisă prima uzină electrică a fost construită la Turda în 1902, dar înainte de 1910 au intrat în funcțiune asemenea uzine și în alte nouă orașe. Înainte de izbucnirea primului război mondial lumina a

[17] Magyar Országos Levéltár (Arhivele Statului din Ungaria, în continuare MOL), F 46 Gubernium Transylvanicum, Acta generalia, nr. 11406/1847.

[18] MOL F 266 Visszaállított Főkormányszék (Guberniul restituit), nr. 1199/1861.

[19] *Ibidem*, nr. 13816/1868.

[20] Egyed Ákos, *Erdély civilizációja a dualizmus idején*, în: Idem, *A korszerűsödő és hagyományőrző Erdély*, vol. II, Csíkszereda, 1997, p. 59-60.

https://biblioteca-digitala.ro

fost introdusă în 20 de orașe, practic în toate orașele mai importante din Transilvania[20]. La Tg. Mureș curentul electric a fost introdus în 1899, de la 1 noiembrie curentul a fost folosit și la iluminatul străzilor. Prima uzină care a folosit curent electric a fost fabrica de cherestea a lui Farkas Mendel, lângă care a funcționat prima uzină electrică. Ea a fost depășită de cerințe deja în 1902. În 1907 orașul a cumpărat uzina electrică și a lărgit-o, dar au crescut din nou și cerințele. Curentul electric era folosit pe scară tot mai largă în industrie, în 1908 fiind în funcțiune deja 29 de motoare electrice. În 1910 a fost aprobat planul noii uzine electrice, pentru construcția căreia orașul a luat un împrumut de 1 milion de coroane. În 1912 lungimea rețelei electrice era de peste 50 km[21]. Uzina de apă, construită în 1908, n-a putut nici ea să satisfacă cerințele crescânde ale orașului, de aceea în 1912 a fost proiectată o nouă uzină. În 1909 lungimea conductelor de apă a fost de 38 km, numărul fântânilor publice de 30, iar randamentul zilnic al uzinei de apă era de 750-900 m^3. Lucrările de canalizare s-au desfășurat între 1908-1911. Hidrocentrala realizată de fabrica Ganz din Budapesta a fost dată în funcțiune în 1914 și acoperea integral cerințele orașului cu curent[22]. La Sf. Gheorghe construcția instalației de apă a început în 1899. Lumina electrică a fost introdusă în 1907, când străzile au fost iluminate cu 200 de becuri[23]. Înainte de primul război mondial, în 1908, curent electric exista în 4 dintre cele 6 orașe. Uzină de apă exista doar la Tg. Mureș și Sf. Gheorghe, iar planul era făcut și la Tg. Secuiesc. Canalizarea era făcută la Tg. Mureș și începută la Miercurea Ciuc. Salubritatea publică era asigurată de uzine la Tg. Mureș, Sf. Gheorghe și Odorheiu Secuiesc, în celelalte localități curățirea spațiilor publice era efectuată în continuare de locuitori.

În aceste trei decenii s-a format de fapt aspectul cunoscut și astăzi al acestor orașe (în măsura în care ele au rămas intacte după „sistematizarea" din anii socialismului și după anarhia din anii '90). În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea au fost construite clădirile publice impozante în stil eclectic, care domină peisajul citadin. Deseori construcția lor era legată de scandaluri, corupție, delapidare etc. Un astfel de scandal a fost cel legat de construirea primăriei din Miercurea Ciuc, terminată în 1872, când orașul a fost dat în judecată de întreprinzătorul local Mánya Dávid. Este interesantă argumentația magistratului, de ce au construit o primărie așa de mare: aceasta

---

[21] Gaál Kornélia, *Marosvásárhely a XIX. század végén és a XX. század elején*, în: *A Maros megyei magyarság történetéből*, red. Pál-Antal Sándor, Szabó Miklós, Marosvásárhely, 1997, p. 228-229.

[22] *Ibidem*, p. 231-232.

[23] József Álmos, *A villanyvilágítás kezdete*, în: *Háromszék*, 25. ian. 1995, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

este utilă, deoarece altfel nu se găsea un sediu potrivit judecătoriei, pe deasupra este și „podoaba" orașului. Ei au scris: „deși orașul are o vechime de secole ca oraş privilegiat, totuși n-a avut niciodată o primărie potrivită cu cerințele epocii, în schimb a avut o dugheană de lemn în prag de prăbușire; *dar cu scurgerea timpului condițiile au evoluat într-atât că cerințele față de un oraș sunt mai mari decât față de comune*, așa că a fost o cerință imperioasă construirea unei primării potrivită cu epoca"[24].

Miercurea Ciuc a avut dintre toate orașele ritmul de dezvoltare cel mai intens după ce a devenit reședință de județ și toate instituțiile de la Șumuleu s-au mutat aici, sau au fost înființate direct aici. Casele numeroșilor funcționari care s-au stabilit atunci în oraș, în ultimele două decenii ale secolului, au constituit un mic cartier, numit și „cartierul funcționarilor". În afară de primărie și celelalte instituții și-au clădit sedii la Miercurea Ciuc: în 1888 a fost construită prefectura, în 1908 Palatul poștei, între 1911-13 clădirea nouă a gimnaziului catolic. În 1910 a fost instituit și oficiul de inginer (arhitect) al orașului. În 1912 Thirring Gusztáv scria că în ultimii 20 de ani „clădirile de piatră asemănătoare unor palate i-au conferit (orașului) un aspect complet urban, iar burghezia se întrece în adaptarea cât mai rapidă a cuceririlor civilizației"[25].

La Tg. Mureș, în timpul vestitului primar György Bernády, a fost sistematizat orașul, au fost deschise zeci de străzi noi, atunci a fost construit „Cartierul funcționarilor"; au fost amenajate mai multe parcuri, au fost asfaltate străzile și trotuarele. În 1914, după Budapesta, Tg. Mureș a avut cele mai multe străzi asfaltate. Atunci au fost înființate majoritatea uzinelor comunale: uzina electrică, de gaz, hidrocentrala pe Mureș, a fost construit abatorul modern, noua fabrică de cărămidă, noua uzină de apă, turbina, digurile și a fost realizată canalizarea. Au fost reconstruite toate podurile de pe Mureș, în locul celor vechi, de lemn, au fost ridicate poduri de piatră. Bernády a încercat să folosească șansele oferite de procesul de modernizare, adesea depășindu-și epoca. După ce în 1911 au fost descoperite zăcămintele de gaze naturale din jurul Sărmașului, el era convins că orașul dispune de o „mină de aur". Pentru lărgirea orizontului și câștigarea experienței el a întreprins o călătorie de studii în Statele Unite ale Americii, de unde a venit acasă cu foarte multe idei noi[26]. Bernády era într-adevăr un caz aparte, având ceva din stilul „american".

[24] MOL K 150 Belügyminisztérium, Általános iratok (Ministerul de Interne, Acte generale) 1874-V-12, fasc. 363.

[25] Thirring Gusztáv, *A magyar városok statisztikai évkönyve. A magyar városok országos kongresszusánk iratai*, vol. II, Budapest, 1912, p. 116.

[26] Fișus Dan, *Dr. Bernády György – primar al orașului*, în: Nagy Miklós Kund (red.), *Bernády György emlékezete*. Marosvásárhely, 1999, p. 16.

https://biblioteca-digitala.ro

Tot atunci au fost ridicate şi cele mai grandioase clădiri publice, printre care 5 şcoli elementare, Şcoala Comercială, Şcoala de Muzică, Şcoala Militară, Gimnaziul Catolic, Colegiul Reformat, orfelinatul, Palatul Fondului de Pensii, sediul Camerei de Comerţ şi Industrie etc.[27] Cele mai impozante au fost, neîndoielnic, primăria (1906-07) şi Palatul culturii (1911-13), construite după planurile arhitecţilor din Budapesta, Komor Marcell şi Jakab Vilmos, în *Jugendstil.* Palatul culturii este ornamentat cu frescele lui Körösfõi Kriesch Aladár şi cu vitralii făcute de Roth Miksa după desenele lui Toroczkai Wigand Ede şi Nagy Sándor, cu toţii reprezentanţi de seamă ai curentului *Jugendstil.* Palatul culturii găzduia două săli de concerte, cea mare cu o orgă valoroasă, „sala oglinzilor" pentru recepţii şi baluri, şcoli de muzică şi de limbi străine, muzeu de artă, artă aplicată şi de etnografie, mai târziu şi de istorie, bibliotecă, iar ulterior a fost amenajată şi sală de cinematograf[28]. Ansamblul arhitectural foarte valoros trebuia completat cu o a treia clădire, care încheia piaţa, sediul prefecturii, dar aceasta n-a mai fost realizată din cauza izbucnirii războiului. Prin aceste construcţii şi intensele preocupări pentru urbanistică şi sistematizare, Bernády a reuşit să transforme localitatea dintr-un orăşel de provincie într-un oraş modern demn, ca aspect, de statutul de centru regional. Activitatea sa a fost printre cele mai intense şi de mare anvergură pe plan naţional, Tg. Mureş devenind aproape un oraş model, ilustrând preocupările moderne pentru urbanism, înaintând şi în ierarhia oraşelor din Ungaria în ceea ce priveşte gradul de urbanizare.

Cele mai multe clădiri publice în aceste oraşe – şi nu numai aici – au fost construite în stil eclectic. Am văzut că la Tg. Mureş şi-a făcut apariţia şi stilul modern, răspândit în Monarhie la începutul secolului, *Jugendstil.* La Tg. Mureş, de pildă, în afară de primărie şi Palatul culturii au mai fost construite în acest stil o serie de şcoli, uzina de apă, abatorul, Banca Agricolă, Camera de Comerţ şi Industrie etc., toate finalizate în primii ani ai secolului XX, înainte de izbucnirea primului război mondial. Câteva clădiri în *Jugendstil* au fost ridicate şi în celelalte oraşe, astfel în Odorheiu Secuiesc noile clădiri ale Gimnaziului Catolic (terminat în 1911) şi Colegiului Reformat (terminat în 1912), la Miercurea Ciuc Gimnaziul Catolic (terminat în 1913). În Sf. Gheorghe o pagină interesantă în arhitectura oraşului constituie ridicarea clădirilor proiectate de Kós Károly, tot într-o variantă a *Jugenstil*ului. Cea mai impozantă dintre ele este clădirea Muzeului Naţional Secuiesc, terminată în 1913, alături de care Kós a mai proiectat clădirea şcolii elementare reformate, Liceul Textil de astăzi, spitalul nou şi câteva case particulare.

[27] Gaál Kornélia, *op. cit.*, p. 235.

[28] Gellér Katalin, *Marosvásárhely Kultúrpalotája*, în: Nagy Miklós Kund (red.), *op. cit.*, p. 38-49.

https://biblioteca-digitala.ro

Cifrele statistice vin în completarea acestor imagini, le nuanţează, dar nu le modifică esenţial. În 1870 media locuitorilor dintr-o casă era de 6,52 în oraşele secuieşti, faţă de 4,92 din Transilvania, această medie rămânând constantă până la 1900. În oraşe, în 1870, 5,51% din clădiri aveau etaj, iar 4,83% din construcţii erau clădiri publice, ceea ce arată că, încet, s-a schimbat aspectul acestor localităţi, care până atunci aveau mai mult un aspect rural[29]. Referitor la confortul locuinţelor, deşi acesta s-a îmbunătăţit continuu, înainte de primul război mondial – în afară de o categorie socială foarte îngustă – majoritatea cetăţenilor locuiau în condiţii destul de modeste, în medie o familie avea în jur de 1,5 camere. În 1900, la Miercurea Ciuc, din 541 case doar 5 aveau baie[30].

În 1910 în Transilvania locuiau în medie 4,8 persoane într-o casă, dar media era mult mai mare în oraşe: de 12,7, cea mai mare fiind la Budapesta (44,1) şi Bratislava (22,9). Dintre oraşele studiate, deşi au depăşit cu puţin media din comitate, erau departe de media oraşelor din Ungaria: în general, între 6-8 locuitori. În oraşele din Ungaria 46% din clădiri erau construite fie din cărămidă, fie din piatră şi 59% erau acoperite cu ţiglă. Aceste cifre au fost parţial atinse doar de Tg. Mureş, unde 64% din case erau din cărămidă sau piatră, dar numai 33% erau acoperite cu ţiglă, 65% având acoperişul din şindrilă. În rest, ponderea caselor din cărămidă sau piatră era cea mai mare la Miercurea Ciuc (35) şi Odorheiu Secuiesc (30%), iar la Sf. Gheorghe era 22% şi la Gheorgheni 16%, adică era sub media din Transilvania (20%)[31]. Din aceste cifre rezultă că la începutul perioadei dualiste localităţile cu aspectul cel mai urban erau Tg. Mureş, Odorheiu Secuiesc şi Tg. Secuiesc, dintre ele Tg. Mureş s-a dezvoltat cel mai dinamic, având indicii mai apropiaţi de media oraşelor din Ungaria. Dintre celelalte două oraşe, Odorheiu Secuiesc este cea care se va dezvolta mai dinamic, Tg. Secuiesc păstrându-şi aerul de târg cu structura sa interesantă şi cu majoritatea caselor construite din lemn. În schimb, Miercurea Ciuc are un ritm de dezvoltare susţinut după ce ajunge reşedinţă de comitat.

În ciuda dificultăţilor, a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost o perioadă de înflorire şi de acumulări pentru aceste oraşe. Oraşele secuieşti s-au caracterizat printr-o dinamică mai accentuată decât ansamblul „oraşelor cu sfat" din Ungaria, depăşind câteodată chiar şi rata creşterii oraşelor municipale.

[29] *A Magyar Korona Országaiban az 1870. Év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt*, Pest, 1871.

[30] Koszta Nagy István, *Csíkszereda—Miercurea Ciuc—Szeklerburg*, Csíkszereda, 1995, p. 15.

[31] *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*, vol. I, Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, vol. 42, Budapest, 1912.

https://biblioteca-digitala.ro

Putem să punem însă întrebarea: cât de „urbane" erau de fapt aceste localități? Termenul de urbanizare are un înțeles dublu: pe de o parte prin urbanizare înțelegem creșterea numărului orașelor și a populației urbane, pe de altă parte răspândirea unui nou mod de viață și mentalitate. În cazul nostru, de asemenea, urbanizarea a însemnat și faptul că locuitorii acestor orașe trebuiau să-și însușească un alt mod de viață, o altă mentalitate, proces ajutat de schimbările sus-menționate: de schimbarea aspectului orașelor, dezvoltarea infrastructurii, a instituțiilor de învățământ, sanitare, culturale, răspândirea asociațiilor etc. Urbanizarea însă n-a făcut să dispară diferențele regionale, ci cel mult le-a atenuat, dar chiar și așa, la începutul secolului al XX-lea, în fostele scaune secuiești numai 7,3% din populație trăia în mediu urban, pe când pe teritoriul fostelor scaune săsești 22,1% din locuitori erau orășeni. Ultimele decenii dinainte de primul război mondial au însemnat, însă, atenuarea diferențelor regionale printr-un proces de uniformizare și modernizare, însoțit totodată de un ritm mai susținut al urbanizării, care și-a pus amprenta pe aspectul acestor localități până în ziua de astăzi.

Town-planning Aspects and the Image of the Towns in the Szeckler Region in the 19th Century

The 19th century was a time when the urbanization process gathered momentum in Transylvania, after a fairly long period of stagnation. Transylvania, and even more so the Szeckler territory, represented the outskirts of the Habsburg Empire and later on, of the Austro-Hungarian Monarchy, and was therefore located at a significant distance from the more developed territories of the Monarchy, from a town-planning point of view.

The Szeckler region was actually regarded by the traditional historiography as a non-urbanized region. This paper aims to change this perception and is based on two aspects: the planimetrical structure, that is the town-planning evolution, and the image of the towns from the Szeckler territory in the 19th century.

https://biblioteca-digitala.ro

Un conac boieresc dispărut: „Casa Rahftivanu" (sat Poiana, jud. Suceava)

Anca Filip

Satul Poiana, în prezent aparținător orașului Dolhasca din județul Suceava, este așezat pe coasta dealului ce mărginește malul drept al Siretului, la circa 30 de km SE de Suceava, între localitățile Dolhasca și Liteni. Satul s-a numit, până la 1 ianuarie 1965, Poiana Răftivanului.

La jumătatea secolului al XIX-lea satul se întindea pe moșia familiei boierilor Rahftivanu. Comisul Lupu Rahftivanu și-a stabilit pe moșie curtea, construind o biserică cu hramul „Nașterea Maicii Domnului" și un conac „Casa Rahftivanu", numit și „Castelul Furtuna", așa cum era scris pe frontispiciul său. Biserica și conacul alcătuiau un ansamblu de arhitectură integrabil neoclasicismului românesc de la jumătatea secolului al XIX-lea.

Biserica Rahftivanilor a fost zidită în perioada 1846-1848, cu menirea de a deveni mănăstire de călugări. Este închinată praznicului Nașterii Maicii Domnului. Pisania este săpată în piatră, cu litere chirilice: „Acest sfânt lăcaș cu hramul Nașterea Maicei Domnului Nostru Iisus Hristos, cu prăznuirea la Septembrie 8, făcându-se la anul 1846 de noi, robii lui Dumnezeu, comisu Lupu, Neculai, frați Răhtivani, pe proprietatea noastră, pe această moșie Poiana, care spre știință și spre pomenire s-au săpat pe această piatră."

Biserica este construită în stil neoclasic cu elemente de baroc târziu de influență ucraineană. Cele patru turle coaxiale marchează spațiile interioare: altar, naos, pronaos și exonartex. Catapeteasma din lemn datează din anul 1846. Biserica nu a fost pictată niciodată. În anul 1915 a fost acoperită cu tablă de aramă și în anul 1920 a fost zugrăvită de către boierul Gheorghe Stere, urmașul Rahftivanilor.

În Lista Monumentelor de Cultură din anul 1955, *Biserica „Rahtivanilor" Nașterea Maicii Domnului* din sat Poiana Răftivanului, comuna Dolhasca, raion Fălticeni, județ Suceava, este înscrisă la poziția 3016. În Lista Monumentelor Istorice din anul 2004 este înscrisă la nr. crt. 322, cod SV-II-m-B-05585.

Chiliile nu au fost niciodată terminate. Se păstrează zidul de incintă și porțile de acces dinspre sat și dinspre curtea boierească.

La jumătatea sec. al XIX-lea, comisul Lupu Rahftivanu își construiește reședința boierească pe moșia sa din Poiana Răftivanului. Incinta fortificată, în suprafață de cca. 9.500 mp, era înconjurată de un zid masiv, înalt de 4 m și gros de 75 cm. Tunele subterane, astăzi astupate, legau curtea boierească

https://biblioteca-digitala.ro

de biserică și coborau spre Siret. Curtea a fost ridicată pe locul unei mai vechi reședințe fortificate, din care se mai păstrau beciurile boltite. Urmele acestora erau încă vizibile la jumătatea secolului trecut.

Din punct de vedere arhitectural conacul este integrabil neoclasicismului românesc de la jumătatea secolului al XIX-lea.

Curtea a fost locuită de boierul Lupu Rahftivanu și de soția sa Voichița. Ei au avut doi copii, pe Gheorghe Lupu, mort fără urmași în anul 1914, la 77 de ani, și pe Sevastița, moartă în 1915, la 86 de ani. Ea a fost măritată cu boierul Costachi Sterea, cu moșia la Mădârjăști, Iași și au avut împreună patru copii, moștenitorul moșiei fiind Gheorghe Sterea, născut la 3 aprilie 1853, care a locuit toată viața la curtea boierească și care a murit în anul 1940. Acesta nu a avut urmași direcți. De aceea, cu câțiva ani înainte de moarte, în amintirea marii lui iubiri, Maricica Nacu, a hotărât să își lase averea Floricăi Lolo Manu, care era căsătorită cu marele actor Ion Manu, fiul Maricicăi Nacu.

Lolo nu a stăpânit conacul decât câțiva ani, până în mai 1945, când moșia a fost expropriată. Înaintea exproprierii, într-un memoriu adresat Ministrului agriculturii și domeniilor, Florica Lolo Manu-Sterea, face o încercare disperată de a salva moșia solicitând transformarea acesteia în „fermă model". În acest memoriu se face o descriere a clădirilor care alcătuiau curtea boierească la începutul anului 1945.

„Clădiri:

- un corp de clădire format din două camere mari și o sală mare, plus trei cămări mari și o terasă, sus, iar la demisol, o cameră mare pentru bucătăria personalului și o cameră mare amenajată pentru lăptărie;
- un corp de casă compus din patru camere mari de locuit și o bucătărie cu două cuptoare mari pentru făcut pâine;
- un grajd de zid cu pod pentru furaj, acoperit cu tablă, putând adăposti 40 de vite;
- un grajd de zid cu pod pentru furaj, acoperit cu tablă, putând adăposti 10 cai;
- o magazie pentru unelte, din zid, acoperită cu tablă;
- o remiză pentru trăsuri, tractoare, căruțe, din zid, acoperită cu tablă;
- o magazie de 135 mp (15 m pe 9 m), din zid, cu pod, acoperită cu tablă;
- o construcție din cărămidă pentru crescătorie de păsări, în suprafață de 90 mp;
- două pivnițe subterane zidite și boltite, rămase de la vechiul conac boieresc, în care puteau intra 50 de vagoane de cereale;"

După expropriere conacul a fost transformat în întreprinderea agrozootehnică, apoi în cooperativă agricolă de producție, urmând soarta multor alte reședințe boierești.

https://biblioteca-digitala.ro

În Lista Monumentelor de Cultură din anul 1955, conacul este înscris la poziția 3018 sub numele *Casa Rahtivanu, azi Întreprinderea Agrozootehnică „9 Mai"*, sat Poiana Răftivanului, comuna Dolhasca, raion Fălticeni, județ Suceava.

Până în decembrie 1989 conacul și zidurile masive de cărămidă ale curții boierești, deși în stare foarte rea, rămăseseră în picioare, adăpostind cooperativa agricolă de producție din sat. Fotografiile făcute în luna noiembrie a anului 1991, de către foștii proprietari, la prima lor revenire în acele locuri după mai bine de douzeci de ani, surprind imaginea conacului în ruină.

În acel moment, din curtea boierească rămăseseră doar gangul boltit de intrare, beciurile și resturi din zidurile de incintă. În prezent și acestea au dispărut, pe locul curții boierilor Rahftivani este tăpșan, din vechiul ansamblu rămânând doar biserica.

A disappeared mansion: "The Rahftivanu House"

(Poiana village, Suceava district)

At mid 19th century, equerry Lupu Rahftivanu builds his noblemen residence on his manor in Răftivanului Clearance. The fortified precinct, with a surface of about 9.500 sq.m., was surrounded by a massive wall, 4 m high and 75 cm thick. The underground tunnels, nowadays walled up, linked the courtyard to the church and went down to Siret. The courtyard was built on the place of an older fortified residence, out of which the vaulted cellars remained. The traces thereof were still visible in the 1950s.

Until December 1989 the mansion and the massive brick boundary walls, although in very bad condition, were still standing, the agricultural State production cooperative. The photos were made in November 1991, by the former owners, upon their first return on these places, after more than two decades, and show the mansion in ruin.

Bibliografie

Ghinea, Eliza; Ghinea, Dan, *Localitățile din România – Dicționar*, Ed. Enciclopedică, București, 2000.

Ionescu, Vasile; Bușindilar, Petru; Ostafi, George; Iacobescu, Mihai, *Țara de Sus în clocotul revoluției 1944-1948*, Suceava, 1972.

Lahovari, George Ioan; Brătianu, C. I.; Tocilescu, Grigore, *Marele dicționar geografic al României*, Ed. Socec, București, 1900.

Pappasoglu, D., *Atlasul geografic al României*, București, 1865.

Stere, Gheorghe, *Din viața omului fără grijă*, Tipografia J. Bendit, Fălticeni, 1920

Stoicescu, Nicolae, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974.

Arhiva Institutului Național al Monumentelor Istorice, Fond CMI și DMI

Documente și fotografii din arhiva de familie a doamnei Ioana Alexandra Manu.

https://biblioteca-digitala.ro

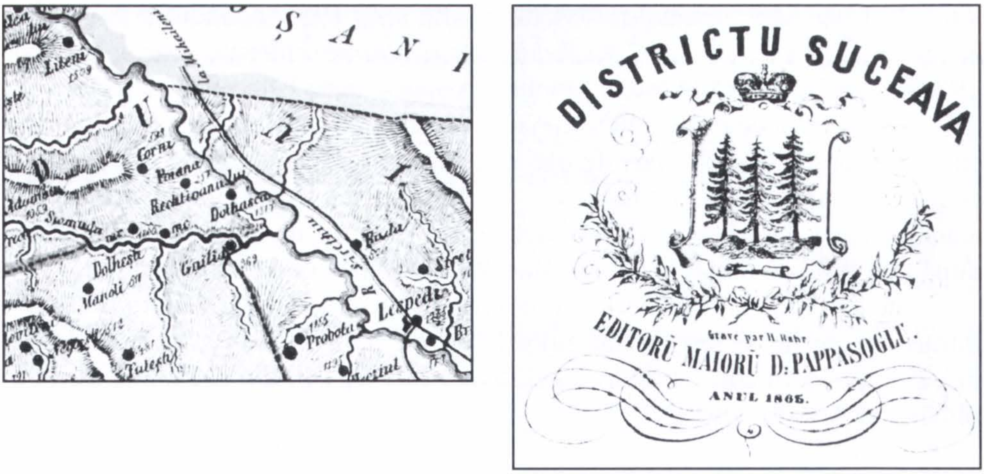

Fig. 1 – Extras din harta districtului Suceava din Atlasul geografic al României editat de mr. D. Pappasoglu în 1865

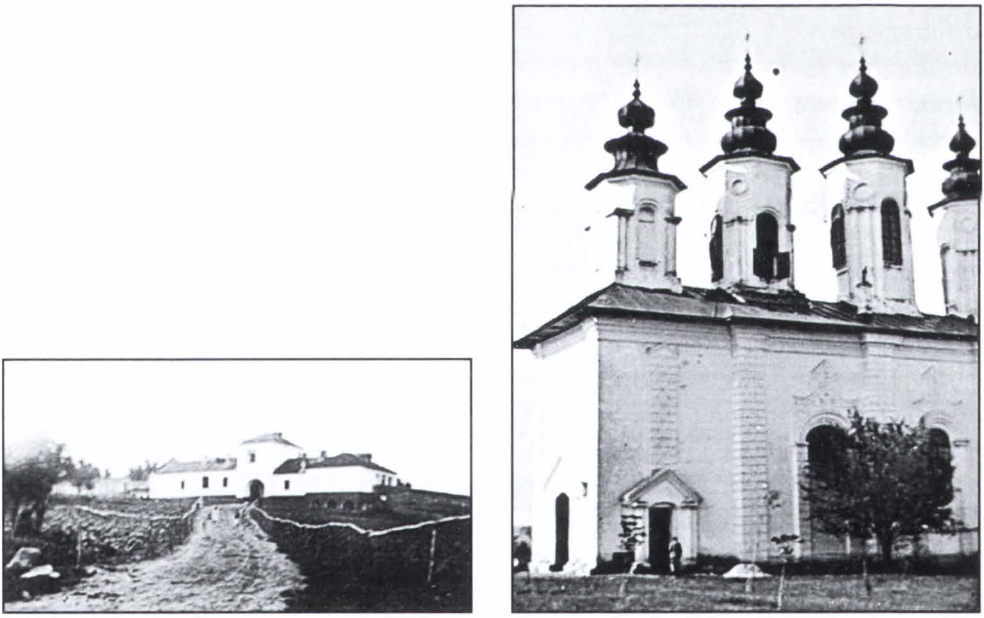

Fig. 2 – Casa Raftivanu și Biserica Răftivanilor în anul 1943

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3 – Biserica Rahftivanilor „Nașterea Maicii Domnului" astăzi

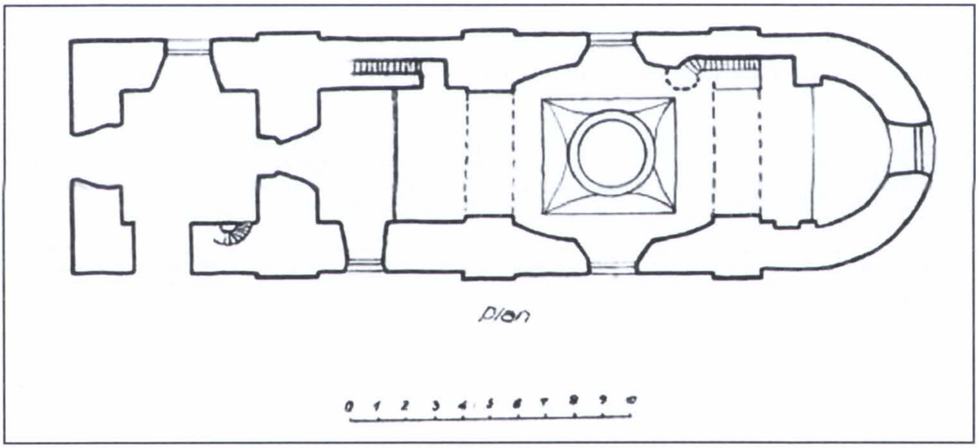

Fig. 4 – Planul bisericii

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5 – Casa Raftivanu în anul 1943, văzută din exteriorul și din interiorul incintei

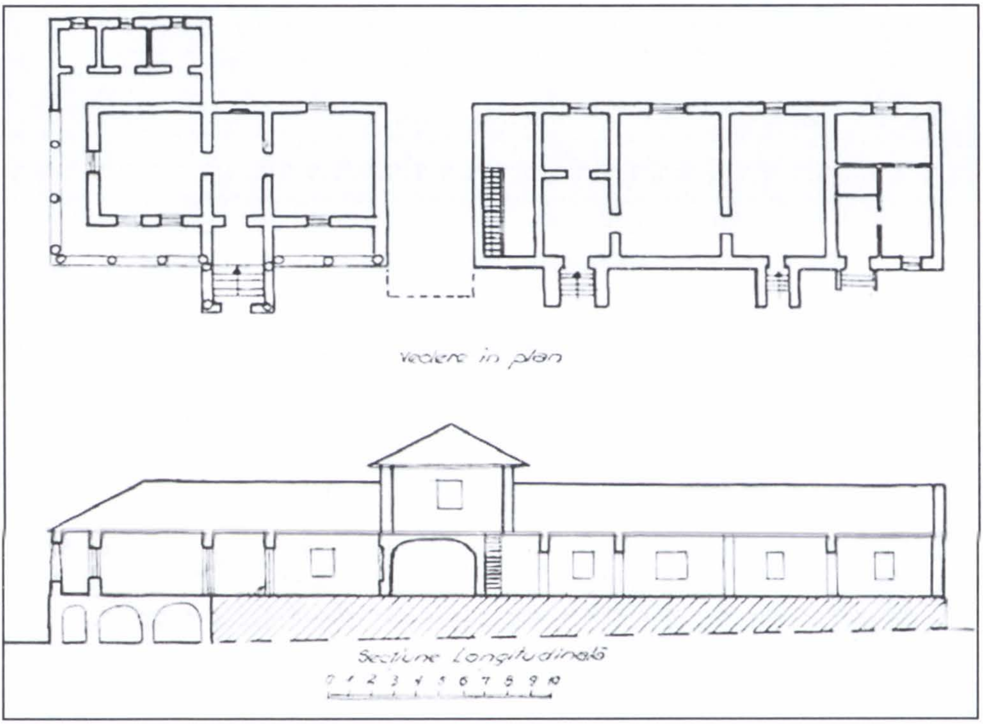

Fig. 6 – Planul și secțiunea conacului

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 7 – Conacul în anul 1963, transformat în grajd pentru vite

Fig. 8 – Ruinele curții boierești fotografiate în anul 1991

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Dispariția cimitirelor vechi din Sibiu, efect al modernizării urbane

Mihaela Grancea

În România, regimul ceaușist deși a promovat naționalism-comunismul a ignorat prezervarea patrimoniului istoric. Mai mult, chiar a distrus o bună parte din acesta, realitate îndeobște cunoscută. Cimitirele au fost și ele afectate de politicile de „sistematizare administrativ-teritorială", desființarea necropolelor urbane fiind o practică. De regulă, dezafectările erau „justificate" datorită unor fenomene precum: supraaglomerarea care afecta nevoile de înhumare, în acest caz considerându-se că singura soluție era desființarea secțiunilor mai vechi (secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea) pentru a crea locuri noi pentru înmormântări, atitudine care, din nefericire, se mai practică și astăzi în (vezi felul în care, în Cimitirul Municipal din Sibiu[1], secțiunile luterană și catolică se restrâng pentru extinderea celei ortodoxe, iar unele monumente cu valoare patrimonială sunt dezafectate[2]). În epocă, mai erau invocate criza de terenuri necesare pentru construcțiile civile, precum și rațiunile de ordin igienic.

În Sibiu doar două cimitire evanghelice au fost desființate înainte de perioada comuniștilor, în secolul al XVIII-lea – cel din Piața Huet[3] și cel de

[1] Înființat în 1907, cimitirul are actualmente o suprafață de 372.500 m² și aproximativ 100.000 de locuri. Cimitirul Municipal din Sibiu este structurat în șase zone, în funcție de religiile și confesiunile existente în orașul Sibiu care este încă un spațiu multiconfesional: *evanghelică, romano-catolică, greco-catolică, reformată, ortodoxă, neoprotestantă,* de religie mozaică (cea mai bine delimitată). Se manifestă, încă din perioada comunistă, dar mai accentuat după 1989, tendința de interferare a acestor spații și de extindere a zonei de înhumare a ortodocșilor pe seama spațiului celorlalte secțiuni creștine (ca urmare a fenomenelor demografice și de emigrație, comunitățile evanghelică, catolică s-au redus dramatic). După ultimul război mondial au mai fost trasate și alte zone: cimitirul eroilor români și al soldaților germani, cimitirul veteranilor de război, cimitirul soldaților sovietici, cimitirul veteranilor de război, cimitirul deținuților politici anticomuniști (vezi cripta Grupului Dabija, alți eroi, dar și „locurile de veci" pentru cei care au făcut parte din rezistența anticomunistă și sunt încă în viață), precum și cimitirul celor căzuți în decembrie 1989.

[2] Aici se află înhumați nobili (Hefer v. Kevevara), ierarhi catolici, călugării (franciscani) și călugărițele ursuline, episcopi și preoți evanghelici, personalități ale comunității săsești (familiile fabricanților Vogelsang și Riegel, Victor Hess, Gustav Nussbacher, Julius Wermescher, familiile de cărturari Teutsch, Bieltz și Schullerus, artista Lotte Binder).

[3] Săpăturile arheologice au scos la iveală obiecte „speciale" precum: cuie de sicriu, o copcie, capete de șnururi, un pandantiv renascentist etc. – vezi Daniela Marcu Istrate,

https://biblioteca-digitala.ro

pe Strada Azilului[4]. Originea necropolelor sibiene, în conformitate cu săpăturile arheologice și informațiile documentare, este medievală, catolică, premodernă[5] și contemporană[6].

Monica Dejan, Maria-Emilia Crîngaci-Țiplic, Georgeta El Susi, Radu Lupescu, Petre Beșliu Munteanu, *Sibiu. Piața Huet. Monografie arheologică.* I-II, Alba Iulia, 2007. Volumul II oferă și *Catalogul mormintelor.* Necropola din Piața Huet este considerată drept cel mai amplu cimitir al coloniștilor occidentali cercetat în Europa est-centrală. Săpătura arheologică a surprins limita de est a cimitirului. Mormintele suprapuse nu au păstrat piese de inventar funerar. În solul galben (primul nivel de înmormântare) au fost practicate gropi cu nișă pentru așezarea capului. Vezi și o altă sursă consultată pentru realizarea acestei documentații (http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2005/ rapoarte/201.htm).

[4] Ca urmare a săpăturile arheologice desfășurate în câteva campanii între 1991-1994 și 2000, la Biserica Azilului, în caseta practicată în colțul de S-V al navei edificiului au apărut fundații care nu sunt legate de incinta sacră, ci de spațiul aflat la S. Acestea sunt în legătură cu cimitirul așezământului spitalicesc. Primul nivel de înmormântare a intersectat un pavaj amenajat din mortar și marcat de urmele unui incendiu. Fundațiile din piatră aparțineau clădirilor pe care în 1292 le-au primit călugării Sfântului Spirit pentru a organiza un spital. Biserica a fost inițial de tip hală, realizată în stil romanic. Aceasta a suferit modificări importante în perioada stilului gotic – schimbări care au afectat mai ales corul. Spațiul destinat comunității a fost modificat și el, în secolul al XVIII-lea. Cercetările arheologice au surprins mai multe niveluri de înmormântare, cel mai vechi fiind caracterizat prin depunerea defuncților în gropi înguste, cu mâinile întinse pe lângă corp și craniul ridicat față de nivelul corpului – vezi Sabin Adrian Luca, Zeno Karl Pinter, Adrian Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu. Situri, monumente arheologice și istorice*, București, 2003. Aici au fost înmormântați atât călugării ordinului cât și bolnavi.

[5] La 1790, în Sibiu existau: „dincolo de Cibin, în str. Lungă" – un cimitirul catolic (mai târziu, odată cu trecerea sașilor la luteranism acesta devine evanghelic, iar în 1945 este cedat greco-catolicilor), un cimitir evanghelic aflat „în fața Porții Teatrului" (este vorba de cel pe locul căruia s-a construit Spitalul Județean), un cimitir pentru orfanii catolici „alături de Casa orfanilor din Theresianum" (situat în apropiere de râul Cibin, alături de așezământul pomenit și de biserica romano-catolică ridicată la mijlocul secolului al XVIII-lea; astăzi nu se cunoaște cu certitudine secțiunea care, de altfel, nu avea o suprafață prea mare), „cimitirul valahilor" situat „în afara Porții Saghtor" (cimitirul care aparține astăzi „Bisericii din Groapă") și două cimitire militare situate în partea de jos a orașului – vezi date din Martin Hochmeister, *Sibiu – 1970. Primul ghid turistic din România*, traducere Victor Coroianu, Cluj-Napoca, 2006. În cimitirul parohial constituit în jurul „Bisericii din Groapă", înmormântările au fost permise până în 1917, după care cei decedați trebuiau depuși în Cimitirul Municipal. Cel mai vechi mormânt de aici datează din anul 1813 și aparține lui Iliade Manazsi, fost preot paroh al bisericii. Tot aici sunt îngropați ctitorii bisericii Stana Petru Luca, fiica sa Păuna și soțul acesteia Hagi Constantin Popp, personalități marcante ale comunității românești din secolul al XIX-lea, Zaharia Boiu, scriitor și pedagog, membru al Academiei Române, „peregrinul" Ioan Codru-Drăgușanu, precum și foști slujitori ai bisericii: preot Ioan Panovici și Petru Simtion. În secțiunea cimitirului „vlădicesc" sunt înhumați ierarhi ai Bisericii: primul episcop al românilor reuniți din Transilvania – Vasile Moga, Miron Românul – arhiepiscop și mitropolit al

https://biblioteca-digitala.ro

Cel mai vechi cimitir al comunității este cel de sub Piața Huet, un cimitir parohial. Săpăturile arheologice consecutive realizate în perioada 2002-2006 au scos la suprafață o necropolă impresionantă ca dimensiuni. Numărul mormintelor descoperite în primul cimitir al coloniștilor sași din zona actualei Piețe Huet, din centrul istoric al Sibiului, impresionează și oferă indicii interesante pentru antropologie (au fost descoperite 1833 de schelete umane, dintre care 1000 pot fi analizate din această perspectivă) și demografia istorică. Săpături realizate în „terasa de sus", „sistematizată și fortificată" cam pe la sfârșitul secolului al XII-lea (în „villa Hermanni"), au stabilit existența, pentru acea perioadă, a unei biserici parohiale, a cimitirului, a sediului prepoziturii. Se pare că primele înhumări în această necropolă s-au realizat în cea de-a doua jumătate a secolului al XII-lea, după cum certifică monedele recuperate, iar cimitirul a fost închis oficial în cursul secolului al XVI-lea. Se pare că acest spațiu de înhumare a aparținut unei populații catolice mixate, nu doar comunității săsești (funcționari regali, clerici, negustori, alții)[7].

Personalitățile orașului au fost înhumate în interiorul bisericii[8], dovada fiind pietrele de mormânt aflate în Ferula unde acum există o galerie de 67 de

---

românilor greco-orientali din Transilvania, Mitropolitul Ioan Mețianu, în timpul căruia s-a ridicat Catedrala din Sibiu, Paul Dunca de Sojo – militant pentru emanciparea culturală a românilor din Transilvania și Moise Fulea, ultimul director al școlilor naționale românești din Ardeal. Cimitirul „Bisericii din Groapă" numără, în prezent, peste 160 de morminte și mai are loc disponibil pentru construcția a aproximativ 60 de alte „locuri de veci". În acest cimitir, după 1989, au fost îngropate somitățile locale (un loc de mormânt simplu, de 2,40 m lungime și 1,20 m lățime poate să coste și de zece ori mai mult decât unul în „Cimitirul Municipal" – vezi Roxana David, „Cimitirul VIP-urilor", în *Sibianul*, ediția din 25 iunie 2005, http:/www.sibianulonline.ro).

[6] Vezi Cimitirul eroilor deschis în Poplaca în 1925.

[7] După cum se afirmă în *Sacru și profan într-un oraș european 1150-2007. Piața Huet – o punte peste timp. Sacred and profane in an european city. Huet square – a brigde beyond time*, coord. Daniela Marcu-Istrate, Angel Istrate, Victor Moraru, Brașov, 2007, p. 74.

[8] Biserica parohială luterană din Piața Huet, odinioară purtând hramul *Sf. Maria*, este cel mai vechi edificiu transilvan realizat în stilul goticului târziu, cu cor poligonal, transept, navă centrală și colaterale, turn clopotniță și un nartex adosat (pe partea de V), numit „Ferula". Partea cea mai veche a edificiului o reprezintă corul (atestat în anul 1371). La această dată, erau definitivate planul bazilical cu transept și sacristie, etajele inferioare ale turnului. La sfârșitul secolului al XIV-lea, lucrările au fost întrerupte datorită concentrării interesul înspre fortificațiilor urbane necesare în contextul manifestării pericol turcesc. După 1424, nava centrală și navele laterale au fost boltite cu nervuri în cruce pe ogive. În anul 1448, s-a dezvoltat monumentul spre V prin adosarea Ferulei. În anul 1474 s-a început transformarea bazilicii gotice într-o biserică-sală, s-a lărgit sacristia și s-a prelungit transeptul în partea de N; lărgirea corului s-a definitivat doar la nivelul fundațiilor. Ultimele lucrări s-au realizat în 1494, când se termină de ridicat turnul, și în 1520 când au fost definitivate

https://biblioteca-digitala.ro

lespezi funerare[9]. Această tradiție socială și funerară continuă până spre mijlocul secolului al XVIII-lea. Obiceiul a încetat în 1796, când Maria Theresia a interzis practica înhumărilor în biserică. Singura excepție a constituit-o baronul Samuel von Brukenthal, acesta fiind depus în apropierea primului stâlp al navei centrale, în dreptul amvonului (1803). Cele mai vechi lespezi adăpostite în Ferula sunt ale lui Georg Hecht (1496), Nikolaus Proll (1499) și Mihnea Vodă cel Rău (1510).

În alte cazuri autoritățile comuniste care desființau necropolele vechi au susținut că unele cimitire vechi erau în paragină și că cei înmormântați în acele locuri nu mai aveau supraviețuitori care să le îngrijească mormintele, deci tendința de a le desființa era legitimă; alte cimitire, pe motiv că erau situate în spațiul urban, erau considerate ca fiind un pericol (potențial) pentru sănătatea locuitorilor.

Pe locul vechilor cimitire, astăzi sunt construite spitale, parcuri, case, dar mai ales blocuri! Foarte rar, unele dintre lespezile funerare din cimitirele desființate sunt adăpostite în lapidarii. Sub pretextul modernizării sociale au fost lichidate astfel valori patrimoniale și surse de informare istorică / culturală de valoare inestimabilă.

Astfel, pe locul în care acum, în Sibiu, funcționează Spitalul Județean a existat un cimitir evanghelic. Cimitirul din Piața Huet, cimitirul vechilor coloniști se închisese, nu mai era activ la mijlocul secolului al XVI-lea. Deoarece devenise supraaglomerat, dar și din cauza faptului că fiind *intramuros* ca urmare a dezvoltării cetății și ajunsese în inima „orașului de sus”, nemaisatisfăcând

---

pridvoarele de acces de la portalurile de N și de S, precum și turnulețul cu scară melcată de pe fațada de S. Biserica este bogată în plastică monumentală, consolele colateralelor fiind ornamentate cu motive vegetale. În cheile de boltă se întâlnesc reprezentări ale Mariei, a lui Iisus, a simbolurilor Evangheliștilor Luca și Marcu, a mielului (*Agnus Dei*). Portalul de S, a fost terminat în 1457, iar portalul de N, realizat de pietrarul Nicolaus, a fost definitivat în anul 1509. Pe peretele interior de N al corului se păstrează o pictură murală, realizată în anul 1445 de Johannes de Rozenaw ce reprezintă scena *Răstignirii*, încadrată de un chenar arhitectural în care sunt plasate personaje biblice și istorice, respectiv regii canonizați *Ștefan și Ladislau*. Amvonul (secolul al XV-lea) a fost realizat de pietrarul sibian Andreas Lapicida. Panourile mobile au fost pictate de un anonim între 1480 și 1525. Panoul central și predela au fost repictate în anul 1701 de pictorul sibian Jeremias Stravonius cel Bătrân – Juliana Fabritius-Dancu, *Săchsische Kirchenburgen in Siebenbürgen*, Sibiu, 1983; Alexandru Avram, Ioan Bucur, *Topografia monumentelor din Transilvania. Municipiul Sibiu*, Köln, 1999, p. 63.

[9] Vechile lespezi funerare, inițial încastrate în pavimentul bisericii, au fost demontate în anul 1853 și prinse în zidurile Ferulei. În anul 2000, ca urmare a unor lucrări efectuate în interiorul bisericii, în aripa de Nord a transeptului, au fost identificate amenajările din cărămidă ale criptelor dezafectate în anul 1853, când lespezile funerare au fost mutate în Ferula.

https://biblioteca-digitala.ro

nevoile socio-igienice precum și concepții vizavi de topografia cimitirului[10] era necesar ca un alt cimitir să fie deschis *extramuros*. Concret, s-au amenajat și dezvoltat alte două cimitire ale comunității.

[10] În secolele al XVI-lea – al XVII-lea, ca urmare a epidemiilor de ciumă, în Europa și în Transilvania, autoritățile hotărăsc să închidă cimitirele aflate în interiorul orașelor, în primul rând cimitirele parohiale, și să deschidă alte necropole, periferice. Astfel, „Olsanské hrbitovy" din Praga a părut după epidemia din 1680, epidemie care a decimat populația orașului. După ce Iosif al II-lea a reglementat pentru tot imperiul statutul cimitirelor publice (1788), acest spațiu de îngropăciune devine principala necropolă pragheză *extra muros*. Măsuri luate cu referire la igienizarea cimitirelor îi aparțin și țarinei Ecaterina cea Mare; decizia ei, se pare, a fost determinată de epidemia de ciumă din 1771 și de dorința țarinei de a preveni ca cimitirele să devină sursă de epidemii. Printr-un edict emis în 1772, împărăteasa hotărăște ca morții să fie îngropați în spații amenajate special, în afara zidurilor orașelor. Astfel, cimitirul „Vvedenskoye" se va amenaja, după acea dată, pe locul unde se întindea cimitirul comunității germane din Moscova, cimitir înființat în secolul al XVI-lea.

Studii de caz, în acest sens, furnizează și istoria necropolelor din Transilvania. Astfel, în Clujul premodern, cimitirele din interiorul zidurilor orașului, cimitirele parohiale, erau pe cale de a „se închide" pe la 1750. Un antecedent exista însă din timpul ciumei din 1585, epidemie care a făcut ca instituția colectivă care administra orașul, „Consiliul celor 100 de bărbați" să hotărască destinarea unui nou teren „în fața micii porți a Străzii Turda" (loc care la data aceea era grădină), pentru înmormântarea „săracilor și bogaților, fără diferență" – detalii despre originea istorică, etimologică și despre evoluția cimitirului între secolele al XVI-lea – al XIX-lea, vezi în: Mihaela Grancea, Emôke Csapo, „<Poarta Marii Treceri> sau perspective asupra morții reflectate de epitaful maghiar din Cimitirul Házsongárd în Clujul secolului XIX", în *Reprezentări ale morții în Transilvania secolelor XVI-XX*, coord. Mihaela Grancea, Cluj-Napoca, 2005, p. 148-150; vezi aceeași informație și în Lukács József, *Povestea orașului-comoară*, Cluj-Napoca, 2005, p. 1-18. Ciumele târzii (precum cea din Brașov, din 1829), au grăbit apariția cimitirului constituit în afara orașului. Concret, printr-o ordonanță din 1831, se hotărăște ca necropolele să fie amenajate doar în afara zidurilor orașelor. Pin reglementările din 1854 – *Buletinul Guberniului Provinciale pentru Marele Principat Transilvania*, Sibiu, 1854, p. 26 sq. – se constituia cadrul juridico-administrativ necesar modernizării cimitirului; astfel, se considera că tratarea corespunzătoare a cadavrului și a „locului de îngropăciune" este un act de civilizație (care presupune respectarea tradiției cultului morților și a „locului de repaos") și de grijă față de sănătatea celor vii. Reglementările din 1854 au ca urmare impunerea cimitirul și ca instituție socio-culturală (ceea ce presupunea stabilirea garanțiilor vizavi de dreptul de proprietate asupra „locului de veci", statuarea existenței profesioniștilor morții, localizarea cimitirului la marginea orașelor, constituirea de capele și „camere" pentru depozitarea și privegherea celor care au decedat ca urmare a unei boli contagioase). Dezvoltarea acestei legislații se realizează în 1876 prin *Corpus Juris Hungarici*, act judiciar care reglementează și statutul cimitirului municipal multiconfesional (vezi *Corpus Juris Hungarici, ed.* Millenaria. Lipsiae, 1901-1902); detalii despre legislația austro-ungară cu referire la gestiunea cadavrului și a cimitirului, vezi în Marius Rotar, *Moartea în Transilvania secolului al XIX-lea*, vol. II, Cluj-Napoca, 2007, p. 512 sqq. În ceea ce privește amenajarea cimitirului, aceasta, în

https://biblioteca-digitala.ro

Un cimitir a fost deschis și a devenit activ până la sfârșitul secolului al XIX-lea în marginea de sud a cetății, calea de acces la acesta fiind asigurată prin „Poarta Leșurilor” („Leichentor”)[11]. Aici au fost înhumați cei ce locuiau

Transilvania, este presupusă de operația de eradicare a bolilor contagioase (îndeosebi a ciumei și holerei), de procesul de modernizare urbană. Modelul era, evident, cel european.

[11] Cea de a treia centură de fortificații a fost spartă pentru a se crea o cale de acces spre cimitirul nou creat și ca urmare a ciumei negre din 1554. Dar, construirea unei Porți a Leșurilor nu era străină de construirea, la mijlocul secolului al XVI-lea, a unor fortificații înglobate ulterior în centurile de apărare: rondele de artilerie precum Turnul Gros (1540) și Bastionul Haller (1551). Poarta Leșurilor spărgea fortificația în spațiul dintre cele două obiective militare. În 1677, podul porții s-a surpat sub greutatea sibienilor care se întorceau în cetate de la „spectacolul” oferit de executarea prin înecare, în „lacul cizmarilor”, a unei vrăjitoare. Date certe despre o poartă de acces spre necropolă, poartă construită din considerente igienice și edilitare avem în relație cu transformările care sunt operate în fortificațiile orașului în anul 1787. Astfel, inginerii militari au creat, prin spargerea zidului de fortificație, poarta numită oficial Poarta Neutor, pentru a se face astfel distincția de poarta mai veche, numită Poarta Leșurilor, cea deschisă în zidul celei de a treia centuri a fortificațiilor în jurul anului 1554. Dar, tradiția, mai puternică, a transferat apelativul uzual al vechii porți asupra construcției noi. Astfel, aceasta din urmă, tot o poartă de acces spre cimitir, spre „orașul morților”, va fi numită Leichentor/Poarta Leșurilor. Acest apelativ s-a păstrat și în memoria colectivă a românilor, aceștia numind calea de acces, Poarta Morților. Aspectul edificiului poate fi reconstituit cu ajutorul reprezentărilor plastice, precum și prin analizarea fortificațiilor conservate în fața actualului Spital Municipal din Sibiu. Reprezentări ale acestei porți se regăsesc în pictura starostele breslei brutarilor, Johann Böbel (1824-1887), care a redat monumente sibiene în desenele din albumul *Die vormals bestanndenen Stadtthore von Hermannstadt nach Natur gezeichnet von Johann Böbel*, 1885). Există două reprezentări care au ca fundal și Poarta Neutor, o imagine din interiorul cetății și alta din exteriorul fortificațiilor. Cu ajutorul acestei ultime reproduceri, se poate localiza și imagina respectiva construcție: sunt redate clădiri aflate în aliniament cu Poarta. Astfel, Casa Filek este un reper! Reprezentările lui Johann Böbel surprind o construcție cu aspect cazon, cu un plan dreptunghiular retezat pe muchii. Poarta realizată în două canaturi, scările și balustrada erau de lemn. Porții de formă octogonală îi mai era alăturată clădirea gărzii. La intersecția actualei str. Lazăr cu Bd. Coposu, au mai supraviețuit cele două ancadramente ale Porții (în anii sistematizării comuniste, multe dintre modificările operate în structura arhitectonică a orașului au fost realizate din rațiuni de fluidizare a circulației rutiere – Alexandru Avram, Vasile Crișan, *Sibiu. Ghid cultural-turistic*, Ed. FF Press, București, 1998, p. 58). Ancadramente, vizibile și astăzi, sunt două coloane dreptunghiulare, cu secțiunea spre baza superioară, unde este plasată o abacă încheiată cu o sferă. Soclul coloanelor este delimitat printr-un brâu. Poarta a fost demolată în cadrul procesului de modernizare urbană de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Modelul urbanistic aplicat a fost cel central-europene. Modernizarea presupunea modificări ale tramei stradale: alinierea străzilor și raportarea clădirilor la aceasta; aplicarea parțială a modelului haussmannian; apariția cartierelor (parcurilor), bazate pe modelul fizic al orașelor-grădină; unificarea organismului

https://biblioteca-digitala.ro

în cetate, precum și cei din cartierul Josefin. Dacă înființarea sa nu este străină de bilanțul dramatic al ciumei din 1554 (3200 de victime), celelalte epidemii de ciumă[12], mortalitatea ridicată au dus, până la mijlocul secolului al XIX-lea, la supraaglomerarea acestui spațiu. Din această perioadă se va pune problema realizării altui cimitir orășenesc, de concepție victoriană, cu secțiuni pentru toate confesiunile, *extramuros*, precum orice cimitir modern. În vechiul cimitir înhumări s-au mai făcut doar sporadic, îndeosebi în cavourile de familie. Până în anii '50 (când cimitirul a fost închis definitiv), această necropolă a fost un spațiu bine delimitat și păzit timp de câteva decenii de aceiași familie care de altfel avea și o casă în incinta vechiului loc de înhumare – familia Vinereanu. Acest cimitir era un patrimoniu inestimabil pentru urbe, dar în anii '70 s-a început excavarea terenului, iar în 1978 a debutat construcția spitalului. O parte dintre morminte au fost strămutate în Cimitirul Municipal, iar restul osemintelor au ajuns la groapa de gunoi a orașului! Câteva lespezi funerare din secolul al XVIII-lea, în genere aparținând breslașilor, se află, alături de inventarul funerar, în custodia Muzeului de Istorie, iar câteva alte pietre de mormânt sunt depozitate în Biserica Azilului.

„Cimitirul săracilor" din Sibiu[13] a fost dezafectat la debutul regimului ceaușist (a fost amenajat pe strada care acum se numește Strada Reconstrucției). În această necropolă, mulți dintre defuncți fuseseră îngropați fără sicriu și în poziție anatomică, iar mormintele nu erau prea adânci[14], desființarea cimitirului și exhumările presupuse au constituit un eveniment macabru datorită mirosului puternic de putrefacție.

---

urban (zona intra-muros cu cea extra-muros), prin demolarea fortificațiilor; aplicarea parțială, a principiilor ringului vienez. Despre Poarta Neutor vezi și Paul Niedermaier, *Siebenbürgische Städte*, Bukarest, 1979, p. 238-239.

[12] În secolul al XVII-lea, numărul epidemiilor crește. După primul val de ciumă (1601-1604), căreia i-a căzut victimă și primarul orașului, Lukas Enyeter, au urmat trei decenii de liniște și prosperitate. Dar în 1635 izbucnește o noua epidemie de ciumă, urmată foarte repede, de alta, în 1636; apoi, ciuma face noi victime în 1644, în 1661 (atunci mor 2.733 de locuitori, printre care și preotul-cronicar Oltard și fii săi). Și secolul al XVIII-lea, deși a însemnat progrese în evoluția societății, a însemnat și noi epidemii. Astfel, în 1710-1711, din cauza ciumei, orașul a fost închis, iar garnizoana și autoritățile s-au retras din oraș. În 1717, în 1737, ciuma a revenit! Ultimele epidemii de ciumă a afectat orașul în anii 1770 și 1795. Ultima epidemie s-a manifestat în 1828.

[13] După știința mea, în Banat există două cimitire ale săracilor – în Timișoara și în Lugoj. În primul au fost înhumate o parte din victimele evenimentelor din decembrie 1989.

[14] O situație similară am întâlnit, evident accidental, în Cimitirul Militar din Reșița, cimitir în care nu doar coșciugele erau metalice, ci și multe dintre mormintele perioadei comuniste erau concepute ca un fel de cripte din fier profilat sau/și din tablă. În preajma acestor „monumente funerare" (în unele cazuri acestea sunt vopsite în negru

https://biblioteca-digitala.ro

Nu departe de fostul cimitir al săracilor din Sibiu (aflat dincolo de râul Cibin, pe Strada Înfrățirii), exista un alt cimitir, loc de îngropăciune pentru soldați și eroi români. Acum acel spațiu este un teren viran, crucile lipsesc, dar morții au rămas sub pământ! Locul respectiv a devenit o groapă de gunoi (conjuncturală!); nici un semn nu marchează amintirea acelui cimitir al victimelor războiului.

Și două vechi cimitire evreiești au dispărut din vechea periferie a orașului Sibiu, unul a devenit „furnizor" de lut galben utilizat la construcțiile din zonă (în apropierea „Gării Mici"), iar în celălalt (aflat aproape de fabrica „Balanța"), de altfel năpădit de buruieni și abandonat, se mai văd câteva pietre funerare (acesta a fost loc de înhumare pentru rabini și evreii bogați).

Tot în Sibiu, dincolo de râul Cibin (la intersecția străzilor „Lungă" și „Câmpului") a existat și un cimitir romano-catolic (inițial, cimitirul a fost evanghelic, dar din 1945 a fost cedat greco-catolicilor; odată cu desființarea cultului în 1948, cimitirul a fost închis; nu există mărturii documentare cu referire la dispariția acestui cimitir); pe locul lui a fost construită o clădire a Poștei Române; pe o altă parte din vechiul cimitir greco-catolic există și un parc cărora localnicii îi spun „Parcul Morților". Exhumările au fost făcute în grabă, cu ajutorul deținuților; oasele, și în acest caz, au ajuns la groapa de gunoi!

Pentru locuitorii din cartierele Terezian și Maierilor a fost amenajat un cimitir de dimensiuni reduse (azi, în zona intersecției străzilor Lungă, Reconstrucției, Tudor Vladimirescu și Câmpului). În zona menționată se organiza comunitatea românească a maierenilor (lucrau, în arendă, grădinile patriciatului săsesc) din Sibiu[15]. Din anii '40 ai secolului al XVIII-lea a devenit unul dintre cartierele extramuros ale Sibiului. Comunitatea greco-catolică a încercat să întemeieze în acea zonă un centru parohial. Un teren a fost obținut în 1734, în fața Porții Turnului, iar Inochentie Micu Klein a insistat pe lângă Magistratul

sau verde!) specifice acestui oraș, pe vreme de caniculă persistă un iz greu, de putreziciune! În Cluj, în zona veche și istorică a Cimitirului Central, într-o dimineață de primăvară târzie, doi gropari pregăteau un loc de îngropăciune; un miros insuportabil persista până la 100 de metri distanță! Probabil au dezgropat un defunct care, în mod firesc, ar fi trebuit să mai odihnească în mormânt încă destui ani! Un episod similar am trăit în cimitirul romano-catolic din Lugoj.

[15] Un teren care a aparținut baronesei Anna Maria de Hochberg, teren aflat pe malul stâng al Cibinului, între Poarta Ocnei și cea a Turnului, teren cumpărat de comunitatea săsească pentru 22.200 de florini, va deveni spațiul în care comunitatea românească a măierenilor va ridica, încă din anii '40 ai secolului al XVIII-lea, unul dintre cartierele *extramuros* ale orașului Sibiu. Inițial, episcopului greco-catolic Inochentie Micu a încercat, între 1734-1737, să cumpere acel teren pentru românii greco-catolici; dar, deși a fost sprijinit de iezuiți, opoziția sașilor l-a făcut să renunțe la proiect – vezi Ion Lupaș, *Sibiul ca centru al vieții românești din Ardeal*, Cluj, 1928, p. 21-22.

https://biblioteca-digitala.ro

sibian să accepte construirea unei biserici parohiale. Opoziția sașilor vizavi de proiectul catolic a îngreunat acest demers. Astfel, doar în 1778, prin finanțarea asigurată de episcopul Grigore Maior, s-a început construirea bisericii cu hramul Sfinților Petru și Pavel (1795)[16]. Cimitirul a devenit inactiv în prima jumătate a secolului al XX-lea. Acesta a rămas cunoscut sub numele de cimitirul „Bisericii dintre Brazi", cimitir greco-catolic. Micul cimitir din jurul bisericii „dintre brazi", (str. Reconstrucției, nr. 17) este și un panteon al comunității greco-catolice. Aici au fost înhumați: George Barițiu (1812-1893), Alexandru Papiu Ilarian (1828-1877), Iosif Sterca-Suluțiu (1827-1911), Ioan Rațiu (1828-1902), Alexandru Vaida-Voievod (1878-1950), David Urs (1816-1897) etc.

La periferia orașului, la intersecția dintre strada Poplăcii și strada Cristianului a existat o necropolă nobiliară cu multe cavouri. Aceasta, pe la 1930, era marcată pe harta orașului, iar în anii '50 era încă vizitabilă ca necropolă. Cam prin 1960 încep exhumările, iar în 1980 cimitirul a fost distrus și pe terenul lui a apărut un parc – informațiile provin, neexistând documente despre aceste dezafectări, din interviurile luate unor vârstnici sibieni[17].

Tot în categoria cimitirelor „pierdute" este și necropola Bisericii „Sf. Luca". Aici erau înmormântați episcopii sârbi ai Transilvaniei. În 1761, Maria Theresia a preferat să numească un înlocuitor pentru episcopul ortodox al românilor, pe sârbul Dionisie Novacovici. Un succes pentru comunitatea ortodoxă a românilor va fi obținerea dreptului de rezidență parohială la Sibiu (în 1770, împăratul Iosif al II-lea, a semnat *Resolutio Augustissima*, document care accepta această rezidență). După ce în 1771, episcopul sârb Sofronie Chirilovici, cere Guberniului Transilvaniei dreptul de a construi o reședință episcopală, în 1772 măierenii ortodocși vor cumpăra de la G. Fronius un teren pe care vor ridica o biserică cu hramul Sfântului Evanghelist Luca. În interiorul acesteia se află mormântul episcopului Gheorghe Adamovici. Din cimitirul vechi parohial nu a mai rămas însă nicio urmă.

Constatăm că Sibiul, deși este, poate, cel mai reprezentativ oraș pentru trecutul medieval și premodern al Transilvaniei, datorită unei politici de modernizare urbane agresive, politici desfășurate la sfârșitul secolului al XIX-lea, dar mai ales în epoca regimului comunist, a pierdut o parte dintre urmele trecutului – necropolele, „orașele morților".

---

[16] Deși construcția este realizată conform tradiție arhitecturale ecleziastice bizantine, sala bisericii este lățită în zona centrală care susține o cupolă pe tambur de formă ovală. Fațada și interiorul sunt inspirate din arhitectura barocă – vezi coloanele masive, pilaștrii și motivul scoicii.

[17] Vezi Alexandra Cristea-Ion, „Morții de sub Sibiu", în *Sibianul*, nr. 64/39, 2006, p. 4-5.

https://biblioteca-digitala.ro

The disappearance of Sibiu's cemeteries, a result of modernization

The Ceausescu's regime, during Communist Romania increased an well-known nationalism, but in spite of this fake measure it ignored and even destroyed an important part on national patrimony. The Sibiu grave yards were notoriously touched by the official communist systematization and the conclusion is that, the abolition of those graveyards was a current harmful praxis. The havocs were usually justified by a specific phenomena as: congested space which had an effect upon the inhumation (burial). The solution identified by the authorities concerned the liquidation of that old parts of the grave yards. The communist authorities justified these measures by the eternal problem of terrain for civil engineering.

In our days, the local authorities built hospitals, houses and especially flats into the area of former grave yards. The funeral monuments are hardly lodged in special places called lapidarium. *The social development was the official reason to annihilate such patrimonial values.*

https://biblioteca-digitala.ro

Repere social-economice și interculturalitatea în evoluția urbană a orașelor sud-bănățene (secolele XIX-XX)

Constantin Juan-Petroi,
Iulian Nedelcu,
Sanda Nastasia Baboniu

Cu zece ani în urmă, între 8 și 11 septembrie 1999, aveam deosebita bucurie de a participa la prima ediție a simpozioanelor naționale *Monumentul – Tradiție și Viitor*. Spun „deosebita bucurie", pentru că fiecare întâlnire a mea cu Iașul, orașul studenției mele – și, din păcate, acestea sunt extrem de rare – a fost și continuă să fie un real eveniment. Prezentam cu acea ocazie un caz – cel al mânăstirii de la Baziaș – unele propuneri ale mele de atunci, mai cu seamă cele legate de cercetarea arheologică și arhitecturală a monumentului, realizându-se cel puțin parțial de către cercetătorii Muzeului Banatului Montan din Reșița. Între timp, rezultatele acelor cercetări au fost și ele prezentate de dr. Dumitru Țeicu, realizatorul lor.

Fără a reveni la acea intervenție – o vom face, poate, cu altă ocazie, privind patrimoniul bisericesc și mânăstiresc clisurean în ansamblu ori prin cazul câtorva dintre monumentele sale reprezentative – ne îndreptăm privirea spre alte valori monumentale, patrimoniale de arhitectură ale sud-vestului României, cu privire specială azi asupra stațiunii Băile Herculane, o stațiune cu obiective de referință pentru arhitectura balneară continentală și, mai cu seamă, central-europeană.

Cert este că, din capul locului, trebuie să facem câteva precizări de natură social-economică, dar și de conviețuire interetnică în acest spațiu, când ne referim la evoluția urbană a unor localități sud-bănățene. Căci principalii factori care le-au influențat dezvoltarea și uneori chiar întemeierea au fost:

– Organizarea Regimentelor grănicerești Imperiale, care s-a desfășurat începând cu anul 1771-1774;

– Colonizarea unor populați central-europene – cehi, germani – în anumite zone, pentru stimularea unor activități economice, colonizare soldată cu întemeierea multor așezări noi, printre care unele perechi ale celor deja existente sau prin creșterea așezărilor deja existente, cu deosebire a viitoarelor orașe, prin extindere sau crearea de cartiere noi;

https://biblioteca-digitala.ro

– Sporirea rolului Bisericii, în primul rând a celei ortodoxe române, dar și sârbe, în viața comunităților locale;

– Dezvoltarea căilor de comunicație, marcată prin: creșterea rolului de arteră de comunicație a Dunării, datorită unor schimbări geo-politice ale timpului, care au avut ca urmare coborârea spre mare a societăților de navigație central-europene, apoi reala internaționalizare a navigației fluviale, realizate în mai multe etape, începând cu prima traversare a Porților de Fier cu o navă cu aburi (1830) și încheiată (relativ) cu regularizarea șenalului navigabil realizată între anii 1890-1896; adevărata finalizare a siguranței navigației prin Defileul Dunării s-a realizat, este adevărat, abia o dată cu formarea lacului de acumulare „Porțile de Fier; tăierea drumului ce lega Caransebeșul de Orșova, dar și a celui care făcea legătura dintre Orșova de Berzasca – Moldova Veche – Baziaș, șosea tăiată între anii 1834-1846 sub conducerea inginerul Vásárhely Pal cu finanțarea grafului Széchenyi István; finalizarea, la 1878, a căii ferate Timișoara – Orșova cu legătură spre Budapesta și Viena, dar și spre România prin Vârciorova;

– Desființarea, la 1870, a regimentului grăniceresc și, ca urmare a acestui fapt, anularea unor interdicții de mișcări ale populației, care se repercutau asupra vieții economice din acest areal, dar și sporirea activităților administrativ-economice prin noi reglementări care acționau de pe acum în zonă. O importanță aparte a avut-o după desființarea regimului de viață grăniceresc pe fostul areal de ființare al acestuia mai cu seamă înființarea, pentru gestionarea averilor comune ale membrilor fostului regiment grăniceresc, a instituției Comunitatea de Avere.

– Dezvoltarea unor germeni de turism și mai cu seamă de turism balnear (este cazul Băilor Herculane numite inițial „Scaldele" sau Băile Mehadiei).

De altfel, așa cum am spus deja, ne vom referi în cele ce urmează tocmai la dezvoltarea monumentală a acestei stațiuni, dar și la situația alarmantă în care se află valori inestimabile de arhitectură balneară datorită degradării lor din ultimele două decenii.

Prima perioadă de dezvoltare și prosperitate viitoarea stațiune a cunoscut-o în perioada stăpâniri Daciei de către romani, atunci construindu-se aici numeroase instalații balneare și clădiri, ridicându-se statui și fiind puse table votive. O dată cu ultimul sfert al secolului al IV-lea d. Hr. antica stațiune a fost însă lăsată în paragină și dată uitării, situație care a durat până în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Redescoperirea băilor de la Herculane s-a datorat generalului austriac Hamilton, care inspectând zona în anul 1736, a ordonat defrișarea pădurilor seculare și începutul construirii câtorva edificii: o biserică, trei cazărmi, o ospătărie, grajduri, reamenajarea unor băi vechi, printre care „baia romană".

https://biblioteca-digitala.ro

În timpul acestor lucrări s-au descoperit numeroase vestigii antice; din păcate, dorindu-se mutarea acestora la Viena, nava care le transporta s-a scufundat în Dunăre, toate pierzându-se; s-au mai păstrat doar puţine piese aparţinând epocii romane, descoperite ulterior, o parte dintre aceste obiecte îmbogăţind azi muzeul local de istorie sau muzee din Viena şi alte centre europene[1]. Această primă refacere avea să sufere din cauza izbucnirii războiului austro-otoman din 1737-1739.

Revitalizarea tratamentelor după anul 1750, dar mai cu seamă după ce un medic austriac a publicat, în anul 1773, rezultatele analizelor calităţilor balneare ale apelor curative de aici, a avut drept urmare refacerea într-un ritm mai susţinut a staţiunii, noile edificii aliniindu-se de ambele părţi ale izvoarelor calde.

Fără a intenţiona să realizăm aici un studiu exhaustiv asupra situaţiei staţiunii din acele timpuri, amintim faptul că o primă descriere a edificiilor sale dintre anii 1772-1781 o datorăm călătorului Johan Gaspar Steube, care a cunoscut-o personal. El aminteşte ca o primă baie, cum vii dinspre Mehadia, pe cea numită Franziezis sau Baia Franceză (Baia Venera) ca un stabiliment constând din două încăperi pentru baie şi două pentru dezbrăcat şi îmbrăcat. Era renumită pentru tratarea bolilor venerice. Apoi aminteşte baia „pentru umflături", baia „pentru febră" şi baia „principală" (viitoarea baie „Apollo"), „deasupra căreia este construită o clădire mare, în care se afla camera străjii, locuinţa arendaşului, a felcerului etc." În această clădire s-au mai aflat încă trei băi, care după acoperiş au primit denumirea „băile de şindrilă"[2].

Un plan şi o descriere amănunţită ale staţiunii din acea perioadă le datorăm şi lui Francesco Griselini[3], care ne prezenta următoarea situaţie: urcând pe malul drept al Cernei, pe drumul ce vine de la Mehadia, prima baie întâlnită este „baia Francisc" sau „baia frumoasă" numită astfel datorită puterilor curative care i se atribuiau în vindecarea bolilor venerice. Pe malul opus, aproape faţă în faţă cu aceasta, se aflau două izvoare pentru tratarea ochilor, între ele fiind un izvor de apă rece, limpede. Urmau „baia de var" localizată pe amplasamentul actualei băi termosaline „Neptun"[4], apoi două băi „de asudat" pentru

[1] Nicolae Stoica de Haţeg, *Cronica Banatului*, ediţia a doua revăzută, Timişoara, 1984, p. 173; Idem, *Scrieri*, Timişoara, 1984, p. 49; vezi şi Constantin Juan-Petroi, Michaela Udrişte, *Situri istorice în staţiunea Băile Herculane – propuneri pentru conservarea lor*, în „Simpozionul Ştiinţific Internaţional Tuşnad 1998", Sf. Gheorghe, 1999, p. 94.

[2] Ilie Cristescu, *Tezaurul Cernei*, Bucureşti, 1978, p. 53-54.

[3] Francesco Griselini, *Încercare de istorie politică şi naturală a Banatului Timişoarei*, Timişoara, 1984, p. 308-309.

[4] Toate localizările din acest pasaj sunt după Ilie Cristescu, *Tezaurul Cernei*, Bucureşti, 1978, p. 31.

https://biblioteca-digitala.ro

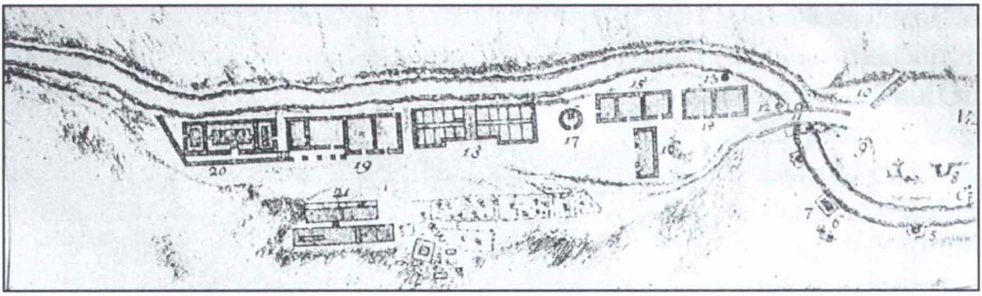

Fig. 1 – Planul stațiunii în preajma războiului austro-otoman din 1788-1792 (după Fr. Griselinii)

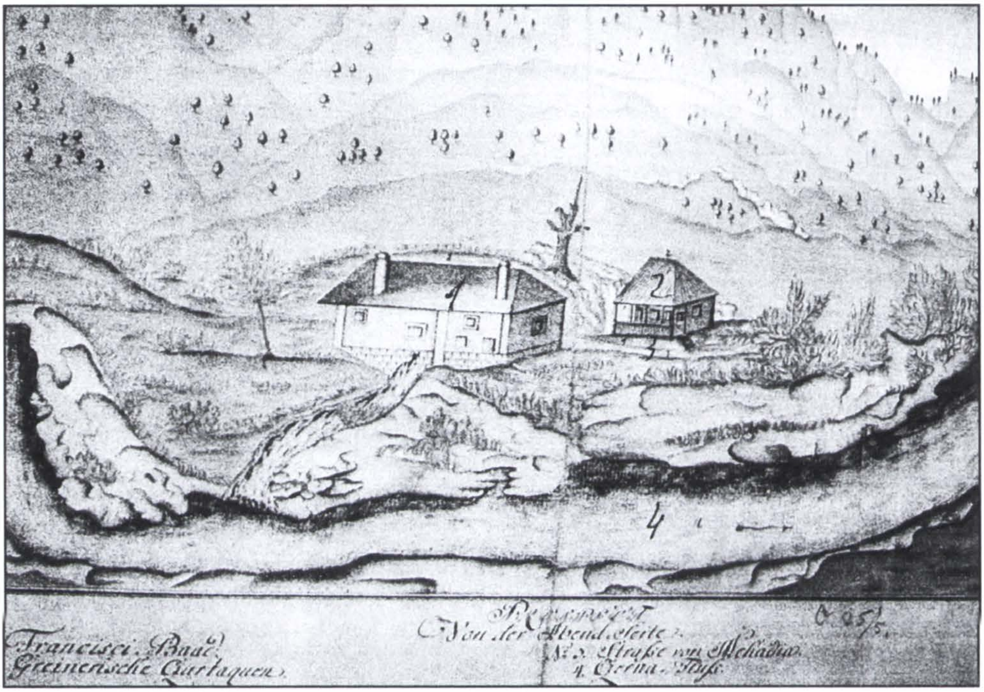

Fig. 2 – Baia Franciscană:
1 – Baia Francisc; 2. Cerdacul Greiner 3. Drumul spre Mehadia; 4. Râul Cerna (Hof Kammer Archiv [H.K.A.], ds. Q 95/5. *Apud* Trânțu Măran, *op. cit.*, p. 64 și anexa 12).

tratarea articulațiilor, situate în două grote mici și localizate acolo unde se află actuala baie „Diana". Un pod de lemn traversa râul, după traversarea căruia se ajungea în stațiunea timpului[5]. Aici, imediat învecinată podului, era „baia de umflături", cu efecte curative în asemenea afecțiuni, urmând două cazărmi ale grănicerilor locali, localizate cam pe amplasamentul aripei sudice a actualului

[5] După concluziile noastre, acest loc era situat în imediata apropiere a actualului pod din interiorul stațiunii, în aval.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3 – Baia haiducilor: 1. Baia haiducilor, 2. Intrarea la izvor; 3. Peştera haiducilor; 4. Drumul spre baia cu şindrilă; 5. Râul Cerna; 6. Cărarea spre Peştera Haiducilor (H.K.A., ds. Q 95/5. *Apud* Trânţu Măran, *op. cit.*, p. 63 şi anexa 8)

hotel „Apollo". În continuare se află capela catolică, un han pentru curanţi şi o a treia cazarmă pentru militarii sosiţi aici la tratament. Dincolo de acestea se afla „baia comună cu trei secţiuni", numită, datorită acoperişului, şi „baia cu şindrilă" (actuala baie „Apollo"). Ultima baie era cea „a hoţilor", situată la poalele stâncii în care se află peştera cu acelaşi nume. Tot Griselini ne-a lăsat un plan al staţiunii timpului (fig. 1). O parte a acestor edificii dispărute de cel puţin un veac şi jumătate, le aflăm şi-n documente vieneze de arhivă din deceniul opt al secolului al XVIII-lea: Baia Francisc (fig. 2) şi Baia haiducilor (fig. 3), schiţă a băilor de la Mehadia (Herculane) văzute dinspre est (fig. 4), vest şi sud sau planurile şi elevaţiile casei de oaspeţi şi primei capele romano-catolice (fig. 5)[6].

Noile construcţii au fost realizate cu fonduri centralizate, din dările pe care comunele grănicereşti le plăteau, o treime din sumele încasate fiind destinate Băilor de la Mehadia şi două-treimi pentru activităţi industriale, respectiv „construirea Fabricii de mătase şi Coloratorului de producere a salpetrului". Raportul înaintat forurilor Camerei Curţi Regale aghiare de către consilierul Ratsch von Neuhof mai arată şi alte surse de venit pentru întreţinerea staţiunii,

[6] Toate după Trânţu Măran, *Documente din istoria Graniţei Militare Bănăţene. Vol. V.*, *Preluarea Băilor Herculane de către militari de la administraţia civilă*, Viena, 2003, anexele 12, 8, 9, 11 şi, respectiv, 7.

https://biblioteca-digitala.ro

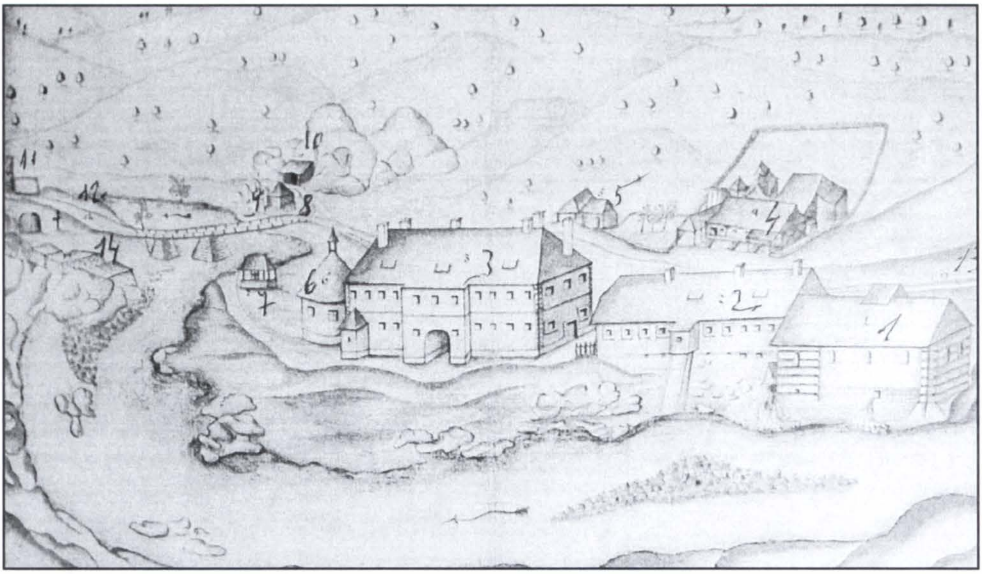

Fig. 4 – Schiță a Băilor de la Mehadia (Herculane) la sfârșitul secolului al XVIII-lea, dinspre est: 1. Baia de șindrilă; 2. Cazarmă; 3. Construcție nouă; 4. Cerdacul episcopului din Vîrșeț; 5. Cocioaba plăiașilor; 6. Capela; 7. Troiță valahă; 8. Baia de mâini și de picioare; 9. Baia cu var; 10. Baia cu aburi; 11. Ruinele casei Hamilton; 12. Drumul spre Mehadia; 13. Drumul spre baia haiducilor; 14. Stâlpi pentru pod (H.K.A., ds.Q 95/2; *apud*: Trânțu Măran, *op. cit.*, p. 63 și anexa 9)

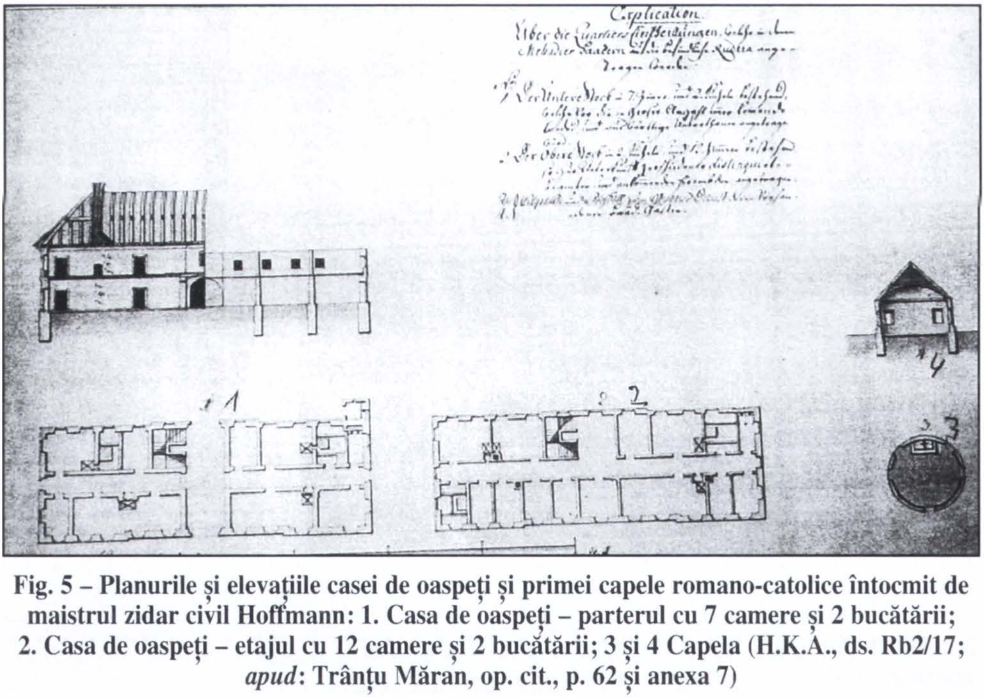

Fig. 5 – Planurile și elevațiile casei de oaspeți și primei capele romano-catolice întocmit de maistrul zidar civil Hoffmann: 1. Casa de oaspeți – parterul cu 7 camere și 2 bucătării; 2. Casa de oaspeți – etajul cu 12 camere și 2 bucătării; 3 și 4 Capela (H.K.A., ds. Rb2/17; *apud*: Trânțu Măran, op. cit., p. 62 și anexa 7)

https://biblioteca-digitala.ro

printre care arenda de la birtul din stațiune. La un bilanț pentru intervalul dintre 1 noiembrie 1776 și octombrie 1782, consilierul aulic deducea cheltuieli mai mari (5.699,28 de florini) decât încasările de 1.053 de florini, ceea ce ar fi generat un deficit de 4.646,28 de florini[7]. Pare evident că tendința este tocmai transmiterea administrației băilor către Regimentul grănițeresc.

Dar ultimul război austro-otoman (1788-1792) a întrerupt din nou viața stațiunii și a avut ca urmare dărâmarea multor construcții, degradarea parțială a unora dintre ele, cum ar fi cazul podului Prolaz, problema reparării acestuia fiind avansată încă din anul 1787, căci, după cum sublinia autorul documentului, reparațiile podului fuseseră deja sistate de Înaltul Comandament General al Slavoniei și Banatului la 21 iulie acel an[8].

O nouă etapă, într-un fel totuși prima, în realizarea noii stațiuni, mai precis a centrului său istoric, a început odată cu trecerea Băilor sub administrația militară grănicerească din anul 1801, confiniul militar grănițeresc dispunând atât de fonduri bănești, cât și de forța de muncă necesară unor asemenea construcții. De altfel, propunerea acestei treceri existând – așa cum am mai arătat – încă la 1783, când consilierul Ratsch von Neuhof recomanda superiorilor ca „Băile de la Mehadia, care sunt în mijlocul graniței Valaho-Ilirică, pe care le administrează încă tot cameralii, să fie predate jurisprudeței militarilor... ”[9]. Este perioada reconstruirii, în forma păstrată cu mici modificări până în zilele noastre, a pieței dintre podul de piatră de peste Cerna, din interiorul stațiunii, și până la bisericuța catolică.

Prima dintre măsurile luate în noua etapă ce se deschidea construirii stațiunii a fost cea a legării acesteia de comunicația Caransebeș – Orșova prin drumul construit în anul 1808, drum care începea la actuala gară feroviară Băile Herculane[10]. De asemenea, între anii 1803-1808 a avut loc și construirea de către grănicerii bănățeni din zonă a primei biserici ortodoxe din stațiune, ridicată pe locul unei vechi cruci de marmură[11].

[7] *Ibidem*, p. 5.

[8] *Ibidem*, p. 58.

[9] *Ibidem*, p. 3.

[10] Construirea acestui pod s-a făcut depășindu-se o serie de greutăți și obstacole, documente ale timpului consemnând că „fu greu împreunată cu multe dirimări de stânci și cu speze mari” (Liviu Groza, *Restituiri istorice*, vol. 2, Lugoj, 1995, p. 56).

[11] Hotărârea de construire a acestei biserici a fost luată la 6 august 1802 de episcopul Șakabent al Vârșețului, de Vicjentie Lustina de la mânăstirea Mesici, protopopul Nicolae Stoica de Hațeg și cinci ofițeri din regimentul de graniță valaho-ilir, care au semnat un document privitor la această inițiativă. Ministerul de războ de la Viena a aprobat realizarea construcției la 4 august 1803, la 30 august același an fiind pusă piatra de temelie. Pentru construirea bisericii a fost acceptat Lorentz Secwald din Orșova, contra sumei de 850 de florini, lucrarea urmând să fie încheiată la 6 august 1805. Deși neterminată, târnosirea

https://biblioteca-digitala.ro

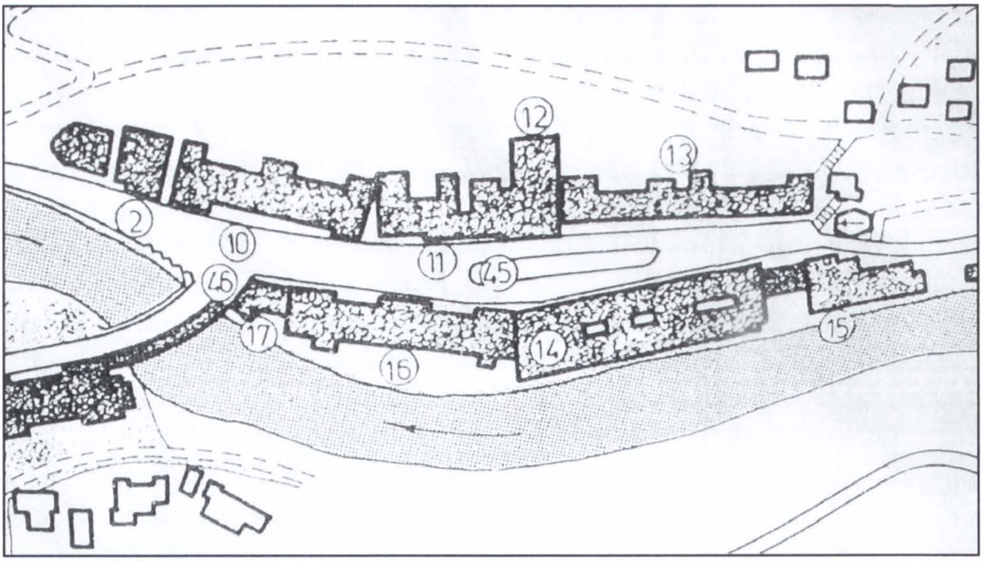

Fig. 6 – Planul centrului istoric al stațiuni la mijlocul secolului al XIX-lea

Construirea centrului istoric al stațiunii s-a făcut treptat, în primul deceniu al secolului al XIX-lea aici ființând câteva construcții temporare, destinate cazării și tratamentului balnear, unele fiind doar renovări ale construcțiilor din veacul trecut. Un document din anul 1808 amintește ca principal edificiu

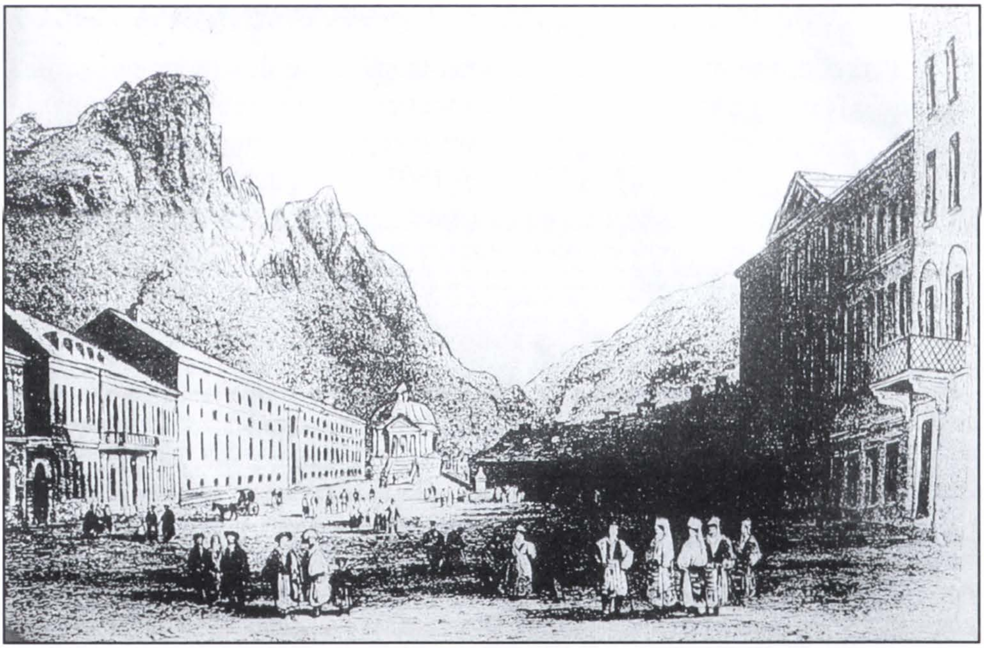

Fig. 7 – Imagine din centrul istoric de la mijlocul secolului al XIX-lea după o stampă de Bartlett

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 8 – Imagine din centrul istoric de la mijlocul secolului al XIX-lea după o ilustrată din jurul anului 1900

„clădirea camerală", alături de care era cafeneaua, apoi „clădirea militară" destinată exclusiv militarilor, câteva barăci pentru adăpostirea trupelor aduse la tratament și vechea capelă romano-catolică. Acestora li se adăugau acareturi pentru adăpostirea cailor și a vehiculelor. Tot în 1808 este amintită „Baia Ludovic", într-un document ulterior, din anul 1810, arătându-se că aceasta avea, pe lângă bazin și cele două „băi speciale vechi" – una destinată ofițerilor, cealaltă oaspeților civili – și „10 cabine închise special", dintre care două prevăzute cu cămăruțe pentru odihnă. Mai sunt amintite„Băile lui Hercule", de fapt două bazine publice și altele, până la Baia Francisc" (evident enumerarea acestora făcându-se, spre deosebire de Steube și Griselini, în sensul curgerii Cernei)[12]. Treptat, acestea aveau să fie înlocuite cu noile construcții din zidărie, care alcătuiesc acum faza mai veche a centrului istoric al stațiunii (fig. 6 – plan, fig. 7 și 8).

acestei biserici cu hramul „Schimbarea la față" și de dimensiuni 14,80 x 6,50 m s-a săvârșit la 15 august 1805, dar o ploaie torențială din aceeași toamnă a dus la prăbușirea bolții, astfel că biserica a fost refăcută între anii 1806-1808, iar pictarea s-a efectuat în anul 1822 contra sumei de 650 de florini la care protopopul Stoica a mai adăugat 93 de florini. (B. Ghiță, *Biserica din Băile Herculane*, în „Mitropolia Banatului", 1983, nr. 9-10, p. 612-613; Petru Bona, *Ortodoxismul graniței româno-bănățene*, Caransebeș, 1996, p. 126). Cu prilejul săpării fundației bisericii au fost descoperite noi vestigii romane, consemnate în a sa cronică de Nicolae Stoica de Hațeg.

[12] Eleonora Calincof, *Contribuții documentare privind Băile Herculane la începutul secolului al XIX-lea*, în „Banatica", V, Reșița, 1979, p. 318.

https://biblioteca-digitala.ro

Întâiul edificiu reconstruit din stațiune a fost cel militar, băile „Ferdinand", terminat în anul 1810, în locul acestuia având să se reconstruiască, în anul 1859, băile „Elisabeta" (devenite mai târziu Baia „Diana"), care își păstrează și acum înfățișarea exterioară[13]. A urmat, în anul 1811, încheierea lucrărilor de construcție la administrația stațiunii („diregătoriloru de la administrațiunea băiloru") existentă și ea încă[14], iar între anii 1812-1814 ridicarea ospătăriei mari și a unor barăci din lemn pentru „locuința oaspeților fără mijloace"[15]. În anul 1824 a fost încheiată construirea hotelului „Francisc" (azi „Apollo"; anul terminării hotelului este înscris cu cifre arabe pe frontispiciul edificiului)[16]. O altă construcție ce-și păstrează și astăzi înfățișarea inițială a fost baia „Carolina" (azi „Hebe") ridicată în anul 1826; mai târziu, aceasta va fi legată printr-un coridor închis, realizat prin lărgirea podului peste Cerna din interiorul stațiunii, cu hotelul „Franz-Josif" (azi „Decebal")[17]. Spațiul dinspre nord al pieței astfel format a fost închis în anul 1838 prin construirea cochetei biserici catolice[18], iar cel dinspre est, spre Cerna, s-a completat prin înălțarea, în anul 1846, pe locul „băilor de șindrilă" a „băii Ludovic" iar între anii 1847-1853 prin ridicarea hotelului „Teresiana" („Theresienhof")[19]. Ultima construcție din această parte a Herculanelui istoric a fost ridicată după anul 1908 – este vorba de actualului hotel „Dacia" (pavilionul nr. 6) construit pe locul ospătăriei distrusă de un incendiu în anul 1906, edificiu asupra căruia ne vom referi mai târziu. Toate aceste edificii au un stil arhitectural auster, cu puține elemente decorative, toate fiind realizate doar în relief față de corpul clădirilor și aducând elemente arhitecturale central-europene ale timpului.

Alături de aceste construcții s-au mai ridicat și unele utilități de alimentație, printre care, la 1810, o brutărie și o măcelărie, dar și acareturi ca, de exemplu, o șură care putea adăposti 40 de trăsuri, iar în anul 1813, un grajd nou pentru 40 de cai[20].

La rândul ei, ampla piață formată între construcțiile primei jumătăți a secolului al XIX-lea a fost mobilată, în anul 1847, cu o statuie ce-l reprezintă

---

[13] Alexandru Popoviciu, *Das Herculesbad bei Mehadia in Ungarn*, Wien, 1855, p. 12-13.

[14] Liviu Groza, *op. cit.*, p. 56.

[15] Ilie Cristescu, *op. cit.*, p. 33.

[16] *Ibidem.*

[17] *Ibidem*, p. 34.

[18] Datarea a fost făcută de noi după inscripția de pe placa de marmură amplasată deasupra intrării în biserică, spre exterior, pe care scrie: „D:O:M: / FERDINANDUS I. D. G. AUST IMP / MDCCCXXXVIII". Alexandru Popoviciu o datează la 1836 (Alexandru Popoviciu, *op. cit.*, p. 13.), aceasta fiind probabil data începerii construcției.

[19] Ilie Cristescu, *op. cit.*, p. 34.

[20] Eleonora Calincof, *op. cit.*, p. 318.

https://biblioteca-digitala.ro

pe eroul antic Hercules cu pielea leului din Nemeea pe umeri; statuia a fost realizată din fier de tun și dăruită stațiunii de către principele moștenitor Carol[21].

Aceasta era stațiunea a cărei imagine și al cărei puls au încercat să ni-l transmită prin timp Dinicu Golescu (1825)[22], Vasile Alecsandri[23], Hans Christian Andersen, după pretinsa sa trecere fugitivă pe aici la 1841[24] și călătorul englez William Henry Bartlett, de la care ne-a rămas și o stampă a Herculanelui momentului[25], dar și viitorul general Molike[26]. De asemenea o litografie publicată în revista Oficiului Național de Turism din anul 1939, prezintă afluxul de turiști veniți aici pentru tratarea sănătății ori doar la recreare în climatul favorabil al zonei, ei fiind ofițeri în costume elegante, domni și doamne aparținând boierimii ori burgheziei, dar și turci în costumele lor orientale[27]. Documente ale timpului arată și ele că stațiunea era vizitată în acea perioadă de reprezentanți ai înaltei societăți: ofițeri de stat major și ofițeri superiori de la regimentele imperiale din Bavaria, Transilvania, Ungaria, Slavonia etc., înalți

[21] Ilie Cristescu, *op. cit.*, p. 34.

[22] Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, București, 1971, p. 127. Acesta scria că, poposind la Băile Herculane, a văzut „un ofițer atât de prăpădit, încât în pătură l-au luat din caleașcă și-au dus în odaie, avându-și mâinile și picioarele zgârcite de tot și în 16 zile l-am văzut drept și pe picioare, cu o nespusă bucurie în fața obrazului".

[23] Ilie Cristescu, *op. cit.*, p. 128-129.

[24] Hans Christian Andersen, *En Dicter Bazar*, vol. I, f.l., f.a., p. 171. Textul a apărut în traducere română în Constantin Juan-Petroi, *Călători străini prin Banaul de sud*, Timișoara, 1999, p. 25-44; Hans Christian Andersen, *Bazarul unui poet*, București, 2000. Totuși, după cu arată Grete Tartler, citând prefața lui Knut Bogh la ediția din 1944 a operelor lui Andersen, scriitorul „n-a fost niciodată la Mehadia, dar a descris cu entuziasm acele locuri, cititorul fiind tentat să-l creadă" (Hans Christian Andersen, *Bazarul unui poet..*, vol. cit., p. 10.)

[25] *Le Danube illustré pour faire suite á Constantinopole ancienne et moderne et au voyage en Syrie veus d'aprés nature, dessinées par Bartelett...*, Paris (1840), vol. I., p. 34.

[26] Despre modul în care și-a serbat aici ziua de naștere în anul 1835, Moltke nota: „Dintre toate excursiile pe care le-am făcut vreodată, aceasta a fost cea mai remarcabilă. Cu cât înaintăm mai sus pe Valea Cernei, cu atât este mai frumoasă regiunea. Deasupra vărsării râului Bela-Reka, urmărind cursul Cernei, ajungem într-o vale umbrită de stânci maiestoase care se înalță către cer. Apa are o culoare verde-marin închisă, dantelată de spuma albă în eternă mișcare și zgomot în locurile unde cursul apei trece peste blocuri de stâncă; cărările pădurii care se ridică până spre culmi, cărări colorate de frunzișul galben, portocaliu și brun al toamnei. Stâncile negru-albăstrui, care se înalță vertical deasupra înălțimilor împădurite și a căror frunți sunt învelite în sensul strict al cuvântului în nori, toate acestea sunt într-adevăr priveliști maiestuoase. Dacă comparăm așezarea Băile Herculane (Mehadia, pe atunci – n.n.) cu Teplicz, Warmbun, Marienbad sau Karlsbad, sunt convins că în privința frumuseții naturale întâietatea o ocupă Băile Herculane". (Liviu Groza, *op. cit.*, p. 58.)

[27] Dorin Bălteanu, *Herculane – arc peste timp. 1896-2006*, Craiova, 2007, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro

funcţionari camerali, reprezentanţi ai comunităţilor militare şi ai magistratelor, negustori bogaţi ori reprezentanţi ai burgheziei înstărite din zonele Orşovei, Caransebeşului, Ciacovei, Aradului şi chiar de la Viena ori Constantinopol. Căci cetăţeni turci erau adesea prezenţi în staţiune, un document din 14 mai 1810 arătând că, dintre cele 32 de persoane prezente la băi şapte erau turci, iar în 1812 a urmat un tratament aici şi Regep Aga, comandantul cetăţii „Orşovei turceşti" (Ada Kale – n.n.)[28].

De altfel date statistice din arhive vieneze consemnează faptul că anual soseau aici – după cum se vede în tabelul de mai jos – un număr important pentru acel timp de viligiaturişti[29].

Anul	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	1819	1820	1821	1822
Nr. turişti	972	585	569	857	610	1082	1354	937	921	838	999

Acestor date li s-ar putea adăuga şi altele legate de organizare, cum ar fi – avându-se în vedere situarea staţiunii în zona graniţei militare – aducerea aici, pentru pază, a unui post alcătuit dintr-un caporal, trei fruntaşi şi 18 soldaţi, iar pentru că numeroşi străini sosiţi aici efectuau şi permanente excursii în împrejurimile pitoreşti, chiar pe linia de graniţă, regimentul a instalat acolo ca „iscoade" un fruntaş şi trei soldaţi[30].

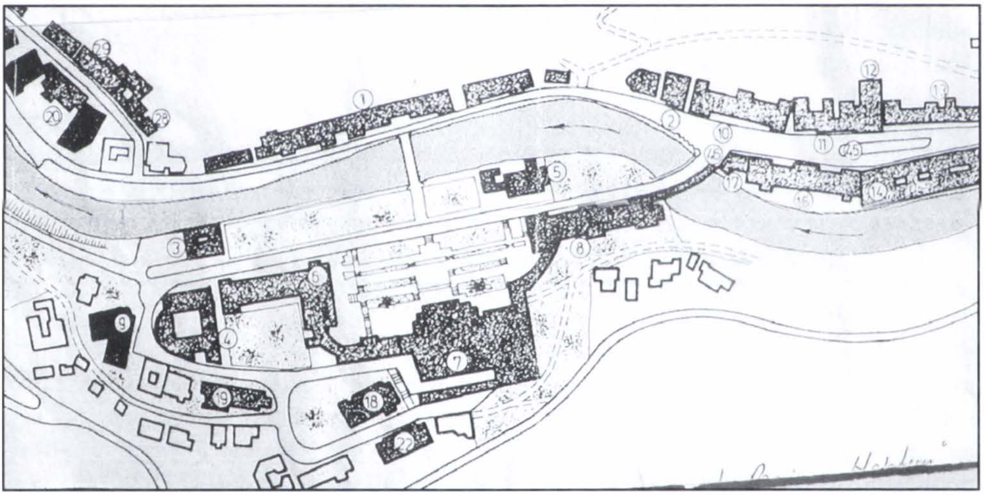

Fig. 9 – Panul centrului istoric franz-josif-inian proiectat de arhitectul Doderer

[28] Eleonora Calincof, *op. cit.,* p. 322-323.

[29] Liviu Groza, *op. cit.,* p. 57.

[30] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

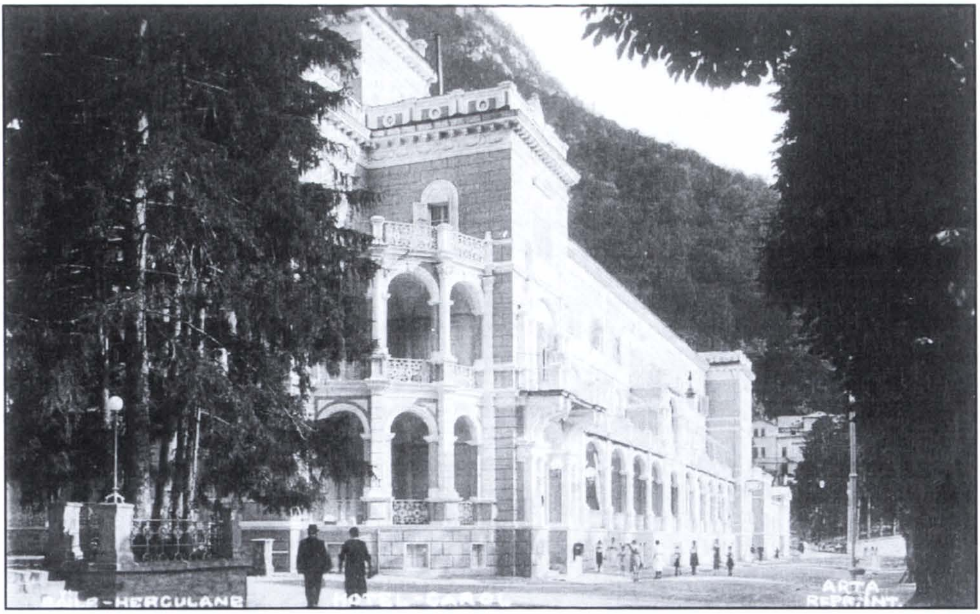

Fig. 10 – Hotelul „Franz Iosif" (viitorul hotel „Ferdinand", apoi „Decebal")

O nouă perioadă de construcții monumentale și de extindere a stațiunii de-a lungul malului stâng al Cernei, în aval, a avut loc începând cu anul 1852, când împăratul Franz-Josif, vizitând băile de aici, i-a încredințat arhitectului Wilhelm von Doderer proiectarea unui nou complex, care va dubla stațiunea,

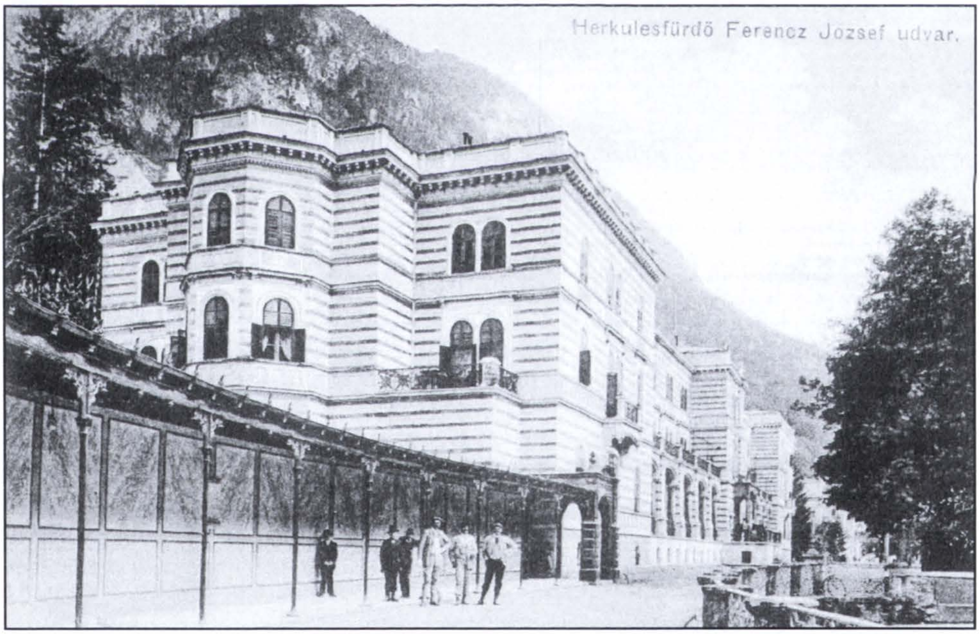

Fig. 11 – Hotelul „Rudolf" (viitorul hotel „Carol", apoi „Traian")

https://biblioteca-digitala.ro

dar mai ales îi va spori eleganța. Arhitectul Doderer a conceput noua zonă ca pe un ansamblu (fig. 9) alcătuit din două hoteluri – „Franz Iosif"[31], ridicat în anul 1861 (fig. 10) și „Rudolf" („Rudolfshof")[32], construit între anii 1869-1871 (fig. 11) – legate între ele printr-un portic semicircular, în centrul căruia, împărțindu-l în două părți relativ simetrice, se afla Cazinoul (Kursalon – Salonul de cură)[33] terminat în anul 1864, cu săli de bacara, chemin de fer și ruletă. În partea dinspre munte a celor două porticuri în arcuri de cerc, dintre Cazinou și hoteluri, se aflau o cafenea, ospătăria, bazarul turcesc, și alte magazine, toate finalizate în anul 1865. Totodată, în continuarea hotelului „Rudolf", tot între anii 1869-1871, s-au mai construit baia „Maria" („Marienbad")[34] și ștrandul termal[35]. Ansamblul (fig. 12) a fost realizat într-un stil baroc-austriac, cu multiple ornamente simple și agreabile[36].

Fig. 12 – Ansamblul „franz-josifinian" cu palatul „Elisabeta" în prim plan

În acest ansamblu, Cazinoul, înălțat pe două nivele – parter și etaj – se detașa din lateralele sale arcuite și construite doar pe un singur nivel (excepție făceau părțile extreme ale acestora, mai ales cea din partea nordică, unde sub acest nivel, pe un fals demisol se aflau câteva magazine și un mic birt), dar și prin ampla terasă din fața sa, dominând ansamblul. În plus, pe frontispiciul

[31] Ulterior, după Marea Unire de la 1918, s-a numit „Ferdinand" iar acum „Decebal".

[32] Devenit apoi „Carol" iar acum „Traian".

[33] Acum sala de spectacole și muzeul stațiunii. O mare parte a acestei construcții (sala cu ruleta și altele) au ars în anii '50 ai secolului XX, nefiind refăcute nici în prezent și existând oricând posibilitatea prăbușirii lor, mai ales că deteriorările au continuat accentuat în ultimii ani.

[34] Actualmente pavilionul de hidrofizioterapie și ștrandul din stațiune.

[35] Alexandru Popoviciu, *op. cit.,* p. 13-14.

[36] Theodor Trâpcea, *Băile Herculane*, ediția a doua, București, 1976, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro

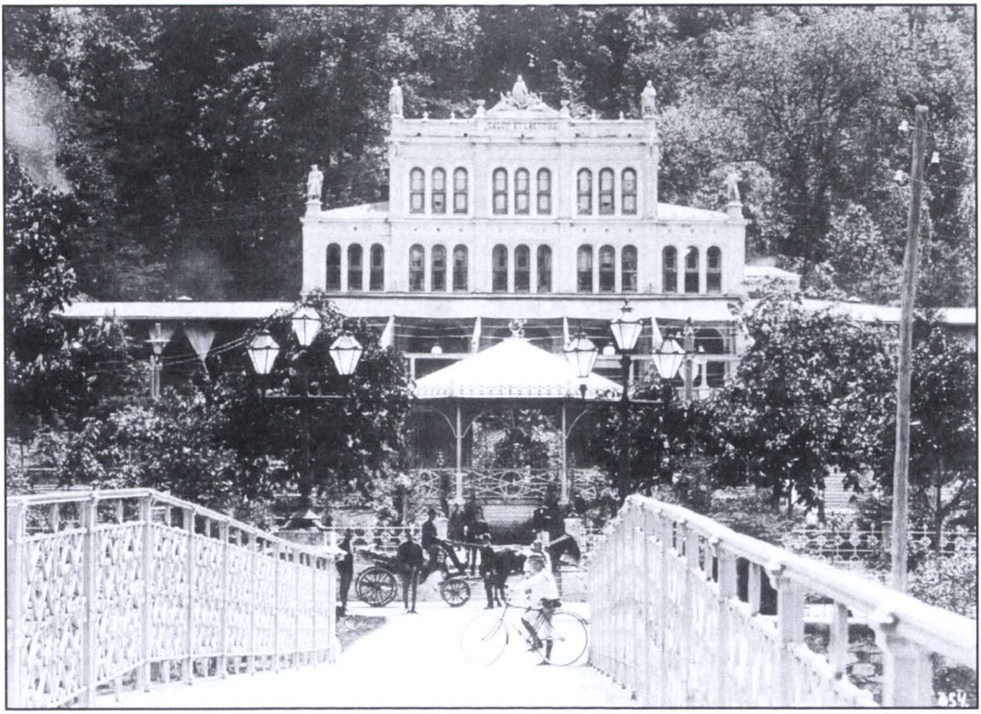

Fig. 13 – Cazinoul

său se afla evidentă și relevantă inscripția „SALUTI ET LAETITIAE" („Sănătate și bucurii") iar acoperișul central era îmbogățit cu patru statui care reprezentau cele patru naționalități ce conviețuiau în zonă – un român, un german, un sârb și un ungur (fig.13). De asemenea, pe frontispiciul Cazinoului erau reprezentate scene legate de viața turistică a stațiunii, tripticurile respective prezentând scene legate de vânătoare, jocurile practicate, muzica și dansul, drumețiile, dar și dragostea ce se mai năștea aici[37]. De altfel și celelalte edificii erau ornamentate cu statui și basoreliefuri care reproduceau opere ale antichității clasice romane.

În anul 1864, așa cum am mai arătat, ansamblul a fost unit cu baia „Carolina" („Hebe") prin reconstruirea în centrul stațiunii a podului din piatră peste Cerna, între piața cu Hercules – finalizată în prima jumătate a secolului al XIX-lea – și complexul franz-iosefinian. Cu această ocazie podul a fost lărgit și mărginit spre est cu coridorul acoperit[38].

Noul ansamblu balnear imperial din Băile Herculane, eclectic pe plan stilistic, dar dominat de barocul austriac, se circumscrie marilor ansambluri constructive ale epocii franz-iosifiniene; conceput înainte chiar de emiterea

[37] Dorin Bălteanu, *op. cit.*, p. 14, 59 și fig. 43, 44, 45, 46, 47.

[38] Iancu Gogâltan, Doina Gogâltan, *Băile Herculane*, București, 1980, p. 57.

https://biblioteca-digitala.ro

patentei imperiale din 20 decembrie 1857, prin care se trecea la extinderea Vienei dincolo de vechile fortificații, devenite anacronice și, deci, abandonate[39] – acțiune sub a cărei impresie și impuls și-au extins vatra și localități mai mici decât capitala imperială[40] – acest complex balnear a fost realizat în anii imediat următori patentei, putând fi considerat debut de epocă în acest val de construcții edilitare din centrul Europei[41].

O dată cu realizarea acestui ansamblu arhitectonic și, în anul 1862, a parcului aferent, biserica ortodoxă, situată în parc, a trebuit să fie demolată: ea nu se încadra, încă din proiectare, noului ansamblu, dar nici autoritățile imperiale nu acceptau „ca în mijlocul stațiunii să existe un monument de cult ortodox"[42]. Ca urmare, biserica a fost demolată și strămutată la marginea de sud a stațiunii, dincolo de ștrand, noul locaș fiind zidit în anul 1864, sub păstorirea preotului Vasile Popovici.

Trebuie să remarcăm că perioada construcțiilor dintre anii 1810-1871 a fost cea mai prolifică epocă de artă edilitară balneară la Herculane și că aceste edificii, ca și amenajările aferente, au fost realizate prin excelență de grănicerii bănățeni, care au contribuit la realizarea lor atât prin efort fizic cât și material[43].

Desființarea regimentului grăniceresc (1872) și trecerea stațiunii în administrarea statului maghiar (1873) a fost urmată de arendarea ei unui întreprinzător macedo-român, Carol Tatartzi[44], care în anii următori a mai construit, în stil neoclasic, vila „Elisabeta" – unde a petrecut, la una dintre sosirile ei aici, șase săptămâni de vilegiatură, între 8 aprilie și 13 mai 1887, împărăteasa Elisabeta (Sissi), soția împăratului Franz Josif, colindând pitoreștile împrejurimi și

[39] Erich Zöllner, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, ediția a VIII-a, vol. II, București, 1997, p. 583.

[40] *Ibidem*, p. 585.

[41] Dacă la Viena Ringstrasse a fost inaugurată la 1 mai 1865, clădirile reprezentative ce o mărginesc și o împodobesc au fost terminate abia la 1888, principalele edificii fiind ridicate treptat: Opera între anii 1861-1869, Muzeul de artă și Muzeul de științele naturii între anii 1872-1881 (*apud*: *Ibidem*, p. 584.).

[42] Petru Bona, *op. cit.*, p. 126.

[43] Liviu Groza, *op. cit.*, p. 56.

[44] Iancu Gogâltan, Doina Gogâltan,, *op. cit.*, p. 57. Sistemul de arendare a stațiunii sau unor servicii data de la începutul veacului al XIX-lea și chiar ceva mai dinainte, arendașul fiind considerat una dintre persoanele cu rol important în viața stațiunii. Licitarea arendei se făcea, în principiu, anual, dar documentele arată că ea se făcea practic de către Consiliul Aulic de Război și pentru mai mulți ani, Comandamentul General Bănățean recomandând chiar arendarea pentru patru ani deoarece arendașul obișnuia să facă și unele investiții. Data licitației se comunica din timp, cerându-se și anumite condiții pe care persoana care licita să le îndeplinească, dar stabilindu-se și taxele ce se încasau (pe larg vezi Eleonora Calincof, *op. cit.*, p. 318-323).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 14 – Băile „Neptun"

întâlnindu-se cu regina Elisabeta a României (Carmen Sylva), cu care a purtat lungi dialoguri literare[45] –, pavilionul nr. 12 și canalizarea albiei Cernei, iar între anii 1883-1886 s-a ridicat, dincolo de râu, complexul băilor „Neptun" (fig. 14), numai această din urmă lucrare costând 750.000 de guldeni[46].

O ultimă construcție antebelică din stațiune a fost realizată pe locul vechii ospătării din preajma statuii lui Hercules, care a ars în anul 1906: este vorba de cochetul hotel cu restaurant devenit mai apoi hotelul „Dacia" (sau pavilionul nr. 6)[47]. Din bogata arhitectură și ornamentație reținem – ele fiind și azi evidente – scenele reprezentând oferta turistică a stațiunii: izvoarele termo-minerale, baia pentru tratament (două femei îmbăindu-se, principala ofertă medicală și turistică a stațiunii), drumețiile și agrementul (un bărbat și un copil în costum de drumeție, beneficiind de cea de a doua atracție a stațiunii, excursiile în împrejurimi), localurile de alimentație publică (o tânără hangiță lângă butoiul cu răchie, având într-o mână o ploscă, în cealaltă două carafe cu care-i servește pe consumatori din abundența de produse) și bagajistul,

[45] Egon Caesar Conte Corti, *Elisabeth „Die seltsame Frau"*, Verlag Styria-Graz-Wien-Kõln, f.a., p. 337-380.

[46] Ilie Cristescu, *op. cit.*, p. 34.

[47] *Ibidem*, p. 35.

https://biblioteca-digitala.ro

eternul ajutor al celor care vin sau pleacă, un serviciu specific locațiilor prestigioase din orice stațiune balneară ori de vilegiatură a lumii[48].

În sfârșit, lucrările constructive din centrul istoric a fost încheiat prin construirea, între anii 1936-1939, a hotelului „Cerna" al Comunității de Avere. Acesta era, atât pentru acel momentcât și azi, un edificiu modern, elegant, solid și impunător, ridicat într-o epocă de refacere economică a Comunității de Avere[49], după ce aceasta parcursese o perioadă „de declin, de datorii ce întreceau puterea de plată a Comunității și îndemna la excesivă prudență și prevedere în angajarea cheltuielilor"[50]. În anul 1936, direcțiunea Comunității, condusă pe atunci de inginerul Ștefan Bornuz, a solicitat consiliului acesteia suma de 15.000 de lei din fondul de credite extraordinare, pentru plata și devizele unui hotel modern, prin care să fie înlocuită „Casa grănicerească" existentă, care, „pe lângă [faptul – n.n.] că este neigienică, este și neestetică"[51]. Cererea, emisă la 26 august 1936, a fost aprobată, iar la 26 februarie 1937, după ce direcția a intrat în posesia planurilor realizate de arhitectul Ioan Precup[52], consiliul a obținut de la adunarea Comunității de Avere suma de 10.000.000 de lei pentru ridicarea construcției. Construcția hotelului a fost finalizată în vara anului 1939, costul total ridicându-se la 27.725.741 de lei. Investiția s-a anunțat însă de la început rentabilă, de vreme ce, încă din primul an de funcționare, venitul net al hotelului a fost de 450.713 de lei[53].

Din păcate, în ultimul deceniu, stațiunea, mai cu seamă centrul său istoric, a suferit o serie de accentuate degradări, care ridică serioase semne de întrebare asupra viitorului stațiunii, chiar dacă câteva obiective au fost reabilitate sau reamenajate, aspect asupra căruia, datorită proporției limitate, nu ne oprim acum. Tocmai de aceea optăm pentru propunerea realizării intervențiilor cât mai operative în următoarele etape:

1. Analiza situației existente și măsuri preliminare;

a. Stabilirea unor obligații ce revin proprietarilor pentru conservarea și valorificarea individuală și/sau de ansamblu a construcțiilor-monument.

b. Determinarea stării sale de conservare a fiecărui monument în parte, printr-o comisie de specialiști, evidențiindu-se în amănunțime:

- degradarea în structură a fiecărui monument;

---

[48] Dorin Bălteanu, *op. cit.*, p. 59 și fig. 42.

[49] Despre Comunitatea de Avere vezi la: Antonie Marchescu, *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de Avere*, Caransebeș, 1941, Constantin Juan-Petroi, *Comunitatea de Avere și orașele Bantului de Sud*, în „Historia Urbana", VIII, 2000, nr. 1-2, p. 103-113.

[50] Antonie Marchescu, *op. cit.*, p. 323.

[51] *Ibidem.*

[52] Ilie Cristescu, *op. cit.*, p. 35.

[53] Antonie Marchescu, *op. cit.*, p. 323-324.

https://biblioteca-digitala.ro

- distrugeri totale (situația „salonului de cură") sau parțiale ale monumentelor;
- deteriorări și lipsuri în plastica decorativă și figurativă a monumentelor;
- adăugiri și modificări efectuate ulterior la monumente (cu precădere la porticul semicircular al ansamblului franz-iosifinian, în sectoarele cu magazine);

c. Observații și măsurători asupra principalilor factori care influențează degradarea mai rapidă a monumentelor sau instalaților lor:

- factorii climatici externi (temperatura cu variațiile sale și fenomenele fizico-mecanice pe care le generează înghețul-dezghețul apelor infiltrate în structura construcției; umiditatea relativă a atmosferei; forțele eoliene) în ordinea gradului de periculozitate a lor și ce fenomene sunt favorizate de fiecare factor în parte;
- factorii tectonici, Herculanele fiind centru seismic și, simultan, zonă afectată de cutremure;
- efectele chimice ale apelor termale și ale emanațiilor gazoase care le însoțesc;
- observații asupra efectelor poluării urbane;
- analiza mineralogică a rocilor și materialelor de construcții din plastica decorativă sau figurativă și măsura în care fiecare dintre acestea sunt afectate de factorii naturali ce acționează asupra lor;
- determinarea eventualelor materiale ce se compromit rapid în condițiile naturale specifice Băilor Herculane, în vederea aplicării unor tratamente ce le prelungesc viața sau înlocuirii lor cu materiale de mai mare rezistență.

d. Sistematizarea circulației auto în întregul ansamblu „istoric" delimitat al stațiunii istorice Băile Herculane.

e. Efectuarea unor săpături arheologice exhaustive sistematice în piața cu statuia lui Hercules și în parcul ansamblului arhitectonic franz-iosifinian, pentru a definitiva „harta" stațiunii antice, dar și moderne.

2. Luarea măsurilor de restaurare/reabilitare a patrimoniului existent.

a. Diligențe făcute de cei abilitați – reprezentanți ai comunității, proprietari etc. – pentru obținerea fondurilor necesare proiectării restaurărilor, obținerea avizelor necesare demarării lucrărilor și realizarea în baza acestor proiecte a lucrărilor de reabilitare-conservare a monumentelor.

b. Restaurarea monumentelor în ordinea gravității degradărilor constatate:

- studierea individuală și (unde se impune) de ansamblu a monumentelor și proiectarea intervențiilor care sunt reclamate;
- intervenția la structura de rezistență, repararea acoperișurilor și pluvialelor;
- reamenajarea interioarelor și instalațiilor interioare;
- completarea și punerea în operă a elementelor decorative distruse de îmbătrânirea firească, prin șocuri mecanice sau datorită altor cauze;

https://biblioteca-digitala.ro

- înlăturarea tuturor intervenţiilor şi materialelor necompatibile folosite cu ocazia unor reparaţii anterioare;
- refacerea zugrăvelilor şi picturilor decorative.

c. Reconstruirea sălii centrale a ansamblului franz-iosifinian („salonul de cură") şi readucerea sa la funcţia iniţială.

3. Propuneri de revitalizare a centrului istoric:

a. Completarea documentaţiei arheologico-istorice prin:
- săpături arheologice (vezi 1.e.);
- cercetări în arhive şi bibliografice.

b. Documentare comparată cu alte staţiuni europene contemporane etapelor de edificare a centrului istoric.

c. Analiza funcţiilor actuale şi a celor virtuale ale fiecărui obiectiv.

d. Redevenirea zonei istorice în centrul polarizator al vieţii staţiunii prin:
- stimularea efervescenţei balneare, culturale, turistice şi comerciale (cu păstrarea unităţilor tradiţionale);
- transformarea zonei în principala promenadă;
- reabilitarea aleilor de plimbări din arealul extern al centrului istoric (alei, parcuri, chioşcuri);
- dezvoltarea funcţiilor culturale prin reorganizarea muzeului şi diversificarea tematicii sale (prezentarea geografică şi biologică a zonei, a monumentelor sale naturale, istoria staţiunii, reconstituirea unor spaţii interioare în forma lor tradiţională etc.);
- refacerea sălii de spectacole pentru acţiuni polivalente, care să se adauge salonului de cură;
- stabilirea aici a centrului de activităţi al Parcului Naţional Domogled-Valea Cernei.

Locul pe care refacerile din centrul istoric deja încheiate îl vor deţine constituie o altă problemă, integratoare, în viitorul centrului istoric al acestei staţiuni care va trebui să-şi redobândească locul de staţiune balneară europeană.

---

[54] Traducere texte în limba engleză: Radu Rusu, Nuţi Rusu.

https://biblioteca-digitala.ro

Social-Economic Terms of Reference and the Inter-Ethnicity in the Urban Evolution of the Towns in South Banat (the 19th and 20th Centuries)[54]

The 19th and 20th centuries were decisive for the development of the towns located in South Banat (the Mountainous Banat). This development was due to many factors which determined their evolution on multiple plans: the border organisation of the area and its dissolution later, the mining exploitations of the area and the development of certain industries, the increase and then the diversification of the transport networks, the growth of the population through migrations (especially from the Central European areas), the accelerated industrialisation and its retrogression towards the end of the period of reference. All these also led to the establishment of an architectural and industrial monumental patrimony, whose conservation nowadays implies more and more problems. Their solutions are a lot more behind the evolution of the society. Among the places that undertook a particular development there was the resort of Baile Herculane (a long time known as the baths from Mehadia). Former balneal resort during the Roman period, it started to live again in the 18th century. Its real development took place in the 19th century, in 1810-1871 and later during the last two decades, when the modern resort was built. The last building in the historical centre, the "Cerna" Hotel, was erected in 1936-1939.

Destroyed by bad weather conditions, but also by the human oblivion, the present state of the resort requires quick restoration and rehabilitation works. In order to achieve this, the authors propose a series of work phases and measures to be taken so that Baile Herculane should become again a European balneal resort.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Consideraţii asupra rolului social al Mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung Muscel la cumpăna secolelor XIX-XX

Daniela Giugea

În perioada medievală, între biserică şi stat exista un raport de interdependenţă şi colaborare, biserica asumându-şi atribuţii de ordin judiciar, administrativ, cultural ş.a. Ea era o instituţie de încredere care se implica activ şi în rezolvarea altor probleme, în afara celor de natură religioasă.

Odată cu transformările intervenite în epoca modernă prin introducerea Regulamentelor Organice şi apariţia unor instituţii care au preluat şi sarcinile îndeplinite până atunci de biserică, ea şi-a redus din funcţiile exercitate dar a îndeplinit în continuare rolul social prin încercarea de a se implica în rezolvarea anumitor probleme ale comunităţii.

În a doua jumătate a secolului XIX şi primele decenii ale celui următor, mănăstirea Câmpulung a suferit o serie de transformări care au influenţat posibilităţile de îndeplinire a funcţiei sale sociale[1]. Desigur îndeplinirea funcţiei sale sociale a depins în mare măsură de prestigiul de care s-a bucurat lăcaşul aflat fie în ascensiune fie în decădere. În cazul de faţă mănăstirea a trecut succesiv prin aceste etape. Cea mai importantă schimbare a fost transformarea mănăstirii în biserică de mir, şi confiscarea averilor în 1864[2], lipsa de venituri determinând şi ruinarea anumitor componente ale ansamblului mănăstiresc. Cu toate acestea biserica a îndeplinit frecvent rolul de catedrală a oraşului, începând probabil cu sfârşitul deceniului 8 al secolului XIX, după cum se menţionează în documente: „Biserica Catedrală: Mănăstirea Câmpulung"[3].

În virtutea acestei funcţii, aici erau sărbătorite, prin oficiarea de *Te-Deum*, toate zilele oficiale, ziua de 24 ianuarie, onomastica domnitorului, a doamnei, prilej cu care se întâlneau toţi membrii comunităţii locale, indiferent de statutul lor social, alături de autorităţi[4].

---

[1] Despre funcţia socială a edificiilor de cult, vezi Voica Puşcaşu, *Actul de ctitorire ca fenomen istoric în Ţara Românească şi Moldova până la sfârşitul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, 2001, p. 103-116.

[2] Preot Ioan Răuţescu, *Câmpulung Muscel, Monografie istorică*, Câmpulung Muscel, 1943, p. 135.

[3] Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Argeş, fond Protoeria Câmpulung, dosar nr 1/1888, f. 13. Vezi şi nota 13.

[4] Ioan Răuţescu, *op. cit.*, p. 135.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1 Mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung

În anul 1862, înainte de secularizarea averilor mănăstirii, locuitorii capitalei au avut de suferit de pe urma revărsării Dunării, motiv pentru care Mitropolitul a solicitat ajutor mănăstirii din Câmpulung printr-o scrisoare trimisă stareţului mănăstirii: „...facem căldurosulu nostru apelu către cucernucia ta spre a veni în ajutorulu celor nenorociţi cu ceea ce pietatea vă va îndemna"[5]. Despre revărsarea Dunării mitropolitul informează în scrisoare, că „a lăsat peste satele şi oraşele apropiate un vălu de întristare şi de suferinţă. Locuitorii capitalei Bucureşti n-au scăpatu de acestu tristu flagelu. Ţara întreagă este mişcată la răsunetulu acestoru nefericiri şi biserica cea dintâiu care simte suspinulu durerii şi alu nenorocirei; ... mii de familii rătăcindu departe de acoperământulu lor deşartu şi ruinate, fără azilu, fără ocrotire sub muşcăturile foamei şi ale frigului, purtându cu dânsele mizeria şi disperarea?"[6].

După ce, la 10 martie 1862, a mai fost trimisă o cerere identică, în iulie 1862 mănăstirea a oferit suma de 255 lei în scopul ajutorării celor ce au suferit de pe urma inundaţiilor[7]. Mitropolitul ceruse chiar întocmirea unor liste atât cu membri ai clerului cât şi cu mirenii binevoitori care se vor oferi să acorde ajutor. Prin urmare, fondurile nu au provenit numai de la mănăstire ci şi de

[5] ANDJA, fond. cit., dosar nr. 4/1862, f. 1.

[6] Ibidem.

[7] Ibidem, dosar nr. 5/1862, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

la orice credincios care ar fi avut dorința și posibilitatea să sprijine pe cei nevoiași. Prin coordonarea campaniei de strângere de fonduri mănăstirea s-a bucurat de un anumit prestigiu în rândul câmpulungenilor. Este o dovadă a perpetuării rolului instituției religioase, asumat în evul mediu, de protectoare a creștinilor, acum manifestat într-o altă modalitate.

O relație specială de colaborare exista și între Prefectura Județului Muscel și Mănăstirea din Câmpulung. Ea este evidențiată într-o scrisoare „cu ordinulu Dlui Ministru de Interne N 17 814 primindu unu număru de esemplare dupe proclamațiea Domnitorului către Români"[8] trimisă de Prefectură către Prea Sfinția Sa Părintele Ianachie Evantiasu, Curatorul Mănăstirii Câmpulung, în mai 1864, prin care mănăstirii i se aduce la cunoștință Statutul dezvoltător, legea electorală, înființarea consiliului de stat ș.a. Documentul demonstrează faptul, că mănăstirea era implicată și în rezolvarea problemelor politice locale: „Ve trimitu unu numeru de esemplare tipărite dupe cele adresate către eminenția sa Mitropolitulu și Episcopi de Eparhi, ce s-a primitu cu ordinulu Dlui Ministru de Culte... și ve rogu se binevoiți alle respândi pe unde va cere trebuința"[9].

Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, se adresează, în 1865, superiorului mănăstirii Câmpulung pentru sprijinirea învățământului din oraș, cerându-i permisiunea ca Școala primară de băieți din Câmpulung să își desfășoare activitatea în anumite încăperi de la acea mănăstire: „să se dea pentru aceasta parte din încăperile de jos de la acea mănăstire sub condițiunea ca reparațiile acelor încăperi să se facă din fondurile comunale"[10], până la refacerea localului școlii.

În anul 1874 protopopul județului a fot solicitat pentru întocmirea unei liste cu toți tinerii considerați apți pentru recrutare[11]. După felul în care este formulat textul din document, s-ar putea considera că sarcina ar fi fost a mănăstirii, dar nu există documente care să susțină o asemenea afirmație. În adresa trimisă protopopului nu se pomenește nimic de mănăstire sau de cine ar fi putut să întocmească listele ci se specifică doar că prin legea recrutației din iunie 1864: „Am onoarea a ve ruga să bine voiți ca negreșit până în ziua de șaisprezece corent se ne comunicați o listă nominală de toți ... dependenți de acea autoritate, cari de la vârsta de 21 ani până la 30 inclusiv n-au tras sorți spre a se înscrie în lista ce deja se formează".

Biserica avea și posibilitatea de a scuti personalul bisericesc de recrutare în armată, după cum reiese dintr-un document din 1874 prin care Mitropolitul aduce la cunoștință protopopului județului Muscel, că: „cântăreții și paracliserii

[8] Ibidem, dosar nr. 1/1864, f. 3

[9] Ibidem, f. 2.

[10] Ibidem, dosar nr. 2/1865, f. 7.

[11] Ibidem, dosar nr. 1/1874, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

sunt apăraţi numai de serviciul Miliţiilor, iar nu şi de luare în armată”[12]. Un document cu o cerere asemănătoare de apărare faţă de serviciul militar s-a păstrat şi pentru anul 1883[13].

Cu toate că la mănăstirea din Câmpulung, în calitatea de catedrală a oraşului, după cum este menţionat în toate documentele din a doua jumătate a secolului XIX şi începutul celui următor, se oficiau toate serbările importante, la 1896 se cereau fonduri pentru biserică, pentru „...restaurarea închisorilor curţilor bisericii catedrală, care precum se vede, a ajuns asilul animalelor şi desgustul vizitatorilor”[14].

Către sfârşitul secolului XIX documentele menţionează o serie de donaţii către mănăstire. Un exemplu este familia Elie Demetrescu din Bucureşti care a oferit o cădelniţă de argint, o pereche de sfeşnice şi o candelă tot din argint[15]. În document este menţionat „Elie Demetrescu Mirea comerciant din Bucureşci”. Asemenea donaţii venite din Bucureşti ar fi putut fi considerate şi un semn de recunoştinţă faţă de ajutoul dat de mănăstire familiilor inundate, dar afirmaţia nu poate fi susţinută deoarece, se pare că este vorba despre fratele sculptorului D. D. Mirea şi al pictorului G. D. Mirea din Câmpulung, care îşi va construi, în anii următori, o spectaculoasă vilă pe dealul Grui, intenţia sa fiind să se integreze în comunitatea oraşului Câmpulung[16]. Alături de aceştia documentele menţionează şi alţi donatori din Câmpulung, alcătuindu-se o listă cu numele lor şi obiectele sau sumele de bani donate, astfel: doamna Ştefania D. Lăzărescu din Câmpulung a oferit „două acoperăminte pentru Sf. Potir ...”, alţii au oferit sume de bani cum era domnul Vasile Pastoru care a donat suma de 50 lei.

O suită de documente din perioada 1903-1908 oferă informaţii despre sărbătorirea evenimentelor legate de aniversarea proclamării Regatului, a numelui Reginei, a încoronării, onomastica regelui, naşterii principelui moştenitor, a cuceririi Plevnei etc., cu specificarea la unele dintre serbări: „va fi serbată printr-un *Te Deum* care se va oficia în sfânta Monastire catedrală”[17]. De asemenea, documentele amintesc şi de participarea autorităţilor civile şi militare: „unde vom asista şi noi împreună cu alte autorităţi civile şi militare...”[18]. După cum menţionează unele documente, oficierea *Te Deum*-ului în Câmpulung se făcea probabil numai la catedrală, unde erau chemaţi să asiste şi preoţii din

[12] Ibidem.

[13] Ibidem, dosar nr. 1/1883, f. 1-2.

[14] Ibidem, dosar nr. 1/1896, f. 21.

[15] Ibidem, dosar nr. 1/1888, f. 40.

[16] Informaţiile au fost oferite de doamna dr. Carmen Oprescu, căreia îi mulţumim pe această cale.

[17] DJAAN, fond cit., dosar nr. 2/1903, 2/1904, 2/1905, 1/1907, 1/1908.

[18] Ibidem, dosar nr. 2/1903, f. 34.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 2 Construcțiile moderne în locul cărora au funcționat Orfelinatul și Seminarul

oraș: „să se presinte la catedrală în diua de 14 curent ora 10 de dimineață spre a loa parte la oficierea Tedeumului ce este a se face pentru aniversarea proclamării Regatului”[19].

Până la începutul războiului, la Mănăstirea din Câmpulung, documentele consemnează desfășurarea slujbelor și rugăciunilor ținute pentru depășirea perioadelor de secetă, pentru soldații căzuți în război, pentru serbările oficiale – ocazii de reunire a tuturor locuitorilor orașului. Sprijinul material nu a mai fost solicitat în această perioadă probabil atât din cauza lipsei de venituri cu care se confrunta dar și din necesitatea efectuării unor lucrări de reparații.

După primul război mondial apar posibilități noi de susținere și sprijinire în special a copiilor care au avut de suferit de pe urma războiului, cei rămași orfani sau invalizii de război.

Numeroase informații oferite de preotul Ioan Răuțescu[20] arată că aici au fost adăpostiți orfani de război, în orfelinatul[21] construit în locul chiliilor mănăstirii, ulterior s-a înființat și o școală primară cu două posturi, apoi seminarul la 1 septembrie 1922. La 15 noiembrie a avut loc inaugurarea sub patronatul Mitropolitului și al președintei generale a societății „Ocrotirea orfanilor”. După înființare seminarul a fost întreținut cu fondurile primite de la Ministerul Cultelor și Ministerul Sănătății și ocrotirii sociale.

[19] Ibidem, f. 8.

[20] Preot Ioan Răuțescu, *op. cit.*, p. 136

[21] Pentru detalii despre orfelinat, vezi Constantin Rădulescu Codin și Ioan Răuțescu, *Dragoslavele*, 1923.

https://biblioteca-digitala.ro

În cadrul seminarului erau acceptați nu numai orfani de război ci și fii de preoți și de invalizi. Dar, cu trecerea timpului numărul orfanilor a început să scadă și s-a luat hotărârea ca unele clase să fie desființate și mai târziu elevii au fost transferați la alte seminare. În anul 1934 seminarul a fost desființat. Tot aici s-a organizat și un atelier de croitorie și unul de cismărie pentru elevii mai puțin preocupați de studii[22].

În deceniul trei al secolului XX, Seminarul a fost distrus de un puternic incendiu izbucnit la mănăstire, în ziua de 8 mai 1934, care a afectat și muzeul din incinta mănăstirii, dotat cu numeroase cărți și alte obiecte de valoare.

Urmărindu-se astfel raportul dintre mănăstirea din Câmpulung și comunitatea umană, se poate concluziona că relațiile dintre mănăstire și viața orașului în secolele XIX-XX erau active, mănăstirea implicându-se, și în epoca modernă, în probleme de ordin politic, social, instructiv-educativ, nu numai religios și caritabil.

Considerations on the social role of Negru Voda Monastery of Campulung Muscel at the turn of the XIXth century to the XX century

The essay presents archive documents that point the exercise of the social role of Negru Voda Monastery from Câmpulung at the end of 19th century and the beginning of 20th century. Thus through the agency of the connections of the monastery with various institutions, the monastery was involved in supporting of some families affected by floods, in the resolution of some school units problems by giving access to monastery buildings, in supporting various people with recruitment related problems or supporting the orphans by founding the orphanage within the limits of the monastery, but as well in the resolution of some political problems.

https://biblioteca-digitala.ro

Aspecte ale plasticii monumentelor funerare din cimitirul „Sf. Gheorghe" din Pitești

Adriana Micu

Dicționarele de artă definesc noțiunea de monument funerar drept „un edificiu, în general de mici dimensiuni (de tipul cavoului), drept *o sculptură* sau *o compoziție sculptată, o stelă, un obelisc, un stâlp* sau *o lespede memorială*, menite să marcheze locul înhumării unei sau mai multor persoane și destinate păstrării memoriei acestora" (vezi, *Dicționar de artă*, București 1995, vol. 1, p. 291).

În peisajul divers al plasticii monumentelor funerare românești, cimitirul Pitești se înscrie pe aceeași linie de moștenitor al unei tradiții funerare în general ortodoxe și catolice, care pleacă de cele mai multe ori de la orizontala cavoului, completată discret cu cruci simple sau bogat ornamentate, la înscrierea pe verticală a volumelor, în semn de prețuire aleasă față de defuncți. Monumentele se circumscriu în general stilului eclectic, caracteristic ultimelor decenii ale veacului al XIX, ce combina monumente specifice glipticii antice greco-romane, de tip *aedicola* – din latină, *aedicola,* diminutiv al lui *aedes,* mic templu sau capela mica, *stela* – lespede de piatră, plasată vertical ca însemn funerar (partea inferioară a stelelor este de obicei rezervată inscripțiilor comemorative), *obeliscul* – monument pe piatră, cel mai adesea monolit, dispus vertical, înalt și subțire, în formă de trunchi de piramidă, terminat în partea superioară printr-un vârf piramidal, numit *piramidon*, de inspirație egipteana, *crucea* – așezată discret pe coronamentele aedicolei, obeliscului, stelei sau a micilor capele sau transformată ea însăși prin dimensiune și sau ornamentică într-un veritabil monument în sine.

Aedicola

Aedicola se compune în general dintr-o placă dreptunghiulară verticală, flancată de colonade, sau coloane la stânga și la dreapta. Deasupra ei apare un fronton triunghiular sau circular pe care este uneori amplasată cununa omagială de lauri. Accesul la *aedicola* se face prin câteva trepte, care dau ansamblului un aspect rafinat de templu în miniatură.

Iată câteva exemple:

În figura 1, *aedicola* este susținută pe o bază solidă de piatră, flancată de doi contraforți ornati cu frize vegetale pe care se suprapune micul templu, având două colonade cu capitel corintic care străjuiesc un înger cu proporții

https://biblioteca-digitala.ro

de copil, în altorelief. Reprezentarea este specifică atelierelor manufacturiere ale vremii, stilului neoclasic, tributar formelor mai sobre. Se observă drapajul destul de rigid al veșmintelor îngerului, aripa apropiată mai degrabă de stilizarea decorativă decât de moliciunea penelor într-o reprezentare iconică.

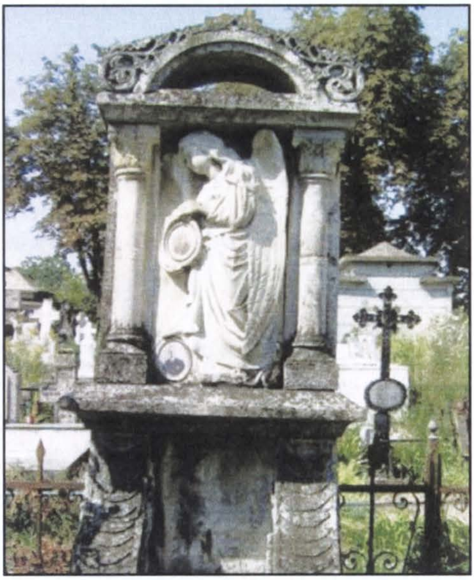

Fig. 1

Îngerul ține între mâini unul din portretele ceramice ale celor doi defuncți reprezentați prin portrete. Probabil placa cu înscrisurile celor ce odihnesc aici, e chiar la baza templului. Frontonul circular de deasupra este bogat ornamentat cu jerbe de piatră ce marchează capetele semicercului.

Alte reprezentări de ființe angelice:

Putem deduce din alăturarea colonadelor cu capitel corintic care flanchează îngerul din fig. 2, că este vorba tot de o *aedicula*, aici prezentată doar partea de jos. Îngerul apare reprezentat de astă dată în basorelief, înscris într-un semicerc ce sugerează bolta cerească. El sprijină brațul stâng pe un mic altar ce are înscrisurile funerare trecute pe o placă de formă ovală. Tehnica basoreliefului și liniile decorative amintesc de siguranța contururilor art-nouveau.

Fig. 2

În fig. 3 avem o reprezentare puțin stângace a unui înger ce susține între mâini o floare cu cinci petale. Este tratat în altorelief mai pronunțat în zona capului după care liniile corpului se estompează, aripile lipindu-se de medalionul în care e plasată întreaga figură. Deasupra îngerului, apare un arc de factură neogotică, cu fleșe și pinaclu, care încadrează o inflorescență cu șase petale de această dată. Nu știm dacă a fost în intenția artistului să crească numărul de petale al florii, ca un semn al noii vieți de după moarte într-un loc mai bun, sau a fost doar un capriciu de moment, ce

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

poate părea din punct de vedere estetic, motiv pleonastic.

În fig. 4 avem un templu mic din care lipsesc însă colonadele, apare placa paralelipipedică specifică dealtfel și formei de obelisc a monumentului funerar-trunchi piramidal înalt, încheiată cu un fronton suprapus pe un joc de placi paralelipipedice dispuse în crescendo spre fronton. Frunze de acant străjuiesc centrul și marginile frontonului pe al cărui coronament este amplasată o cruce pe care este suprapusă, o formă circulară, coroana așezată pe cruce.

Figura centrală a îngerului tratată în altorelief ne privește din interiorul unei nișe dreptunghiulare, cu partea superioară rotunjită în forma unei cochilii, element împrumutat din stilul rococo.

În această *aedicola* din figura 5 avem străjuit de cele două coloane, ce susțin cornișa, un bust, realizat atent, de factură neoclasică – se citește ușor, grija față de detalii, perfecțiunea execuției, vorbesc de la sine. În spate se observă alte două busturi, probabil ale părinților celui reprezentat în prim plan. Această

https://biblioteca-digitala.ro

asociere de busturi, ca o mărturie a dorinței defuncților de a fi împreună și după moarte, impresionează într-un mod straniu privitorul. Cei din spate susțin pe cel din prim plan, așa cum susțin coloanele, cornișa. Dubla simbolistică, imprimă un dramatism puternic acestui monument.

Fig, 6

Spre deosebire de aedicola clasică, în fig. 6 lipsesc coloanele, se păstrează doar trunchiul paralelipipedic, pe care se suprapune antablamentul și frontonul specifice stilurilor clasice, la capetele celui din urma – frunze de acant, bogat sculptate îl flanchează. Pe coronamentul acestui mic templu este așezat un îngeraș, sprijinit pe un genunchi ce străjuiește de la înălțime perspectiva. Dar el intră în rivalitate de formă, conținut și reprezentare cu cel plasat dedesubt, pe soclul paralelipipedic, tratat în basorelief, și surprins din profil. Cele două figuri angelice par să-și dispute zonele de influență: unul cerul, celălalt pământul supus vremelniciei. Stilul reprezentării diferă de la unul la celălalt, încât par realizați de artiști diferiți.

Cel de sus, rond-bose, sobru, apropiat de reprezentările din sculptura romană, celălalt, cu linii îndulcite și postură renascentistă.

Fig. 7

În fig. 7 surprindem un templu ce nu respectă întru totul regulile. Lipsesc antablamentul, coloanele – locul lor e luat de doi pilaștri înguști, frontonul este transformat într-o succesiune de arce multiple ce formează un coronament în arc trilobat, ce închide aedicola. În mijloc, figura unui înger, ce se sprijină de o cruce plasată pe un postament, ornamentată cu frunze de viță de vie, oferă, protecție, compasiune, liniște defunctului. Sculptura nu e lipsită de calități artistice; drapajul veșmintelor îngerului atent ritmat, altorelieful manifestat mai mult în zona capului,

https://biblioteca-digitala.ro

aplatizându-se spre zonele mai puțin interesante pentru artist – membrele, este specific artei începutului de secol XX.

Fig. 8

Obeliscul

Importat din tradițiile egiptene, și mai apoi romane, este întâlnit în formele sale mixte. El primește deseori figuri sculptate în basorelief sau altorelief chiar pe stâlpul piramidal. Alteori, coronamentul piramidal este înlocuit cu sculpturi rond-bose sau decorații somptuoase. Rareori el apare în forma sa clasică din materiale nobile – marmură șlefuită, fără alte artificii ornamentale, străjuit uneori de câte un bust.

De această dată, în fig. 8, pe corpul central al obeliscului, apare în basorelief, silueta grațioasă a unui înger, în care artificiile ornamentale – vase, panglici, în bătaia vântului, atitudinea degajată, postamentul pe care este susținut îngerul, medalionul încastrat în ornamentică, toate vădesc o influență barocă, clară.

Fig. 9

În imaginea din fig. 9, avem un tip de obelisc al cărui coronament este populat de statuia unui înger de inspirație renascentistă, ce prin gestul mâinii ridicate, oferă binecuvântare, celor din cimitir. Trunchiul obeliscului este mai puțin masiv, dar e acoperit de un promontoriu trapezoidal ce dă monumentalitate statuii.

În fig. 10, obeliscul are un coronament rond-bose, un vas rotund, înconjurat de o jerbă de flori, pe care își sprijină un genunchi, un putti, inocent. Monumentul datează din jurul anilor 1920, și este evident influențat de curentul art-nouveau, specific acestor ani. Sculptura este atent realizată, amintind de trompe-l'oeil-urile pictate pe cupolele cu aparență de cer, străjuite de îngerași ce privesc în sus. Aici îngerul ne îndeamnă la tăcere, spre odihna răposaților.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 10

Fig. 11

Și în monumentul din fig. 11, îngerul ne îndeamnă la tăcere, dar e reprezentat într-o manieră mai lumească, părând mai degrabă un copilaș care abia învață să meargă decât un îngeraș cu virtuți protectoare. Stilul sculpturii e ușor stângaci, prin abundența detaliilor edulcorante ale vestmântului și crucea cu aparență de trunchi de lemn. Proporția generală a monumentului lasă de dorit prin înălțimea mică a postamentului, care face ca proporțiile copilului să pară puțin exagerate.

Fig. 12

Iată în fig. 12 și un obelisc de la început de secol XX. Marmura neagră atent șlefuită impune un sentiment de perenitate, și de respect, sentiment accentuat de bustul de marmură albă din primplan. Portretul este atent studiat, probabil asemănarea cu defunctul a fost intens urmărită. Liniile și volumele, nu șterg caracterele particulare ale celui reprezentat, cum se întâmplă deseori în sculptura de sorginte neoclasică, în care particularul este absorbit de general. Întregul ansamblu impresionează prin sobrietate și noblețe.

https://biblioteca-digitala.ro

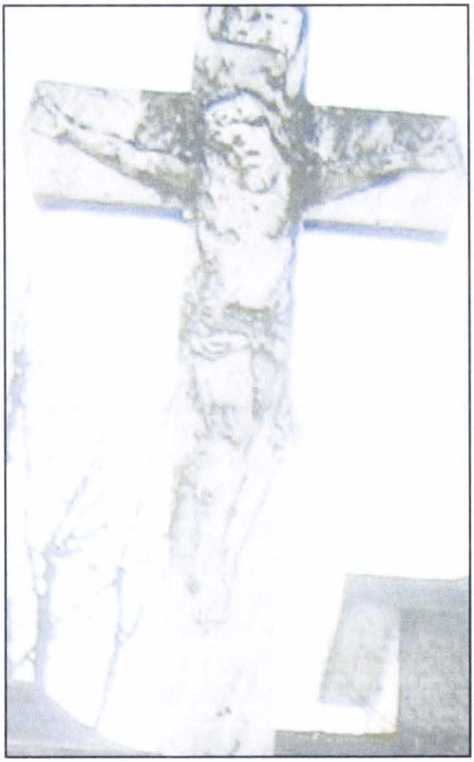

Fig. 13

Fig. 14

Crucea

Simbolul cel mai des întâlnit în cimitirele ortodoxe și catolice, ca semn al jertfei și iubirii Mântuitorului, apare și în cimitirul Pitești, în forme variate – de la lucrări de mici dimensiuni, cruci modeste și uneori ornamentate stângaci, mozaicate, cu postamenți din piatră de râu, până la cruci de dimensiuni monumentale din materiale scumpe – marmoră.

Figura Mântuitorului realizată în tehnica basoreliefului în fig. 13, se percepe ca o realizare ușor stângace în stilul troițelor de lemn, sau al sculpturii romanice ce supune personajul constrângerilor cadrului. Observăm, brațele destul de scurte, capul prea mare, chiar dacă el se supune canoanelor monumentale în care privit de jos – se micșorează, proporțiile generale, nu sunt respectate, impresia generală având de suferit chiar dacă e realizat din marmoră.

Crucea apare în fig. 14 ca fiind susținută de un înger, plasat la nivelul solului, pe un postament mic în două trepte, ce susține mișcarea șoldie a personajului și acesta ușor disproporționat, capul nu respectă canonul clasicizat

https://biblioteca-digitala.ro

de șapte capete și jumătate. Realizarea artistică nu e riguroasă ca în cazul tendinței neoclasice, liniile nu sunt ferme, din contra, unduirile pietrei dau un aspect nenatural brațului ce susține crucea, care de astă dată este jumătate din dimensiunea personajului ce o susține.

Fig. 15

Crucea ca și coronament al unui stâlp paralelipipedic, apare în fig. 15 bogat ornamentată, cu volute descendente de acant mulate pe un postament trapezoidal. Deasupra lor, se înalță crucea proporționată, cu trei brațe egale, și o coroană de trandafiri admirabil lucrată, așezată în diagonală. Proporțiile sunt armonioase, întreaga compoziție dă un sentiment de echilibru și acceptare a morții, din perspectiva veșniciei sufletului.

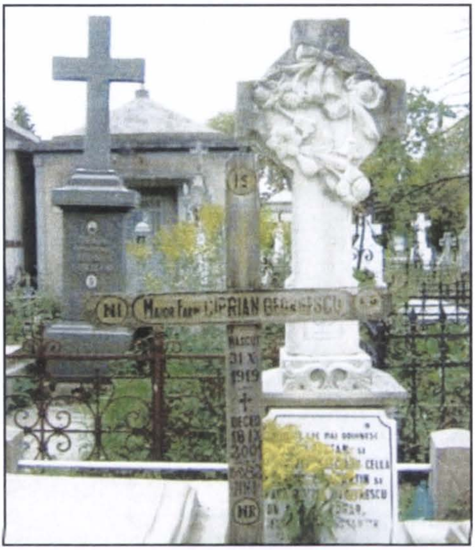

Fig. 16

În fig. 16, o cruce de dimensiuni medii, plasată pe un postament paralelipipedic – inspirat de altarele romane, se înalță flancată de un disc circular – simbol al lumii, acoperit de o coroană de flori diverse – narcise, lalele, trandafiri, reprezentarea fiind mai curând o stilizare decorativă a florilor decât una apropiată de realitate.

Și în fig. 17, raportul între postament și cruce este unul moderat, crucea este pusă în valoare prin dimensiune. Postamentul paralelipipedic are un coronament în arc de cerc multiplicat spre exterior, cu scopul de a proteja *clipeus*-urile de ceramică ale defuncților. Crucea are brațe egale, cu colțurile brațelor traforate în unghi drept, pentru un efect plastic inedit. Un crin își extinde inflorescențele spre brațele crucii într-o mișcare ascendentă de la baza crucii spre vârf. Crinul în tradiția occidentală are aceeași semnificație cu trandafirul – sângele Mântuitorului, care picură din rănile sale, se transformă în trandafiri.

În imaginea din fig. 18, crucea apare plasată la nivelul solului, fără alte artificii de monumentalizare a ei, cu brațele ușor curbate la capete, urmând forma discului circular din interior. Pe marginile discului compus cu crucea

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 17

Fig. 18

apar inscripţionate iniţialele lui Iisus Hristos. În centrul crucii apare o jerbă de crini ascendentă suprapusă unui epitaf inscripţionat într-o formă dreptunghiulară ce amintește de vechile înscrisuri ce trebuiau derulate pentru a fi citite.

Aspects of plastic funerary monuments in the cemetery "Sf. Gheorghe" from Pitești

In the diverse landscape of plastic Romanian funerary monuments, the cemetery "Sf. Gheorghe" from Pitesti falls on the same line of successor of a funerary traditions, generally Catholic and Orthodox, leaving most of the horizontal crypts, which crosses the simple discrete or ornate, vertical entry volumes, the token of appreciation from selected deceased. Funeral monuments are generally of the type: aedicola, stela, obelisk, cross. The material presents aspects of plastic funerary monuments in the cemetery "Sf. Gheorghe" from Pitesti.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Istoria unei vechi reședințe domnești: Palatul Ghica din Căciulați (Ilfov)

Narcis Dorin Ion

„Fermecătoarea proprietate de țară a prințului Alexandru Ghica, Pașcani, este Sans-Souci-ul său, unde se odihnește de grijile domniei. În apropiere de Pașcani fizionomia peisajului se schimbă, apar păduri și coline și între ele castelul cu parcul întins, pitoresc așezat. Așezarea depune mărturie, în mijlocul unui ținut sălbatic, romantic, despre ceea ce poate crea bunul gust"[1]. Astfel descria călătorul german Richard Kunisch, la jumătatea veacului al XIX-lea, palatul de la Pașcani-Căciulați clădit de domnitorul Alexandru Ghica în mijlocul unuia dintre cele mai frumoase parcuri amenajate în jurul Bucureștiului.

Denumirea localității – care, în epocă, s-a numit Căciulații Episcopiei – ar veni de la porecla primului proprietar, Alecu Ghica (1790-1857)[2], zis Căciulă Mare[3]. Până în 1948, moșia a fost cunoscută mai ales sub numele de Pașcani, deși acest toponim desemna doar un sat ce aparținea comunei Căciulați și unde s-au stabilit prima dată Ghiculeștii[4]. Primul proprietar al Pașcaniului a fost marele ban Dimitrie Ghica (1718-1803)[5]. Moștenind domeniul de la tatăl lor, frații Grigore și Alexandru Ghica au locuit doar temporar în acest sat iar în momentul partajării averii marelui ban Dimitrie Ghica moșia de la Pașcani a revenit principelui Alexandru Dimitrie Ghica. Neplăcându-i probabil așezarea, acesta a decis să-și construiască reședința de vară în satul Căciulați, păstrând însă și Pașcanii.

---

[1] Richard Kunisch, *Bukarest und Stambul. Skizzen aus Ungarn, Rumänien und der Turkei*, 1866, p. 125 [*apud* arh. Dana Harhoiu, *Ansamblul rezidențial de la Pașcani (Ilfov). O analiză arhitecturală și ambientală*, în „Revista Monumentelor Istorice", an LIX, nr. 1, București, 1990, p. 42.]

[2] Octav George Lecca, *Familiile boierești române. Istorie și genealogie (după izvoare autentice)*, cu adnotări, completări și desene de Mateiu Caragiale, ediție de Alexandru Condeescu, București, 2000, p. 300.

[3] C. Alessandrescu, *Dicționar geografic al județului Ilfov*, București, 1892, p. 103.

[4] *Ibidem*, p. 301.

[5] Octav George Lecca, *op. cit.*, p. 300; Paul Filip, *Bellu. Panteon național*, București, 1997, p. 43; în articolul *Din istoria Palatului Regal. Amintiri cu prilejul unor vechi socoteli* – publicat de Vladimir Ghika în „Convorbiri Literare", an XLVII, nr. 4, aprilie 1913, p. 346, 354 – Domnița Alexandrina Ghika, nepoata marelui ban Dimitrie Ghica, indică 1808 ca an al morții bunicului său.

https://biblioteca-digitala.ro

Dintre cei șase copii ai lui Dumitrache Ghica și ai Elenei Razu, doi și-au împletit destinul cu cel al reședinței din Căciulați: Alexandru Ghica, domnitorul Țării Românești (22 martie/3 aprilie 1834 – 7/19 octombrie 1842) și sora sa Pulcheria.

Ansamblul rezidențial de la Pașcani-Căciulați

Urmând exemplul constructiv al fratelui său, Alexandru Ghica va ridica la Căciulați – în anii 1830-1834[6] – aceleași componente definitorii ale unui ansamblu rezidențial domnesc, menit a fi nu numai locuință ci și decor al unui mod de viață din care nu a lipsit fastul: palat, biserică, seră, atenanse, toate frumos organizate în parcul vast de pe malul Pociovaliștei.

Palatul domnesc din Căciulați este construit pe trei niveluri – demisol, parter și etaj parțial – într-un sobru stil romantic de factură neoclasică, eleganța clădirii fiind dată de simplitatea decorațiilor și armonia proporțiilor. La finele secolului al XIX-lea, edificiul a suferit câteva transformări arhitecturale: frontonul dreptunghiular al corpului central etajat este modificat într-o formă triunghiulară, după cum se poate observa dintr-o acuarelă de epocă, realizată în anul 1857 de către baronul Vecsera, tatăl baroanei Vecsera care s-a sinucis împreună cu arhiducele Rudolf de Habsburg la Mayerling[7]. Din aceeași acuarelă, putem observa că, inițial, balustrada scărilor de acces în palat era realizată din zidărie plină, decorată cu amfore, ulterior fiind înlocuită cu una din feronerie iar în locul amforelor va fi amenajată în parc o fântână arteziană străjuită de trei îngerași. Pe fațada de nord a palatului – orientată spre parcul englezesc – accesul din și în parc se realizează prin intermediul unor monumentale scări de piatră cu balustrade din feronerie artistic lucrate în anul 1902[8]. Ca elemente de decor ale fațadei se remarcă coloanele adosate ce încadrează cele trei ferestre ale corpului principal al clădirii, capitelurile fiind neoclasice la nivelul parterului și baroce la nivelul etajului.

Planul interior al palatului este simplu, accesul în cele unsprezece camere realizându-se printr-un coridor la care se ajunge din holul mare. La etaj se accede prin două scări ce dau în holul care ne conduce spre salonul terminat în semiciclu, cu acces la un balcon ce oferă o minunată imagine a parcului, lacului și pădurii Pașcani. La parter încăperea centrală este salonul de recepții, lung de 14 m și lat de 8m, acesta fiind încadrat de fosta sufragerie

[6] Arhiva Comisiunii Monumentelor Istorice (în continuare A.C.M.I.), dosar 879/1945-1949 – Palatul Ghica din Căciulați, f. 5, 22.

[7] Vladimir Ghika, *Din istoria palatului regal. Amintiri cu prilejul unor vechi socoteli* de domnița Alexandrina Ghika, în „Convorbiri Literare", an XLVII, nr. 5, mai 1913, p. 463.

[8] Emanoil Hagi-Mosco, *București. Amintirile unui oraș. Ziduri vechi. Ființe dispărute*, ediție îngrijită de Dan Pleșia, Ștefan Pleșia și Mihai Sorin Rădulescu, București, 1995, p. 320.

https://biblioteca-digitala.ro

(inițial sală de biliard) și de biroul domnitorului, păstrat intact până în 1945. Din același hol de la parter pornea o scară realizată în 1900 pentru a comunica cu sufrageria mare de la demisolul palatului – „o încăpere mare cât cele două camere de deasupra din aripa dreaptă, vara de o răcoare delicioasă și umplută cu plante ca o seră", după cum își amintea Emanoil Hagi-Mosco.

A doua componentă a ansamblului rezidențial de la Pașcani-Căciulați este biserica din incinta parcului, cu hramul Adormirii Maicii Domnului, construită în anul 1832 de către domnitor, după un plan simplu, dreptunghiular. A fost restaurată în anul 1891și, patru decenii mai târziu, în 1931, repictată de G. Ioanid[9]. Și în cazul bisericii, constatăm o diferență majoră de stil arhitectonic față de capela-paraclis zidită în 1833 de fratele lui Alexandru Ghica, domnitorul Grigore Ghica, pe moșia de la Colentina-Tei.

Palatul și paraclisul domnesc erau înconjurate, în vastul parc peisager (15 ha), de mai multe construcții, cu destinațiile cele mai variate, definite astfel conform unui plan de situație realizat în 1946: două bazine, o casă de musafiri, o școală, o seră de flori, două clădiri pentru rezervorul și pompa de apă, patru grajduri, o clădire destinată bucătăriei de vară, sediu administrativ, o clădire denumită „Vila roșie", o magazie de grâu, un porumbar, o remiză, două ghețării și un grajd pentru păsări[10]. Cu totul remarcabil este pavilionul serei, în care se cultivau iarna plante decorative și exotice, a cărui arhitectură îmbină elementele de zidărie cu cele de feronerie și sticlă, având corpul central ușor înălțat față der restul ansamblului. Grădinarul care se ocupa de seră era de origine franceză și – își amintea Emanoil Hagi-Mosco – „zilnic erai trezit dimineața de zgomotul făcut de greblă în aleile cu nisip din grădina totdeauna minunat îngrijită"[11].

Un alt element important care completa parcul era lacul „închis între două dealuri mai ridicate: de-o parte grădina, de alta pădurea; cu insulițe de papură care se mutau din loc în loc după cum sufla vântul și, la anumită perioadă a anului, brăzdat de nuferi, pe ale căror frunze verzi broaștele își voalizau onomatopeele"[12]. De pe lac se putea ajunfe, cu lotca pescarilor, în pădurea în care se puteau vâna iepuri, lupi sau mistreți.

Parcul palatului creează, prin aleile sale străjute de arbori seculari, minunate perspective înspre palat, lac sau pădure. Farmecul său constă și în elementele decorative cu care a fost înzestrat: bazine și fântâni arteziene, statui (între care *Fortuna cu cornul abundenței)*, gloriete, izvoare, stânci și

[9] Nicolae Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, vol. I, p. 127.

[10] A.C.M.I., dosar 879/1945-1949, f. 112.

[11] Emanoil Hagi-Mosco, *op. cit.*, p. 325.

[12] *Ibidem*, p. 324.

https://biblioteca-digitala.ro

cascade artificiale[13]. Fântânile şi bazinele parcului erau alimentate de la un castel de apă printr-un sistem hidrotehnic şi o reţea de conducte. Prin compoziţia sa de factură peisageră, în stil romantic, parcul palatului de la Căciulaţi este sigur opera unui arhitect peisager, al cărui nume nu se cunoaşte deocamdată, sau – mai sigur – a inginerului Vladimir Moret de Blaremberg, care s-a căsătorit cu sora domnitorului, Pulcheria Ghica, stăpânind împreună domeniul rezidenţial de aici.

Palatul şi proprietarii săi

Primul proprietar al palatului, domnitorul Alexandru Ghica, a iubit foarte mult reşedinţa din Paşcani-Căciulaţi, pe care a mobilat-o cu mult gust, preponderent în stil *Empire*. De altfel, şi palatul domnesc din Bucureşti fusese mobilat cu piese de toată frumuseţea ce aparţineau însuşi domnitorului şi care – după dispariţia sa – au fost împărţite între moştenitori. „Unele [dintre piesele de mobilier] mai trăiesc şi ar fi demne de o reproducere fotografică, din pricina înaltei lor valori artistice legată cu vreo amintire istorică – îşi amintea prinţesa Alexandrina Ghika, nepoata domnitorului. Cele mai frumoase se găsesc acuma în castelul din Paşcani, fosta reşedinţă de vară a domnitorului: un lavabo mai cu seamă, lucrat după gustul împărătesei Iosefina [a Franţei – n.n.], este o adevărată bucată de muzeu. Pereţii erau împodobiţi cu cu nişte gobelinuri din veacul al XVII-lea, referindu-se la vizita ambasadei siameze la curtea lui Ludovic al XIV-lea. Aceste gobelinuri moştenite de mine au fost cumpărate de către regele Carol şi s-au întors astfel la vechiul lor domiciliu"[14].

În acest cadru istoric şi-a petrecut domnitorul multe momente de loisir şi tot aici a dat Alexandru Vodă mai multe recepţii cu caracter diplomatic. Recepţiile şi balurile de la Căciulaţi aveau loc în salonul mare al palatului. mobilat în întregime în stil *Empire*, şi în care – după cum consemna Emanoil Hagi-Mosco – „console de marmură pe picioare aurite ofereau cofeturile timpului; oglinzi mari pe ambele ziduri laterale profilau eleganţa siluetelor, canapele de-a lungul zidurilor şi fotolii aşezate între ferestrele din fundul sălii pofteau musafirii. În colţurile de lângă uşă, două sobe mari albe din porţelan Meissen cilindrice dădeau căldura necesară în timpul iernii. În tavan, două mari policandre, în formă de roată, aurite, lăsau să cadă din numeroasele lor braţe calda lumină a lumânărilor, atât de prielnică obrajilor femeieşti"[15].

---

[13] Vezi, pe larg, Dana Harhoiu, *Ansamblul rezidenţial de la Paşcani (Ilfov). O analiză arhitecturală şi ambientală*, în „Revista Monumentelor Istorice", an LIX, nr. 1, 1990, p. 36-45.

[14] Vladimir Ghika, *loc. cit.*, p. 458.

[15] Emanoil Hagi-Mosco, *op. cit.*, p. 322.

https://biblioteca-digitala.ro

Cum domnitorul nu fusese căsătorit niciodată – deși în sufletul său se zbătuseră multe pasiuni – onorurile de la palatele din București și Căciulați erau făcute de sora domnitorului, Pulcheria Ghica, aflată atunci „în toată floarea vârstei și a frumuseții" – după cum o caracteriza fiica sa, Alexandrina. O mare iubire înfiripată între Alexandru Ghica și contesa Elisabeta von Suchtelen (născută Lanskoi) a dus nu numai la exilul acesteia la Neapole și Florența, dar – după sfârșitul carierei politice a lui Vodă Ghica, în octombrie 1858[16] – și la părăsirea țării și a reședinței din Pașcani de către domnitor. Despre romantica poveste de dragoste dintre domnitor și contesă stau mărturie nenumăratele scrisori din perioada 1828-1832 adresată de Vodă iubitei sale. A fost – în aprecierea prințesei Alexandrina Ghica – „o iubire nedesmințită, cu toată îndepărtarea, trecerea anilor, sbuciumările unei vieți agitate, timp de mai bine de un sfert de veac"[17]. În mod simbolic, domnitorul a închis ochii la Florența, în 1862, „cu capul pe o perniță în care zăcea îngropat, în puful mătăsos, un mititel pantof de atlas alb purtat de contesă la balul unde o văzuse pentru întâia-și dată"[18].

După plecarea din țară a domnitorului, palatul de la Căciulați rămâne în administrarea fratelui său mai mare, banul Mihai Ghica, acesta trimițându-i în Italia veniturile produse de exploatarea moșiei, așa cum făcuse – în anii 1851-1855 – administratorul Johann Antonovici. Prin testament, Alexandru Ghica a lăsat moștenire domeniul Pașcani-Căciulați sorei sale Pulcheria (Profira) Ghica, căsătorită cu generalul Nicolae Mavros și – din 1830 – cu colonelul Vladimir Moret de Blaremberg.

Astfel palatul și parcul de la Căciulați, cu toate componentele ansamblului rezidențial, trec în posesia familiei Blaremberg. Ramura română a familiei van Blaramberghe se trage din Jean Moret de Blaremberg (1772-1831), maior în armata rusă, inspector al vămilor și consilier de stat, efectuând și pasionante cercetări arheologice în Crimeea[19]. Unul din cei șapte fii ai săi este colonelul Valdimir Moret de Blaremberg (1811-1846), care a venit în Țara Românească în 1828, fiind încadrat în armata română cu gradul de colonel. A ocupat și funcții civile: director al Serviciului de Inginerie (realizând un important plan al Bucureștiului), vornic al închisorilor și logofăt al Credinței[20]. Din căsătoria sa cu, Pulcheria Ghica (m. 1879), sora domnitorului, au rezultat trei copii:

[16] Lucian Predescu, *Enciclopedia României. Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, p. 358.

[17] Vladimir Ghika, *loc. cit.*, p. 351.

[18] *Ibidem.*

[19] Theodor Cornel, *Figuri contimporane din România. Dicționar biografic*, Partea întâi, București, 1909, p. 308.

[20] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Nicolae Moret de Blaremberg (1837-1896), Constantin Moret de Blaremberg (1838-1886) și Alexandru Moret de Blaremberg. Domeniul de la Căciulați a rămas moștenire celor trei fii, dar soția colonelului Constantin Moret de Blaremberg, Maria Băleanu (1840-1924), va răscumpăra și părțile de moșie ale cumnaților, rămânând unică proprietară a palatului și a moșiei în suprafață de 1531 ha (din care 150 ha islaz, 2 ha vie, 800 ha pădure)[21].

Constantin Moret de Blaremberg îmbrățișase – ca și tatăl său – tot cariera militară ajungând până la gradul de colonel și îndeplinind, pe rând, funcțiile de aghiotant al domnitorilor Alexandru Ioan Cuza și Carol de Hohenzollern, prefect al Poliției Capitalei și deputat în Parlamentul României. A fost pasionat de sport și în special de echitație, motiv pentru care a înființat la Căciulați una din cele mai importante herghelii din țară, caii săi de curse participând la concursuri desfășurate în Franța și Anglia, unde au câștigat importante premii. Tot colonelului Constantin Moret de Blaremberg i se datorează înființarea unui dintre primele ziare sportive din România, intitulat *Sportul*.

Din cei cinci copii ai colonelului Constantin Moret de Blaremberg și ai Mariei Băleanu [Irina, Maria, Vladimir (m. 1882), Nicolae (1868-1872) și Elena (1869-1872)], doar cele două fiice, Maria (1865-1954) și Irina (1864-1955)[22], vor locui mult timp la Căciulați, împreună cu soții lor, Nicolae Filipescu, marele om politic conservator, și diplomatul Edgar Mavrocordat, fiecare familie având câte un apartament de două camere în palat. Cât timp se afla la Căciulați Nicolae Filipescu, acesta invita numeroși prieteni și amici politici, între care Ion Gh. Duca, viitorul prim ministru al României (1933), istoricul Nicolae Iorga, scriitorul Barbu Ștefănescu-Delavrancea. Din rândul numeroaselor rude care au trecut pragul palatului din Pașcani-Căciulați amintim pe banul Grigore Băleanu, fratele Mariei Blaremberg, Alexandru Ghica, monseniorul Vladimir Ghica, Anica Filipescu, Olga Rethoridi, Grigore și Dinu Filipescu, Camil de Roma ș.a.[23]

După moartea Mariei Blaremberg, în 1924, domeniul de la Căciulați a rămas în proprietatea fiicei sale Irina (1864-1955), căsătorită – la 1 septembrie 1885 – cu diplomatul Edgar Mavrocordat (5 ianuarie 1857 – 19 aprilie 1934)[24], care s-au îngrijit pe mai departe de restaurarea și conservarea palatului domnesc (realizarea unor subzidiri pentru consolidare), păstrând cu sfințenie toate relicvele trecutului și obiectele de patrimoniu pe care acesta le adăpostea (și

[21] C. Alessandrescu, *op. cit.*, p. 103.

[22] Dan Berindei, *Arbore genealogic al urmașilor lui Constantin Brâncoveanu*, anexă la volumul *Constantin Brâncoveanu*, redactori coordonatori Paul Cernovodeanu și Florin Constantiniu, București, 1989, tabelul III B.

[23] Vezi Emanoil Hagi-Mosco, *op. cit.*, p. 324-325.

[24] Dan Berindei, *loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

completând mobilierul *Empire* cu piese cumpărate din Transilvania). Această pasiune pentru frumos și grija de a păstra moștenirea istorică a domnitorului Alexandru Ghica au fost rațiunile pentru care Irina Mavrocordat a luptat din răsputeri – în anii 1945-1948 – pentru păstrarea intactă a acestui adevărat tezaur istoric de la Căciulați. Fără succes însă, timpurile cumplite ce au urmat instaurării regimului comunist aducând cu sine devastarea, devalizarea și distrugerea parțială a componentelor ansamblului rezidențial de la Pașcani-Căciulați.

Interioarele de epocă

Mărturiile celor ce au vizitat în perioada interbelică palatul de la Căciulați converg în descrierea unei reședințe princiare mobilată cu mult bun gust, cu piese de mare valoare, care au fost păstrate cu pietate de urmașii domnitorului. Casa devenise – sub stăpânirea familiilor Blaremberg și Mavrocordat – un adevărat muzeu dedicat domnitorului întemeietor al acestei așezări. Aidoma principesei Martha Bibescu, care restaurase și remobilase, în anii interbelici, palatul domnitorului Constantin Brâncoveanu de la Mogoșoaia, Irina Mavrocordat a păstrat cu grijă moștenirea lăsată de domnitorul Alexandru Ghica, făcând să ne parvină azi – deși degradat de vreme și de indiferența cu care a fost folosit după 1948 – una din puținele reședințe domnești autentice de la începutul veacului al XIX-lea.

Invitat de omul politic Nicolae Filipescu să viziteze parcul și palatul de la Pașcani-Căciulați, marele istoric Nicolae Iorga ne-a lăsat o prețioasă descriere a domeniului și a interioarelor de epocă, cu atât mai valoroasă cu cât astăzi nu se mai păstrează nimic din piesele de mobilier și obiectele de artă pe care le adăpostea odinioară palatul zidit de Alexandru Ghica Vodă. „Casa a primit mari și scumpe împodobiri, până și în lunile din urmă – consemna Iorga. Dar în durarea ei harnică, în zidul ei ca pentru vecie, ca și în luxul ales, ca o amintire din elegantul veac al XVIII-lea, se vede întipărirea ființei acelui ce a clădit-o. Pretutindeni el e pomenit, în chipuri, lucruri și scrise. Colo, deasupra ușii biuroului, se văd portretele în acuarelă ale Ghiculeștilor din această ramură: sus, banul Dumitrachi bătrânul și fratele său, Grigore Alexandru Vodă, pe care l-a înjunghiat la Iași trimesul Sultanului. Apoi, trei frați în ișlice, cu barba roșcată, foarte înălbită la doi dintre dânșii; cel din mijloc are fund alb la ișlic și a fost Domn, va să zică. Sunt: Grigore Dimitrie Vodă de la 1822, om bun, ocrotitor, pașnic și cu multă evlavie, și frații săi, Scarlat și generalul Constantin, mort în Ardeal. Acum, în alt rând, vine un om frumos, distins, cu ochii foarte mari, negri, mustața răsucită cu o ștrengărie de veșnic tânăr, cu alba față prelungă, mică, între cârlionții și tupeul romantic. Acela e însuși stăpânul, veșnicul stăpân al casei, oricine ar veni în urma lui. Lângă dânsul, spătarul

https://biblioteca-digitala.ro

Constantin, și el în uniformă modernă, rusească, foarte strălucitoare de aurării și decorații, și, în frac civil, alt frate, Mihai, care a fost arheolog, numismat și a avut de fiică pe frumoasa scriitoare Dora d'Istria, scriitoare de gânduri și nu de poezie. Se mai văd două femei, două surori, în rochii de modă uitată.

Și dincoace și dincolo apar în portrete mari Banul bătrân și cei trei frați mai tineri, cu uniforme și frac. Ceasornicul acela de cristal de rocă, între două sfeșnice din aceeași materie limpede, arată – prin învârtitura neobișnuită a stâlpilor groși și prin semilunele aurite din vârf – că e un dar al Padișahului. Supt el e întinsă strălucitoarea sabie, care nu s-a luptat niciodată și n-avea voie să se lupte. La masa aceia scria, în timpuri, Măria Sa și în saltarele ei se amestecau *viedomoști*, – rapoarte –, ofisuri pregătite și scrisori de dragoste în franțuzește, căci frumosul Domn fără doamnă a iubit până târziu. Încă un dar turcesc, lighianul cu ibric de cristal și aur, colo. Cusături cu vulturul muntean, cu crucea în gură și cu cununa domnească pe cap, fel de fel de lucruri de masă, cum nu se mai fac astăzi.

În aceste două odăi largi, luminoase, care sunt un muzeu locuit, se văd chipuri regale și împărătești, dăruite de aceia chiar pe care-i înfățișează. Ba iată și un tablou turcesc, lucru nou pe la 1830: sultanul Mahmud, foarte caraghios, stângaciu și tărcat, trece fudul pe dinaintea nizamilor săi, creați în locul ienicerilor măcelăriți, și ce cuminte e șirul acestor ostași europeni, care-și arată însușirea lor de civilizație stând ca niște scobitori înaintea păpușii împărătești, călare pe un cal de lemn! Bibliotecile adună cele mai bune cărți franceze, multe opere donate, scrieri românești de-ale timpului, pecetluite cu stema pe care o țin doi lei. Și, dacă te duci în cutare șopron, vei găsi între multă lemnărie veche și fierărie ruginită, marea caretă de gală, cu roțile uriașe, hamurile bătute cu stema aurită, aurării sculptate deasupra, cu îmbrăcăminte de mătasă roșie, țesută cu coroane și inițiale. Astăzi însă, așa de sfărâmată, crăpată, ștearsă, uitată – ca și cum n-ar mai fi fost vremea alaiurilor de altădată, când acel om subțiratec și mlădios, cu ochii mari adânci, părul negru buclat și mustața de cavaler, era Domnul țării: «Io Alexandru Dimitrie Ghica, Voevod și Domn»!"[25].

Un invitat străin al reședinței din Căciulați, Derek Patmore, aprecia în anul 1939 palatul fostului domnitor ca fiind „un rar exemplu al stilului Empire, foarte interesant, dar puțin cunoscut"[26]. Sosit la Căciulați într-o după-amiază caldă de vară, peregrinul englez a fost primit de stăpâna casei, prințesa Irina Mavrocordat, care i-a oferit un ceai în încântătorul chioșc chinezesc din grădină. „Era fermecător să stăm la umbra copacilor cu gazda noastră, care e

[25] N. Iorga, *România cum era până la 1918. I. România „Munteană"*, ilustrații de Liliana Iorga, București, 1939, p. 356-358.

[26] Derek Patmore, *Invitation to Roumania*, London, 1939, p. 18.

https://biblioteca-digitala.ro

o bătrână doamnă ce prezidează asupra mesei încărcate cu un simț al demnității și fastului ce aducea aminte de eticheta timpurilor de demult – consemna Patmore. Erau numeroase platouri cu sandwichuri, prăjituri, un samovar cu ceai și vin din cel pe care-l preferai. Întreaga scenă mi-a amintit de petrecerile câmpenești din secolul al XVIII-lea"[27]. Casa însăși se potrivea acestei concepții romantice din prima jumătate a celui de-al XIX-lea veac: „Înăuntru camerele fuseseră păstrate așa cum erau ele în vremea ultimului prinț domnitor și marele salon semi-circular cu mobilierul său Empire împreună cu candelabrele și draperiile sale evoca perioada anilor 1830 când fusese clădită".

O mărturie extrem de importantă despre modul de viață și interioarele de epocă ale palatului din Căciulați – în perioada interbelică – o întâlnim la istoricul și genealogul Emanoil Hagi-Mosco, autorul unui important volum intitulat *București. Amintirile unui oraș. Ziduri vechi. Ființe dispărute*[28]. Înrudit cu Mavrocordații, Emanoil Hagi-Mosco a avut șansa, în anii interbelici, să locuiască mai mult timp în palatul lui Ghica-Vodă, care îi apărea „arătos și destul de încăpător, dacă ținem seama că Alexandru Ghica nu era căsătorit și nu avea copii legitimi"[29].

Emanoil Hagi-Mosco ne descrie biroul domnitorului, rămas neschimbat până în perioada interbelică: „Pe biroul așezat cu fața spre ferestre, călimara cu penele de scris așteptând ca mâna domnească să le ia pentru a semna vreo hârtie de stat, vreun pergament de acordare de cinuri sau, cu alt suflet, să aștearnă pe hârtie cuvinte duioase către îndepărtata dragoste, contesa Suchtelen, trăitoare și visătoare sub limpedele cer albastru al Florenței. Alături, pecetea gata să răcească ceara caldă încă de pe acte și scrisori. În sertare, hârtii de pe vremuri și – într-unul din ele – corespondența cu iubita, căreia i-a rămas legat până la moarte, părăsind pentru ea țară și cămin. (...) Când intrai în acea încăpere erai înconjurat de o atmosferă tainică și, fără voie, te lăsai cuprins de acea *anima rerum* , acel suflet care sălășluiește în lucrurile din trecut. Între ferestre, pe o comodă de marmură, domnea un ceasornic de cristal transparent, de mari dimensiuni, cu cifre turcești, străjuit de două sfeșnice în spirale groase din același cristal, cu semiluna în vârf, dar al Sultanului, în schimb a cine știe câte pungi și îngrijorări. Dedesubt, într-o cutie lungă de catifea, o prea frumoasă sabie de paradă apuseană, cu mânerul bătut în diamante, iarăși dar al Sultanului, și pierită în timpul ocupației germane din 1917. (...) Pe o consolă un splendid lighean cu ibricul lui, de cristal cu aurături. Pe zid, portretul stăpânului, opera pictorului Negulici, protejat al lui Ghica, cu aceeași atitudine îngâmfată de pe

[27] *Ibidem.*
[28] Ediție îngrijită de Dan Pleșia, Ștefan Pleșia și Mihai Sorin Rădulescu, București, 1995.
[29] Emanoil Hagi-Mosco, *op. cit.*, p. 318.

https://biblioteca-digitala.ro

toate numeroasele sale portrete. În colț, spre ușă și fereastră, o coloană de marmură susținând un ogar ridicat în două picioare, de marmură, operă cumpărată de Vodă din Italia. Pe peretele de lângă ușa către coridor, un rastel cu numeroase și frumoase arme. (...) De cealaltă parte, lângă o canapea *Empire*, o bibliotecă cu cărți clasice franceze și cu vechi tipărituri românești. Tot aici, pe zid, în fața unui tablou în ulei, reprezentând un fel de revistă ostășească a unui sultan, un tablou în culori, pe care sunt adunați numeroși membri din familia Ghiculeștilor, începând cu banul Dimitrie bătrânul, autorul tuturor Ghiculeștilor din Muntenia. Fratele său, nenorocitul de Grigore al Moldovei, tăiat din poruncă turcească, stă alături. Și alții în giubea, uniformă și frac dau o notă cu totul aparte acestei aglomerări familiale, din care lipsește Dora d' Istria"[30].

Același Hagi-Mosco ne povestește cum se desfășura o zi la palatul din Pașcani-Căciulați: „Viața zilnică era orânduită cu sfințenie. Dimineața la ora 8 se lua cafeaua cu lapte în grădină, într-un chioșc acoperit, de fier, aproape de palat, străjuit de o statuie de fier reprezentând o femeie care, de nu mă înșel, avea un ulcior în mână. Era botezată *La dame de fer*. Pe vreme de ploaie, putea să ți se aducă în odaie cafeaua. Mesele își aveau regula lor. La 12 dejunul, la 7 și jumătate seara prânzul. Se anunța prin dăgănitul unui clopot, așezat în grădina din față, lângă scaune și mese, loc de adunare după asfințit. Prima chemare cu un sfert de oră înainte de masă, a doua la cinci minute și a treia la 12 precis, când nu se admitea nici o întârziere. Clopotul fiind destul de mare, i se auzea dăngănitul în orice parte a proprietății te-ai fi aflat. Mâncarea se aducea pe un cărucior cu tava cu cărbuni și, la nevoie, se încălzea lângă sufragerie. Adaug că și în această parte a subsolului era o ușă corespunzătoare camerei celei mici, care astupa coridorul de la etaj. La ora patru se aducea în salon tava cu dulcețuri și răcoritoate, cu apa de la gheață"[31].

Palatul în vremuri de restriște

Până la izbucnirea celui de-al doilea război mondial, viața a curs liniștit la palatul din Căciulați, Irina Mavrocordat primindu-și în același cadru patriarhal prietenii. În anii războiului, fosta reședință domnească a lui Alexandru Ghica Vodă a servit ca loc de refugiu pentru diplomații de la Legația Franței[32].

Situația de război în care se afla România s-a repercutat negativ și asupra palatului din Căciulați, în parcul de aici Comandamentul Aeronautic depozitând – în octombrie 1943 – „o mare cantitate de butoaie de benzină", după cum reclama Comisiunii Monumentelor Istorice Irina Mavrocordat,

[30] Emanoil Hagi-Mosco, *op. cit.*, p. 320-321.

[31] *Ibidem*, p. 324.

[32] A.C.M.I., dosar nr. 879/1945-1949, f. 88 verso.

https://biblioteca-digitala.ro

proprietara palatului[33]. Cum palatul adăpostea prețioase tablouri, documente și piese de patrimoniu iar butoaiele de benzină prezentau cel mai mare risc de incendiu, președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, Alexandru Lapedatu, a intervenit pe lângă ministrul de Interne pentru a muta butoaiele în alt loc[34].

Anii tulburi ce au urmat încheierii celui de-al doilea război mondial au adus cu ei transformări sociale ce aveau să distrugă finalmente o întreagă elită: boierimea română. Evident că unor asemenea transformări radicale din societatea romăească postbelică nu îi putea scăpa o reședință princiară ca cea de la Căciulați, deși Irina Mavrocordat a făcut eforturi disperate spre a-l salva de la distrugere. Un prim pas în această acțiune de salvare a palatului din Căciulați a fost declararea lui ca monumet istoric, prin aceasta Irina Mavrocordat sperând că va obține protejarea clădirii și o întrebuințare adecvată a acesteia. Aidoma Marthei Bibescu, care în același an, 1945, obținuse semnarea unui decret regal de clasare a palatului de la Mogoșoaia ca monument istoric[35], ceea ce nu a salvat – după 1949 – domeniul și palatul zidit de Constatnin Brâncoveanu de la naționalizare și devalizare, și Irina Mavrocordat s-a legănat în iluzia că declararea palatului lui Alexandru Ghica drept monument istoric ar atrage după sine și protejarea domeniului din Căciulați. Deși intenția Comisiunii Monumentelor Istorice de clasare a palatului a fost mai mult decât nobilă – și gestul acesta s-a multiplicat în cazul unor castele, palate și conace importante din țară – tranziția violentă spre comunism a dus la încăcarea flagrantă a acestor decrete și degradarea progresivă a clădirilor rezidențiale reprezentative.

Apreciind că numai punerea sub protecția Legii privind conservarea și restaurarea monumentelor istorice putea salva palatul de vandalizările ce se petreceau în epocă la tot pasul, Irina Mavrocordat s-a adresat la 7 aprilie 1945 lui Alexandru Lapedatu, președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, rugându-l „a clasa ca monument istoric acest palat cu parcul de 16 hectare și cu clădirile anexe, care datează toate din timpul Domnitorului – 1830”[36]. În chiar aceeași zi – 7 aprilie 1945 – Comisiunea Monumentelor Istorice a clasat ca monument istoric palatul și parcul din Căciulați, informându-l de acest lucru și pe primarul comunei Căciulați[37]. În mai puțin de trei luni, palatul și parcul de la Căciulați au fost clasate monument istoric prin Decretul Regal nr. 2023 din 26 iunie 1945, semnat de Regele Mihai I al României și contrasemnat de Mihai Ralea, ministrul Artelor.

[33] Ibidem, dosar nr. 879/1945-1949, f. 37.

[34] Ibidem, dosar nr. 878/1943-1949, f. 10.

[35] Vezi Narcis Dorin Ion, *Mogoșoaia. Trei secole de istorie (1702-2002)*, cuvânt înainte de Dan Nasta, București, 2002.

[36] Ibidem, dosar nr. 879/1945-1949, f. 64.

[37] Ibidem, f. 50.

https://biblioteca-digitala.ro

Deși palatul fusese clasat monument istoric, în dispreț total față de acest lucru autoritățile locale din Căciulați și-au manifestat – în 16 iulie 1945 – intenția de a parcela parcul și de a transforma fosta reședință domnească în ... baie publică! Informată de această destinație utilitară ce urma a se da palatului, Comisiunea Monumentelor Istorice a ripostat prompt, cerând Prefecturii județului Ilfov și Ministerului de Interne ca – „față de importanța istorică și artistică a acestei foste reședințe de vară a domnitorului Alexandru Ghica" – „să se ia măsurile necesare pentru a nu se schimba destinația acestui monument istoric"[38]. Răspunsul Prefecturii județului Ilfov, datat 14 august 1945, asigura Comisiunea Monumentelor Istorice că „s-au dat dispozițiuni organelor comunale să respecte atât castelul, cât și parcul cu dependințele înconjurătoare"[39]. În zadar, însă!

La 3 aprilie 1946 Ministerul Agriculturii și Domeniilor a hotarât să treacă palatul și parcul de la Căciulați în administrarea Ministerului Artelor. În consecință, Camera Agricolă era rugată să predea cu proces verbal și cu inventar palatul cu dependințele, împreună cu tot mobilierul existent. În plus, în termen de 30 de zile de la această înștiințare, Centrul de mașini agricole instalat în palat trebuia mutat în altă parte „pentru ca Ministerul Artelor să poată intra efectiv în folosința și îngrijirea lui, în conformitate cu legea care prevede declararea monumentelor istorice". Dată fiind indiferența noilor stăpâni ai domeniului, Irina Mavrocordat înțelegea să își asume costurile reparațiilor strict indispensabile pentru a împiedica colapsul monumentului.

Toamna anului 1946 a adus o modificare a statutului domeniului Căciulați, la 15 septembrie comisia de plasă din Balotești pentru îndrumarea aplicării reformei agrare în județul Ilfov – în acord cu hotărârea Comitetului local Căciulați din 25 iulie 1946 – exceptând de la expropriere palatul și parcul înconjurător, proprietate a Irinei Mavrocordat, pe motiv că a fost declarat monument istoric și că parcul este supus regimului silvic.

Deși organele locale o îndepărtaseră din palat în anul 1945, Irina Mavrocordat a decis, la 1 octombrie 1946, să închirieze fosta reședință domnească din Căciulați Președinției Consiliului de Miniștri, în scopul înființării aici a unei case pentru oaspeții străini[40]. Era singura modalitate de a salva palatul de devastările la care era supus din partea localnicilor. Contractul de închiriere a fost încheiat cu reprezentantul guvernului, Ștefan Crudu, pe o perioadă de opt ani, pentru suma globală de 80.000.000 lei, la care se adăuga „obligațiunea pentru Președinție de a face palatului un minim de reparații"[41]. Cu sinceritate,

[38] Ibidem, f. 35.
[39] Ibidem, f. 69.
[40] Ibidem, f. 114.
[41] Ibidem, f. 81.

https://biblioteca-digitala.ro

demnitarul guvernamental constata și sublinia adevărurile dureroase privind situația palatului în anii 1945-1946, când a fost jefuit de localnici: „Mobila, documentele și obiectele din interiorul palatului constituiau averi artistice, culturale și documentare de o valoare incomensurabilă. Aceste valori *erau intacte* la 4 iulie 1945, dată când palatul a fost clasat monument istoric. De la acea dată însă, nimeni nu s-a mai îngrijit de toate aceste bunuri de o importanță culturală care depășește cadrul istoriei și literaturii românești. Castelul a fost supus din partea unor *bande de țărani inconștienți unor sistematice spargeri și prădăciuni până în ziua când l-am închiriat (este simptomatică pentru starea lui chiria de 10 milioane anual)*"[42].

Lucian Stupineanu nu s-a sfiit să-i arate ministrului Ion Pas proporțiile dezastrului abătut asupra palatului de la Căciulați: „Draperii de mătase orientale și tapiserii de Damasc a fost tăiate cu cuțitele și se găsesc în casele țăranilor sub formă de preșuri. Cristaluri venețiene de o valoare rară zac în țăndări pe cuprinsul palatului. Mobila este în întregime distrusă sau desperecheată. Plăci de faianță artistic lucrate din secolul XVI și XVII sunt reduse la cioburi. Firmane domnești de la Înalta Poartă au fost transformate în obiele de opinci. Documente originale, manuscrise cu vechime de peste o sută de ani sunt risipite în mii [de] foi volante gălbejite. Unele din ele au fost găsite aruncate în colțuri, după ce serviseră la foarte prozaice întrebuințări. Tablouri cari ar fi putut figura cu cinste în muzee naționale sau străine sunt sfârtecate cu cuțitul". Situația era cu atât mai absurdă și mai gravă cu cât „în cursul operațiunilor militare din toamna anului 1944-primăvara anului 1945 nu au fost atinse cu nimic" iar „palatul și interiorul lui au fost bine întrebuințate pe timpul războiului, când a servit de loc de refugiu Legației Franței"[43]. Raportul secretarului general al guvernului se încheia cu o constatare amară: „Din valorile cari au existat cândva acolo nimic nu va putea fi recuperat. *Totul este distrus*".

Din păcate, Ministerul Artelor a declinat propunerea de a prelua contractul de închiriere, hotărârea fiind luată „în urma constatării că Departamentul nostru nu posedă fondurile necesare pentru executarea reparațiilor determinate de conservarea palatului de la Pașcani-Căciulați"[44]. Și iată cum, aceeași eternă problemă a banilor a dus la irosirea unei șanse reale de salvare a palatului Ghica din Căciulați, căruia nu numai că i s-ar fi dat o destinație onorantă pentru guvernul român dar care ar fi putut intra, cu acest prilej, într-un proces de restaurare ce ar fi stopat degradările pe care trecerea timpului le adusese clădirii.

[42] Ibidem.
[43] Ibidem.
[44] Ibidem, dosar nr. 878/1943-1949, f. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

După abdicarea regelui Mihai I la 30 decembrie 1947 și instaurarea Republicii Populare Române, autoritățile locale au decis – în mod arbitrar și fără motive justificate – să rechiziționeze, în ianuarie 1948, palatul și parcul lui Alexandru Ghica, cu toate construcțiile și terenurile aferente. Pentru această expropriere forțată și ilegală, proprietara palatului nu a primit nici o chirie sau despăgubire! „Cu ocazia rechiziționării – consemna Irina Mavrocordat într-un memoriu adresat Ministerului Cultelor și Artelor – administratorul meu fiind isgonit, palatul cu întreg mobilierul, obiectele de artă și biblioteca au rămas în voia întâmplării, astfel că o parte din mobilier și obiecte de valoare au fost înstrăinate și degradate, riscându-se ca și restul să piară fără urmă dacă nu se iau măsuri urgente, ceea ce constituie o pagubă nu numai pentru mine personal, dar chiar pentru interesul general, pentru colectivitate și pentru Ministerul Artelor, întrucât toate aceste bunuri, precum și o parte din mobilier și obiectele de artă au o valoare istorică și artistică prin faptul că au aparținut fostului domnitor al Țării Românești, Alexandru Ghica, care a avut reședința de vară la Căciulați"[45]. În urma acestor măsuri, domeniul din Căciulați a fost rechiziționat în întregime pentru stat, în clădirile complexului rezidențial fiind instalate sediile mai multor autorități locale: Siguranța Statului, Judecătoria Mixtă Comunală, Partidul Muncitoresc Român, Societatea „Romlacta" și Cooperativa locală[46]. Deși cu paza palatului fusese încărcinat și un custode, în persoana lui Constantin Lapteș, mare parte din mobilierul și lucrurile de valoare au fost date spre folosință diferitelor autorități și oamenilor din sat fideli noului regim, așa cum s-a întâmplat cu toate conacele expropriate după 1948.

Începând cu anul 1949, palatul de la Căciulați va deveni sediu al Securității locale, până în anul 1951[47]. Ulterior, în palat va fi amenajat un cămin de odihnă al Academiei Române, destinație pe care o are și astăzi.

The history of an old princely residence: The Ghica Palace of Căciulati

Following the constructive example of his brother, Alexandru Ghica built at Căciulați – during the period 1830-1834 – the same composing elements of a princely residential compound, meant to be not only a dwelling but also the ornamentation of a life style in which the pompous has always been present: palace, church, greenhouse, atenanse, all beautifully organized in the vast park on the Pociovaliște river bank.

[45] Ibidem, dosar nr. 879/1945-1949, f. 115.

[46] Ibidem, f. 125, 126.

[47] „România Liberă" din 24/25 octombrie 1992; Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, p. 88.

https://biblioteca-digitala.ro

The princely Palace of Căciulați is built on three levels – demisol, ground floor and partly first floor – in a serious Romantic style of neoclassic influence, the elegance of the building being given by the simplicity of the ornamentation and harmony of the proportions.

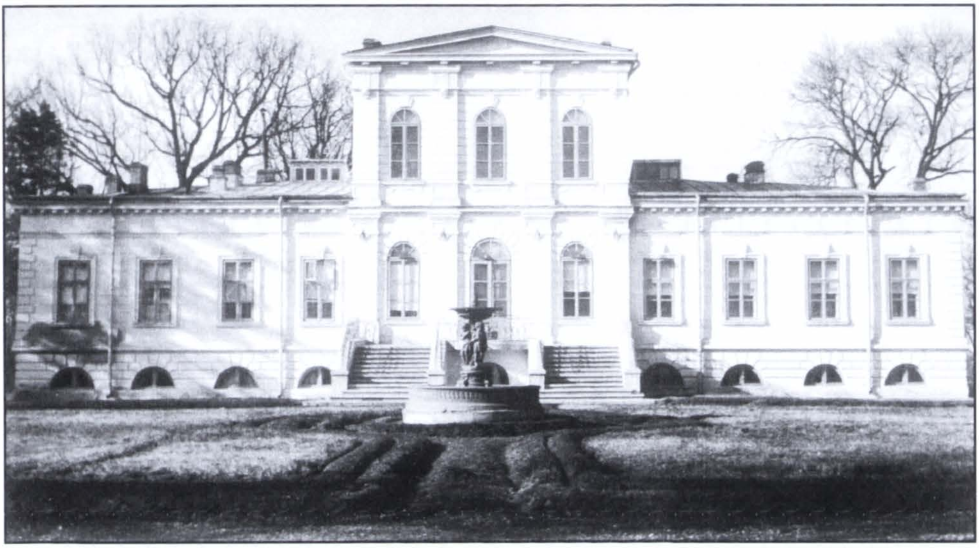

Căciulați – Palatul Ghica

Căciulați – palatul și fântâna arteziană

https://biblioteca-digitala.ro

Căciulați – fațada secundară

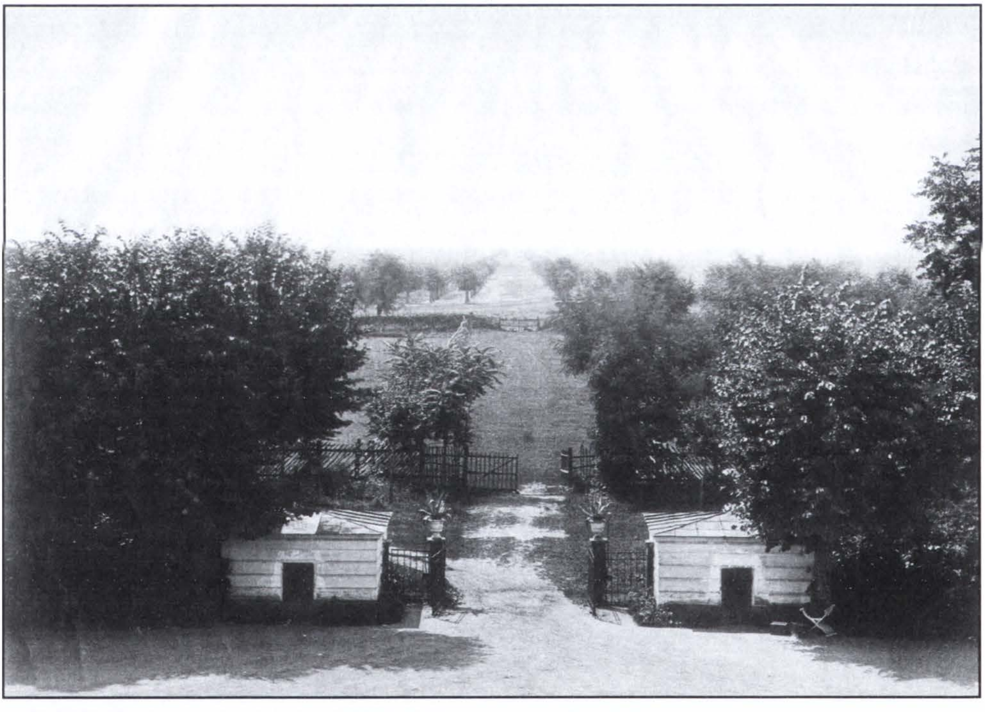

Căciulați – poarta palatului

https://biblioteca-digitala.ro

Alexandru Ghica Vodă

Pulcheria Ghica

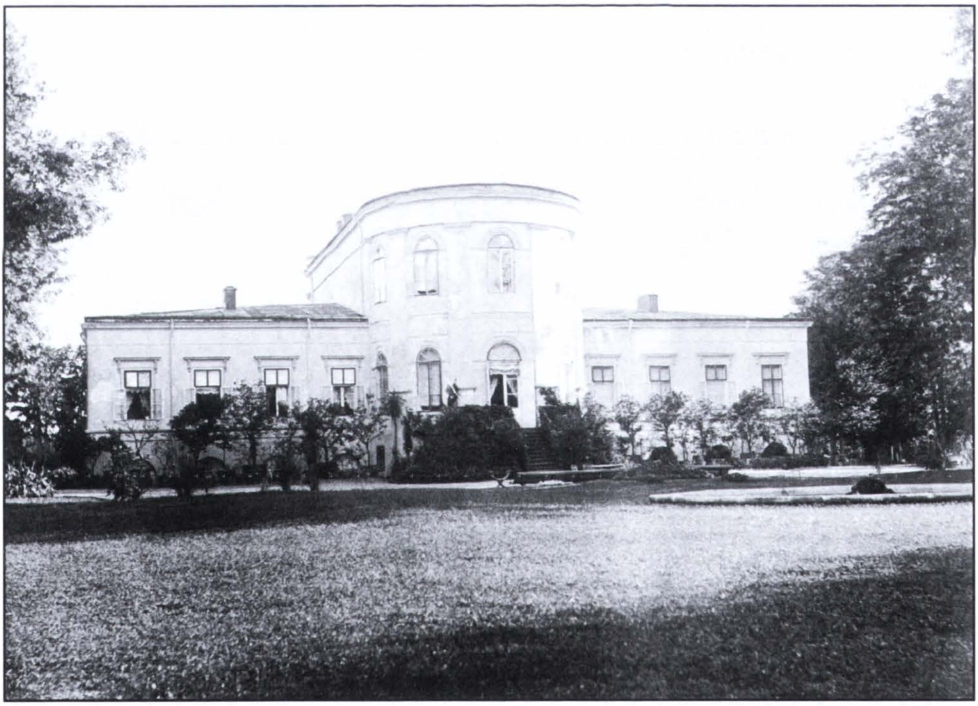

Fațada spre parc

https://biblioteca-digitala.ro

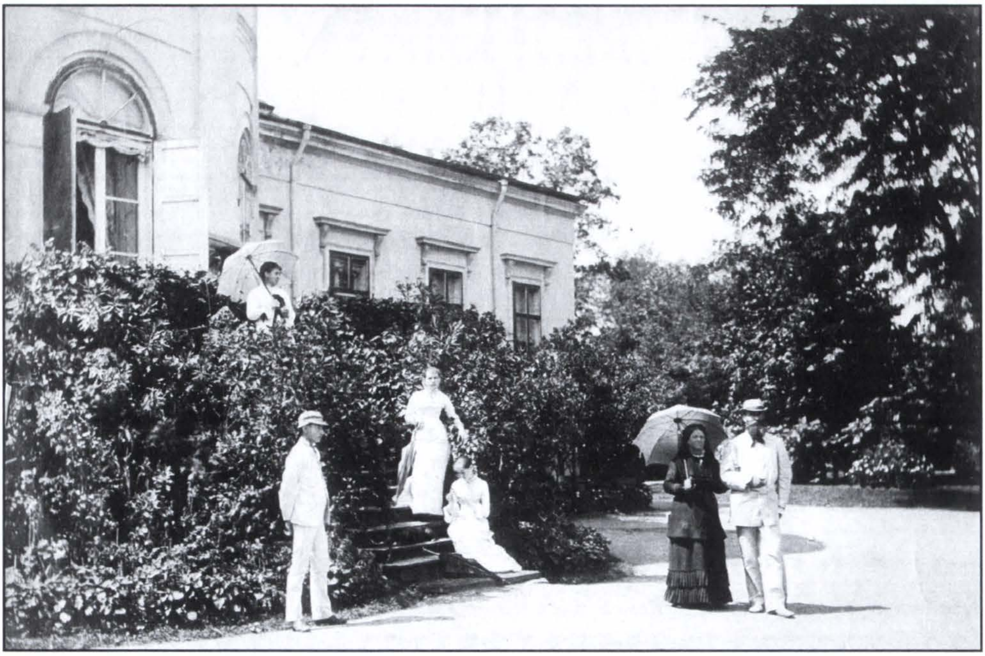

Căciulați – familia Blaremberg

Căciulați – familia Blaremberg

https://biblioteca-digitala.ro

Alexandrina Ghyka Blaremberg

https://biblioteca-digitala.ro

Căciulați – familia Blaremberg

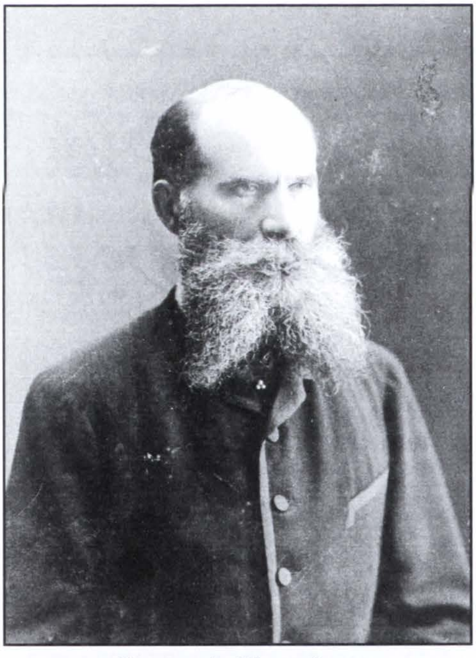

Constantin Blaremberg

Irina Mavrocordat

https://biblioteca-digitala.ro

Maria Blaremberg

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

A fost odată un monument la Racovițeni

Mircea Tănase

La sfârșitul lunii decembrie 1916, în ampla operațiune de retragere a armatei române pe Siret, a avut loc și Bătălia de la Râmnicu-Sărat, sau așa-zisa *„Bătălie de Crăciun"* (22-27 decembrie), considerată de specialiști ca cea mai mare bătălie din timpul retragerii armatelor româno-ruse[1].

Aflați în urmărirea armatelor româno-ruse, pe direcția Buzău-Râmnicu Sărat, germanii au angajat pe frontul dintre Carpați și Dunăre o mare cantitate de forțe. La stânga, cele 10 divizii ale Armatei a IX-a, comandată de generalul Falkenhayn, aveau să acționeze între munți și râul Buzău, urmând a face legătura în Vrancea cu Armata I austro-ungară comandată de arhiducele Iosif. Ulterior urmau a fi introduse în luptă, între râul Buzău și Dunăre, și cele cinci divizii de infanterie germano-turco-bulgare și două de cavalerie ale Armatei de Dunăre, comandată de generalul Kosch.

De partea cealaltă a frontului, românii se găseau între linia Carpaților și albia răului Câlnău, iar forțele ruse țineau în continuare linia frontului până la Dunăre, deși nu aveau intenția de a menține cu orice preț acest aliniament. Acest lucru a determinat comandamentul român să considere rezistența pe acest aliniament din apropierea Râmnicului Sărat doar ca o etapă provizorie, în vedere organizării unei definitive rezistențe pe linia Cașin-râul Siret.

Cu toate acestea, bătălia de la Râmnicu Sărat a ținut 6 zile, trupele române păstrând cu putere pozițile de pe malurile Câlnăului. Cota 417, aflată la sud-est de localitatea Racovițeni, unde făceau joncțiunea trupele române cu cele ruse, a fost pierdută și recucerită de mai multe ori de forțele Diviziei 12 bavareze din compunerea Grupului Morgen și de cele din Corpul de cavalerie rus. Acestea din urmă au fost nevoite să se retragă pas cu pas până spre Râmnicu Sărat și, după pierderea acestui oraș, au considerat bătălia pierdută și au primit ordin să se retragă mai departe spre Siret. Retragrea rușilor a determinat și retragerea forțelor române care, deși se bătuseră cu vitejie în sectoarele lor de responsabilitate, suferind pierderi semnificative, nu mai puteau acoperi un front atât de mare. Concomitent, valorificând succesul obținut în această parte a frontului, germanii au introdus în luptă și forțele Armatei Kosch între Buzău și Dunăre, determinând forțele româno-ruse să se retragă pe direcția Focșani-Brăila.

---

[1] Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României,* vol. 1, București, 1989, p. 526.

https://biblioteca-digitala.ro

În *Bătălia Râmnicului Sărat* ambele tabere au avut pierderi foarte mari. După stabilizarea frontului în sudul Moldovei, în vara anului 1917, autoritățile germane de ocupație au avut inițiativa ridicării unui mausoleu al eroilor pe dealul Racovițeni, la cota 417. Aici au fost înhumați, după unele surse, aproximativ 4000 de germani, 3000 de ruși și 6 români.

Potrivit informațiilor aflate în lucrarea *Kreigergraber in Rumanien. Morminte de eroi în România*, apărută în anul 1931, la Racovițeni au fost înhumați 3 008 eroi germani neidentificați[2].

Pe de altă parte, conform unei informații preluată de la autoritățile germane, la nivelul anului 1930, la Racovițeni au fost strămutați, din cimitirul de la Bălăceanu și din localitățile învecinate, 5 250 de militari germani, în cea mai mare parte neidentificați. Alături de aceștia, în cimitir mai erau înhumați 124 germani identificați, 32 austrieci identificați și 1217 necunoscuți, depuși în morminte comune[3], deci un total de 6 623 eroi. Potrivit aceleași surse documentare, centralizările de eroi germani în mausoleul de la Racovițeni urmau să aibă loc și în anii următori[4].

Mausoleul era construit din beton armat și avea o subterană împărțită în 9 firide. De formă dreptunghiulară, monumentul avea o mărime de 10x6 m și o înălțime de circa 8 m. Zidul împrejmuitor era de aproximativ 30x35 m, cu o înălțime de peste 2,5 m Deasupra porții se afla o plachetă din bronz pe care era inscripționată, în limba germană, o dedicație închinată eroilor înhumați în acest cimitir: „Vouă/ Camarazi căzuți în onoare și spre amintire/ pentru luarea cu asalt a acestei înălțimi în luptele de Crăciun/ înaintea Râmnicului-Sărat de la/ 22 la 26 Decembrie 1916 / A 12-a Divizie de Infanterie Bavareză"[5].

Mausoleul era placat cu plăci din marmură pe toate laturile. Plăcile aveau inscripționate numele tuturor eroilor înhumați în cimitir. În partea de jos, lângă trepte, era o altă placă de marmură care avea înscris un text în limbile germană, română și rusă; „Aici odihnesc eroii ... morți pentru patrie"[6]. Din dreptul acestei plăci până la suprafața terenului cimitirului erau șapte trepte din piatră, dispuse circular în jurul mausoleului. Accesul în subterana monumentului se făcea prin intermediul unor uși masive din fier.

Documentele vremii, consemnând unele declarații ale localnicilor, relatează faptul că mausoleul era atacat periodic cu gloanțe de către locuitori,

[2] Conform raportului C.E./3472 din 06.12. 2006; vezi și Arhiva Cultul Eroilor (în continuare A.C.E.), dosar nr. 620, f. 31-32. Osemintele au fost centralizate de către plutonierul major Popa.

[3] *A.C.E.*, dosar nr. 618, f. 66.

[4] Ibidem, dosar nr. 1095, f. 91-92.

[5] Ibidem, dosar nr. 620, f. 23.

[6] Ibidem, f. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

în semn de răzbunare împotriva germanilor. Plăcile din marmură au fost distruse de către localnici din aceleași motive[7].

Odată cu trecerea timpului, în perioada interbelică, când ura împotriva germanilor s-a mai estompat, mausoleul s-a constituit într-un loc de celebrare a diferitelor sărbători istorice sau religioase. Localnicii mai în vârstă își amintesc și astăzi cu nostalgie de această perioadă, când „domnii noștri (învățătorii, n.n.) ne duceau la serbarea de la monument, unde cântam și spuneam poezii ".

De-a lungul timpului, monumentul, deși, după spusele localnicilor, rivaliza ca mărime și frumusețe cu cel de la Mărășești, a început să se degradeze, fapt semnalat și printr-o scrisoare adresată în luna iulie a anului 1931 de către Carol Stauss, delegatul Guvernului german pentru Societatea „Cultul Eroilor" în România. În acest sens se arăta că „....monumentul și cripta de la Racovițeni are absolută nevoie de reparațiuni". Astfel, delegatul adresa rugămintea ca Societatea să sprijine lucrările de reparații, lucrări ce se cifrau la suma de 2.000.000 lei[8]. Prefectura urma să sprijine această lucrare „cu cel puțin 50.000 lei"[9].

Pentru că autoritățile germane întârziau să intervină în restaurarea mausoleului, Societatea „Cultul Eroilor" propunea, în 1934, desființarea cimitirului datorită „excentricității" sale și a imposibilității acestuia de a fi întreținut[10].

Guvernul german a răspuns solicitării abia în 1937, iar în 1938 a trecut la reconstrucția acestuia într-o nouă configurație, cu două capele paralelipipedice, una pentru catolici și cealaltă pentru ortodocși.

Lucrările de reparații au început prin dărâmarea completă a monumentului german din timpul războiului, precum și a zidului de împrejmuire și nivelarea terenului. În mijlocul terenului prevăzut pentru cimitirul nou s-a construit un osuar mare, de 8 mp și de 2,5 m adâncime, în care s-au înhumat cei 5.250 eroi din cripta veche,

S-a mai construit o capelă de lemn provizorie, care adăpostea 1.153 eroi strămutați din vechiul cimitir al mausoleului și din diferite localități de pe raza fostului județ Râmnicu Sărat. Aceștia au fost puși în 570 sicrie de lemn. Dintre cei 1.153 eroi, doar 6 germani sunt identificați[11]. Probabil este vorba despre cei 1.373 eroi, menționați mai înainte, proveniți din cimitirele din zonă, care au murit în *Bătălia Râmnicului Sărat*, pentru că, într-un raport din data de 20 aprilie 1939 al delegatului Societății „Cultul Eroilor" la Râmnicu

[7] Ibidem.

[8] Ibidem, f. 14, 16.

[9] Ibidem, f. 21.

[10] Ibidem, f. 32.

[11] Ibidem, f. 51, 52, 55.

https://biblioteca-digitala.ro

Sărat, plutonierul major Mihai Vasile, se confirma faptul că în cimitirul de onoare de la Petrişoru-Racoviţeni erau înhumaţi 6.623 militari, dintre care 5.250 în osuar[12].

Într-un proces-verbal datat 4 martie 1940, primarul localităţii, Vasile Dobroiu, notarul Vasile Ignătescu şi picherul Iordache Panaite, „în conformitate cu ordinele Ministerului Inventarului avuţiilor nr. 85/1, 85/3 şi 85/16 din 1939", consemnau că terenul unde se află construit Monumentul Eroilor este situat în satul Racoviţeni, având o suprafaţă totală de 10.000 mp. Clădirea principală era construită din cărămidă presată şi se compunea din „2 corpuri de casă, cu 2 camere, din care una serveşte pentru catolici şi una pentru ortodocşi, cu o suprafaţă de 1295 mp. Terenul liber din jurul clădirii are 8705 mp"[13].

Un alt document aflat la Primăria Racoviţeni *(Plan de realizările gospodăreşti pe timp de 5 ani)*, după ce face un succinct istoric al localităţii (specificându-se că nu i se cunosc începuturile, dar se ştie că numele îi vine de la Ruxandra Racoviţă, care a avut moşie aici şi i-a împroprietărit pe localnici la 1864), menţionează, pe lângă celelalte obiective sociale aflate în comună (5 şcoli, 2 biserici, 2 bănci populare, Căminul cultural „Cuibul de Şoimi", 2 cantine şcolare, primărie, un post de jandarmi) şi „Monumentul din dealul satului Racoviţeni unde au fost îngropaţi în gropi commune, ca aproximativ 4.000 nemţi, 3.000 ruşi şi 6 români, morţi în războiul 1916-1918, construit în anul 1917 de armata de ocupaţie germană. Acest monument a fost dărâmat în anul 1937 în baza autorizaţiei de la Soc. Cultul Eroilor Român, iar în anul 1938 s-a început altul în acelaşi loc sub formă de două capele cu cheltuiala Societăţii Cultul Eroilor, care nu este terminat"[14].

În martie 1940, într-un alt proces verbal semnat de pretorul plasei Râmnicu Sărat, de primarul, notarul şi preceptorul din Racoviţeni, monumentul era inventariat ca proprietate a statului şi evaluat în sumă de 15.000.000 lei, din care 14.980.000 lei valoarea clădirii şi 20.000 lei valoarea terenului[15].

Într-o corespondenţă a Aşezământului *Cultul Eroilor* cu autorităţile locale se arăta că „în anul 1940, când lucrarea nu era terminată, cutremurul a avariat partea superioară a monumentului"[16].

În timpul celui de-al doilea război mondial lucrările la monument au fost întrerupte, iar după încheierea războiului a fost lăsat în paragină. Conform

[12] Ibidem, dosar nr. 620, f. 116, 117. Pentru liste nominale cu militarii germani decedaţi în campania din 1916-1918 şi înhumaţi în cimitirul din Racoviţeni-Petrişoru, vezi dosarul nr. 628, f. 1-29, inclusiv fotografii cu mausoleul; dosar nr. 632, f. 62-78 şi dosar nr. 633 (în întregime).

[13] Document aflat în xerocopie la Primăria Racoviţeni.

[14] Ibidem.

[15] Ibidem.

[16] IM/1993, judeţ Buzău.

https://biblioteca-digitala.ro

unor relatări ale localnicilor, monumentul ar fi fost distrus de artileria Armatei Roșii, în 1944, la trecerea acesteia prin zonă. Alte relatări conduc către ideea că monumentul ar fi fost distrus în anul 1949, la indicațiile autorităților sovietice prezente atunci în România. Din materialele rezultate au fost construite Casa de Cultură „Florica Cristoforeanu" din Râmnicu Sărat (inaugurată în 1959), școlile generale din Racovițeni și Ziduri, precum și vechiul local al primăriei din Racovițeni. O altă parte a materialelor de construcție care au provenit de la monument a fost probabil utilizată de către localnicii din Racovițeni la diferite construcții din propriile gospodării.

Un lucru este totuși cert: datorită neîngrijirii și abandonării de către autorități, cimitirul s-a degradat complet, monumentul a fost demolat, împrejmuirea a dispărut și, din această cauză, acest obiectiv comemorativ nu a fost inclus în listele întocmite în perioada anilor 1984– 1988.

Astăzi, pe amplasamentul vechiului monument se mai află doar ruinele fundației, vizibile însă de la mare distanță, datorită proeminenței dealului pe care este situat. Însă el nu mai spune nimic celor care trec nepăsători prin zonă și nu mai au de unde să afle că pe Dealul Racovițenilor, la cota 417, odihnesc uitați de timpuri și de semeni, aproape 7000 de eroi, căzuți în marea *Bătălie de Crăciun*, din 1916, una din marile confruntări ale primului război mondial. Iar dacă mobilurile acesteia au fost cu siguranță străine celor mai mulți dintre ei, era de datoria celor care au supraviețuit și a urmașilor acestora să le cinstească cum se cuvine suprema jertfă, indiferent de care parte a baricadei au luptat.

Niciodată nu este însă prea târziu să se refacă ce s-a distrus datorită unor ostilități și resentimente artificial create și întreținute, dar, mai ales, datorită ignoranței și nepăsării colective. Primarul localității, profesorul Ilie Neacșu, care și-a făcut un crez din a reda acestui spațiu măreția istorică binemeritată, spunea: „Vreau să ridic un monument în memoria celor care au murit aici, să se știe și de bătălia de la Racovițeni, pentru că este păcat de atâția morți să fie dați uitării. Sunt suflete care au pierit la mii de kilometri de familii, de locurile dragi, chiar de Crăciun, și trebuie amintită jertfa lor".

Repetatele apeluri făcute la autoritățile naționale și organizațiile internaționale de a sprijini inițiativa refacerii acestui monument s-au izbit până în prezent de aceiași indiferență. Lucrurile însă nu pot și nu trebuie să rămână așa. Este nevoie de conjugarea efortului tuturor celor interesați și cu atribuții în domeniu, pentru repunerea în valoare a acestui important monument al istoriei noastre naționale: autoritățile locale, instituțiile naționale abilitate, precum și organizațiile internaționale direct implicate în păstrarea și cinstirea memoriei eroilor de război. Pentru că, așa cum remarca unul dintre fiii comunei, dispus să participe substanțial la susținerea financiară a acestui demers, „este nevoie de contribuția

https://biblioteca-digitala.ro

tuturor, în modul specific al fiecăruia și cu respectarea legislației, la repararea unui prejudiciu devenit ăntre timp istoric, datorat atât vitregiilor naturii, cât și unei explicabile ostilități umane. Trebuie să ne asumăm erorile trecutului și toate vrăjmășiile, pentru a avea puterea de a înfrunta viitorul"[17].

Once upon a time there was a monument in Racovieni

In late December 1916, during the vast operation of withdrawal of the Romanian army on the Siret River, there took place the Battle of Rîmnicu Sărat, known as the Battle of Christmas (22-27 December) considered by experts as the greatest battle during the withdrawal of Russian-Romanian armies.

The Battle of Rîmnicu Sărat lasted for 6 days, the Romanian troops fiercely maintaining their positions on the banks of the Câlnău River. The position at Cota 417 (417 m above the sea level), located to the south-east of town Racovițeni, where the Romanian troops joined the Russian ones, was lost and regained several times by the forces of the 12th Bavarian Division belonging to the Morgen Group and the ones of the Russian cavalry corps.

In the Battle of Rîmnicu Sărat, both camps suffered large losses. After stabilising the frontlines in southern Moldova, in the summer of 1917, the German occupation authorities had the initiative of building a mausoleum for the heroes, on the Racovițeni hill, at Cota 417. Approximately 4 000 Germans, 3 000 Russians and 6 Romanian were buried there.

At that time, the mausoleum rivalled the grandeur and beauty of the one in Mărășești. Although at first it was regarded with hostility by the local population, as time went by, resentment diminished and the mausoleum became the celebration place of historical and religious holidays.

Aware of the considerable decay of the monument, the Heroes' Memory society asked the authorities, the German government included, to get involved in its restoration. In 1938, the Germans began rebuilding it into a new configuration, with two parallelepiped chapels, one for Catholics and the other for Orthodox believers.

During World War II, the works at the mausoleum were put on hold, and after the end of the war, nobody took care of it any more. Therefore, the cemetery fell apart, the monument was demolished and only the ruins of the foundation are still visible nowadays.

The frequent calls of the local authorities to the national fora and international organisations to support the initiative to restore this historic monument have so far resulted only in unexplained indifference.

[17] Nicolae Roșca, *Memoriu adresat Oficiului Național Cultul Eroilor*, 2006.

https://biblioteca-digitala.ro

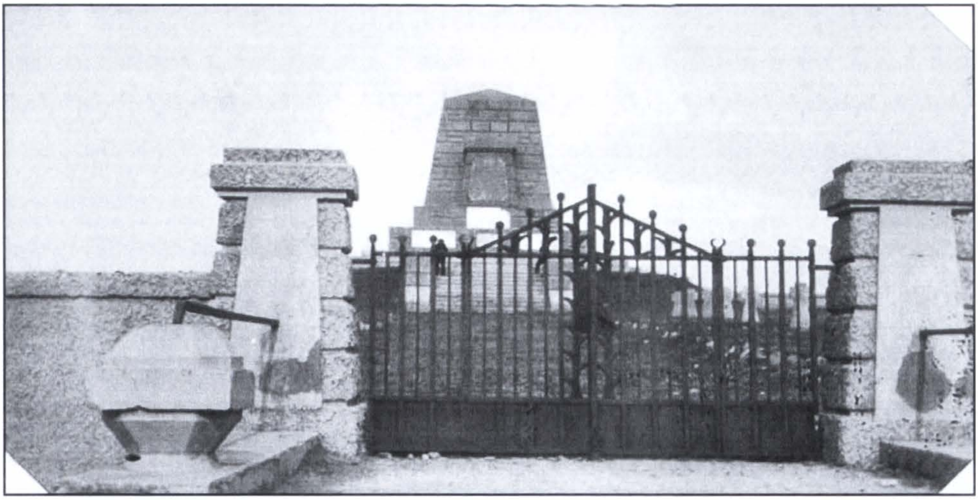

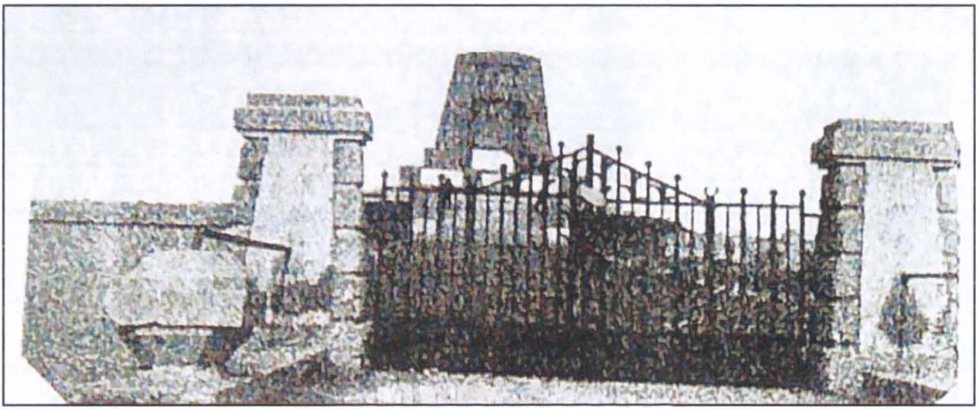

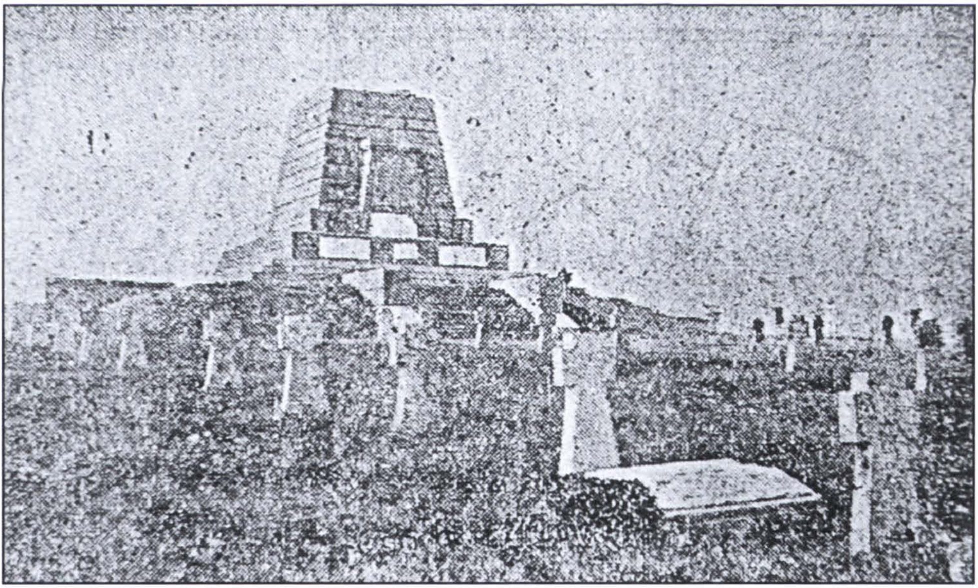

https://biblioteca-digitala.ro

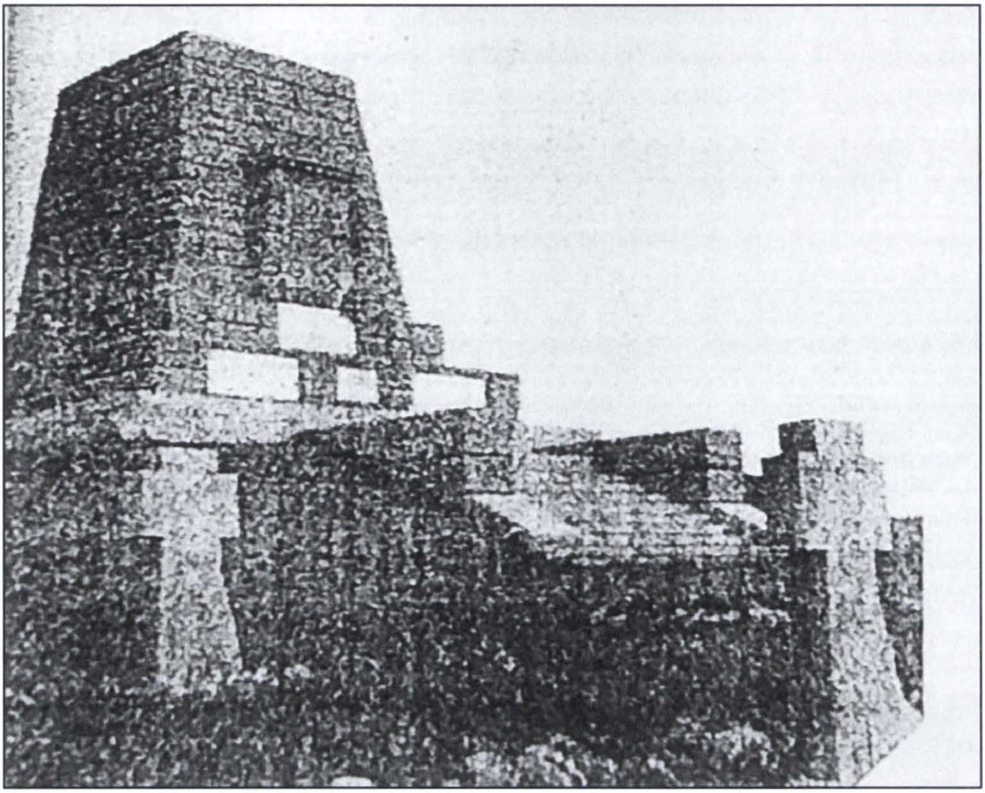

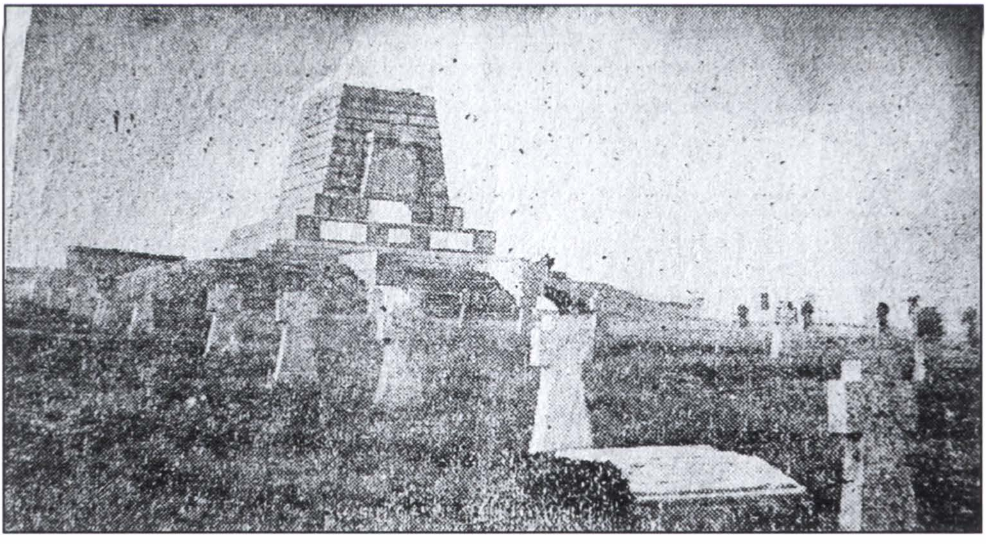

https://biblioteca-digitala.ro

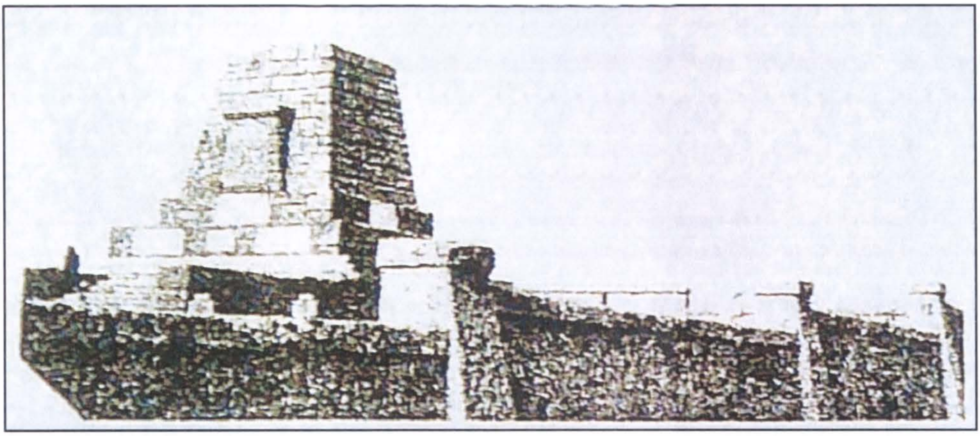

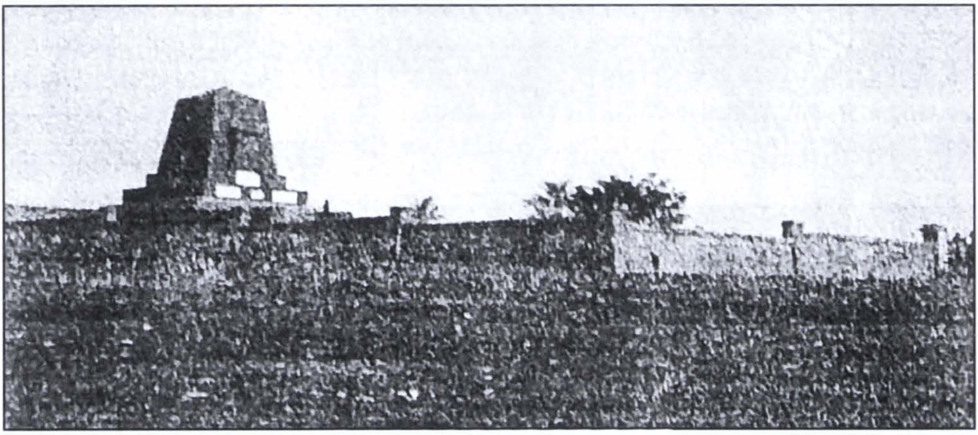

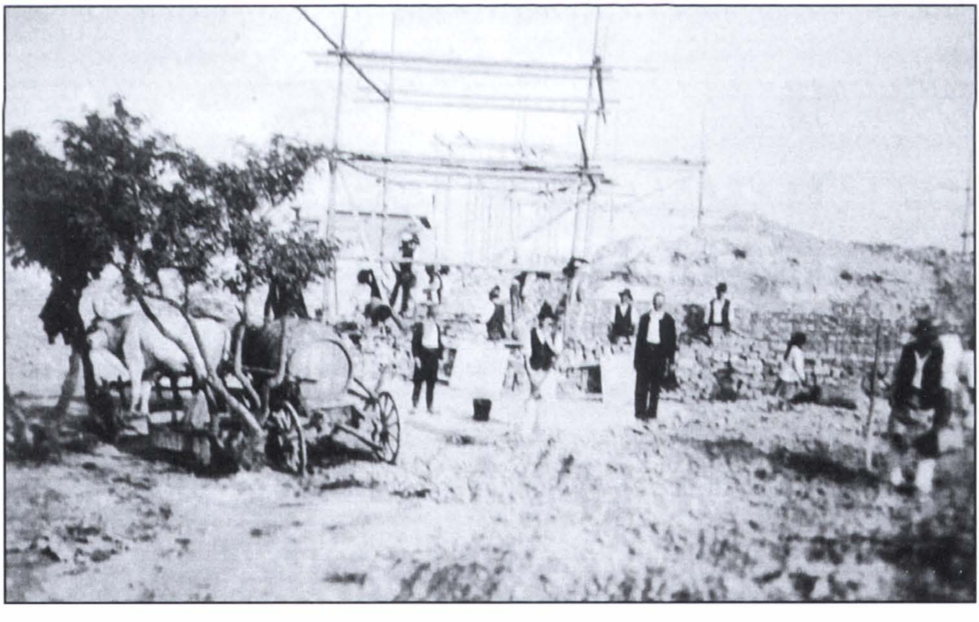

https://biblioteca-digitala.ro

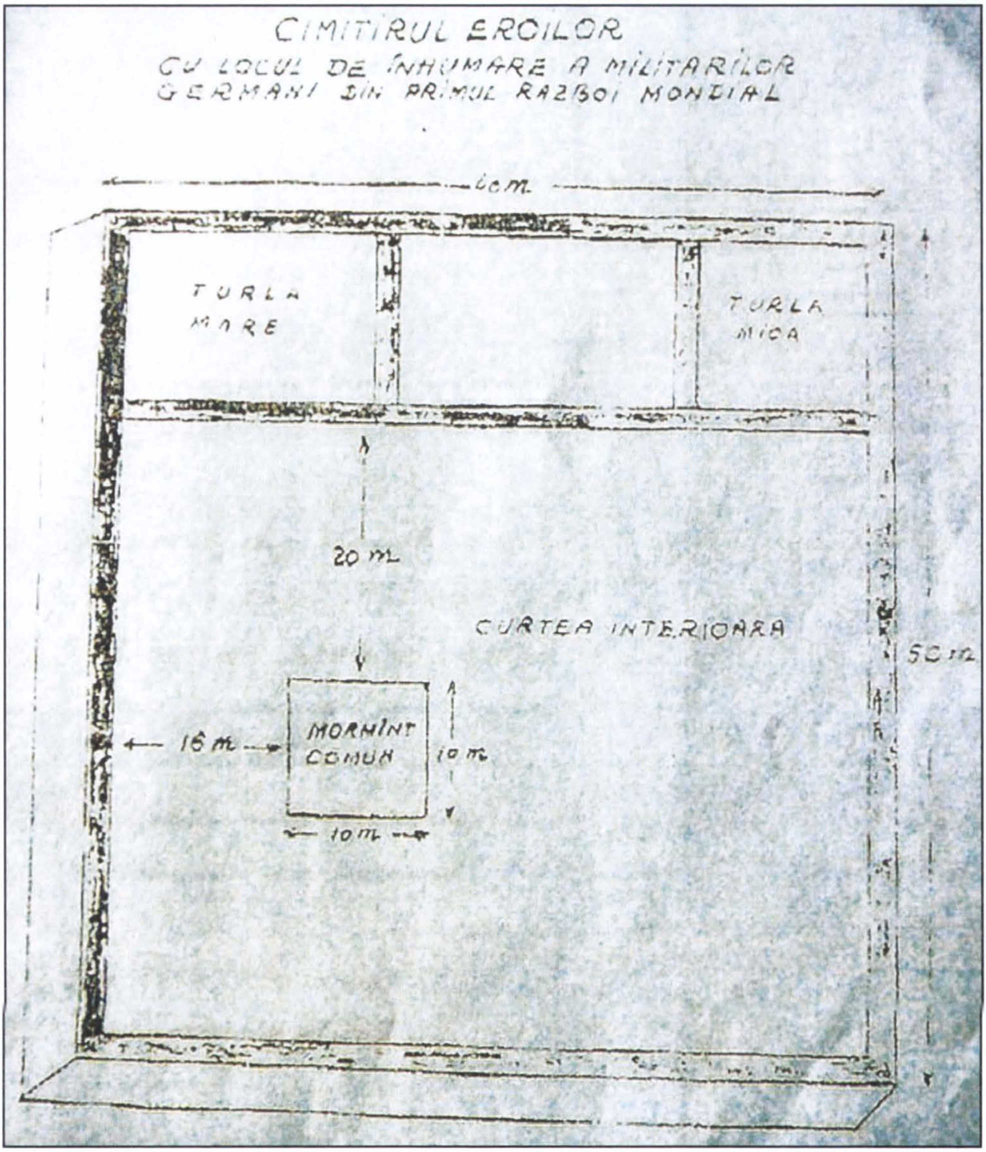

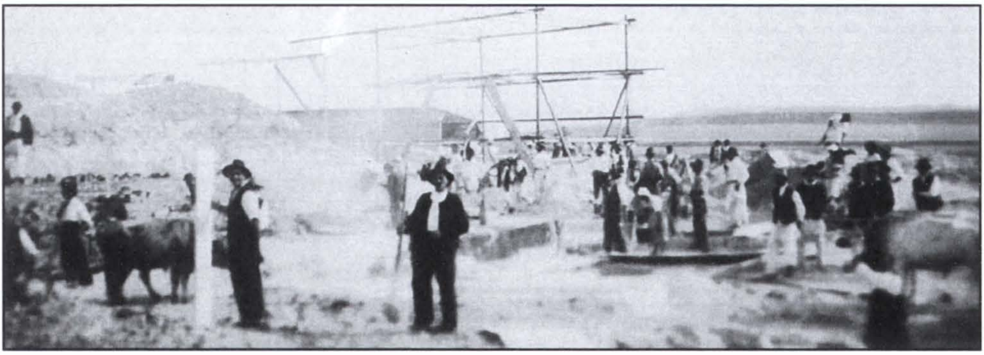

https://biblioteca-digitala.ro

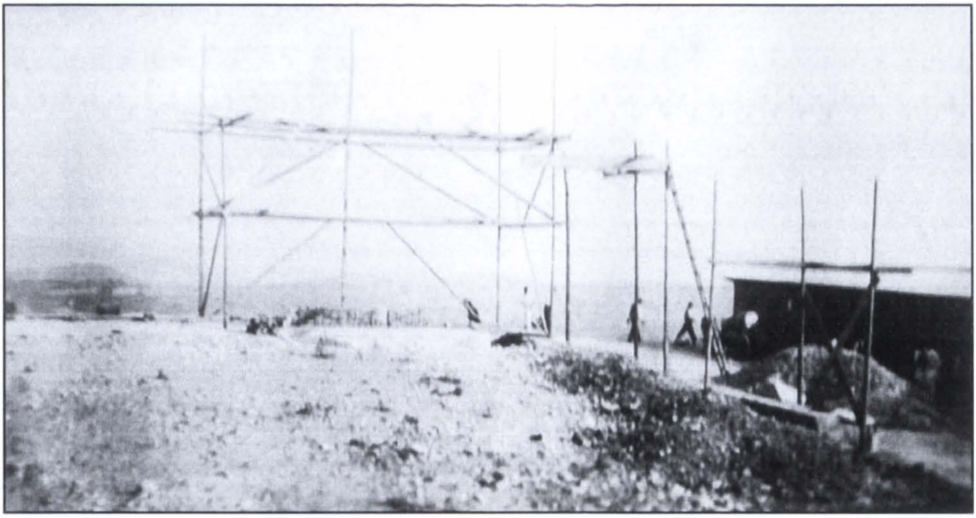

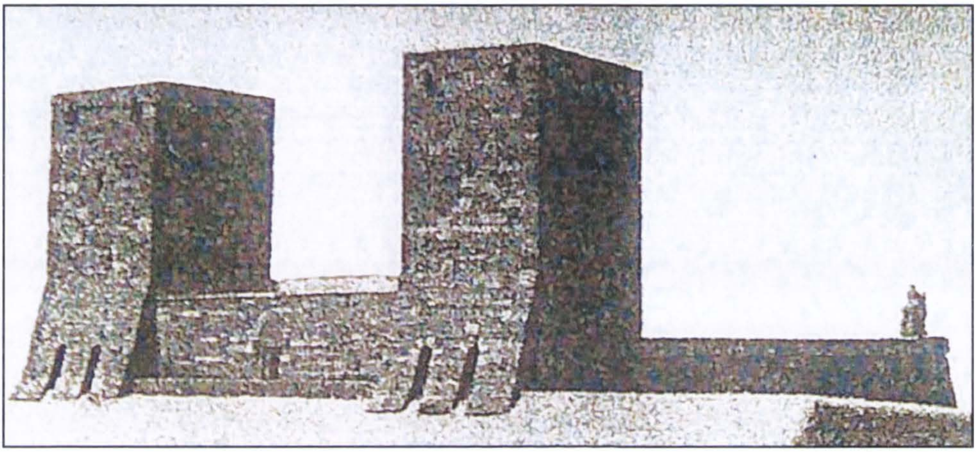

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Opere comemorative de război pe lista monumentelor istorice

Ion Giurcă

Conceptul de operă comemorativă de război este definit în Legea nr. 379/2003, în această categorie înscriindu-se edificiile, monumentele de artă, plăcile și altarele comemorative, troițele, crucile, cenotafurile sau orice alte construcții realizate în memoria: persoanelor care au decedat în timpul și din cauza conflictelor armate ca urmare a îndeplinirii unui serviciu comandat sau voluntar în interesul statului ai căror cetățeni au fost; cetățenilor români, internați civili de război sau deportați; membrilor formațiunilor de Cruce Roșie și ale corespondenților de război, decedați în timpul și din cauza conflictelor armate, îndeplinind o misiune; cetățenilor români, care au murit în timp de pace îndeplinind un serviciu comandat în domeniile apărării naționale, ordinii publice și siguranței naționale. Înțelesul dat de cadrul normativ românesc operelor comemorative de război și „destinatarilor" acestora este asemănător, în linii generale, cu cel din alte state europene.

Realizarea operelor comemorative de război își are începuturile în antichitate, în statele războinice, bogate pe plan cultural și artistic, posesoare a unor adevărate școli de arhitectură, sculptură, pictură ș.a., ale căror reprezentanți, din proprie inițiativă sau la cererea șefilor de state ori a unor potentați ai vremii, au creat adevărate opere comemorative, care mai pot fi văzute și astăzi.

Grecia și Roma antică, cea de-a doua în mod deosebit, au excelat în realizarea operelor comemorative de război. Resursele economice ale statelor, orașelor sau unor persoane fizice, talentul și arta unei categorii de oameni, materia primă bogată și diversificată, au fost factori care au favorizat ca alături de alte opere de for public să fie realizate cele comemorative de război. închinate, în general, șefilor de state comandanți militari sau, în cazuri mai rare, unor generali agreați de rege sau împărat, iar în cazul Imperiului roman și de către Senat. Imperiul roman, în diferitele sale extinderi sau restrângeri teritoriale, a fost împânzit cu opere comemorative de război, dominate de arcuri de triumf sau porți.

Necunoscute în arta comemorativă de război greacă, arcurile de triumf glorificau victoriile militare sau marcau locul de comemorare a unor evenimente importante din istoria Imperiului roman. Există o întreagă tipologie a arcului

https://biblioteca-digitala.ro

în arhitectura romană. În cadrul acesteia *arcul triumfal* era un monument ridicat pentru comemorarea unui eveniment militar sau civil. Cu una, două, trei sau chiar patru intrări arhitecții romani au realizat, după unele statistici, 125 arcuri de triumf.

Până azi, rămân celebre, prin valoarea lor arhitecturală și simbolică, Arcul „argentariilor" din Roma, Arcul de la Beneventum, decretat de Senat împăratului Traian în anul 114, Arcul lui Constantin I din Roma (312-315), Arcul lui Galerius din Salonic (304), Arcul lui Septimius Severus din Leptis Magna, Arcul lui Septimius Severus din Roma – dedicat victoriilor din orient ș.a.

Tradiția romană a fost continuată modest în cadrul Imperiului Bizantin, care a păstrat, a modificat sau a ridicat alte opere comemorative de război, puține păstrate în prezent.

Revigorarea economică a Europei Occidentale se regăsește în special în arhitectura ecleziastică, biserica catolică, cu toate scindările produse, fiind beneficiara unor impozante lăcașuri, care, planificat sau întâmplător, găzduiesc și astăzi importante opere comemorative de război. Un exemplu în acest sens îl constituie Londra, unde Westminster și Catedrala St. Paulus sunt dominate de lucrări care pot intra în categoria operelor comemorative de război. Dacă în primul caz, avem de a face cu mormintele regilor și reginelor, cât și unor a importanți slujitori ai regatului, în cel de-al doilea, atributul de lăcaș al operelor comemorative de război este indiscutabil.

Catedrala St. Paulus are în interiorul său Memorialul Ducelui Wellington, învingătorul lui Napoleon Bonaparte la Waterloo și Mormântul Amiralului Nelson, iar în subsol un impresionant număr de cripte, adevărate opere de artă, cu incontestabilă valoare artistică și simbolică pentru Marea Britanie, de la 1066 până la al doilea război mondial inclusiv.

Westminster Abbey și St. Paulus sunt considerate pe bună dreptate mausolee naționale, probabil neegalate în lume.

Francezii, rivali seculari ai englezilor, au avut o palidă încercare de a prelua modelul artei comemorative, nu neapărat de război, a britanicilor.

Începutul secolului al XIX-lea a marcat o nouă etapă în epoca comemorativă de război, nu atât din punctul de vedere al realizărilor în domeniul arhitecturii și sculpturii, cât, mai important, al simbolisticii.

Napoleon Bonaparte, inspirat din arhitectura romană, a comandat în anul 1806 Arcul de Triumf, inima de atunci și de azi a Parisului, în jurul căruia gravitează vechi și noi edificii și realizări arhitecturale, adevărate opere ale creației umane individuale și colective. Dacă arhitectural Arcul de Triumf din Paris aduce nou doar elementele de basorelief, simbolic este de o absolută noutate. Este, cred, prima operă comemorativă dedicată unei colectivități,

https://biblioteca-digitala.ro

unei elite militare. Nu mai puțin de 558 nume ale generalilor Imperiului francez creat de Napoleon se regăsesc pe zidurile interioare ale arcului.

Așadar, cu Napoleon Bonaparte, începe epoca realizării operelor comemorative de război, dedicată celor căzuți pe câmpurile de luptă. Totuși, sfârșitul primului război mondial, a marcat momentul în care operele comemorative de război cunosc o dezvoltare fără precedent, în special în statele învingătoare.

Arcul de Triumf și Mormântul Eroului (soldatului) Necunoscut sunt edificii și opere comemorative de război la Paris și București, cărora li s-au adăugat un număr impresionant de mausolee, monumente, busturi, osuare, troițe, cruci, cimitire și morminte individuale.

În România, Societatea „Cultul Eroilor" în perioada interbelică și Așezământul „Regina Maria" în anii celei de-a doua conflagrații mondiale, au avut ca principal obiectiv al activităților, construirea unui impresionat număr de cimitire și de opere comemorative de război, activitate în care au fost angrenați numeroși arhitecți și sculptori care au realizat adevărate opere de artă.

O privire asupra operelor comemorative de război din România, de la Războiul de Independență până în prezent, evidențiază patru etape distincte de realizare a acestora:

- între 1878 și 1916;
- perioada 1920 – 1945;
- perioada 1945 – 1989;
- perioada de după 1990, până în prezent.

Prima perioadă cuprinde intervalul de timp în care operele comemorative de război realizate sub domnia lui Carol I, la care m-am referit într-o comunicare susținută în anul 2006 și publicată în lucrarea *Monumentul IX*, au fost dedicate eroilor din Războiul de Independență a României.

Dintre toate monumentele independenței realizate, regretabilă este distrugerea Monumentului Independenței, inaugurat în anul 1913, în Parcul Bibescu din Craiova, demontat și topit în anul 1948.

Operele comemorative de război dedicate eroilor din Războiul de Întregire, numeroase, cu o diversitate de stiluri arhitectonice, au supraviețuit celui de-al doilea război mondial și perioadei comuniste.

În perioada comunistă au fost realizate un mare număr de opere comemorative de război, din păcate unele cu valoare scăzută.

De remarcat, că opere comemorative de război de pe teritoriul României – cimitire de onoare, mausolee și osuare, cuprind locurile de înmormântare în gropi comune sau separate ale osemintelor militarilor români, cât și ale celor

https://biblioteca-digitala.ro

din statele aliate și beligerante care au participat la lupte pe teritoriul țării noastre.

În același timp, în special în ultimii ani, prin grija Oficiului Național pentru Cultul Eroilor, în baza unor acorduri internaționale sau înțelegeri cu unele state, au fost realizate cimitire și parcele de onoare pe teritoriul unor țări, unde a acționat armata română, români din armata austro-ungară sau acolo unde au fost internați prizonieri de război români.

Pe adresa de internet a instituției se regăsesc suficiente date legate de realizări și proiectele de viitor, care nu sunt puține și nici simplu de realizat. Remarc doar realizarea Cimitirului eroilor de la Țiganca în Republica Moldova, lucrările în curs din zona Moscova și Cernăuți. De fapt, pentru data de 18 octombrie era planificată inaugurarea unei parcele de onoare la Cernăuți.

Pe teritoriul României, până în prezent, Oficiul Național pentru Cultul Eroilor a identificat peste 4800 opere comemorative de război, dintre care 382 sunt înscrise pe lista monumentelor istorice din anul 2004, reprezentând 7,9%.

Apreciem că există o disproporție majoră între numărul operelor comemorative de război identificate și cele înscrise pe lista monumentelor istorice. De asemenea, credem că procedura și corectitudinea inventarierii și clasării operelor comemorative de război pe lista monumentelor istorice nu s-a realizat cu respectarea criteriilor stabilite, existând multe elemente de subiectivitate.

Structurile descentralizate cu sarcini în clasarea monumentelor istorice, nu au luat în considerare, în multe cazuri, realitatea din teren.

Câteva exemple le apreciez necesare a fi date:

- jud. Arad – din 158 opere comemorative de război – 4 pe lista monumentelor istorice;
- jud. Argeș – din 270 opere comemorative de război – 5 pe lista monumentelor istorice;
- jud. Buzău – din 147 opere comemorative de război – 1 pe lista monumentelor istorice;
- jud. Cluj – din 147 opere comemorative de război – 4 pe lista monumentelor istorice;
- jud. Dâmbovița – din 165 opere comemorative de război – 4 pe lista monumentelor istorice;
- jud. Dolj – din 178 opere comemorative de război – 8 pe lista monumentelor istorice;
- jud. Giurgiu – din 193 opere comemorative de război – 9 pe lista monumentelor istorice;
- jud. Gorj – din 157 opere comemorative de război – 2 pe lista monumentelor istorice;

https://biblioteca-digitala.ro

- jud. Ialomița – din 111 opere comemorative de război – 2 pe lista monumentelor istorice;
- jud. Iași – din 174 opere comemorative de război – 9 pe lista monumentelor istorice;
- jud. Mureș – din 141 opere comemorative de război – 1 pe lista monumentelor istorice.

La polul opus se află, poate și aici cu unele aspecte subiective:
- jud. Vrancea – din 66 opere comemorative de război – 53 pe lista monumentelor istorice;
- București – din 45 opere comemorative de război – 40 pe lista monumentelor istorice.

Din punctul de vedere al Oficiului Național pentru Cultul Eroilor, cazul județului Vrancea și al Municipiului București, pare una normală.

În aceste condiții, o reevaluare urmată de o clasificare corectă, normală a operelor comemorative de război este necesară. În formularea acestei cerințe, plecăm de la ideea că acest lucru trebuie realizat în acord cu Ordinul Ministerului Culturii și Cultelor nr. 2260 din 18 aprilie 2008, prin care s-au aprobat normele metodologice de clasare și inventariere a monumentelor istorice.

În acord cu acest ordin, Oficiul Național pentru Cultul Eroilor a elaborat *Normele metodologice de evidență, inventariere, evaluare și clasare a mormintelor și operelor comemorative de război*, plecând de la ideea că evaluarea unui mormânt, parcelă și cimitir de război trebuie realizată în baza următoarelor criterii.
- numărul militarilor înhumați;
- structura pe naționalități a militarilor înhumați;
- modul de organizare și tipologia mormintelor de război;
- *valoarea memorial-simbolică a mormintelor de război.*

În același timp, se apreciază că evaluarea unei opere comemorative de război trebuie să se realizeze în baza următoarelor criterii:
- vechimea;
- valoarea arhitecturală artistică și urbanistică;
- modul de organizare și tipologie;
- valoarea memorial-simbolică.

Pentru o evaluare corectă a mormintelor de război, se propun calificative clare, concrete, pe baza următoarelor criterii:
- numărul militarilor înhumați:
  - peste 1000 – excepțional;
  - între 501 – 101 foarte mare;
  - între 101 – 500 mare;
  - între 51 – 100 mediu;

https://biblioteca-digitala.ro

- între 11 – 50 mic;
- sub 10 – foarte mic.

- structura pe naționalități:
  - multinaționale – foarte mare;
  - naționale – mare.
- după modul de organizare și tipologie:
  - mausolee – valoare excepțională;
  - cimitire de onoare – valoare foarte mare;
  - parcele de onoare – valoare mare;
  - osuare și gropi comune – valoare medie;
  - morminte individuale – valoare mică.

- valoarea memorial-simbolică a mormintelor de război poate fi: excepțională, foarte mare, mare, medie și mică.

Referitor la operele comemorative de război, calificativele acordate să aibă la bază următoarele criterii:

- după vechime:
  - pînă în 1881 – excepțional;
  - între 1881 și 1918 – foarte mare;
  - între 1919 și 1939 – mare;
  - între 1940 și 1948 – medie;
  - între 1949 și 1989 – mic;
  - după 1990 – foarte mic.
- valoarea artistică, arhitecturală și urbanistică să fie apreciată cu calificative: excepțional, foarte mare, mare, mediu, mic.
- după modul de organizare și tipologizare operele comemorative de război să se împartă în:
  - Mormântul Ostașului Necunoscut, arcuri de triumf, memoriale de război, panteonuri și sanctuare – valoare excepțională;
  - complexe funerare, monumentale sau sculpturale, ansambluri, parcuri comemorative, biserici – valoare foarte mare;
  - alei comemorative, grupuri statuare, capele – valoare mare;
  - monumente, statui, busturi, obeliscuri, altare comemorative – valoare medie;
  - porți, fântâni ale eroilor, plăci comemorative – valoare mică.
- din punct de vedere al valorii memorial-simbolice, operele comemorative de război pot avea valoare excepțională, foarte mare, mare, medie și mică.

Luarea în calcul a acestor criterii, față de care este de dorit ca Ministerul Culturii și Cultelor să-și dea avizul favorabil, ar avea ca efect, din punctul nostru de vedere, o clasificare obiectivă, corectă și un număr mai mare de morminte și opere comemorative de război pe lista monumentelor istorice.

https://biblioteca-digitala.ro

Apreciez că acest lucru nu îl avem în vedere din punct de vedere exclusiv al efectelor de ordin financiar, pentru întreținerea sau reamenajarea acestora deoarece, conform Legii 393/ 2003, Oficiul Național pentru Cultul Eroilor dispune de un buget propriu pentru întreținerea mormintelor și operelor comemorative de război și are dreptul să atragă resurse financiare în acest sens.

Apoi, multe opere comemorative de război sunt în evidența și grija structurilor din Ministerul Apărării Naționale și Ministerului Administrației și Internelor, care, din fericire, acordă suficientă atenție îngrijirii mormintelor și operelor comemorative de război pe care le au în inventar.

O includere a cât mai multor morminte și opere comemorative de război pe lista monumentelor istorice ar avea ca efect atât accesarea de fonduri prin Ministerul Culturii și Cultelor, cât și un sprijin în rezolvarea situațiilor litigioase determinate de un cadru legislativ permisiv, de o atitudine de necunoaștere și delăsare a prefecturilor și primăriilor la nivelul întregii țări.

Având la bază cele prezentate, Oficiul Național pentru Cultul Eroilor va realiza o proprie evaluare și va propune structurilor centralizate și descentralizate ale Ministerului Culturii și Cultelor noi obiective pentru Lista Monumentelor Istorice 2009, care va trebui realizată în anul următor, în conformitate cu prevederile Legii 422/ 2001.

War memorials on the list of the historical monuments

The concept of war memorial is defined in Law no. 379/2003. In this category there are included edifices, artistic monuments, plates and commemorative altars, Calvary crosses, simple crosses, cenotaphs or any other construction built to the memory of: persons that deceased during and because of armed conflicts as a result of the fulfillment of an ordered service or as a voluntary in the interest of the State whose citizens they were; Romanian citizens, war interned persons or deported; members of the Red Cross teams and of the war correspondents, deceased during and due to the armed conflicts, fulfilling a mission; Romanian citizens, who died during peace time fulfilling an ordered service in the field of national defense, public order and national security. The meaning assigned by the Romanian legislative context to the war memorials and to the "targets" thereof is similar, in general lines, to those of other European States.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Monumentele și Cimitirul eroilor români de la Haltingen (Germania)

Cătălin Fudulu

Ne place sau nu, Germania ne-a fost inamică în două războaie mondiale. În acest context, pe teritoriul actual al Germaniei există nu mai puțin de 180 de locuri de înhumare a 1.834 de eroi români. Evident, militarii români au murit în lagărele de prizonieri[1]. Cele mai mari cimitire sau parcele militare, din punctul de vedere al numărului militarilor români înhumați, sunt la Worms (155), Zwikau (134), Ulm (100), Mannheim (64) și Veil am Rhein/Haltingen (54).

Voi analiza cazul cimitirului de la Veil am Rhein[2] (landul Baden Württenberg), din două considerente: în primul rând este locul de înhumare despre care există mărturii documentare în cel puțin trei arhive diferite și, în al doilea rând pentru că cimitirul eroilor români de la Veil am Rhein a fost inaugurat recent, la 7 iunie 2008.

Calvarul militarilor români care au murit la Veil am Rhein a început în primăvara anului 1917, când feldmareșalul Mackensen (1849-1945) a informat Guvernul român că prizonierii germani internați în lagărul din Șipote (jud. Iași) beneficiau de un tratament necorespunzător. Mackensen reclama că, din cei 10.000 de prizonieri germani, mai trăiau doar 3.000 de militari. Dacă Executivul român nu lua măsuri, germanii treceau la represalii[3]. În același an, germanii au format *Comandoul X 111*, cu o parte din prizonierii români internați la

[1] Potrivit unei statistici a Crucii Roșii Române, din 1919, prizonierii români au fost internați în cel puțin 172 de lagăre de pe teritoriul Germaniei. Evidența s-a realizat analizându-se corespondența trimisă în țară de prizonierii români.

[2] Localitatea, cu o suprafață de 19,47 km², este atestată documentar, din 27 februarie 786, de un act emis de mănăstuirea St. Gallen (Elveția). Este așezată în triunghiul de frontieră Elveția, Franța și Germania, având, la 31 decembrie 2006, un număr de 29.512 locuitori.

[3] Cătălin Fudulu, *Români la Haltingen*, în „Ziarul de Duminică", nr. 27 (359), vineri, 13 iulie 2007, p. 4, supliment la „Ziarul Financiar". an IX, nr. 2178, vineri, 13 iulie 2007.

[4] În lagărul din Tuchola (Tuchel), aflat în regiunea poloneză Kujawsko-Pomorskie (101 km S-V de Gdansk), au murit, în primul război mondial, 2 460 de prizonieri români. Cauzele au fost diverse (inaniție, frig, epidemii). Majoritatea eroilor români au fost înhumați în gropi comune, laolaltă cu soldați ruși (Cătălin Fudulu, *Prizonier la Tuchola*, în „Ziarul de Duminică", nr. 4 (336), vineri, 2 februarie 2007, p. 4, supliment la „Ziarul Financiar", an IX, nr. 2 064, vineri, 2 februarie 2007). Evidența nominală a 2 449 de eroi români

https://biblioteca-digitala.ro

Tuchola (Polonia)[4]. Prizonierii români au fost trimiși să execute lucrări militare pe Frontul de Vest „ca represalii pentru tratamentul prizonierilor germani din Moldova". Din *Comandoul X 111* au murit 54 de prizonieri români la Haltingen[5] în timp ce lucrau la amenajarea unei căi ferate, fiind înhumați într-un cimitir al eroilor. Militarii români aveau să fie „descoperiți" abia în 1978 de învățătorul german Gundhard Karl-Heinz, care a informat Consulatul român din Köln, cu mențiunea că „se angajează să îngrijească benevol aceste morminte". Învățătorul aflase despre mormintele militarilor români de la câteva familii de emigranți români, care locuiau într-un cămin de tranzit[6].

Din acel moment, pentru găsirea unei soluții, adresa a fost plimbată de la un factor de decizie la altul. Consulatul României din Köln l-a informat, prin Nota nr. 2.186/4 octombrie 1978, pe Gheorghe Bădescu, directorul Direcției Consulare a ministerului de Externe, despre „problemă". Cornel Pacoste, prim-adjunct al ministrului de Externe, l-a anunțat, la 17 noiembrie 1978, pe ministrul Apărării, prin Nota nr. 8/24.787, despre mormintele celor 54 de prizonieri români[7].

Adresa a fost direcționată în atenția generalului locotenent Ion Hortopan, prim-adjunct al ministrului Apărării și șef al Marelui Stat Major. Cu toate astea, oficialii Ministerului Apărării au precizat că nu puteau să investească bani în proiectul Veil am Rhein. Aceștia au invocat art. 16 din Decretul Consiliului de Stat nr. 117/23 octombrie 1975, care prevedea că „Ocrotirea și îngrijirea mormintelor precum și organizarea de activități pentru cinstirea memoriei militarilor români, căzuți pe teritoriul statelor străine, se asigură prin misiunile diplomatice și oficiile consulare ale României în țările respective"[8].

Potrivit decretului amintit, Ministerul Afacerilor Externe mai trebuia să țină evidența centralizată a mormintelor și operelor comemorative de război române situate pe teritoriul altor state și să își prevadă fondurile necesare în acest scop[9].

Din 1978 și până în 2006 arhivele nu mai consemnează alte detalii privind cimitirul eroilor români din Veil am Rhein. În 2006, cercetătorii Oficiului Național pentru Cultul Eroilor (ONCE) au identificat în Arhivele Militare evi-

identificați este postată pe site-ul Oficiului Național pentru Cultul Eroilor la secțiunea *Lista morților de război/Lista militarilor români care au murit în lagărul Tuchola (Polonia) în Primul Război Mondial.*

[5] Localitatea, atestată documentar din anul 764, a fost inclusă în anul 1975 în orașul Veil am Rhein (al treilea ca mărime din regiunea Lörrach), în urma reorganizării administrative.

[6] Cătălin Fudulu, *Români la Haltingen*, p. 4.

[7] *Ibidem.*

[8] *Ibidem.*

[9] Cătălin Fudulu, *Reinaugurarea cimitirului eroilor români de la Veil am Rhein*, în „Document", an XI, nr. 3 (41)/2008, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro

denţa nominală a celor 54 de eroi români de la Veil am Rhein. Aceasta este identică cu cea existentă în arhiva *Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge* (Uniunea Populară Germană pentru Îngrijirea Mormintelor de Război). Practic, originalul german a stat la baza copiilor ulterioare în limba română. Până la identificarea în teren a cimitirului mai rămânea un pas. Plecând de la premisa că militarii români au murit în timp ce lucrau la amenajarea unei căi ferate şi că au fost înhumaţi în apropierea unei pădurici a urmat documentarea în teren, efectuată la 12 noiembrie 2007, cu sprijinul lui Marcel Alexandru, consulul Românei la Strasbourg, şi a unor români din Germania[10] şi Franţa[11].

Cimitirul eroilor români este amplasat în vestul localităţii Veil am Rhein[12], în capătul străzii Heldelinger, având o suprafaţă de 24,21 mp. Numele celor 54 de eroi au fost inscripţionate, la vremea respectivă, pe cruci din lemn care nu au mai rezistat trecerii timpului.

Accesul se realizează, de la stânga la dreapta, prin şase trepte din granit. Până la monumentul central există o alee acoperită cu 18 plăci din granit. Împrejmuirea este realizată dintr-un zid din piatră cubică, înalt de 0,60 m[13].

În locul în care încep treptele de acces a existat o cruce din granit[14], alte două însemne de căpătâi fiind amplasate în stânga şi în dreapta aleii care duce la monumentul central (H = 1,12 m, L = 0,83 m, l = 0, 31 m). Pe acesta sunt scrise, în relief, următoarele cuvinte: „AICI ODIHNESC / 54 DE MILITARI / ROMÂNI DIN/ RĂZBOIUL / 1914-1918"[15].

La solicitarea românilor din Veil am Rhein, Michael Gleßner, primarul cartierului Haltingen, s-a deplasat personal la cimitirul eroilor români. Practic, proiectul de repunere în valoare a cimitirului începea să prindă contur. Michael Gleßner s-a angajat să realizeze o parcare în apropierea cimitirului, să refacă gardul acestuia şi să amenajeze o platformă pentru ceremonii, banii provenind din fondurile primăriei. ONCE a contribuit prin suportarea costurilor unei troiţe, realizate de Ilie Benţa[16], şi turnarea a două plăci din bronz, fixate de o parte şi de alta a monumentului central, pe care s-au scris, în relief, numele celor 54 de eroi români.

[10] Keul Martin, preşedintele comunităţii românilor din Lörrach şi cel care a îngrijit, din anii '70 de când a emigrat din România, cimitirul eroilor români.

[11] Vasile Molnar, preot român din Strasbourg.

[12] Coordonate GPS: 47ş 36' 42.34" N 7ş 35' 47.99" E.

[13] Arh. ONCE, CE 4.249/12.12.07, p. 12

[14] A fost mutată cu prilejul lucrărilor de reamenajare în capătul treptelor, în partea dreaptă.

[15] Arh. ONCE, CE 4.249/12.12.07, p. 13.

[16] Meşter popular din comuna Bârsana (judeţul Maramureş), autorul troiţelor dezvelite în parcela eroilor necunoscuţi de pe DN 1, la intersecţia cu Aleea Privighetorilor (30 august 2007) şi la Lipova, jud. Arad (15 septembrie 2007).

https://biblioteca-digitala.ro

Partea română a fost reprezentată la ceremonia inaugurării de Georgeta Elisabeta Ionescu, secretar de stat din Ministerul Apărării Naționale, reprezentanți ai armatei terestre, navale și aeriene din Marele Stat Major al Armatei Romane, Mihai Gheorghiu, secretar de stat în Ministerul Afacerilor Externe, Cristian Scarlat, directorul ONCE, iar partea Germană de Michael Gleßner și Oliver Wasem, ultimul fiind directorul Comisiei pentru Cimitirele de Război din landul Baden Württenberg. Ceremonialul militar dedicat memoriei eroilor romani a fost asigurat de către Regimentul 30 Gardă și Protocol *Mihai Viteazul* și de către o fanfară militară românească.

Conform doamnei M. Stoian[17] „în discursurile pronunțate cu acest prilej, s-a subliniat importanța conservării memoriei istorice, ca și datorie morală față de cei care au luptat pentru apărarea interesului țării lor dar și ca exemplu care să determine utilizarea dialogului și a cooperării pentru atingerea bunăstării comune. În cuvântul său, primarul din Haltingen a cerut scuze pentru răul pe care Germania l-a provocat lumii în cele două războaie mondiale, a arătat disponibilitatea comunei de a sprijini comunitatea româneasca din zonă pentru îngrijirea cuvenită a acestui mic cimitir românesc și a mulțumit părții române pentru ceremonia specială organizată de militarii romani".

Michael Glessner a primit din partea Ministerului Apărării din România „Emblema de Onoare a Armatei României", pentru merite deosebite în dezvoltarea relațiilor de prietenie și colaborare româno-germane și pentru contribuția personală la cinstirea memoriei eroilor români căzuți la datorie în Primul Război Mondial, distincție înmânata de Georgeta Elisabeta Ionescu[18].

Să sperăm că acest eveniment nu va rămâne singular în ceea ce privește modul în care se păstrează memoria eroilor români care au murit departe de țară și că reprezentanțele diplomatice ale României din cele 29 de state în care există morminte și monumente ale eroilor români își vor da silința să marcheze, acolo unde este cazul, chiar și printr-o placă comemorativă, locurile unde eroii români își dorm somnul de veci.

Monuments and Cemeteries of the Romanian Heroes in Haltingen (Germany)

On the territory of Germany, there are 180 places where the 1834 Romanian heroes of World War I are inhumed, as they died while prisoners in POW camps. The most important cemeteries where the Romanian soldiers found their eternal rest are those of Worms (155), Zwikau (134), Ulm (100), Manneheim (64).

[17] Viceconsul al României la Strasbourg.

[18] Arh. ONCE, CE 2.090/10.06.08, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

The study refers to the cemetery of Veil am Rheim, in Baden Würtenberg, inaugurated on 7 June 2008. The tombs of the Romanians deceased in 1917, were discovered in 1978, by the German primary school teacher Gundhard Karl-Heinz, who undertook all necessary measures for the re-arrangement thereof. The cemetery is situated to the west of the city, at the end of Heldelinger Street; its surface is of 24,21 sq m and contains the tombs of 54 Romanian heroes.

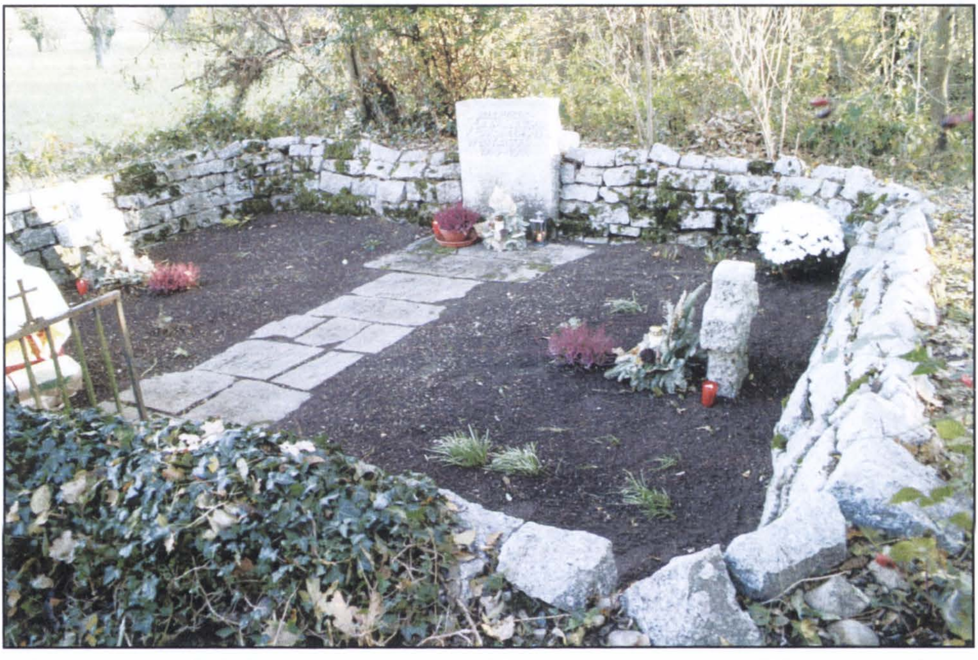

Cimitirul eroilor români din Haltingen în noiembrie 2007

https://biblioteca-digitala.ro

Cimitirul în timpul lucrărilor de reabilitare

https://biblioteca-digitala.ro

Troița înainte de dezvelire

https://biblioteca-digitala.ro

Ceremonia depunerii coroanelor de flori

https://biblioteca-digitala.ro

Sediul Direcţiunii Poliţiei şi Siguranţei Generale - locaţie şi proprietari (1908 - 1949)

Alin Spânu

Bucureştiul, ca orice oraş, are o istorie care, la un moment dat, se îmbină cu legenda. Legendele păstrează parfumul unui trecut greu de descifrat şi, în acelaşi timp, ne îmbie la o cercetare profundă, atentă, minuţioasă a ceea ce înseamnă oraşul-capitală, cu oamenii, locurile, faptele şi clădirile sale. Evident că fiecare locuitor şi-a pus amprenta în menţinerea şi dezvoltarea unicităţii urbei. Cei mai avuţi, în momente de fericire sau tristeţe, au ridicat palate, biserici, parcuri sau alte elemente arhitectonice. Aşa au făcut domnitorii, în cazul unor victorii militare sau în urma unor alte evenimente, boierii sau breslele, care au lăsat amintirea unor elemente de artă religioasă. Boierii, la rândul lor, în oraşe sau pe moşii au contribuit la construcţia unor edificii atât pentru propriul confort, cât şi pentru o relaţie mai bună cu divinitatea. Mai aproape de zilele noastre, succesul în afaceri s-a transformat într-o dezvoltare arhitectonică prin apariţia unor edificii impunătoare şi reprezentative. Pe lângă aceste imobile marcate, mai ales, de un interes propriu şi, uneori, comercial au trebuit să fie construite şi clădiri pentru instituţiile publice, eficiente ca spaţiu, dotări şi amplasament. Deşi unele instituţii, mai ales cele financiare, şi-au ridicat sedii somptuoase – unele fiind vizibile şi în prezent – altele au rămas în stadiul de chiriaş în diferite imobile. Un asemenea caz este cel al unei instituţii extrem de importante a statului, din trecut, prezent şi viitor – Poliţia.

În anul 1908 a luat fiinţă Direcţiunea Poliţiei şi Siguranţei Generale (DPSG), una din cele mai importante structuri de securitate din România secolului XX[1], care a funcţionat, iniţial, în localul Ministerului Afacerilor Interne. Datorită problemelor multiple, a înmulţirii personalului şi, nu în ultimul rând, pentru o compartimentare eficientă a muncii, conducerea Ministerului a decis mutarea DPSG într-un alt local. Cum nevoile instituţiei s-au dovedit prea acute pentru a se aştepta construirea unui nou local, au fost închiriate imobilele de bulevardul Carol I nr. 94 şi bulevardul Pake Protopopescu nr. 2 – 4. Acestea aparţineau d-nei. Maria Sterian, totalizau 50 de camere, iar contractul a prevăzut o chirie

---

[1] Pentru mai multe detalii despre organizarea şi activitatea Direcţiunii Poliţiei şi Siguranţei Generale a se consulta Alin Spânu: *Prima structură informativă şi contrainformativă a României din secolul XX / Direcţiunea Poliţiei şi Siguranţei Generale*, în revista *Dosarele Istoriei* an. VIII, nr. 5(81)/2003, p. 19-28.

https://biblioteca-digitala.ro

de 30.000 lei/an și o durată de 6 ani. Imobilele au fost alese deoarece erau noi, cu electricitate, calorifere, apă curentă și ascensor. Ele se află și astăzi la capătul bulevardului Carol, în rondul Pake Protopopescu, lângă restaurantul „Izvorul Rece", într-una din zonele Capitalei care și-a mai păstrat o parte din farmecul de altă dată. O dată instalată, DPSG a început să lucreze mult, repede și bine la sarcinile pentru care a fost înființată.

În toamna anului 1916, o dată cu retragerea guvernului și a departamentelor la Iași, clădirea a fost abandonată, iar în ea s-a instalat Poliția Secretă germană, serviciul de informații al celui de-al II-lea Reich. La finalul Războiului de Întregire, DPSG și-a reluat sediul pe care nu-l va mai părăsi până la desființarea instituției. Dar, începutul păcii a însemnat și apariția unor altfel de probleme pentru DPSG, în primul rând majorarea chiriei la 60.000 lei/an în anul 1920.

Proprietara clădirii, d-na Maria Sterescu, a decis să vândă imobilul și a făcut o primă ofertă către Ministerul Afacerilor Interne. Dar ministerul, confruntat cu urmările războiului, mai ales cu criza economico-financiară, nu a dispus de fondurile necesare pentru a achiziționa sediul DPSG și a declinat oferta. D-na Sterescu a scos imobilul la vânzare și acesta a fost vândut, în anumite condiții de plată, unei persoane aflate... în atenția Poliției. Acesta s-a manifestat ca un critic acerb al Poliției și Siguranței în general, s-a remarcat ca un pamfletar virulent și s-a declarat de-a lungul timpului un „inamic" al DPSG. Numele lui: N. D. Cocea[2]. Cunoscutul activist de stânga însă, nu a avut toți banii pentru a cumpăra clădirea și s-a angajat s-o plătească în rate. Următorul pas a fost să ceară mărirea chiriei, în octombrie 1921, la o sumă exorbitantă, din care, probabil, a sperat să achite datoria către fostul proprietar. Prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 5346/9 decembrie 1921 a fost autorizată cumpărarea sediului DPSG cu prețul de 6,5 milioane lei, din care N. D. Cocea a primit un avans de 600.000 lei, alți 325.000 lei fiind plătiți ca taxă de înregistrare a vânzării. Se pare, totuși, că N. D. Cocea nu a mai putut plăti ratele contractuale, astfel că actul de vânzare-cumpărare a fost anulat, iar imobilul a reintrat în posesia d-nei. Sterescu.

Saga proprietarilor a continuat în 1922, când d-na Sterescu a vândut imobilul, de data aceasta definitiv, unui om de afaceri autohton, cunoscut mai

[2] Nicolae D. Cocea (n. 29 noiembrie 1880, Bârlad – d. 1 februarie 1949, București) a fost fiul generalului Dumitru Cocea, a absolvit Facultatea de Drept și a activat, câțiva ani, în magistratură, apoi a trecut în avocatură. S-a implicat în politica de stânga, ca membru în cercul „România muncitoare", scriitor, jurnalist și publicist. A scos revista „Facla" (1910) și ziarele „L'Entente" (1917-1918), „Omul liber", „Era nouă" (1936), „Reporter" (1937) ș.a. A fost ginerele lui Constantin Mille și tatăl actrițelor Tanți și Dina Cocea. În perioada 1928 – 1945 a avut domiciliul la Sighișoara. Un studiu asupra persoanei sale, în: Stelian Tănase, *N. D. Cocea, un boier amoral*, în revista „Sfera Politicii" an XVII, nr. 136, 2009, p. 54-61.

https://biblioteca-digitala.ro

degrabă prin activitățile politice desfășurate în favoarea coreligioarilor săi: Wilhelm Filderman[3]. Acesta, până în 1930, a acționat de mai multe ori Ministerul de Interne în judecată pentru mărirea chiriei și de fiecare dată a avut câștig de cauză. Prima acțiune în justiție contra Ministerului Afacerilor Interne a avut loc în 1923, iar prin Decizia nr. 79/27 martie 1923 a Curții de Apel chiriașul a fost obligat să plătească o chirie de 310.000 lei/an până în 1926. În conformitate cu legea chiriilor suma a crescut la 600.000 lei/an, adică de 20 de ori valoarea inițială a contractului. Un alt act s-a încheiat între proprietar și chiriaș la 23 aprilie 1927, pe o perioadă de 5 ani și cu o chirie de 1,4 milioane lei/an. Unica posibilitate de reziliere a contractului era reprezentată de cazul în care Ministerul își construia în regie proprie un local pentru sediul DPSG.

De la 1 ianuarie 1929 a mai fost închiriat și un apartament aflat în același imobil, la parter, cu suma de 300.000 lei/an, deținut de d-na. Halberstat. Proprietara a oferit Ministerului spre închiriere și un alt apartament, aflat la primul etaj și compus din 8 camere, cu prețul de 400.000 lei/an, însă suma a fost găsită „exagerată"[4] de juriștii evaluatori. La 7 martie 1931 d-na. Halberstat a reluat oferta, crescând însă chiria la 500.000 lei/an, în speranța că Direcția Generală a Poliției (DGP) „va fi forțată să le închirieze"[5] din cauza necesităților.

O nouă etapă în evoluția sediului Poliției Române s-a petrecut în cursul anului 1931, când D. S. Littman a oferit spre închiriere un imobil, compus din 163 camere, 26 săli și 39 de camere la subsol – utile pentru arest și depozite – care a corespuns necesităților de muncă și cererilor caietului de sarcini. Însuși ministrul de interne, Alexandru Vaida-Voevod[6], a vizitat sediul DGP și a constatat

[3] Wilhelm Filderman (n. 14 noiembrie 1882, București – d. 1963, Paris), fiul unui industriaș, a urmat studii superioare în Franța și a obținut doctoratul în drept la Paris (1910). După Războiul de Întregire (1916-1919), a devenit președintele Federației Uniunii Comitetelor Evreiești din România (1921-1941 și 1944-1946) și deputat în Parlamentul de la București. În 1948 a emigrat în Franța. Mai multe despre viața și activitatea sa, în: Dr. Wilhelm Filderman, *Un avocat al etniei sale. Un avocat al cauzei naționale a României. Articole, discursuri, memorii 1921 – 1948*, vol. I-II (ediție critică îngrijită de Teodor Wexler și Michaela Popov), Fundația Dr. Wilhelm Filderman, f.a.

[4] Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita ANIC), fond Direcția Generală a Poliției (în continuare se va cita DGP), dosar 98/1931, f. 11.

[5] *Ibidem*.

[6] Alexandru Vaida-Voevod (n. 27 februarie 1872, Bobâlna – 19 martie 1950, Sibiu), doctor, lider al PNR, a fost deputat în Parlamentul de la Budapesta până în 1918, apoi s-a implicat în viața politică românească fiind prim-ministru în trei rânduri: 1 decembrie 1919 – 20 martie 1920; 6 iunie-19 octombrie 1932; 14 ianuarie-14 noiembrie 1933. A condus Ministerul de Interne în perioadele 10 noiembrie 1928-7 iunie 1930; 13 iunie – 8 octombrie 1930 și 6 iunie-10 august 1932. La 22 martie 1945 a fost arestat de autoritățile comuniste, care i-au fixat, în 1946, domiciliu forțat la Sibiu. Mai multe despre viața și activitatea

https://biblioteca-digitala.ro

că în fiecare cameră lucrează 8 – 10 funcționari, ceea ce afecta desfășurarea activităților curente. Pentru asigurarea unui spațiu mărit de lucru subsolul imobilului a fost amenajat în birouri. Insalubritatea și lipsa unor condiții decente de lucru au condus la îmbolnăvirea „unui mare număr de funcționari de tuberculoză pulmonară”[7], ceea ce a avut ca efect „pensionarea și punerea în retragere din oficiu”[8] a acestora.

În urma avizului favorabil al Serviciului de arhitectură al Ministerului Afacerilor Interne au început demersurile pentru amenajarea noului spațiu. Deodată, la conducerea instituției a fost depus un memoriu-denunț în care, printre altele, se afirma că spațiile din imobilul Littman sunt „joase și întunecoase”[9], că statul ar trebui să plătească două chirii, că apartamentul Halberstat este compus din 14 camere, că proprietarii actuali au făcut cheltuieli „pentru diferite instalațiuni”[10] și că viitorul proprietar ar fi un fost infractor. Adevărul era că cei doi, tandemul Filderman – Halberstat, se simțeau „greu loviți”[11] prin denunțarea contractului, cu puține șanse să mai obțină altul la fel de avantajos, astfel că au recurs „la sistemul denunțului cu afirmațiuni complet neadevărate și insinuări tendențioase”[12]. Acuzele celor doi au fost demontate punct cu punct în urma verificărilor, care au constatat că apartamentul Halberstat conține doar 8 camere (6 la parter și două la subsol), reparațiile la instalații au fost plătite de Poliție, iar D. S. Littman nu figura cu „nici un cazier”[13] la DGP sau Prefectura Poliției Capitalei. În plus, un calcul simplu a arătat că suma plătită la data respectivă – 1,7 milioane lei/an pentru 58 camere – reprezintă 29.700 lei/an pentru o cameră, în timp ce imobilul Littman, cu 157 camere (în afară de 6 prăvălii, 39 camere la subsol, dependințe și garaj pentru 6 mașini) ar fi primit 3,2 milioane lei/an, adică 19.600 lei/an pentru fiecare spațiu. La toate acestea se mai adăuga un fapt reprezentativ: chiria primită de D. S. Littman până atunci era de 4,3 milioane lei/an, Serviciul de arhitectură al Ministerului a propus 3,56 milioane lei/an, iar în urma negocierilor suma a scăzut la 3,2 milioane lei/an.

---

sa, în: Liviu Maior, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles (însemnări, memorii, scrisori)*, Cluj, 1993; Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii* vol. I-IV (ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru Șerban), Cluj-Napoca, 1994-1998; Mihai Racovițan, *Alexandru Vaida-Voevod între Memorand și Trianon (1892-1920)*, Sibiu, 2000; Horia Salcă, Florin Salvan, *Dr. Alexandru Vaida-Voevod, corespondență 1918-1919*, Biblioteca Județeană „George Barițiu”, Brașov, 2001.

[7] DANIC, fond DGP, dosar 98/1931, f. 12.

[8] *Ibidem*.

[9] *Ibidem*, f. 11.

[10] *Ibidem*, f. 12.

[11] *Ibidem*.

[12] *Ibidem*.

[13] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Un raport privind comparația între cele două imobile a fost înaintat ministrului de interne, la 21 martie 1931, de conducătorii DGP: dr. Eugen Bianu[14], subdirector general, Eugen Cristescu[15], șeful Direcției Poliției de Siguranță și D. Dumitrescu, șeful Direcției Poliției Administrative. Pe acest raport, Victor G. Cădere[16], secretar general la Ministerul de Interne, a adnotat: „Se va prezenta d-lui ministru, ca anexă la raportul meu, înregistrat la nr. 305 din 9 martie 1931"[17].

Ce s-a întâmplat mai departe este o finalizare într-un autentic stil autohton. În pofida referatelor favorabile pentru schimbare, sediul DGP a rămas în continuare în imobilul Filderman – Halberstat. Până în 1949 Ministerul de Interne nu a dispus de sumele necesare pentru a construi un sediu pentru DGP, astfel încât a plătit chirie către Wilhelm Filderman.

În august 1948 a luat ființă Direcția Generală a Securității Poporului, iar la începutul anului 1949 DGP și Inspectoratul General al Jandarmeriei (IGJ) au fost desființate, ca foste organe de represiune ale regimului burghezo-moșieresc. Atribuțiile celor două structuri au fost preluate de Direcția Generală a Miliției, care s-a instalat în fostul sediu al IGJ din șoseaua Ștefan cel Mare, clădire construită în 1930 și care poate fi admirată și astăzi.

[14] Dr. Eugen Bianu (n. 1888, Făget-Făgăraș – m. 1950, New York, SUA), doctor în drept, a condus Subinspectoratul General de Siguranță din Transilvania (1918-1920) și Inspectoratul General de Siguranță din Transilvania (1920-1930), a fost numit subdirector general al Direcției Generale a Poliției (1930-1938 și 1940-1947) și director general în perioada 1938-1940. Apropiat al Palatului Regal, a părăsit țara împreună cu regele Mihai după abdicarea acestuia și s-a stabilit în SUA.

[15] Eugen Cristescu (n. 3 aprilie 1895, Grozești-Bacău – m. 12 iunie 1950, închisoarea Văcărești), absolvent al Facultății de Drept din Iași, a condus Direcțiunea Siguranței Generale (1919-1927), Direcția Poliției de Siguranță (1927-1934) și Direcția Poliției Administrative (1934-1940) din Direcția Generală a Poliției. Din 12 noiembrie 1940 a fost numit director general al Serviciului Special de Informații, funcție pe care a deținut-o până la 23 august 1944. Arestat, anchetat la Moscova (1944-1946), judecat în procesul marii trădări naționale (mai 1946) a fost condamnat la moarte, însă i s-a comutat pedeapsa la închisoare pe viață. Mai multe detalii despre viața și activitatea sa în Cristian Troncotă *Eugen Cristescu. Asul serviciilor secrete românești. Memorii, mărturii, documente*, București, 1994.

[16] Victor G. Cădere (n. 22 iulie 1891, Buhalnița-Neamț – d. 1980, București) Licențiat al Facultății de Drept din Iași (1918), doctor în drept, diplomat în științe politice la Paris, a profesat avocatura și a devenit profesor la Facultatea de Drept de la Oradea și Cluj. A participat ca delegat al României la Conferința de Pace de la Paris (1919) și a primit șefia Misiunii române din Siberia (1920 – 1921). Membru PNȚ, a devenit deputat (1928), fiind numit secretar general la Ministerul de Interne și la Ministerul de Justiție. A fost numit ministru plenipotențiar la Belgrad (1936 – 1938), rezident regal al Ținutului „Dunărea" (august 1938 – februarie 1939) și a revenit în Iugoslavia ca ambasador (1939 – 1941). A lăsat o bogată biografie de specialitate.

[17] DANIC, fond DGP, dosar 98/1931, f. 10.

https://biblioteca-digitala.ro

La 100 de ani de la înființarea DPSG, poate ar merita dezvelită o placă de aducere aminte pe clădirea care a adăpostit pentru aproape 40 de ani acestă instituție, de care se leagă multe amănunte ale activităților de ordine și siguranță națională.

The Quarters of the Direction of Police and General Safety – location and owners

The Direction of Police and General Safety of Bucharest is an institution founded in 1908. Initially, it operated in the siege of the Ministry of Internal Affairs. Later on, the police moved in two buildings in the central area of the capital city, rented from Maria Sterian, situated at 94, Carol I Bd., and 2-4, Pake Protopopescu str. During the refuge of 1916-1918, it was the German Secrete Police, the intelligence service of the second Reich that got installed in these buildings. After World War I, the Romanian Police came back in these quarters, where it operated until it stopped existing (1948). In 1921 the edifices were bought by N.D. Cocea, the famous journalist adept of the Left Party. Shortly the buildings became the property of Mrs. Sterian. In 1922, the building was sold to Wilhelm Filderman and Mrs. Halberstat. In 1948, the Police was dissolved, being considered a repression body of the bourgeois regime, its place being taken by the General Direction of Militia, which established its quarters in a different building, on Stefan cel Mare Road, erected in 1930.

https://biblioteca-digitala.ro

„Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" la 100 de ani de la apariție

Radu Moțoc,
Alexandru Budișteanu

Comisiunea Monumentelor Istorice, înființată în anul 1892, sub autoritatea Ministerului Instrucțiunii Publice, decide publicarea începând cu luna ianuarie 1908, a revistei periodice sub denumirea de „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", redacția urmând să funcționeze la Administrația Casei Bisericii din București. Buletinul, prevăzut să apară trimestrial, conform deciziei ministeriale, urma să fie editat sub conducerea membrilor Comisiunii, care împreună cu administratorul Casei Bisericii alcătuiau comitetul de redacție. Buletinul, se mai preciza, urma să apară sub îngrijirea secretarului Comisiunii, care avea datoria să pregătească și să procure materialul necesar, să-l aducă la cunoștința comitetului de redacție și să supravegheze tipărirea lui (vezi figura 1).

Conținutul acestui buletin urma să cuprindă două părți:

1. O parte științifică, în care să se publice monografii, studii, lucrări, comunicări și materiale de natură istorică, arhitectonică și artistică, privitoare direct și numai la monumentele noastre istorice.

2. O parte oficială, în care să se publice rapoartele anuale ale Comisiunii, referatele arhitecților însărcinați cu conducerea și executarea lucrărilor de conservare și restaurare, precum și eventualele circulare, informații și decizii ale Ministerului și ale Comisiunii.

Pentru ca publicația să prezinte sistematic și folositor informațiile, se prevedea un program care precizează felul lucrărilor ce urmau să apară în buletin:

- monografii istorice, arhitectonice și artistice asupra monumentelor noastre istorice, monografii ilustrate cu reproduceri necesare de fotografii, desene, acuarele etc.;

- releveuri de la cele mai însemnate și caracteristice, din punct de vedere arhitectonic, monumente istorice;

- studii și lucrări unitare, ilustrate și documentate, bunăoară: asupra inscripțiilor din epoca lui Ștefan cel Mare, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu etc., asupra artei decorative, în sculptură și pictură, întrebuințată în bisericile și mănăstirile noastre în anumite epoci, asupra portretelor murale de ctitori: domni, doamne, arhierei, boieri, jupânese etc., asupra picturii bisericești, asupra costumelor etc.

https://biblioteca-digitala.ro

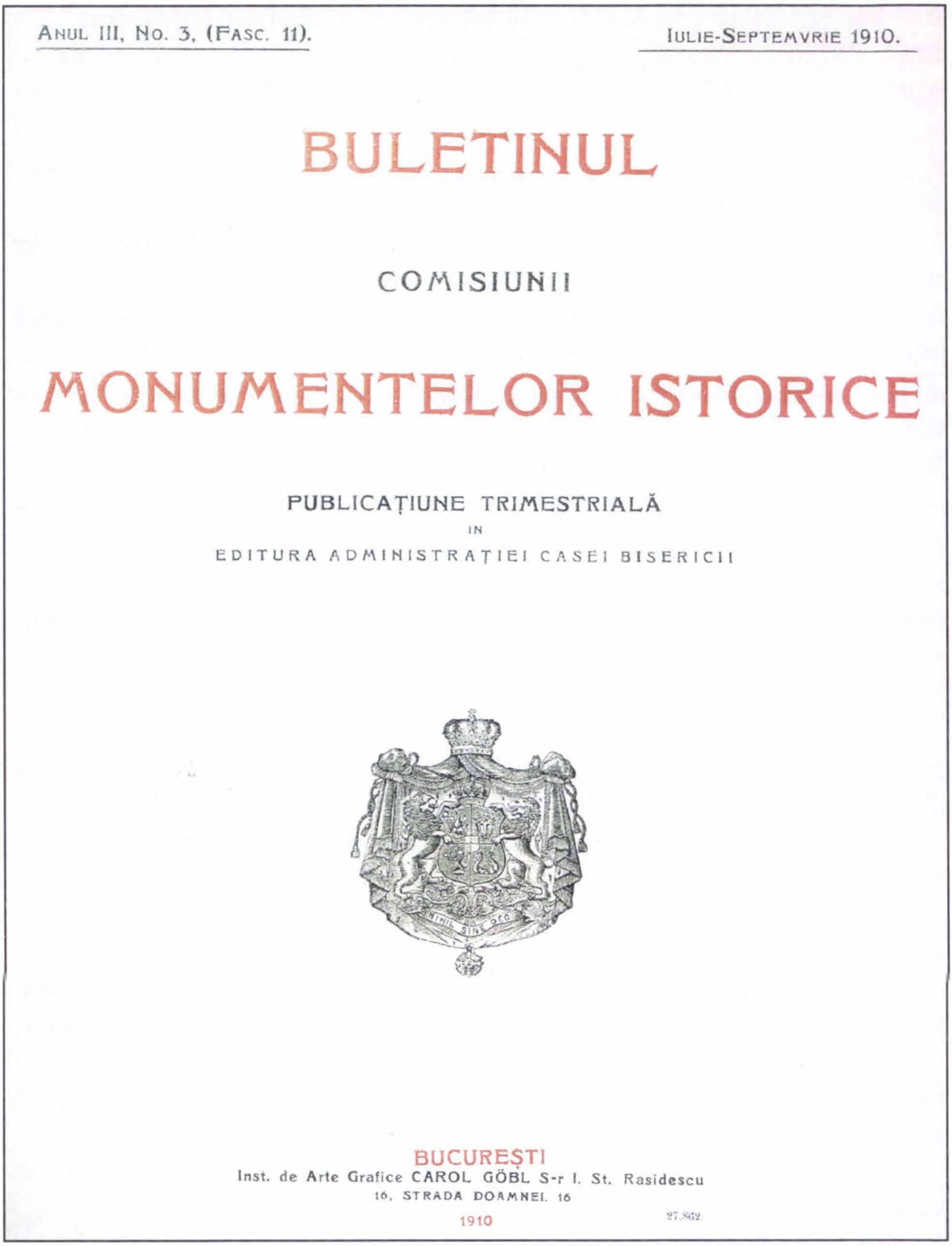

ANUL III, No. 3, (FASC. 11). IULIE-SEPTEMVRIE 1910.

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

IN

EDITURA ADMINISTRAȚIEI CASEI BISERICII

NIHIL SINE DEO

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu

16, STRADA DOAMNEI, 16

1910 27.862.

Fig. 1

- materiale ca scurte fragmente, comunicări, însemnări și note de interes deosebit privitoare la monumentele noastre istorice;

- note bibliografice și critice asupra publicațiilor și periodicelor de specialitate;

https://biblioteca-digitala.ro

- în sfârșit, suplimente artistice, în culori, care să înfățișeze biserici, mănăstiri, reproduceri de portrete murale, de picturi, ornamente etc.

În cadrul lucrărilor înșirate mai sus se cuprind și acele privitoare la monumentele istorice din afară de Regat, întrucât acestea vor fi de origine românească, înălțate de Voievozii noștri sau în legătură directă cu trecutul nostru[1].

În primii doi ani, din comitetul de redacție făceau parte Ion Kalinderu, Gr. Cerkez, N. Gabrielescu și G. Murnu, care erau și membrii Comisiunii Monumentelor Istorice, la care se adaugă, conform regulamentului și administratorul Casei Bisericii, P. Garboviceanu. Secretarul redacției era Alexandru Lapedatu. Din anul 1910, în comitetul de redacție, apare și istoricul Dimitrie Onciul[2]. După Primul Război Mondial, în 1924, Al. Lapedatu devine Ministrul Cultelor și Artelor, iar Nicolae Iorga preia președinția Comisiunii. În comitetul de redacție apar nume noi precum P. Antonescu, G. Balș, C. Moisil, V. Pârvan, pr. N. Popescu, Ar. Verona și Mihail Suțu. Singurii membri vechi sunt Gr. Cerchez și Al. Lapedatu[3].

Fig. 2 – Arhitecții G. Lupu și Al. Zagoritz

În numărul 40 din 1924, un necrolog anunța decesul a doi din membrii Comisiunii Monumentelor Istorice: arh. G. Lupu și arh. Al. Zagoritz (vezi figura 2). Primul, căzut ca locotenent pe câmpul de onoare de la Odobești, iar

[1] „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice” (BCMI), nr. 4, Institutul de Arte Grafie „Carol Göbl”, București, 1909, p. 146.

[2] BCMI, nr. 11 din 1910, Inst. De Arte Grafice Carol Gobl, București, 1910, p. 96.

[3] BCMI, nr. 40 din 1924, Ramuri, Craiova, 1924, p. 50.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3 – C.C. Arion

Fig. 4 – Dr. C.I. Istrati

al doilea în luptele de la Amzacea – Dobrogea. Se amintește în necrolog faptul că lui G. Lupu se datorează restaurarea Mănăstirii Cetățuia din Iași și a Bisericii Curtea Veche din București. Referitor la al doilea comemorat, se precizează faptul că alături de arhitectul Mincu a lucrat la restaurarea Bisericii Stavropoleos din București[4].

Următorul număr, 41 din 1924, semnalează alte două decese: a dr. I. Istrati și a fostului Ministru al Instrucției și Cultelor, C. C. Arion. Cel mai bine este să citim textul necrologului care ne oferă foarte multe informații interesante (vezi figura 3):

„Grelele zile cauzate de război, în cursul căruia s-a întrerupt apariția acestei publicații, ne-au împiedicat de a face cunoscut trecerea la cele veșnice a doctorului C. I. Istrati și a lui C. C. Arion. Savantul doctor C. I. Istrati, a cărui înclinare spre istorie se manifestă prin frumoasele pagini consacrate lui Bécham, Alexie Marin, Aman, Davila, Bisericilor lui Ștefan cel Mare și mai ales prin organizarea expoziției retrospective din 1906 și a muzeului său personal, ce reprezintă toate fazele de dezvoltare ale poporului nostru, de la preistorie până la amintirile rămase de la Alecsandri, fu ales Președinte al Comisiunii la 16 octombrie 1913, după moartea lui Ion Kalinderu. Sub îndemnul inimii sale calde și patriotismului său luminat, Comisiunea își continuă lucrările până la evacuarea Bucureștiului în toamna anului 1916. La 20 februarie 1918, în grelele ceasuri ale hotărârilor de la Buftea, el se stingea de durere la Paris,

[4] *Ibidem*, p. 91.

[5] BCMI nr. 41 din 1924, Ramuri, Craiova, p. 143.

https://biblioteca-digitala.ro

el care fusese unul din protagoniștii intrării României în războiu"[5]. Cât privește pe C. C. Arion, decedat în 1923, se precizează faptul că a fost membru al Comisiunii Monumentelor Istorice în perioada anilor 1892-1898[6] (vezi figura 4).

În anul 1926, V. Goldiș preia conducerea Ministerului Cultelor și Artelor, iar componența Comisiunii Monumentelor Istorice, deci și a redacției, rămâne neschimbată. Funcția de secretar al Comisiunii apare înscrisă în „Buletin" pentru prima dată în anul 1927, fiind nominalizat Virgiliu N. Drăghicescu. În anul următor, această funcție se va intitula Secretar-Director, înțelegând faptul că noțiunea de director se referă la conducerea „Buletinului", așa cum era prevăzut încă de la înființare. Îl regăsim în această importantă funcție și în anul 1937, alături de N. Ghica-Budești, care deținea funcția de arhitect șef al Comisiunii tot din anul 1927[7].

Fig. 5 – Vasile Pîrvan

Numărul 62, din 1929, anunță printr-un necrolog decesul celui care, din 1911, făcea parte din Comisiunea Monumentelor Istorice: istoricul Vasile Pârvan. Necrologul semnat de I. Andrieșescu prezintă în detaliu opera și activitatea marelui dispărut care deținea și funcția de director al Muzeului Național de Antichități. Demn de menționat este faptul că în cuvântul de început la primul volum din „Dacia", cu trei luni înainte de a muri, în 26 iunie 1927, V. Pârvan scria următoarele: „Această publicație anuală este organul unui Institut Arheologic al României care nu există încă"[8]. (vezi figura 5).

În anul 1927, Comisiunea, și nu numai, l-a pierdut pe Grigore Cerkez, care a decedat în mai 1927, cu o lună înaintea lui Vasile Pârvan. În cuvântul rostit de Președintele Comisiunii, N. Iorga, la înmormântare, publicat în numărul 59, se menționează: „Inteligenței și inițiativei lui i se datorește păstrarea frescelor admirabile din Biserica Domnească de la Argeș, pe care a știut-o apăra contra crimei plănuite de a o distruge. Oricine va călca pragul acestui mai vechi sanctuariu românesc va trebui să-și amintească de dânsu"[9] (vezi figura 6).

---

[6] *Ibidem*, p. 144.

[7] BCMI, nr. 91 din 1937, Așezământul tipografic Datina Românească, Vălenii-de-Munte, 1937, coperta nr. 2.

[8] BCMI, nr. 62 din 1929, p. 145.

[9] BCMI, nr. 59 din 1929, Așezământul tipografic Datina Românească, Vălenii-de-Munte, 1929, p. 42.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 6 – Grigore Cerkez

Apariția cu întârziere de aproape doi ani, în „Buletinele" din anul 1929, a celor două decese mai sus menționate, survenite în lunile mai și iunie 1927, se datorează unei decizii a Comisiunii de a publica lucrarea academicianului George Balș intitulată *Bisericile și Mănăstirile Moldovenești din veacul al XVI-lea (1527-1582)* și care să reprezinte „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" pe anul XXI/ 1928 cu numerele 55-58[10]. Această lucrare monumentală, tipărită și legată în condiții excelente, a fost realizată la Tiparul Cultura Națională, București, în anul 1928 și constituie o urmare a lucrării intitulate *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, de același autor, care a fost editată la Cartea Românească din București, în 1926, și care constituie de asemenea Buletinele Comisiunii pe anul 1925, numerele 43-46[11] (vezi figura 7).

Primele numere sunt editate în condiții excelente la Institutul de Arte Grafice Carol Gobl din București, pe hârtie cretată și cu un format generos, de 33x23 cm, care va fi utilizat la toate edițiile interbelice. Pe copertă apare Stema Regală a României, iar titlul apare în culoare roșie, care se menține pe toate numerele. Revista se distribuia prin librăriile Alcalay, Națională, Sfetea și Socec. Se puteau face abonamente atât în țară cât și în străinătate. Numărul de pagini era în medie de 50. Costul unui număr era de 2,5 lei[12].

În perioada anilor 1917-1923, din cauza războiului, activitatea de redactare și topografiere a Buletinului încetează. Pentru această perioadă va apare un număr comun X-XVI. Lucrarea doamnei Valeria Stănescu *„Indicele alfabetic al Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice pe anii 1908-1923"*, care apare în numărul 40 din 1924, ne dă posibilitatea de a analiza participarea fiecărui membru al Comisiunii cu articole publicate în Buletin. Cel mai activ si productiv în acest sens este Virgiliu Drăghicescu, secretarul Comisiunii, care avea și responsabilitatea de a administra Buletinul[13].

[10] G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, 1527-1582, Tiparul Cultura Națională, București, 1928.

[11] G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, 1925, Cartea Românească, București.

[12] BCMI nr. 4 din 1909, coperta 3 și 4.

[13] BCMI nr. 40 din 1924, Ramuri, Craiova, p. 99.

https://biblioteca-digitala.ro

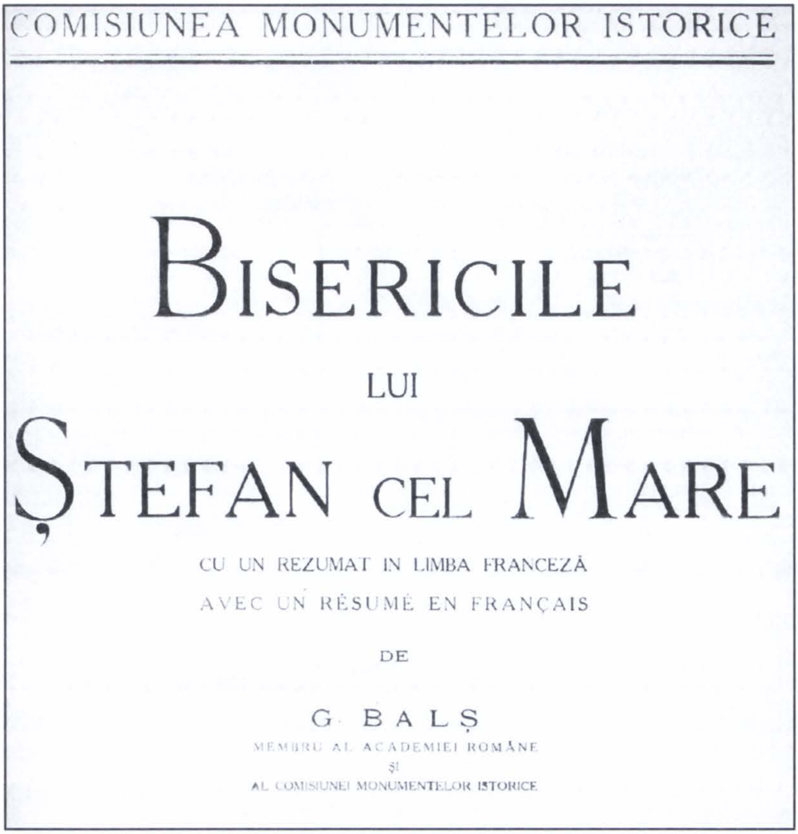
COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE

BISERICILE
LUI
ŞTEFAN CEL MARE

CU UN REZUMAT IN LIMBA FRANCEZĂ
AVEC UN RÉSUMÉ EN FRANÇAIS

DE

G. BALȘ
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE
ŞI
AL COMISIUNEI MONUMENTELOR ISTORICE

Fig. 7

Dificultăţile de a găsi o tipografie convenabilă după război sunt evidente dacă ţinem cont de cele declarate în şedinţa din 14 februarie 1924, sub preşedinţia lui Gr. Cerkez: „Întrucât până astăzi nu au ofertat pentru tipărirea Buletinului decât institutul Cartea Românească, se amână până la sosirea altor oferte, luarea unei deciziuni”[14].

Comisiunea fiind presată să tipografieze „Buletinul”, în şedinţa din 28 februarie 1924, decide: „Pentru tipărirea Buletinului se va cere tuturor ofertanţilor un preţ unitar în care să intre şi calculul hârtiei”[15].

Sub preşedinţia lui N. Iorga, din 15 martie 1924, Comisiunea hotărăşte: „Se cer principalelor institututi tipografice a trimite două probe de tipar pe hârtie velină şi pe hârtie chromo, pe o pagină, în formatul şi cu caracterele adoptate pentru Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, pentru ca Comisiunea să avizeze. Se va încadra şi o ilustraţie în text, de orice natură, spre a se putea

[14] Proces-verbal nr. 4, din 14 feb. 1924, din Şedinţa Comisiunii Monumentelor Istorice (CMI) pe anul 1924.

[15] Proces-verbal nr. 5, din 28 feb. 1924, din Şedinţa CMI pe anul 1924.

https://biblioteca-digitala.ro

vedea felul cum sunt reproduse ilustrațiunile. Termenul de predare va fi la 30 martie, când se va decide asupra ofertelor înaintate"[16].

Buletinul Comisiunii se va tipografia, începând cu anul 1924, la Institutul de Arte Grafice S.A. „Ramuri" din Craiova, care se pare reușea să câștige licitația. Primul număr, aflat în biblioteca personală, editat la Craiova, este nr. 40 din 1924. Hârtia nu mai este de aceeași calitate. Buletinul apare în două ediții: prima ediție cu hârtie chromo la un preț de 120 lei, inferioară primelor ediții, iar a doua cu hârtie velină, care se vindea la un preț de 90 lei. Pe lângă aceste două ediții, existau și exemplare de lux cu text în limba franceză, la un preț de 1.100 lei. Studenții, profesorii și preoții beneficiau de o reducere de 45% la abonamentele făcute prin secretariat.

Fig. 8

Începând cu numărul 49, pe ultima copertă, apare centrat un timbru care reprezintă frumoasa clădire a editurii *Ramuri* din Craiova (vezi figura 8).

Cu primul număr din anul 1929 și terminând cu al doilea număr din anul 1940, Buletinul se va tipografia la Așezământul tipografic „Datina Românească" din Vălenii-de-Munte, iar după această dată Buletinul se va tipografia la „Monitorul Oficial" până în anul 1942. Primele două numere din anul 1942 (nr. 111 și 112) vor fi tipografiate la Institutul de Arte Grafice „Marvan" din București, iar ultimele două numere din 1942, cât și cele opt numere din perioada 1943-1944, se vor tipografia la „Monitorul Oficial". Buletinul își încetează apariția în anul 1947, când publică numerele din Buletin pentru anul 1945[17].

Publicația apare în perioada 1970-1975, cu denumirea de „Buletinul Monumentelor Istorice", iar după anul 1990 apare din nou cu vechea denumire, de „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice", în paralel cu „Revista Monumentelor Istorice", care păstrează formatul tradițional, dar cu un număr sporit de pagini care ajung la unele numere la peste o sută.

[16] Proces-verbal nr. 7, din 15 martie 1924, din Ședința CMI pe anul 1924. BCMI nr. 40 din 1924, Ramuri, Craiova, 1924, coperta 3.

[17] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

La primele numere se remarcă acuratețea și claritatea reproducerilor fotografice. Așezarea în pagină și mai ales prima literă din text, filigranată și colorată, aduce un plus de prețiozitate acestor numere, chiar dacă suportul filigranat este același, schimbându-se numai litera[18] (vezi figura 9).

Fig. 9

Cât privește *Rapoartele anuale* ale Comisiunii, prevăzute a fi publicate prin decizia ministerială de constituire a revistei, în prima perioadă până la anul 1916, acestea se publicau în „Buletin" și erau adresate *Domnului Ministru*, fiind iscălite cu toată responsabilitatea de întreaga Comisiune. Raportul era datat și însoțit de numeroase fotografii a monumentelor restaurate.

Cred că merită să analizăm raportul pe anul 1909 pentru a înțelege mai bine activitatea Comisiunii în această perioadă. Raportul începe prin a reaminti solicitările materiale adresate ministerului pentru cele două categorii de lucrări:

- lucrări de restaurare și conservare la bisericile Golia din Iași, Stavropoleos din București, Curtea Domnească din Târgoviște și la mănăstirile Hurez și Căldărușani;

- lucrări de reparare și întreținere aprobate bisericilor Sf. Vasile din Vaslui, Precista din Bacău, Cotnari, Negru-Vodă din Câmpulung, Mihai-Vodă din București, Văcărești, Bistrița din Neamț etc.

Suma inițial alocată de 237.000 lei ar fi fost suficientă dacă destinația ei nu era deturnată spre Serviciul special de restaurări de sub conducerea arh. A. Lecomte du Noüy. Totuși au fost alocați 130.000 lei din fondurile de construire a catedralei din Sulina. Raportul prezintă în continuare lucrările făcute din această sumă, publicând fotografii realizate înainte și după restaurarea monumentelor. Demn de semnalat este faptul că a fost tipărită de către Comisiune o „elegantă broșură cu informații istorice privitoare la monumentele din

[18] BCMI nr. 4 și 11, Inst. De Arte Grafice Carol Gobl, București din 1909 și 1910.

https://biblioteca-digitala.ro

Curtea de Argeș". Se intenționează și publicarea unei „Călăuze a monumentelor istorice privind vechile biserici, mănăstiri și monumente istorice".

Colecțiile Comisiunii s-au îmbogățit cu zeci de volume de specialitate. Au fost comandate douăzeci de copii după zugrăveli de biserici vechi, conform cu articolul 11 din Regulamentul legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor.

Raportul semnalează înființarea Serviciului de arhitectură al monumentelor în anul raportului 1909. La propunerea Președintelui Comisiunii, Ion Kalinderu, se stabilește „Pentru orice lucrare de restaurare, care ar afecta stilul monumentului, va trebui să se prezinte lucrări prealabile: releveuri, fotografii și rapoarte amănunțite despre starea monumentelor respective, după care planurile de restaurare, studii despre noile lucrări ce urmează a se face, pentru ca pe baza lor Comisiunea să-și poată da avizul în deplină cunoștință de cauză, rămânând ca acolo unde trebuința va cere, să se cerceteze lucrurile la fața locului. Recepția lucrărilor întreprinse sub auspiciile Comisiunii se vor face de un membru delegat al ei".

Comisiunea a recomandat întocmirea unor instrucțiuni speciale cu privire la modul cum trebuie întreținute și îngrijite monumentele istorice, instrucțiuni ce se vor afișa la respectivele biserici și mănăstiri, la care se va mai așeza și câte o tablă cu următoarea inscripție: „Administrația Casei Bisericii, Comisiunea Monumentelor Istorice. Această biserică (mănăstire) stă sub ocrotirea Legii pentru conservarea monumentelor publice".

Referitor la bursele pentru studiul picturii bizantine, prevăzute în bugetul Administrației Casei Bisericii, se precizează faptul că ele au fost conferite de către Comisiune, domnilor Al. Mihăilescu și D. Norocea, distinși absolvenți ai Școalei de Arte Frumoase din București. Primul bursier s-a remarcat la restaurarea frescelor de la biserica Stavropoleos, iar al doilea la repararea picturilor de la mănăstirea Govora. Bursierii au fost îndrumați să întreprindă o călătorie de studii pe la bisericile și mănăstirile din țară, spre a cunoaște bine vechile noastre picturi. În cadrul burselor s-a prevăzut un program de studii de trei ani în străinătate la Ravena, în Italia, pentru început. Bursierii au și obligația de a lucra copii după picturi bizantine pe care urmează să le ofere Comisiunii. Comisiunea a fost nevoită să amâne unele lucrări de restaurare din lipsa unor specialiști, cum ar fi picturile de la bisericile lui Ștefan cel Mare de la Popăuți, Dorohoi și Hârlău. Se precizează în continuare faptul că se impune înființarea unei secții speciale pentru lucrări de pictură, în paralel cu secția de arhitectură, dar și revizuirea și completarea legii și a regulamentelor respective care se impun ca o necesitate urgentă[19].

[19] BCMI nr. 4, din 1909, Inst de Arte Grafice Carol Gobl, București, 1909, p. 181.

https://biblioteca-digitala.ro

După Primul Război Mondial, aceste rapoarte nu se mai adresau ministrului. Partea oficială, prevăzută prin statutul de funcționare, este bine reprezentată totuși în „Buletinele” Comisiunii prin publicarea: proceselor verbale rezultate din ședințele Comisiunii Monumentelor Istorice; rapoartelor anuale ale Comisiunilor regionale; rapoartelor arhitecților responsabili să conducă lucrările de conservare și restaurare a monumentelor istorice.

Toate aceste documente oficiale publicate în „Buletin” apar cu o anumită întârziere, fie din cauza spațiului acordat acestui capitol, fie din cauza publicării lucrării semnalate de noi, a arh. G. Balș din 1925 și 1928, considerate numere de „Buletin”, sau din alte motive care deocamdată rămân necunoscute.

La o primă analiză a documentelor oficiale se poate constata faptul că după anul 1923 nu mai sunt publicate Rapoartele Comisiunii, considerându-se, credem noi, suficiente Rapoartele de activitate ale Serviciului Tehnic, semnate de regulă de către arhitectul șef, N. Ghica-Budești. Am avut la îndemână pentru a le studia numai rapoartele de activitate pe anii: 1919-1925, 1929-1932 și 1935. Raportul Serviciului Tehnic al Comisiunii pentru perioada 1919-1925 apare odată cu fasciculul tipografiat, separat, la sfârșitul proceselor-verbale întocmite în anul 1925 și nu în cadrul unui Buletin. Rapoartele din perioada 1929-1932 sunt publicate cu mare întârziere în numărul din septembrie1933, iar cel din 1935 este publicat în numărul din decembrie 1937[20].

În general ele reflectă lucrările aprobate de Comisiune, fără a intra în detalii tehnice și nici financiare. Sunt prezentate patru categorii de lucrări: de conservare și reconstruire, de reparații curente, cercetare și spălare de zugrăveli și săpături arheologice.

Raportul pentru perioada 1919-1925 scoate în evidență cu precădere preocuparea Comisiunii de a salva monumentele prin efectuarea de lucrări de acoperire și în al doilea rând de spălare a picturilor din bisericile nominalizate. Sunt raportate cazurile în care diverși preoți sunt dați în judecată pentru distrugerile pricinuite frescelor. Un caz deosebit este cel al bisericii Sf. Constantin din București, unde preotul bisericii a crezut de cuviință a distruge pictura în fresco reprezentând hramul bisericii, pictură găsită sub tencuielile noi de către arhitectul Gr. Cerkez. Pentru această faptă și altele, Comisiunea Monumentelor Istorice a cerut (în anul 1920) darea în judecată a preotului, conform legii”. În contradicție cu acest caz, în același raport, este lăudat preotul E. Păun de la biserica Barnovschi din Iași, care a depus toată râvna pentru a face o lucrate bună și ieftină”, introducând în anul următor 1925 și lumină electrică în biserică.

Semnalăm activitatea rezultată din *Memoriul* pe anul 1932 de inventariere a monumentelor istorice efectuate de către fiecare arhitect responsabil din

[20] BCMI nr.77, 78 și 94, Datina Românească, Vălenii de Munte, p. 141, 189 și 190.

https://biblioteca-digitala.ro

județul respectiv. Raportul precizează județele care au încheiat această inventariere: Dolj, București, Prahova, Iași și Neamț.

Demn de amintit este și faptul că atelierul de reparații al Comisiunii Monumentelor Istorice cu sediul în curtea bisericii Stavropoleos este foarte productiv. Sunt raportate lucrări de consolidare și restaurare a diferitelor obiecte din biserici, confecționarea unor sfeșnice după modelul celor de la biserica Sf. Niculae din Făgăraș, repararea unor candele din argint, restaurarea unui pomelnic al familiei Brâncoveanu, repararea unor obiecte sacre ce au servit la investitura Sanctității Sale Patriarhul Miron Cristea etc[21].

Din categoria rapoartelor oficiale fac parte și cele ale secțiilor regionale. Trebuie remarcate cele redactate de „Secțiunea Regională Cernăuți" care, prin numărul lor, dar mai ales prin ținuta științifică cu multe detalii și imagini care însoțesc textul, impresionează. Am putut analiza aceste rapoarte pentru perioada 1921-1925 și 1933-1936, toate fiind semnate de secretarul Secției Regionale Cernăuți, dr. Petre I. Luția. Trecând peste faptul că această secție nu a fost finanțată suficient, lăsând greutatea financiară pe umerii Arhiepiscopiei Bucovinei, să trecem în revistă modul cum a fost ea înființată și ce și-a propus să facă.

Prin Decretul Regal nr. 507 din 18 februarie 1921, s-a înființat Secția Regională Cernăuți a Comisiunii Monumentelor Istorice. Membrii acestei secții sunt: Dr. Ion Nistor profesor universitar la Cernăuți, Dimitrie Dan consilier în consistoriul arhiepiscopal al Bucovinei, Teofil Gramatovici, director general la secretariatul Cultelor, ing. Hugo Rezori, consilier tehnic la secretariatul Cultelor și Petre Luția, conferențiar pentru istoria artelor la Universitatea din Cernăuți. În data de 6 aprilie 1921, în ședința oficială ținută în rectoratul Universității din Cernăuți, a fost ales dr. Ion Nistor președinte, iar secretar dr. Petre Luția. Această secție și-a propus, printre alte obiective prevăzute prin statut: să înlesnească înființarea de muzee regionale care să funcționeze cu aprobarea și sub supravegherea Comisiunii. Este prezentat în raport un tablou cronologic al monumentelor bisericești mai importante din Bucovina, cu indicarea anilor de zidire, începând cu secolul al XIV-lea. Se amintesc printre altele biserici și mănăstiri aflate într-o stare avansată de degradare, biserici ctitorite de Ștefan cel Mare. Biserica din Bădăuți, care în timpul războiului a fost distrusă până la temelie. Într-o stare asemănătoare se afla și biserica din Horecea, din apropierea Cernăuțului. Prima biserică reparată la începutul anului 1919 a fost ceea de la Solca, ctitorie a lui Ștefan Tomșa (1623). În anul 1920 s-a înființat o secție tehnică pe lângă direcția generală pentru Culte Cernăuți, care a asigurat competența supravegherii lucrărilor[22].

[21] Rapoartele Serviciului Tehnic al CMI pentru perioada 1919-1925.

[22] BCMI nr. 49 din 1926, Ramuri, Craiova, p. 126.

https://biblioteca-digitala.ro

La Vatra Moldoviței, în anul 1921, s-a efectuat curățarea picturii distruse în perioada războiului, de către pictorul academic Ioan Ballat, recomandat prin lucrările efectuate în Bucovina, Bulgaria și Serbia. Bunul-simț bucovinean, prezent la tot pasul în acest raport, scoate în evidență lucrările efectuate în perioada de dominare austriacă: „Zidurile la mănăstiri, zugrăvite în roșu-roz și cu linii orizontale, vor trebui să dispară și în locul lor să apară zidăria curată în moloane sau peretele cu tencuiala aruncată din gros. În ce privește materialul de acoperire pentru acoperișuri, trebuie să amintim că, în locul plăcilor de plumb și al țiglelor în formă de coadă de castor, care erau întrebuințate la început, a urmat apoi peste tot, șindrila; lucrările la acoperișuri, executate sub fosta administrație austriacă pe la 1900, s-au întrebuințat țigle smălțuite din Themenau... care este fabricat în culori prea bătătoare la ochi și străine de caracterul local și afară de aceasta nu capătă patină, deci nu se va adapta nici când aspectului antic al întregii clădiri, așa că acoperișul va fi întotdeauna în contrast izbitor cu zidăria și va forma un corp străin în organismul monumentului”[23].

Raportul începe a fi publicat în numărul 49, și pentru că este foarte lung, el continuă în numerele 50 și 51 din „Buletin” . Raportul pe anul 1922 anunță cu satisfacție acordarea pentru prima dată a sumei de 25.000 lei din partea Comisiunii centrale, care a fost utilizată pentru restaurarea și conservarea *„stâlpul lui Vodă”* de lângă comuna Vama, unul din puținele monumente istorice profane din Bucovina. Fondul bisericesc ortodox român al Bucovinei, în sarcina căruia cade în cea mai mare parte acoperirea cheltuielilor de conservare a bisericilor și mănăstirilor istorice, a pus la dispoziție în anul 1922 suma de 500.000 lei, sumă insuficientă pentru cerințele existente. Sumele alocate de Fondul bisericesc ortodox din Bucovina vor crește simțitor în următorul an la 870.000 lei[24].

Urmează raportul pe anii 1933-1934, care scoate în evidență lipsa totală a fondurilor din partea Comisiunii centrale, datorate cu siguranță recesiuni mondiale, considerând o stagnare a activității de restaurare în Bucovina. Este semnalată starea deplorabilă în care se află „biserica ortodoxă română din comuna Cernauca, jud. Cernăuți, fostă moșia familiei Hurmuzachi, astăzi proprietatea familiei evreiești Rostoțchi. Această biserică a fost construită din piatră și cărămidă în anul 1825 și restaurată în 1869. Cu această ocazie a restaurării, pereții interiori și tavanul orizontal au fost decorați cu picturi fresco de către celebrul pictor vienez Jobst, care a pictat și interiorul catedralei, cât și al reședinței mitropolitane din Cernăuți. Întreaga tencuială a tavanului cu picturi este căzută”. S-a solicitat expertiză și fonduri pentru restaurare.

[23] *Ibidem*, p. 139.

[24] BCMI nr. 50 din 1926, Ramuri, Craiova, p. 188.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 10 – Putna, piatra lui Ştefan cel Mare (după Kozak)

Raportul semnalează şi contribuţia Majestăţii Sale Regele Carol II, care a contribuit financiar la confecţionarea unui baldachin sculptat în piatră deasupra mormântului Voievodului Ştefan cel Mare din mănăstirea Putna, identic cu cel de deasupra mormântului soţiei sale, Maria de Mangop (vezi figura 10).

Secţiunea Regională Cernăuţi întâmpină mari dificultăţi în a stopa activitatea unei cariere de piatră şi a fabricii de ciment de la Putna din apropierea mănăstirii. Aceste instalaţi industriale produc zgomot şi praf care poluează zona istorică. Referindu-se la vizita unor francezi la biserica Voroneţ, autorul raportului menţionează următoarele: „La noi, o astfel de biserică ar fi aşezată sub sticlă, lucru care de altfel Polonii l-au şi făcut în Varşovia, unde în grădina închisorii, au acoperit cu vitrine mari din fier şi sticlă, spânzurătoarea ridicată şi pusă în funcţiune pe vremea ruşilor pentru reprimarea revoluţiei polone. Aşa ştiu polonii să-şi cinstească trecutul". Referatul este contrasemnat şi de preşedintele secţiunii, I. Nistor[25].

Din raportul pe anul 1935, reţinem câteva informaţii:

„În interiorul bisericii Putna, pe peretele din spatele naosului, a fost aşezat portretul-bust în fresco al M. S. Regele Carol al II-lea, lucrat de maestrul Costin Petrescu. Iar pentru înzestrarea sălii de primire a mănăstirii, Societatea artiştilor plastici din Bucovina a făcut danie mănăstirii două tablouri lucrate de doi pictori bucovineni, împreună cu ramele corespunzătoare, reprezentând unul pe M. S. Regele Carol al II-lea, celălalt pe voievodul Ştefan cel Mare, ambele în mărime naturală" (vezi figura 11).

La cererea parohiei ortodoxe române din comuna Costeşti, judeţul Storojineţ, s-a aprobat dărâmarea vechii biserici de lemn înălţată în anul 1785

[25] BCMI nr. 84, din 1835, Datina Românească, Vălenii de Munte, p. 65.

https://biblioteca-digitala.ro

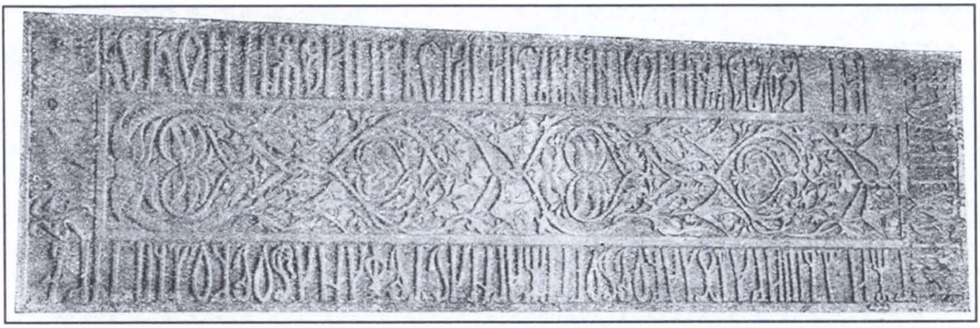

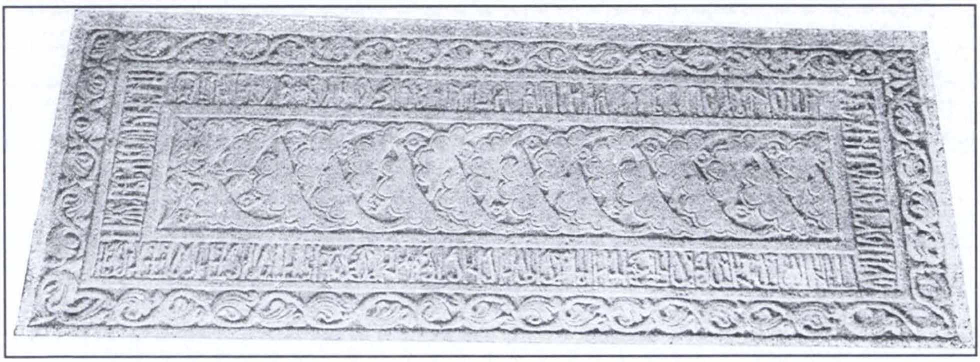

Fig. 11 – Putna, piatra Mariei, fata lui Radu cel Frumos (sus) și mormântul lui Bogdan cel Orb (jos)

de țăranii răzeși, în scopul ridicării unei biserici noi. Pe hotarul de Nord al țării, ascuns în malul stâncos al Nistrului, stă de strajă schitul Crișceatic, înălțat în anul 1766 de negustorul român Teodor Preda Hagiul, așa cum dovedește uricul domnesc semnat la 12 aprilie 1768 de Domnul Moldovei, Grigore Ioan Calimah. În anul 1787 mai exista la Repujineț o școală primară „moldovenească", care a fost desființată la începutul secolului al XIX-lea pe timpul guvernării austriece. La data când era scris raportul, această comună era locuită în întregime de ucraineni, așa că schitul-monument istoric a rămas mărturie că pe timpul răpirii Bucovinei se afla pe malul Nistrului o așezare curat românească. Raportul menționează în continuare faptul că bisericuța Crișceatec a fost refăcută cu fondul bisericesc, sub directa supraveghere a Comisiunii regionale Cernăuți. Acest schit constituie un loc de pelerinaj al populației din împrejurimi. Iconostasul vechi a fost restaurat ultima dată în anul 1832 cu sprijinul financiar al boierului Dimitrie de Mocranschi. Raportul mai precizează faptul că un țăran evlavios, dintr-un sat învecinat schitului a suportat cheltuielile de restaurare a iconostasului. Parohul schitului a cerut aprobarea Comisiunii de a îndepărta balconul adăugat ulterior care servea corul bisericesc, cererea fost aprobată[26]. Un caz similar se întâlnește și la biserica Sf. Neculai Brâncovenesc

[26] BCMI nr 85, din 1935, Datina Românească, Vălenii de Munte, p. 136.

https://biblioteca-digitala.ro

din Făgăraş, unde persistă în continuare acest balcon care taie în două tabloul votiv al ctitorului, Constantin Brâncoveanu.

Raportul mai menţionează faptul că la 1 iulie 1935 s-a inaugurat la Cernăuţi, cu fastul cuvenit, *Muzeul Regele Carol al II-lea* din strada Mickiewicz, care contopeşte Muzeul regional (înfiinţat în anul 1892, muzeul publica anual o revistă cu studii privind trecutul Bucovinei) cu Muzeul industrial în a cărui edificiu în stilul Renaşterii, erau adăpostite bogatele colecţii. Inaugurarea acestui muzeu a fost un bun prilej de a vernisa şi o expoziţie de pictură bucovineană, la care cu siguranţă nu au lipsit tablourile lui George baron Lovendal. Afirmăm acest lucru întrucât în anul 1926 el se stabileşte la Cernăuţi unde ocupă postul de director artistic la Teatrul Naţional. Înfiinţează prima societate a artiştilor plastici din Bucovina în anul 1931, iar în anul 1933 expune 89 tablouri în Palatul Naţional din Cernăuţi, fiind elogiat de presa vremii[27]. Odată cu vernisajul de pictură se redeschid tradiţionalele iarmaroace de Sânpetru la Cernăuţi. Serviciul divin a fost celebrat de părintele consilier eparhial Gh. Şandru.

Intenţia declarată a Comisiunii regionale Cernăuţi de a convoca toate muzeele din Bucovina în vederea elaborării unui plan de cercetări pentru fiecare judeţ şi un schimb de dublete pentru ca fiecare muzeu să fie cât mai bine dotat, pare să fie o acţiune unică în aceea perioadă în România Mare. Se spune cu mândrie că: „Pentru intelectualitatea bucovineană este o datorie de onoare să elaboreze un asemenea plan de dezvoltare şi să se ia la întrecere cu instituţii similare din ţară şi străinătate".

Cu ocazia congresului de numismatică şi arheologie ţinut la Cernăuţi în toamna anului 1935, Muzeul „Regele Carol al II-lea" a prezentat expoziţia de monede, medalii şi obiecte arheologice. Au fost expuse colecţii similare şi de la: Universitatea din Cernăuţi; C. Ambrosievici, funcţionar la biblioteca Universităţii din Cernăuţi, o colecţie de obiecte preistorice; Constantin Ţopa, profesor secundar din Cernăuţi, o colecţie de monede moldoveneşti; N. P. Victorovici şi I. Lissner ambii din Cernăuţi şi N. Ţurcan din Siret, o colecţie de medalii, plachete şi decoraţii româneşti; Corneliu Secărianu din Bucureşti, o colecţie de monede antice greceşti şi romane; G. Buzdugan din Bucureşti, o colecţie de monede antice, medievale, medalii si plachete româneşti; Sculptorul Emil Becker din Bucureşti, o colecţie de monede antice şi medievale moldoveneşti; D. Simionescu-Simicel din Bucureşti, o colecţie de monede poloneze; H. Stahl, o colecţie de bancnote româneşti falsificate; Dr. A. Metzulescu din Craiova, o colecţie de monede şi medalii; Prof. Pericle Papahagi din Silistra, o colecţie de monede antice descoperite în Dobrogea; L. Polgar din Mercina, o colecţie de monede antice, montată în formă de carte.

La începutul anului 1935 se stinge din viaţă un vrednic român, G. Toma, din iniţiativa căruia Secţia bucovineană a restaurat „Stâlpul lui Vodă" din

https://biblioteca-digitala.ro

Vama, monument ridicat în amintirea expediției lui Mihai Vodă Racoviță în Ardeal, în vara anului 1717, despre care decedatul a scris o monografie[28].

Vești deosebit de bune rezultă din Raportul Secțiunii Cernăuți pe anul 1936: „Pentru prima dată de la criza economică de după război, Consiliul Eparhial al Bucovinei ajunge în situația fericită de a putea realiza economii și de a pune la dispoziție suma importantă de două milioane de lei pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice din Bucovina". Se publică scrisoarea I.P.S.S. Mitropolitului Visarion, din care se solicită Comisiunii să „comunice numele bisericilor și programul de lucru cărora urmează a se distribui sumele pe temeiul devizelor ce vor fi întocmite de arh. Teodoru, delegatul Comisiunii centrale, împreună cu arh. Virgil Ionescu din partea Mitropoliei". Sunt nominalizate unele din cele mai valoroase monumente istorice din Bucovina precum: Putna, Voroneț, Arbore, Vatra Moldoviței, Humorul, Sf. Treime din Siret, Sf. Petru și Pavel din Solca. Comisiunea regională din Cernăuți tratează cu fermitate o solicitare de a înzestra pereții exteriori și interiori ai bisericii din Zaharești cu picturi, pentru care scop angajase deja un pictor sătesc din împrejurimi, ținând cont de faptul că biserica a fost zidită la anul 1542 de pârcălabul Hotinului, Nicoară Hâra, dar și datorită mediocrității pictorului angajat, refuzând autorizația cerută.

Același document prezintă un caz fericit de colaborare cu parohul unei alte biserici: „În imediata apropiere a municipiului Cernăuți, în marginea unei mici păduri de stejar, se găsește biserica parohială cu hramul „Nașterea Maicii Domnului", din comuna suburbană Horecea Mănăstirii, zidită în anul 1767, din material vârtos, ca biserică mănăstirească, de către egumenul Artemon, pe locul unde, pe la anul 1730, episcopul Rădăuților Antonie, ulterior Mitropolit al Moldovei, ridicase o bisericuță de lemn și câteva chilii. Arhitectura bisericii este interesantă pentru faptul că aceasta are un etaj deasupra întregii clădiri, împrejurul bolților turnurilor; acest etaj servea altă dată pentru adăpostirea chiliilor călugărilor și a unei mici capele. Această biserică, situată pe malul drept al Prutului, în drumul ce duce din Cernăuți prin Boian la Noua Suliță, a suferit multe deteriorări în timpul războiului mondial, biserica fiind literalmente ciuruită de gloanțe". Primele lucrări de restaurare au început în anul 1920, când s-a tencuit corpul clădirii. În vara anului 1936, după îndelungi cercetări, curățarea sau spălarea picturii iconostasului și a picturii murale din epoca zidirii bisericii, nu s-a aprobat, deoarece parohia nu dispunea de un pictor academic specializat în asemenea lucrări, care să fie și autorizat de Comisiune[29].

[27] George baron Lovendal, Alcor, București, 2000, p. 8.
[28] BCMI nr. 85 din 1935, Datina Românească, 1935, p. 140-143.
[29] BCMI nr. 92 din 1937, Datina Românească, 1937, p. 93.

https://biblioteca-digitala.ro

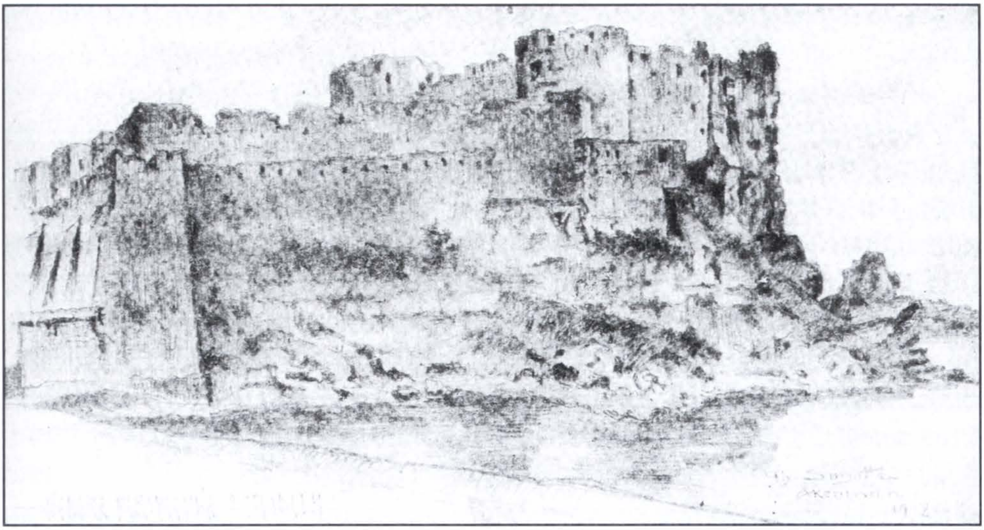

Fig. 12 – Cetatea Albă

Am putut analiza și un Raport al Secției Regionale a Comisiunii Monumentelor Istorice din Chișinău, pe anul 1925, publicat separat de „Buletin”. Comisiunea regională raportează activitatea sistematic pe trei domenii: administrativ, tehnic și științific. Mă voi referi la primul domeniu pentru că el scoate în evidență dificultățile cu care se confrunta Comisiunea față de autoritățile locale. Primăria orașului Cetatea Albă a parcelat zona din jurul cetății pentru a fi oferită unor funcționari (vezi figura 12).

Același lucru s-a întâmplat și cu terenul unde a fost Cetatea Ismail. Autoritățile din Hotin au arendat terenul din interiorul cetății pentru păscut oile. Cu toate intervențiile făcute la autorități, aceste barbarii nu au putut fi soluționate. Referitor la lucrările de consolidare, se pomenește de lucrările efectuate la mănăstirea Rughi, ancorarea bisericii lui Vasile Lupu din Orhei, repararea bisericii din Căușeni și consolidarea mănăstirii Vărzărești. Partea științifică a fost remarcată prin activitatea generalului S. Panaitescu, care a studiat Valul lui Traian, pe care l-a parcurs pe toată lungimea lui din Basarabia; Ștefan Ciobanu și Ștefan Berechet au continuat studierea bisericilor și mănăstirilor din Basarabia.

Comisiunea a tipărit un anuar cu aceste studii și o monografie a orașului Chișinău. Se propune, pentru anul 1926, o sumă necesară de 1.106.000 lei, în care se prevedeau și banii necesari pentru chiria plătită Liceului Real unde are sediul Comisiunea. Din acest motiv se propune a se achiziționa un imobil, pentru amenajarea unui muzeu istorico-arheologic. Am găsit informații referitoare la un raport în procesul verbal nr. 6 din 6 martie 1924, în care se confirmă primirea raportului pentru perioada 1920-1923, care a rămas presupun

https://biblioteca-digitala.ro

nepublicat. Din procesul-verbal nr. 5, din 4 iunie 1925, aflăm mai multe informații despre activitatea acestei secții. Darea de seamă semnată de Ștefan Ciobanu, membru al acestei secții, arată starea în care se află bisericile basarabene și vechile cetăți moldovenești de pe malul Nistrului. Se spune în referat că la Cetatea Albă chiar militarii noștri strică edificiul și se propune numirea unui custode și a unui paznic pentru a preîntâmpina acest dezastru. Autorul acestui raport solicită un program de lucru în armonie cu programul Comisiunii centrale.

Președintele Comisiunii centrale, prof. Nicolae Iorga, relevă „meritele deosebite ale secției regionale pentru Basarabia, care dovedește că a depus multă activitate tipărind un anual în cele mai bune condițiuni". Referitor la starea cetăților, N. Iorga propune să se facă intervenții pe lângă cei în drept spre a se opri dărâmarea. Dar amintește faptul că „la congresul profesorilor de istorie s-a vorbit despre această chestiune și propune ca supraveghetor de monumente istorice pe unii din profesorii de istorie care se vor dovedi în stare să o facă. D-sa e de părere ca într-un număr viitor al Buletinului să se publice fotografia cetății Bender. Pentru biserica din Rugi, se va face o adresă părintelui Episcop Visarion Puiu, că noi dorim restaurarea bisericii, nu renovarea ei"[30].

Din raportul pe anul 1922 rezultă faptul că a fost deja alocată suma de 10.000 lei pentru biserica din Rugi. Același proces-verbal, nr. 5 din 1925, semnalează faptul că Comisiunea „aprobă cumpărarea casei Prinin din Chișinău pentru instalarea unui muzeu istoric-arheologic, dacă proprietarii se învoiesc ca plata să se facă în rate, sau să se închirieze cu o sumă mai mare pentru ca în decurs de mai mulți ani să se amortizeze capitalul". Pictorul I. Mihai este recomandat pentru spălarea picturii bisericii Căușani din Basarabia. În final, Comisiunea centrală solicită comisiunilor regionale să înainteze nevoile bugetare pentru lucrările ce au în plan să le execute.

Nivelul de finanțare a Comisiunilor regionale rezultă din Raportul elaborat pentru perioada 1919-1925. Pentru secțiunea regională Chișinău sunt alocați 500.000 lei, pentru Cluj 584.000lei, Cernăuți 150.000 lei, sume ce au fost suplimentate în anul 1925 cu 500.000 lei pentru Chișinău; 584.000 lei pentru Cluj; 50.000 lei Cernăuți și 50.000 lei pentru Lugoj[31].

Un raport al secretarului Comisiunii Monumentelor Istorice, Virgiliu N. Drăghicescu, deosebit de interesant privind monumentele din Oltenia, este publicat în trei numere diferite ale „Buletinului", paradoxal, în ordine inversă perioadei de vizitare a monumentelor. Autorul face acest studiu deosebit de bine documentat în trei perioade de timp:

[30] Proces -verbal nr. 5 din 4 iunie 1925.

[31] Rapoartele Serviciului Tehnic al CMI pentru perioada 1919-1925.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 13 – Casa lui Magheru

Prima etapă 23 iulie – 8 august 1909 începe de la Craiova și continuă cu Segarcea, Greceni, Sadova, Vidin, Bucovățul, Turnul Severin, Ostrovul Mare, Gura Motrului și Strehaia. Autorul semnalează pictura de la mănăstirea Sadova, pe care o consideră una dintre cele mai frumoase comori de pictură pe care le avem din perioada domniei lui Matei Basarab. Pictura a fost restaurată de pictorul Marchetti care pe lângă spălare a făcut și anumite retușuri stricând vechile tonuri. Autorul studiului remarcă starea jalnică în care se află Mănăstirea Jitianului, ctitoria Doamnei Bălașa, unde este zugrăvit și Constantin Brâncoveanu cu acea cucă cu surguciu, mantie pe umăr cu margini din blană neagră, iar dedesubt un anteriu roșu cu zibelină. La mănăstirea Motru, zidită de jupân Preda Brâncoveanu la 1653 și întărită de Constantin Brâncoveanu cu scopul de a rezista cu ajutorul imperialilor contra turcilor, găsim ostentativ inscripționat pe clopot titulatura de Principe al Imperiului Roman, un vultur cu o cruce în plisc, coroană pe cap și doi sori. Clopotul este turnat de Moritz Lang din Sibiu (Hermanstadt) (vezi figura 13).

La Strehaia și Gura Motrului, în aceea perioadă, se păstrau cele mai mari depozite de haine preoțești (odăjdii) din epoca lui Brâncoveanu. Vizitând Reșca, unde a existat înainte o viață romană, este surprins de spectacolul de barbarie a celor care căutau antichități pe o suprafață de o sută de pogoane, transformat în cuiburi de cârtițe. Întreg satul românesc este zidit în întregime cu cărămidă din această cetate. S-au găsit monezi romane de aur, argint, aramă care se vindeau cu 5 lei bucata, statui din bronz reprezentând divinități, toate erau achiziționate de evrei și ruși. Cele mai frumoase lucruri, autorul raportului le-a găsit în curtea săteanului Dumitru Ilie Stan Florea, unde se presupune că era amplasat templul cetății, judecând după resturile de coloane corintiene ce se dezgroapă. În drum spre Balș, se oprește la mănăstirea Buzeștilor, intitulată Căluiul, care fusese vizitată cu mulți ani înainte și de Odobescu. Aici descoperă chipul lui Mihai Viteazul cu o coroană ținută de un înger deasupra capului. Domnul are o mantie pe umeri cu margini de blană albă, caftan galben strâns

https://biblioteca-digitala.ro

pe talie, ţine mâna la brâu lângă o batistă fină, ce îi atârnă de brâu. De Căluiu se leagă numele celor mai mari oameni ai neamului care au ştiut să facă una din cele mai vrednice mănăstiri din ţară, dacă ţinem cont şi de impresiile lui Paul de Alep, care o vizitase. Drăghicescu vizitează şi Tismana, Arnota şi Bistriţa, toate restaurate destul de bine spre surprinderea lui, care afirmă: „Arhitecţii străini s-au comportat cu destul simţ de pietate şi destulă înţelegere cu monumentele noastre". Se referă la Schlatter şi Beniş, „oameni cu merite mai ales în ce priveşte conştiinciozitatea, tăria şi soliditatea cu care au lucrat. Nu voi uita niciodată frumuseţea acoperişului şi arta cu care e lucrat la arestul Arnotei şi temeinicia zidirilor de la Bistriţa. E o conştiinciozitate care ar putea servi de model astăzi"[32].

Vizitând Glagova, descoperă cu mare interes casele Glagovenilor compuse dintr-o pivniţă şi etaj în formă de cruce, coada fiind foişorul cu stâlpi în faţă. Casa foarte mare (20x30m), cu foişor larg, care duce într-un antreu lung, la dreapta două camere mari, în stânga alte două camere şi un coridor care duce la latrină. Partea interesantă a casei sunt uşile de stejar, groase de zece centimetri, ce se aflau jos la uşa foişorului şi sus la antreu. O bârnă groasă de lemn o închide pe dinăuntru, printr-un complicat sistem de zăvoare de lemn, cu cheie tot de lemn, iar găurile prin uşă permit tragerea de focuri cu puştile, după cum şi prin meterezele pivniţei se putea face apărare. Ascunzătoarea se afla în pivniţă. Casa urma să fie trecută în patrimoniul Statului şi conservată, iar proprietarul era Vernescu[33].

A doua etapă din perioada 2-17 septembrie 1909, începe din Caracal şi un prim popas important îl face în apropierea satului Grecii unde se află „Drumul lui Traian" care din dorinţa sătenilor de a semăna cât mai mare suprafaţă, începe să dispară. Tradiţia acestui drum intitulat şi „Domnul de rouă" spune că Traian făcea vizite nocturne iubitei sale din Carpaţi; într-o noapte, întârziind, l-a apucat cântecul cocoşului, vestitorul dimineţii, pe drum, pe când se întorcea acasă, peste Dunăre; atunci s-a prefăcut în rouă. La Caracal a vizitat ruinele caselor lui Mihai Viteazul. Drumul a continuat la mănăstirile Govora, Hurez, Bistriţa, cea din urmă, în perioada războiului din 1877, fiind transformată în spital de îngrijire a prizonierilor turci. Vizitatorii îşi mai aduc aminte, spune autorul, de odăile conservate în amintirea lui Vodă Bibescu. Autorul raportului este cutremurat de faptul că totul este înstrăinat în sat. La un cârciumar a văzut patul, lavoarul, canapeaua din biroul domnesc. A urmat Arnota care ţine între zidurile ei mormântul domnitorului Matei Basarab, dar nici o inscripţie nu pomeneşte de acest lucru. La aceea dată, Drăghicescu afirmă

[32] B.C.M.I nr. 81 din1934, Datina Română, 1934, p. 99.
[33] *Ibidem*, p. 119.

https://biblioteca-digitala.ro

că „Mănăstirea Arnota este cel mai de seamă depozit de comori picturale, sculpturale și arhitecturale, prin faptul că fiind mai retrasă, a scăpat de prefaceri înnoitoare, este un adevărat tezaur”. Trece pe la Polovraci și în drum spre Hurez se oprește să admire cula din Măldărești construită cu două etaje. Ajunge la Cozia trecând pe la schitul Cacova zugrăvită de meșteri țărani, cu toate scenele cărților sfinților; schitul Zghiabului, clădit sub o stâncă, ridicat de tatăl lui Mircea cel Bătrân; mănăstirea Frăsinei unde Drăghicescu constată cu bucurie viața impecabilă de obște unde mănăstirea este bine îngrijită și foarte curată „ca un pahar”. Mănăstirea-cetate, Cornetul, una din cele mai frumoase biserici din Oltenia, este descrisă cu interesante comentarii privind lucrările de restaurare efectuate de Eforia Spitalelor Civile[34].

- A treia etapă parcursă în perioada 21 septembrie – 27 octombrie 1910 începe cu vizitarea bisericii Potrușani, cu ruinele curților locuite de Mihai Viteazul și ulterior moștenite de Brâncoveanu. La Târgul Jiu, vizitează casele generalului Magheru, foarte interesante pentru stilul românesc, cu format rectangular cu pridvor sprijinit de opt stâlpi rotunzi și datat sfârșitul veacului al XVIII-lea. Culele din Pojogeni, Mosculești, Groșera, construite la începutul secolului al XIX-lea, sunt amenințate a fi dărâmate pentru procurarea de cărămidă. Biserica Bengeștii-Gorj, ctitorie a consilierului împărătesc Staicu Bengescu, la 1730, stă alături de casa ctitorului, aflată într-o stare avansată de degradare. Biserica Surpatele, ctitorie brâncovenească din 1706, cu tabloul votiv cu cei 7 copii și doamna Maria, păstra încă candelabrul brâncovenesc format dintr-un trunchi central atârnat de vulturul cantacuzin, decorat cu trei bule, din care cea de jos are vulturul țării. Studiul lui Drăghicescu continuă cu Mănăstirea dintr-un lemn, biserica Cetățuia, cula din Bujoreni, biserica Fedeleșoiu, ctitoria lui Grigore Ghica Vodă. Unele monumente din Muntenia au fost vizitate împreună cu Dimitrie Onciul. Au fost cercetate împreună: schitul Golești, cula din Furnicoși-Muscel, bisericile din Dobreni și Herești-Ilfov, dar și cetatea romană de la Jidova la zece kilometri de Câmpulung[35].

Comunicările din Buletinele Comisiunii Monumentelor Istorice, de regulă lapidare, pot constitui uneori lucrări destul de dezvoltate cum este cel scris de Victor Brătulescu, intitulat *Biserici din Transilvania și Bucovina.* Aceste biserici sunt prezentate cu inscripțiile de pe uși, descrierea obiectelor de cult, precum și zugrăvelile acolo unde ele există. Amintim din această comunicare bisericile din Sângeorz-Băi jud. Năsăud; Baia-Sprie, Sisești, Dănești, Siurdești, Plopiș, Lăscâia, Vad, Berința, toate din jud. Baia Mare; Doroșăuți, Vasilău, Coleuți, Crișciatec toate din Bucovina.

[34] BCMI nr. 76 din 1933, Datina Românească, 1933, Vălenii de Munte, p. 49.

[35] BCMI nr. 69 din 1931, p. 105.

https://biblioteca-digitala.ro

Ne oprim atenția asupra celor relatate despre biserica din Coleuți, considerând-o mai semnificativă. Înainte de a intra în Coleuți se văd niște copaci înalți, care amintesc localnicilor că pe aceste locuri se ridica o mănăstire falnică a cărei poveste se aseamănă cu a mănăstirii Argeșului și a meșterului Manole. Biserica din Coleuți, datată 1779, este așezată pe malul înalt al Nistrului, din marginea căruia, de pe *Stânca lui Moțoc*, se poate vedea până departe pe podișul Podoliei, în Polonia. Biserica este zidită din piatră ca toate bisericile de pe malul Nistrului. Tradiția de la Coleuți, spune că împărăteasa Maria Tereza este aceea care a pus să se ridice schelele, pentru ca meșterii să nu mai poată face altă biserică mai frumoasă. Meșterii erau trei și făcându-și aripi din șindrilă, au zburat: unul a căzut în Nistru, altul dincolo de Nistru, în Podolia, iar al treilea a căzut pe lângă mănăstire, în locul din care astăzi curge un izvor cu apă rece.

Cum este și firesc, lucruri foarte interesante le găsim în procesele verbale ale ședințelor Comisiunii Monumentelor Istorice, unde au fost luate decizii importante. Decizia de a publica în Buletine aceste procese-verbale a fost luată începând cu anul 1924. Din aceste procese-verbale constatăm că începând cu anul 1924 aceste ședințe se țineau săptămânal, joia, după care sub președinția lui N. Iorga, din anul 1925, ședințele se țineau de regulă odată pe lună.

Dar să vedem câteva din aceste informații, care nu se găsesc decât în aceste ședințe ale Comisiunii și care au fost publicate sub formă de procese-verbale.

Se fac schimburi de publicații sau se donează Buletinul diferitelor instituții culturale. În ședința din 24 ianuarie se aprobă trimiterea „Buletinului" Muzeului Literaturii Române din Cluj. În data de 7 februarie se decide ca Buletinele din primii zece ani să fie expediate gratuit Universității din Leipzig. Sunt oferite gratuit Buletine și Școlii de Arte și Meserii, din Zlatna și Seminarului Central din București. „În scop de propagandă se oferă Ministerului de Externe, Buletine la un preț redus la jumătate", așa cum rezultă din procesul-verbal nr. 4 din 14 februarie 1924. Din același document rezultă și decizia de a se oferi „Buletinul" pe anul 1923 Institutului de Istorie Națională din Cluj și Bibliotecii Universitare din Tokio. Se aprobă un schimb de publicații cu Academia de Arte din Cracovia, conform propunerii lui Gh. Balș făcută în data de 29 ianuarie 1925, iar la propunerea lui N. Iorga se aprobă un schimb de publicații cu „Bolletino d'arte del Ministero del Instruzone". Mihail Suțu la rândul său propune „să se intervină prin consulatul român de la Cairo pentru obținerea publicațiilor, referitoare la obiectele antice din Egipt, în schimbul publicațiilor noastre".

Grija pentru specializarea unor pictori restauratori a preocupat constant Comisiunea care publică în „Buletin" intenția de a înființa o școală de zugravi

https://biblioteca-digitala.ro

la Vălenii de Munte, la propunerea lui N. Iorga[36]. În acelaşi scop, Comisiunea roagă Ministerul Cultelor să publice un concurs pentru două burse în străinătate pentru specializarea în restaurarea monumentelor istorice, cu obligaţia de a lucra ulterior la Comisiune timp de şase ani, iar Serviciul Tehnic va fixa bursa lunară[37]. Pentru a facilita studiile acestor arhitecţi-bursieri în străinătate, Comisiunea propune a se cumpăra o casă în valoare de 30.000 lire în Veneţia[38].

În vederea reproducerii acuarelelor şi gravurilor lui Preziosi în „Buletin", Comisiunea aprobă sumele necesare pentru executarea clişeelor zincografice[39]. Comisiunea propune Ministerului de Război ca toate monumentele din Bulgaria privitoare la războiul din 1878 să fie trecute sub administrarea şi îngrijirea Muzeului Militar[40].

Din fondul de vânzare a Buletinelor se aprobă alocarea sumei de 50.000 lei domnului Moisil, în vederea confecţionării unui bust al lui Dimitrie Onciul[41].

La propunerea arh. P. Antonescu şi a locuitorilor, „Comisiunea aprobă scoaterea din tencuielile bisericii Mirăuţilor din Bucovina a panourilor cu portretele lui Franz Ioseph şi depunerea lor în Muzeul Bucovinei"[42].

Comisiunea decide ridicarea unei cruci la Lemberg (Lwow) în Polonia, unde au fost „tăiaţi" Ştefan Tomşa, Iancul Sasul şi Ion Vodă Potcoavă[43].

Un lucru demn de semnalat îl constituie preocuparea Comisiunii de a solicita licitaţii Serviciului Tehnic, cu prezenţa reprezentanţilor legali ai parohiilor, pentru executarea unor lucrări de reparaţii. Asemenea licitaţii au fost făcute pentru repararea bisericii Doamnei din Bucureşti, biserica din Solca, biserica din Brădeşti jud. Dolj, biserica din comuna Geamăna jud. Argeş, biserica din comuna Deagu de Sus jud. Argeş, biserica Sf. Nicolae din comuna Comanca jud. Romanaţi, biserica Sf. Elefterie din Bucureşti etc[44].

Comisiunea deleagă pe secretarul ei V. Drăghicescu „a face un proiect de lege al muzeelor cam în felul celor din Italia şi Grecia" şi în aceeaşi şedinţă se stabileşte propunerea „de a se declara monument istoric prin Decret Regal, casa Popazol din Vălenii de Munte, fiind una din puţinele case vechi din ţară ce păstrează atât de bine elementele arhitectonice"[45].

[36] Proces-verbal, nr. 13 din 6 noiembrie 1924.
[37] Proces-verbal, nr. 9 din 12 iunie 1924.
[38] Proces-verbal. nr. 15 din 4 decembrie 1924.
[39] Proces-verbal, nr. 5 din 4 iunie 1925.
[40] Proces-verbal nr. 12 din 23 octombrie 1924.
[41] Proces-verbal, nr.14 din 27 noiembrie 1924.
[42] Proces-verbal, nr. 6 din 6 martie 1924.
[43] Proces-verbal, nr. 8 din 5 noiembrie 1925.
[44] Proces-verbal, din 6 mai 1931.
[45] Proces-verbal, din 17 martie 1932.

https://biblioteca-digitala.ro

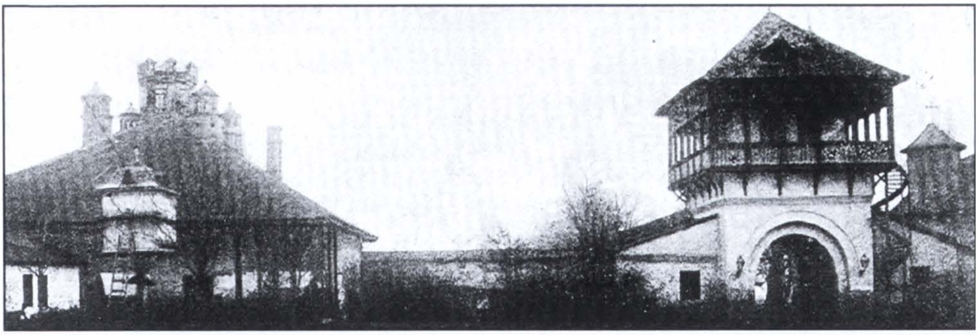

Fig. 14 – Curțile domnești Brâncovenești (Curtea Mogoșoaia)

Potrivit indicațiilor date prin raportul Consulatului Român din Istanbul, Comisiunea roagă Ministerul Instrucțiuni al Cultelor și Artelor a cumpăra Palatul Domnesc Bogdan-sarai din Constantinopol. Comisiunea aprobă „încasarea unei taxe de intrare în valoare de 5 lei de persoană la biserica mănăstirii Snagov, pe bază de chitanță eliberată dintr-un chitanțier sigilat de Comisiunea Monumentelor Istorice. Fondul rezultat se va depune la consiliul parohiei și se va întrebuința după indicațiile Comisiunii"[46].

Arhitectul G. Balș, membru al Comisiunii Monumentelor Istorice, „este rugat a se ocupa cu chestiunea palatului Brâncovenesc din Potlogi, intrând în legătură cu proprietarii actuali, întrucât Legea de conservare și restaurare a monumentelor istorice dă dreptul la exproprierea monumentelor istorice"[47] (vezi figura 14). Palatul Brâncovenesc de la Potlogi fusese decretat monument istoric prin Decret Regal, semnal de Regele Carol I în data de 9 octombrie 1910. Pentru frumusețea textului redăm acest Decret Regal în întregime, fiind legat de un monument care și în zilele noastre este ruinat și disputat. Acest text apare și în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice nr. 11 din 1910 la p. 140.

Carol I,

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României

La toți de față și viitori, sănătate.

Asupra raportului Ministrului Nostru secretar de Stat la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii ad interim sub Nr. 28.091- 910.

Văzând declarațiunea d-lor R. Roma, N. D. Ghica și G. Știrbei, proprietari ai moșiei Potlogi din județul Dâmbovița, că ar vedea cu plăcere orice demers s-ar face pentru a se recunoaște ca monument istoric castelul Brâncoveanu de pe numita moșie,

Văzând avizul Comisiunii Monumentelor Istorice de la 1 Maiu 1908 în această privință,

[46] Proces-verbal din 2 iunie 1932.

[47] Proces-verbal, nr. 8 din 5 noiembrie 1925. B.C.M.I, nr.77 din 1933, p. 139.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe temeiul art. 3 și 4 din Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice,

Am decretat și decretăm:

***Art. I.** Se declară monument istoric ruinele palatului Brâncovenesc de la Potlogi din jud. Dâmbovița, înscriindu-se în Inventarul general al monumentelor istorice din România.*

***Art. II.** Ministrul Nostru secretar de Stat la Departamentul Cultelor și Instrucțiunilor ad interim este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a dispozițiunilor prezentului decret.*

Dat la Castelul Peleș, la 9 octombrie 1910.

Carol

Ministrul Cultelor și Instrucțiunilor ad interim
V. G. Moun

Dacă ne referim la capitolul „Cronici" sau în alte situații „Comunicări", așa cum apar ele în „Buletine", semnalăm ca exemplu doar acel extras publicat de N. Iorga în „*Cuvânt Moldovenesc*" și republicat în „Buletinul" nr. 77 din 1933: „La o depărtare de 20 km de Soroca, într-o poziție pitorească, se află satul Schineni, înființat pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea de boierii moldoveni, printre care se pomenește și numele lui Nicolae Trohin, Marele Șătrar pe lângă Domnul Moldovei și care purta numele de Câșla-Stâneni. Cu o populație neaoșă moldovenească, satul a progresat foarte puțin sub raport cultural deși avea școală și biserica cea mai veche din împrejurimi. Biserica nu se știe precis când a fost zidită, căci în anul 1821 a fost sfințită, după reparare, așa cum rezultă din arhivele bisericii, ceea ce dovedește că a fost zidită cu mult timp înainte. În curtea ei se află o cruce de piatră din anul 1631, cu inscripție românească cu litere slavone. La doi metri de zidul bisericii se află un monument din piatră de înălțimea de 4 metri în formă de piramidă și terminat cu o sferă. Monumentul este ridicat în anul 1828 de Alexe Caragheorghevici, un membru al familiei domnitoare și întemeietoare a independenței sârbe. Este ridicat pe mormântul soției sale Maria, fiica Șătrarului Nicolae Trohin. Monumentul este artistic sculptat, atât în ce privește ornamentele, figurile alegorice, inscripțiunile care s-au păstrat intacte, cât și ca formă generală. În partea de nord a bisericii se află mormântul Serdarului Gheorghe Mihail Berguvanci mort în anul 1841 și a boierului Alexandru Janu, ambele din marmură albă, frumos sculptate, cu inscripțiuni aurite"[48].

[48] B.C.M.I, nr. 77 din 1933, Datina Românească, p. 139. G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, Cartea Românească, București, 1925, p. 159.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 15 – Pridvorul bisericii „Sf. Gheorghe", Suceava

Am prezentat componența comitetului de redacție, problemele legate de tipografierea Buletinului, Rapoartele Comisiunii și deciziile mai importante rezultate din procesele-verbale, nu rămâne decât să trecem în revistă câteva din lucrările cele mai importante publicate în acest Buletin care împlinește anul acesta 100 de ani de la apariție.

Demne de semnalat sunt cele două studii monumentale ale arh. G. Balș despre *„Bisericile lui Ștefan cel Mare" din 1925 și „Bisericile și Mănăstirile* Moldovenești din veacul al XVI-lea 1527-1582" din 1928. Lucrări scrise cu multă pricepere de specialistul în domeniu, bogat ilustrate cu peste 480 imagini, respectiv 425 „lucrări care vor înlesni studiile de detaliu ce se vor face în viitor", afirmă autorul în introducere (vezi figura 15).

Dacă ne referim la prima sa lucrare, care constituie și numerele 43-46 ale Buletinului pe anul 1925, constatăm o abordare sistematică a monumentelor. După prezentarea descriptivă a fiecărei biserici pe care le tabelează cronologic, sunt abordate formele interioare și fațadele, dimensiuni și proporții dar și elementele de amănunt. Studiul beneficiază și de o analiză în detaliu a materialelor utilizate în construirea bisericilor, dar sunt referiri și la posibili meșteri care au lucrat la zidirea acestora. Capitole bine conturate tratează zugrăvelile unde autorul cu foarte mult bun simț se limitează la identificarea imaginilor

https://biblioteca-digitala.ro

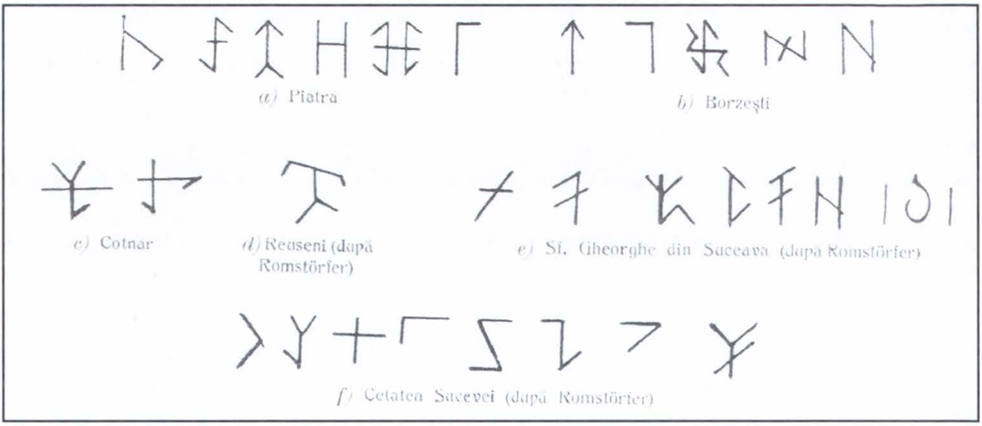

Fig. 16 – Semne lapidare în Moldova

religioase fără să comenteze calitatea lor artistică. Autorul mărturisește „Nu am de gând să vorbesc de iconografie. Aceasta nu face parte din arhitectura clădirei, ține de un alt domeniu ce-l las altora mai competenți. Voi vorbi de pictură în ceea ce privește partea ei decorativă”[49].

Un domeniu interesant pe care G. Balș îl cercetează este cel al semnelor lapidare, adică semnele meșterilor pietrari (vezi figura 16).

În domeniul artei gotice, când zidarii-pietrari, din simpli ucenici, deveneau meșteri, primeau și un semn distinctiv al lor, dar totdeauna derivat de la figura geometrică caracteristică a regiunii din care își primea titlul. „Semnele geometrice ce le găsim pe pietrele bisericilor noastre sunt o probă de origine gotică a meșterilor ce au cioplit cu indicarea regiunii de unde proveneau acești meșteri”[50]. Pe lângă aceste semne lapidare, autorul semnalează și alte semne negeometrice, cum ar fi simple inițiale. Pe vremea lui Ștefan cel Mare, autorul acestui studiu a identificat asemenea semne la bisericile din Borzești, Reuseni, Cotnari și la Cetatea Sucevei. Din comparația acestor semne cu cele ce se găsesc în Ardeal (Bistrița, Brașov, Dej) și în Galiția la Cracovia, putem constata că unele sunt aproape la fel, de unde putem trage concluzia că meșterii veniți la noi aparțineau aceleiași școli cu cei care au lucrat în Ardeal și Cracovia[51] (vezi figura 17).

Sunt prezentate discurile și plăcile care împodobesc bisericile din perioada lui Ștefan cel Mare. Aceste discuri sunt colorate în verde și galben, iar în spațiul rămas liber între ele s-au așezat foarte des triunghiuri sau pătrate smălțuite, cum le găsim, afirmă autorul, la Hârlău, Iași, Borzești, Neamț și

[49] G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, Cartea Românească, București, 1925, p. 159.
[50] *Ibidem*, p. 215.
[51] *Ibidem*, p. 216.

https://biblioteca-digitala.ro

Sf. Gheorghe din Suceava. Unele din discuri prezintă ornamente sub formă de stele sau figuri geometrice, dar cele mai interesante sunt cele care reprezintă ființe precum pajura sau capul de zimbru[52] (vezi figura 18).

Ca specialist, G. Balș, când vorbește de Biserica Domnească din Iași, Sf. Nicolae, referindu-se la Lecomte du Noüy care a reclădit-o, afirmă cu eleganță: „În linii generale se poate considera că actuala biserică reprezintă destul de bine vechea clădire, diferențele existând doar în detaliu"[53].

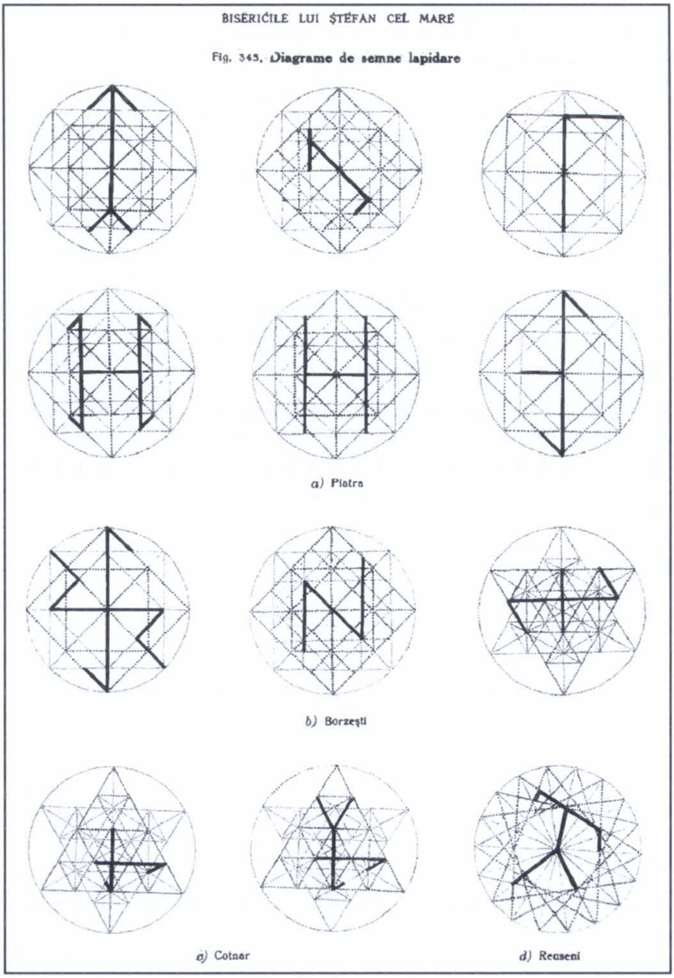

Fig. 17 – Schema semnelor lapidare gotice

Al doilea volum al lui **G. Balș**, intitulat, *Bisericile și Mănăstirile Moldovenești din veacul al XVI-lea 1527-1582*, care constituie și Buletinele Comisiunii Monumentelor Istorice nr. 55-58 din anul 1928, este o continuare a studiului din primul volum și care în final trage unele concluzii deosebit de interesante: „Din trebuințele cultului ortodox pe o bază bizantină, modificată prin înrâuriri gotice mai cu seamă, dar și sârbești și armenești, a ieșit acest stil al arhitecturii moldovenești. După Rădăuți încă romanică, dar fără legături cu forma arhitecturii noastre, după Sf. Treime din Siret, cu caractere bizantine amestecate, am găsit lungul șir al bisericilor lui Ștefan cel Mare, de la simplul și scundul lăcaș de la Pătrăuți până la măreața mănăstire de la Neamț, și pe urmă la Mitropolia nouă, Sf. Gheorghe din

[52] *Ibidem*, p. 224.

[53] *Ibidem*, p. 58.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 18 – Discuri smălțuite

Suceava, în care apar închegate stilul și principiile arhitecturii moldovenești din această perioadă. În epoca pe care o studiem, 1527-1682, acest stil a evoluat. Modificări destul de importante apar, dar în nici un caz decadență. La curentul mare bizantino-gotic se adaugă un mic afluent al Renașterii, iar elementele orientale încep a se arăta, precum și cele rusești spre sfârșit, dar mai ales în zugrăveală și iconografie". Aceste două epoci analizate, spune autorul, „alcătuiesc un tot omogen, cu două perioade principale care ne înfățișează împreună evoluția stilului moldovenesc propiu-zis. La început mai sever, mai logic, la urmă mai mlădios, mai liber în căutarea formelor, atât a celor arhitectonice cât și a celor decorative sau picturale, totdeauna originale, cumpătat și de bun gust"[54].

Cu sfârșitul șirului Domnitorilor descendenți din Petru Mușat, se introduc elemente de stil muntean, afirmă autorul, adică o influență puternică bizantină, fără a părăsi elementele principale moldovenești bine înrădăcinate. „Dragomirna introduce elemente orientale, armeano-georgiene și rusești, care nu vor modifica deocamdată stilul moldovenesc în mod fundamental, mai ales în liniile lui constructive. Dar în cursul veacului al XVII-lea se introduc și alte elemente mai variate care contribuie la o rupere a continuității stilului moldovenesc". Din acest motiv, autorul consideră „că la sfârșitul veacului al XVI-lea se termină epoca de aur a arhitecturii moldovenești, iar cea care urmează, cu toată importanța ei și bogăția unor monumente precum Dragomirna și Trei Ierarhi, este totuși o eră de o calitate artistică mai scăzută, este o epocă de decadență care începe"[55].

Un capitol interesant îl constituie și cap. VIII, care tratează despre *Meșterii și metodele de construcție*. Fără a intra în prea multe amănunte, ne atrag atenția legăturile pe care le avea Petru Rareș cu bistrițenii pe care îi solicita cu regularitate să construiască bisericile din Roman și Suceava. Lăpușneanu

[54] BCMI nr. 55-58, din 1928, Tiparul Cultura națională, București, p. 324.

[55] *Ibidem*, p. 325.

https://biblioteca-digitala.ro

apelează tot la bistrițeni, dar și la regele Poloniei pentru aprovizionare cu plumb necesar pentru a acoperi mănăstirea Slatina și aramă pentru clopote. Același Domn trimite soli la Veneția, solicitând dogelui arhitecți pentru a zidi biserici în Moldova și zugravi pentru pictarea lor. Petre Șchiopul cere tot bistrițenilor meșteri ca să construiască o mănăstire[56].

Fig. 19 – George Balș

„Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" nr. 81 din 1934 anunță prin necrologul semnat de N. Iorga dispariția neașteptată a lui George Balș (vezi figura 19). Cel ce îi va face portretul sufletesc, dar mai ales cel de specialist în domeniu, va fi D. A. N. Grabar în *Seminarium Kondakovianum*: „Răposatul a fost un om de o rară puritate sufletească, câștigându-și simpatiile prin bunăvoința lui permanentă și prin modestia lui sinceră. Născut dintr-o veche familie boierească și având studiile de inginer, el și-a îndreptat privirile spre vechea arhitectură românească și a fost primul care a pus studiul ei pe baze științifice. Cele două lucrări ale lui despre bisericile din Moldova, descrise și cercetate cu anexarea de frumoase planuri și fotografii, face ca țara noastră să fie singura țară ortodoxă care se poate lăuda cu un astfel de corpus de materiale arhitecturale. A fost primul care a introdus metoda comparată la studiul arhitecturii românești. În căutarea de materiale comparative, el a făcut o serie de călătorii în Bulgaria, Serbia, Constantinopol, Palestina, la Muntele Athos, Moscova și Iugoslavia. Numele lui trebuie pus în rândul celor dintâi cercetători în istoria arhitecturii balcanice, și-și va păstra întotdeauna renumele de primul istoric al arhitecturii române".

O prezentare a tuturor lucrărilor apărute în Buletinele din perioada interbelică este deosebit de dificilă, dar o selecție a celor mai semnificative merită a fi amintite.

Prima serie de Buletine până la anul 1916 se caracterizează printr-o concentrare a cercetărilor care vizau monumentele din perioada lui Brâncoveanu și a lui Ștefan cel Mare, dacă ar fi să semnalăm numai pe cele mai reprezentative, cum ar fi: V. Drăghicescu, *Curțile Domnești Brâncovenești de la*

[56] BCMI nr. 55-58, din 1928, Tiparul Cultura Națională, București, p. 318.

https://biblioteca-digitala.ro

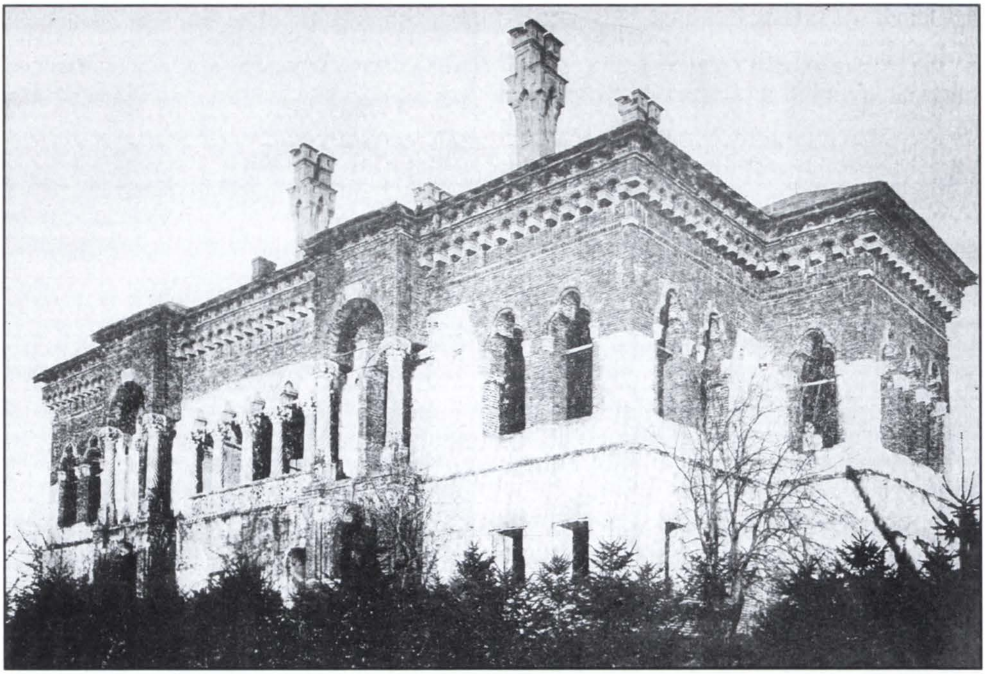

Fig. 20 – Mogoșoaia

Mogoșoaia și Potlogi (vezi figura 20); V. Drăghicescu, *Mormântul lui C. Brâncoveanu*; N. Iorga, *Portretele lui Brâncoveanu și ale familiei sale*; Alex. Lapedatu, *Mănăstirea Hurez și portrete murale de la Hurez* (vezi figura 21); Ghika Budești și D. I. Traianescu *Restaurarea Mănăstirii Hurez*; N. Iorga, *Ștefan cel Mare și Mănăstirea Neamț*; Alex. Lapedatu, *O biserică a lui Ștefan cel Mare în Țara Românească* (vezi figura 22).

O atenție deosebită a fost acordată și studiilor efectuate la Biserica Domnească de la Curtea de Argeș: Gr. Cerkez, *Restaurarea Bisericii Domnești din Argeș*; V. Drăghicescu, *Inscripții de la Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș*; D. Onciul, I. Bogdan, N. Iorga, *Raport înaintat Academiei Române cu privire la Biserica Domnească de la Curtea de Argeș.*

Tot în această perioada remarcăm și alte studii care vizează cetățile:

Fig. 21 – Foișorul lui Dionisie de la Hurez

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 22 – Biserica din Râmnicul Sărat

Alex. Lapedatu *Gravuri cu vederi de la Cetatea Albă și considerente istorico-arheologice* – (VI); Alex. Lapedatu, *Vechi cetăți românești* – (VIII); Alex. Lapedatu *Cetatea Sorocii* – (VII).

Cercetările arheologice și ele sunt bine reprezentate: Constantin Moisil, *Cetăți romane la Dunărea de Jos* – (II); C. Moisil, *Din Tezaurul Arheologic al Dobrogei* – (III); V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum: Considerente istorice* – (IV- V).

Numărul X-XVI din „Buletin", care acoperă perioada anilor 1916-1923, are o semnificație deosebită pentru Comisiune, pentru că activitatea era reluată în condițiile grele de după Primul Război Mondial. Din acest motiv am dorit să tratăm acest număr în mod separat, poate și datorită rarității lui, dar mai ales din cauza decesului unor membri marcanți ai Comisiunii, semnalați în Buletin, cum ar fi arhitecții: G. Lungu, Al. Zagoritz și C. C. Arion. Semnalăm câteva lucrări de mai mare amploare cum ar fi: *Restaurarea Bisericii Domnești de la Argeș* – Gr. Cerkez; *Curtea Domnească din Argeș: note istorice și arheologice* – V. Drăghicescu; *Arhitectura Bisericii Domnești* – Ghika-Budești; *Pictura Bisericii Domnești din Curtea de Argeș* – I. Mihail; *Monedele lui Radu I Basarab* – C. Moisil; *Anul morții marelui Basarab Voevod* – D. Onciul; *Inscripții religioase grecești de la Biserica Domnească* – P. P. Panaitescu.

Putem constata cu ușurință faptul că aproape întreg Buletinul este consacrat Bisericii de la Curtea de Argeș, parcă special pentru a aduna toată energia

https://biblioteca-digitala.ro

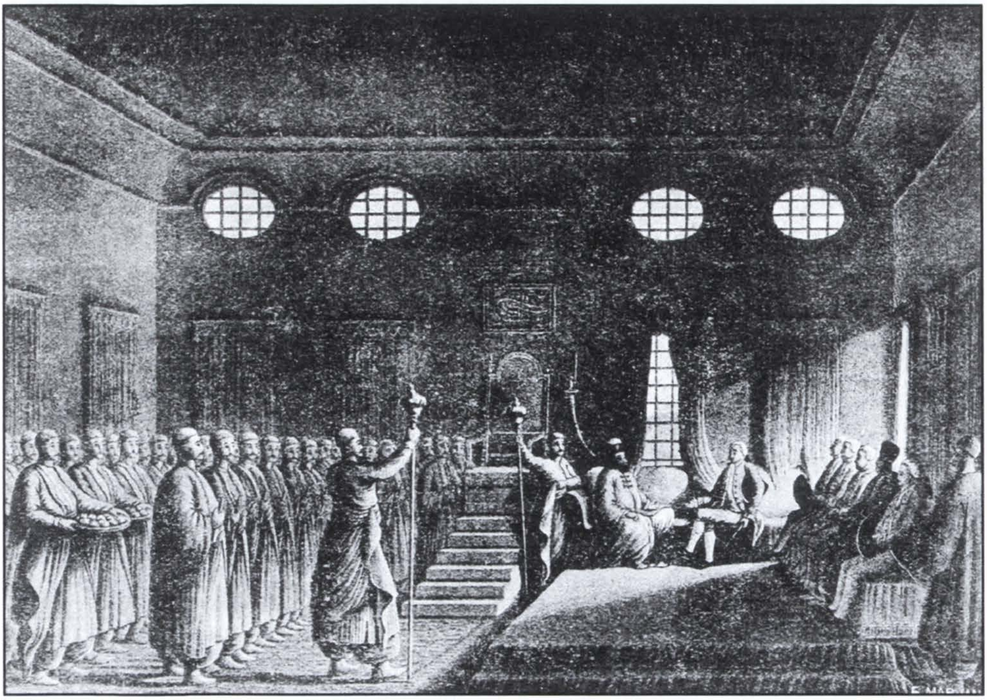

Fig. 23 – Interior din palatul domnesc în 1793, după The Collections of Sir Robert Ainslie

Fig. 24 – Solia lui Alexandru Lăpușneanu în Polonia

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 25 – Biserica din Vălenii de Munte. Preziosi la 1868

în jurul unui simbol al Țării Românești, dar și asupra locului unde se odihnesc Regii României.

Perioada interbelică a Buletinului reflectă o activitate susținută științific diversificată cu o întindere de abordare corespunzătoare unei Românii Mari.

Semnalăm preocuparea Comisiunii de a publica în Buletin diferite gravuri și litografii de epocă care au legătură cu teritoriul țării noastre: C. I. Karadja publică informații deosebit de interesante despre o colecție de gravuri lucrate de Luigi Mayer care reprezintă printre alte și recepția oferită de Constantin Moruzi în cinstea englezului Sir Robert Ainslie la palatul domnesc în anul 1793[57] (vezi figura 23); P. P. Panaitescu publică o stampă care reprezintă o solie a lui Alexandru Lăpușneanu la regele Sigismund-August al Poloniei în anul 1567. Stampa se găsește la Muzeul Czartoryski din Cracovia[58] (vezi figura 24); N. Iorga alătură studiului său despre Mănăstirea din Vălenii de Munte două litografii ale acestui monument executate de Preziosi în anul 1868 și o altă litografie executată de Beghenau în anul 1860[59] (vezi figura 25):

[57] BCMI nr. 40 din 1924, Ramuri, Craiova, p. 65.

[58] *Ibidem*, p. 76.

[59] BCMI nr. 41 din 1924, Ramuri, Craiova, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro

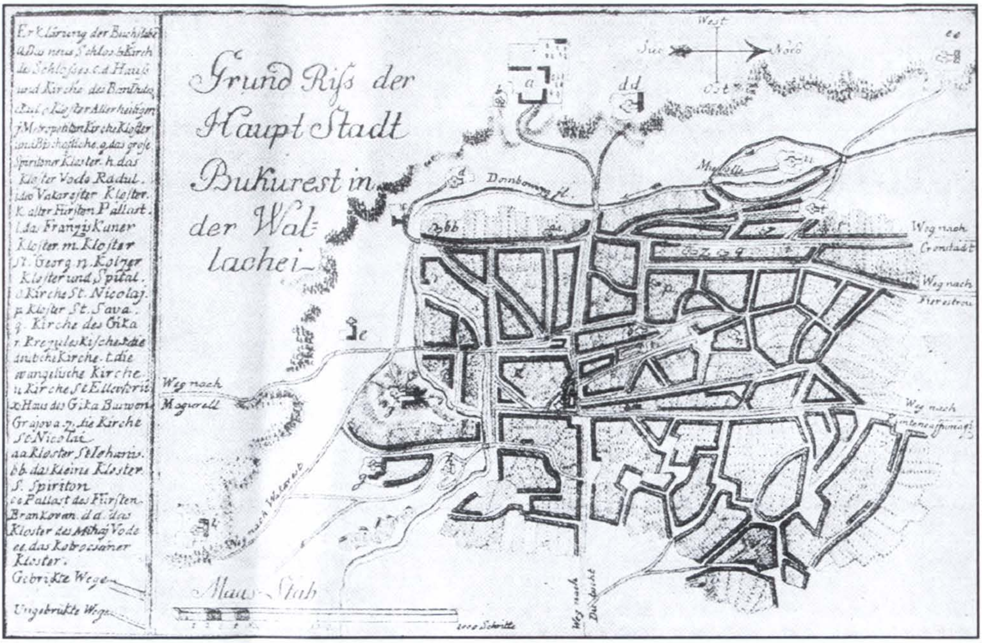

Fig. 26 – Planul Bucureștiului de Sulzer la 1781

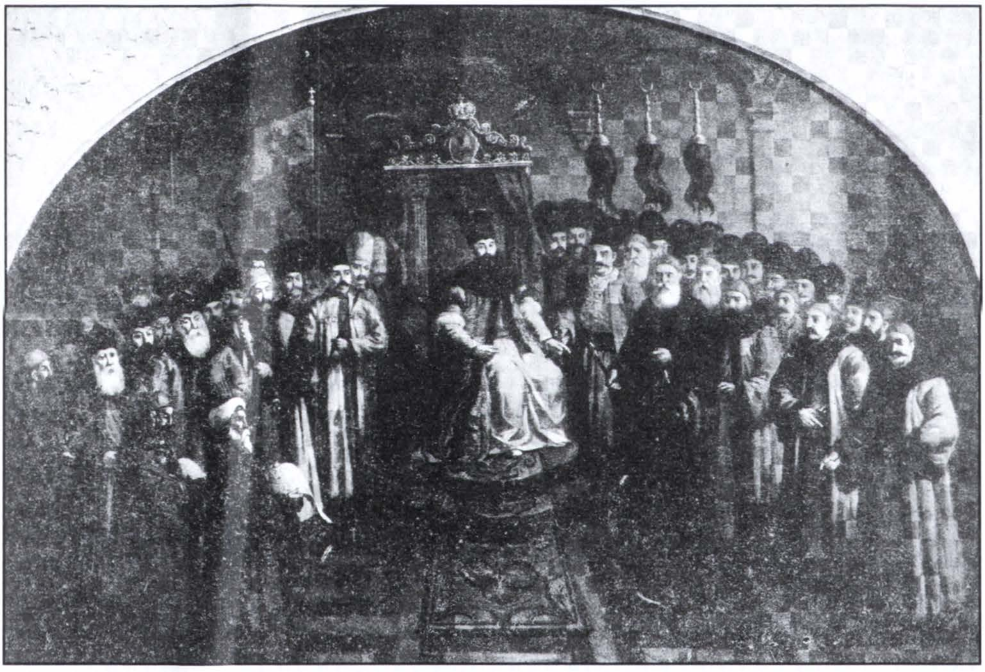

Fig. 27 – Suirea pe tron a lui Mavrogheni. 1786

Virgiliu Drăghicescu, în studiul efectuat despre palatul lui Constantin Vodă Brâncoveanu din București, publică două litografii lucrate de Preziosi.

https://biblioteca-digitala.ro

Prima reprezintă Piața Sf. Anton, pe ruinele palatului de la Curtea Veche în anul 1861, iar a doua litografie surprinde vecinătățile Curții Vechi pe unul din afluenții Dâmboviței, lucrare realizată în același an[60].

Alexandru Busuioceanu publică o lucrare care are ca subiect *Un palat din vremea fanariotă – Curtea Nouă din București*. Foarte interesante sunt cele două planuri ale Bucureștilor, realizate de F. J. Sulzer în anul 1781 și Borroczyn din 1852 (vezi figura 26). Reproduce și un tablou care redă ceremonialul suirii pe tron al lui Mavrogheni în anul 1786, fără să identifice artistul (vezi figura 27) În continuare, autorul mai reproduce alte două lucrări de epocă care reprezintă Bucureștiul la 1840, lucrare a lui M. Bouquet (vedere de la Curtea Arsă) și o lucrare a lui R. Bielitz, cu ruinele Curții Arse[61] (vezi figura 28).

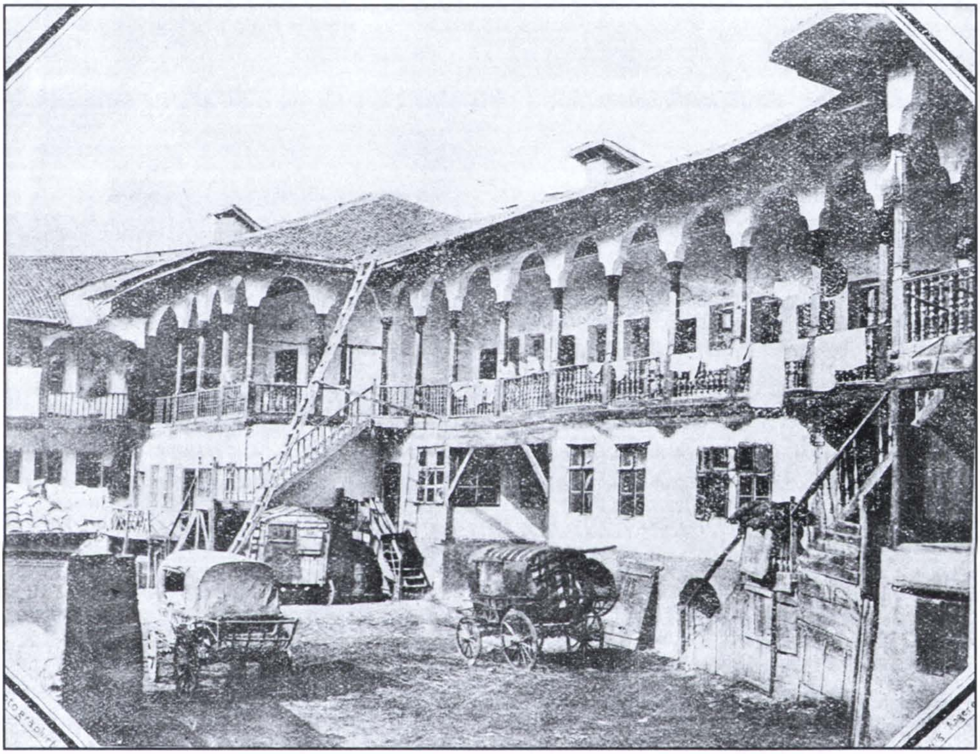

Fig. 28 – Fotografie Hanul lui Manuc din 1856

Horia Teodoru face un studiu comparativ între litografiile realizate de M. Bouquet în anul 1843 și o fotografie din 1856 care reprezintă Hanul lui Manuc din București. Sunt prezentate cele două litografi și fotografia executată

[60] BCMI nr. 47 din 1926, Ramuri, Craiova, p. 5-6.

[61] BCMI nr. 61 din 1929, Datina Românească, p. 126, 128 și 129.

https://biblioteca-digitala.ro

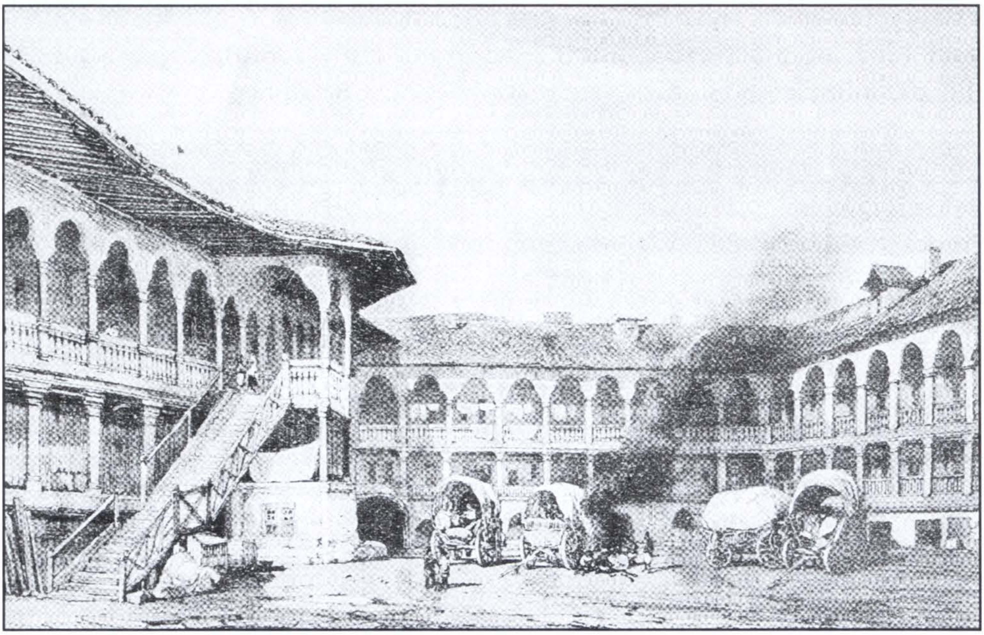

Fig. 29 – Hanul lui Manuc, Bouquet, 1840

de V. Ludwig Angerer în 1856, la care este alăturată și o fotografie contemporană cu Buletinul[62] (vezi figura 29).

N. Iorga scrie un articol despre cel care în anul 1835 făcea o excursie la mănăstirile de la Putna, Neamț, Bistrița, Hangu, Mira, Bogdana, Cetatea Neamțului, fiind în suita lui Mihai Vodă Sturza, si anume Gheorghe Asaki. N. Iorga reproduce în „Buletin" litografiile lucrate de Alexandru Asaki, fiul lui Gh. Asaki, care ilustrează aceste mănăstiri[63] (vezi figura 30).

Un studiu interesant despre cercetările efectuate asupra osemintelor găsite în Biserica Domnească de la Curtea de Argeș[64] este prezentat de medicul antropolog român prof. Francisc Rainer.

Mănăstirea Golia din Iași este prezentată de Sever Zotta cu un scurt istoric, bogat ilustrat, la care adaugă și spița neamului Golia care se trage din Golăești pe Rebriceni, jud. Vaslui, 1488. În completare, N. Ghika-Budești prezintă un studiu arhitectonic cu releveuri interesante[65] (vezi figura 31).

O altă lucrare care surprinde prin amploarea ei, pentru că se întinde pe 22 de pagini, dar și prin tema abordată: *Elemente profane în pictura religioasă*, este articolul care prezintă imagini color pentru prima dată în Buletine, de înaltă ținută artistică pentru perioada anului 1934, și care aparține lui Victor

[62] BCMI, nr. 52, din 1927, Ramuri, Craiova, p. 60-62.

[63] BCMI nr. 77 din 1933, Datina Românească, Vălenii de Munte, p. 101-107.

[64] BCMI, anul X-XVI, p. 153-160.

[65] BCMI, nr. 41, din 1924, Ramuri, Craiova, p. 107-140.

https://biblioteca-digitala.ro

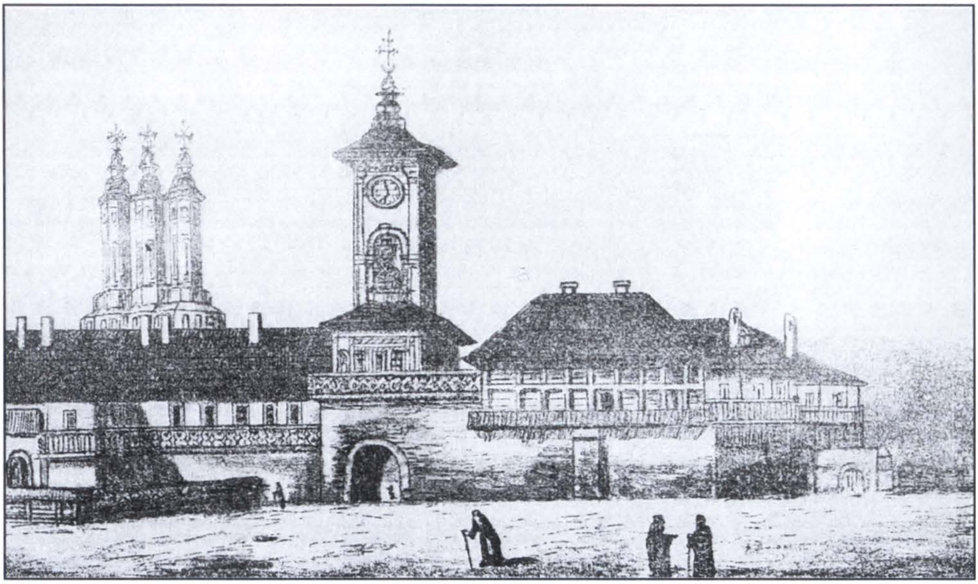

Fig. 30 – Hanul lui Manuc, Bouquet, 1940

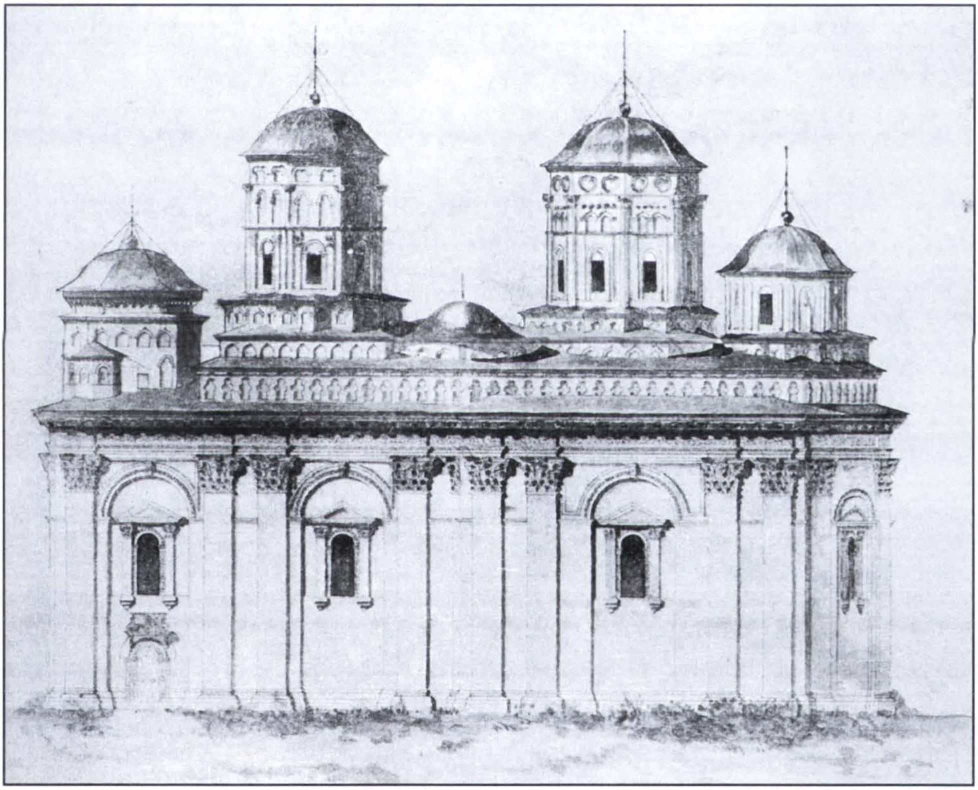

Fig. 31 – Biserica Golia – releveu arh. N. Ghika, Budești

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 32 – Sf. Simion și Sava

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 33 – Evangheliar românesc la Muntele Sinai

Brătulescu. Explicațiile date pentru icoanele ce-l reprezintă pe Sf. Gherghe și nu numai, cuprind o adevărată istorie combinată cu basme și legende. „Zugravii au luat elemente trebuitoare din arta păgână, le-a interpretat potrivit cu interesele și normele credinței creștine și, astfel rânduite, au apărut scene creștine". Aceștia au adunat în scena uciderii balaurului toate aceste istorioare într-o varietate de imagini cu personaje și simboluri. Cele trei icoane reproduse color, amintite mai sus, reprezintă pe: „Sf. Haralambie", „Sfinții Simion și Sava", și „Coborârea de pe Cruce", toate din Colecția Muzeului de Artă București și publicate de N. Iorga în albumul *Les arts mineurs en Roumanie*[66] (vezi figura 32).

Sunt nenumărate semnalări ale unor obiecte de proveniență românească înstrăinate în diferite locuri din lume. N. Iorga amintește faptul că Marcu Beza, într-un memoriu citit la Academia Română, prezintă descoperirile făcute la Ierusalim în perioada cât a fost consul. Semnalăm doar câteva din aceste odoare pe care Nicolae Iorga le publică în diferite Buletine ale Comisiunii:

- o Evanghelie ferecată în argint din perioada lui Alexandru-Vodă Ipsilanti descoperită la paraclisul românesc de la Muntele Sinai[67] (vezi figura 33).

[66] BCMI, nr. 80, din 1934 și 85 din 1935 Datina Românească, Vălenii de Munte, p. 127-135.

[67] *Ibidem*, p. 85.

https://biblioteca-digitala.ro

- un manuscris românesc datat la anul 1599, găsit la mănăstirea Sf. Sava de lângă Ierusalim şi care se remarcă prin ornamente (24 imagini) deosebit de interesante şi reproduse în Buletin, din păcate numai alb-negru[68].

- o Evanghelie slavonă din secolul al XV-lea, având obişnuitul frontispiciu în care se încadrează un cap de bour între două mâini care ţin sabia şi buzduganul. Cel care a realizat acest manuscris mărturiseşte la sfârşit: „Acest Tetravanghel s-a scris cu mâna mult greşitului Mihail diaconul Rusaxi în târgul Sucevei: s-a început în luna septembrie 21 şi s-a săvârşit în luna mai 21...." Evangheliarul a fost „răpit", spune N. Iorga, de la Pobrota de Patriarhul Dosoftei al Ierusalimului care o şi mărturiseşte într-o notiţă grecească: „În luna septembrie am mutat această sfântă Evanghelie de la venerabila mănăstire a Sf. Nicolae din Moldova, zisă Pobrata, la Ierusalim, care mănăstire fiind ruinată, sub Antonie Voevod Roset a ridicat-o cu Dumnezeu şi a zidit-o de hatârul Sfântului Mormânt, luând-o înaintea celorlalte"[69].

- Evanghelia lui Ieremia Movilă are o legătură grea de argint, care reprezintă pe o faţă Învierea şi pe verso, Înălţarea. Jos, pe partea a doua, se distinge bourul Moldovei şi următoarea inscripţie: „Rugăciunea robului lui Dumnezeu Ioan Ieremia Moghilă Voevod, cu soţia şi copii lui, anul 1598". Evanghelia este frumos ornamentată cu păsări vădit de influenţă armenească, dar se remarcă şi frumuseţea chipurilor evangheliştilor. Din păcate, cum mărturiseşte şi N. Iorga, nu s-a reprodus şi foaia cu numele caligrafului[70].

O alta, admirabil ferecată în argint, poartă pe faţă imaginea Domnului Iisus întinzând mâna unui bărbat în genunchi, iar în dreapta se află un grup condus de un Domn încoronat însoţit de soţia lui. Acest ansamblu, afirmă N. Iorga, „este una din cele mai frumoase opere de artă ce s-au lucrat în aceste locuri. Artistul pare a fi un braşovean, lucrând asupra unui subiect dat". Evanghelia este scrisă de vestitul Luca din Cipru, care a trăit şi a murit la noi şi este datată la anul 1670, din perioada lui Duca Vodă[71].

Ultima Evanghelie semnalată în acel memoriu este din secolul al XVII-lea, sub domnia lui Dabija Vodă, care a dăruit-o mănăstirii Caşin. La sfârşitul Evangheliei, conform rânduielii, apare un text care precizează: „Această Evanghelie a scris-o mult greşitul ieromonah Ghervasie proegumen la mănăstirea Putna"[72].

Un portret inedit al lui Constantin Brâncoveanu tânăr, care este redat „cu obişnuita cucă pe cap, din care se vede copca dar nu şi surguciul. Peste haină

[68] BCMI, nr. 70, din 1931, Datina Românească, Vălenii de Munte, p. 145-153.

[69] *Ibidem*, p. 181-183.

[70] *Ibidem*, p. 183-185.

[71] *Ibidem*, p. 186.

[72] *Ibidem*, p. 187.

https://biblioteca-digitala.ro

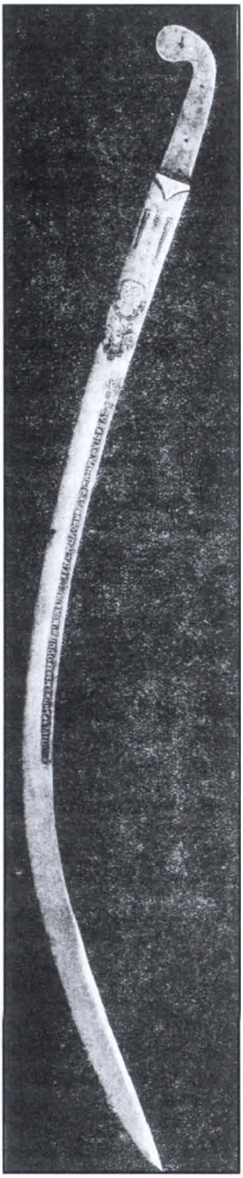

Fig. 34 – Sabia lui Brancoveanu de la Torino

este cabaniţa blănită, cu trei grupe de câte patru galoane. În mână, un baston de comandă; pe masă, coroana princiară cu blană de cacom şi patru şiruri de mărgăritare şi Crucea. Sus, în dreapta, sub aceeaşi coroană, e stema, cu corbul pe cracă între soare şi lună". Inscripţia are acest cuprins: „Constantinus Brancovan, supremus Valachiae Transalpinae princeps, aetatis 42, anno Domini 1696" Aflăm cu această ocazie şi data de naştere a domnitorului, 1654, care nu şi-a cunoscut tatăl afirmă N. Iorga, acesta fiind ucis în tulburările mercenarilor de la sfârşitul domniei lui Constantin Şerban. Tot N. Iorga face presupunerea referitoare la cine a executat această pictură, după modul cum sunt tratate mâinile domnitorului, care dovedeşte un talent deosebit, şi pentru care pictorul ar fi din Occident, poate chiar din Ardeal. Din păcate, acest tablou, descris aşa de frumos de N. Iorga, nu este reprodus în Buletin[73].

C. Marinescu, profesor la Universitatea din Cluj, publică o comunicare privind descoperirea a trei săbii care au aparţinut lui Constantin Brâncoveanu.

Prima sabie este semnalată de V. Langlois în anul 1857, care o descrie ca fiind o sabie de Damasc, adusă de la Constantinopol de către baronul Tecco. Acesta o dăruieşte regelui Victor Emanuel, care o depune în armurărie la Torino (vezi figura 34). A doua sabie s-a vândut la Paris din colecţia prinţului rus Lvov şi care a fost cumpărată de anticarul Manukian (vezi figura 35).

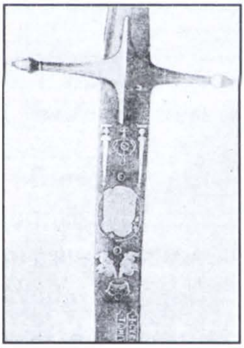

Fig. 36 – Detaliu al uneia dintre cele trei sabii brâncoveneşti de la Istambul

Ultima sabie descrisă de Prof. Marinescu este din colecţia muzeului Luvru şi provine din colecţia Marteau (vezi figura 36). Autorul articolului face câteva considerente destul de interesante privitoare la averea lui Constantin Brâncoveanu, care o parte a fost salvată la Braşov după decapitarea acestuia la Constantinopol, din care făceau

[73] *Ibidem*, p. 187.

https://biblioteca-digitala.ro

parte si alte șaisprezece săbii prinse in inventarul întocmit de omul lui de încredere Apostol Manu[74].

După numai șapte ani, Emil Vârtosul reia acest subiect al săbiilor lui C. Brâncoveanu și publică în Buletin un amplu articol. Locul de cercetare al lui Emil Vârtosul îl constituie Muzeul Top Kapi Sarayi din Istanbul. În sala *Tezaur,* autorul semnalează un relicvariu comandat de Neagoe Basarab spre a păstra moaștele Sf. Ioan Botezătorul și care poartă nr. de inventar 2743. Relicvariul este din aur sub formă de carapace bombată, împodobit cu perle, rubine, peruzele, diamante și un mare rubin, toate dispuse simetric în formă de cruce. Între brațele acestei cruci se poate citi următoarea inscripție în limba slavonă: „Aceste moaște: capul Sfântului Ioan Botezătorul; aceste cinstite moaște ale Sfântului Ioan Gură de Aur; aceste cinstite moaște ale marelui Apostol Petru, le-a ferecat Io Neagoe Voevod". Înăuntrul relicvariului se găseau la data publicării acestui studiu numai moaștele Sf. Ioan Botezătorul, care constau din osul occipital îmbrăcat în foiță de aur pe partea concavă. Țeasta Sf. Ioan Botezătorul a făcut parte multă vreme din odoarele mănăstirii Sf. Ioan Botezătorul, întemeiată în Bizanț în anul 463 de patricianul Studius și ulterior prefăcură în moschee. În anul 1204, când cruciații au devastat Constantinopolul, relicva este transportată pe furiș la biserica Sf. Gheorghe al Manganelor, înainte de a se jefui și arde cetatea.

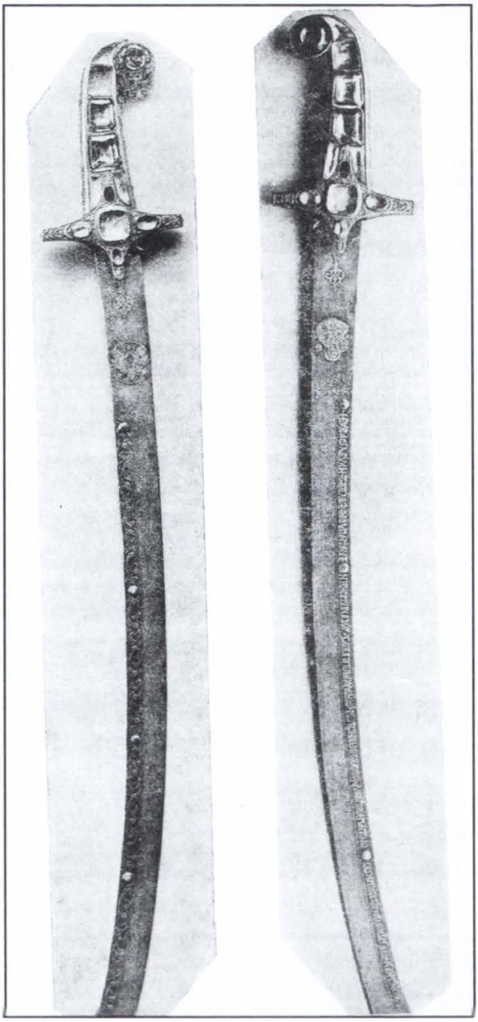

Fig. 35 – Sabia de la Paris-Manukian

Moaștele au fost descoperite de cruciați și duse la Amiens în Franța și constituie și astăzi tezaurul minunatei catedrale. Probabil, occipitalul a fost luat de călugării bizantini la venirea cruciaților, ca în final să ajungă pe

[74] BCMI, nr. 49, din 1926, Ramuri, Craiova, p. 93-99.

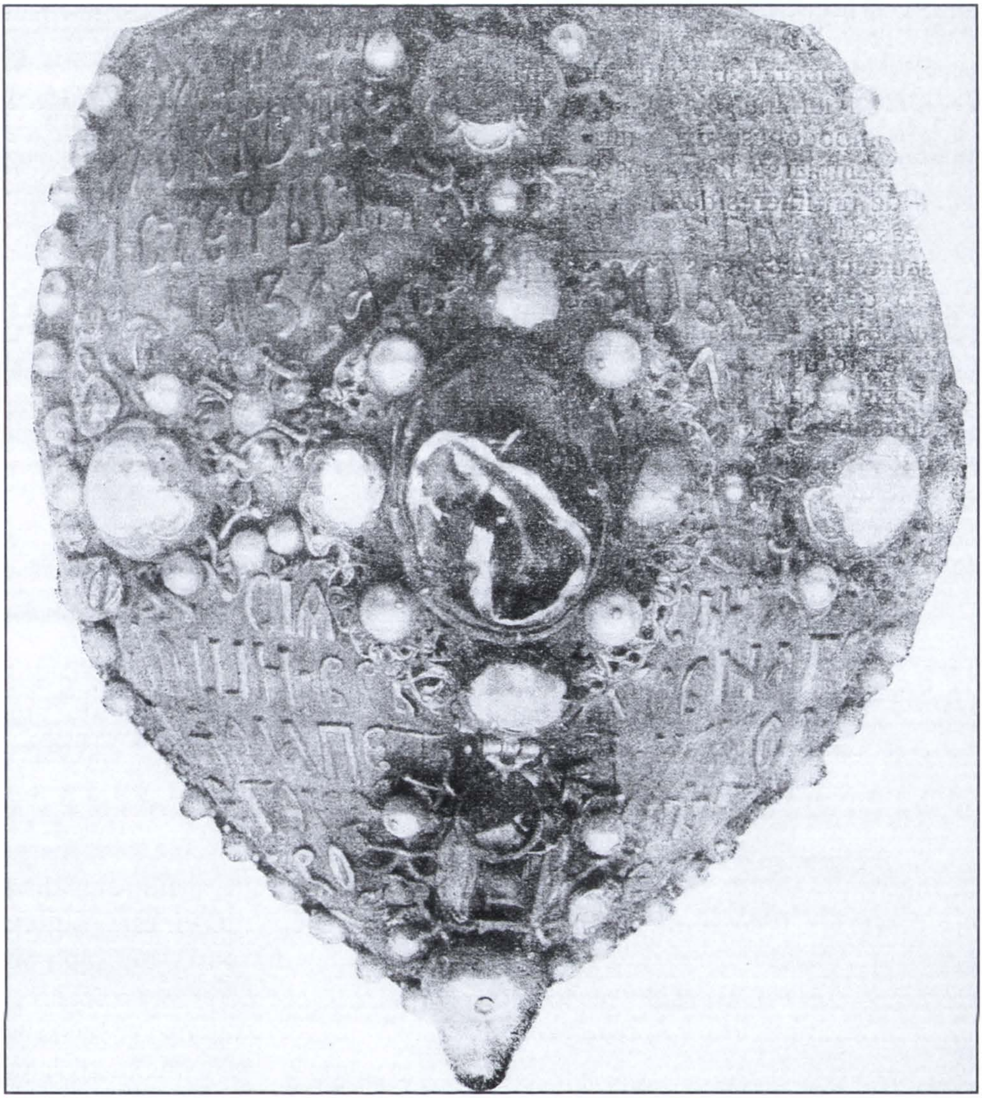

Fig. 37 – Relicvariul lui Neagoie Basarab

drumul pietății în mâinile lui Neagoe Basarab. Se pune întrebarea, de către Emil Vârtosu, cum de a ajuns relicvariul lui Neagoe Basarab la Istanbul? Se știe că Domnitorul a fost mare ctitor la Muntele Athos, unde rezidește din temelie mănăstirea Dionisiu, care purta chiar hramul Sf. Ioan Botezătorul. Cu această ocazie, Domnitorul dăruiește mănăstirii capul Sf. Ioan Botezătorul, în raclă de aur și împodobit cu pietre scumpe, și mâna Sf. Ioan Gură de Aur. În timpul războiului ruso-turc, pe vremea Ecaterinei a II-a, moaștele au fost luate de la Dionisiu, spre a fi puse în siguranță în insula Aghiostrati. Dar corabia a fost prinsă de turci și moaștele au fost depozitate în Tezaurul Sultanului. În

https://biblioteca-digitala.ro

anul 1810, dragomanul Ianachi (pre numele lui Hagi-Anghelachi) a sustras din Tezaur mâna Sf. Ioan Botezătorul pe care a readus-o la Dionisiu, unde se află și acum, într-un relicvariu comandat de Ianachi în anul 1810[75] (vezi figura 37).

Tot la același muzeu, în Sala Armelor, Emil Vârtosu, constată prezența a trei săbii brâncovenești confecționate din oțel de Damasc. Toate trei au motive decorative orientale și inscripții săpate în oțel și încrustate cu aur. Una din aceste săbii are un mâner din corn de rinocer, garda din aur cu desene florale, de care atârnă un șnur din fir de aur împletit cu fir negru terminat cu un ciucure tot din fir de aur. După starea perfectă de conservare, dar și din cauză că ea se află în Tezaurul Sultanului, Emil Vârtosul emite ipoteza că această sabie, cu număr de inventar 2682, a purtat-o Constantin Brâncoveanu când a fost arestat în martie 1714. A doua sabie este foarte asemănătoare cu prima, numai că îi lipsește șnurul. Ultima sabie semnalată din acest muzeu, mult mai rău conservată, fără prăsele la mâner, este singura care are ornamente pe ambele fețe ale lamei. Niciuna din aceste trei săbii nu are teacă (vezi figura 38).

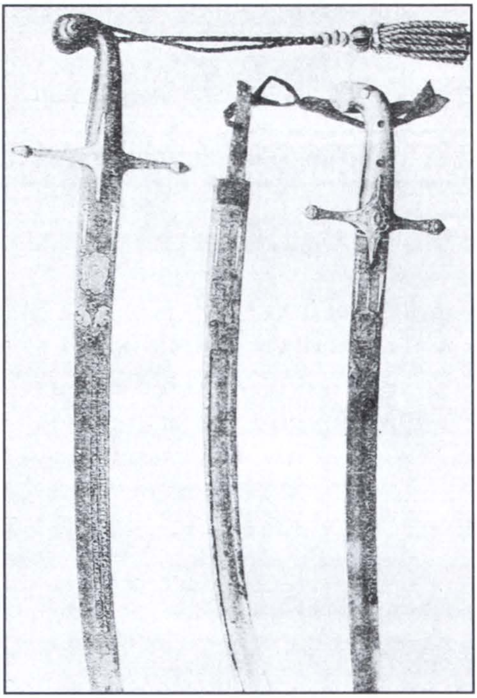

Fig. 38 – Cele trei săbii brâncovenești de la Istambul

În final, referindu-se la săbiile brâncovenești, Emil Vârtosu se întreabă de ce nu s-a găsit nici o sabie în Ardeal unde Apostol Manu a vândut 16 săbii din averea domnitorului[76].

Mai sunt semnalate, tot în același muzeu, trei spade moldovenești din veacul al XV-lea, care au fost studiate și descrise de Gh. Brătianu și Marcu Beza. Una din spade este atribuită lui Ștefan cel Mare și are o inscripție cu aur, iar pe mărul spadei era gravată stema Moldovei. Lungimea spadei cu mâner este de 125 cm[77] (vezi figura 39).

Se pare că această lucrare a lui Emil Vârtosu a fost deosebit de bine primită în mediul de specialitate, fapt ce l-a determinat pe autor să extragă

[75] BCMI nr. 83 din 1935, Datină Românească, Vălenii de Munte, p. 7.

[76] *Ibidem*, p. 9-17.

[77] *Ibidem*, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

articolul din Buletin și să-l ofere frumos legat, Primarului General al Municipiului București, Iulian Peter, cu omagiu și autograf datat mai 1938.

Voievozii munteni și moldoveni au jucat un rol de protectori ai ortodoxiei și în afara granițelor strâmte ale țărilor române. „La Muntele Athos, în Serbia, Bulgaria, Ardeal și în Polonia, numele Domnilor și boierilor români se regăsesc în pisaniile mănăstirilor și bisericilor și în pomelnicele ctitorești, și nu odată chipurile lor împodobesc pereții unuia din aceste locașuri sfinte". Acestea sunt cuvintele lui P. P. Panaitescu, cu care prefațează articolul publicat în Buletinul din anul 1929, intitulat *„Fundațiuni religioase românești în Galiția"*[78].

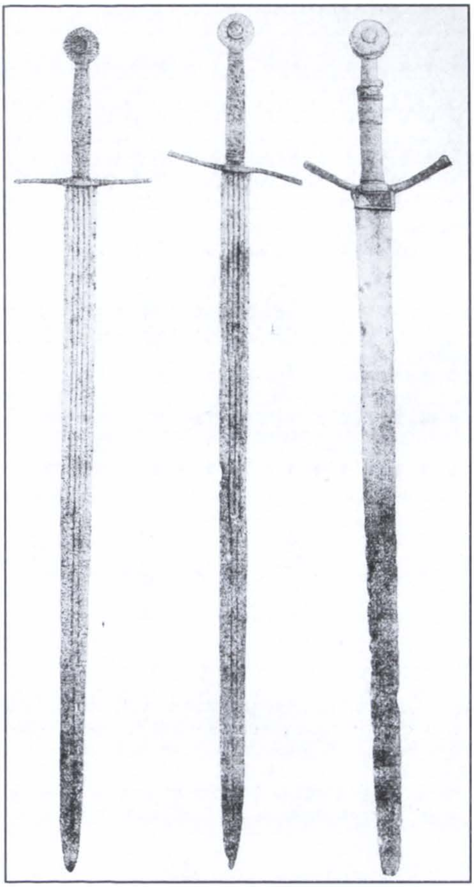

Fig. 39 – Trei spade moldovenești

Fig. 40 – Biserică moldovenească din Lemberg, 1929

La Lemberg, un puternic centru comercial care avea legături cu Moldova, biserica principală a rutenilor care domină orașul cu turnul ei, poartă și astăzi numele de biserica moldovenească (vezi figura 40).

Alexandru Lăpușneanu a clădit această biserică, care în anul 1559 era deja sfințită, la care s-a mai adăugat în anul 1566 o capelă și a fost zugrăvită în interior. Biserica are trei turle, un brâu sculptat sub acoperișuri, contraforturi de susținere a pereților cu

[78] BCMI nr. 59 din 1929, Datină Românească, Vălenii de Munte, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

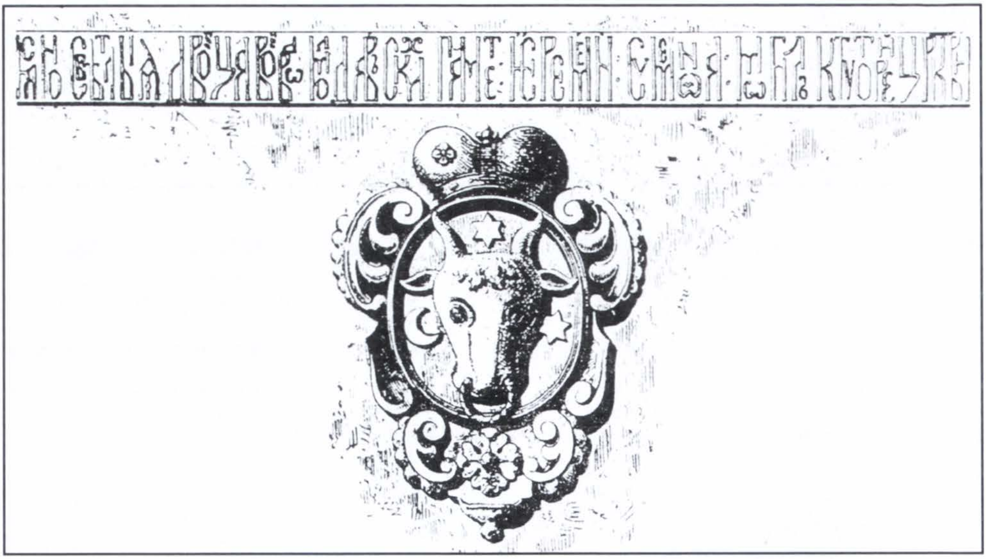

Fig. 41 – Inscripție Ieremia și Simion Movilă la Lemberg

intrare laterală și care în general respectă tipul de biserică moldovenească din veacul al XVI-lea. Distrusă de incendiul din 1571, cu reparații sumare, adăpostește rămășițele domnului moldovean Ioan Potcoavă, tăiat de poloni la Lemberg în 1577. Noua biserică a fost clădită tot cu ajutorul domnitorilor moldoveni care, începând cu anul 1591, au contribuit la ridicarea acestei biserici care se sfințește din nou în anul 1630. Adevărații ctitori ai „bisericii moldovenești" au fost Movileștii: Ieremia Vodă (1595-1606) și Simion Movilă (1606-1607), precum și Constantin Movilă (1607-1611) (vezi figura 41). Alături de Domn, principalii boieri, precum Luca troici, Isac Balica și Nistor Ureche, contribuiră după puteri la această operă ortodoxă. Dar cum biserica nu se terminase când ultimul din familia Movileștilor a fost mazilit, a venit rândul lui Radu Mihnea și mai ales lui Miron Barnovschi (1626-1629) să termine biserica. În ianuarie 1631, când a fost sfințită, Barnovschi, retras la moșia lui din Ustia – Polonia primește din partea *Frăției ortodoxe* din oraș un „*Octoih*" tipografiat de către ei special pentru Domnitor. La rândul lui, Domnitorul dăruiește bisericii o cruce veche de lemn sculptată și împodobită cu pietre scumpe. Petru Movilă și fratele său Moise-Vodă au asistat la sfințirea bisericii. Vasile Lupu continuă să ajute cu daruri substanțiale această biserică. Vechea pisanie a bisericii pomenea pe cei trei Movilești – ctitori ai acestei biserici, pisanie care a fost înlocuită în anul 1671 cu alta, după ce s-au făcut reparații la fațadă (vezi figura 41). Biserica în forma ei actuală nu mai seamănă cu biserica din perioada lui Lăpușneanu, pentru că arhitecții italieni au modificat-o substanțial. În anul 1837, un oarecare Nestorovici, sacristan, poruncește

https://biblioteca-digitala.ro

ca pietrele mari din marmură cu inscripții să fie scoase din zid și sparte în bucăți pentru a servi la pardosirea bisericii[79].

O altă biserică veche ortodoxă din Lemberg este Sf. Onufrie (vezi figura 43). La 1564, Ștefan Tomșa, Domnul Moldovei, este decapitat la Lemberg, la cererea turcilor, și îngropat în această biserică. În testamentul lăsat, scris în ajunul execuției, Domnitorul cere să fie îngropat în această biserică cu hramul Sf. Maria, donând 300 florini de aur, iar unui popă ortodox din biserică îi dăruiește haina sa. Aceeași soartă o au și cei doi boieri moldoveni, vornicul Ioan Moțoc și Petru Spancioc, care au fost executați împreună cu Domnitorul lor și îngropați alături de dânsul, lăsând și ei daruri pentru biserică. Astăzi, aceste morminte moldovenești nu se mai găsesc, iar biserica a fost total restaurată la 1883, cu un gust îndoielnic. Pietrele de mormânt au fost sparte în bucăți. În 1824, când a fost deschis mormântul, se mai puteau vedea oasele îmbrăcate în catifea de Damasc brodată și cu nasturi de aur. O descriere a bisericii din 1854 pomenește piatra de mormânt cu un cap de zimbru sculptat la mijloc și inscripția slavonă. Tot la Sf. Onufrie, în pridvor, se putea vedea înainte de restaurare mormântul moldovenesc al soției Marelui Vistiernic Nicoară Prăjescu, care avea legături strânse cu Movileștii. La 1610, el donează bisericii o Evanghelie slavonă tipărită la Wilno în 1600, îmbrăcată cu catifea și plăci de argint[80].

Fig. 42 – Inscripție Vasile Lupu la Biserica Sf. Paraschiva din Lemberg

Biserica Sf. Paraschiva din Lemberg este tot o biserică ortodoxă, fondată la 1607 cu ajutorul lui Constantin Corniact (vezi figura 44). La 1644, Vasile Lupu restaurează biserica din piatră cioplită. (vezi figura 42) Printr-un hrisov din 1656, Domnul Moldovei donează mănăstirii și o moșie lângă Lemberg. Biserica are o superbă catapeteasmă în stil vădit moldovenesc, lucrată în lemn

[79] *Ibidem*, p. 1-8.
[80] *Ibidem*, p. 8-9.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 43 – Biserica Sf. Onufrie din Lemberg

sculptat cu ornamente de struguri și foi de viță. Pictura catapetesmei este în stil bizantin. Stema Moldovei apare pe parapetul corului din biserică[81] (vezi figura 45).

A patra biserică ortodoxă din Lemberg, tot ctitorie românească, datată la 1787, înființată de boierii moldoveni, în care se slujea în românește, se transformă în capelă românească la 1897 cu hramul Sf. Gheorghe[82].

La Uniev, tot în Polonia, unde au fost tipărite Psalmiile versificate ale Mitropolitului Dosoftei, pomelnicul mănăstirii pomenește: „Milostivul Domn Voevod al Moldovei, Petru, și boierii lui, anul 1593, sub arhimandritul Isaia Balaban, pan Andrei Hatmanul cel Mare al țărei Moldovei, pan Gavrilașco, logofăt al doilea al țării Moldovei, pan Gheorghe, vornicul țării Moldovei sub Domnul Barnovschi, 1629".

Gavril Moțoc, Logofătul țării Moldovei, „a cumpărat un Apostol tipărit la Lvov la anul 1573 și l-a dăruit mănăstirii Uniev, unde el însuși zace îngropat"[83].

Fetele lui Ieremia Vodă, măritate toate cu nobili poloni, de origine ruteană, au fost cu siguranță binefăcătoarele bisericilor ortodoxe din Galiția. Ana Potocki, care ajunsese Voievodină a Cracoviei, alături de sora ei Irina, căsătorită cu Mihai Wisyniewiecki, sprijină mănăstirea Hustinschi. Împreună cu un alt cumnat

---

[81] *Ibidem*, p. 9.

[82] *Ibidem*, p. 11. A se vedea și T. Burada, „Biserica ortodoxă română cu hramul Sf. Gheorghe din Lemberg, Evenimentul, Iași, X, 1902.

[83] *Ibidem*, p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 44 – Biserica Sf. Paraschiva din Lemberg

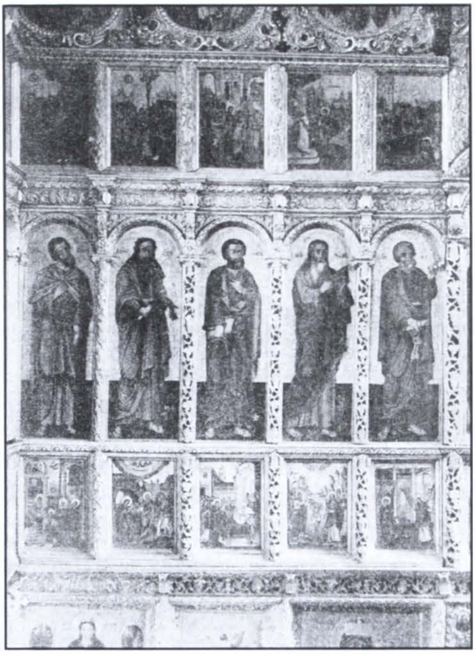

Fig. 45 – Catapeteasma bisericii Sf. Paraschiva din Lemberg

al ei, Samuil Korecki căsătorit cu sora ei Ecaterina, patronează tipărirea „*Evangheliei cu învățături*" de la Rahmanov în 1619, care constituie începuturile tipografiei în Ucraina. O altă soră, Maria, căsătorită cu Ștefan Potocki, repară mănăstirea ortodoxă din Buczacz pe care o înzestrează cu 4.000 galbeni. Mormintele acestor nobile fiice ale Domnitorului Ieremia-Vodă se vor găsi poate și acum în Polonia și Ucraina, dacă vor fi cercetate. Se cunoaște piatra de mormânt a Anei, fiica Ecaterinei Movilă, care se găsește la Czartorysk în Vohinia, fiind decedată la numai 21 ani, în 1639. În catedrala din Wilno este îngropată altă nepoată a lui Ieremia-Vodă, Ecaterina, fiica Mariei Movilă și a lui Ștefan Potocki.

Maria Radziwill, fiica lui Vasile Lupu, soția ambițiosului aventurier Ianusz Radziwill, la rândul ei a protejat ortodoxia în Polonia.. În anul 1652, la cererea ei, soțul ridică la Kejdani lângă Wilno o biserică. Maria moare în anul 1662, donând suma uriașă de 600.000 galbeni, icoane scumpe si alte obiecte din argint, diferitelor biserici ortodoxe din Wilno[84].

Între obiectele păstrate în Muzeul Frăției Ortodoxe din Lemberg, se afla în 1929 și un Tetravanghel cu miniaturi scris în anul 1615 de călugărul Teofil de la mănăstirea Voroneț și cu miniaturile pictate de Ștefan de la Suceava,

[84] *Ibidem*, p. 12-13.

https://biblioteca-digitala.ro

din porunca Mitropolitului Moldovei Anastasie Crimca. Această sfântă carte a fost făcută special pentru mănăstirea Krechow din Galiţia, care se întemeia la 1613. Istoricul polon M. Sokolowski care studiază şi descrie acest manuscris în anul 1883, despre care spune că este lucrat cu naivitate, observă că în scena mersului pe apă a Sf. Petru chemat de Hristos, acesta se dezbracă de toate hainele ca să nu le ude, vrând astfel să arate că nu are încredere[85].

De numele lui Ştefan-Vodă Petriceicu, care după lupta de la Hotin din 1673, trece în Polonia unde va trăi retras la moşia lui Mokoniow, dăruită de Sobieski, se leagă multe pomelnice a mai multor biserici din Galiţia. Pomelnicul mănăstirii Ugornicki din Pocuţia aminteşte de numele Domnitorului şi a boierilor moldoveni: Iacob Halepinschi, Gheorghe Barbovschi, Constantin Turcu, Vasile Capră, Savin Meldenicerul, cu familiile lor-1683[86].

Biserica ortodoxă ruteană din Galiţia rezistase mai multe secole încercărilor de catalizare patronate de regii şi nobilimea din Polonia. După ce Kievul, care era în acea perioadă centrul ortodoxiei din Polonia, a fost cucerit de ruşi în 1654, rezistenţa ortodocşilor din Galiţia a slăbit considerabil. La sfârşitul secolului al XVII-lea, ca şi în Transilvania, o mare parte din comunităţi au trecut la Unirea cu Roma în frunte cu episcopul ortodox din Lemberg. Ultimul refugiu al ortodoxiei în aceea perioadă a fost mănăstirea Schitul Mare din Pocuţia, numită şi Maniava după pârâul cu acest nume pe care este aşezat. Această ultimă cetate ortodoxă nu s-a putut menţine decât cu ajutor românesc si a fost construită la anul 1612 de călugărul rutean Iov cu ajutorul Doamnei Elisaveta Moghilă, pe care o vizitase la Ustia. Principala susţinere a acestei mănăstiri a constituit-o dania „regală" făcută de Maria Potocki, fiica lui Ieremia Vodă Movilă, care închină mănăstirea Suceviţa, ctitorie princiară a Movileştilor, acestei mănăstiri. Vasile Lupu, Domnul Moldovei, întăreşte această danie cu aprobarea Mitropolitului Varlaam la 31 martie 1648, care ulterior a fost reconfirmată şi de Ştefăniţă Lupu, iar la 1659, Gheorghe Ghica-Vodă adaugă şi zeciuiala din veniturile oraşului Cernăuţi. Astfel, Schitul Mare avea în posesie o mulţime de moşii în Moldova, iar printre donatori se regăsesc foarte mulţi boieri: Gavrilaş Mateiaş, mare Logofăt, Savin Banu, Maria soţia lui Ursachi Vistiernicul şi alţii. Domnii fanarioţi continuă să susţină acest locaş ortodox de rugăciuni, mai ales prin Grigore Ghica, care aminteşte la 1747 de daniile Movileştilor[87].

În anul 1785, sub stăpânire austriacă, Schitul Mare este desfiinţat, iar averea este confiscată de stat. Călugării trec în mare parte în Moldova la

[85] *Ibidem*, p. 14.
[86] *Ibidem*, p. 16.
[87] *Ibidem*, p. 18.

https://biblioteca-digitala.ro

mănăstirea Coșula, aducând cu ei și manuscrisele lor. În anul 1929, când este publicat în Buletin acest studiu, se confirmă faptul că la această biserică, după mai multe reparații, se mai păstrează chipurile ctitorilor moldoveni. Pomelnicul mănăstirii este păstrat la Academia Română și el pomenește nenumărați boieri munteni, dar mai mulți moldoveni, care fac din această mănăstire o ctitorie prin excelență moldovenească[88].

Fig. 46 – Grigore Ghica în costum de Bimbasi

Această operă de sprijinire a ortodoxiei rutene de către români este un capitol ce onorează istoria noastră culturală și spirituală. Dacă la această lucrare adăugăm și faptul că marea tipografie ruteană din Lemberg a fost întemeiată de Miron-Vodă Barnovschi și faptul că renașterea ortodoxiei rutene se datorează lui Petru Movilă, fiu de Domn moldovean, putem înțelege faptul că românii au avut un rol de conducători spirituali ai acestor locuri și nu numai.

Constantin Karadja prezintă în Buletinul Comisiunii din 1927 o imagine interesantă a ceremoniei de investire a domnitorilor români la Constantinopol. Gravura îl înfățișează pe Grigore Ghica-Vodă în costum de „bimbașă" al ienicerilor, rang pe care turcii îl acordau Domnilor români (vezi figura 46).

Poate de aici vine și expresia „o bimbășești", în sensul că o duci bine. Gravura provine dintr-o lucrare a Contelui de Choiseul-Gouffier, fost ambasador al Franței la Constantinopol, intitulată: *Voyage pittoresque de la Gréce,* și a fost reprodusă pentru prima dată în anul 1822. Placa a fost executată în anul 1791 de francezul L.-M. Halbou și este singura imagine a unui Domnitor român îmbrăcat în costum de investitură. A doua gravură reprezintă cortegiul ceremoniei de investitură a lui Constantin Ipsilanti în anul 1802. Imaginea pe care o alăturăm este o fotografie aflată la Academia Română, executată după o pictură în acuarelă a unui arhitect grec, Marco Calfa, restaurator la clădirile sultanului din Constantinopol[89] (vezi figura 47).

[88] *Ibidem*, p. 19.

[89] BCMI nr. 52 din 1927, Ramuri, Craiova, 1927, p. 57-59.

https://biblioteca-digitala.ro

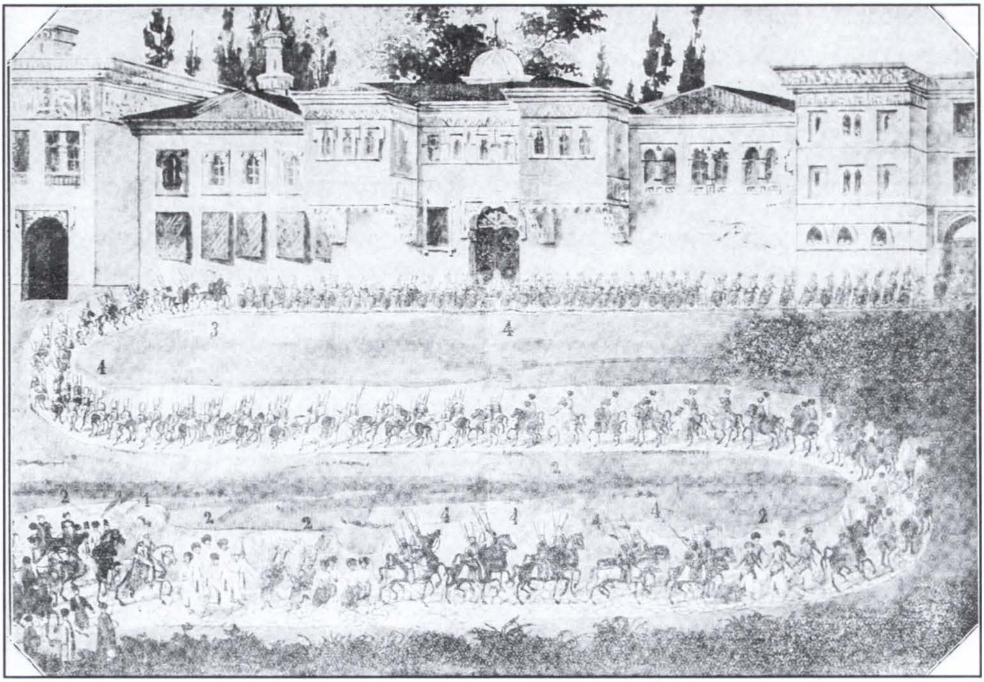

Fig. 47 – Ceremonia investiturii lui Constantin Ipsilanti

Tot N. Iorga este cel care prin cercetări sistematice prezintă o altă imagine față de tradiționala impresie a perioadei fanariote în privința faptului că aceștia nu au ctitorit nimic în țară. Articolul se intitulează *Domnii fanarioți și ctitoriile*, publicat în „Buletinul" din 1929. Am amintit mai sus faptul că Grigore Matei Ghica, cel care a construit la Iași Curtea domnească intitulată *Frumoasa* și la București biserica Pantelimon, a efectuat, împreună cu toată Curtea lui moldovenească, din care făcea parte și Gheorghe Asaki, „o inspecție a monumentelor istorice" din Moldova. Acum este rândul lui Grigore Alexandru Ghica, care la 15 iulie 1764 iscălește un hrisov cu citate din hotărârile sinodale, prin care oprește hirotonirile făcute pe furiș peste hotar și zidirea fără rost a bisericilor prost construite. Documentul precizează: „*Acel ce vrea să zidească mănăstire sau biserică, de nu va avea toate cele trebuincioase spre întemeierea lor, să se oprească de episcopi*"[90].

Arhitectul Paul Smărăndescu prezintă în Buletinul din anul 1931 *„O casă veche, casa Melik"*, care din fericire a supraviețuit timpului, mai mult, astăzi a devenit muzeu.

Aflată pe strada Spătarului la numărul 22, în apropierea Bisericii Armenești, este construită în stilul românesc al veacului al XVIII-lea caracterizat prin

[90] BCMI nr. 60 din 1929, Datina Românească, Vălenii de Munte, 1929, p. 90.

https://biblioteca-digitala.ro

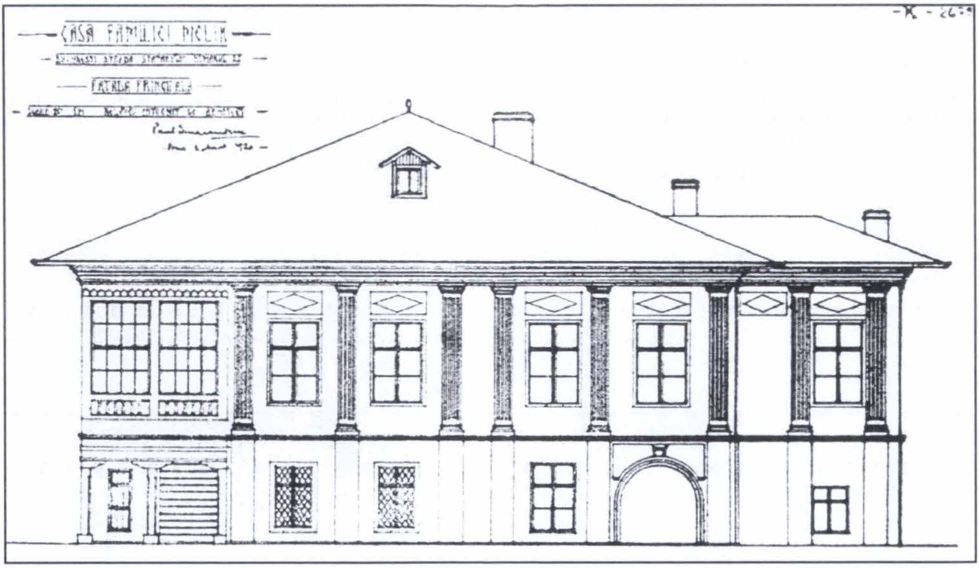

Fig. 48 – Faţada casei Melik

pilaştri canelaţi aşezaţi pe un soclu înalt, o cornişă pronunţată, învelită cu olane, un pridvor mare deschis la început şi transformat ulterior în geamlâc. Casa aparţine familiei Melik din anul 1820, familie de origine armeană, stabilită în România. Intrată în posesia familiei Melik, casa este reparată în anul 1822, dată sculptată în relief pe cheia bolţii de la intrarea în pivniţă. În anul 1848, proprietarul casei era Iacob Melik, arhitect cu studii la Paris (fost elev al lui Labrouste), care a executat mai multe clădiri din Bucureşti printre care Cazarma Malmaison. În timpul revoluţiei din 1848, cu acordul lui, au fost ascunşi în podul casei I. Heliade Rădulescu, C. A. Roseti şi alţi revoluţionari cu care Melik era prieten şi împărtăşea aceleaşi idei. În perioada 1848-1857 când Iacob Melik a fost în exil la Constantinopol şi ulterior la Paris, casa nu a fost locuită. Casa este renovată în 1857, păstrând stilul vechi românesc de secol al XVIII-lea. După decesul lui Iacob, casa intră în posesia Anei Melik, născută Nazaret, soţia lui, care o locuieşte până în anul 1913 când decedează la vârsta de optzeci de ani. Urmează un lung proces în urma căruia în anul 1920 casa devine proprietatea avocatului Eugen Melik, nepotul lui Iacob, care hotărăşte repararea casei (vezi figura 48). Lucrările de restaurare conduse de autorul articolului se finalizează în anul 1921, dar nu reuşeşte să se bucure de ea pentru că un nou proces îl deposedează în favoarea Comunităţii Armene din Bucureşti, care o transformă într-un azil de bătrâni care funcţiona încă la 1931, când este scris articolul. Casa fiind restaurată, a beneficiat de toate instalaţiile moderne la acea epocă: baie, closet englezesc, apă, canal, lumină electrică, sobe de teracotă, parchet etc. Sunt prezentate mai multe releveuri la nivelul

https://biblioteca-digitala.ro

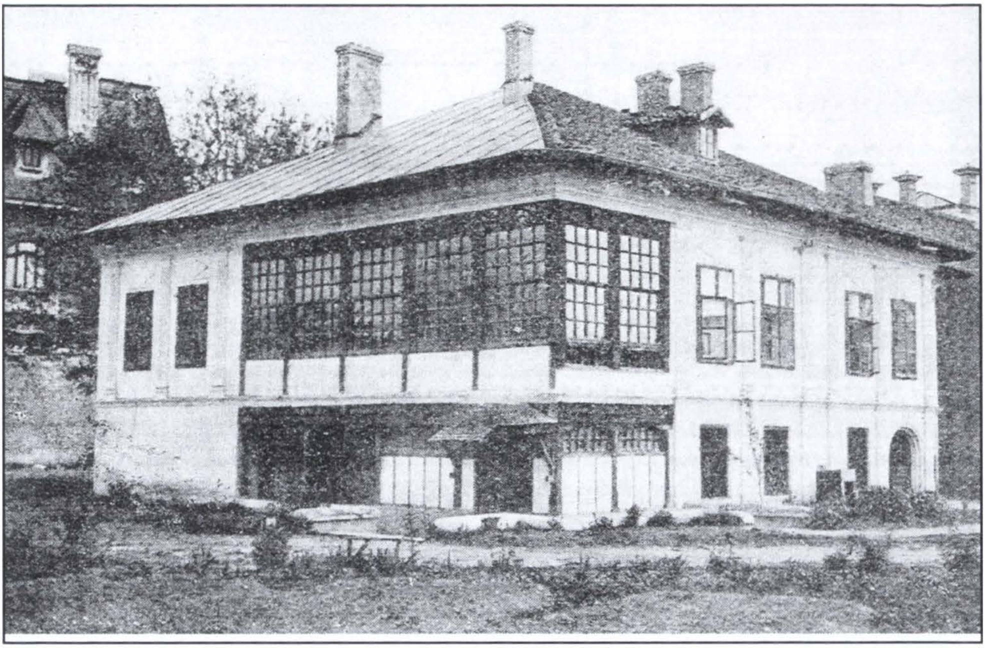

Fig. 49 – Casa Melik fotografiată în 1932

anilor 1920, planul subsolului și al parterului, dar și mai multe fotografii la nivelul anului 1932, chiar dacă Buletinul este pe anul 1931[91] (vezi figura 49).

Nu știm dacă N. Iorga a fost cel mai ecumenic dintre istorici, dar cu siguranță aprecia tot ce este istorie a monumentelor, indiferent de religie. Într-un articol intitulat „*Moschei pe pământ românesc*", face un inventar al urmelor acestor moschee îndemnându-ne a le păstra și cerceta.

Împrejurările care au dat turcilor pământ românesc au făcut să avem în România câteva moschee. Sunt enumerate localități precum: Timișoara, Inău, Lipova, Turnul Severin, Brăila și sudul Basarabiei cu Reni, Cetatea Albă și bineînțeles Dobrogea.

Despre moscheea de la Mangalia, pe care o plasează în secolul al XVII-lea, se amintește de intrări interesante și un bogat cimitir. La Silistra este o moschee mai încăpătoare care merită a fi studiată. N. Iorga pune un accent pe moscheea din Ismail (vezi figura 50). În perioada când o vizitase, înainte de anul 1929, era zugrăvită în culori vii, grosolane, de către ruși. Egumenul a spălat și revopsit toate picturile. Rânduiala interioară e de nerecunoscut din cauza adausului unei catapetesme de caracter moscovit. Ce a rămas de admirat sunt cadrele din marmură de la uși și de la ferestre și mai ales coloanele, dintre care două au rămas în afară si alte patru sprijină un pridvor. Capitelurile fine, ne trimit la o epocă anterioară domniei lui Soliman Magnificul, deci între 1484

[91] BCMI nr. 69 din 1931, Datina Românească, Vălenii de Munte. 1931, p. 137-142.

https://biblioteca-digitala.ro

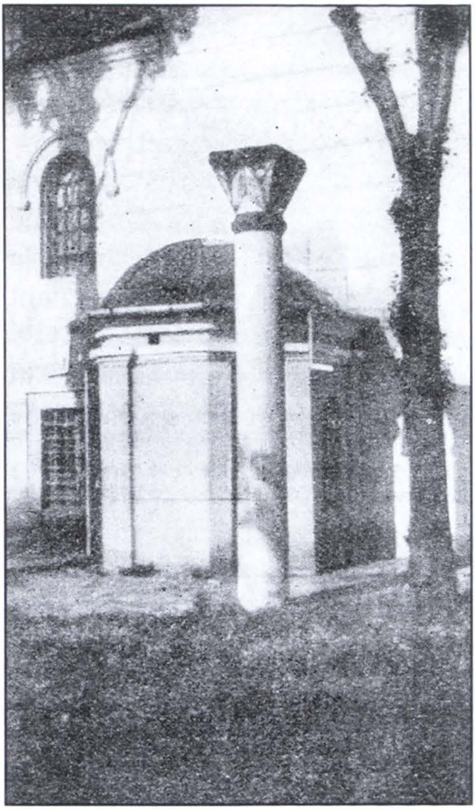

Fig. 50 – Stâlp al Moscheii din Ismail

Fig. 51 – Mormânt musulman

și 1521, considerând-o cea mai veche din toate monumentele musulmane de la noi, ne precizează N. Iorga. La Mangalia, unde s-a reparat moscheea, se pot admira aceste morminte purtând în vârf frumoase turbane largi, iar descifrarea textelor scrise de o eleganță deosebită rămâne a fi studiată[92] (vezi figura 51).

Încheiem această perioadă interbelică amintind rigorile pe care trebuie să le respecte un specialist când abordează o lucrare de conservare, în viziunea arh. I. Rezori exprimată în Buletinul din 1929:

Un principiu suprem este acela de a păstra starea monumentului. Să protejăm zidăria contra desfacerii prin ancore sau alte mijloace, spre a împiedica o desfacere mai mare și să apărăm prin contraforturi zidurile de prăbușire. Aceste lucrări să fie în concordanță cu timpul actual.

În multe cazuri, alegerea materialelor va da de gândit arhitectului și ar fi bine să se utilizeze materiale naturale, pe cât posibil cele utilizate la construirea monumentului. Înlocuirea șindrilei cu tablă de fier galvanizată este un vandalism

[92] BCMI nr. 62, din 1929, Datina Românească, Vălenii de Munte, 1929, p. 184-187.

https://biblioteca-digitala.ro

care nu se poate scuza. O barbarie și mai mare ar fi acoperirea unei biserici din lemn cu tablă galvanizată. Lipsa materială a celor care comandă lucrări de conservare nu scuză abandonarea acestor principii. Statul are datoria să suplinească acele lipsuri pentru a respecta o conservare fără compromisuri.

Când se pune problema înnoirii parțiale a unui monument istoric, grija predominantă și principiul suprem trebuie să fie respectarea formelor inițiale ale monumentului. Greșeala de a nu respecta acest principiu s-a întâmplat la bisericile din Bucovina, unde s-a utilizat țiglă smălțuită, care face mai mult impresia unei „vile chinezești moderne" decât a unei biserici.

Este datoria arhitectului de a îngloba construcția nouă în monumentul existent în așa fel ca să se cunoască imediat că este vorba de o construcție ulterioară, fără a produce lipsă de armonie.

Conservarea frescelor presupune diferite situații. Dacă stratul pe care este fixată fresca a pierdut legătura cu celelalte straturi ale tencuielii, atunci trebuie întărită cu ajutorul unei soluții compuse din var, după care se poate injecta lapte de var sau de ciment, astfel ca stratul să se fortifice din nou. Sticla solubilă trebuie evitată, ea produce o priză imediată, dar are dezavantajul de a provoca și cojirea stratului întreg. Este total greșit a sacrifica frescele pentru a readuce monumentul în starea sa inițială, până la cărămidă aparentă sau piatră brută, cum este cazul bisericilor din vremea lui Ștefan cel Mare.

Suprafețele înnegrite cu funingine se pot spăla, pentru a readuce splendoarea culorilor.

„Barbarul cel mai mare este cine își sapă numele și data prezenței pe pereții acoperiți cu fresce. Astfel de barbarii se pot suprima numai prin sancțiunile cele mai drastice și prin publicarea numelor celor vinovați".

Sculpturile în lemn atacate de carii pot fi salvate de distrugere prin *injectarea de eter*.

La deschiderea unor morminte și cavouri trebuie să fie prezenți istoricul, criticul de artă, arheologul, anatomopatologul, expertul pentru textile și fotograful, pentru că cadavrul și țesăturile sunt supuse distrugerii imediate, venind în contact cu aerul proaspăt.

„Grija cheltuielilor nu trebuie să ne oprească de la datorie. Jertfe oricât de mari trebuie făcute fără nici o ezitare și pierdere de timp. Aici este vorba de salvarea unui trecut a istoriei noastre. Cei care vor veni după noi să nu ne poată reproșa cândva că nu ne-am iubit îndeajuns trecutul și că am fost lipsiți de pietate și cultură"[93].

După anul 1990, Buletinul Comisiunii se intitulează „Buletinul Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice", care evident,

[93] BCMI nr. 61, din 1929, Datina Românească, Vălenii de Munte, 1929, p. 117-120.

https://biblioteca-digitala.ro

prin schimbarea denumirii, chiar dacă trata aceleași probleme de acum un secol, nu mai era obligat să respecte cele stabilite de fondatori în anul 1908. În aceste condiții, structura Buletinului se prezintă astfel:

- Monumente, ansambluri, situri, atitudini și mentalități;
- Comunicări și rapoarte de cercetare;
- Metodologii și tehnici de lucru;
- Izvoare (vezi figura 52).

Schimbarea structurii Revistei nu a împiedicat specialiștii să publice lucrări deosebit de interesante. Semnalez o lucrare care ca problematică rămâne permanent valabilă: Dilema restaurării. „Între conservare integrală și compromisurile necesare", prezentată de Sanda Voiculescu[94].

O altă lucrare de mare amploare publicată în două numere este *Repertoriul monumentelor de for public și funerare ale sculptorului Stork existente și teritoriul aferent*[95].

La rubrica Metodologii și tehnici de lucru, se distinge lucrarea lui Florin Dobrescu, „*Necesitatea organizării unui serviciu de evidență*". Un argument solid în favoarea acestei probleme este evident legată de cele peste 20.000 monumente istorice listate în 1991 și care nu pot fi lăsate numai în grija unor Comisii zonale care se întâlnesc lunar în teritoriu. Autorul prezintă un model de structură organizatorică din Franța și Germania[96].

La capitolul Izvoare sunt publicate Procesele Verbale din anii 50 în care constatăm cu surprindere faptul că printre membrii Comisiei face parte și arh. Ghika-Budești, un desăvârșit arhitect cu mare experiență, care cu siguranță a avut un cuvânt de spus în această comisie[97].

După numai cinci ani, în anul 2000, Buletinul își schimbă din nou structura în sensul că sunt adăugate următoarele capitole:

- Restaurare;
- Instrucție, educație;
- Legi, regulamente;
- Cronică internă.

Semnalăm problematica creată de restaurarea „Coloanei infinitului", cu tot discursul de principii și terminând cu istoricul acestui monument[98]. Problema evidenței monumentelor istorice este din nou abordată de Ruxandra Nemțeanu[99].

[94] BCMI nr. 3-4 din 1995, București, p. 11-15.

[95] *Ibidem*, p. 62.

[96] *Ibidem*, p. 131.

[97] *Ibidem*, p. 139.

[98] BCMI, nr. 1-4, din 2000, București, p. 56.

[99] *Ibidem*, p. 175.

https://biblioteca-digitala.ro

Paralel cu Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice, după 1990, apare „Revista Monumentelor Istorice", care continuă „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" (1908-1945), publicație care apare ulterior cu denumirile „Buletinul Monumentelor Istorice" (1970-1974) și „Monumente Istorice și de Artă".

„Revista Monumentelor Istorice", care apare semestrial după 1990, în format clasic, îngrijit redactată și de regulă nu depășește o sută de pagini.

Remarcăm cu plăcere un număr dedicat celor 100 ani de la înființarea Comisiunii Monumentelor Istorice, cu articole pline de substanță semnate de Aurelian Trișcu, Oliver Velescu, Cezara Mucenic, Sergiu Iosipescu, Raluca Verussi și Cristina Ionescu. Este omagiat Alexandru I. Odobescu (1834-1895), un precursor al cercetării monumentelor istorice, într-un articol semnat de Sergiu Iosipescu. Cazul *Lecomte du Noüy* este tratat echilibrat de către Peter Derer.

Virgiliu N. Drăghiceanu, cel ce a condus în perioada interbelică Buletinul Comisiunii, este prezentat de Virgiliu Teodorescu. În finalul acestui număr este rândul prof. Grigore Ionescu să fie omagiat cu toată stima și admirația de către Sanda Voiculescu. Este arhitectul care executa relevee în anul 1928 pentru lucrarea monumentală despre bisericile din Moldova a lui G. Balș, cel ce redactează pentru prima dată o *Istorie a arhitecturii românești din cele mai vechi timpurii până la 1900*, lucrare prefațată de N. Iorga în anul 1939. Numărul 2 al revistei din anul 1992 este o bucurie prin modul cum au fost prezentate etapele premergătoare înființării Comisiunii Monumentelor Istorice în anul de grație 1892, lucrare din care vom cita mai multe informații într-un capitol special consacrat Comisiunii.

Restaurarea monumentelor istorice din perioada 1865-1890, cu prezentarea rapoartelor oficiale efectuate de arhitecții francezi A. Boudot și E. Viollet-le-Duc, cu privire la restaurarea bisericii Episcopale de la Curtea de Argeș, este prezentată în numărul 1-2 din 1998.

Inventarul arhivei Comisiunii Monumentelor Istorice este relatat într-un volum integral 1-2 din 1999 și semnat de custodele acestei arhive, Iuliu Șerban. Pentru cercetători este o sursă importantă de a se informa privind conținutul fiecărui dosar ordonat alfabetic, al monumentului istoric. Sunt prezentate copii după diferite documente de epocă cum ar fi: scrisoarea arh. Lecomte du Noüy din 1911 adresată Ministrului Culturii prin care anunța predarea a 46 icoane vechi de la tâmpla bisericii mitropoliei din Târgoviște. Deosebit de interesante sunt cele două scrisori redactate una de Gr. Cerkez și V. Drăghicescu și a doua semnată de D. Onciul și același V. Drăghicescu, din 1922, prin care solicitau restituirea tezaurul bisericilor și mânăstirilor românești depuse la Moscova în timpul Primului Război Mondial.

https://biblioteca-digitala.ro

O problemă importantă, care preocupă pe cei ce se ocupă în prezent de monumentele istorice o constituie gestionarea acestora. Subiectul, tratat cu informații despre cum este abordat acest subiect în alte țări europene, este analizat în numărul din 2003 de către Sergiu Nistor. Tot în numărul din 2003 este tratat un subiect al picturilor murale din România. Dar ce este demn de remarcat este faptul că acest studiu prezintă sistematizat informații privind pigmenții și prepararea pereților pentru pictura murală în diferite provincii românești în secole diferite, nominalizând la fiecare biserică și culorile utilizate.

Cum era și de așteptat, revista din anul 2005 prezintă și monumentele istorice din România aflate pe lista patrimoniul mondial.

Revista Monumentelor Istorice editată în anul 2006 este dedicată în exclusivitate unui „*laborator*" internațional cu tehnologiile moderne de restaurare a monumentelor, care a avut loc la Gura Humorului.

Dacă am analizat istoria acestor reviste începând cu primele apariții din 1908 și terminând cu cele actuale, consider că este momentul să amintim câteva lucruri și de Comisiunea Monumentelor Istorice care a publicat aceste buletine și care s-a înființat ca urmare a unor necesități reale și dezbateri aprinse pe această temă.

Primele știri despre antichitățile risipite în cele trei țări românești le găsim în paginile lui Ion Neculce, Miron Costin sau la Constantin Cantacuzino-Stolnici. Vasile Lupu interzicea folosirea pietrei din ruinele Curții Domnești din Vaslui pentru construirea unei biserici sub motivul „ *că acest lucru nu se cade să facem că nu iaște cu cinste*". În secolul al XVII-lea, acest gen de abordare capătă aspectul de poruncă domnească. N. Iorga a scris despre vizitele lui Grigore Matei Ghica la vechile cetăți și curți domnești din Moldova, fiind primul „*inspector al monumentelor istorice*". Din dispoziția acestui domnitor, ca urmare a vizitei, se repară câteva biserici. Nicolae Mavrogheni cere „*să se puie la loc orice piatră s-ar desface din zid*"[100].

Domnitorul Alexandru Scarlat Ghica, într-un hrisov scris în 12 mai 1768 poruncea: „*Pentru orice zidire nouă poruncim că oricine va vrea să înnoiască casa lui cea veche, să nu schimbe nicicum făptura cea dintâia a casei aceia, ci după cum s-a aflat dintâi tot într-acest fel de făptură să o înoiască*"[101].

La rândul lui, Mihail Suțu cel Bătrân, în 15 martie 1792, se adresează printr-un pitac mitropolitului și logofeților cărora le cere ca mănăstirile care „*se află într-o stare proastă, cu zidurile stricate, dărăpănate și dezvăluite, precum și înăuntrul sfintelor biserici, lipsă de cele trebuincioase să fie reparate*"[102].

[100] Revista Monumentelor Istorice, nr. 2 din 1992 București, p. 5.
[101] *Ibidem*, p. 6.
[102] *Ibidem*, p. 6, și V.A. Urechia, Istoria Românilor, București, 1892, p. 82.

https://biblioteca-digitala.ro

În prima jumătate a secolului al XIX-lea se schimbă mentalitatea și se simte o trezire a conștiinței naționale. În anul 1829, într-un colț de țară, ruinele unei vechi mănăstiri, Mrăcunea, situată în zona Cazanelor Dunării, trezesc interesul protopopul Nicolae Stoica din Hațeg. Aceste însemnări ale lui Nicolae Stoica sunt considerate ca primă „fișă de monument" cu principalele date istorice, starea picturii și planul bisericii.

Catastrofalele cutremure din 14 noiembrie 1829 și 11 iunie 1838 determină autoritățile să construiască și să renoveze unele orașe. Se demolează cetățile din Brăila în 1829 și Giurgiu în 1830 iar geamiile din cele două localități sunt transformate în biserici creștine. Preocupările pentru vechile biserici determină înființarea în anul 1831 a *Logofeției Pricinilor Bisericești* în Țara Românească, iar „*Regulamentul Organic*" prevedea alocarea a 25% din veniturile bisericești pentru întreținerea bisericilor[103].

Descoperirea tezaurului de la Pietroasa în anul 1838 a dat un nou imbold cercetărilor arheologice a căror protagoniști au fost: banul Mihai Ghica, Cezar Boliac și A. T. Laurian.

Gheorghe Asaki și fiul său Alexandru cutreieră Moldova, făcând schițe și însemnări ce vor fi publicate mai târziu. Guvernatorul rus Pavel Kiseleff (1788-1872) cercetează și el în 1832 mănăstirile și antichitățile din Muntenia și Oltenia, luând inițiativa de a se elabora o „statistică descriere" care să cuprindă starea și istoricul clădirilor bisericești, pe cât posibil mai adevărată. Multe din bisericile noastre erau închinate altor biserici din afara țării, determinând factorul politic să impună repararea lor din veniturile proprii. Primul servici tehnic intitulat *Masa inginerească* ia ființă în 1833, și se întărește în anul 1840 prin legi specifice.

Anul 1844 poate fi considerat ca începutul activității moderne în domeniul monumentelor istorice. În ambele principate se înființează primele servicii de specialitate care stau la baza instituției monumentelor istorice din România. În Moldova se înființează Ministerul Cultelor, cu atribuții clare privind repararea bisericilor neînchinate. În Țara Românească, la 12 mai 1844, Gh. Bibescu Vodă reglementează acest subiect fixând chiar un post de arhitect cu îndatoriri precise. Primul arhitect cu responsabilități de a „*rândui în lucrări mânăstirești*" este arhitectul elvețian Johann Schlatter. De fapt Gh. Bibescu a fost un împătimit al monumentelor pe care le vizitează și poruncește „*restatornicirea monumentelor celor vechi*" după o vizită efectuată în 23 august 1844 la Târgoviște.

Revista „*Propășirea*" din Iași, încă din primele numere din 1844, publică articolul lui Mihai Kogălniceanu: „*Ștefan cel Mare – arhitect*", care va continua cu alte articole și studii dedicate bisericilor ctitorite de Ștefan cel Mare.

[103] *Ibidem*, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

Wilhelm de Kotzebue (1813-1887), consul la Iași, publică în același an „*Mănăstirile Moldovei din Carpați*". Primul studiu dedicat monumentelor bucovinene este redactat de preotul de la Putna, Gherghiescu, intitulat *Morminte, odoare, inscripții și clopotele mănăstirii Putna*, publicat în „Arhiva Românească" din 1843.

Viitorul preocupărilor legate de monumente este marcat de două evenimente:

- În timpul ocupației austriece, 1854-1856, feld-mareșalul conte Johan von Coronini, comandatul armatei semnalează Comisiei Monumentelor de la Viena despre valoarea artistică a episcopiei de la Curtea de Argeș. Comisia deleagă pentru studierea acestui monument pe Louis Ressenberger, care va publica în 1867 la Viena o lucrare intitulată *L'église du monastère episcopal de Curtea-de-Argeș*.

- În noiembrie 1856, la Putna sunt deschise și cercetate mormintele lui Ștefan cel Mare și Bogdan, eveniment cu puternic ecou în țările române.

Secularizarea averilor mănăstirești după Unire, readuce în actualitate problema monumentelor istorice. La modă în aceea perioadă erau farfuriile englezești pictate cu monumente istorice din România. Ele constituiau podoaba vitrinelor și bufetelor din sufrageriile familiilor boierești.

Un personaj total atipic îl constituie maiorul D. Papazoglu, pe care N. Iorga îl caracteriza astfel: „*A admirat, cercetat și popularizat în marginile cunoștințelor sale de ostaș autodidact, monumente istorice romane și românești*". Meritul lui constă și prin faptul că a fost primul care a sesizat pericolul în care se află tezaurul istoric și artistic al țării. Prin memoriul său adresat domnitorului din 26 iulie 1859 se declanșează acțiunea prin care „*comisarii guvernamentali cutreieră țara și inventariază piesele de valoare din mănăstiri*".

Ideile lui D. Papazoglu, care reflectă de fapt opinia societății, se vor regăsi în legea secularizării averilor mănăstirești din 12 decembrie 1863. În perioada lui Cuza au fost luate unele decizii foarte importante legate de monumentele istorice, precum:

Încep studiile în vederea restaurării Bisericii episcopale de la Curtea de Argeș, delegat fiind arh. G. A. Burelli. Începe o adevărată epopee a acestei biserici care va dura aproape 60 ani, cu confruntări de idei și consecințe dintre cele mai bune pentru politica de restaurare a monumentelor.

La 25 noiembrie 1864 se aprobă *Regulamentul de funcționare a Muzeului de Antichități*. Așa se naște noțiunea de „*rezervație arheologică*", pe care o definește A. T. Laurian.

În același an se aprobă înființarea *Școlilor Naționale de Belle-Arte* de la București și Iași, care vor include și *Comitetele Academice de Bell-Arte*,

https://biblioteca-digitala.ro

cu menirea de a respecta ca „*nicio modificare nu se poate aduce în picturile unei biserici din țară fără prealabila autorizare a Comitetului de Belle-Arte*"[104].

Regele Carol I, înainte de a veni în România, a audiat în 1862 prelegerile de estetică ale lui Anton Springer (un adept a lui Hegel) la Universitatea de la Bonn, făcând apoi aplicații practice într-o călătorie de studii în Renania. Ajuns domnitor al României, invită în 1871 pe fostul profesor să-și petreacă o vacanță în România – la Sinaia și Cotroceni. Fiind numit rectorul Universității germane din Strasbourg, Springer renunță la proiectele sale de studii în România, dar îndrumările sale au dat roade. Tânărul domn, cu vădite cunoștințe de artă, face în primii ani de domnie vizite de documentare la principalele monumente istorice ale țării.

În Transilvania, în aceeași perioadă, după incendiul castelului de la Hunedoara din anul 1854 se pune problema restaurării castelului. Lucrările încep în anul 1868 sub conducerea arhitectului Francisc Schulz, care respectă principiile de restaurare ale francezului Viollet-le-Duc. Piesele originale sunt depozitate într-un lapidarium și se construiește cu piese noi. Această restaurare nu a stârnit în Transilvania niciun protest, spre deosebire de România, unde lucrările lui André Lecomte du Noüy vor produce multe discuții și proteste. Mai mult, arhitectul Emeric Steindl care-i urmează în 1871 lui Schultz merge cu copiatul așa de departe încât reproduce până și semnele de pietrar numite lapidare.

După o încercare nereușită a lui V. A. Urechia de a trece prin camera legiuitoare în 1871 un proiect de *Lege pentru conservarea monumentelor cultului român*, Carol I își exprimă public nemulțumirea de felul cum decurg lucrările de la Curtea de Argeș printr-o scrisoare din 25 mai 1873. Lucrurile încep să se miște prin înființarea unei Comisii în componența căreia fac parte printre alții: Al. Odobescu și arh. D. Berindei, comisie care, prin soluțiile practice date și orientare teoretică, este demnă de amintit. Printr-un Decret domnesc din 6 aprilie 1874, se elaborează *Regulamentul Comisiunii Monumentelor Publice*. Din această Comisiune, aprobată de Domnitor în același an, vor face parte: M. Kogălniceanu, Al. Odobescu, C. Bolliac, T. Rosetti, D. Sturza, Al. Orăscu, D. Berindei și C. Stăncescu[105].

La inițiativa lui Al. Odobescu de a difuza în țară un chestionar, cu scopul declarat de a face un inventar al monumentelor istorice, s-au primit aproape 4 000 răspunsuri, care se păstrează astăzi la Biblioteca Academiei Române. În același an, se face și în Transilvania un recensământ al monumentelor istorice.

Paralel cu aceste acțiuni, în anul 1875 începe „ epoca André Lecomte du Noüy" pentru că serviciul de arhitectură condus de el va beneficia timp de

[104] *Ibidem*, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro

40 ani de o autonomie completă, intervenția autorităților de stat fiind considerate drept imixiuni. Imaginea păstrată despre acest arhitect este mult deformată de polemicile iscate în jurul lucrărilor sale. Cel mai competent a face o caracterizare este chiar V. Drăghicescu, secretarul Comisiunii în perioada interbelică, despre care noi credem că este mai aproape de adevăr: „Lecomte, tehnician de neîntrecut, artist minunat, cunoscător al artei bizantine, dar condus mai mult de noțiunea abstractului, fără studii istorice, fără suflet național, impregnat de principiile și teoriile profesorului său Viollet-le-Duc, a dat lucrări eterne ca durabilitate și principii de execuție, dar a reconstruit dărâmând.... Pentru noi, el a gonit din toate aceste clădiri sufletul generațiilor de sute de ani ce sălășluia în ele...".

Carol I, la audiența de prezentare acordată în ziua de 25 mai 1875, îi recomandă arhitectului „să păstreze cu sfințenie vechile forme ale splendidei clădiri (episcopia de la Curtea de Argeș, semnalarea noastră) și să o ridice din trista dărăpănare la vechea strălucire". Protejat de Casa Regală, în dorința de a face din monumentele restaurate de arhitect biserici cu un bogat trecut istoric, ctitorii personale, de unde cerința ca ele să fie investite cu o nouă strălucire de esență monarhică. Trebuie să amintim aici principalele biserici reclădite din temelie de către arh. A. Lecomte: Trei Ierarhi și Sf. Neculai-Domnesc din Iași și restaurarea Bisericii Episcopale din Curtea de Argeș, Sf. Dumitru din Craiova și Mitropolia Veche din Târgoviște. În anul 1914, moare arhitectul Antoine Lecomte iar șantierul său este lichidat în 1916[106].

După Războiul de Independență, cu Dobrogea reîntregită după 400 de ani, se înființează o altă *Comisie pentru cercetarea antichităților din Dobrogea*, din care fac parte și M. Kogălniceanu și B. P. Hasdeu. O inițiativă interesantă a fost luată de această comisie, care a decis ca bisericile din orașele din Moldova și Muntenia să trimită odoare și obiecte liturgice vechi bisericilor din Dobrogea.

Ministrul Cultelor din anul 1881- V. A. Urechia, decide înființarea a două comisii pentru „vizitarea și studierea din punct de vedere istoric, artistic și administrativ a principalelor monumente ale cultului român". Cele două rapoarte au fost publicate în două volume sub titlul „Monumente naționale. Mănăstiri și biserici ortodoxe. Raporturi de la comisiile întocmite pentru cercetarea lor". Intenția lui V. A. Urechia era de a fundamenta lucrările ce vroia să le înceapă pe baza unui credit de 300.000 lei, pe care îl obținuse pentru monumentele istorice. Demolarea bisericii Schitu Măgureanu din București,

[105] *Ibidem*, p. 9.
[106] *Ibidem*, p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro

semnalată de raportori, îl determină pe V. A. Urechia să întocmească un *Proiect de lege pentru conservarea monumentelor naționale*, cu scopul „de a se pune capăt unor pretinse restaurațiuni și reparațiuni".

Grigore Tocilescu, într-un raport adresat ministerului prin care semnala soarta așezării romane de la Reșca, primește următoarea rezoluție din partea lui Spiru Haret, în data de 25 noiembrie 1885: „pentru a împiedica pe viitor cel puțin vandalismul contra monumentelor istorice, am onoarea a vă ruga să binevoiți a redacta D-voastră un proiect de lege pentru acest sfârșit". Această rezoluție a fost punctul de plecare a legii din 1892, al cărui autor a fost Grigore Tocilescu.

Evenimentul care a readus în prim plan problema monumentelor istorice a fost sfințirea cu mult fast, la 12 octombrie 1886, a Bisericii episcopale de la Curtea de Argeș. Regele Carol I a rostit atunci o memorabilă cuvântare, care începea cu următoarele cuvinte: „Popoarele care îngrijesc monumentele lor se ridică pe ele înșele, căci pretutindenea monumentele sunt povestirea vie a istoriei, oglinda trecutului, semnele venerate pentru generațiile viitoare". În Mesajul Tronului, câteva zile mai târziu, în Parlament, va relua acest subiect: „O națiune care își respectă monumentele străbune și mai ales acele ale pietății și credinței creștinești, are un viitor sigur și neclintit".

Lucrările de la Iași privind Biserica Sf. Neculai-Domnesc, ctitoria lui Ștefan cel Mare reclădită de Lecomte și renunțarea la cele două abside laterale constituite în altare caz unic în Moldova, unde se făceau slujbe în trei limbi: slavonă, greacă și română, (construite ulterior de domnitorul Antonie Ruset (1675-1678), este un bun prilej de confruntare a principiilor privind problema monumentelor istorice.

În ședința din 12 mai 1892 s-a hotărât în Parlament reactualizarea proiectului de lege din *1881* a lui V. A. Urechia, care urma să fie completat cu proiectul de lege la care lucra Tocilescu. Onoarea de a susține în calitate de ministru cele două legi: *Descoperirea monumentelor și obiectelor antice* și *Legea privind conservarea monumentelor publice* i-a revenit lui Take Ionescu, care a fost întâmpinat cu aplauze. Intervențiile lui Take Ionescu au avut menirea de a fixa cadrul juridic precis al monumentelor istorice, care constituie unul din marile merite ale acestei legi din 1892. Pe tema „inventarului general" și a dreptului Statului de a cunoaște starea de conservare, proiectul de lege este violent atacat de Mitropolitul Moldovei Iosif Naniescu, care susține că actuala lege „are menirea de a despuia bisericile de valorile ei și de a le împrăștia în muzee". Consideră inventarele inutile, de vreme ce ele se fac la fiecare schimbare de mitropolit sau stareț. Gr. Tocilescu în replică rostește un memorabil discurs în care precizează, referitor la necesitatea inventarului: „O garanție că obiectele

https://biblioteca-digitala.ro

prețioase nu vor mai fi lăsate să se consume de flăcări, să se strice de mucegai sau de șoareci". Cu privire la calitatea inventarelor făcute de clerici, Tocilescu citează și comentează un inventar al mănăstirii Tismana: „O tavă de argint pentru colivă, cu litere mari pe margini, pe unde este poleită cu marca Corbul". Cine, întreabă retoric Tocilescu, „poate regăsi în această tavă tipsia de argint în greutate de 1,37 Kg., făcută de Neagoe Basarab la 1511?"[107].

După discuții și votarea pe articole, 50 pentru și 1 vot contra (bănuim al cui a fost votul), ia cuvântul în Senat-Take Ionescu, tânărul și talentatul ministru al Instrucțiunii. Prin contribuțiile sale teoretice vine să lămurească pentru prima dată contradicția dintre servitutea de monument istoric a unor bunuri și inviolabilitatea proprietății particulare. Plecând de la constatarea că monumentele „sunt înainte de toate naționale ... mărturii ale gloriei trecute", Take Ionescu precizează: „nimeni nu se poate atinge de un monument istoric fără voia Statului ... acela care se va atinge de un monument istoric va fi pedepsit". Proprietarul care nu primește această cerință legală, adică împiedicarea restaurării lui „să aibă dreptul să zică Statului: cumpără-l dacă vrei să-l păstrezi, sau să-l restaurezi cum crezi tu mai bine, căci dacă nu mi-l cumperi, voi face cu dânsul ce voi găsi de cuviință"

În același an se adoptă și *Legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice*, care reglementează săpăturile arheologice dreptul de proprietate și organizarea muzeelor.

Prin Înaltul Decret Regal nr. 3658 din 17 martie 1892 este promulgată „*Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice*" și „*Legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice*". Aceste legi prevăd că „*întreținerea materială a bisericilor declarate monumente istorice*" va fi în sarcina Statului, astfel se instaurează o nouă politică a monumentelor istorice în sensul dependenței lor de buget. Această lege a fundamentat principiile ce stau la baza restaurării unui monument istoric în perspectiva lor istorică, și trebuie apreciată în profunzimea ei acum la peste 100 ani de la elaborare[108].

Închei această trecere în revistă a celor 100 ani de la apariția „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", prin a omagia cu principiile care au stat la baza acestei „*școli de restauratori*" enunțate de Dan Corneliu în memoria arhitectului Ștefan Balș[109]: modestia chiar și smerenia restauratorului față de Ctitor; exigența releveelor și ale cercetărilor, cu toată gama specialiștilor în arheologie, istoriografie, pictură etc.; necesitatea studierii cadrului din care face parte obiectul care se restaurează; unde nu sunt date complete, necesare

[107] *Ibidem*, p. 11.
[108] *Ibidem*, p. 12.
[109] *Ibidem*, p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro

unei lucrări de restaurare, se pot improviza soluții tradiționale din zonă, dar să se utilizeze materiale ușor de modificat; înaintea proiectării în reconstrucție să existe o fază de visare, care ar ușura înțelegerea momentului de creație a ctitorului; dirigintele de șantier trebuie testat psihologic ca să vibreze odată cu citirea planului ca un adevărat coautor; cât privește alegerea meșterului de șantier, acesta trebuie să fie localnic, să simtă materialul.

The Bullettin of the Commission for Historical Monuments celebrates a centruy since the first edition

The celebration of a 100 years since the first publication of „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" magazine was an opportunity to thoroughly analyze all published works.

The "Annual reports of historical monuments committees" have been analyzed and presented. All minutes of the meetings of the Historical Monuments Committees, at which important decisions have been taken, are also shown.

The two major studies of architect G. Bals on "Stephen's the Great Churches" and "Moldavian Churches and Monasteries of the 16th century 1527-1582" are also presented in this work as being part of the Committee's publications during 1925 and 1928.

This study is meant to be a tribute to the "Restoration school" and all experts who have done their best in hard working conditions, to save monuments of national patrimony.

https://biblioteca-digitala.ro

Stemele din biserica reformată de la Căpeni - un ansamblu unic de heraldică publică și privată[1]

Szekeres Attila István, Tudor Radu Tiron

Studiul de față constituie un demers pentru o mai bună investigare a monumentelor noastre, inclusiv în privința acelor detalii mai recente, dar care oferă variate informații asupra trecutului *locului* și al *oamenilor*. În pofida intervențiilor nedorite (care pot fi pretutindeni semnalate), elementele mai noi pe care comunitățile le-au adus în decorația monumentelor istorice echivalează, până la urmă, cu atașamentul colectiv al oamenilor față de ceea ce a mai „rămas în picioare" din trecutul lor. De obicei – observația este valabilă pentru întreg teritoriul României – în picioare rămân bisericile, în vreme ce reședințele nobiliare, fortificațiile, hanurile, prăvăliile și altele dispar. Tendința aducerii de alte și alte contribuții la un lăcaș de cult – prin acumularea de picturi, sculpturi, covoare, obiecte de metal – este, prin urmare, firească. Bisericile devin prin urmare *locuri ale memoriei colective*.

Monumentul de care ne vom ocupa în continuare ilustrează cele astfel arătate. Ridicată în Evul Mediu, biserica reformată de la Căpeni va fi completată, în primul deceniu de după încheierea Primului Război Mondial, cu un adaos de zidărie; cu acest prilej, biserica va fi îmbogățită cu o valoroasă decorație ilustrând trecutul comunității. Este vorba de *o decorație heraldică*, inspirată din stemele notabilităților locale și nu numai.

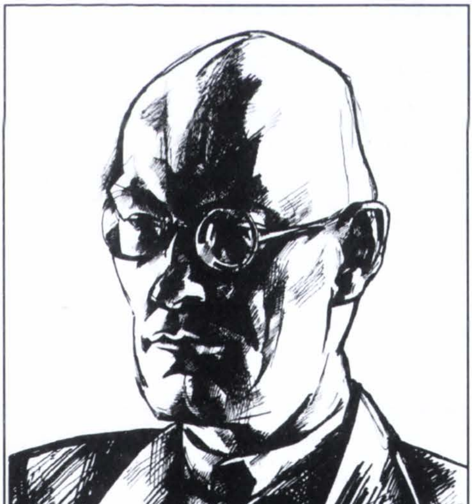

Fig. 1

Autorul

Autorul acestei lucrări de amploare este artistul Keöpeczi Sebestyén József (1878-1964) (Fig. 1), un eminent specialist în heraldică și un bun cunoscător al monumentelor transilvănene.

În 1903, Sebestyén s-a remarcat în calitate de coredactor și ilustrator al revistei de specialitate proaspăt apărute, „Genealógiai Füzetek" (= *Caiete genealogice*), editată de Csíkszentmihályi

Sándor Imre la Cluj. Până la încetarea apariției revistei, în 1914 (din cauza războiului), aceasta a fost ilustrată cu peste 100 de desene de steme ale sale. În paralel, Sebestyén a publicat și diferite studii heraldice[2].

În 1914, Keöpeczi Sebestyén József s-a mutat la Budapesta, unde a lucrat la arhivele Muzeului Național Ungar[3]. În 1915 a primit permisiunea Ministerului de Interne de a folosi titulatura de „pictor heraldist al Arhivelor Naționale Regale Ungare"[4]. În această calitate i-a revenit onoarea de a desena armele Ungariei, după ce stema mijlocie a statului a fost augmentată cu armele Bosniei[5].

La sfârșitul Primului Război Mondial, după căderea regatului, s-a înrolat în Divizia Secuiască[6], fiind pictor de campanie cu gradul de locotenent. În 1919, căzut prizonier de război, a fost internat în cetatea Brașovului. Mai târziu eliberat, lui Sebestyén i s-a impus domiciliul forțat în localitatea la Căpeni (unde a stat până în anul 1942). Aceasta a fost cea mai rodnică perioadă a activității sale, atât ca heraldist, cât și ca promotor al conservării patrimoniului cultural.

Cea mai renumită realizare a sa rămâne proiectarea stemei României de după Marea Unire, în trei variante: mare, mijlocie și mică. Stema a fost adoptată în 23 iulie 1921[7] (Fig. 2), iar drept recompensă Sebestyén a primit Ordinul „Coroana României" în grad de Ofițer.

El a proiectat și desenat stema episcopului romano-catolic de Alba Iulia, Márton Áron[8]. A publicat o serie de studii heraldice și de istoria artei. A executat și ilustrații pentru cărți. Trebuie amintite în mod particular

[1] Comunicare susținută în cadrul Colocviului Național „Monumentele României – Patrimoniu Național și Universal" (cea de-a IV-a ediție), Muzeul Țării Făgărașului „Valeriu Literat", Făgăraș, 11 septembrie 2009.

[2] Szekeres Attila István, *Negyven éve hunyt el a heraldikus: Keöpeczi Sebestyén József* (*Acum patruzeci de ani s-a stins din viață heraldistul Keöpeczi Sebestyén József*), în „Háromszék" XVI., 30. decembrie 2004.

[3] Mai multe date nu s-au putut afla, arhiva de documente de resurse umane fiind mistuită de un incendiu în 1933.

[4] Arhivele Naționale Ungare, Arhiva Ministerului de Interne, 6078/1915 BM, fond K 148 1921-3-6472.

[5] Decret pentru adoptarea noilor arme comune (adică ale Imperiului Austro-Ungar) și ale Regatului Ungariei, ratificat de Franz-Iosif, împărat austo-ungar, rege al Ungariei, la 11 octombrie 1915, publicat în „Budapesti Közlöny" (Monitorul de Budapesta) nr. 236 din 12 octombrie 1915, precum și în revista „Turul" XXXV., numerele comasate 1-4 din 1917, p. 1–7.

[6] Sas Péter, *Keöpeczi Sebestyén József, az erdélyi heraldikus* (*Keöpeczi Sebestyén József, heraldistul transilvănean*) în „Erdélyi Református Naptár", 2004, p. 168–173

[7] Înaltul Decret Regal nr. 3572 din 23. iulie 1921.

https://biblioteca-digitala.ro

desenele pentru lucrarea lui Sándor Imre, *Czímerlevelek* (= *Diplome de înnobilare*). În primul volum[9] are 149, iar în cel de-al II-lea[10] are 134 desene de steme. A ilustrat monumentala lucrare a lui Lukinich Imre despre istoria familiei Bethlen de Beclean[11]. În această carte au apărut peste 100 de desene ale sale, reprezentând mai ales castele și conace ale conților Bethlen (dar și ale rudelor familiei), precum și interioare, morminte, blazoane etc.

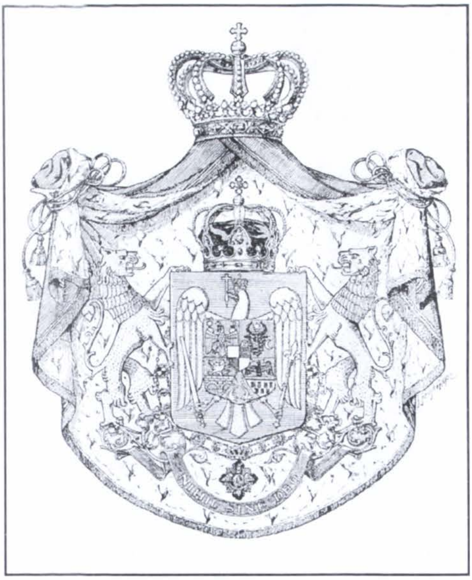

Fig. 2

A contribuit esențial și la protejarea patrimoniului cultural. A consolidat frescele din biserica romano-catolică de la Ghelința (azi monument pe lista UNESCO), a condus lucrările de restaurare ale castelului baronilor Daniel din Vârghiș, a participat la lucrările de restaurare a Bisericii Negre și la cercetările arheologice ale cetății din Brașov, la restaurarea bisericii reformate din satul său natal (Sic), la restaurarea bisericii romano-catolice Sf. Mihail din centrul Clujului, la cercetările arheologice de la biserica reformată din Ghidfalău[12].

Monumentul. Descrierea stemelor

Atestată documentar în 1459 – dar având o vechime mult mai mare – localitatea Căpeni (magh. *Köpec*), este, din 1968, un sat aparținător orașului Baraolt din județul Covasna. Dintre edificiile aflate pe teritoriul Căpeniului, cel mai important rămâne biserica reformată, monument de arhitectură de care ne vom ocupa în cele ce urmează.

Biserica reformată din Căpeni (Fig. 3) este un edificiu din zid de tip sală, ridicat la începutul secolului al XIV-lea, cu diferite transformări din secolele XVIII-XX, între care trebuie menționat adaosul de formă pătrată de

[8] Bányai János, *Márton Áron püspökké szentelése* (*Hirotonisirea lui Márton Áron ca episcop*), în „Székelyföld" IX, 3–4/1939, p. 20, precum și Sas Péter, *A püspök és a heraldikus* (*Episcopul și heraldistul*) în „Mûvelõdés" XLIX, 12/1966, p. 42.

[9] Apărut în 1910 la Cluj.

[10] Apărut în 1912 la Cluj.

[11] Lukinich Imre, *A bethleni Bethlen család története*, Budapesta, 1927.

[12] Kónya Ádám, *Országok heraldikusa, Keöpeczi Sebestyén József* (*Keöpeczi Sebestyén József, heraldist al mai multor state*), in „Erdõvidéki Lapok", I., 2/2000, p. 4–7.

https://biblioteca-digitala.ro

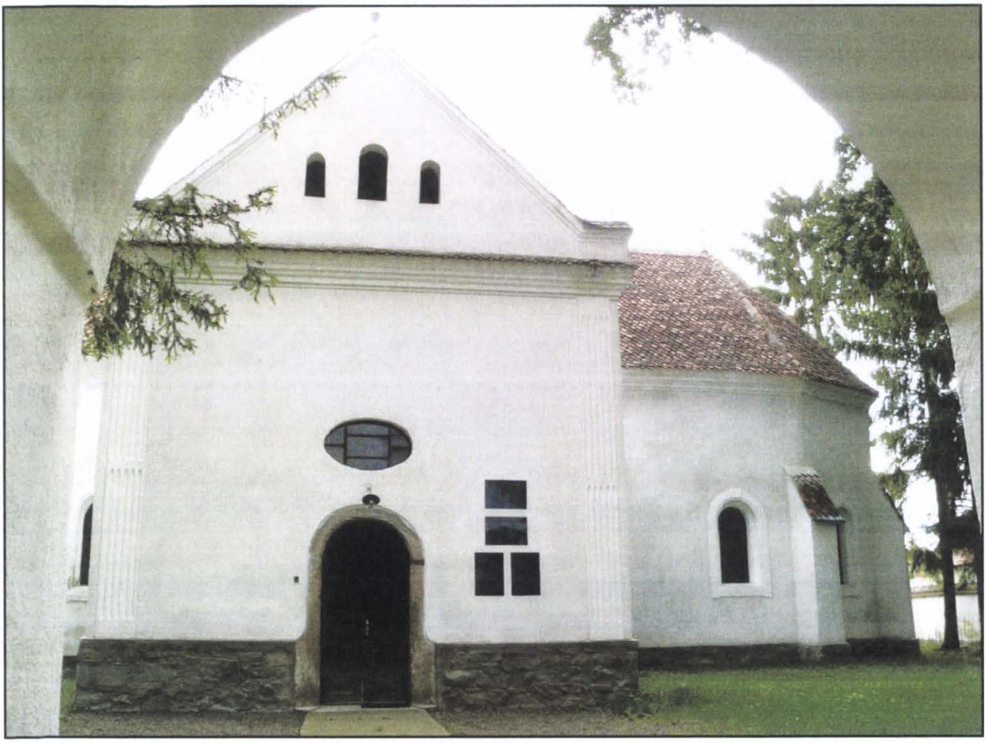

Fig. 3

pe mijlocul laturii de Sud, ridicat în 1926. Lăcaşul de cult are mai multe elemente de plastică gotică, interiorul fiind rezultatul adaptării la cerinţele cultului reformat (de unde amvonul şi diferite piese de mobilier, lucrate în decursul mai multor secole). Cele două capete ale navei iniţiale sunt ocupate de câte o tribună cu scară, cea de pe latura de Est adăpostind şi orga bisericii. În mijloc, în faţa adaosului mai recent şi a intrării principale – de astăzi – se află amvonul. Biserica are nava iniţială acoperită cu un tavan casetat, datând din 1767, executat de Asztalos József, decorat cu motive florale.

Pe lângă importanţa sa istorică şi arhitecturală, biserica reformată de la Căpeni constituie, pentru spaţiul Transilvănean, *un ansamblu unic de heraldică publică şi privată*. Să începem prin a trece în revistă reprezentările aflate în interiorul bisericii, de care ne vom ocupa în cele ce urmează.

În acest sens, am alcătuit o schemă (vezi următoarea pagină):

1. Stemele din partea de Vest a bisericii

Trebuie amintite, în primul rând, stemele principilor Transilvaniei, pictate pe parapetul de lemn al tribunei. Este vorba de un panou central de formă pătrată, pictat în tempera, reprezentând stema secuilor, flancat de câte trei scuturi pictate în tempera, în stilul secolului XVII, reprezentând armele a

https://biblioteca-digitala.ro

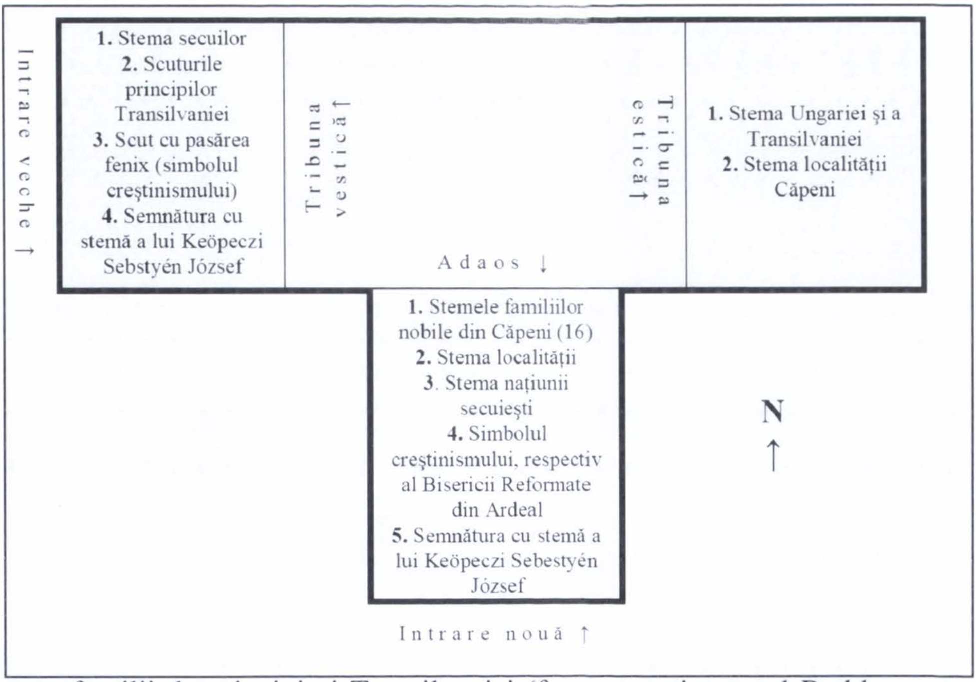

șase familii de principi ai Transilvaniei (face excepție scutul Bethlen, care este din lemn traforat și înșurubat de parapetul tribunei). Fiecare scut are dedesubt câte o panglică, pe care este înscris numele familiei căreia îi aparține stema. (Panul cu stema natiunii secuiești are dimensiunile în cm: 64x71, iar scutul stemei 24x27, celelalte panouri având dimensiunea de 50,5x71, iar scuturile lor 23x26)

Schița de amplasare

2)	3)	4)	**1)**	5)	6)	7)

1) Stema „Nobilei Națiuni a Secuilor" (Nemes Székely Nemzet) – *În câmp de azur, un soare de aur, însoțit de o semilună spre dextra, de argint. Cască închisă de argint, în profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur („Diadema Regium"), iar în cimier un braț drept în armură, ținând o spadă în care se află înfipte o inimă roșie și un cap de urs negru. Lambrechini azur și aur* (Fig. 4).

2) Scutul familiei Bethlen de Ictar (*Iktár*) – *În câmp de azur, două lebede afrontate și cu aripile ridicate, cu gâturile străpunse, în fascie spre senestra, de o săgeată, surmontate de o cruciuliță cu extremitățile lățite, totul de argint* (Fig. 5).

3) Scutul familiei Báthory de Șimleu (*Somlyó*) – *În câmp roșu, trei colți de lup de argint* (Fig. 6).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

4) Scutul familiei Bocskai de Kismarja – *În câmp de azur, un leu leopardat de aur, ținând cu laba dextră o săgeată de aur, cu vârful de argint, care îi străpunge ochii* (Fig. 7).

5) Scutul familiei Rákóczi de Felsõvadász – *În câmp roșu, deasupra unor munți verzi, o acvilă neagră în profil, cu aripile deschise și zborul coborât, purtând pe cap o coroană de aur și ținând cu piciorul dextru o sabie cu lama curbă de argint și mâner de aur* (Fig. 8).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 8

Fig. 9

6) Scutul familiei Kemény de Mănăstireni (*Magyargyerõmonostor*) – *În câmp de azur, ieșind dintr-o coroană deschisă de aur, un cerb în culori naturale, cu copite și coarne de aur, însoțit în cantonul dextru al șefului de o semilună spre senestra, de argint, iar în flancul senestru de o stea cu șase raze de aur* (Fig. 9).

7) Scutul familiei Apafi de Nușeni (*Apanagyfau*) – *În câmp de azur, un vrej de viță de vie cu cinci frunze, de aur, cu doi ciorchini de argint, peste care brosează o cască în profil (cu cefar și apărătoare pentru nas), de argint, străpunsă în bară de o spadă de argint* (Fig. 10).

Fig. 10

În al doilea rând, pe peretele de Vest al bisericii se află o pictură murală reprezentând o stemă de mari dimensiuni. Este vorba de ceva ce poate fi interpretat ca simbol al Creștinismului, adică *un scut cu câmpul de azur, cu o pasăre de pradă de argint cu zborul coborât, ieșind din razele unui soare de aur ce se află în vârful scutului* (pasărea fenix). *Scutul este susținut*

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 11

de doi grifoni, cu aripile coborâte, de aur. Stema astfel descrisă este încadrată într-un cvadrilob cu vârfurile în acoladă, cu fondul roșu, acesta la rându-i înscris într-un cadru rectangular cu fondul azuriu. Atât partea roșie, cât și cea azurie a cadrului este ornamentată cu motive vegetale redate în galben și alb (Fig. 11).

În partea superioară, în colțul din stânga (dreapta heraldică) a cadrului rectangular amintit se află stema autorului picturilor, heraldistul K. Sebestyén József. Deși acordată străbunilor acestuia la începutul secolului XVII, compoziția de față este lucrată în maniera reprezentărilor de pe diplomele armale din vremea regelui Sigismund de Luxemburg: *scut cu câmpul de azur, cu o terasă de aur, pe care stă un bărbat în armură completă de argint, cu spadă în mâna dextră și altă spadă la brâu. Cu cantonul dextru al șefului de aur, încărcat cu o cruce cu extremitățile lățite, de argint. Cască închisă, încoronată, având în cimier un leu de aur. Lambrechini azur și aur.* Întreaga stemă este întoarsă spre senestra, adică spre scutul cu pasărea ieșind din razele de soare (Fig. 12).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 12

Fig. 13

https://biblioteca-digitala.ro

2. Stemele din partea de Est a bisericii

În ordine cronologică, cea mai veche compoziție heraldică aflată astăzi în edificiu apare pe coronamentul orgii bisericii, piesă în stil neoclasic datând din 1866 și aflată în tribuna de lemn din această parte a monumentului. Este vorba de două scuturi de tip „francez modern” (= scuturi rectangulare, de 7x8 părți), reproducând armele istorice ale Ungariei și Transilvaniei, unite sub coroana regală a Sfântului Ștefan (nu vom mai insista asupra descrierii acestor steme; reținem faptul că meșterul care le-a lucrat nu prea era la curent cu aspectul exact al acestora). Lățimea totală a celor două scuturi este de 38 cm. Această stemă reunită este, dealtfel, singura din biserică ce nu i se datorează lui Sebestyén (Fig. 13).

Sub tribună se află o altă compoziție, pictată pe un parapet din scânduri de lemn, împărțit în trei registre rectangulare, fiecare având dimensiunea de 72x72 cm. Este vorba, la mijloc, de stema „Nobilei Comunități a Căpeniului” (*Köpecz Nemes Közönsége*), compusă dintr-un *scut cu câmpul de azur, cu un porumbel de argint, în profil, cu aripile desfăcute și ridicate, cu ciocul și picioarele de aur, ținând în cioc o ramură de măslin verde. Scutul este timbrat de o coroană deschisă de aur,*

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

https://biblioteca-digitala.ro

împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium") și însoțit de o parte și de alta de câte un steag ostășesc, cel de sus bicolor orizontal, roșu pe alb, cel de jos bicolor orizontal albastru pe galben (Fig. 14). Stema astfel descrisă este flancată, pe panourile laterale, de câte o cunună de flori, având în interior un braț în armură de argint la dextra și de aur la senestra, ținând o sabie cu lama de argint și mâner de aur (Fig. 15-16).

3. Stemele din partea de Sud a bisericii

De formă aproximativ pătrată, având dimensiunile 628x578 cm, tavanul acestei părți mai noi a bisericii este lucrat în lemn și împărțit în 36 de casete aproximativ pătrate.

Cele 16 casete din zona centrală a tavanului sunt pictate, în stilul secolului XVII, cu stemele mai multor familii nobiliare din localitate (ori care au avut vreo legătură mai semnificativă cu aceasta).

Din rațiuni pe care vom încerca să le elucidăm ceva mai jos, întreaga pictură heraldică a acestui tavan casetat, la fel ca și inscripția comemorativă, au fost pictate răsturnate în oglindă (Fig. 17-18): toate stemele sunt întoarse invers, iar scrisul apare de la dreapta la stânga, cu literele întoarse (chiar și așa, anii care însoțesc aceste 16 steme au cifrele când normal redate, când

Fig. 17

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 18

întoarse)! Neputând aborda ceea ce ne interesează decât într-o perspectivă logică, am avut în vedere o dispoziție normală a însemnelor și inscripțiilor (astfel, reproducerile pe care le anexăm nu sunt fotografiile exacte, ci rezultatul întoarcerii imaginilor pe computer). Stemele sunt pictate în tempera, fiecare având dedesubt câte o panglică albă, decupată din tablă, vopsită și înșurubată, cu numele familiei. Rezultă următoarea structură:

Schița de amplasare

Q	**R**	**S**	**T**	**U**	**V**
	A)	B)	C)	D)	
	E)	F)	G)	H)	
	I)	J)	K)	L)	
	M)	N)	O)	P)	
X					**Y**

https://biblioteca-digitala.ro

A. Stema familiei Nagy-Sugár de Căpeni (*Köpecz*) – *În câmp de azur, deasupra unei terase verzi, un bărbat într-o robă de culoare neagră, cu brațul drept întins (preot binecuvântând), iar cu cel stâng ținând o carte și o cheie. Cască închisă de argint, în profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). Lambrechini azur și aur la dextra, respectiv roșu și argint la senestra.* Stema este însoțită de cifrele 1-6-0-7 (Fig. 19).

Fig. 19

B. Stema familiei Sebestyén de Căpeni (*Keöpecz*) – *În câmp, deasupra unei terase verzi, un bărbat în armură completă, cu casca având viziera ridicată și împodobită cu o pană albă, ținând în mâna dextră o sabie curbă înfiptă într-un cap de turc cu turban, iar mâna senestră sprijinită în șold, deasupra unei a doua săbii atârnată la brâu. Cască deschisă de argint, cu gratii de aur, în profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). În cimier, un leu de aur ieșind. Lambrechini azur și aur.* Stema este însoțită de cifrele 1-6-0-8 (Fig. 20).

Fig. 20

C. Stema familiei Bocz de Căpeni (*Köpecz*) – *În câmp de azur, un braț dextru în armură de argint, ținând o spadă cu lama de argint și mâner de aur. Cască închisă de argint, în profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). Lambrechini roșu și argint la dextra, respectiv azur și aur la senestra.* Stema este însoțită de cifrele 1-6-7-7 (Fig. 21).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 21

Fig. 22

D. Stema familiei Deák de Căpeni (*Köpecz*) – *În câmp de azur, un bărbat îmbrăcat cu tunică și pantaloni verzi, cu cizme de aur, purtând o căciulă neagră cu pană, ținând în mâna dextră o sabie curbă de argint, cu mâner de aur, iar în mâna senestră o pană de scris albă. Cască închisă de argint, în*

Fig. 23

Fig. 24

profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). Lambrechini azur și aur la dextra, respectiv roșu și argint la senestra. Stema este însoțită de cifrele 1-6-1-5 (Fig. 22).

E. Stema familiei Nagy de Căpeni (*Köpecz*) – *În câmp de azur, deasupra unui munte verde, un braț dextru în armură de argint, ținând o sabie curbă, cu lama de argint și mâner de aur, în care este înfipt un cap de turc, cu turban alb și fes roșu. Cască închisă de argint, în profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). În cimier, brațul cu sabie și cap de turc din scut. Lambrechini roșu și argint la dextra, respectiv azur și aur la senestra* (Fig. 23).

F. Stema familiei Kaller de Căpeni (*Köpecz*) – *În roșu, un braț în armură de argint, ținând o sabie curbă cu lama de argint și mâner de aur. Cască închisă de argint, în profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). Lambrechini roșu și argint*. Stema este însoțită de cifrele 1-6-0-9 (Fig. 24).

G. Stema familiei Égetõ de Căpeni (*Köpecz*) – *În câmp de azur, deasupra unei terase verzi, un bărbat îmbrăcat cu tunică și pantaloni verzi, cu cizme de aur, purtând o căciulă neagră răsfrântă cu catifea verde, călare pe un cal alb mergând la pas (acoperit cu un cioltar de aur), ținând în mâna dextră o sabie curbă de argint, cu mâner de aur, în care este înfipt un cap de turc cu turban, în vreme ce mâna senestră ține hățurile. Cască închisă de argint, în profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). Lambrechini azur și aur la dextra, respectiv roșu și argint la senestra*. Stema este însoțită de cifrele 1-6-1-5 (Fig. 25).

Fig. 25

H. Stema familiei Bocz de Căpeni (*Köpecz*) – *În câmp de azur, deasupra unei terase verzi, un bărbat îmbrăcat cu tunică și pantaloni albi, cu cizme de aur, purtând o căciulă neagră răsfrântă cu catifea verde, călare pe un cal alb mergând la pas (acoperit cu un cioltar verde), ținând în mâna dextră o sabie curbă de argint, cu mâner de aur, în vreme ce mâna senestră ține hățurile; în șef, două stele cu câte șase raze, de aur. Cască închisă de argint, în profil, timbrată*

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 26

Fig. 27

cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). În cimier, un braț dextru în armură de argint, ținând o sabie curbă de argint, cu mâner de aur. Lambrechini azur și aur la dextra, respectiv roșu și argint la senestra. Stema este însoțită de cifrele 1-6-4-9 (Fig. 26).

I. Stema familiei Balázs de Căpeni (*Köpecz*) – *În câmp de azur, deasupra unei terase verzi, un bărbat îmbrăcat cu tunică și pantaloni roșii, cu cizme de aur, purtând o căciulă de blană naturală răsfrântă cu catifea roșie, ținând în mâna dextră o sabie curbă de argint, cu mâner de aur, iar în mâna senestră o ramură cu cinci frunze verzi. Cască închisă de argint, în profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). În cimier, o stea cu șase raze, de aur. Lambrechini roșu și argint la dextra, respectiv azur și aur la senestra* (Fig. 27).

„Vechea stemă a Nobilei Națiuni a Secuilor"

Fig. 28

Fig. 29

J. Stema familiei Gúzs de Căpeni (*Köpecz*) – *idem.* cu stema familiei Deák de Căpeni. Stema este însoțită de aceleași cifre 1-6-1-5 (Fig. 28).

K. Stema familiei Benkõ de Căpeni și Arkuș (*Köpecz, Árkos*) – *Câmp despicat; în prima parte, tripartit în bandă azur-roșu-azur, cu câte un scut rotund de argint, răsturnat, încărcând primele două diviziuni superioare; în a doua parte, pe argint, o spadă de argint cu vârful în în sus, cu lama de argint și mânerul de aur, înfășurată cu o panglică roșie (?), purtând inscripția „GLORIA SOLI DEI". Cască deschisă de argint, cu gratii de aur, în profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). În cimier, trei pene de struț, una de aur între două de azur. Lambrechini azur și aur.* Stema este însoțită de cifrele 1-7-9-8 (Fig. 29).

L. Stema familiei Tookos de Bățanii Mari (*Nagybaczon*) – *În câmp de azur, deasupra unei terase verzi, un leu de aur ținând în laba dextră o sabie curbă de argint, cu mâner de aur. Cască închisă de argint, în profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). Lambrechini azur și aur* (Fig. 30).

M. Stema familiei Móricz de Oradea Mare și Sfântu Gheorghe (*Nagyváradi, Sepsiszentgyörgy*) – *Câmp despicat; în prima parte, pe aur, o terasă verde, cu trei coline, din care iese un vrej de viță-de-vie cu doi ciorchini, în culori naturale; în a doua parte, pe azur, deasupra unei terase verde, cu trei coline, un braț dextru în mânecă neagră răsfrântă cu roșu, ținând o sabie cu lama*

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 30

Fig. 31

curbă de argint și mâner de aur, surmontat în șef de o lună spre senestra de argint și un soare de aur, ieșind din nori de argint. Cască deschisă de argint, cu gratii de aur, în profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). În cimier, două lalele albe, cu tulpini și frunze verzi, încrucișate. Lambrechini azur și aur la dextra, respectiv verde și aur la senestra. Stema este însoțită de cifrele 16-09, respectiv 18-18 (Fig. 31).

N. Stema familiei Gáspár de Brăduț (*Bardócz*) – *În câmp de azur, deasupra unui munte verde, un braț dextru în armură de argint, ținând trei roze roșii, cu butoni de aur, respectiv tulpini și frunze verzi. Cască închisă de argint, în profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). Lambrechini roșu și argint la dextra, respectiv azur și aur la senestra.* Stema este însoțită de cifrele 1-6-7-2 (Fig. 32).

O. Stema familiei Benedek de Bățanii Mici (*Kisbaczon*) – *În câmp de azur, deasupra unei terase verzi, un bărbat îmbrăcat cu tunică și pantaloni roșii, cu cizme de aur, purtând o căciulă neagră răsfrântă cu catifea roșie, călare pe un cal alb mergând la pas (acoperit cu un cioltar verde), ținând în mâna dextră hățurile, iar în mâna senestră o lance neagră, în vârful căreia este înfipt un cap de turc cu turban alb și fes roșu. Cască închisă de argint, în profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). Lambrechini azur și aur la dextra, respectiv roșu și argint la senestra* (Fig. 33).

Fig. 32

Fig. 33

P. Stema familiei Gyenge de Micloșoara (*Miklósvár*) – *Câmp tăiat; în partea superioară, pe roșu, un pelican de argint hrănindu-și puii; în a doua parte, pe azur, o semilună de argint spre dextra, flancată de două stele cu câte șase raze, de aur. Cască deschisă de argint, cu gratii de aur, în profil, timbrată cu o coroană deschisă de aur, împodobită cu pietre prețioase („Diadema Regium"). În cimier, un braț dextru în armură de argint, ținând o sabie curbă de argint, cu mâner de aur. Lambrechini roșu și argint la dextra, respectiv azur și aur la senestra* (Fig. 34).

Fig. 34

Majoritatea celor 20 de casete de pe chenarul exterior al tavanului sunt decorate cu felurite motive vegetale, dar există și excepții interesante. Două panouri – în partea centrală, dinspre amvon – conțin inscripția comemorativă a lucrării:

https://biblioteca-digitala.ro

Caseta „S”:

„PENTRU GLORIA LUI DUMNEZEU, ACEASTĂ LATURĂ A VECHII BISERICI A FOST CONSTRUITĂ DE BISERICA REFORMATĂ DIN CĂPENI ÎN ANUL DOMNULUI 1926”

(„**ISTEN DICSÕSÉGÉRE** ÉPÍTTETTE ÕSI TEMPLOMA E SZÁRNYÁT A KÖPECZI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG **AZ ÚRNAK** ***MCMXXVI*. ESZTENDEJÉBEN**”) (Fig. 35)

Şi vine în continuare inscripţia de pe celălalt panou (T):

„ÎN TIMPUL MANDATULUI CA EPISCOP AL PREA SFINŢIEI SALE **DR. MAKKAI SÁNDOR**, AL SFINŢIEI SALE **KOVÁTS SÁNDOR**, CA PROTOPOP, AL CUCERNICULUI **BOCZ JÓZSEF DE CĂPENI**, CA PREOT PAROH ŞI AL EPITROPULUI **BOCZ EMÁNUEL DE CĂPENI”**

(„MÉLTÓSÁGOS ÉS FÕTISZTELETÛ **DR. MAKKAI SÁNDOR** PÜSPÖKSÉGE, NAGYTISZTELETÛ **KOVÁTS SÁNDOR** BARÓTI REF. LELKÉSZ ESPERESSÉGE, TISZTELETES **KÖPECZI BOCZ JÓZSEF** LELKÉSZSÉGE ÉS **KÖPECZI BOCZ EMÁNUEL** MEGYEBÍRÓSÁGA IDEJÉBEN”) (Fig. 36)

Alături de însemnele mai sus descrise, pe acelaşi tavan se mai găsesc două panouri cu inscripţii, în colţurile laturii de sud. La dreapta intrării (Y)

„BISERICA A FOST RENOVATĂ ŞI ACEASTĂ LATURĂ CONSTRUITĂ SUB ÎNDRUMAREA LUI **FÖLKER FRIGYES**, CONSTRUCROR INTREPRINZĂTOR DIN BARAOLT DE CĂTRE **BENEDEK GYULA**, MEŞTER ZIDAR DIN CĂPENI, **DEMETER SÁNDOR**, MEŞTER DULGHER DIN CĂPENI, **BÁNYAI SÁNDOR**, MEŞTER TÂMPLAR DIN CĂPENI * 1926 *”

Fig. 35

Fig. 36

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 37

Fig. 38

(„E TEMPLOMOT RENOVÁLTA, S E SZÁRNYAT ÉPÍTETTE **FÖLKER FRIGYES** BARÓTI ÉPÍTÕ VÁLLALKOZÓ VEZETÉSÉVEL **BENEDEK GYULA** KÖPECZI KÕMÛVES MESTER, **DEMETER SÁNDOR** KÖPECZI ÁCSMESTER ÉS **BÁNYAI SÁNDOR** KÖPECZI ASZTALOSMESTER * 1926 *") (Fig. 37).

Iar la stânga o inscripție cu stemă a lui K. Sebestyén József (X) – amplasată acolo pentru a arăta cine este autorul picturii tavanului. Ca descriere, aceasta este identică cu cea a familiei Sebestyén, pictată și pe tavanul casetat, între cele 16 steme de familii nobile locale (2.). Stilul este însă cel al secolului XV, deși, pentru acest interval, casca cu gratii era oarecum prematură. Stema este pictată pe o bucată rectangulară de tablă, decupată, vopsită și înșurubată în caseta din colțul amintit. Alături de stemă, se află următoarea inscripție:

„PICTAT DE CĂTRE **KEÖPECZI SEBESTYÉN JÓZS,** POSESOR AL ORDINULUI COROANA ROMÂNIEI ÎN GRAD DE OFIȚER * * MCMXXVI *"

(„FESTETTE **KEÖPECZI SEBESTYÉN JÓZS**, A ROMÁN KORONAREND TISZTIKERESZTESE * MCMXXVI *") (Fig. 38)

Mai avem 4 casete, în linia dinspre nava bisericii, care flanchează cele 2 panouri cu inscripția edificării.

În colțul din stânga (Q) stema „comunității din Căpeni" (*Keöpecz közönsége*): *scut cu câmpul de azur, cu un porumbel de argint, în profil, cu aripile desfăcute și ridicate, cu ciocul și picioarele de aur, ținând în cioc o ramură de măslin verde. Scutul este timbrat de o coroană heraldică și flancat de două ramuri de măslin* (Fig. 39).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 39

Fig. 40

Acestei steme îi „răspunde" un alt însemn, în colțul drept (V), stema Nobilei Națiuni a Secuilor (Nemes Székely Nemzet): *scut cu câmp de azur, cu un soare de aur, însoțit de o semilună spre dextra, de argint. Scutul este timbrat de o coroană heraldică, și flancat de două ramuri de măslin* (Fig. 40).

Cele două casete, care flanchează inscripțiile, au simboluri ecleziastice. Cea din stânga (R), reprezentând pelicanul hrănindu-și puii, este simbolul Bisericii Reformate din Ardeal (Fig. 41), iar cea din dreapta (U), reprezentând pasărea fenix ieșind din flăcări, este simbolul care poate fi asociat Creștinismului (Fig. 42).

Fig. 41

Fig. 42

https://biblioteca-digitala.ro

Câteva considerații

Toate stemele enumerate mai sus îndreptățesc constatarea că ne aflăm în prezența unui caz cu totul excepțional de *edificiu public decorat cu o adevărată galerie de heraldică publică și privată.*

Tradiția amplasării de steme în biserici a fost împrumutată din Occidentul medieval. Catedralele europene sunt pline de vitralii, epitafuri, strane, candelabre, mozaicuri și felurite alte obiecte decorate cu însemnele heraldice ale persoanelor de vază dintr-o comunitate, regiune sau țară. Adăpostirea tuturor acestora sub acoperișul lăcașurilor de cult a dus nu numai la *cunoașterea* lor, ci și la *conservarea* acestora de-a lungul timpului.

Ajuns în Transilvania pe filieră maghiară, obiceiul amplasării de steme în biserici s-a concretizat fie prin decorarea permanentă a edificiului (= executarea de picturi murale sau de altare, sculptura în piatră etc.), fie prin amplasarea la interior a unor tablouri heraldice (cu rol comemorativ). Din primul exemplu, cunoaștem cazuri de biserici cu tavane casetate decorate – între altele – cu steme, la Gogan (Gógánváralja) (1520), Ghelința (1626), Dumbrava (jud. Cluj – Gyerõvásárhely) (1752)[13] etc. (decorarea cu blazoane pictate pe tavane casetate continuă tradiția, ceva, mai veche, a bolților decorate cu picturi murale heraldice; un exemplu în acest sens este bolta sanctuarului bisericii reformate din Daia – județul Harghita, de la începutul secolului XVI, cu opt scuturi pictate). În cel de-al doilea caz, bisericile adăposteau stemele pictate și înrămate ale notabilităților decedate din respectiva comunitate; continuu îmbogățită începând din secolul XVII, cea mai bogată colecție de artă funerară de acest fel se găsește la biserica reformată din str. Kogălniceanu (Farkas) de la Cluj[14]. În fine, pe teritoriul Transilvaniei se află numeroase lăcașuri de cult în care au fost reunite, de-a lungul timpului și din materiale diferite (steme pictate, sculptate, gravate etc.), însemnele heraldice ale celor care au jucat un rol în istoria comunităților respective: Sângeorgiu de Pădure, Fântânele, Huedin, Brâncovenești, Luncani etc.

Născut în afara localității de origine a strămoșilor săi, Keöpeczi Sebestyén József a ajuns la Căpeni prin forța împrejurărilor. Am văzut că, în 1919, fostului ofițer al Diviziei Secuiești i s-a stabilit domiciliul forțat în satul al cărui nume îl purta (ca patronim). Devenit o personalitate locală în urma episodului compunerii stemei României Mari, decorat de către regele Ferdinand, Sebestyén s-a atașat de Căpeni și s-a preocupat să transforme biserica

[13] Kelemen Lajos, *Mûvészettörténeti tanulmányok*, Kriterion, București, 1977, fig. 1-2, 10 respectiv 122.

[14] Mai multe despre această colecție la Entz Géza și Kovács András, *A Farkas utcai templom címerei*, Cluj-Budapesta, 1995.

https://biblioteca-digitala.ro

de aici într-un **memorial** al notabilităților satului, al regiunii (= Secuimii) și al provinciei.

În momentul pictării stemelor de la Căpeni, monumentele cu decorație heraldică deveniseră oarecum desuete. Dacă ne raportăm la spațiul Regatului Maghiar (dinainte de 1918), constatăm că interioarele „heraldice" nu mai erau la modă de câteva decenii bune, dispărând o dată cu viziunea „romantică" care dominase, în mare, arhitectura secolului XIX (amintim, din cea de-a doua jumătate a acestui secol, câteva realizări de arhitectură civilă, precum sălile de ceremonie ale Palatului Parlamentului de la Budapesta, castelul neogotic al conților Károlyi de la Carei, ori câteva dintre interioarele create la Hunedoara, cu prilejul restaurării vechiului castel). În schimb, în spațiul României Mari, această viziune „romantică" nu dispăruse pe de-a întregul – după cum o dovedesc unele monumente, precum Palatul Culturii din Iași, terminat în anii de după Primul Război Mondial, în care stemele sunt încă reprezentate pe scară largă[15].

Înaintea lucrărilor din deceniul trei al secolului trecut, în biserica reformată de la Căpeni se afla – după cum am văzut mai sus – *o singură stemă*: cea de pe orgă, reunind scuturile Ungariei și Transilvaniei. Alte lucrări heraldice nu se găseau acolo. Căpeniul era o comunitate de urmași ai unor neamuri nobile, persoane care nu aveau nici tradiția, nici posibilitatea comandării de blazoane funerare ori alte asemenea (aproape toate bisericile cu blazoane de pe teritoriul Transilvaniei păstrează memoria unor mari familii, în vreme ce, pentru mica nobilime, utilizarea efectivă a stemelor nu constituia o regulă). Bun cunoscător al heraldicii transilvănene, atât publice, cât și private, Sebestyén a selectat și adaptat, în funcție de planul bisericii, stemele care urmau a constitui memorialul heraldic al localității. Vom încerca, în cele ce urmează, să pătrundem viziunea sa.

Amplasarea stemelor nu este una întâmplătoare. Simbolurile au fost dispuse în funcție de planul specific al bisericii. Astfel, stemelor unite ale Ungariei și Transilvaniei de pe latura de Est le corespunde, pe latura de Vest, pictura murală cu acea pasăre fenix *sui-generis*. Această din urmă compoziție este, probabil, inspirată după armele amplasate pe timpanul portalului bisericii romano-catolice de la Teiuș (1448), ctitorie a lui Ioan de Hunedoara (Fig. 43). Deoarece armele de la Teiuș *nu reprezintă* însemnul heraldic al guvernatorului (= corb în profil, cu inel în cioc), este posibil ca Sebestyén să fi considerat această reprezentare heraldică drept *un însemn pur ecleziastic*.

[15] Mai multe exemple la Sorin Iftimi, *Heraldică și arhitectură*, în „Monumentul", VII (Lucrările Simpozionului Național Monumentul – Tradiție și Viitor, Ediția a VII-a, Iași, 2005), Iași, 2006, p. 493-513.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 43

În orice caz, sub aspect vizual, asemănarea dintre pasărea de la Teiuș și cea de la Căpeni este mult prea mare, pentru a nu avea de-a face cu o legătură de tip *însemn sursă – însemn derivat*. Sebestyén va relua aceeași figură pe tavanul de Sud al bisericii de la Căpeni (după cum am văzut mai sus); tot el va folosi scutul cu pasărea fenix alături de alte simboluri bisericești, pe unul dintre cele două mari panouri comemorative din biserica reformată de la Cluj, iar aceeași pasăre fenix va fi, tot de el, inclusă în armele Colegiului reformat din același oraș, după cum o arată o pictură în ulei și un exlibris cu armele acestei instituții.

Stemelor unite ale Ungariei și Transilvaniei le corespunde, tot pe latura de Vest, stema colectivă a secuilor, care este încadrată de scuturile mai multor principi. Presupunem că s-a avut în vedere un singur scut pentru fiecare familie, chiar dacă același neam a dat mai mulți conducători ai Transilvaniei (este cazul familiilor Báthory, Bethlen, Rákóczi și Apafi); nu avem totuși de-a face cu stemele tuturor neamurilor care au dat câte un principe[16]. Stemei

[16] Lipsesc scuturile principilor Ioan Sigismund (1540-1571), Francisc Rhédei (1657-1658), Acațiu Barcsai (1658-1660), Emeric Thököly (1690-1691). Lipsește, de asemenea, scutul Ecaterinei de Brandenburg, care a condus Principatul între 1629-1630. Tot astfel, în înșiruire nu este inclus niciun simbol al Casei de Habsburg, în condițiile în care, până în 1918,

https://biblioteca-digitala.ro

secuilor îi corespunde – de astă dată pe latura de Est – stema localităţii Căpeni, care este amplasată într-un plan inferior armelor unite ale Ungariei şi Transilvaniei. Încercând să amplasăm într-un plan vertical simbolurile mai sus amintite (care constituie *doar* heraldică „oficială"), rezultă următoarea dispunere, care corespunde unei secţiuni prin nava principală a bisericii:

Dispunerea ierarhică a însemnelor publice

Scut cu pasărea fenix (simbolul creştinismului)	A M V O N (= *Verbum Dei*)	
Stema secuilor Stemele principilor		Stema Ungariei şi a Transilvaniei
		Stema localităţii Căpeni

Însemnele oficiale, istorice, de pe laturile de Est şi Vest a bisericii se completează, pe latura de Sud, cu cele 16 steme ale familiilor nobile locale. Alăturarea însemnelor publice cu cele private, ori a celor individuale cu cele colective nu constituie o noutate (antecedentele mergând până la scuturile pictate pe bolta bisericii de la Daia, pe care le-am menţionat mai sus). Aceste steme au fost pictate pe un tavan casetat nou-realizat, tavan conceput a fi cât mai apropiat de stilul celui deja existent în biserică. Acesta este şi motivul pentru care atât decoraţia vegetală, cât şi maniera de redare a armeriilor sunt deopotrivă inspirate din arta secolului XVII. Adăugăm că Sebestyén mai desenase blazoane inspirate din stilul folosit de artiştii cancelariei din perioada Principatului (de exemplu, pentru ilustrarea celor două volume ale lui Sándor Imre, *Czímerlevelek*, Cluj, vol. I – 1910, vol. II – 1912).

Particularitatea acestui tavan cu blazoane constă, după cum am arătat mai sus, în răsturnarea tuturor figurilor (atât steme, cât şi inscripţii). Care trebuie să fi fost logica unei asemenea realizări? Ne aflăm, fără îndoială, în prezenţa unui „rebus". În anii '20 ai secolului trecut, răsturnarea în oglindă a stemelor avea un anumit sens (măcar pe înţelesul celor care au plătit pentru executarea lucrării!); astăzi, nu putem decât să avansăm unele supoziţii. Poate că stemele întoarse ale lui Sebestyén trebuie să fie interpretate – din perspectiva autorului! (n. b.) – ca o negare a unei realităţi din perioada

titlul de „mare principe al Transilvaniei" era deţinut de împăratul de la Viena. În cazul de faţă, raţiunea este că a pictat numai stemele principilor mai importanti şi cu desăvârşire autohtoni (de aceea, între aceste steme nu apare niciun însemn legat de Habsburgi).

https://biblioteca-digitala.ro

realizării lucrării de care ne ocupăm (să fie vorba de negarea actului istoric de la 1918?). Ori poate că este vorba de megalomania unui artist care își prezintă opera direct Celui-de-Sus?! (Stemele fiind redate ca pe un clișeu foto, care nu poate fi citit corect decât din „cer") – Nu vom cunoaște, poate, niciodată, răspunsul corect...

Dispunerea celor 16 steme de familie nu era, mai mult ca sigur, întâmplătoare. S-a acordat întâietate însemnelor acelor familii care foloseau predicatul „de Căpeni" (11 steme, de la Nagy-Sugár până la Benkõ); celelalte cinci blazoane aparțineau unor familii cunoscute ca provenind din alte localități. Pe de altă parte, vechimea familiei – determinată prin anul înnobilării – nu pare a-i fi folosit lui Sebestyén drept criteriu de organizare a stemelor, cum nu a folosit nici ordinea alfabetică a familiilor. Ceea ce se poate observa este amplasarea armelor propriei familii în primul rând de steme dinspre amvon: să fie vorba de un „loc de cinste" (auto)acordat lui Sebestyén, ca fost ofițer și membru al unui ordin cavaleresc (= „Coroana României"). Poate. Este însă sigur că, în lumea rurală a acelor ani, o decorație înmânată de Suveran nu putea decât să îi ridice prestigiul celui care o primise...

Sub aspect stilistic, am văzut că reprezentările lucrate de către Sebestyén se înscriu, în mare, stilului heraldic uzitat în Cancelaria Principatului Transilvaniei din secolul XVII (cu excepția picturii murale cu fenixul, respectiv a celor două steme-semnături ale artistului).

Sub aspectul alcătuirii însemnelor, constatăm că ne aflăm, încă o dată, în prezența unei viziuni aparte a autorului: nu toate stemele apar în aspectul lor „clasic" – și vom vedea de ce! Bun cunoscător al heraldicii ungaro-transilvănene, Sebestyén a reprodus ceea ce a considerat a fi varianta cea mai corectă a fiecărei steme.

De exemplu, în cazul stemei secuilor, varianta pictată pe panoul central al tribunei de Est constituie o *reconstituire*, bazată pe stema „nouă" a secuilor (cu soare și lună), la care Sebestyén a adăugat un coif având în cimier brațul cu sabie, inimă și cap de urs din stema cea „veche" a secuilor (figuri care apăreau întocmai în cimierul stemei orașului Sfântul Gheorghe). Dar o stemă a secuilor, în această formulă[17], nu mai apare nicăieri.

---

[17] Tot Sebestyén este autorul unei compoziții heraldice reproducând „Vechea stemă a Nobilei Națiuni a Secuilor", cu scutul conținând soarele și luna înconjurat – în sensul acelor de ceasornic – de armele Trei Scaune, Odorhei, Turda-Arieș, Turda, Mureș-Tuda și Ciuc (Compoziția conținând stema națiunii secuiești, stemele a cinci comitate, formate din foste scaune secuiești, și stema orașului Turda, unde s-au ținut cele mai însemnate diete ale Transilvaniei, este pictată pe un panou de brad, având dimensiunea de 67,5x90 cm, a fost lucrată la Căpeni în luna august a anului 1943.) În cazul acestei compoziții, remarcăm faptul că primul dintre aceste scuturi, cel al fostului comitat Trei Scaune (care coincide

https://biblioteca-digitala.ro

În privința stemelor principilor, apar unele diferențe între cele pictate la Căpeni, pe tribuna de Est a bisericii, respectiv cele folosite în realitate. De exemplu, în privința cromaticii, observăm că scutul familiei Apafi are un fond *albastru*, în vreme ce culoarea „clasică" a acestuia era, potrivit literaturii de specialitate, *negru*. În privința figurilor, remarcăm faptul că leul familiei Bocskai are *săgeata trecută prin ochi*, în concordanță cu stema acordată de Sigismund de Luxemburg, la 19 martie 1418, lui „Andreas filius Nicolai filii Thomae de Chap" (Chapy), precum și rudelor sale, între care „Johann de Bachko"[18], ascendent al lui Ștefan Bocskai – aceasta, chiar dacă în stemele din vremea acestui principe, leul ține o săgeată, dar care nu mai are particularitatea de a trece prin ochii animalului (fapt pe care Sebestyén îl cunoștea foarte bine, ca unul care a scris despre stemele principilor Transilvaniei)[19].

În privința stemei localității Căpeni, este de presupus că aceasta a fost compusă chiar de către Sebestyén. Ca o particularitate, am văzut faptul că s-au introdus cele patru stegulețe laterale, probabil inspirate din vreo stemă hispanică ori italiană, dar decorate în conformitate cu cromatica lambrechinilor din spațiul ungaro-transilvănean (formula „variorum colorum" – adică roșu și alb, respectiv albastru și galben).

Stemele de familie sunt reproduse, în linii mari, după cele acordate familiilor respective prin diplome armale. Chiar și așa, există totuși unele diferențe, între însemnul-sursă și cel derivat. Cel mai potrivit exemplu este chiar stema neamului Sebestyén; astfel, în vreme ce diploma de înnobilare datată 24 iunie 1608 stabilește că bărbatul în armură ține piciorul drept deasupra cadavrului necredinciosului descăpățânat („...dextra vero pede cadaver hum<anum>..."), niciuna dintre cele trei steme Sebestyén din biserică nu prezintă această particularitate[20]. Tot astfel, în vreme ce din lectura textului nu rezulta foarte clar dacă este vorba de o cască închisă sau deschisă (Sándor Imre așează semnul întrebării după termenul „aperta"), Sebestyén a considerat că stema strămoșilor săi a fost timbrată de un coif deschis, cu gratii. Acesta este și motivul pentru care, dintre stemele acordate în perioada Principatului (pictate pe tavanul de la Căpeni), stema Sebestyén este singura care nu are coif închis, ci deschis.

Un alt exemplu de inexplicabilă diferențiere este stema familiei Benkõ. După cum rezultă din stema publicată de Pálmay József[21], stema Benkõ avea

aproape în totalitate cu „vechea stemă" a secuilor), se află amplasat exact deasupra scutului cu soarele și luna, dispunere care amintește formula stemei secuilor de la Căpeni.

[18] Fejérpataky László, *Chapy-czímer és a Sárkány-rend*, în „Turul", 1883/3, p. 116-119.

[19] Keöpeczi Sebestyén József, *Erdély czímere*, în „Turul", 1917-1/4, p. 33-49.

[20] Sándor Imre, *op. cit.*, vol. I, p. 31.

[21] Pálmay József, *Székely nemesi családok – Háromszék Vármegye. Nemes családjai. Abod-István*, Sfântul Gheorghe, 2000 (reprint), p. 65.

https://biblioteca-digitala.ro

prima parte a scutului *tripartită în bandă roșu-azur-roșu*, în vreme ce Sebestyén o desenează în formula *azur-roșu-azur*. Tot astfel, în cea de-a doua parte a scutului, panglica înfășurată pe lama spadei purta inscripția „Gloria et Honor Soli Deo" – inscripție prescurtată de Sebestyén în „Gloria Soli Dei".

După cum se vede în imagini, starea stemelor de pe tavanul casetat este corespunzătore. Cele din latura de Est, care pot fi „atinse" de public, sunt un pic degradate. Însă cele șapte steme de pe frontispiciul tribunei din Vest, sunt intr-o stare deplorabilă. Amintim faptul că, în primii ani ai dictaturii comuniste, milițianul sectorist din Căpeni a dispus nimicirea acestor steme. Panourile au fost frecate cu o soluție acidă, ceea ce a dus la ștergerea ornamentelor vegetale (care trebuie să fi fost măiestrit lucrate, după cum o dovedesc unele detalii restaurate – Fig. 44); din fericire scuturile propriu-zise s-au păstrat ceva mai bine, îngăduind prezentarea lor astăzi (s-ar impune o restaurare a acestor panouri).

Fig. 44

https://biblioteca-digitala.ro

*

Prezentul studiu a urmărit prezentarea și explicarea mai multor lucrări de artă heraldică, datorate celui care a fost autorul – de mulți ignorat – al stemei României Mari. Amplasate într-o biserică sătească, aceste steme demonstrează existența viziunii cu totul aparte a heraldistului K. Sebestyén József.

Chiar dacă aceste reprezentări nu au nici măcar un secol vechime, ansamblul rezultat este rezultatul unei bune cunoașteri a trecutului. Din punct de vedere științific, stemele de principi ori de nobili, la fel ca și cele colective, sunt rezultatul valorificării unor izvoare arhivistice (și nu numai), selectate și organizate cu responsabilitatea și metoda veritabilului *cercetător*. Sub aspect artistic, aceste reprezentări demonstrează, pe lângă talentul incontestabil al *artistului*, capacitatea sa de a valorifica spațiul dat, creația sa fiind remarcabilă atât în ansamblu cât și în detaliu.

Fără îndoială că această decorație heraldică a bisericii de la Căpeni rămâne unică la nivel național. Chiar și așa, reprezentările de care ne-am ocupat constituie un îndemn înspre investigarea amănunțită a monumentelor noastre, precum și înspre cunoașterea și aprecierea lucrărilor de artă, chiar dacă acestea sunt ceva mai recente și aparent neinteresante pentru cercetătorul de azi.

The Heraldic Achievements of the Calvinist Church of Căpeni – An Unique Reunion of Public and Private Heraldry

The Calvinist Church of Căpeni (magh. Köpec, now a village depending to the town of Baraolt, in the Covasna County), is a typical gothic monument of the Szekler Land. In 1926, the local community added a new space to the medieval building. The reputed heraldic researcher and artist Keöpeczi Sebestyén József (1878-1964) – whose family originated in Căpeni – took this opportunity for realizing an elaborate armorial decoration of both the old and new parts of the church. In the Twenties, Sebestyén was already an accomplished heraldic painter, author of the Hungarian (1915) and Romanian (1921) Royal Arms. He realized here several coats-of-arms, either wood or mural painted: the achievements of the Szeklers, of the Transylvanian autonomous princes, of the „Noble Community of Căpeni" and – finally – of the noble and historic families of the village. Artistically painted, all those coats-of-arms denoted Sebestyén as a well-informed and accomplished researcher of the Transylvanian heraldry.

The Calvinist Church of Căpeni is now an unique monument, because of its heraldic decoration. Although quite recent, this armorial decoration illustrates a lesser-known feature of the inter-war art, as a part of what it was the cultural life of the Great Romania.

https://biblioteca-digitala.ro

Schitul Sihla, un colț de paradis și o umbră de tristețe

Silviu Văcaru

În urmă cu mai mulți ani am vizitat pentru prima dată schitul Sihla[1]. Călătoria începe din fața mănăstirii Sihăstria. Pe o potecă ce urcă abrupt până în vârful dealului ajungi, ocolind copaci și stânci gigantice, „tăiate de niște mâini supranaturale, pe linii așa de lungi și de caprițios unghiulate, încât îți aduc amețeală în suflet, îți curmă firul gândirii, te apasă pe creieri și te lasă înmărmurit și mut"[2], la peștera în care se spune că ar fi trăit Sfânta Teodora[3]. De aici poteca se îngustează, urcând și coborând printre stânci care parcă în orice secundă stau să cadă pe mica ființă ce se încumetă să treacă pe lângă ele. Și deodată, după ce ocolești o astfel de stâncă, în fața ochilor îți apare o chilie veche din lemn, construită parcă de când este lumea, care are drept acoperiș un perete de piatră. Aici, în creierul munților, lângă chilie, este o bisericuță din lemn în care încap doar câțiva oameni, o mică bijuterie ortodoxă, în care omul se simte mai aproape de Dumnezeu. Întorcându-ți privirea către vale, ți se deschide un peisaj parcă venit din Paradis. Dealuri domoale, încărcate de păduri de foioase, unduiesc până în depărtare. La picioarele tale o altă biserică, tot din lemn, îți aduce aminte că te afli într-un loc unde rugătorii lui Dumnezeu se închină zi și noapte pentru iertarea păcatelor noastre. Atunci, când am văzut pentru prima dată această combinație de natură sălbatică, în care omul

---

[1] Sihla, schit de călugări, în județul Neamț, ... care până la secularizare făcea parte din mănăstirile neînchinate. Sunt trei căi care conduc la acest schit situat pe munți: una mai lungă, pe drumul natural ce pleacă din dreptul km 8 al șoselei Tg. Neamț – Mănăstirea Neamț, în susul albiei pârâului Secul, pe unde se poate merge cu trăsura până la Mănăstirea Secul și apoi călare sau cu carul; alta de la Văratec, peste munții Ciungi și o a treia de la Agapia, mai întâi pe valea pârâului Agapiei și apoi urcând muntele și numai călare sau cu carul. Are două biserici, cea mai mare în curtea schitului și alta sub o stâncă mare, sus pe deal, bisericuță de lemn, care se zice că e făcută dintr-un singur brad. Tot aici se află o peșteră în care legenda spune că a trăit Sf. Teodora; drumul la peșteră este foarte pitoresc; înăuntru ea prezintă o excavațiune, aproape circulară, în mijlocul căreia zace o stâncă lată și puțin înaltă, care se zice că servea sfintei drept vatră și masă; pereții peșterii sunt negri și în fund prezintă o gaură prin care străbate puțină lumină. Se zice că în această vizuină umedă a trăit Sf. Teodora 60 de ani (*Marele dicționar geografic al României*, alcătuit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe, de George Ioan Lahovari, general C. I. Brătianu și Grigore G. Tocilescu, vol. V, București, 1901, p. 380).

[2] Calistrat Hohaș, *Pe drumuri de munte*, București, 1986, p. 18.

https://biblioteca-digitala.ro

abia își făcea simțită prezența, am crezut și mai cred, că aici primii pustnici au rămas pentru sălbăticia locului, pentru liniștea în care se puteau ruga.

Drumul pe care trebuia să-l parcurgă călătorul pentru a ajunge la schitul Sihla, cu ani înainte de a-l face eu, a fost descris de Constantin Tomescu, profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău: „Ori din ce parte ar porni pelerinul, fie dinspre Secu, fie dinspre Agapia, către această singuratecă și așa de sus agățată așezare de călugări, nu poate călători decât cu piciorul, pe poteci, urcând mereu, pe-alocuri cu ceva oboseală. În schimb, farmecul pozițiilor, prin pădurea cea deasă, răcoroasă și îmbălsămată de mirosul de prea felurite plante, cât și priveliștea, de un rar pitoresc ce se desprinde peste stânci, în largul văilor, răsplătește toată truda pelerinului. E și păcat să ajungă cineva prin apropiere și să nu pornească și spre Sihla". O dată încheiat urcușul dinspre Agapia sau coborâșul de pe pantele repezi ale cărării ce vine de la Sihăstrie, în fața ochilor apărea „un gard nou, din lemn și bine închegat, care îngrădește suprafața schitului de abia trei hectare. Înăuntru vedem o biserică mică cu turlă, o clopotniță cu două clopote potrivite, o fântână, o șură nouă și un rând scurt cu câteva chilii, toate din lemn"[4]. Ajunși în curtea schitului „pe o altă cărăruie, ridici încet, cam anevoios, până ce ajungi la o biserică în miniatură, agățată cam la 100 m mai sus de schit, dar ascunsă sub o stâncărie grozavă, ca un puișor de frica hultanului. ... În schit trăiește numai un monah, adâncit în zile, cu ochii aproape acoperiți de streașina sprâncenelor și un frate mai isteț la treburi. O toacă de lemn și ciocănașul ei, rezemate de stâncă, cheamă la rugăciune, răscolind negurile din jur și împrăștiind peste văgăuni hultanii cei mai speriați"[5].

Calistrat Hogaș, care în călătoriile sale a ajuns și la Sihla, adică în „acel loc pierdut în creierii munților, în care numai vulturul cu zbor îndrăzneț mai străbate din când în când, pe căile fără de urmă ale cerului"[6], continua: „dacă Sihla nu pășește dincolo de marginile firești, apoi are cel puțin însușirea de a atinge, aproape, culmea de asprime, singurătate și sălbăticie a celei mai puternice

---

[3] Despre viața Sfintei Teodora de la Sihla, vezi Victor G. Cădere, *Însemnări despre unele mănăstiri și schituri din Moldova, după cronica Mitropoliei Moldovei și Sucevei din anul 1857*, în MM, anul XL (1964), nr. 9-10, p. 512; C. Bobulescu, *Sihăstria Secului și Sihla din județul Neamț*, extras sin „Anuarul Liceului de Băieți „Petru Rareș" din Piatra Neamț (1936-1940), Piatra Neamț, 1942, p. 10; Constantin N. Tomescu, *Scurtă povestire istorică despre Sfânta mănăstire Neamțu și despre așezările monahale, supuse ei, [mănăstirea Secu și schiturile: Vovidenia, Procov, Sihăstria, Sihla și Icoana]*, cu 42 clișee, Mănăstirea Neamț, 1942, p. 146.

[4] C. Tomescu, *op. cit.*, p. 145.

[5] *Ibidem*, p. 146.

[6] Calistrat Hohaș, *op. cit.*, p. 18.

https://biblioteca-digitala.ro

închipuiri. Astfel, cu greu aş putea hotărî soiul feluritelor întipăriri ce-mi lăsară în suflet aceste locuri. Credeam, deocamdată, că am păşit pe lumea cealaltă ... atât de singură şi de pierdută în creierii munţilor e sălbatica Sihlă"[7].

*

* *

Prima menţiune documentară despre schitul de la Sihla este din 23 iunie 1742, când domnul Moldovei trimite poruncă lui Iordache Ruset „pentru 2 tâlhari ce au trimis cu prepus pentru prada sihastrului ot Sihla"[8]. I se cerea să-i interogheze şi să spună unde au fost în momentul prădării călugărilor. Se pare că prinderea hoţilor s-a făcut destul de greu, deoarece o altă poruncă se îndreaptă către acelaşi mare vornic pentru a rezolva mai repede cazul[9].

Aşezământul monastic este, probabil, mai vechi. Pornindu-se de la pomelnicul găsit în mănăstire, s-a emis ipoteza că schitul ar fi fost fondat prin 1684, în a doua domnie a lui Dimitrie Cantacuzino, „deoarece al doilea nume în pomelnic este al lui Constantin Cantemir", urmaşul său la tron. „Ceea ce pare încă a întări această presupunere este că paraclisul din vârful stâncii e de asemenea fundat de un Cantacuzin care poate că era în vreun grad de rudenie cu domnul sus numit"[10].

Aşezarea monahală a început în aceste locuri în primele decenii ale veacului al XVIII-lea. „După întâiul sau câţiva sihaştri doritori de singurătate, care nu vor fi fost lipsiţi de un sfânt locaş, cât de simplu – să fi fost el şi în chipul unui paraclis înjghebat la un loc cu una sau două chilii de locuit – a venit sprijinul Cantacuzinilor, doriţi a vedea unul mai mare, mai încăpător, în care pravila bisericească să se desfăşoare neadormit, după tipic şi cu cât se putea mai aproape de toate regulile marilor chinovii"[11]. Pe un *Antologhion* din 1736, dăruit de Ecaterina Cantacuzino[12] schitului Peonul se află o însemnare

[7] *Ibidem.*

[8] *Condica lui Mavrocordat*, editată de Corneliu Istrati, vol. II, Iaşi, 2008, p. 209, nr. 673.

[9] „S-au scris la dumnealui Iordachi Rusăt vel vornic pentru nişte tâlhari ce-au prădat pe săhăstria Ţihla, ca să de strânsoare împregiuraşilor de acolo. Şi s-au trimis şi un armaş ca să de strânsoare numai să afle tâlhariul. Şi pentru ca să înfricoşeze oamenii s-au poroncit dumisale vornicului Iordache, pe carii î-a scoate dumnealui să-i ia, pe vornicel şi pe alţi oameni ce-ar fi de ispravă şi să-i trimiţă aice (Cf. *Condica lui Mavrocordat*, editată de Corneliu Istrati, vol. III, Iaşi, 2008, p. 335, nr. 2612).

[10] Constantin Şt. Bilciunescu, *Monastirile şi bisericile din România cu notiţe istorice şi gravuri*, Bucureşti, 1890, p. 176-177.

[11] Vezi însemnările de pe mai multe cărţi aflate în biblioteca Mănăstirii Secu publicate de C. Bobulescu, *Sihăstriile nemţene Secu şi Sihla*, p. 118.

[12] Ecaterina Cantacuzino soţia spătarului Iordachi Cantacuzino moare la 8 ianuarie 1769 şi este înmormântată la mănăstirea Probota (*Ibidem*, p. 117, nota 3).

https://biblioteca-digitala.ro

care ne poate ajuta într-o oarecare măsură în încercarea noastră de a desluşi începuturile primelor biserici ridicate la Sihla. „Această sfântă carte ce se cheamă greaceşte *Antologhion* iaste a dumisale giupânesii Ecaterinii, care au fost la un schitu la muntele Peon, care schit s-au răsipit în ruptura omătului şi moarte încă s-au făcut acolo la răsâpirea bisericii. Apoi au datu pomană la schitul şi săhăstrie ce o cheamă la Sihla"[13]. Însemnarea este din 1760.

Un asemenea scenariu pare a fi susţinut şi de inscripţiile de pe stâncile din jurul „bisericuţei dintr-un lemn" care pot să întărească această ipoteză, una dintre ele fiind din 1761"[14].

Actuala „biserică dintr-un lemn" (tradiţia spune că la construcţia ei s-a folosit un singur brad) cu hramul *Schimbarea la Faţă a Mântuitorului*, este construită de aga Ioniţă Cantacuzino în anul 1763[15]. Lăcaşul este de mici dimensiuni, în el dacă pot asculta slujba cel mult zece persoane. Aşezat între nişte blocuri mari de stâncă puse unele peste altele, scobite din loc în loc atât de tare, încât „par ca o streaşină îndoită peste văi"[16], biserica pare ca o bijuterie fină peste care în orice moment se poate prăbuşi enorma masă de piatră. Şi totuşi aceste stânci înspăimântătoare o apără ca o manta de vântul puternic de pe culme, de torentele de ploaie sau de viscol. În jurul ei este o linişte aproape ireală, iar panorama ce se deschide către Agapia şi Văratic pare desprinsă din cărţile de poveşti.

Odată cu creşterea numărului rugătorilor către Dumnezeu de aici s-a simţit nevoia ridicării unui nou lăcaş de cult. Mai jos cu câţiva metri, pe platou, a existat o altă biserică care, probabil, din diferite motive s-a risipit, fapt ce-l va determina pe stareţul Benedict de la Secu să reconstruiască biserica. Iată ce spune pisania ei: „Acest sfânt schit Sihla, unde se prăznuieşte hramul Naşterea sfântului slăvitului Proroc, Înainte Mergătorul Ioan, cât şi *această biserică s-au făcut din nou, cu un rând de chilii de la deal, de sfinţia* sa păr(intele) Benedict arhimandritul, proin stareţ. La leat 1813, fiind pe acea vreme igumen mănăstirei Secu"[17].

Informaţiile despre acest schit sunt puţine şi greu de găsit. Fiind metoh al mănăstirii de la Secu şi neavând proprietăţi, nu apare decât foarte rar câte o ştire despre viaţa călugărilor şi extrem de rar despre lăcaşul de cult. Într-un manuscris în care sunt cuprinşi vieţuitorii de la mănăstirile Secu şi Neamţu

[13] *Ibidem*, p. 116-117.

[14] *Ibidem*, p. 116; „† Io[a]n[i]chie episcopu Romanschi" din „7169 [1761]" (C. Bobulescu, *Sihăstria Secului şi Sihla din judeţul Neamţ*, p. 13.

[15] C. Tomescu, *op. cit.*, p. 146.

[16] *Ibidem*, p. 147.

[17] Hramul se sărbătoreşte la 24 iunie (Sînzâienile) *Ibidem*, p. 145; Constantin St. Bilciurescu, *op. cit.*, p. 176.

https://biblioteca-digitala.ro

cu schiturile lor aflăm numele celor care se aflau la Sihăstria în anul 1837. Între aceștia erau, după nume și câțiva călugări ruși veniți, probabil, pe la începutul veacului al XIX-lea, când stareț al mănăstirii de la Neamț a fost Paisie. În 1837 la Sihla era o comunitate de nouă călugări, și anume: ieromonahi Vitalie și Calistru, ierodiacon Vichentie, monahi Nil, Eronim, Vitalie, Varsanufie, Ionichie și Chesarie[18].

*

* *

Din punct de vedere artistic, cele două bisericuțe nu prezintă o importanță deosebită. În schimb, așa cum scria, în 1890, Constantin St. Bilciurescu, ansamblul de la Sihla „ca stil de construcție, prin poziția lui sălbatecă, pitorească, de toată frumusețea, situat pe stânci, este demn de tot interesul și de toată admirațiunea, este un monument care trebuie negreșit păstrat”[19].

Imaginea Sihlei de la 1813, cu micuța biserică „dintr-un lemn” de sub stânci, cu noua biserică și chiliile „de la deal”, ridicate pentru obștea monahală de arhimandritul Benedict, a rămas aproape neschimbată până aproape de anul 2000. După această dată s-a început cu osârdie a se face lucrări de renovare a chiliilor, de mărire a spațiului curții interioare, de betonare a curții, de construire a unei „porți monumentale”, toate pentru introducerea acestui mirific loc în circuitul turistic. Așa cum am menționat și cu alt prilej, „fiecare monument este un unicat și de aceea trebuie privit în funcție de personalitatea sa, de funcția pe care a avut-o în trecut și o poate avea în viitor”[20]. Și aici, ca și în alte cazuri, s-a renunțat prea ușor la ambientul original de dragul modernizării. Nimeni nu este împotriva creșterii confortului și standardului de viață a obștii monahale, a creșterii spațiului unde să se oficieze slujba, a oferirii unor facilități celor care ajung să vadă lăcașurile de cult, dar toate trebuie făcute cu păstrarea unor reguli care să nu distrugă în totalitate ambientul în care s-a construit monumentul original. Și aici, ca și în alte cazuri, se observă o lipsă de colaborare între cei trei factori care ar trebui să conlucreze pentru realizarea unei restaurări sau modernizări a unui monument. *Comanditarul*, cel care investește banii, este, de cele mai multe ori, cel care-și impune gustul pentru refacerea sau construirea unor clădiri din jurul monumentului, iar *arhitectul* realizează proiecte de clădiri fără a ține cont de spațiul în care sunt

[18] DJIAN, Manuscrise, nr. 1604, f. 5.

[19] Constantin St. Bilciurescu, *op. cit.*, p. 176-177.

[20] Silviu Văcaru, Adrian Brătoi, *Istorie, ambient și noua arhitectură*, în *Monumentul. Cercetare – Proiectare, Conservare – Restaurare*, Iași, 2003, p. 194-197; vezi și idem, *O nouă relație între istoric și arhitect în realizarea restaurării monumentelor*, în „Monumentul”, 7, Iași, 2005, p. 567-570.

https://biblioteca-digitala.ro

amplasate, de tradiţia şi istoria ce-l înconjoară. Cât despre realizarea unui studiu istoric de către specialişti în domeniu, pentru a şti şi a înţelege trecutul unui monument, se pare că nimeni nu se interesează. La Sihla, Sihăstrie, Hadâmbu, ca şi în alte multe părţi, monumentul original, biserica veche, a ajuns ca mărime şi importanţă arhitectonică pe planul al doilea. În primul plan sunt noile clădiri, care contrastează prin dimensiuni, amplasament şi arhitectură cu vechiul monument. De multe ori parcă se încearcă voit lăsarea într-o parte a originalului pentru a pune în evidenţă noul, care, cu greu se poate ridica la valoarea istorică, arhitectonică şi sentimentală a vechiului monument, oricât de mic ar fi el.

Înalt Prea Fericitul Patriarh Daniel, referindu-se la restaurarea şi conservarea monumentelor, spunea că este: „O lucrare de vindecare şi de cultivare a vieţii acestora, când societatea care le-a moştenit mai este ea însuşi vie spiritual, adică mai are memoria propriilor sale rădăcini şi a vocaţiei de a păstra, crea şi transmite valori"[21]. O afirmaţie la care mulţi dintre noi ar trebui să mediteze. Să ne gândim cum să păstrăm monumentele în spaţiile lor originale să nu le micşorăm valoarea prin dorinţa noastră de a depăşi originalul. Totdeauna copia este inferioară originalului ...

Sihla Skete, A Piece of Paradise and A Shadow of Sadness

The paper invites us to reflect upon the way the historical monuments are used for tourist purposes. Sihla Skete (Neamt co.) was, until few years ago, a modest wooden church in the middle of a remarkable natural environment, whose isolation from modern civilization transmitted a vivid image as for the monks' life style of earlier times.

The modern arrangements created around such old monuments, meant to attract more and more tourists, sometimes become more important than the monument itself and lead to the dissipation of the original atmosphere, of profound quietude, austerity and modesty, which represented for centuries the spirit of the place.

[21] IPS Daniel, *Monumentele istorice ne bucură sau ne judecă*, în „Monumentul", IV, Iaşi, 2003, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

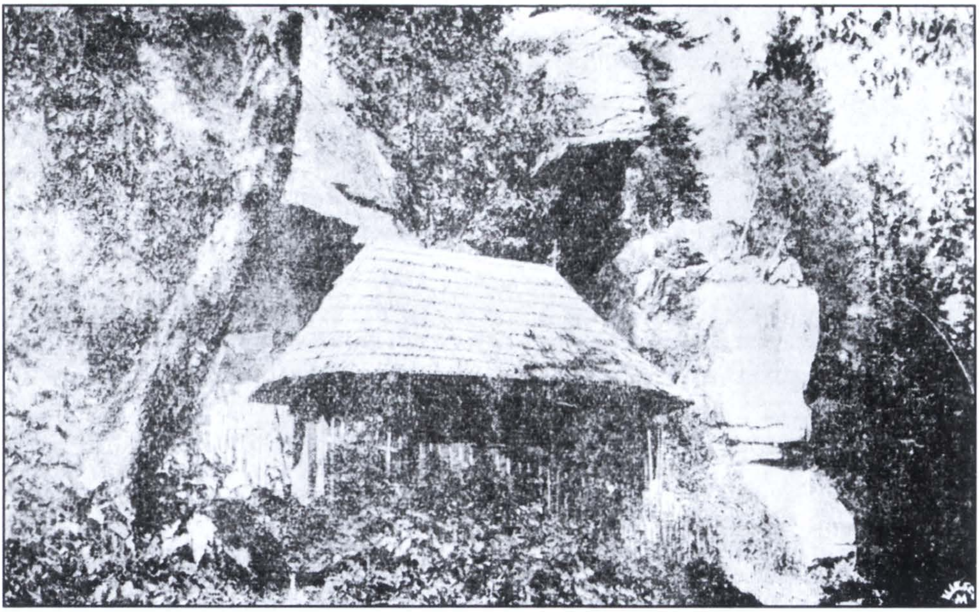

Sihla - Bisericuța dintr-un lemn, de sub stâncărie

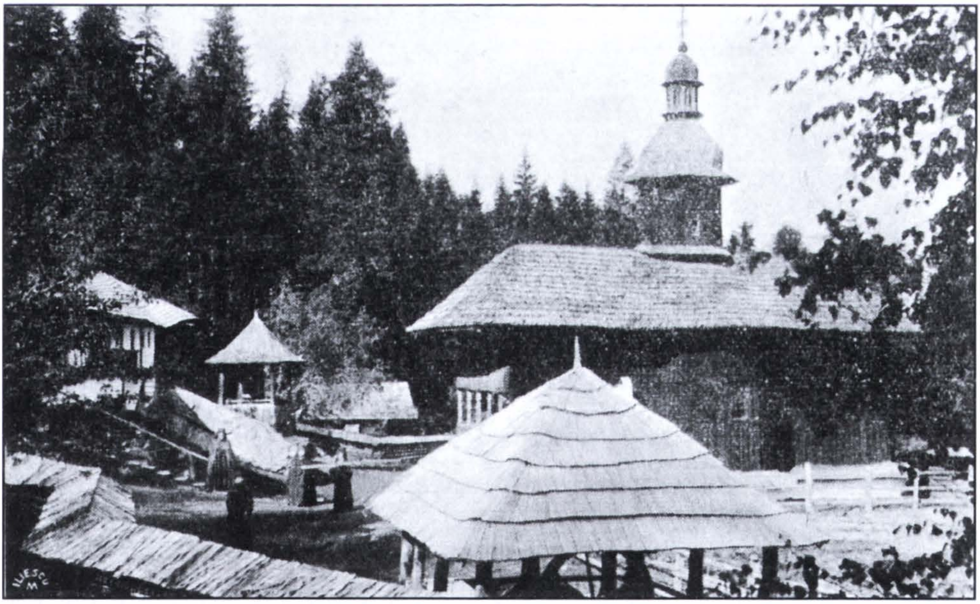

Sihla - vedere generală a schitului

https://biblioteca-digitala.ro

Sihla „Schimbarea la față", 1763

Sihla - „Nașterea Sf. Ioan", 1813

https://biblioteca-digitala.ro

Miron Barnovschi Moghilă voievod

Ion Muscalu

Miron Barnovschi s-a născut în anul 1590 în satul Toporăuți, din Bucovina istorică, consemnat în hrisoave în 1435, de lângă Cernăuți, *fiul lui Dumitru Barnovschi*, vornic de Huși în vremea lui Aron Vodă, fost mare paharnic și apoi mare postelnic în timpul lui Ieremia Movilă, *și al Elisabetei-Elisaftei*, fiică a hatmanului Melinte Balica, boier muntean din familia Buzeștilor, statornicit în Moldova din vremea domniei lui Petru Șchiopul și a Anei (Șcheauca), soră a lui Ieremia, Simion și a mitropolitului Gheorghe Movilă.

Bunicul său dinspre tată, Toma Barnovschi a fost *staroste de Cernăuți*, oștean viteaz și priceput diplomat, care în 1527 a fost trimis de Petru Vodă Rareș, împreună cu pârcălabul Vlad, de Hotin, la Curtea regelui Sigismund de la Cracovia pentru a încheia un tratat de alianță cu Polonia.

Bătrânul oștean, Toma Barnovschi, a murit cu sabia în mână, în anul 1563, la atacul cetății Suceava.

Un alt boier cu numele de Barnovschi, Onufrie, străbunicul voievodului, s-a aflat printre slujitorii de credință ai Măriei Sale, Ștefan cel Mare și Sfânt,

De fapt, numele familiei Barnov(schi) îți are obârșia de la satul și moșia Bârnova de pe malul drept al râului Suceava, dinspre Cetatea de Vest, din sus de satul Șcheia.

Polonizarea numelui, prin adăugarea sufixului *schi* era un obicei al vremii, explicat prin strânsele relații, economice și culturale, din acea perioadă.

Înrudirile cu marele familii boierești, de pe întreg cuprinsul Moldovei, sunt tot atâtea argumente, dacă mai era necesar, de a dovedi originea neaoș, românească, a familiei Barnovschi.

Prin căsătoria în 1541 a domniței Maria, fiica cea mare a voievodului Petru Rareș, cu boierul Ion Moghilă, descendenții movilești și deci, implicit, Miron Barnovschi vor purta în trupurile lor sânge de Mușatini, transmis pe această cale, până la Domnul Unirii, Alexandru Ioan Cuza.

Miron Barnovschi a rămas orfan de tată la o vârstă fragedă, fiind instruit, prin grija mamei sale, o movileancă tenace și răbdătoare, de cărturarii din țară și din Polonia, într-o perioadă când lupta pentru domnie a verilor movilești era în toi.

---

[1] Domn al Moldovlahiei, 1626-1629; 1633, decapitat la Istambul, la 2 iulie 1633.

https://biblioteca-digitala.ro

A învăţat la şcoala *frăţiei ortodoxe* şi a colegiului iezuit din Lvov (Lemberg) formându-şi o cultură clasică, dobândind cunoştinţe însemnate din diferite domenii şi învăţând, pe lângă poloneză şi alte câteva limbi de largă circulaţie pentru acea vreme: latineşte, slavoneşte, turceşte, precum şi unele dialecte ale tătarilor crâmleni sau ai celor de pe Volga, remarcându-se printre colegii săi de generaţie, ca Petru Movilă, Grigore Ureche, Todoraşco Ivanovici şi alţi fii de domni sau boieri moldoveni aflaţi la studii în Lehia.

Dovedindu-se vrednic urmaş al părintelui său, Miron Barnovschi intră de tânăr, la nici douăzeci şi unu de ani, în rândul slujitorilor domneşti, îndeplinind felurite dregătorii pe lângă Curtea voievozilor Ştefan Tomşa, Gaspar Graţiani, Alexandru Iliaş şi Radu Mihnea, fiind mai întâi *paharnic* şi dând samă Domnului ţării de starea podgoriilor şi a vinurilor domneşti de la Cotnari, Huşi, Trotuş sau din altă parte, îndatoriri ce îl situau în apropierea scaunului domnesc într-o perioadă de mari frământări politice.

Ca purtător de spadă *(spătar)* a lui Ştefan Tomşa, aflat mai tot timpul în preajma voievodului, tânărul dregător a aflat de uneltirile marii boierimi din ţară împotriva domnului său şi în toamna anului 1615 a văzut cum se osândesc cei hăiniţi, hicleni şi răzvrătiţi, dar îngrozitoarea pildă nu îi va fi de învăţătură, deşi viaţa îl va îndreptăţi în câteva rânduri să o urmeze.

La doar douăzeci şi şase de ani, în vara anului 1615 şi în scurta domnie a lui Alexandru Movilă, rudenia sa, Miron Barnovschi se afla *staroste de Cernăuţi*, dregătorie însemnată la hotarul de nord al Moldovei, cu îndatoriri militare, judecătoreşti şi fiscale.

Noul domn, Radu Mihnea, numit de turci în Karabogdania (Moldova) s-a convins uşor de vrednicia tânărului dregător, chemându-l printre sfetnicii săi apropiaţi, antrenându-l în negocierea păcii dintre turci şi poloni, prilej pentru Miron Barnovschi de a face dovada talentului său diplomatic, de subtil mediator, de care cele două puteri se vor folosi mai târziu.

Drept răsplată pentru contribuţia sa la încheierea păcii, Miron Barnovschi a fost înălţat la dregătoria de *pârcălab al cetăţii Hotinului*, funcţie de mare răspundere în sistemul defensiv al Ţării, pe care viitorul domn al Moldovei o va îndeplini până în martie 1621.

În această perioadă au izbucnit din nou lupte crâncene între turci şi poloni, iar în timpul unei bătălii, purtate sub zidurile cetăţii Hotin, Petru Movilă, care îşi purta cu vitejie sabia împotriva păgânilor alături de Wladislaw Wasa, fiul regelui Poloniei, a fost rănit, apărându-l pe viitorul rege.

Marele sultan Oasman al II-lea, pornit în fruntea unei numeroase oştiri de pedepsire a leşilor, se vede nevoit, la Hotin, să ceară pace.

https://biblioteca-digitala.ro

Bun cunoscător al limbilor turcă și polonă, Miron Barnovschi a fost agreat de ambele părți să poarte tratativele de pace, fiind socotit la mare cinste, spun documentele vreme, dinaintea sultanului și a suitei sale, răsplătit de domnul Moldovei de atunci, Alexandru Iliaș, cu sate și moșii pentru stăruința sa, *de a păstra liniștea între turci și poloni,* ridicându-l în aceleași timp în înalta dregătorie de *mare hatman și portar al Sucevei,* funcție pe care o va îndeplini o perioadă de aproape cinci ani, slujind sub mai multe domnii și contribuind nemijlocit la aplicarea de reforme agrare, juridice și administrative.

Rânduirea pe scaunul voivodal a unor domni străini, necunoscători ai limbii și *obiceiurilor pământului*, l-au determinat pe Miron Barnovschi să se implice direct în cârmuirea *trebilor* Țării, fapt ce îi va aduce de la sine alegerea sa ca domn al Moldovei, în ianuarie 1626, pe când capitala se afla la Hârlău, unde a fost mutată de Radu Mihnea, după *pojarul* leșilor de la Iași, din 1621.

Ca fiu al voievodului Simion Movilă, voivodiciul Petrovici (Pătrașco) era îndreptățit să pretindă a fi domn în *jilțul* părintelui și al unchiului său, Ieremia, pentru care regele Sigismund al III-lea al Poloniei insistase de câteva ori, în anul 1625, pe lângă marele vizir, ca să i se trimită firmanul de domnie, *căci este un tânăr ales și demn de virtuțile strămoșilor săi*, dar Petru Movilă, văzând că rudenia sa, Miron Barnovschi, a fost ridicat în Scaunul Țării, *cu toate glasurile boierilor mari și mici, și a norodului întreg*, și-a retras pretențiile de domnie și s-a călugărit la Marea Lavră Pecerska, ajungând mai apoi, *mitropolit al Kievului, Galiției și al întregii Rusii(Rutenia).*

Întâiu au stătut după grijea țări ce-i venise asupră, mărturisește cronicarul Miron Costin, finul de botez al măriei-sale, Miron Barnovschi Moghilă voevod, punând rânduială în țara pustiită și sărăcită de lăcomia și nevolnicia vechilor stăpânitori ai Moldovei, „...de au venit fără zăbavă țara la hirea sa..., s-au împlutu de tot bivșugul, de oameni..., să dea biru odată într-un an..., pre toți i-au adus la breslele sale..., siliștilor, pe unde se pustiisă, au dat slobodzii..."

Împreună cu vlădica Anastasie Crimca, mitropolitul cărturar și artist miniaturist, tânărul voievod al Moldovei a dat un *statut al clerului*, reformând canoanele monahilor și impunând clerului o viață ordonată, morală, specifică slujitorilor bisericești.

Gospodărind *moșia domniei mele* cu pricepere și hărnicie, Miron Barnovschi a *izvodit* legiuire nouă, restituind boierimii toate averile de care a fost deposedată în timpul domniilor trecute, întorcând țăranii la vetrele lor, tocmind sate noi și încurajând popularea locurilor pustii cu oameni aduși din afară, pe baza *dreptului de slobozie*, izbutind în mai puțin de patru ani de domnie să împlinească pentru Țară cât nu au reușit alți voievozi să făptuiască în vremi îndelungate de cârmuire, după cum spunea cronicarul..

https://biblioteca-digitala.ro

A durat biserică mare și frumoasă în Iași în *dricul târgului*, pe *Ulița Tărbujenească*, a *(beilicului)*, aproape de locul unde avea să piară mai târziu, ucis de turci, Grigore Ghica Vodă, cel care a cutezat să se pună de potrivă răpirii nordului Bucovinei și a urzit zidurile trainice din piatră, până sub bolți, ale bisericii mănăstirii Bârnova, din Codrii Iașului, dar pe care nu a mai apucat să o vadă de istov din pricina uneltirilor boierilor moldoveni și a lăcomiei păgâne.

Treizeci și trei de ani mai târziu, Eustratie Dabija voievod și Doamna sa Dafina, vor isprăvi de zidit și înfrumusețat slăvitul locaș de închinăciune, spre vecinica pomenire a ctitorilor ei.

Pe *Ulița Măjilor* (a pescarilor) din Iași a ridicat până sub bolți biserica *Svetî Ioan*, „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul", isprăvită de Vasile Lupu, ca o *penitență* pentru vina ce o purta de pieire a domnului său la Stambul, din vara anului 1633.

A zidit din temelii Mănăstirea Hangu din *pajiște!* (din iarbă și nu din poiană!) de pe Bistrița, și a dres *biserica fortăreață*, Sf. Ilie, din satul său de baștină, de la Toporăuți, ctitorie din 1560 a părintelui său, Dumitru-Teodor Barnovschi.

Ca bun creștin, Miron Barnovschi a sprijinit ridicarea unor noi lăcașuri de rugăciune sau repararea altor zidiri, mai vechi, aflate în paragină, precum a fost biserica Mirăuți din Suceava, dar faptele măriei-sale, de binefacere, nu se opresc aici.

Înfruntând primejdiile tătărăști și unguresti din afară și *zavistiile* vrăjmașilor din lăuntru, tânărul domn s-a îngrijit de întărirea sistemului defensiv, de apărare a țării, consolidând cetățile de hotar, de pe malul Nistrului, înzestrându-le cu piese noi de artilerie și întărind garnizoanele cu străjeri bine instruiți, înființând corpuri noi de oaste, precum au fost *darabanii*, pe care i-a echipat și înzestrat după pilda oștirilor din Apus.

Multe și grele erau grijile Țării asupra cărora stăruia fără odihnă voievodul Moldovei, când, la nici un an de domnie, a venit poruncă strașnică de la sultanul Murad al IV-lea să pornească cu zece mii de oameni, să dreagă cetatea Oceacov de la gurile Niprului și să aducă pacea în acele depărtate ținuturi.

Ca o dovadă a încrederii și prestigiului de care se bucura din partea Înaltei Porții, Miron Barnovschi, *(beiul ghiaur)* avea dreptul să-i pedepsească pe supușii sultanului fără acordul stăpânirii turcești, lucru nemaiîntâlnit până atunci.

Satisfăcut de serviciile aduse Împărăției, voievodul Moldovei a primit din partea padișahului cele mai înalte distincții și firmanul de întărire a domniei pe viață.

https://biblioteca-digitala.ro

Doi ani mai târziu, în primăvara anului 1629, marele vizir, în lăcomia sa proverbială, i-a cerut voievodului ca, pe lângă tribut și alte peșcheșuri, să-i aducă și un bacșiș de 40 de pungi de aur (echivalentul a 20 000 de galbeni), dar Miron Barnovschi a refuzat să mai pună o altă povară asupra țării, părăsind domnia și retrăgându-se, la moșia sa, de la Ustie, situată dincolo de Nistru, mai sus de cetatea Hotin, spre Mihălceni.

În așteptarea unor vremuri mai bune, Miron vodă, fire dinamică și novatoare, s-a implicat nemijlocit în încheierea lucrărilor de zidire a stavropighiei ortodoxe de la Lvov (biserică supusă direct Patriarhiei) repararea Școlii ortodoxe din acel oraș, unde viețuia o puternică comunitate de moldoveni, înființând, cu ajutorul mitropolitului Petru Movilă, de la Kiev, o tipografie și tipărind câteva cărți bisericești, purtând mereu în suflet regretul că nu poate împlini aceste lucruri și pentru Țara Moldovei.

Drept recunoștință pentru strădania sa, liovenii i-au înscris numele pe bolta edificiului, spre a fi pomenit în veșnicie: *Io Miron Moghilă Barnovschi voievodul Moldovlahiei săvârșitor al bisericii stavropighiei din Lvov.*

În această perioadă au urmat vremuri grele pentru Moldova, cu domnii dese, cu cârmuitori hrăpăreți și nevolnici, care au împins, până în cele din urmă, norodul la răzmeriți, ucideri și fapte de prădăciune.

Singurul care ar putea scoate țara din impas, au găsit boierii de cuviință, nu poate fi altul decât Miron vodă, așa că, o ceată sporită de călăreți a pornit, în primăvara anului 1633, cu grabă mare, pe drumurile Hotinului, pentru a-l pofti pe Barnovschi să vină iar în Scaunul Moldovei.

Miron Barnovschi a acceptat cu bucurie îndemnul boierilor, cu atât mai mult cu cât nădăjduia, cu acest prilej, de a-și împlini vechile gânduri năzuite cândva pentru Țară.

Dar cum voința unanimă a boierilor, de a-și alege domnul, nu era valabilă fără întărirea Porții, voievodul, îndemnat de unii sfetnici, printre care și vicleanul vornic, Vasile Lupu, a hotărât plecarea la Constantinopol.

Un alai de peste cincizeci de boieri, în frunte cu episcopul Hușilor și sfetnicii săi de seamă din Divan, boieri de țară, târgoveți, negustători, slujitori și oșteni, cu toți deopotrivă, s-au pus pe cale, să ceară într-un glas Împărăției, să le dea pe Barnovschi domn.

În drumul său, Miron vodă s-a abătut și pe la Curtea lui Matei Basarab, din Țara Românească, întors de curând de la Istambul cu firmanul de domnie. Era pentru prima dată când un domn al Moldovei intra pașnic, fără gânduri războinice, în Cetatea lui Bucur, fiind primit cu mare cinste de înțeleptul voievod.

Bun cunoscător al intrigilor de la Înalta Poartă, Matei Basarab îi confirmă lui Miron vodă, faptul că slujitorul său de credință, vornicul Vasile Lupu, uneltește pe lângă marii dregători ai sultanului uzurparea domniei.

https://biblioteca-digitala.ro

Când a ajuns la Istambul, după un drum greu și plin de peripeții, de aproape o lună de zile, Miron Barnovschi și boierii care îl însoțeau și-au dat seama că Matei-vodă a avut dreptate: domnitorul Moldovei și sfetnicii măriei-sale au fost arestați și închiși în temuta închisoare Yede-Cule (Șapte Turnuri) de pe malul Bosforului.

Jefuiți din porunca marelui vizir de toate bunurile și bogățiile ce le aveau asupra lor, Miron-vodă și boierii Moldovei au fost supuși la grele cazne pentru a mărturisi locurile unde își aveau tăinuite avuțiile.

După câteva zile de chinuri, *defterdarul* (vistiernicul) Împărăției îi cere *beiului* Moldovei *să se lepede de credința creștină și să treacă la islamism*, făgăduindu-i, din partea sultanului, viața și dobândirea de înalte dregătorii în părțile Anatoliei ale Imperiului, dar Miron Barnovschi a refuzat cu hotărâre propunerea făcută, alegând cu demnitate și curaj: *mai bine moartea, decât să mă lepăd de credința creștină în care m-am născut.*

Supliciul domnitorului Moldovei s-a petrecut la 2 iulie 7141 (1633) în al patrule ceas al zilei, pe pajiștea de sub zidurile palatul imperial (Topkapi-Serai) într-un odios spectacol, organizat din porunca sultanului Murad al IV-lea.

Când securea călăului a spintecat cerul, spune legenda, s-a pornit o furtună îngrozitoare, pământul s-a cutremurat năprasnic, iar calul voievodului a rupt frâul cu care era legat, a spart staulul și trecând în galop peste toate obstacolele ce îi stăteau în cale, a ajuns în preajma stăpânului său, care zăcea într-o baltă de sânge, a nechezând înfiorător, depănând vântul în copite, prăbușindu-se apoi fără viață lângă trupul voievodului martir.

Pojarul care a izbucnit în același timp, a cuprins întreaga capitală a Imperiului otoman, a mistuit, spun documentele vremii, peste douăzeci de mii de case.

Tăria cutremurului de pământ s-a resimțit și în Moldova, fisurând tabloul votiv al bisericii Adormirea Maicii Domnului din Iași, după cum consemnează în scrierile sale Paul de Alep, în 1653. Doamna Elisaveta a Moldovei, (călugăriță Elisabeta Monahia) aflată la rugăciune în sfânta biserică, văzând aceasta, s-a îngrozit, înțelegând, cu simțirile ei de mamă, că fiul ei a fost ucis.

Din porunca odiosului sultan, trupul voievodului martir a rămas la locul faptei până la apusul soarelui, marele vizir îngăduind în cele din urmă marelui postelnic Iancu Costin să ridice resturile pământești ale stăpânului său și să le îngroape în cimitirul bisericii Patriarhiei din Constantinopole, dar locul nu este încă cunoscut.

La câteva zile după decapitarea domnului Moldovei, marele padișah, îngrijorat de cele petrecute în ultima vreme în Istambul, l-a întrebat pe marele vizir, dacă a pus domn în locul ghiaurului care a pierit, tânguindu-se, că după

https://biblioteca-digitala.ro

toate semnele cerești ce, i s-au arătat: *cu adevărat am osândit un om nevinovat.*

Zece ani mai târziu, la 27 septembrie 1643, Vasile Lupu, recunoaște într-o scrisoare adresată marelui vizir, că lui i se datorează prinderea și osândirea la moarte a beiului Miron Barnovschi.

Ca o ironie a sorții, ultimii ani ai vieții, Vasile Lupu și i-a petrecut în aceeași celulă a închisorii Yede-Cule, din Stambul, unde a stat întemnițat, cu ani în urmă și voievodul martir Miron Barnovschi, înainte de a fi decapitat.

Optzeci și unul de ani mai târziu, la 15 august 1714, un alt domnitor român, voievodul Constantin Brâncoveanu, cu cei patru fii ai săi și sfetnicul Ianache, sunt uciși la Constantinopol din aceleași pricini.

La 2 iulie 2008 s-au împlinit 375 de ani de la **supliciul** voievodului martir Miron Barnovschi Movilă, *osândit astăzi, pentru a doua oară, prin ignoranța și uitarea noastră!*

Bibliografie

Aurel H. Golimas, *Un domnitor, o epocă: viața și domnia lui Miron Barnovschi*, București, 1980;

Ion Muscalu, *Primarul din poarta țării*, Iași, 2001;

Ion Muscalu, *Osândă și izbândă (viața misterioasă a voievodului Miron Barnovschi și a zidirilor măriei sale)*, Iași, 2007.

The study evokes the biography of the great founder of churches that was Miron Barnovschi, his activity in this field being a distinct epoch in the evolution of the Moldavian architecture. The text follows Barnovski's genealogy, the years of study and apprenticeship, his carrier as a Moldavian boyard who occupied various State functions („cursus honorum"), before ascending to the throne. As prince of Moldavia, during his short reigns, he carried out a large programme of construction of churches, this being the case of Bârnova Monastery, Barnovschi churches ("The Dormition of the Holy Virgin") and St. John, of Iasi (completed by Vasile Lupu). He built from foundations the church of Hangu Monastery, of Neamt and renovated the church in his home village, Toporăuți (nowadays in Ukraien), that was built around 1560, by his father Dumitru-Teodor Barnovschi. Retired at his lands of Ustie (Poland), Miron Barnovschi directly involved in the completion of the works of the church of the "Orthodox Brotherhood" in Lvov.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Restaurare și conservare

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Revitalizarea „Ansamblului Golescu” din Câmpulung Muscel

Alexandra Chiliman Juvara

Proiectul integrat de regenerare a *Ansamblului Caselor și a Grădinii Golescu din Câmpulung Muscel*[1] a fost inițiat în urma generoasei donații primite în anul 2002 de la surorile Irina și Viorica Golescu, ultimele proprietare ereditare. Casa Golescu a aparținut uneia din cele mai vechi familii valahe, menționată în documente încă din veacul al XV-lea. Familia Golescu a dat cărturari de seamă, politicieni luminați, intelectuali; a jucat un rol politic, economic și cultural însemnat în formarea națiunii române, de-a lungul în secolului al XIX-lea.

Iordache G. Golescu (1776-1848), cărturar, efor al Școalelor, a sprijinit dezvoltarea învățământului în limba română din Valahia. A fost autor al unei gramatici românești (*Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești)* și al unui dicționar (*Condica limbii romane).*

Dinicu G. Golescu (1777-1830) cărturar iluminist, a înființat, în 1826, la Golești, județul Argeș, pe moșia lui o școală de limba română, deschisă tuturor categoriilor sociale. Boierul Dinicu Golescu a fost unul dintre fondatorii *Societății Culturale*, înființată la Brașov (1822), continuată de *Societatea Literară Română* (București, 1827). A publicat primul jurnal românesc de

---

[1] Proiect derulat prin Fundația *Pro Patrimonio*. Această fundație a fost întemeiată în anul 2000, de către arhitectul Șerban Cantacuzino, în vederea protejării și punerii în valoare a patrimoniului românesc. *Pro Patrimonio – România* este o organizație non-guvernamentală, aflată sub patronajul Maiestății Sale Regele Mihai I de România. Președintele Fundației, Șerban Cantacuzino este Doctor în Arhitectura al Universității din Yale, a fost redactor șef a prestigioasei reviste „Architectural Review”, membru în comitetul executive ICOMOS, secretar (1979-1994) al „Royal Fine Art Commission”. Profund atașat de patrimoniul țării lui natale, el a inițiat acest proiect ambițios și indispensabil, conceput după modelul englezesc. Astfel, pentru protejarea patrimoniului cultural sunt antrenate persoane particulare și societăți private care obțin fondurile necesare restaurării și care, împreună cu autoritățile, luptă pentru punerea în valoare și revitalizarea acestor neprețuite mărturii istorice. Domnul Șerban Cantacuzino a strâns fonduri prin conferințe despre patrimoniul cultural românesc și conducând grupuri de turiști europeni în circuite culturale prin țară. A reușit astfel să transmită mai departe valorile noastre culturale și să adune și bani pentru salvarea unui monument istoric. În Anglia, *Pro Patrimonio* a urmat aceeași politică culturală, reușind să adune însemnate fonduri pentru proiectele din România.

https://biblioteca-digitala.ro

călătorie tipărit, *Însemnare a călătorii mele, Constandin Radovici din Golești*, și prima culegere de documente istorice.

Fii lui Dinicu, caimacamul Ștefan Golescu (1809-1874) Și generalul Nicolae Golescu (1810-1877), au fost oameni politici liberali, participanți la Revoluția din 1848 din Țara Românească, luptători pentru Unirea Principatelor. Ștefan Golescu a ocupat funcția de prim-ministru în anul 1868, urmat în funcție, cu doua mandate de prim-ministru, de fratele său Nicolae, membru al Partidului liberal al lui Ion Brătianu.

Fiul lui Iordache, Alexandru G. Golescu, „Negru" sau „Arăpilă" (1812-1881), a studiat la Paris la Școala de Arte și Meserii, profesând apoi ingineria. În 1843 a fost unul dintre fondatorii societății secrete „Frăția". A participat la Revoluția de la 1848 din Țara Românească, fiind un apropiat al lui Nicolae Bălcescu, secretar al Guvernului Provizoriu din Țara Românească și agent al acestui guvern în capitalele occidentale. Alexandru G. Golescu fost luptător pentru unirea Principatelor, ministru și prim-ministru la 1870, în guvernul lui Carol I. S-a însurat cu Ecaterina Vlădoianu și au avut împreună 11 copii. Dintre aceștia, Vasile Golescu (1875-1920) a construit casa de la Câmpulung Muscel. Vasile Golescu a studiat în Franța Științele agricole, fiind pasionat de grădini. În biblioteca reședinței sale se găsesc numeroase cărți de specialitate. Vasile și soția sa, Maria Cantili au avut șase copii. Casa de la Golești poartă numele de *Vila Ștefan*, în amintirea fiului lor, Ștefan, erou, căzut la datorie în Primul Război Mondial. Vila a fost donată de surorile Irina și Viorica Golescu; acestea au locuit în ea până la sfârșitul secolului 20, Fundației *Pro Patrimonio*. Familia Golescu a continuat tradiția de cărturari, fiind mereu interesată de politică, istorie, artă și arhitectură. În casă se întâlneau intelectuali din familii mari boierești, cu care Goleștii erau înrudiți: Racoviță, Rosetti, Manu, Ghica, Cretzulescu, Bălăceanu, Racotă, Filitti, Ferechide, Cantili, Brăescu, Cantacuzino.

Restaurare-conservarea casei Golescu

Casa Golescu din Câmpulung Muscel este o clădire istorică ce trezește admirația privitorului și dorința de a cerceta biografia oamenilor care au construit-o și tradiția culturală pe care aceștia o reprezentau. Monumentul prezintă valori arhitecturale, istorice, documentare, arheologice, economice, sociale, politice spirituale și simbolice. Primul impact este mereu emoționant deoarece monumentul istoric este un simbol al identității și continuității noastre culturale, parte din patrimoniul nostru. De la crearea sa, prin lunga ei existență, o clădire istorică are un mesaj artistic și uman.

Inginerul Vasile Golescu, a construit casa în anul 1909, după planurile arhitectului Constantin N. Simionescu. Casa și cantonul sunt construite în stil

https://biblioteca-digitala.ro

național românesc. Anexa este construită ca un canton-tip armonizându-se cu ansamblul. Vila, parter și etaj, avea funcțiunea de casă de vacanță, la Câmpulung, într-o regiune cunoscută pentru potențialul ei istoric și cultural, dar și pentru zona colinară în care este inserată. Casa este bine proporționată și decorată discret cu elemente din piatră de Albești, de cea mai bună calitate. Eleganța fiecărui detaliu contribuie la armonia ansamblului. Spre oraș, se deschide foișorul cu arce în acolade frânte (după modelul de la biserica Stavropoleos sau de la biserica „Colței" din București) susținute de coloane simple, din piatră, cu piedestalul integrat în balustradă. O loggia amplasată spre vest, are coloane cu caneluri spiralate și arce în plin cintru; alt mic balcon are arce în acoladă și stâlpi din lemn, ferestrele sunt decorate cu frânghii din piatră. Brâul este stilizat după modelul celui de la biserica Colței, ctitorie a stolnicului Mihai Cantacuzino.

Istoria familiei se regăsește în fiecare detaliu. Nimic ostentativ, un gust sigur, care reflectă cultura elevată proprietarilor și pe care îl regăsim în decorația interioară, în mobilier, și în obiecte.

Familia Golescu a locuit în casa până în anul 2002. Cu toate că nu au mai avut banii necesari pentru lucrările curente, de întreținere, casa și grădina au păstrat eleganța timpurilor trecute, orice intervenție fiind făcută cu bun gust (abajurul lămpilor era lucrat cu talent și pricepere, de doamna Irina Golescu. Domnișoarele Golescu au colecționat obiecte decorative artizanale și au ținut biblioteca la zi. În ciuda izolării impuse de regimul comunist, în casă viața intelectuală își urma cursul.

Pro Patrimonio a moștenit un ansamblu bine structurat, dar și biblioteca, scrisorile, mobilierul, obiectele din casă, mărturii istorice ale unui stil de viața, a simplității, eleganței și culturii transmise din generație în generație, în aceasta familie de mari boieri romani.

Se definește cu acest exemplu rolul clădirilor istorice în transmiterea unor gânduri, imaginare sau raționale, a memoriei înaintașilor, în toată autenticitatea lor spre viitor. De aceea am fost preocupați să punem în valoare semnificația elementelor care compun ansamblul istoric, respectând *spiritul locului* și evitând noile intervenții, pentru a nu rupe continuitatea spațială. Proiectul a avut ca obiectiv consolidarea casei și conservarea ei.

Prof. Dr. ing. Mircea Crișan a detectat sursele care au cauzat degradările peretelui nordic și anume infiltrațiile de apă de pe deal. S-au eliminat aceste cauze prin realizarea unui dren perimetral și prin desființarea unui rezervor construit lângă casă. Zidăria dinspre nord a fost consolidată.

S-a introdus încălzirea prin centrală termică, păstrând însă sobele, care au valoare decorativă. Împrejmuirea a fost restaurată după modelul din situ.

https://biblioteca-digitala.ro

S-a păstrat configurația planimetrică intactă, revenind numai la unele deschideri, existente inițial, dar astupate în timp.

S-au conservat, în toate încăperile, finisajele originare, pardoseli din duşumele şi mozaic turnat în dependințe.

S-au restaurat ferestrele, uşile şi feroneria.

În baia principală s-au menținut cada şi dulapurile.

În restaurarea interioarelor, demersul nostru a fost emoționant şi interesant, pentru că nu a fost vorba numai de o restaurare a mobilierului şi a obiectelor, ci şi încercarea de a înțelege gustul celor care le-au dispus, importanța lor în viața proprietarilor, descoperirea elementelor care confereau autenticitate arhitecturii casei, cum se desfăşura viața în acele încăperi, şi mijloacele de a o reda contemporanilor.

Restaurarea interioarelor s-a bazat, după cum sublinia doamna D-Assay, pe respectul față de obiectele existente şi consistența istorică a locului, au călăuzit pe restauratorii interioarelor, în ideea restituirii unui mod de viața din trecut.

A fost o intensă activitate de conservare a fiecărui element în parte, în ideea de a reveni, după terminarea lucrărilor, la atmosfera găsită inițial în casă.

Mobilierul a fost restaurat de un restaurator atestat, salvând astfel multiple piese aflate în stadii avansate de degradare. Dintre piesele restaurate merită a fi menționate următoarele: bufet francez, din regiunea Lorena, cu elemente de alamă; mobilier *Art nouveau* de sufragerie, dulap având la parter motive decorative vegetale (lalele); pat şi dulap de lemn, de culoare deschisă, în stil *Secession vienez*, asemănător ce cele de la Pelişor şi Economat (Sinaia); masa jigogne; mobilier moştenit de la familia Golescu, *secretaire* şi consolă lucrate la Viena, în 1835; perdele cu vapoare Romanex De Boussac, model Caraibes, de Pierre Jean Clair; dulap acajou, din Cuba, bufet stil Napoleon III, console stil Biedermeier, obiecte din ceramică tradițională; covoare diverse; icoana Fecioarei Maria (stil Kazan), ferecată argint, moştenită de la bunica. Lista cărților înfățişează o bibliotecă multi-lingvistică; se adaugă operele cu caracter tehnic, adăugate de inginerul Vasile Golescu (legate de horticultură, păduri, soluri) cel care a conceput grădina ce înconjoară casa.

Pro Patrimonio a avut în vedere restaurarea acestui patrimoniu, să militeze pentru protejarea lui, să sensibilizeze societatea civilă de importanța lui istorică şi artistică, la toate nivelurile, să organizeze reabilitarea lui, să-l prezinte publicului european şi să-l insereze într-un circuit economic şi cultural dinamic.

În casă se vor organiza conferințe, cursuri de formare a cadrelor pentru diverse societăți. De asemenea, materialul recuperat poate sa fie studiat şi analizat de cercetători şi studenți, istorici sau artişti plastici, decoratori sau specialişti în istoria costumului, sau a artelor decorative.

https://biblioteca-digitala.ro

În parc, elevii și studenții pot avea activități interactive, legate de patrimoniu. Pentru gradină s-au studiat soluții în parteneriat cu Facultatea de Arhitectură „Ion Mincu", prin finanțare UNESCO. Până în prezent s-au executat lucrări de întreținere fără a se modifica conceptul inițial.

Restaurarea grădinii casei Golescu

Inginerul Vasile Golescu, absolvent al Școlii „Eaux et Forêt" din Franța, a transformat o coastă sălbatică într-un ansamblu arhitectural și peisager deosebit. Casa Golescu a fost gândită ca o casă de vacanță, dedicată lui Ștefan Golescu, fiul său mort în Primul Război Mondial, care a dat și numele străzii pe care se află vila, numită și „Vila Ștefan", după cum am arătat. Puțin după finalizarea casei și grădinii, Vasile Golescu a decedat lăsând în urma sa un patrimoniu peisajer și arhitectural remarcabil și unic, prin terasele, plantațiile sale, aleele din piatră de râu.

În perioada comunistă, lipsa posibilităților financiare necesare întreținerii au avut ca efect „transformarea" temporară a parcului într-o pădure, care, în 2001, devenise aproape impenetrabilă.

În anul 2002 am descoperit o grădină sălbatică, misterioasă, uitată, impenetrabilă, în care plantațiile remarcabile de altădată (specii rare), aclimatizate se pierduseră în mijlocul unei vegetații spontane. De asemenea, am intrat într-o casă plină de amintiri, de obiecte minunate. Ambianța locului era desprinsă parcă dintr-un roman de epocă, degradată, dar rafinată, rară. Singurul document de arhiva legat de gradină este o listă manuscrisă a domnului Golescu, în care enumera „arbori, arbuști, flori care am plantat în gradină", o informație extrem de utilă pentru renovarea și înțelegerea spiritului în care a fost concepută pe atunci această grădina/parc; un adevărat teren de experimentare și aclimatizare.

Terasele/scările sunt monumentale, spațioase, luminoase, cu perspective generoase asupra vilei și peisajului: orașul Câmpulung, munții... Au fost realizate cu zidărie din Piatră de Albești, fără mortar. Fiecare piatră a fost cioplită cu mare precizie, pentru a putea realiza și asambla zidurile și scările pe care le vedem și astăzi după mai mult de 100 de ani.

Plantațiile: grădina a fost concepută ca un experiment în care au fost introduse specii rare ornamentale și silvice: *Magnolia, Acer, Duglas, Platanus, Liriodendron, Castanea sativa, Ginkgo biloba.* Astăzi, patrimoniul arboricol este în stare bună și prezintă un caracter monumental, cu arbori uriași, cu vârste de peste 110 ani...

Renovarea grădinii a scos la iveală istoria locului, istoria plantelor și modul lor de folosire în amenajările horticole. Dinamica vegetației a fost

https://biblioteca-digitala.ro

evidenţiată printr-o bio-diversitate „indigenă", care se amesteca cu speciile ornamentale. Am defrişat, am curăţit, am reparat zidăriile, în acela şi spirit, fără beton, fără agresiuni, cu diverse experienţe, ca de exemplu folosirea animalelor pentru defrişare, în grija de a reda viaţa acestui loc deosebit.

Restauration of the Garden of the Golescu Hause in Campulung Muscel

Before the Golescu sisters died in 2001 and 2002 they generously donated their property and its contents to the Pro Patrimonio Foundation. The Golescus, an old Wallachian family that dates back to the 15th century, are mentioned in chronicles as rich landed gentry and brave army commanders. In the 19th century members of the family distinguished themselves in politics. From the beginning, the family estates were in the Muscel area of Wallachia, around Goleşti, where the family's manor house, now a museum, still stands.

The mansion and its annex are situated in the foothills of the Southern Carpathians, on the edge of Câmpulung, with a view over the town and valley towards the east, south and west. It has a remarkable terraced garden near the house, with magnolias, tulip trees, pines, roses and wild flowers. The woodland garden north of the house turns into a forest.

The mansion and the annex were in a reasonable condition when Pro Patrimonio took possession of them, because during the 45 years of Communism, the Golescu sisters, daughters of Vasile Golescu, dendrologist and silviculturist who not only built the house in 1910 (architect: Constantin N. Simionescu) but also laid out and planted the 7 acre garden, where allowed to go on living there, and were able to carry out some basic maintenance.

The Golescu mansion, or Stefan mansion, in the memory of Vasile's son who was killed in World War I, is part of Romania's cultural heritage and a 'listed' site. It was built at a time when National Romantic movements were taking place all over Europe. It is a good example of the neo-Romanian architectural style with carved stone window surrounds and stringcourses, a well-proportioned loggia and modestly decorated and harmonious arches.

Originally the restoration of the property was to serve a multifold purpose. It was to be a Golescu memorial house, displaying the rich and varied contents that formed such an important part of the donation. The result of the 5 year-restoration is a Golescu memorial house, with most of the furniture restored, and a comfortable guesthouse with 5 bedrooms and three bathrooms. The restoration work started in 2003 with the renewal of the original timber fence and gate at the bottom of the garden. Psychologically important, this work was immediately noticed and commented on

https://biblioteca-digitala.ro

appreciatively by the local people. Also in 2003, the scaffolding was erected to repair the side and front façades. In 2004 a gas central heating system was installed in the house. A new fence erected, surrounding and protecting the property. In 2005 the electrical, water, sanitary and heating installations, started in 2004, were completed. In 2006 the restoration of the upper floor of the annex was completed. At the back of the main house drains were laid for the rainwater running down the garden terraces to be directed sideways and around the building. The rear wall, which had been destabilised by the infiltration of rainwater, had to be consolidated and repainted. Also for better drainage, the whole house surrounded by a perimetral strip of pebbles. The floor structure over the drawing-room (salon) was strengthen by reinforcing the timber lintel over the opening between the two parts of the room with steel plates, and the ground floor as a whole was completed. Finally in 2008, a lightning conductor, so essential in an easy inflammable building, was triumphantly installed.

The conservative nature of the restoration work as a whole is well illustrated by the following decisions: to open up again the blocked-up doorway between the entrance hall and dining room, so re-opening an important axis; to re-open the central window in the back bedroom, so enlarging the view on the garden; to preserve original timber floor boards on the first floor despite their poor state, and improving them by sanding and tinting; to renew the floor finish in the service quarter and bathrooms in the original mosaic; to restore the old bathtub and re-use it; to adapt and re-use the wall cupboards in the kitchen and bathrooms.

It is extremely rare in Romania for a private house to have preserved its original furniture and furnishings. They survived the Communist period because the owners of the house, the Golescu sisters, were allowed to go on living in it. The donation of the property to Pro Patrimonio included the contents of the house which meant furniture, pictures, books, light fittings, soft furnishing and a large number of objets d'art. The furniture is predominantly Biedermeir, French Second Empire and Vienna Secession, and among the books there can be numbered the leading botanical and dendrological works of the time. The furniture was mostly in poor condition. Of the 75 pieces some 40 needed urgent attention. The furniture restorer, A. Puchianu of Moeciu Village, gave an estimate for each piece of furniture which varied between 50 and 400 euros and enabled patrons to 'adopt', in fact pay, for the restoration of a piece of furniture of their choice. Some 50 pieces have by now been restored and are back in the house, many of them in the same position in which the Golescu sisters had them.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

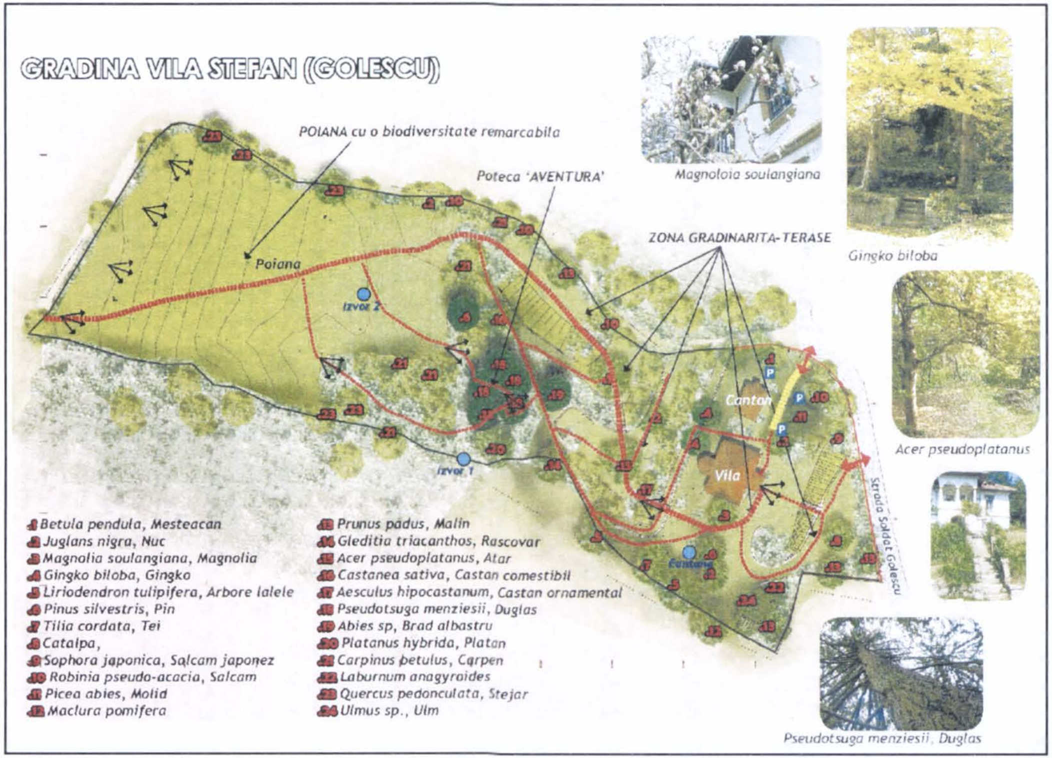

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Restaurarea decorației Hotelului Bulevard din București. Studiu de caz

Iulian Olteanu[1],
Gheorghe Niculescu[2],
Migdonia Georgescu[2],
Ana-Maria Vlad[3]

Grand Hotel du Boulevard din București a fost construit în sec. XIX și este una dintre clădirile reprezentative din centrul orașului, situată la intersecția a două importante artere de circulație.

De-a lungul timpului, clădirea a suferit mai multe intervenții de restaurare, ultima dintre ele la sfârșitul anilor '70 ai secolului trecut. După privatizare, s-a hotărât restaurarea întregului ansamblu, incluzând și decorațiile

Foto 1. Grand Hotel du Boulevard

[1] SC DUCT SRL, București.
[2] Institutul Național de Cercetare în Domeniul Conservării și Restaurării, București.
[3] Complexul Muzeal National „Moldova" Iași.

https://biblioteca-digitala.ro

interioare și exterioare. Decorația exterioară, executată inițial din teracotă și cuprinzând mai multe statui fixate pe fațadă, precum și o serie de brâuri decorative, la diverse înălțimi.

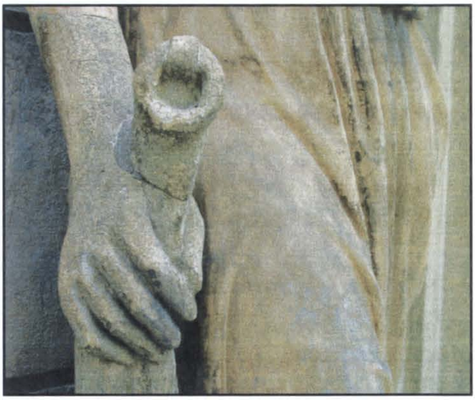

Foto 2 a, b. Intervenții anterioare

Foto 3a. Aspecte ale degradărilor

Foto 3b. Aspecte ale degradărilor

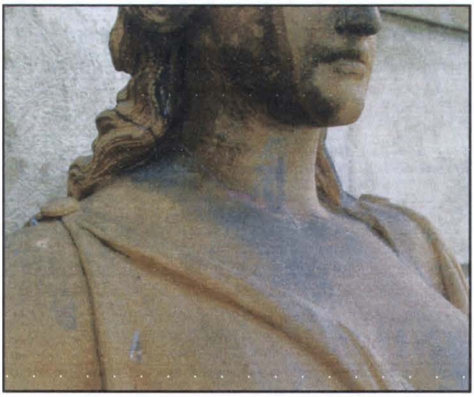

Foto 3c. Aspecte ale degradărilor

Foto 3d. Aspecte ale degradărilor

https://biblioteca-digitala.ro

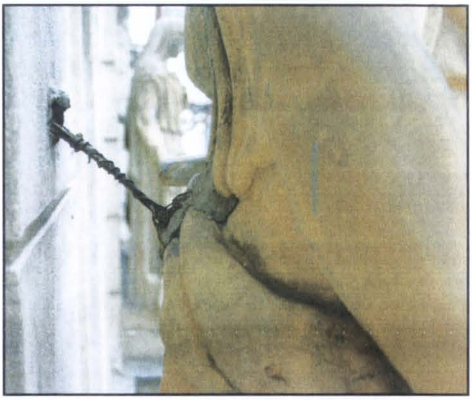

Foto 3e. Aspecte ale degradărilor

Foto 3f. Aspecte ale degradărilor

În cadrul intervențiilor anterioare, o parte din elemente au fost înlocuite prin executarea de replici din materiale diverse. Pentru identificarea rapidă a acestor materiale *in-situ* s-a aplicat tehnica fluorescenței de raze X cu un aparat portabil tip InnovX Systems Alpha Series, reușindu-se diferențierea între elementele originale, elementele executate din mortar sau din ciment.

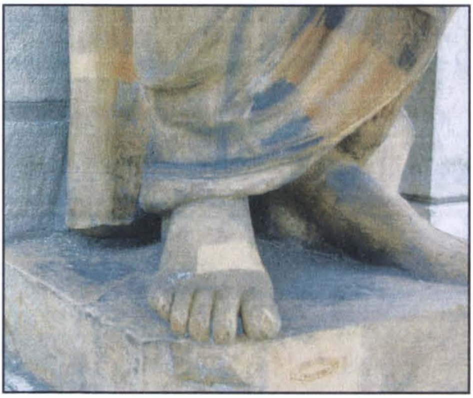

Foto 3g. Aspecte ale degradărilor

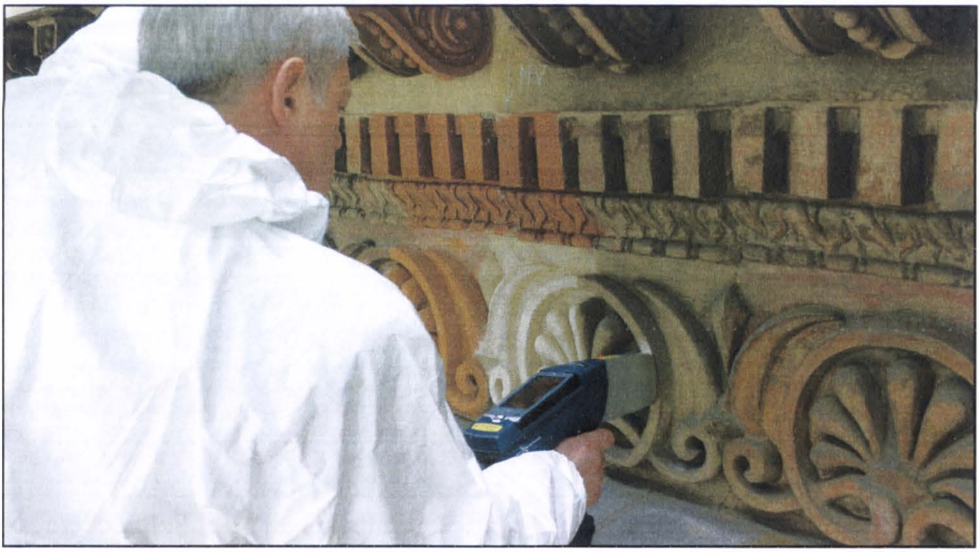

Foto 4a. Analize in-situ cu un aparat XRF portabil

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 4b. Analize in-situ cu un aparat XRF portabil

Foto 4c. Analize in-situ cu un aparat XRF portabil

Încă din perioada primei construcții, decorațiile din teracotă au fost acoperite cu o pictură ai căror pigmenți au fost identificați prin aceeași metodă nedistructivă.

Cunoașterea materialelor constituente permite personalizarea intervențiilor de restaurare pentru fiecare din grupurile de decorațiuni exterioare evidențiate. Ținându-se seama de plasarea hotelului într-o zonă foarte circulată, expusă poluanților de toate tipurile, s-a hotărât înlocuirea statuilor de pe fațadă cu copii, originalele fiind plasate în interior, constituind un mod de decorare inedit al holului de onoare.

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 5. Decorații din teracotă acoperite cu pictură

Foto 6a. Personalizarea intervențiilor de restaurare

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 6b. Personalizarea intervențiilor de restaurare

Foto 6c. Personalizarea intervențiilor de restaurare

https://biblioteca-digitala.ro

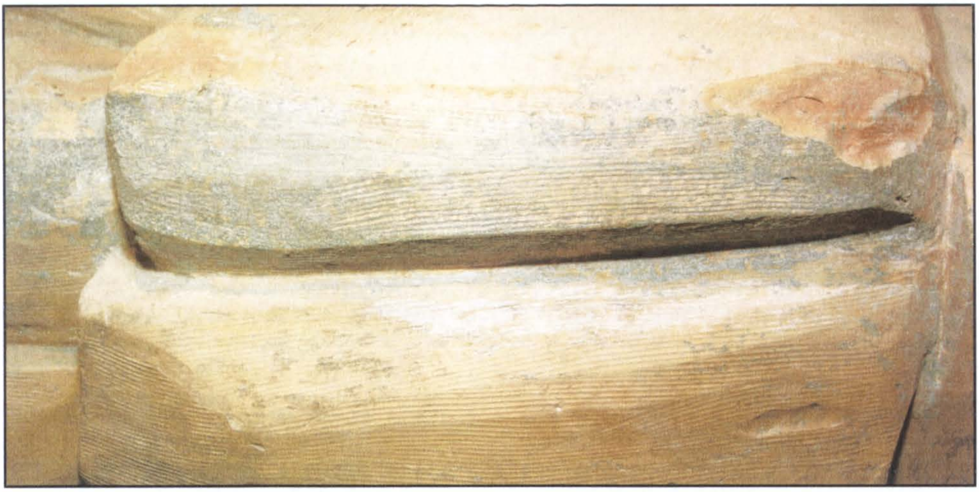

Foto 6d. Personalizarea intervențiilor de restaurare

Prin aceeași metodă nedistructivă (fluorescență de raze X) coroborată și cu FTIR, în cazurile în care s-a putut face prelevare de probă, au fost identificați pigmenții utilizați în decorațiile interioare de stuco-marmură. Aceasta a permis refacerea zonelor degradate, de-a lungul timpului, într-o tehnică foarte apropiată de cea originală.

The Restoration of the Ornaments of Boulevard Hotel – Bucharest. A Case Study

The Grand Hotel Boulevard – Bucharest, erected in the 19th century, is one of the representative building in the downtown, located at the crossing of two important main roads.

In the course of time, the building was subject to many restorations, the last one at the end of the 1970s.

After becoming a private property, there was decided the restoration of the whole compound, including the interior and exterior ornaments. The exterior adornments, initially made of terracotta, consisted in statues fixed on the façade, and a series of decorative strips, placed at various heights.

With the occasion of prior restorations, some elements were replaced with replicas of different materials. In order to identify these materials in situ, *we applied a μ-XRF portable equipment InnovX Systems Alpha Series Type. The analyses were successful in making the difference between terracotta, plaster and cement elements.*

The same nondestructive method was used for the identification of pigments in the original painting coating of the terracotta elements.

https://biblioteca-digitala.ro

The knowledge of constitutive materials allows the differentiation of restoration interventions for each group of decorative elements.

Taking into consideration the hotel location in a highly polluted area, it was decided to replace the statues with replicas, while the originals will be placed in the entrance hall.

Foto 7a. Identificarea pigmenților

https://biblioteca-digitala.ro

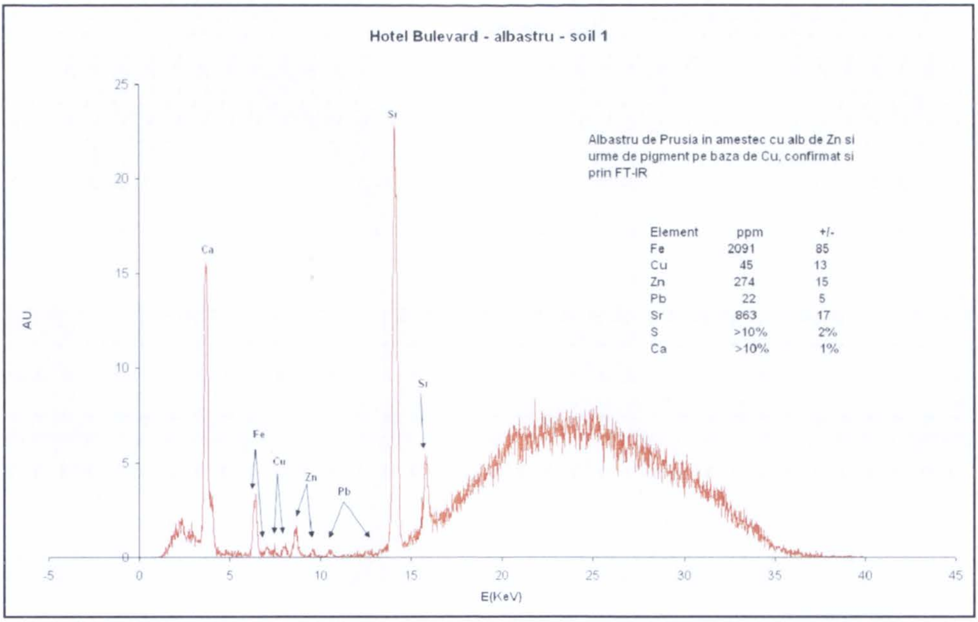

Foto 7b. Identificarea pigmenților

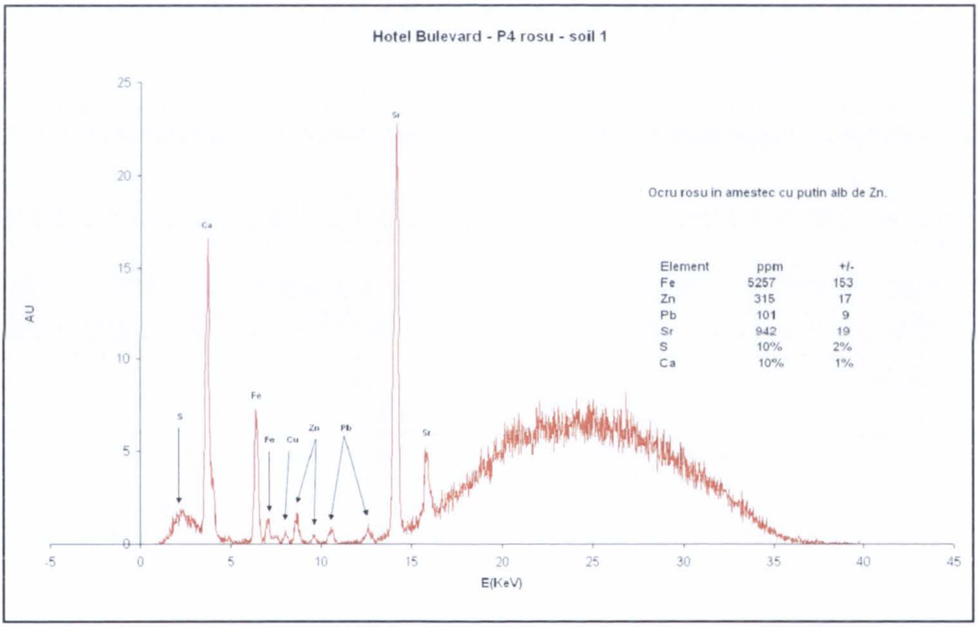

Foto 7c. Identificarea pigmenților

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 8. Realizarea panourilor de stucco-marmură

Foto 9. Montarea panourilor de stucco-marmură

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 10. Cele patru statui după restaurare

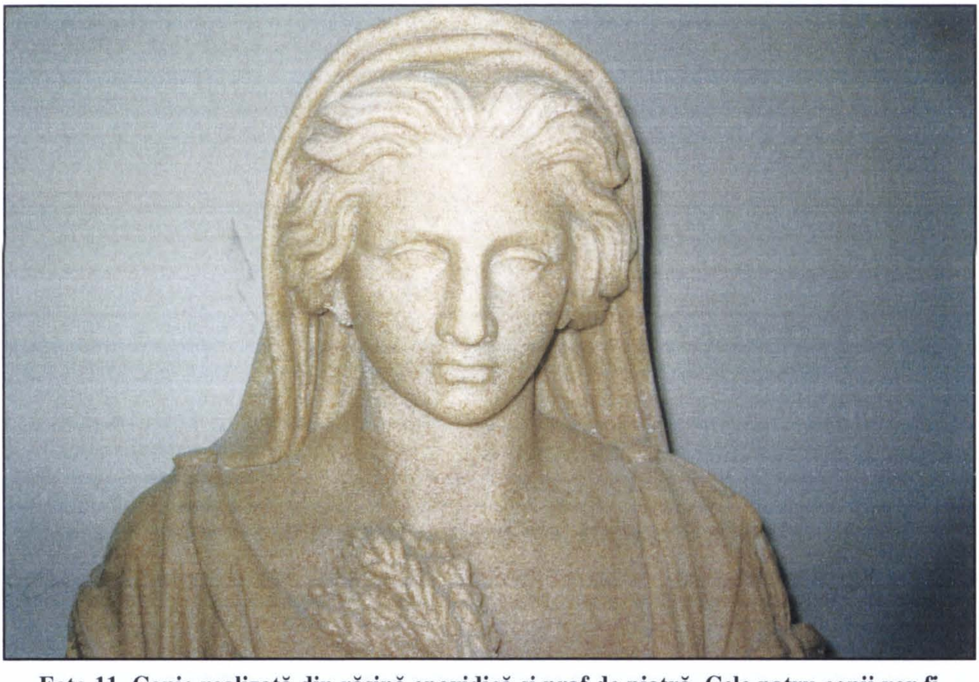

Foto 11. Copie realizată din rășină epoxidică și praf de piatră. Cele patru copii vor fi amplasate la exterior și colorate în alb, așa cum au fost inițial originalele.

https://biblioteca-digitala.ro

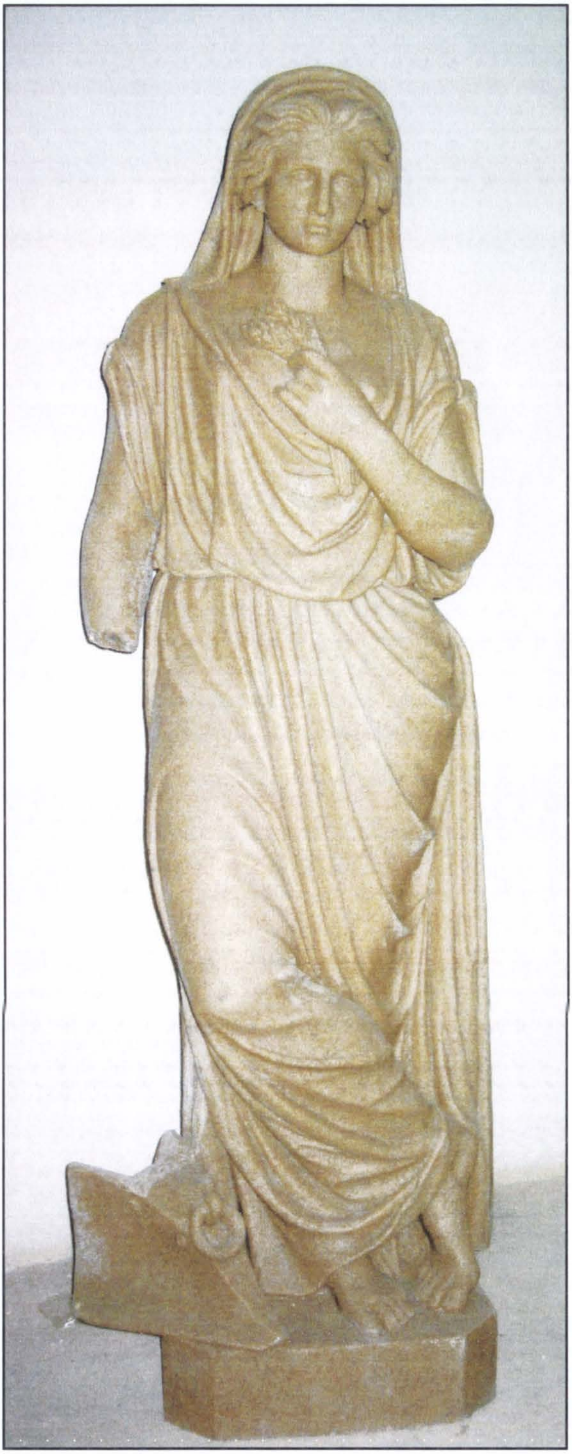

Foto 11 – vedere de ansamblu

https://biblioteca-digitala.ro

Biserica ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului" din Feredeni, (comuna Deleni, jud. Iași)

Ioan Sasu

1. Investigații

Pentru analizarea bisericii au fost întreprinse cercetări istorice, bibliografice, cartografice și de arhitectură. Cercetarea de arhitectură a impus studiul la fața locului, inclusiv decapări de tencuială pe anumite zone, în scopul descifrării unor probleme legate de etapele de construire ale bisericii. Decapările și sondajele au oferit noi informații, privitor la etapele de construire și intervenții efectuate în timp la monument. S-au analizat releveul cu situația existentă întocmit de șeful de proiect, în luna iunie 2008.

Pentru aceste cercetări s-au folosit ca surse principale lucrările menționate în bibliografia anexată. Informațiile culese din sursele menționate, corelate cu alte materiale bibliografice permit o sinteză a principalelor evenimente legate de evoluția bisericii „Adormirea Maicii Domnului" din satul Feredeni.

2. Cercetări istorice, bibliografice și de arhivă

Satul Feredeni, din Comuna Deleni, Județul Iași, se află plasat la aproximativ 10 km de orașul Hârlău, fiind se pare întemeiat la 1590 și plasat la acea dată în Ținutul Hârlăului, în timpul domniei lui Petru Șchiopul.

Biserica din satul Feredeni, comuna Deleni, având hramul „Adormirea Maicii Domnului" este înregistrată în lista Monumentelor istorice, actualizată în anul 2004, la nr. curent 1388, cod- IS-II-m-B-04159.01, având denumirea Biserica „Adormirea Maicii Domnului", sat Feredeni, com. Deleni, jud. Iași.

Amplasarea bisericii. Biserica „Adormirea Maicii Domnului" din satul Feredeni este amplasată în zona ansamblului curții boierești Crupenschi, toate amplasate în vatra satului. Monumentele din ansamblul fostei curți boierești sunt următoarele, conform *Listei monumentelor istorice*, actualizată în anul 2004:

- nr. curent 1387, cod IS-I-a-B-04158 – Ansamblul curții boierești Crupenschi, sat Feredeni, com. Deleni, jud. Iași, cu datare la sfârșitul secolului XVIII și refacere în secolul XIX.

- nr. curent 1388, cod IS-I-m-B-04159.01.01 – Biserica „Adormirea Maicii Domnului", sat Feredeni, com. Deleni, jud. Iași, cu datare în anul 1791.

-nr. curent 1389, cod IS-I-m-B-04159.02 – Ruine case, sat Feredeni, com. Deleni, jud. Iași, cu datare în secolele XVIII-XIX.

- nr. curent 1390, cod IS-I-m-B-04159.03 – Zid de incintă, sat Feredeni, com. Deleni, jud. Iași, cu datare în secolele XVIII-XIX.

https://biblioteca-digitala.ro

Amplasarea bisericii este în perimetrul administrativ al satului Feredeni, în mijlocul parcelei. Vizibilitatea bisericii este bună dinspre toate drumurile sătești ce trec prin zonă.

Biserica ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului" a fost ctitorită de boierul Iordache Krupenschi, în anul 1790, execuția fiind terminată în anul 1801, când s-a montat și catapeteasma. Familia Crupenschi, de origine poloneză a ridicat prin boierul Iordache Crupenschi (Krupenschi) „această biserică monumentală, cum nu se mai afla prin vecini". Fiul boierului, Grigorie Crupenschi, a dotat biserica cu candelabre, icoane, candele, evanghelii, executând apoi cele trei corpuri noi de clădire – pridvor 1, cripta și diaconiconul.

3. Cercetarea arhitecturală

3.1. Descrierea stării actuale a monumentului

Amplasamentul bisericii așa cum s-a arătat la punctul 2 – este în perimetrul administrativ al satului Feredeni. Biserica este concepută în plan trilobat, având absida altarului orientată spre est și două abside plasate la nord și sud. Dimensiunile exterioare ale bisericii sunt de 23,57 x 17,89 m, ce includ și extensiile cu pridvor, cripta familiei și diaconiconul, conform releveului executat în perioada iunie-iulie 2008. Împărțirea interioară este – pridvor 1 (extindere), pridvor 2, cripta familiei Crupenschi, pronaos-naos, altar, diaconicon.

- *Pridvorul 1* – este executat în aceeași perioadă cu celelalte două corpuri de clădire Diaconiconul și Cripta familiei, ctitor fiind Grigore Crupenschi fiul lui Iordache Crupenschi, probabil în prima jumătate a secolului XIX.

- *Clopotnița* – la care se accede pe o scară din piatră, ce deservește și accesul la tainiță plasată deasupra pridvorului 2. Deasupra tainiței se găsește camera clopotelor.

- *Pronaos-naos* – este de dimensiuni mari, suprafața fiind de 98,40 mp și este acoperit de un planșeu de lemn cu terminații rotunde, elementele structurale fiind dispuse transversal.

Din cercetarea la teren s-a constatat că structura planșeului inițial, ce era boltit s-a prăbușit, la o dată care nu se cunoaște.

- *Altarul* – având suprafața bine dimensionată în raport cu spațiul naos-pronaos, este prevăzut cu acces din diaconicon pe latura de sud a bisericii, fiind acoperit cu planșeu din lemn.

De remarcat poziționarea și mărimea ferestrelor bisericii, ele fiind dimensionate în conformitate cu mărimea spațiului comun naos – pronaos. Acoperișul bisericii este de tip șarpantă. Atât șarpanta, cât și astereala sunt executate din materiale (lemn de rășinoase) ce nu corespund normelor actuale, iar căpriorii din lemn rotund sunt amplasați la distanțe mari. Structura șarpantei nu este consolidată, nu are contrafișe, având dese îmbinări și petreceri.

https://biblioteca-digitala.ro

3.2. Cercetarea evoluției bisericii

Din materialele studiate (releveul actual, descrieri ale bisericii la începând cu anul 1905) și cercetarea directă, rezultă că biserica construită în anul 1791 nu a avut pridvorul 1, diaconiconul și cripta Familiei Crupenschi. În anul 1896 s-a zugrăvit biserica. Din această analiză rezultă că biserica a avut trei mari etape de execuție:

- 1791 – construirea bisericii, conform datelor din Lista DMI-2004, în *Monografia Parohiei Feredeni* de la începutul secolului XX, biserica este datată înainte de anul 1790.

În prima jumătate a secolului XIX bisericii existente i s-au adăugat noi compartimente:

1. Pridvor 1 (pe latura de nord)
2. Cripta familiei Crupenschi (pe latura de sud) legată funcțional de pridvor 2.
3. Diaconiconul (pe latura de sud) legat funcțional de altar.

Refacerea planșeului peste pronaos-naos s-a făcut la o dată pe care nu o cunoaștem, cu o structură din lemn de rășinoase.

3.3. Descrierea stării actuale a spațiului înconjurător. Amplasarea bisericii este în perimetrul administrativ al satului Feredeni, în mijlocul parcelei parohiale. Percepția bisericii este favorabilă dinspre toate drumurile sătești ce trec prin zonă. Plasarea bisericii în mijlocul parcelei, dimensiunile reduse ale construcțiilor învecinate și înălțimea turnului clopotniță, plasează biserica ca un reper urbanistic în zona satului Feredeni.

3.4. Arhitectura bisericii. Biserica face tranziția între formele de tradiție moldovenească și trăsăturile specifice clasicismului. Deși împărțirea interioară și volumetria este tratată conform cu tradițiile arhitecturale tradiționale având un plan dreptunghiular (pridvorul 1, pridvorul 2, pronaos-naos, absida altarului) executate posibil în prima jumătate a secolului XIX. La biserică a fost adăugat un turn clopotniță, care arată tendința de unificare și de monumentalizare a spațiului interior, adaptată la dimensiunile monumentului. Fațada este terminată cu o cornișă profilată și împărțită în panouri mari dreptunghiulare, corespunzătoare subîmpărțirii interioare a bisericii.

Bolțile sunt: în plin cintru la pridvor 2 (etapa I de execuție, aproximativ 1790-1791); bolți tip A'Vella – la cripta familiei Crupenschi, Pridvor 1 și Diaconicon (corespunzătoare etapei II de execuție – aproximativ mijlocul secolului al XIX-lea).

În jurul ferestrelor de la corpurile clădirii, executate în etapa a II-a, se găsesc rame profilate. Punerea în evidență a formelor arhitecturale sunt făcute cu mijloace simple, utilizate atât în compunerea spațiilor interioare, cât și

https://biblioteca-digitala.ro

exterioare. Este de remarcat că forma planului, concepția spațială și structurală, au continuat să fie gândite și realizate în spiritul și cu mijloacele tehnicii tradiționale locale, elementele clasice afectând doar fațadele. Pilaștrii foarte puțin scoși din planul bisericii și al celor trei corpuri de clădire alipite bisericii, formează la fațadă frontoane triunghiulare. Turnul clopotniță are două încăperi – Tainița plasată la etajul 1 și Camera clopotelor la etajul 2, plasate peste Pridvorul 2 de la Parter. În pronaos-naos se găsesc două sobe, executate, probabil, în prima etapă a bisericii.

În concluzie, decorația adecvată, folosită cu multă cumpătare, spațiile vaste, armonios proporționate, conferă arhitecturii bisericii un caracter umanist și totodată o impresie de monumentalitate, de sobrietate și echilibru.

4. Concluzii la cercetarea arhitecturală

Cercetarea directă a bisericii a furnizat informații referitoare la starea actuală a acesteia, stare ce poate fi considerată satisfăcătoare.

Prin studierea releveelor actuale, s-a pot determina etapele de execuție ale bisericii, starea actuală fiind cea rezultată în urma intervențiilor realizate în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Intervențiile făcute la biserică în decursul timpului au fost benefice, altele au fost făcute fără luarea unor măsuri suplimentare structurale (exemplu fiind execuția pridvorului fără legătură funcțională și volumetrică).

Comparația cu alte biserici construite în aceeași perioadă și fiind rezolvate în plan trilobat, duce la concluzia că acestea aveau elemente comune în compoziția fațadelor, amplasarea turnului clopotniță pe latura de vest deasupra intrării, dar rezolvări diferite în planul bisericii, având tendința de unificare a spațiului interior.

5. Bibliografie

5.1. Lucrări generale

Ionescu Grigore, *Istoria arhitecturii în România*, vol. II, București, 1965.

Idem, *Istoria arhitecturii pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982.

Curinschi Gheorghe, *Monumente de arhitectură din Iași*, București, 1967.

Stoicescu Nicolae, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974.

Ispir Mihai, *Clasicismul în arta românească*, București, 1984.

Mihăilescu-Gruiu Constantin, *Moldova 1359-1859. Spicuiri din istoria statului de sine stătător*, Gruparea culturală „Europa în România", 1998.

https://biblioteca-digitala.ro

5.2. Articole, studii, comunicări științifice, proiecte, studii

Biserica „Adormirea Maicii Domnului", în *Parohia Feredeni – Prezentare generală* – 2008, autor paroh preot Fotea Dănuț.

Monografie Parohia Feredeni, comuna Rădeni, nedatată, posibil primul deceniu al secolului al XX-lea, fără autori, paginile 126-128.

Proces verbal din 5 noiembrie 1945.

The Orthodox Church Celebrating „The Assumption of the Holy Mary". Feredeni Village, Deleni Commune, Iasi County

Feredeni village in Deleni Commune, Iasi County, is situated at approximately 10 km from the town of Hârlau. It was seemingly founded in 1590 and at that time, that is during the reign of Peter Schiopu (the Lame) it belonged to Hârlau district.

The church in Feredeni village, Deleni commune, celebrating the "Assumption of the Holy Mary", is included in the list of Historical Monuments, updated in 2004 – under number 1388, Cod-IS-II-m-B-04159.01, with the description Church of the "Dormition of the Holy Mary", Feredeni village, Deleni commune, Iasi county.

The church is located in the administrative perimeter of Feredeni village, and occupies a central position within its plot. The perception of the church is favorable from all village roads crossing the area. The Orthodox Church of "The Assumption of the Holy Mary" was built by boyar Iordache Krupenschi (Crupenschi), in 1790. The construction was completed in 1801, when the iconostasis was mounted.

The Crupenschi family, of Polish origin, raised, through the intermediary of boyar Iordache Crupenschi (Krupenschi), "this monumental church, unique in its region". The Boyar's son, Gregory Crupenschi, has endowed the church with candelabra, icons, votive lamps, Gospels, and then built the three new buildings – porch 1, the crypt and the diaconicum.

https://biblioteca-digitala.ro

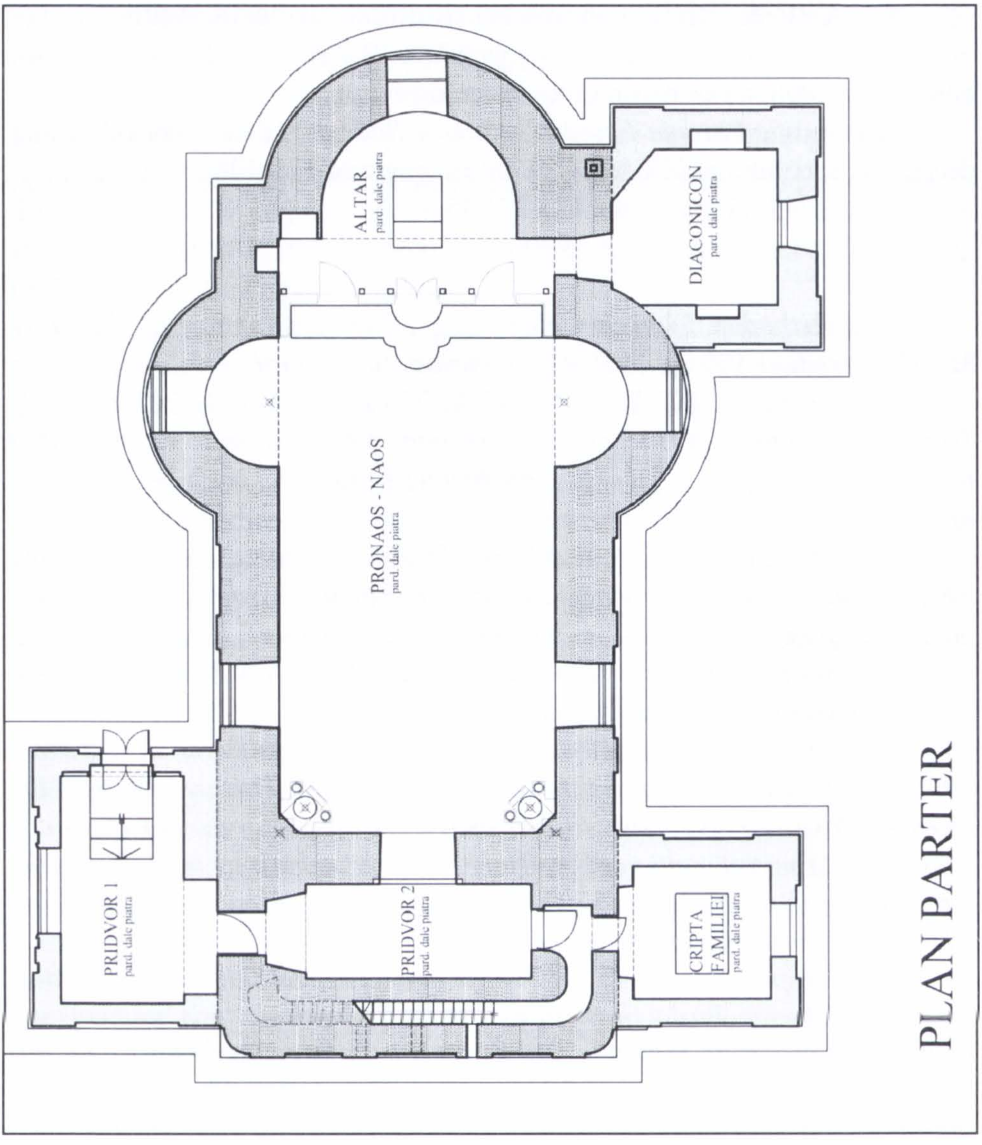

Biserica Deleni – plan parter

https://biblioteca-digitala.ro

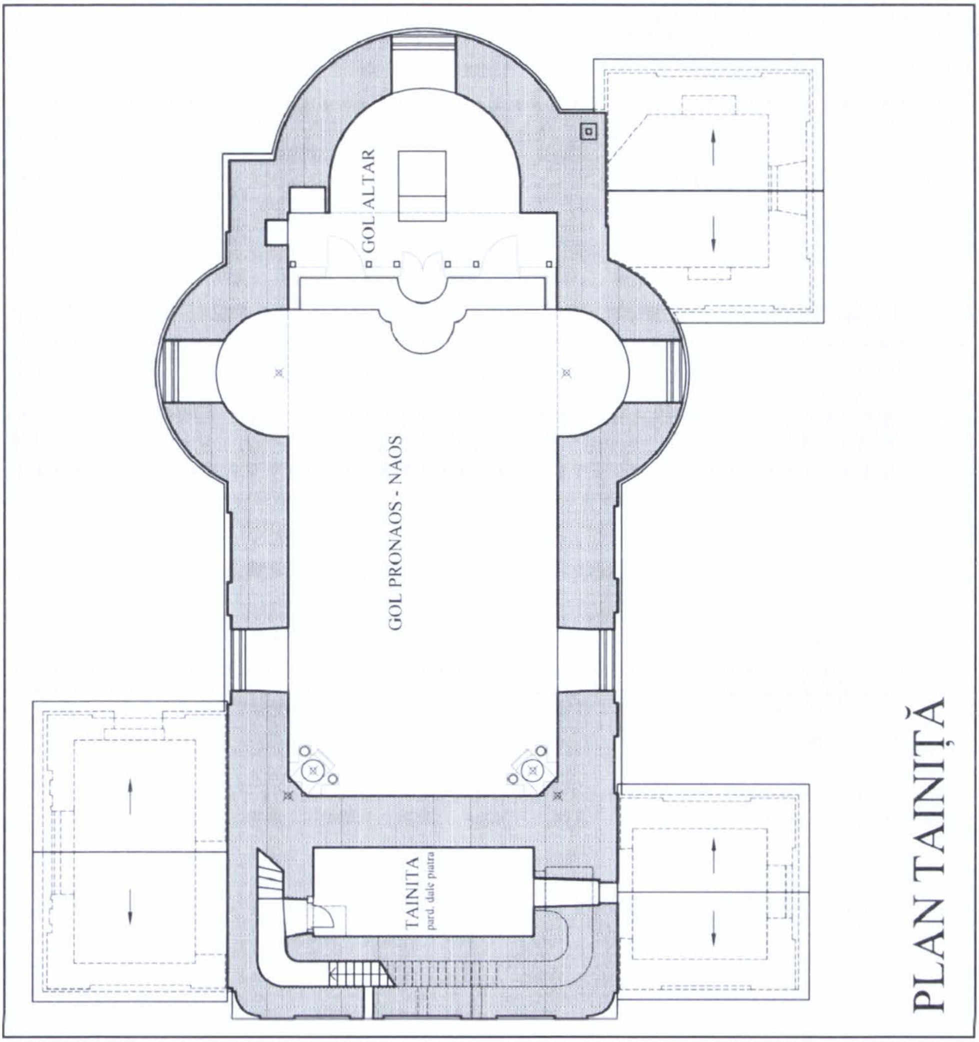

Biserica Deleni – plan tainiță

Biserica Feredeni –
vedere sobă pronaos biserică

Biserica Feredeni – vedere pridvor 2

Biserica Feredeni – vedere de ansamblu

https://biblioteca-digitala.ro

Biserica Feredeni – vedere naos

Biserica Feredeni – vedere nord-vest

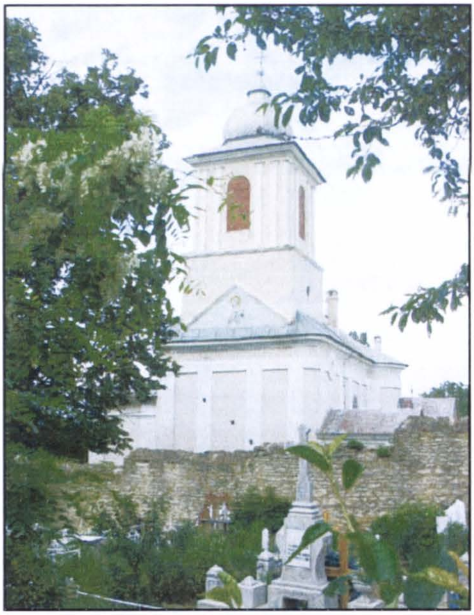

Biserica Feredeni – vedere ansamblu vest

https://biblioteca-digitala.ro

Biserica Feredeni – vedere intrare pronaos

Biserica Feredeni – vedere pod – boltă absidă prăbușită

https://biblioteca-digitala.ro

Biserica Feredeni – vedere ansamblu sud

Biserica Feredeni – vedere turlă sud-vest

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Conservarea pasivă în clădirile monument istoric: între deziderat și realitate

Ana Maria Vlad

Analiza și evaluarea riscurilor la care sunt expuse bunurile de patrimoniu identifică microclimatul ca factorul determinant în prezervarea patrimoniului cultural. Asigurarea unui climat favorabil conservării colecțiilor este o permanentă provocare pentru instituțiile muzeale din întreaga lume, normele stabilite pentru parametrii microclimatici constituind obiectul unor permanente dezbateri.

Există câteva „reguli" aparent simple ce ghidează activitatea în domeniul conservării preventive, urmărind asigurarea unui microclimat favorabil prezervării pieselor de patrimoniu:

- menținerea parametrilor de microclimat (umiditate, temperatură) în anumite limite, la o valoare cât mai constantă (cca.3 % variație permisă)
- asigurarea unei iluminări cu o radiație fără componentă UV, la o valoare a expunerii adecvată pentru categoria de piese
- asigurarea unei atmosfere lipsite de noxe chimice și particule

Specialiștii implicați în știința conservării au subliniat însă complexitatea acestui deziderat, cu referire în special la colecțiile găzduite în clădiri monument istoric. În acest caz se pune problema realizării unui compromis între cerințele impuse pentru prezervarea colecției, conservarea clădirii și asigurarea confortului uman pentru public și personal.

De multe ori cerințele menționate intră în conflict: dacă, de exemplu, temperaturile reduse sunt benefice pentru prezervarea colecțiilor (amintesc că o creștere a temperaturii de 10°C conduce la dublarea vitezei reacțiilor chimice de degradare), acestea contravin condițiilor de conservare pentru clădire, cât și confortului uman. De asemenea, o umiditatea ridicată, de cca. 70-80%, specifică multor clădiri monument cum sunt bisericile sau mănăstirile, cu efectele degradatoare pentru colecție, nu poate fi modificată fără intervenții radicale asupra clădirii, nepermise pentru un monument istoric.

În ceea ce privește standardele pentru un microclimat adecvat prezervării, în ultimul deceniu specialiștii în domeniul conservării au întreprins studii ample vizând redefinirea parametrilor optimi, pornind de la constatarea că actualele norme de umiditate relativă și temperatură au fost stabilite empiric și nu au o bază științifică.

https://biblioteca-digitala.ro

Actualele standarde au fost propuse ca urmare a observațiilor prilejuite de adăpostirea colecțiilor Galeriei Naționale a Angliei pe durata Celui de-al Doilea Război Mondial, între 1941 și 1945, în vechi cariere de ardezie, la un microclimat constant de 58% și 17°C, perioadă în care s-a constatat diminuarea sau chiar stoparea deteriorări colecției, spre deosebire de perioada de expunere în muzeu. Pornind de la această experiență s-au stabilit ca valori optime 50-60% pentru umiditatea relativă, așa numita zonă de siguranță, cu o fluctuație admisibilă de ±3% (Plenderleith). Aceste valori, recomandate pentru pictură, lemn policrom sau mobilier istoric, s-au dovedit inadecvate pentru colecții mixte, conținând, de exemplu, piese arheologice din fier sau bronz, caz în care o asemenea umiditate va conduce la reactivarea proceselor de coroziune.

Studiile întreprinse recent au scos în evidență dificultatea de a defini o valoare optimă a umidității relative pentru întreaga colecție, întrucât deteriorarea chimică este favorizată de un mediu cu umiditate relativă medie spre mare, în timp ce deteriorarea mecanică este preponderentă la umiditate scăzută, sub 25-30%.

Ca urmare a studiilor întreprinse s-au stabilit standardele prezentate în tabelul 1.

Tabel 1. **Valori optime ale RH pentru diferite tipuri de materiale**

Material	RH optim	Domeniu RH acceptabil	OOB
Metal arheologic (neferos)	≤35%	15-45%	
Metal arheologic (feros)	≤15%	0-40%	
Monede & Medalii	15%	15-40%	Depinde de produșii de coroziune și de patină, de gradul lor de stabilitate
Ceramica, piatră	20%	20-60%	Depinde de stabilitatea sărurilor incorporate
Specimene geologice - Pirite & Marcasite	30%	≤30-50%	Nu trebuie să depășească 50%RH
Specimene geologice – oase fosile	445% 444	40-55%	Nu trebuie să fie sub 40%RH

https://biblioteca-digitala.ro

Hârtie	45%	40-55%	Unii specialişti recomandă valori mai mici
Textile	50%	30-50%	Mătasea şi lâna – mai sensibile la umezeală decât bumbacul şi inul
Sticlă arheologică	50%	50 -55%	Control strict al fluctuaţiilor de RH
Mobilier intarsiat	50%	40%-65%	
Vase din lac	55%	50-60%	Specialiştii japonezi recomandă 70% RH
Fildeş, os (sculptat)	55%	50-60%	Necesită un control mai strict al fluctuaţiilor de RH
Piele	55%	45-60%	Variază în funcţie de modul de tanare
Pictură pe pânză	50%	40-55%	Unii cercetători sugerează că variaţiile de temperatură prezintă un risc mai mare ca fluctuaţiile de umiditate din cauza expansiunii termice diferite a straturilor picturale
Pictură pe lemn	50%	45-60%	Depinde caracteristicile lemnului utilizat
Lemn(pictat şi lăcuit)	50%	45-60%	
Plastic	40%	30-50%	Valori scăzute ale RH favorizează acumularea de praf datorită proprietăţilor electrostatice ale materialului
Pergament	55%	50-60%	Fluctuaţii mici admise din cauza higroscopicităţii mari a materialului
Piese istorice din metal	35%	15-55%	

https://biblioteca-digitala.ro

În domeniul conservării preventive există opinia, larg răspândită, că ar fi suficient să se regleze temperatura pentru a corecta valorile prea mici sau prea mari ale RH. În țările cu climat continental există practic două perioade: perioada rece, caracterizată prin umiditate scăzută, și perioada caldă, cu umiditate relativă mai ridicată. În funcție de particularitățile clădirii (grosimea zidurilor, izolarea termică, locația, orientarea) aceste perioade se regăsesc în microclimatul unei clădiri cu încălzire centrală – un anotimp rece, cu umiditate relativă între 20 și 30%, la o temperatură de 17-20°C, și un anotimp cald, cu valori ale umidității relative depășind 50%. Pentru lăcașuri de cult cu încălzire intermitentă umiditatea poate fi ridicată pe tot parcursul anului, atingând uneori chiar 80-90% vara.

În primul caz umiditatea relativă nu poate fi corectată prin scăderea temperaturii, deoarece o diminuare de cca. 10°C a temperaturii nu rezolvă deficitul de umiditate, iar o temperatură sub 10°C nu este acceptabilă pentru confortul uman și are consecințe nefaste asupra conservării clădirii. În anotimpul cald creșterea temperaturii pentru corectarea umidității excesive este evident exclusă.

Această modalitate de abordare a microclimatului, luând în calcul doar corelația dintre umiditatea relativă și temperatură, simplifică excesiv problema, neținând cont de un factor esențial – cantitatea de vapori de apă din atmosfera muzeului, definită prin punctul de rouă, parametru ce reprezintă temperatura la care vaporii de apă existenți se condensează. Acest parametru este crucial în identificarea cauzelor unor valori excesive sau reduse ale RH și ne poate îndruma în direcția măsurilor necesare pentru corectarea microclimatului.

Un alt factor, adesea ignorat, este contribuția clădirii, colecției și publicului la umiditatea ambientală. Astfel, creșterea temperaturii într-o clădire cu igrasie va avea ca urmare creșterea umidității, la fel introducerea unui grup numeros de vizitatori. În schimb o clădire cu ziduri masive, adăpostind o colecție constituită preponderent din material organic (mobilier, carte) prezintă o mare inerție termică și hidrică, contribuind la palierea fluctuațiilor mari și bruște de microclimat.

În practică, în țările cu climat rece este dificil de menținut umiditatea relativă la un nivel constant de 50% pe tot parcursul anului. Recurgerea la instalații complexe de condiționare a atmosferei (sisteme ce reglează umiditatea la un nivel constant cu ajutorul unui higrostat) este costisitoare, ținând cont că ar trebui să funcționeze fără întrerupere pe tot parcursul anului. Mai mult, creșterea valorii umidității relative pe timp de iarnă la 50% presupune introducerea de vapori de apă în atmosfera clădirii, cu consecința creșterea punctului de rouă. În funcție de izolarea termică a clădirii, de orientare, de temperatura exterioară, creșterea umidității absolute poate conduce la apariția

https://biblioteca-digitala.ro

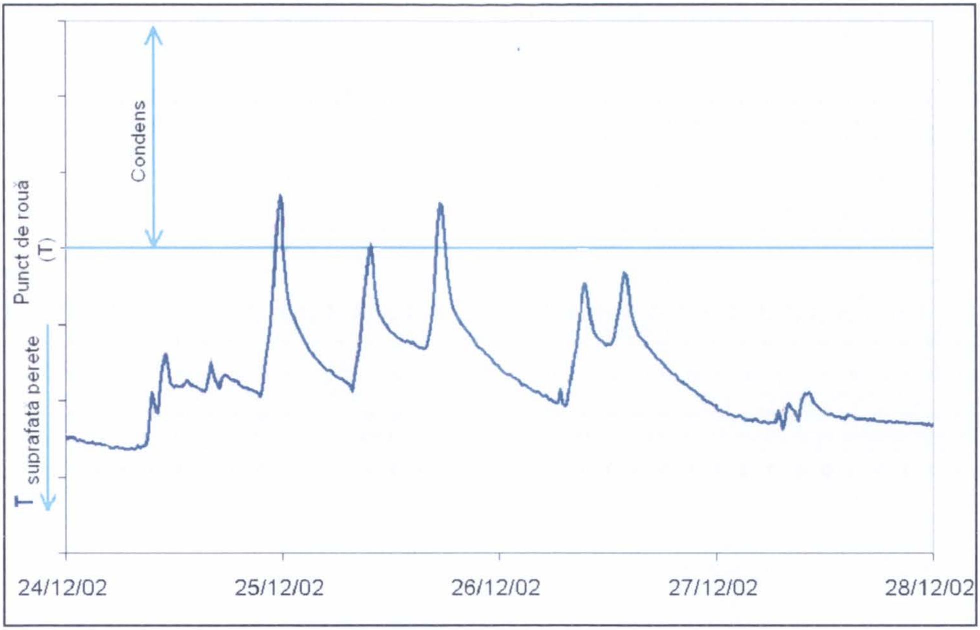

Fig. 1 – Apariția condensului la variații de temperatură

condesului în acele zone ale pereților unde temperatura atinge valori inferioare punctului de rouă (Fig.1).

Pentru evitarea condensului conservatorii din Statele Unite și Canada au acceptat ca limită minimă a umidității relative pentru perioada rece o valoare de 25-30% pentru colecții organice mixte, întrucât cercetări recente au demonstrat că presupusul pericol al fragilizării materialelor organice sub 40% RH nu are bază reală.

În ceea ce privește domeniul de fluctuație admis, valoarea avansată, de ±3%, se referă doar la obiecte organice delicate (picturi vechi pe panou de lemn). Menținerea unui domeniu atât de restrâns de variație a umidității relative este costisitoare și nepractică, chiar imposibilă, dacă luăm în considerare faptul că metodele standard de monitorizare a RH au un grad de incertitudine mai mare.

În plus, trebuie amintit că într-un spațiu cu o circulație redusă a aerului apare o stratificare importantă, cu variații semnificative de temperatură și umiditate pe verticală (Fig.2,3), deci valorile înregistrate de aparatura de monitorizare nu sunt reprezentative pentru toată încăperea.

Studiile efectuate de o echipă de cercetători de la Canadian Conservation Institute au condus la următoarele rezultate:

Pentru piese organice aclimatizate într-un domeniu mediu de umiditate relativă (45-55%):

https://biblioteca-digitala.ro

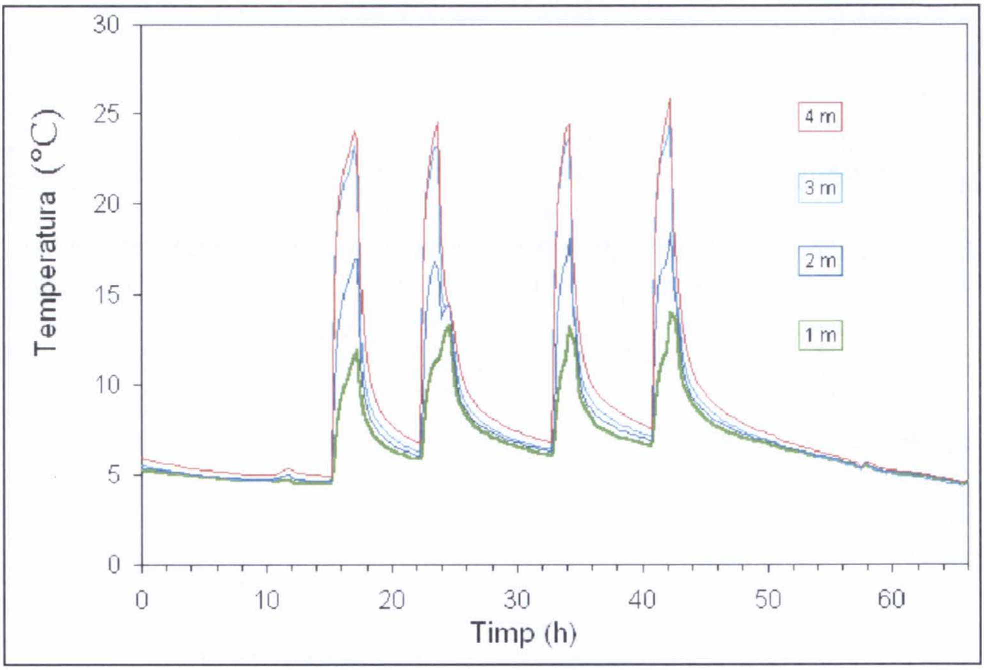

Fig. 2 – Variația temperaturii pe verticală

- o fluctuație de ±10% în jurul valorii medii prezintă riscuri minime de deteriorare mecanică pentru aproape toate materialele organice (inclusiv pictură și mobilier)

- o fluctuație de ±15% prezintă un risc mic pentru majoritatea materialelor organice, cu excepția anumitor obiecte organice compozite

- o fluctuație de ±20% este periculoasă pentru obiecte organice compozite

- o fluctuație de ±40% este destructivă pentru majoritatea obiectelor organice, dacă valorile extreme persistă suficient timp pentru ca obiectul să reacționeze

Concluzia este că domeniul admisibil de fluctuație al umidității relative pentru un obiect aclimatizat la umidități extreme este foarte mic(±3%), în timp ce pentru obiectele aclimatizate la umiditate medie (45-55%) este considerabil mai mare.

În general, pentru colecțiile mixte, variații în domeniul 30-60% nu produc deteriorări mecanice. Deoarece stabilitatea chimică pe termen lung este asigurată în condiții de microclimat mai rece și mai uscat, menținerea unei atmosfere mai reci și mai uscate în anotimpul rece poate compensa efectele degradatoare ale unui microclimat mai cald și mai umed pe timp de vară.

Muzeul Smithonian, de exemplu, a adoptat ca norme de microclimat valori de 45±8% pentru umiditate relativă și 21±2°C pentru temperatură.

https://biblioteca-digitala.ro

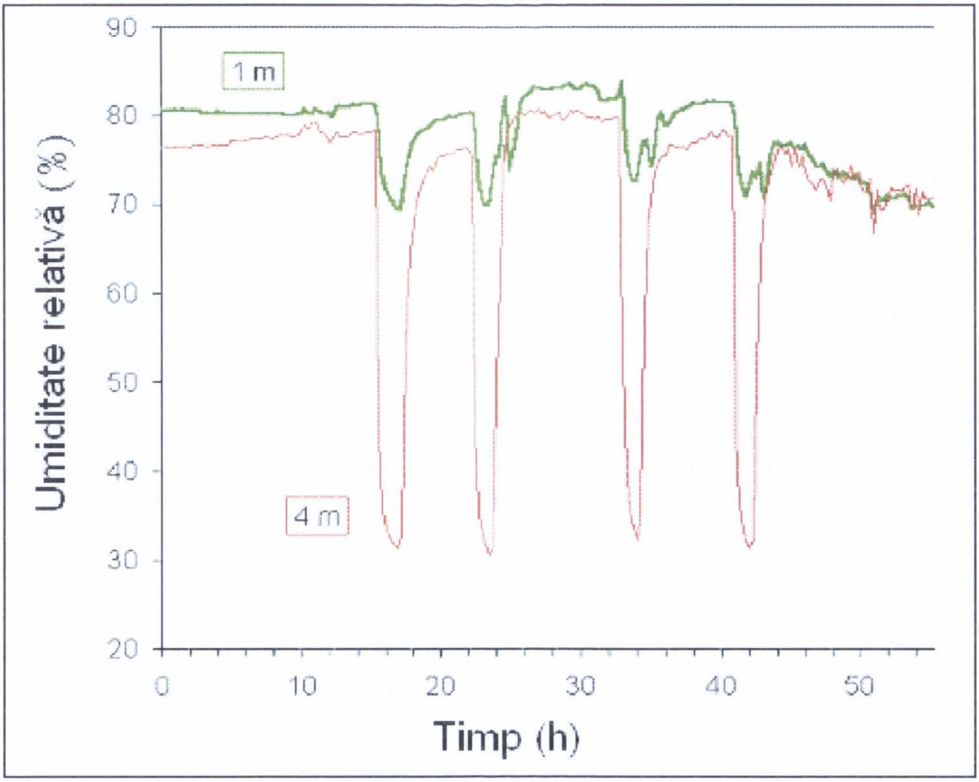

Fig. 3 – Variația umidității relative pe verticală

Pentru clădirile monument, în special biserici, un proiect internațional a lansat conceptul de conservare pasivă, ce exploatează benefic proprietățile de inerție termică și hidrică ale clădirii și colecției, cu mici modificări localizate ale regimului microclimatic.

Conceptul de conservare pasiva implică implementarea unui sistem economic de reglare a microclimatului, ținând cont de caracteristicile intrinseci ale clădirii, ca și de istoricul ambientului în monument. Istoricul climatic al pieselor este un parametru important în stabilirea unui microclimat optim. Patrimoniul dintr-o clădire monument a intrat în echilibru cu ambientul, iar o modificare drastică a microclimatului preexistent în sensul normelor actuale poate avea consecințe dezastruoase asupra prezervării operelor de artă existente în monument, după cum s-a putut constata ca urmare a introducerii unui sistem de încălzire centrală în anumite biserici monument istoric.

Stabilirea unei strategii de monitorizare și diminuare a riscurilor la care este supusă colecția și clădirea care o găzduiește în ceea ce privește microclimatul presupune constituirea unei echipe multidisciplinare, cu rolul de a identifica și evalua cauzele și de a stabili responsabilități în domeniul prezervării colecțiilor.

https://biblioteca-digitala.ro

References

1. Camuffo D., *Microclimate for Cultural Heritage*, Elsevier, Amsterdam, 1998.
2. Brown J.P. & Rose W.B. (1996) *Humidity and moisture in historic buildings: the origin of building and object conservation*, ATP Bulletin, 27/3, p. 12-24.
3. Erhardt D., Tumosa C.S. , Mecklenburg M.F. (2007) *Applying science to the question of museums climate*, in *Museum microclimates*, T. Padfield & K. Borchersen (eds.), National Museum of Denmark, p. 11-16.
4. Padfield T., Larsen P.K., Jensen L.A., Ryhl-Svendsen, M., (2007), *The potential and limits for passive air conditioning of museums, stores and archives*, in *Museum microclimates*, T. Padfield & K. Borchersen (eds.), National Museum of Denmark, p. 191-197.
5. Larsen P.K., (2007), *Climate control in Danish Churches*, in *Museum microclimates*, T. Padfield & K. Borchersen (eds.), National Museum of Denmark, p. 167-173.
6. Brantasz L., Camuffo D., Kozlowski R., (2007), *Target microclimate for the preservation derived rfom past indoor conditions*, in *Museum microclimates*, T.Padfield&K.Borchersen(eds.), National Museum of Denmark, p. 129-133.
7. Brokerhof A.W., (2007), *Applying the outcome of climate research in collection risk management*, in *Museum microclimates*, T. Padfield & K. Borchersen (eds.), National Museum of Denmark, p. 115-119.

Passive Conservation in Historical Buildings: Between Goal and Reality

The preservation of museum collections located in historical buildings is subject to a long-term debate.

The maintenance of storage conditions to pre-established parameters has to be correlated with the constraints imposed by the exterior environment or historical building regulations and the cost of implementation.

Recently the standards for an appropriate microclimate have been reviewed taking into account scientifically based studies on this subject rather than the empirically determined parameters for relative humidity and temperature.

https://biblioteca-digitala.ro

Similitudini ale repertoriului decorativ în arhitectura eclectică din Europa între 1860 și 1914. Studiu de caz: Viena și București

Johannes Weber,
Mirela Weber

Orice temă legată de ornament, pentru un arhitect modern, este aparent un compromis și un rabat de la cele mai simple și mai clare precepte ale arhitecturii moderne: „Ornamentul este o risipă (de muncă, de sănătate de aceea, de material și de capital)", declara Adolf Loos în 1908 și – în ciuda curentului postmodernist – noi suntem cu toții urmașii săi, în gândire, în atitudine artistică, în gust.

Ornamentul, în arhitectura de la jumătatea secolului al XIX-lea și până la începutul primului razboi mondial, este un capitol încă și mai stânjenitor pentru arhitectul modern: urmare a curentelor „noi" (neo-gotic, neo-renaștere, neo-clasicism, neo-baroc etc) – situate sub cupola eclectismului și a istorismului în arhitectură, asimilabile Academiei și „lipsei sale de inspirație și de forță creatoare" (pecetea epocii în conștiința profesională de aproape 100 de ani) – este trecut cu vederea în majoritatea tratatelor moderne de arhitectură și este, cel mai adesea, rapid acoperit dacă nu înlăturat pur și simplu în practica de renovare a fațadelor de cel puțin 70 de ani.

Simplificare, esențializare (pentru înlăturare) sau menținere, dar arareori prin curățare și restaurare, ci acoperire cu noi straturi de culoare, cu materiale moderne (compromis, dar minimal, atât în sensul costurilor cât și al duratei) sunt cele două atitudini cu privire la subiectul în speță.

Denumită „die Entstuckung", operațiunea de curățare a fațadelor a început înainte de primul război mondial și a fost influențată de cercurile de intelectuali din jurul Adolf Loos, Hermann Muthesius și Paul Schultze-Naumburg, în preajma anului 1900: o critică masivă a practicii decorării cu elemente produse industrial, în forme gotice, renascentiste, baroc, rococo sau clasiciste. Argumentația, însoțită de elemente morale, prezintă și duplicitatea artistică ce asociază uneia și aceleiași fațade elemente decorative provenite din stiluri/izvoare diferite).

https://biblioteca-digitala.ro

Urbanismul european de la mijlocul secolului al XIX-lea până la începutul primului război mondial

Şi totuşi, o privire atentă şi concentrată asupra epocii şi formelor sale de manifestare, scoate la iveală o complexitate a dezvoltării şi un dramatism al evoluţiei nu suficient de cunoscut. A doua jumătate a secolului al XIX-lea este, în întreaga Europă, timpul unor răvăşitoare prefaceri. Bătălia pentru Barcelona şi sacrificarea (apostolică) a lui Ildefons Cerdà, bătălia pentru Paris şi impunerea modelului haussmannian, modificarea structurii urbanistice a Vienei, reglementările şi reorganizarea Bucureştilor sub impulsul monarhiei şi a deschiderii societăţii româneşti către cultura occidentală, sunt doar câteva exemple din cantitatea şi calitatea lucrărilor de transformare a marilor oraşe şi capitale europene. Caracterul de înnoire impus caselor regale şi imperiale de iluminism şi revoluţii este şi el – păstrând desigur proporţiile – o caracteristică comună a graniţei dintre societatea tradiţională şi modernitate. Sacrificarea în parte a structurilor medievale (renunţarea la zidurile de apărare, refacerea reţelei stradale şi croirea marilor bulevarde, reorganizarea fondului construit prin schimbarea procentelor de POT/CUT), constituirea reglementărilor urbanistice şi impunerea lor în conştiinţa publică, apelul la lege şi ordine, preocuparea pentru calitatea locuirii (private sau colective), succesul „insulelor de locuit", ctitorirea statutului statului modern şi prin realizarea clădirilor reprezentative ale acestuia (cele legate de administrare şi guvernare (Parlament, ministere) şi cele culturale (opera, teatre, muzee) sunt o parte din câştigurile datorate acestei vârste a culturii europene.

Acesta este primul dintre aspectele ce se impun atenţiei cercetătorului: configurarea oraşului modern cu soluţii pentru calitatea sa reprezentativă şi pentru o asumare a industriei ca element structurant al viitorului. Un efort financiar, economic, pragmatic, organizatoric în spatele căruia se află, semnificativ, o viziune, un program, o speranţă şi o voinţă insuficient cunoscute. O muncă asiduă, perseverentă şi jertfelnică, prezenţa unor personalităţi „statutare" sunt doar câteva elemente asupra cărora întrebările şi căutările de arhivă şi de teren se pot constitui într-o pledoarie în favoarea interesului pentru această perioadă, o argumentaţie ce se poate opune noului conformism academic legat de şcolile de arhitectura contemporane, o motivaţie şi o ieşire din impasul legat de statutul acesteia în conştiinţa modernă.

De ce o privire asupra exploziei urbanistice şi asupra soluţiilor asumate în croirea oraşelor?

Ornamentul este destinat vederii, faptului imediat, plăcerii de moment, ambientării parcursului stradal, legăturii directe cu o tradiţie de decorare ce migrează adeseori de la interior la exterior, de la mobilier la faţadă, de la

https://biblioteca-digitala.ro

elementul antic la interpretarea motivelor medievale, traversează culturi și materiale și granițe naționale. Aluzie la trecut și tradiție fără ambiții, fără consistență și conotațiile unui determinant gest de creație, nu numai ca semnificație, dar și ca manufactură, ornamentul maschează, în fapt, această revoluție urbanistică și o așează în hainele unei cotidianități agreabile, ale unei competențe sociale în care grația și atenuarea extremelor sunt reguli de comportament ce pregătesc instaurarea democrațiilor moderne. Crearea unei anumite ambianțe stradale și referința la bogăția, luxul, cultura, rafinamentul și bunul gust pe care burghezia le pot atinge, pentru că nu sunt privilegii de clasă, sau de stare socială, ci sunt alte fațete ale relației dintre stradă – spațiul urban – decor – mentalitate – discurs.

Raportul dintre dramatismul prefacerii urbane, scara intervențiilor la nivel regional (Cerda gândește sistemul căilor de transport și raporturile dintre localități la nivel regional în a treia etapă a carierei sale de urbanist) și decorația practicată la scara acestei dezvoltări, vor scoate în evidență nu numai o producție de masă (criticată printre alții de Loos), o mentalitate culturală și o competență socială, dar și o capacitate de administrare (între manufactura-producție și manufactura-punere în operă) și de circulație a modelor, de asemenea insuficient cunoscute și neexploatate cultural.

Arhitectura, un simplu suport?

Un alt aspect, pe care considerăm ca fiind plin de sevă în parcursul destinat ornamentului în perioada ultimei sale mari înfloriri, este cel al arhitecturii propriu-zise. Perioada dintre revoluția de la 1848 și până la primul război mondial este cea care, pe de o parte generează un alt tip de comandă socială (de la construcția de edificii destinate administrării statului modern, așa cum am precizat mai sus, la clădiri destinate locuinței marii burghezii și la soluții locale pentru proletariatul în formare) și, pe de altă parte, este perioada care conține în germene schimbarea de paradigmă in domeniul arhitecturii (ca teorie, ca practică, ca stil, ca expresie a unei noi lumi, a unui nou gust, ca profesie).

Soluțiile diferitelor programe de arhitectură (similitudinile sau diferențele de plan/volum/fațadă/tipologie, soluțiile alese pentru diferite amplasamente, convergențele și divergențele la nivel regional/național/stilistic/compozițional), tipologiile locuințelor de raport, ale locuințelor unifamiliare de tip vilă, raportul de masă între construcția de locuințe unifamiliare și locuințe „colective”, explozia de funcțiuni noi, de la gară, pavilion expozițional, muzeu până la fabrică, funcțiuni uneori necunoscute în secolul precedent, sau cu rezolvări la altă scară, toată această listare de „provocări” adresate arhitectului

https://biblioteca-digitala.ro

și urbanistului, în primul rând, fundamentează ideea conform căreia secolul al XIX-lea este, în fond, marele laborator în care se experimentează, se problematizează, la scara continentală sau intercontinentală (America urmează sau precede evoluția europeană sub raportul diferitelor aspecte funcționale, tehnice, structurale sau de comandă socială, însă se poate vorbi de o dezvoltare paralelă complexă) se repun în discuție toate elementele limbajului de arhitectură, de la elemente de vocabular la sintaxă sau morfologie. Se experimentează consistent și, deși limbajul formal nu lasă să se vadă, se experimentează în substanță: noi materiale de construcție, noi tipologii planimetrice, noi volumetrii, un nou raport între coaja de arhitectură și substratul acesteia.

Ornamentul nu este decât un capitol al acestei evoluții, care, prin diversitatea soluțiilor de „îmbrăcare" a fațadelor, nu face decât sa pună în discuție, și asta într-un ritm alert și decisiv, însăși soarta ornamentului în arhitectură. Relativizarea relației dintre coajă și substanță prin soluțiile multiple posibile, acceptabile și puse în operă, varietatea elementelor ce compun o fațada și libertatea de a alege în afara regulilor ordinelor clasice (proporțiile oricum nu mai corespund și nici sistemul lor intern de relaționare) sunt aspecte ale acestui demers creator. În scurt timp, întreaga istorie a arhitecturii și actul de creație însuși vor trebui redefinite și felul profund și revoluționar în care se va răspunde este de fapt pragul unei noi ere în istoria culturii.

Profunzimea răsturnării de situație care se petrece în secolul al XIX-lea nu este doar o metaforă necesară dramatismului intern al textului. Se produc rupturi la nivel economic, la nivel social, la nivel tehnic. Apare o cu totul nouă comandă și presiune la nivelul colectivităților, de la micile organizații până la statul național, se modifică competențele sociale (caracterul burghez generează experiențe urbane diferite, predispoziția pentru menținerea unei anumite ordini sociale este total modificată de statutul nou al competenței intelectuale sau tehnice), se modifică mentalitatea cu privire la locuirea urbană, la comunitate, la raportul între soluțiile de autoritate și centralizare.

Exemplele sunt pretutindeni. Evoluția statului român, cu instaurarea sa târzie în modernitate, nu face decât să confirme viteza de transformare ca și nevoia de a fi în pas cu ceilalți, elemente proprii dezvoltării acestui secol.

Prin analiza unor dezvoltări diferite și prin citarea de surse documentare voi încerca să urmăresc în detaliu complexitatea temei, caracterul european-internațional al epocii și bogăția materialului ce ar trebui supus investigării.

Soluția urbanistică a Barcelonei și caracterul intervenției, ca și argumentația intervenției sunt elemente diferite față de activitatea de reconstrucție a Parisului, iar soluțiile vieneze au și ele, de la cele financiare până la cele de detaliu particularități. Berlin și Londra își demonstrează caracterul social și

https://biblioteca-digitala.ro

formal, se poate afirma ca o mare parte a capitalelor europene, marile orașe se dezvoltă într-un fel de competiție internațională, iar documentele de epocă demonstrează conștiința acestei concurențe.

Teoria de urbanism/arhitectură. Raportul său contradictoriu cu practica curentă

Un alt capitol al cercetării consider că trebuie să fie destinat teoriei de urbanism și arhitectură. Fără referire la aspectul ideatic, ideologic, intelectual, programatic, vizionar, pragmatic al teoriilor ce înfloresc la sfârșitul secolului al XIX-lea imaginea de epocă ar fi una trunchiată și inexactă. Distincția operată astăzi între diferitele modalități de abordare a tratatelor de arhitectură va fi utilă și acestui demers: tratatele de arhitectură/urbanism în sine și evaluarea lor la nivel conceptual, filozofic; tratatele de arhitectură/urbanism în legătură directă cu practica de arhitectură/urbanism (în măsura în care autorul a fost un practician relevanța coerenței și consecvenței, influența exercitată asupra contemporanilor practicieni potențează interpretarea diferențelor dintre abordarea barceloneză, pariziană sau vieneză a *insulei de locuit*, nu numai la nivelul formulei sale arhitecturale – plan, volum, secțiune – ci și la nivelul ornamenticii), tratatele de arhitectură/urbanism și participarea lor la istoria ideală în secolul al XIX-lea și la începutul secolului 20. Caracterul precumpănitor al activității intelectuale și al preocupărilor pentru arhitectură în diferite capitale europene, în diferite medii intelectuale, evoluția unui anumit gust în perioada premergătoare epocii în discuție și în legătură cu diferite experiențe legate de casele regale și de activitatea lor constructivă, cantitatea și calitatea, circulația cărților și publicațiilor de arhitectură, periodicitatea și nivelul lor profesional sunt subcapitole în cadrul acestei tematici. Cataloagele de firmă prin care o manufactură sau un atelier își expun și își extind activitatea sunt doar un alt aspect al publicațiilor cu privire la practica curentă de arhitectură. Cercetarea acestora, a propunerilor lor formale (modele, influențe, inventar), de detaliu (prinderi, ancorări) și de material va scoate în evidența multe aspecte legate de practica curentă și în general cu aplicație directă în practica de restaurare.

Este teoria de arhitectură/urbanism o temă prea extinsă în cadrul tematicii perfect focalizate expusă în titlu? Este o îndepărtare de subiect și o supralicitare sau o evadare din cadrul temei?

Nu pot răspunde argumentând în general, fără a divaga sau a eluda anumite aspecte. Câteva observații locale sunt cele care au stat ca argument pro în introducerea acestui capitol ca un punct necesar și fertil în cadrul unei cercetări viitoare:

https://biblioteca-digitala.ro

Câteva exemple de imagine scot în evidență diferențele dintre ornamentul parizian și cel vienez: bogăția și exuberanța decorului parizian, destinat, în fond aceluiași tip de fațadă; formulele oarecum diferite ale elementelor decorative; raportul de scară diferit între un ornament parizian și cel vienez pe o fațadă comparabilă ca suprafață.

Soluțiile de fațadă propuse în lucrările sale de Ildefonso Cerda, aproape lipsite de decor, soluție pe care criticii săi o atribuie spiritului sau iluminist, rațional, matematic analitic și a concepției sale legate de raportul dintre necesitate și costuri.

Consultarea unor publicații austriece, cu privire la monumente istorice. Fiecare număr conține rezumate ale cărților publicate între două numere ale revistei, nu doar în interiorul imperiului, ci în întreaga Europă. Această contemporaneitate a ideilor se poate constitui ca suport ideologic pentru o formulă arhitecturală/decorativă/de restaurare. Caracterul formal diferit poate fi doar o expresie a unor tradiții sau gusturi locale și nu un obiectiv urmărit programatic. Dar întrebării sau ipotezei este firesc să i se opună un studiu, iată deci un argument ce consolidează ideea că cercetarea publicațiilor de arhitectură din secolul trebuie să se constituie în subcapitol al temei propuse.

Semnificația motivelor folosite și persistența acestora în timp poate fi decodată din surse „culturale colaterale" (literatura, antropologie, sociologie)?

Consider, așadar, că interogarea teoriei de arhitectură va nuanța nu numai demersul teoretic, ci și rezultatele finale. Desigur că soluțiile decorative, ca și cele de planimetrie și scară, sunt legate de anumite situații financiar-economice, dar, în aceeași măsură, gustul și teoretizarea problematicii arhitecturii și urbanismului eliberează analiza de un simplu și banal determinism materialist.

Ornamentul propriu-zis și problematica sa

a. Formele ornamenticii și capacitatea lor de a migra

Repertoriul decorativ uzitat în această perioadă este, de asemenea, o direcție aparte de cercetare. Situat la confluența a diferite neo-soluții, traversând stiluri noi (Jugendstil, Art Nouveau, Art Deco) și utilizând materiale și soluții tehnice diferite, el însuși impune o cercetare aplicată complexă și aprofundată: de la inventariere și catalogare a formulelor adoptate, a capacităților sale de migrație (de la diferitele câmpuri ale fațadei la diferite regiuni europene), de la elementul de decor al fațadei la elementul de decor al lampadarului sau al împrejmuirii, de la mobilier la copertină, de la clădirea Parlamentului și a Primăriei la clădirea Operei, a Atheneului, a palatului regal sau a Universității,

https://biblioteca-digitala.ro

de la locuința privată la locuința de raport situată în insulele urbane de formă prestabilită.

Întrebări și observații se adună continuu. Locuințe medievale se primenesc cu decorație clasicistă, clădiri moderne ca structură constructivă și ca planimetrie primesc decor antichizant, conținutul se înnoiește – nu și învelitoarea, formele în piatră migrează în ciment roman sau în ipsosării de exterior, elemente de cornișă coboară la nivelul ancadramentelor sau al portalelor, măștile de inspirație etruscă nu se regăsesc la București, nici la Paris, capetele de lei proliferează etc. Cine sunt comanditarii acestui tip de ornament, cine decide o formulă sau alta? Cine sunt cei care desenează, cine sunt producătorii? Exista un sistem școlar sau practica uceniciei și a formării meșteșugărești, de la desen la producție continuă să funcționeze în continuare, după vechiul model medieval al uceniciei? Care sunt centrele de producție și cum se extinde influența? Este o problemă de circulație a „materialelor publicitare", de tip cataloage de firmă, sau este circulația meșterilor este cea care generează deplasarea motivelor și uniformizarea gustului european? Turismul și marile expoziții universale, posibilitatea urmării cursurilor diferitelor universități europene, legăturile între intelectualii ce organizează revoluții și fraternizează în afara granițelor prestabilite, în vederea constituirii statelor naționale sunt și ele elemente ale internaționalizării gustului? Este ornamentul mai mult decât un însemn al bunăstării, al tradiției, al apartenenței culturale la o Europa postrenascentistă? Există motive neinterogate sau ne-evaluate, care să justifice insistența folosirii ornamentului?

b. Materiale utilizate

Semnificația unui ornament cunoaște o evoluție care nu este totdeauna liberă de calitatea materialului în care se lucrează. Observațiile de teren legate de decorațiile de fațadă confirmă afirmațiile că secolul al XIX-lea folosește pe scară industrială motive și forme decorative fără legătură cu materialul în care sunt realizate.

Desigur că este necesară o distincție: clădirile de importanță națională sau supranațională, clădirile reprezentative care afirmă anumite calități ale unui stat (cultura, stabilitatea, autoritatea, centralitatea) fac apel la materiale de calitate, cel mai adesea piatra, teracota, similipiatra.

Materialele cele mai frecvent întâlnite sunt însă cimenturile romane, ghips-calcurile, rareori cimentul Portland, tabla de zinc „îmbrăcată".

https://biblioteca-digitala.ro

c. Ilustrare și discurs asupra stadiului în care se află diferite fațade și elemente de fațadă.

Ilustrare și discurs asupra felului în care sunt restaurate acest tip de fațade. Care este nivelul de protecție în diferite țări și măsura în care aceste fațade au calități ce le pot genera statutul de protecție prin înscrierea pe liste de patrimoniu? Există o conștiință a valorii lor? Există suficiente argumente care să determine o mișcare de valorificare a acestui tip de limbaj formal/ arhitectural/urban?

Studiu de caz: Viena și București

De ce Viena și București? Datorită posibilității de a studia în paralel cele două capitale. Nu este un argument științific, ci unul de natură practică. Este o șansă pe care cred că merită să o folosesc, cu rezultate pozitive în mai multe sensuri.

Viena, o capitală apropiindu-se de amurg în calitatea ei de centru al unui imperiu, Bucureștii o capitală ce se pregătește nebănuit pentru o mare și scurta glorie națională. Amândouă se primenesc, la altă scară și în formule nici simetrice, nici de influență directă. Care sunt asemănările și care este semnificația lor? La nivel strict formal, al decorației de fațadă, există influențe? Contextul social este similar? Ce se construiește la Viena și ce se construiește la București? Există diferențe? Care sunt ele? Ce raporturi există cu alte capitale, de scara politică, socială, economică a Vienei? Dar de scara Bucureștilor? Există similitudini?

Răspunsul de primă instanță este „nu": nu există multe similitudini. Datorită unor mentalități de locuire socială urbană diferite, datorită unei istorii diferite și unei traiectorii culturale diferite. Comanda socială este diferită și statut european deasemenea diferit. O monarhie puternică și prestigioasă este greu comparabilă cu o proaspăt-născută casă regală, o cultură fertilizată de iluminism și de o îndelungată exersare a puterii, a presiunii, a influențelor și a diplomației nu își găsește o scară prin care poate fi comparată cu o cultură ce a emers, în ultimele 300 de ani jocul compromisului și al supunerii în încercarea de a supraviețui istoric și național, provocată ca, în decurs de câteva decenii să ardă etapele de la feudalism la modernitate și să apară în corul națiunilor europene ca un decent partener de confruntare. O monarhie ce se prăbușește, măcinată de exaltarea sentimentelor naționale și un stat ce renaște din propria-i cenușă, cunoscând o uluitoare explozie culturală. Aceștia sunt cei doi poli ai acestui studiu, început amestecat cu sfârșit și sfârșit pregătit de început, într-un joc rapid și fascinant al aparențelor, instanțelor, forțelor.

https://biblioteca-digitala.ro

Viena

1848 – 1890 extinderea orașului și „Gründerzeit" („perioada de fondare")

De-a lungul secolului al XIX-lea orașul are o poziție puternic centralizată în statul monarhist. Se extinde către localitățile din imediata sa vecinătate (34), având ca model Parisul haussmannian, utilizând ca parcele de construcție și sursă de venituri terenul obținut prin demolarea zidurilor de incintă. Se începe construirea Ringului (peste 500 de clădiri noi, publice sau private), însă fără o ierarhizare a spațiilor și clădirilor, ci prin adiționare. Apare programul locuinței sociale (locuințe cu chirie, alcătuite din mici apartamente). În 1890, populația ajunge la 1,4 milioane de locuitori, mai cu seamă în urma emigrației din Cehia și Slovacia. Sunt utilizate elemente de decorație antice, gotice și renascentiste.

1857 – acceptul imperial pentru începerea lucrărilor de modernizare a orașului. Începe demolarea zidului, încheiată un an mai târziu.

1860 – se construiesc principalele gări. Se construiește linia de tramvai.

1869 – este regularizat cursul Dunării.

1873 – Expoziția universală, în Prater.

1890 – terminarea Gürtel-ului, o a doua „centură" orășenească; finalizarea portului de mărfuri pe canalul Dunării, regularizarea cursului Vienei. Orașul se extinde în continuare.

1910 – populația depășește 2 milioane de locuitori și Viena ajunge al patrulea oraș din lume, după New York, Londra și Paris.

1890 – 1910 Karl Lueger este primarul care conduce viața politică vieneză. Tramvai, curent electric, gaz sunt numai o parte din binefacerile pe care el le aduce orașului.

Forumul imperial, cele două muzee și statuia împărătesei Maria Teresa, Heldenplatz (piața imperială, militară, catolică), ministere, hotelul imperial, opera stau de-a lungul Ringului și afirmă triumful monarhiei, stabilitatea, suveranitatea, continuitatea unei glorioase case imperiale.

Croirea noii Viene e legată de personalitatea lui Otto Wagner, ca promotor al unui nou gust și a unei noi viziuni urbanistice și arhitecturale.

București

1829 – începe administrarea reformistă a lui Pavel Kiseleff, care produce schimbări profunde de ordin social, politic, cultural. Se dezvoltă pătura de mijloc, meșteșugurile se dezvoltă într-un mediu mai competitiv, apropiat de capitalism.

1831 – Populația orașului este de aproximativ 60 000 locuitori. Este adoptat Regulamentul Organic, ratificat ulterior de către sultan. Se fondează formează primele forțe militare.

https://biblioteca-digitala.ro

1848 – 1851 Bucureştii trec prin revoluţie şi entuziasmul ei, sunt supuşi turcilor şi ruşilor. Fenomenul francofiliei se extinde (criticat de românii transilvăneni), ca şi sentimentul naţional. Se înfiinţează Moara lui Assan. Cimitire noi.

1854 – 1856 ocupaţie austriacă asupra oraşului.

1859 – Unirea Principatelor Romane. Populaţia oraşului este de 120.000 de locuitori. Oraş al contrastelor.

1862 – primul Parlament. Proclamarea capitalei la Bucureşti. Pavarea străzilor cu granit. Grădina Botanică. Înfiinţarea de şcoli. Înfiinţarea Universităţii Bucureşti. Prima cale ferată.

1866 – începutul monarhiei române. Prima Constituţie a României.

1870 – 1895 Palatul regal, Gara Târgoviştei (de nord), înfiinţarea Academiei Romane, Atheneul Român, Biblioteca Universitară

Case study: Vienna and Bucharest

Why Vienna and Bucharest? Due to the possibility of studying in parallel the two capital cities. This is not a scientific argumentation, but a practical one. This is a chance that according to us is worth use, with positive results from several perspectives. Vienna, a capital approaching its sunset in its capacity of center of an empire, Bucharest, a capital that is getting ready unsuspectedly for a great and short national glory. They both get prepared, at a different scale, and applying formulas that are neither symmetrical nor of direct influence. Which are the similarities and which is their meaning? Are there similarities?

The first answer is no: there are no similarities. Due to different mentalities of social inhabitance, due to a different history and a different cultural trajectory. The different social command and the different European statute. A powerful and prestigious monarchy is difficultly comparable with a newly born royal house, a culture fertilized by Illuminism and a long application of power, pressure, influences and diplomacy does not find itself a scale so to be compared to a culture that undertook during the last 300 years a game of compromise and obedience in the attempt of surviving historically and nationally, provoked so that throughout several decades to burn the phases between feudalism and modernity and appear in the choir of the European nations as a decent confrontation partner. A monarchy that collapses under the exaltation of the national feelings and a State getting reborn out of its own ashes, acknowledging an amazing cultural explosion. These are the two poles of this study, a beginning mixed to an end, and an end ready for the beginning, in a fast and fascinating game of appearances, instances, forces.

https://biblioteca-digitala.ro

MODELE ANTICE DE DECORATIE

Euromos (1, 2), Iassos (3 - 4)

Modelul poate fi „tridimensional" sau „bidimensional", preluarea si interpretarea sunt doua reguli la fel de puternice si functioneaza de-a lungul secolelor

1.

2.

3.

4.

MODELE ANTICE DE DECORATIE

Iassos (5), Priene (6 – 8)

5.

6.

7.

8.

https://biblioteca-digitala.ro

MODELE ANTICE DE DECORATIE

Priene (9, 10), Milet (11, 12)

9.

10.

11.

MODELE ANTICE DE DECORATIE

Milet (13 - 15), Selcuk (16)

13.

14.

15.

16.

https://biblioteca-digitala.ro

EXEMPLU DE ARHITECTURA ECLECTICA (Milas, Turcia)

Modelele clasice sunt folosite in decoratie alaturi de elemente decorative „islamice“ atenuate formal. Proportiile, principiile (simetrie, marcarea axei) arhitecturii clasicizante si cateva dintre elementele sale de limbaj (cornisa, ancadramentul, impartirea in panouri de fatada, balconul) sunt preluate. Ornamentele „islamice“ imbogatesc limbajul clasic, asa cum se observa la consolele balcoanelor.

EXEMPLU DE ARHITECTURA ECLECTICA (Milas, Turcia)

Raporturile clasice sunt regasite si la interioare, in acelasi amestec eclectic, plin de gust si rafinament. Unul din reusitele acestui tip de arhitectura si decoratie este internationalizarea gustului pe fondul mentinerii, afirmarii, confirmarii, regasirii sentimentului national

https://biblioteca-digitala.ro

BARCELONA SI EXTINDEREA LUI ILDEFONSO CERDA

"In nici un tim nu a existat cineva, undeva, care sa trateze subiectul „urb" din atat demulte puncte de vedere. Cerda a fost preocupat de „ordinea igienica, economica, politica, legala, de aspectele sociale, functionale, estetice, logice, rationale, de sentimente, de dreptate, libertate, egalitate, consistenta interna". Calitatea transportului, reteaua de strazi conceputa la nivel regional, viabilitatea universala – Europa ca „satul global""

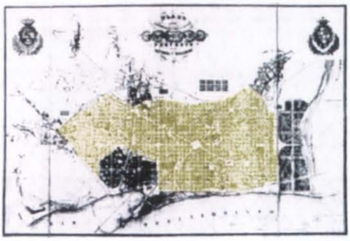

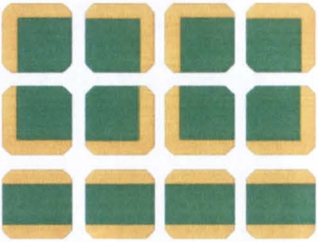
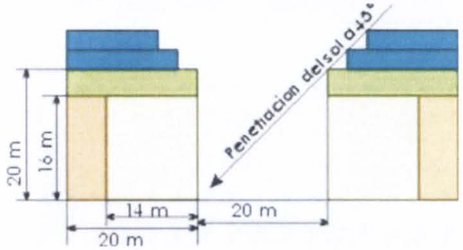

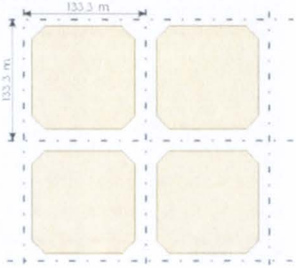

BARCELONA SI EXTINDEREA LUI ILDEFONSO CERDA

"Contributii stiintifice: gruparea elementelor cu relatii interne specifice constituie o suma cu caracter diferit de cel al partilor; sistemul poate avea mai multe teluri, apropiarea exagerata de unul induce pericolul pierderii celorlalte; evolutia prin complexitate, fara rupturi, discontinuitati, surprize nu apar modificari calitative; stabilirea unor raporturi convenabile intre ordine si haos, haosul ca parte constitutiva a unui oras."

https://biblioteca-digitala.ro

BARCELONA SI EXTINDEREA LUI ILDEFONSO CERDA

"Contributii stiintifice: gruparea elementelor cu relatii interne specifice constituie o suma cu caracter diferit de cel al partilor; sistemul poate avea mai multe teluri, apropiarea exagerata de unul induce pericolul pierderii celorlalte; evolutia prin complexitate, fara rupturi, discontinuitati, surprize nu apar modificari calitative; stabilirea unor raporturi convenabile intre ordine si haos, haosul ca parte constitutiva a unui oras."

PARIS SI INTERVENTIA HAUSSMANNIANA

Baronul G. E. Haussmann reucrge la expropriere, la imprumut si la o legislatie foarte riguroasa. Parisul isi dubleaza practic suprafata, in dezvoltarea sa circulara. Reconstruirea Parisului a avut un caracter global.

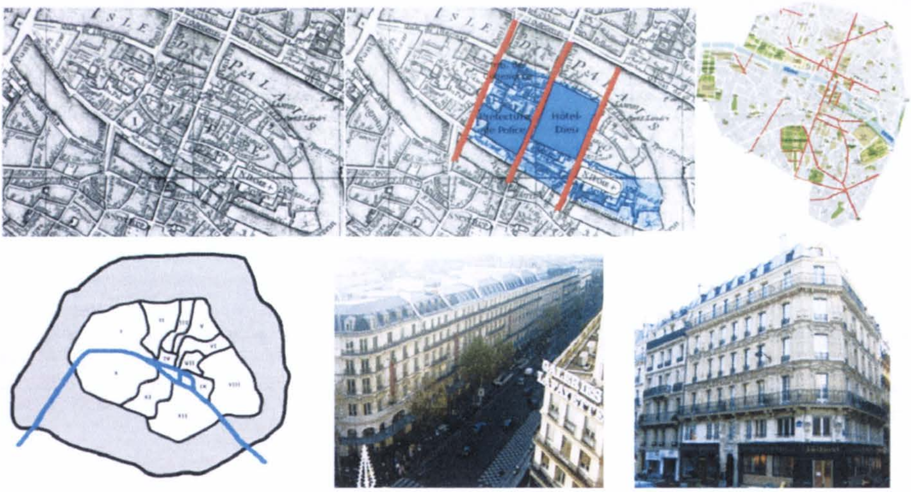

PARIS SI INTERVENTIA HAUSSMANNIANA

S-au integrat in oras noile functiuni: garile, noi sisteme de alimentare cu apa si gaz, etc. Observatorii contemporani acuza insa interventiile de lipsa de preocupare sociala. O decoratie abundenta, luxurioasa, exuberanta insoteste pasii catre modernitate .

PARIS SI INTERVENTIA HAUSSMANNIANA

Baronul G. E. Haussmann reucrge la expropriere, la imprumut si la o legislatie foarte riguroasa. Parisul isi dubleaza practic suprafata, in dezvoltarea sa circulara. Reconstruirea Parisului a avut un caracter global.

https://biblioteca-digitala.ro

Patrimoniul construit al Bucureștiului este în mare pericol

Dan Lungu

Patrimoniul de arhitectură, istoric și cultural al Bucureștiului a fost, este și va fi expus la trei surse majore de distrugere:

1. cutremurele
2. incendiile
3. demolarea intenționată.

Patrimoniul construit al capitalei aparține următoarelor clase din punctul de vedere al legislației naționale de protecție:

1. monumente istorice;
2. construcții situate în „zone protejate".

Statistica monumentelor istorice cuprinse în *Lista Monumentelor Istorice 2004*. Monitorul Oficial al României, Anul 172 (XVI) – nr. 646 bis., 16 iulie 2004, volumele I, II, III, indică distribuția din *Tabelul 1* a monumentelor istorice din București și, respectiv, din întreaga țară.

Tabelul 1. Monumente istorice din București și din România

	Număr monumente	I. Arheologie	II Arhitectură	III. For public	IV. Memoriale / funerare	Monumente grupa valorică A
București	2627	190	2089	112	236	247
România	29425	9585	17708	678	1464	6640

Distribuția pe categorii și vârstă a monumentelor istorice din București grupa A (importanță națională) și grupa B (importanță locală) este cea din *Tabelul 2*.

Tabelul 2. Monumente istorice de arhitectură în București, exemple

Grupa A	Sec. XV	Sec. XVI	Sec. XVII	1700-1776	1776-1830	1831-1920	1921-1945	1946-1960
Clădiri de cult		14	8	29	3	10	10	4
Hoteluri				1	1	1		
Imobile, case				4		4	9	5
Palate	3			7	1	2	7	3
Clădiri industriale						1		2
Instituții						6	19	11

https://biblioteca-digitala.ro

Grupa B	Sec. XV	Sec. XVI	Sec. XVII	1770-1776	1776-1830	1831-1920	1921-1945	1946-1960
Clădiri de cult			1	18	16	3	8	4
Hoteluri				1		2	11	6
Imobile, case				2	7	16	941	705
Palate				2	3	3		3
Clădiri industriale					1	1	12	8
Instituții						4	56	40

Între cele mai vechi monumente istorice din patrimoniul construit al Bucureștiului pot fi enumerate:

- În secolul XVIII: Hanul Gabroveni, 1739 (Str. Lipscani 86-88), Casa Melik (Str. Spătarului, 22), Reședința patriarhală (Aleea Dealul Mitropoliei 21) ș.a.,

- În secolul XIX: Hanul lui Manuc, 1808 (Str. Franceză 42), Palatul Ghica Tei, 1822 (Str. Doamna Ghica 5), Palatul Suțu, 1833 (Muzeul de Istorie

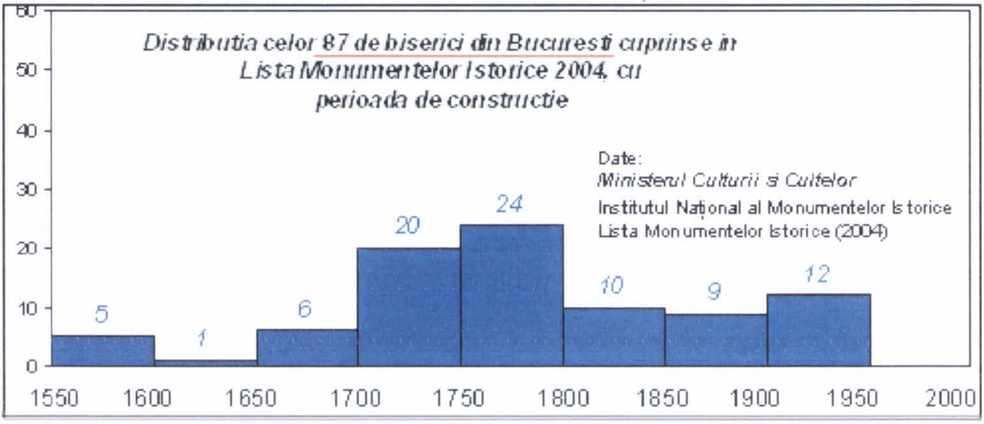

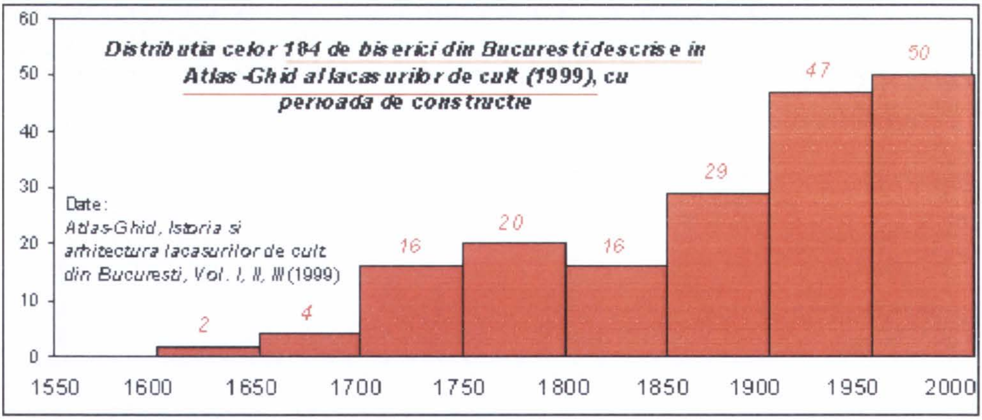

Fig. 1a – Distribuția bisericilor din București, monumente istorice, în funcție de perioada de construcție

https://biblioteca-digitala.ro

al orașului București), Casa Capșa, 1848 (Calea Victoriei 36), Casa Kretzulescu, 1863 (Muzeul Literaturii Române, Bd. Dacia 12), ș.a.

Distribuția bisericilor din București cuprinse în *Lista Monumentelor Istorice 2004* împreună cu distribuția tuturor bisericilor din Capitală inventariate în atlasul-ghid *Istoria și arhitectura lăcașurilor de cult din București* (1999) sunt indicate în funcție de perioada de construcție în Fig. 1a.

Similar, în Fig. 1b este indicată distribuția în funcție de perioada de construcție a palatelor și hotelurilor monumente istorice din București.

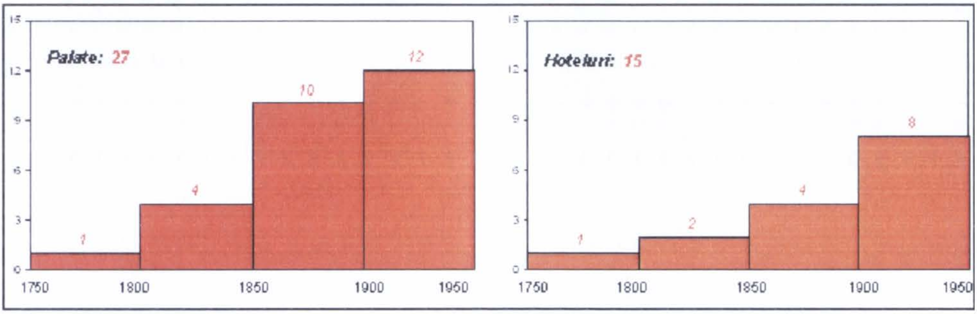

Fig.1b. Distribuția palatelor și hotelurilor din București, monumente istorice, în funcție de perioada de construcție

Analiza tipului și vârstei monumentelor istorice din București este de natură a atrage atenția asupra responsabilității majore de a păstra intact un patrimoniu construit care a fost realizat înainte de 1800 numai în relativ puține cazuri.

Una dintre explicațiile numărului redus de clădiri vechi în București provine din numărul mare și locația în oraș a incendiilor din București în secolele XVII-XIX; în cele ce urmează se consemnează asemenea locații și efecte ale incendiilor după *Istoria Bucureștilor*, Ionescu Gion, 1889 și G. Potra, 1981:

1691 – Foc și moarte de oameni (Gh. Șincai, *Cronica Românilor*, Iași, 1854, vol. 3, p. 163)

1704 – Foc la Hanul Șerban Vodă (pe locul actualei Bănci Naționale)

1716 – Foc în Centrul târgului

1739 – Au ars case mari 16, mijlocii 49, mici 77, prăvălii 9, chilii 5; mănăstirea „Sf. Sava”, biserica Colțea și alte trei biserici (E. Legrand, *Ephemerides Daces*, Paris, 1881, p. 185)

1767 – Foc la Mănăstirea Cotroceni și casele domnești

1804 – Foc în tot târgul, activat de vânt. Au ars 500-600 case mari și mici și prăvălii (poate chiar peste 2000 după Dionisie Eclisiarhul, *Chronograph*)

1812 – Foc la Casele domnești din Dealul Spirii (Arhivele statului), și la biserica Mihai Vodă

https://biblioteca-digitala.ro

1822 – Foc la Cavafii vechi
1824 – Foc pe Calea Şerban Vodă şi în împrejurimi. Au ars 419 case
1845 – Foc în Centrul comercial al Bucureştiului, la spitalul Colţea, biserica Bărăţia şi biserica „Sf. Anton"
1847, 23 martie – Incendiul de Paşte, la amiază. Focul se porneşte lângă biserica „Sf. Dumitru" şi Palatul Poştelor şi cuprinde rapid Lipscani, Şelari, str. Franceză, Curtea Veche, Colţea, „Sf. Gheorghe", „Sf. Vineri", Vergului ş.a.

Marele logofăt Ioan Manu, şeful Poliţiei Capitalei, oferă următoarea sinteză a clădirilor ce au ars la focul din 23 martie 1847 (*Vestitorul Românesc*, 5 aprilie 1847, p. 100, fig. 2).

Case	Prăvălii cu etaj	Prăvălii fără etaj	Hanuri	Biserici	Zona
130	354	713	16	7	„Vopseaua" de Roşu
	31	359	75	5	„Vopseaua" Neagră
130	385	1072	91	12	Total

S-au primit 6.733.000 lei pentru refacerea oraşului din care domnitorul Gh. Bibescu – 230.000 lei, sultanul Turciei – 161.000 lei, domnitorul Moldovei – 35.775 lei, fostul domnitor al Serbiei M. Obrenovici – 31.500 lei, consulul Austriei – 6.500 lei, consulul Rusiei – 3980 lei, consulul Franţei – 1000 lei ş.a.

Şi astăzi focul este unul din principalii duşmani ai patrimoniului construit naţional şi al monumentelor istorice, în special.

Raportul nr. 72334/9 iunie 2006 al *Inspectoratului General pentru Situaţii de Urgenţă din Ministerul Internelor şi Reformei Administrative*, destinat *Comisiei Prezidenţiale pentru Patrimoniul construit, siturile istorice şi naturale din România*, indică faptul că între 1995 şi 2008 s-au produs peste 550 incendii la construcţii de cult, aproximativ 30% dintre acestea afectând lăcaşurile de cult de diferite confesiuni.

Incendiile s-au datorat unor cauze de natură tehnică în proporţie de cca. 50% şi unor deficienţe de natură organizatorică în proporţie de peste 30%.

Exemple de incendii contemporane cu efecte majore asupra patrimoniului cultural al României sunt cele ce au afectat Muzeul Naţional al Satului „Dimitrie Gusti" din Bucureşti, Teatrul Naţional „Ion Luca Caragiale" din Bucureşti, sau mai recent, Catedrala din Bistriţa (iunie 2008), Fig. 3, şi Moara lui Asan, Lizeanu / Obor, Bucureşti (mai 2008), Fig. 13.

Cealaltă sursă de hazard pentru construcţiile Bucureştiului o reprezintă marile cutremure moldave, din zona Vrancea, la curbura Carpaţilor.

https://biblioteca-digitala.ro

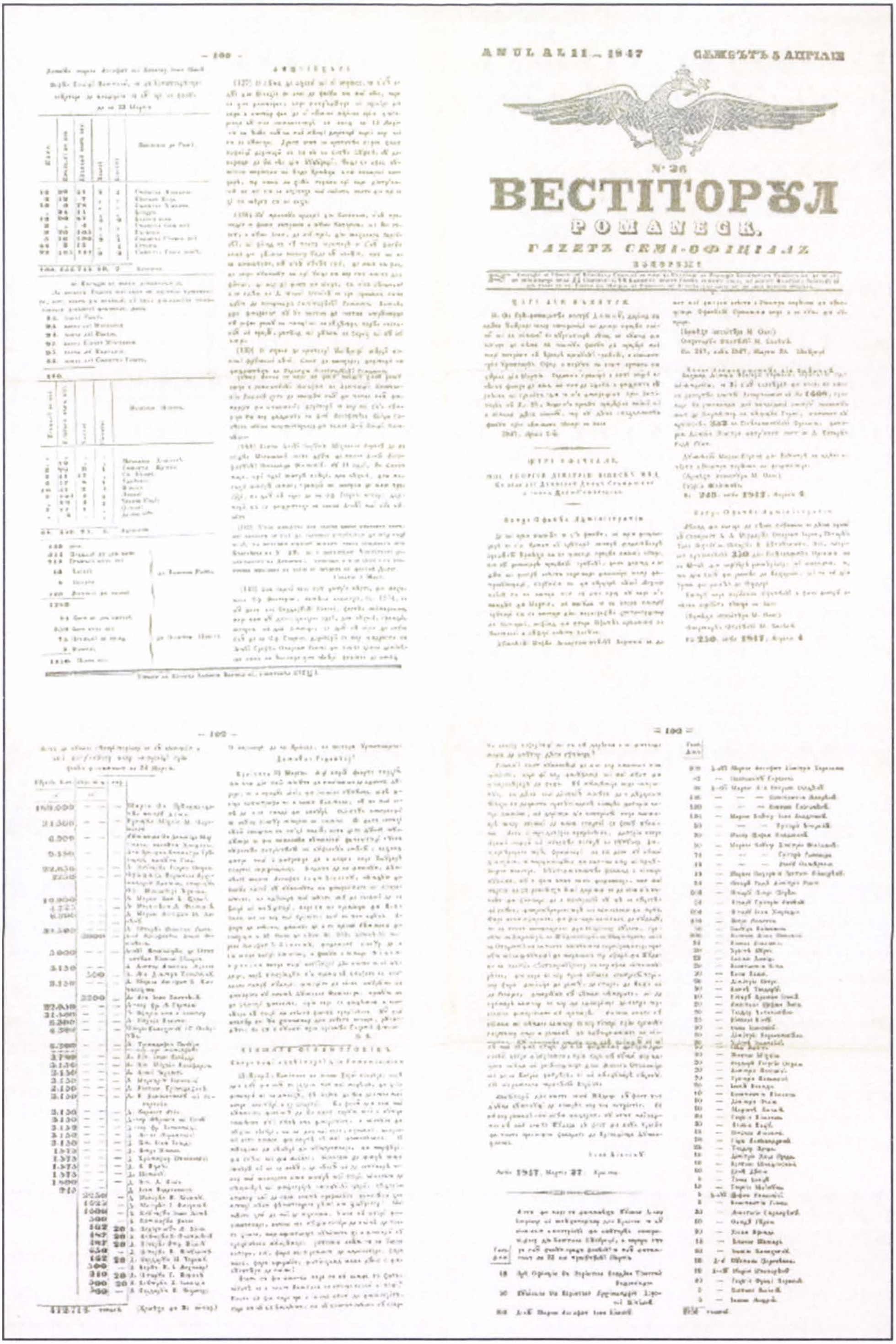

Fig. 2 – *Vestitorul Românesc*, 5 aprilie 1847

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3. Incendiul de la Catedrala din Bistrița, mai 2008

Câteva dintre efectele celor patru cutremure vrâncene puternice din ultimii 200 ani sunt notate mai jos.

- 1802, magnitudine Gutenberg-Richter M_{G-R}= 7.7, intensitatea epicentrală peste 9. Cutremurul, foarte adânc, este apreciat ca cel mai puternic cutremur istoric din sursa Vrancea, care a dărâmat o parte din turnul Colței în București și s-a simțit până la Moscova, Istanbul și în insulele grecești;

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 4 – Blocul Carlton înainte de cutremurul din noiembrie 1940

- 1838 și 1829, două cutremure cu intensitatea epicentrală peste 8. Cutremurele au produs victime, au înspăimântat oamenii, le-au dărâmat casele și le-au crăpat zidurile și au fost consemnate în numeroase documente românești și străine ale vremii cu distrugerile provocate în București și nu numai;

- 1940, magnitudine M_{G-R}= 7.4, adâncime cca. 140 km. Cutremurul a provocat peste 350 victime în România și prăbușirea blocului Carlton (Fig. 4) (cu peste 130 victime) în capitală (cea mai înaltă clădire din țară din beton armat, cu 11 etaje și înălțimea de peste 47 m).

Academicianul Aurel A. Beleș a publicat în numerele 10 și 11 din 1941 ale publicației „*Buletinul Societății Politehnice*", precum și într-o broșură separată, lucrarea intitulată „Cutremurul și construcțiile", lucrare care pune pentru prima dată diagnosticul vulnerabilității seismice extreme a tuturor clădirilor înalte din beton armat construite între cele două războaie mondiale în centrul Bucureștiului.

- 1977, magnitudinea M_{G-R}= 7.2, adâncimea 109 km, distanța epicentrală față de București cca. 105 km, cea mai mică distanță evaluată instrumental pentru un cutremur vrancean puternic. Cutremurul a cauzat 1.578 victime, din care 1.424 în București, 11.221 răniți, din care 7.598 în București, pagube la construcții în general peste 70% din totalul de 2,05 miliarde $ în 1977 (valoare ce poate fi actualizată la 6 -7 miliarde $, astăzi), 32 clădiri integral prăbușite în București, din care 29 au fost clădiri înalte din beton armat (sau beton armat și zidărie de cărămidă) construite înainte de cel de al doilea război mondial, ș.a., Fig 5.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5a – 4 martie 1977, Blocul Dunărea

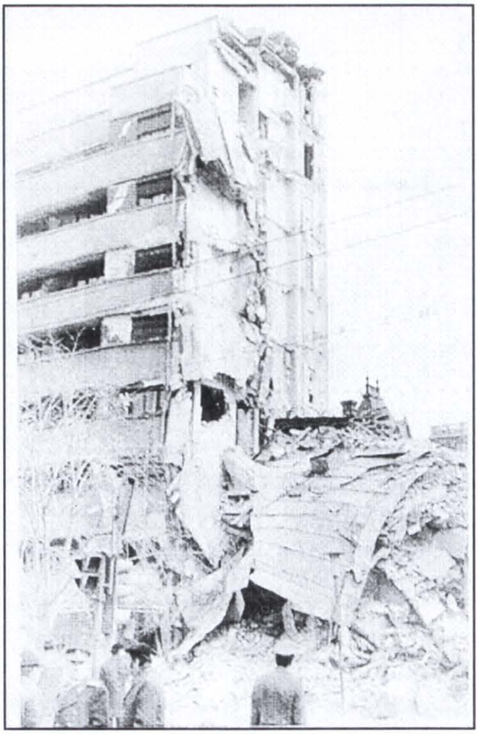

Fig. 5b – 4 martie 1977, Blocul Casata

Clădiri monumentale din capitală precum: Palatul Telefoanelor, Palatul de Justiție, Facultatea de Medicină, Primăria, Palatul CFR, Muzeul de Istorie a României, numeroase biserici, spitale, școli și clădiri de locuințe au fost grav avariate. Practic întregul fond construit vechi al Bucureștiului, clădiri istorice și clădiri înalte din beton armat interbelice și postbelice, numeroase palate ce au ilustrat numele de „micul Paris" dat Bucureștiului „de altădată" au avut de suferit și se află astăzi pe lista de priorități de consolidare, însemnate cu „bulina roșie" care ne reamintește că „nu suntem nemuritori", cum recent remarca maestrul Radu Beligan într-un interviu la împlinirea vârstei de 90 de ani!

Explicația pentru numărul foarte mare de clădiri înalte prăbușite în centrul Bucureștiului în 1977 rezultă din:

- Planul Director de Sistematizare a Capitalei din 1935, care a fixat perimetrul pentru clădirile înalte în centrul orașului ca în fig. 6
- vulnerabilitatea mare a clădirilor înalte din beton armat construite înainte de război, în absența cunoștințelor de protecție seismică la vremea când ele au fost ridicate.

Din păcate pentru identitatea culturală, istorică, de arhitectură și urbanistică a Bucureștiului, se demonstrează în prezent, cu succes, că cel mai

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5c. – 4 martie 1977, Facultatea de Medicina, București

Fig. 5d – 4 martie 1977, Biserica „Sf. Elefterie" din București

important contributor la pierderea construcțiilor frumoase din zonele protejate ale Bucureștiului este acțiunea conștientă a unor ambiții de arhitectură și mai presus de acestea, a intereselor speculative imobiliare ale momentului.

Legislația în vigoare care prevede protecția monumentelor istorice sub autoritatea Ministerului Culturii și Cultelor și protecția clădirilor din „zone protejate" sub autoritatea Ministerul Dezvoltării, Lucrărilor Publice și Locuințe,

https://biblioteca-digitala.ro

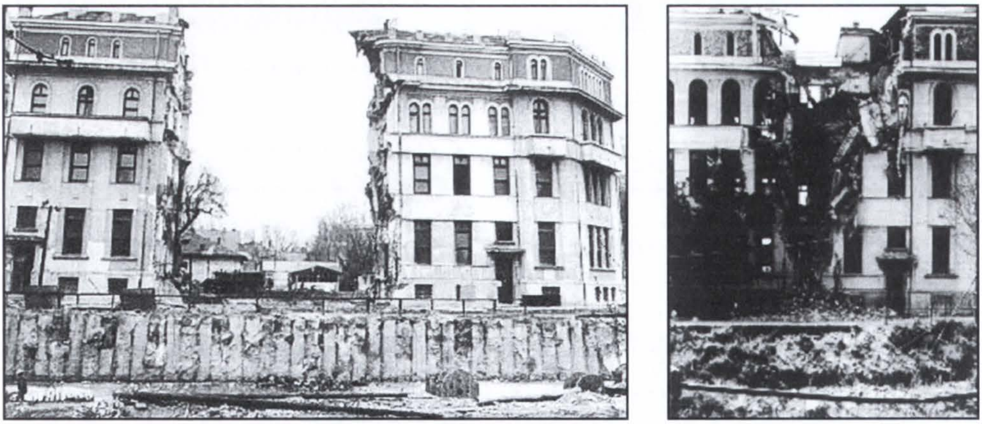

Fig. 5e. – București, Facultatea de Chimie după 4 martie 1977 (a)
și după bombardamentul din 1944 (b)

Ministerul Transporturilor, Construcțiilor și Turismului și a planurilor urbanistice administrate de administrația locală conduce în final la o protecție ce tinde spre zero pentru clădirile din zonele numai formal și global denumite „protejate”.

Tabloul de astăzi al Bucureștiului cu (i) demolări rapide, peste noapte, ale clădirilor istorice nedegradate seismic, situate în centrul Capitalei și în zonele rezidențiale elegante și nepoluate al orașului și cu (ii) zgârie nori care răsar în mod aleator și dezordonat, deși aprobați de direcțiile de specialitate ale autorităților locale și centrale, pe întreaga suprafață a Capitalei, inclusiv în zona de protecție a monumentelor istorice, amestecându-se cu clădiri de joasă înălțime și creând probleme de circulație și parcare irezolvabile (atât în prezent, cât și în viitor), este alarmant și prefigurează o distrugere a Bucureștiului care o va depăși pe cea din perioada comunistă.

Democrația este un sistem evident și indiscutabil mai eficient decât dictatura și este pe cale de a-și demonstra superioritatea și în politica de demolare a construcțiilor din zonele declarate „protejate” ale Bucureștiului.

În prezent Lista clădirilor expertizate tehnic și încadrate în Clasa 1 de risc seismic de la *Ministerul Dezvoltării, Lucrărilor Publice și Locuințelor* cuprinde 392 poziții / adrese ce pot fi grupate (în % din totalul clădirilor expertizate) după cum urmează:

(i) clădiri înalte	³ P + 9E	sub 3%
	³ P + 7E	16%
(ii) clădiri joase	£ P + 4E	57%
	£ P + 1 E	17%

Dintre cele 392 poziții numai 6 sunt din Clasa de importanță 2, iar restul din Clasele de importanță 3 (311 clădiri) și 4 (75 clădiri), reprezentând construcții comune.

https://biblioteca-digitala.ro

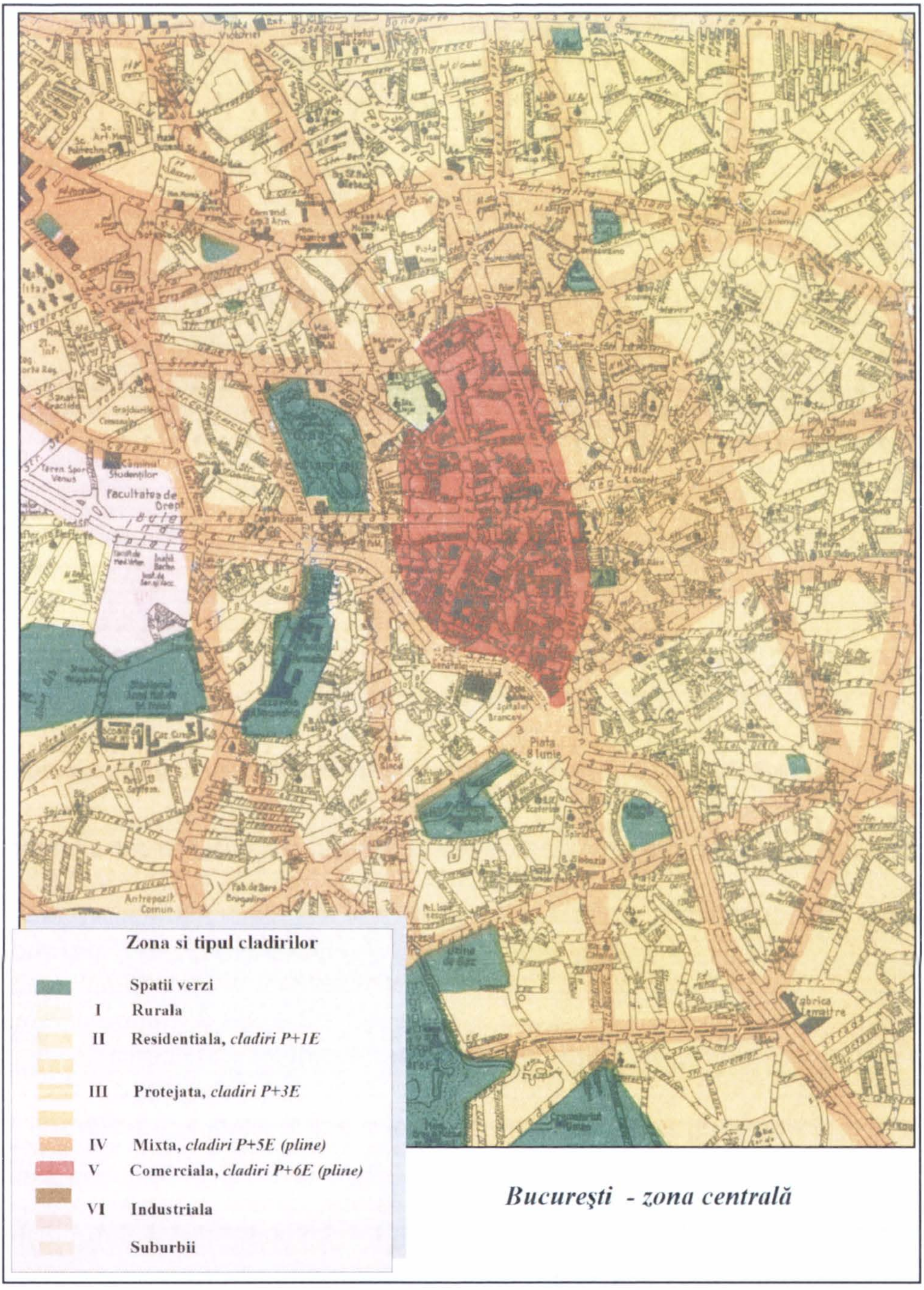

Fig. 6a. – Planul director de sistematizare a Bucureștiului din 1935, zonele roșie și portocalie recomandate pentru clădiri înalte au furnizat majoritatea colapsurilor în 1977

https://biblioteca-digitala.ro

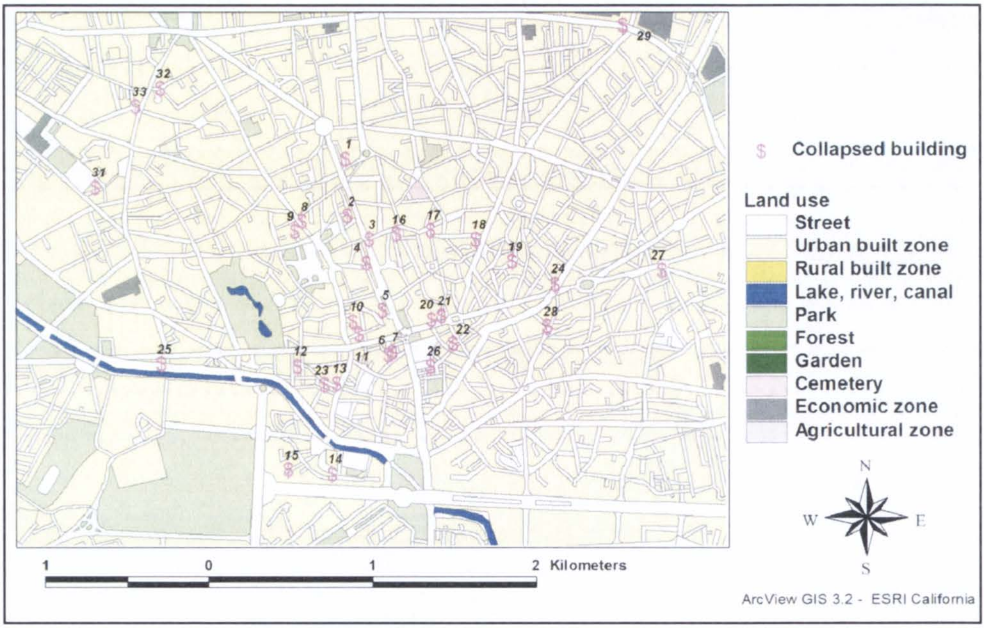

Fig. 6b. – Locația clădirilor prăbușite în 4 martie 1977 în centrul Bucureștiului

Cele 6 clădiri din Clasa 2 de importanță sunt situate în centrul Capitalei pe străzile Franceză (No 9), J.L. Calderon (No 2), J. Michelet (No 2-6), Calea Victoriei (No 33-35) și Bd. Magheru (No 12-14 și No 20).

Clădirile înalte (^{3} P +9E) interbelice sunt situate tot în centrul capitalei pe Calea Victoriei (No 33-35, No 95 și No 101 A și B), Bulevardul N. Bălcescu (No 32-34), Bulevardul Gh. Magheru (No 12-14), str. I. Brezoianu (No 44) și str. A. Beldiman (No 1), iar cele construite după 1945 sunt pe Șoseaua Ștefan cel Mare (No 33 și No 32), str. Gării de Nord (No 6-8) și Piața Romană (No 9).

La 10 ani de la inițierea programului de consolidare pentru construcțiile din Clasa 1 de risc seismic, din Lista lor în Capitală ce avea inițial număr 127 poziții cu înălțimea construcției în general ^{3} P + 4E, 19 dintre acestea fiind situate pe Calea Victoriei și Bulevardele Magheru și Bălcescu:

- 10 clădiri (din care 5 peste P + 7E) sunt complet consolidate;

- 6 clădiri (din care 4 peste P + 8E) sunt în consolidare;

- 12 clădiri (din care 7 peste P + 7E) au proiectele de consolidare terminate;

- 16 clădiri urmează să intre în faza proiectării lucrărilor de consolidare (mai 2008).

Examinarea datelor prezentate pentru cădirile expertizate tehnic în Clasa 1 de risc seismic din București – clădiri cu „Bulină roșie" (Fig. 7) – permite următoarele concluzii:

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 7 – „Bulina roșie”

1. Scopul inițial ale programului de expertizare seismică a clădirilor din București avariate de cutremurele Vrâncene din 1940, 1977 și 1990, a fost realizarea unei Liste de Priorități de consolidare și de punere în siguranță a locatarilor din construcțiile cu probleme grave la structura de rezistență a imobilelor.

2. În ultimii ani lista s-a completat cu un număr foarte mare de construcții joase, având câteva nivele, în general cu structura din zidărie portantă sau mixtă (zidărie și beton) și cu planșee uneori din lemn sau cu profile metalice și bolți de cărămidă.

Aceste construcții pot fi eventual încadrate în aceiași clasă de vulnerabilitate seismică cu cele înalte – de tipul celor prăbușite în 1977 – dar nu pot fi riguros considerate ca aparținând aceleiași clase de risc seismic și pentru simplu fapt că pe baza experienței seismice din 1977 ele generează în cazul unui cutremur major, similar cu cel din 1977, consecințe umane, economice și structurale complect diferite de cele ce au fost provocate de prăbușirea construcțiilor multietajate înalte din beton armat la 4 martie 1977.

3. Întrucât peste 50% din Lista de construcții din București încadrate în Clasa 1 de risc seismic sunt construcții joase sub P + 4E (17 % fiind construcții P și P + 1E) și întrucât numai 6 construcții din cele 392 din Listă aparțin Clasei de importanță 2, se poate simplu observa că sensul listei de priorități de consolidare seismică a fost deviat spre alte scopuri, neexplicit declarate.

În prezent „*bulina roșie*” devine o „*invitație*” pentru desființarea a numeroase clădiri introduse din Clasa 1 de risc seismic ce sunt situate în zonele din centrul Capitalei sau în zonele rezidențiale din Nordul orașului, ș.a. (unde 1 m^2 de teren costă între 3000 și 7000 Euro / m^2).

Aceste clădiri au structura de rezistență fragilă, din zidărie de cărămidă, ușor de demolat, și au devenit astfel extrem de „atractive” pentru speculațiile imobiliare menite să creeze terenul liber pentru viitoarele investiții în clădiri înalte având 3 până la 8 nivele peste nivelul general al zonei / cartierului în care se vor implanta.

Raportul din septembrie 2008 privind *Patrimoniul Construit și Național al României în Pericol, Măsuri prioritare de protecție și o ilustrare a stării de fapt*, întocmit de Comisia Prezidențială pentru Patrimoniul Construit, Siturile Istorice și Naturale, propune explicit și foarte clar măsuri urgente:

https://biblioteca-digitala.ro

Includerea temporară a zonelor construite protejate – în calitate de ansambluri sau situri, inclusiv fiecare clădire din ansamblu, în categoria juridică de „monument istoric”, intrând, prin urmare, în aria de incidența a legislației în vigoare privind monumentele istorice.

Aceste măsuri reprezintă în prezent singura posibilitate eficace de a bloca „epidemia” de demolări în zonele centrale ale Bucureștiului devenite zone țintă pentru acei dezvoltatori imobiliari care consideră că istoria românilor și istoria arhitecturii trebuie studiate numai la timpul trecut!

În măsura în care legislația de azi privind construcțiile noi înalte din Paris poate și ar trebui să constituie un model pentru „zonele protejate” din București trebuie arătat că în 8 iulie 2008, Conseil de Paris a validat construcția turnurilor înalte (până la 150 – 200 m) numai la periferia capitalei Franței și a limitat la 50 m înălțimea construcțiilor în zonele centrale ale Parisului (anterior fusese limitată la 37 m).

Nu în ultimul rând trebuie subliniat că drept răspuns la intervențiile vizibile de desființare a unor clădiri istorice semnificative pentru București, INMI a inițiat numeroase acțiuni de clasare de urgență a unor asemenea clădiri, de exemplu:

- Str. Visarion nr. 8 (colț cu Bdul L. Catargiu)
- Piața Romană nr. 7 (corp A, corpul B deja demolat);
- Str. Arh. I. Mincu nr. 19, colț cu Șos. Kiseleff („Colecția Avachian”);
- Str. Vasile Lascăr nr. 59 (în prezent în demolare);
- Str. D. Racoviță nr. 12 (Institutul de Geografie al Academiei)
- Dionisie Lupu nr. 70-72;
- Str. Jules Michelet nr. 8
- și altele.

Din păcate, prea puține dosare au putut fi finalizate ca urmare și a procedurilor și a „actorilor” implicați în acest proces, de exemplu (case salvate):

- Calea Dorobanților nr. 16 (arh. Petre Antonescu);
- Str. M. Eminescu nr. 27 și nr. 29.

Clădiri splendide ale Bucureștiului de altădată au fost pierdute pentru totdeauna, fie cu avizul autorităților locale (de exemplu imobilul din str. G. Clemenceau nr. 8-10), fie cu îngăduința Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice (imobilul din str. Visarion nr. 8, colț cu Bulevardul L. Catargiu).

În ultimii ani nu se cunoaște decât o singură cerere de clasare de urgență a unui imobil privat din București însoțită și de propunerea de asociere la clasarea acelei clădirii a întregului agregat urban din care face parte și care a cuprins câteva clădiri importante din punct de vedere arhitectural în zona M. Eminescu / Calea Dorobanților. Mulțumim și pe această cale profesorului medic Ș. Țovaru pentru acest demers.

https://biblioteca-digitala.ro

Trebuie, de asemenea, salutată atitudinea de excepție a 28 de familii, proprietare a unor imobile pe str. Av. Sănătescu, în parcelarea „Domenii”, „zonă protejată” conform PUZ-ului aprobat prin HCGMB nr. 279/2000 în fața iminentei demolării a unei „splendide vile interbelice” de pe această stradă, în vederea eliberării terenului pentru un alt imobil. Acțiunea, adresată Primăriei de sector, este explicabilă prin faptul că în ultimii doi ani, în aceeași parcelare „Domenii”, pe str. A. Constantinescu s-au demolat sau sunt în demolare 7 clădiri P + 1E din zidărie portantă pentru a face loc altora având un procent practic dublu de ocupare a terenului și având un număr de 2-3 ori mai mare de nivele decât cel al clădirilor din cartier.

Dezvoltarea urbană a zonelor istorice și protejate ale Bucureștiului în Uniunea Europeană nu se poate realiza prin mansardare, demolare și implantare de zgârie nori în centrul istoric al orașului.

Capitala are nevoie urgentă alături de sprijinul populației, de o nouă strategie politică a administrațiilor centrală și locale pentru a conserva, repara și dezvolta orașul în beneficiul locuitorilor săi și pentru confirmarea valorii și identității sale culturale și istorice de oraș european.

Nr. crt.	Nume, prenume	C.I. / B.I.	Adresa	Telefon	Semnatura
1	ZAHARIA VIOREL	RR nr. 398030	Av. Sănătescu 39 ap. 2	319.67.97	[illegible]
2	BĂLTATU MIHAELA	RR nr. 514536	Av. Sănătescu 39 ap. 1	319.32.01	[illegible]
3	BĂLTATU LAURENȚIU	RT nr. 238580	Av. Sănătescu 39 ap. 1	319.32.01	[illegible]
4	SĂNDULESCU FLORINA	RX nr. 250516	Av. Sănătescu 39 ap. 4	319.32.18	[illegible]
5	VONICA CRISTIAN	RT nr. 194697	Av. Sănătescu 39 ap. 4	319.32.18	[illegible]
6	FLOREA IOAN	RX nr. 241170	Av. Sănătescu 39 ap. 3		[illegible]
7	MĂRGINEANU IOREL	DA nr. 314909	Av. SĂNĂTESCU 46	3196744	[illegible]
8	OLGA MORĂRESCU M.	BR nr. 699752	Av. SĂNĂTESCU 46	3196744	[illegible]
9	GHEORGHIU GHE.	RT nr. 470352	Av. Sănătescu 44	3196775	[illegible]
10	GHEORGHIU ILEANA	RT nr. 470353	Av. Sănătescu 44	3196775	[illegible]
11	VIMER RADU	RR 140220	Av. Sănătescu 49	3193246	[illegible]
12	POTÂRNICHE GHE	PC 177302	Av. Sănătescu 44	3196769	[illegible]
13	GHIGEANU ELENA	RA 451972	Av. Sf. Dumitrescu 35A	3193085	[illegible]
14	DIMĂNCESCU ALIN MIHAI	RT 308443	Av. Sănătescu 50	3193011	[illegible]
15	POTOP SANDA	BX 008656	Av. Sănătescu 35A	3193207	[illegible]
16	POTOP DAN	DH 342676	Av. Sănătescu 35A	3193207	[illegible]
17	PAPADIMA ȘTEFANA	AP 976870	Sănătescu 38	202.92.70	[illegible]
18	CACIAUNA IOANA	RT 105524	Al. Constantinescu 34B	224.65.56	[illegible]
19	BĂLUȚĂ MARIANA	DH 343976	Av. Sănătescu 40	319.07.07	Băluță
20	SKULTÉTY ALEXANDRU	BK 566012	Av. Sănătescu 40	319.07.07	[illegible]
21	ALEXANDRA CROITORU	RX 252312	Av. Sănătescu 42	319.67.64	[illegible]
22	[illegible]	RD 330430	Av. Sănătescu 35	319.28.93	[illegible]
23	[illegible]	RR 522286	[illegible] 35	3192893	[illegible]
24	COSTEA CARETA	CNP 2909S4400347	Str. Av. Sf. Sănătescu 35A	3193085	[illegible]
25	VASILESCU RADU DAN		Str. [illegible] Constantinescu 3B	0746066601	[illegible]
26	VASILESCU ANTOANELA		Str. Al. Constantinescu 3B	0746066601	[illegible]
27	VULPOIU ION	DP 022889	Str. Av. Sănătescu 43	3093247	[illegible]
28	VULPOIU GABRIELA	DP 022887	Str. Av. Sănătescu 43	3093247	[illegible]

Fig. 8. Cererea proprietarilor din imobile din str. Av. Sănătescu pentru conservarea „caracterului arhitectural general” și stoparea demolării unei vile interbelice din parcelarea „Domenii”

https://biblioteca-digitala.ro

The Built-up Heritage of Bucharest is in Great Danger

The architectural, historic and cultural heritage of Bucharest has been subject to three major sources of destruction: earthquakes, fire and deliberate demolishment.

One explanation for the present small number of old buildings in Bucharest is the large number of fires in the 17th to 19th centuries. As an example, the 1847 fire burnt 12 churches, 130 houses, 1103 shops and 85 inns (Vestitorul Românesc, 5 Apr.1847).

The other threat for the buildings in Bucharest is represented by the earthquakes having their source in the Moldavian region of Vrancea. The 1977 earthquake caused 1578 victims, of which 1424 in Bucharest, 11221 wounded, of which 7598 in Bucharest, damages to constructions more than 70% of the total damage cost as well as 29 collapsed tall reinforced concrete buildings built before World War II.

Many beautiful buildings of former central Bucharest are lost forever, due to the present real estate and financial pressures and with the approvals of the local authorities.

Typical situations of aggression against the present built-on heritage of Bucharest, have been presented by INMI during the exhibition "Protection of the Built-up Heritage in "protected areas" organized at "Moldova" National Museum Complex in Iasi, with the occasion of the 10th edition of the National Symposium "The Monument -Tradition and Future", 2 – 5 Oct. 2008. The exhibition calls for an urgent amendment of the legislation on the protection and the real estate policy on demolition of historical monument buildings – or buildings located in the urban „protected areas" of the country.

Definitively, the future urban development of historic and protected areas of Bucharest in the European Union cannot be achieved by adding top levels on existing old heritage buildings, by demolition of 19th century masonry buildings or by sky-scrapers insertion near the churches in the city centre.

https://biblioteca-digitala.ro

Patrimoniul construit din “zone protejate” situate în centrul Bucurestiului

1. Clădiri expuse demolării / demolate situate în „zone protejate”

Imobil str. Visarion 8

Construcţia era terminată în anul 1911, iar sistematizarea bulevardului Lascăr Catargiu, între Piaţa Romană şi Piaţa Victoriei, a fost efectuată între anii 1895 – 1899, în spiritul arhitecturii academice franceze, după proiectul arh. I.D. Berindei.

Imobilul se află şi în zona de protecţie a Casei Dinu Lipatti, Bulevardul Lascăr Catargiu nr. 12, monument istoric, Lista Monumentelor Istorice 2004, poziţia 615/B-II-m-B-18330.

Imobilul este situat într-o „zonă protejată” şi a beneficiat în fapt de protecţie nulă.
Acoperişul imobilului a fost incendiat la începutul anului 2007 şi clădirea a fost degradată sistematic - de mâna omului - până la starea de ruină de astăzi. Semnul, din luna martie 2007, „Pericol de prăbuşire” pe faţada clădirii a anunţat cu claritate destinul de desfiinţare a acestei elegante clădiri din centrul Bucureştiului.

Cererea de clasare ca monument istoric a imobilului redactată de INMI (nr. 351/23.03.2008) a fost respinsă de Comisia Naţională a Monumentelor Istorice.

Imobil str. G. Clemenceau 8 - 10

Strada Georges Clemenceau este situată peste drum de Ateneul Român, facilitând comunicaţia dintre Str. Episcopiei şi Str. George Enescu (fostă Cosmonauţilor, fostă Al. Lahovari).

Strada Georges Clemenceau a fost realizată într-o singură perioadă istorică (domnia Regelui Carol I) şi într-un singur stil.

INMI Institutul Naţional al Monumentelor Istorice
Str. Ienăchiţă Văcărescu Nr.16, Sector 4, Bucureşti 040157, Oficiul poştal 53, România
Tel. 021.336.60.73 Fax: 021.336.99.04 e-mail: inmi@inmi.ro web-site: http://www.inmi.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Patrimoniul construit din "zone protejate" situate în centrul Bucurestiului

2. Clădiri înalte situate în „Zona de protecție" a monumentelor istorice

Clădirea înaltă din vecinătatea Catedralei „Sfântul Iosif"

Catedrala „Sfântul Iosif", din București a fost începută în anul 1875 și construcția a fost finalizată în anul 1884 când în Romania domnea regele Carol I.

Catedrala a fost executată după proiectul celebrului arhitect din Viena, dr. Friedrich Schmidt. Pictura și vitraliile Catedralei au fost xecutate de firma Mayer din München, iar altarul a fost sculptat la Roma.

Clădirea înaltă aflată în construcție lângă Catedrală are 4S+P+18E, înălțimea 75m, POT=53% , aria în plan 1059mp.

Procedurile de elaborare și autorizare a documentațiilor de urbanism, de amplasare și de construire a clădirii înalte din str. general Berthelot nr.11-15, sector 1 – începute în anul 1999 și (ii) condițiile de deschidere a execuției lucrărilor de construcție – în anul 2006 – continuă să producă controverse și discuții.

Justiția urmează să se pronunțe asupra legalității construcției, la care lucrările de șantier sunt oprite.

Construcția uriașă de lângă Catedrala „Sfântul Iosif", sfidează bunul simț urbanistic în București și semnificația de monument istoric a Catedralei „Sfântul Iosif".

Clădirea înaltă din vecinătatea bisericii Armenești

Biserica Ameneascǎ a fost construită între anii 1911-1915 după planurile arhitecților Dimitrie Maimarolu și Grigore Cerchez, pe locul vechii biserici armenești, din piatră, construită în sec. XVIII: coduri LMI 2004: B-II-a-B-18319 (ansamblul), B-II-m-B-18320 (biserica), B-II-m-B-18321 (biblioteca).

Clădirea înaltă din vecinătatea Bisericii Armenești a creat:

(i) Modelul negativ și pentru alte situații similare în București (vezi Catedrala Sf. Iosif) și
(ii) Precedentul pentru degradarea unui monument istoric important ca urmare a lucrărilor de infrastructură la clădirea înaltă.

Clădirea înaltă din vecinătatea MIRA, Ministerul de Interne și al Reformei Administrative

Structura de rezistență a clădirii inalte situate în vecinătatea sediului Ministerului de Interne și Reformei Administrative are P+12E și depășește cu cca.5 niveluri înălțimea clădirii monumentale adiacente, Palatul Senatului.

Deși Palatul Senatului nu este clasat încă monument istoric,clădirea este reprezentativă pentru arhitectura interbelică, fiind construită între anii 1938 – 1941 sub coordonarea inginerului Emil Prager după planurile arhitectului Emil Nădejde.

Clădirea se află în Zona de protecție a :
(i) Hotelului Continental, cod LMI 2004, B-II-m-B-19858 (sf.sec.XIX) și (ii) fostului Hotel Negoiu, cod LMI 2004, B-II-m-18421.

https://biblioteca-digitala.ro

Patrimoniul construit din “zone protejate” situate în centrul Bucurestiului

3. Clădiri din zone protejate / monumente istorice expuse demolării datorită expertizării tehnice în Clasa 1 de risc seismic

Pasajul Victoria , str. Academiei

În urmă cu cca. 10 ani, Ministerul Lucrărilor Publice şi Amenajării Teritoriului (MLPAT) prin ministrul Nicolae Noica a promovat conceptul „clădire expertizată tehnic încadrată în clasa 1 de risc seismic" (simbolizat de „bulina roşie") pentru a fundamenta necesitatea urgentă de consolidare a clădirilor din beton armat peste P +4E nivele construite înainte de cel de al doilea război mondial în centrul Bucureştiului – clădiri ce au furnizat peste 1400 de pierderi de vieţi omeneşti la cutremurul din 4 martie 1977.

Imobil str. George Enescu 27

În prezent simbolul „clădire expertizată tehnic încadrată în clasa 1 de risc seismic" a devenit unul dintre cele mai „solide" argumente pentru demolarea clădirilor în centrul capitalei şi în zonele protejate, anulându-se astfel semnul original: prioritate de consolidare seismică şi de punere în siguranţă.

Folosirea intenţionată a simbolului „risc seismic clasa 1" pentru demolarea clădirilor vechi poate lichida în câţiva ani fondul istoric de clădiri vechi şi frumoase ale capitalei.

INMI Institutul Naţional al Monumentelor Istorice
Str. Ienăchiţă Văcărescu Nr. 16, Sector 4, Bucureşti 040157, Oficiul poştal 53, România
Tel. 021.336.60.73 Fax: 021.336.99.04 e-mail: inmi@inmi.ro web-site: http://www.inmi.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Patrimoniul construit din "zone protejate" situate în centrul Bucurestiului

4. Clădiri în pericol de demolare pentru raţiuni imobiliare

Piaţa Romană 7

Bd. Primăverii 15

https://biblioteca-digitala.ro

Considerații asupra cercetărilor analitice privind restaurarea suprafețelor de arhitectură

Ileana Kisilewicz

Studiul suprafețelor de arhitectură și al materialelor folosite în restaurarea lor a cunoscut o creștere în ultimele decenii legat de reorientarea gustului publicului către clădirile având valențe ambientale si estetice.

Lucrările științifice din acest domeniu sunt adresate acelor teme care răspund aproape mereu unor întrebări mai ales aplicative și care tind să clarifice detalii legate de natura materialelor și comportamentul lor. Producătorii materialelor de restaurare pun la dispoziție doar o parte din informațiile necesare înțelegerii calității materialelor de consolidare și protecție. Și în domeniul restaurării indicațiile sunt destul de limitate din punct de vedere experimental, de fapt chiar dacă au fost individualizate caracteristicile produselor, nu sunt suficiente cercetări care să ofere soluționarea completă a problemelor *in situ.*

Situațiile cu care se confruntă un proiectant atunci când alege o soluție sau alta pentru restaurarea unei suprafețe ne arată că cercetările în acest domeniu sunt utile și trebuiesc continuate.

Doar dacă observăm atenția acordată picturilor murale, tencuielilor decorative, vopsitoriilor ca elemente decorative interesante, toate au creat nu doar un motiv pentru aprofundarea cunoștințelor din punct de vedere al istoriei artelor și arhitecturii dar și un interes științific. În condițiile contemporane de operare în domeniul culturii exigențele tehnologice au impus *interdisciplinaritatea* ca metoda de explorare și rezolvare a problemelor în domeniul restaurării. Acest lucru a determinat diverse grupuri de cercetători să abordeze acest domeniu, de cele mai multe ori colaborând cu istorici si arhitecți. Fapt ce evidențiază că documentațiile analitice, ce însoțesc piesele desenate la un proiect de restaurare, nu rămân cercetări în sine dar că cercetările însele oferă acele indicații prețioase identificării soluțiilor optime de salvare.

În mod evident suprafețele de arhitectură reprezintă un punct de întâlnire care, poate mai mult decât alte părți de clădire catalizează atenția cercetătorilor.

Lucrările științifice, din acest domeniu, sunt adresate acelor teme care răspund aproape mereu unor întrebări cu caracter aplicativ, cum ar fi:

- eliminarea lacunelor,
- compatibilitatea și continuitatea materialelor.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1 – Fațada laterală cu cornișă pictată. Locuință str. Paul Greceanu, nr. 22, București

Dar se observă că în programul sesiunilor științifice sunt mai puțin prezente temele de cercetare privind:

- interacțiunea între stratul suport si finisaj,
- evaluarea proceselor de degradare, mai ales de natură fizică,
- variațiile caracteristicilor fizice și chimice în timp ale materialelor de restaurat și cele noi pentru restaurare,
- evaluarea datelor analitice și comportamentul „per ansamblu" al suprafețelor de arhitectură.

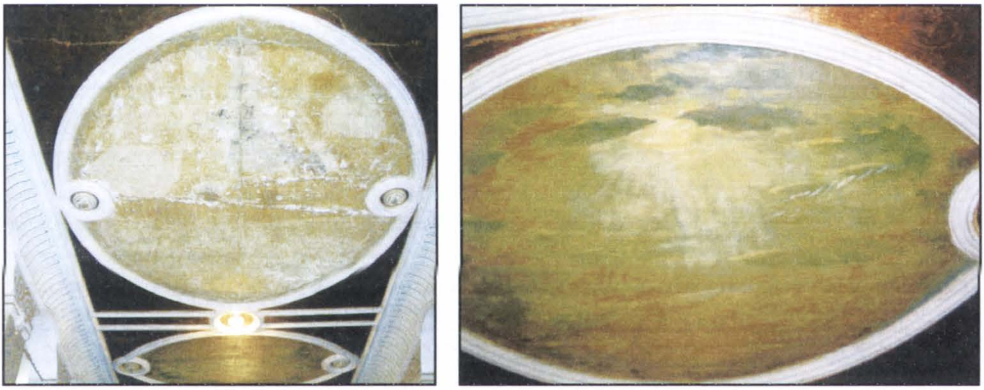

Fig. 2 – Plafon decorat cu pânze pictate în holul principal. Locuință B-dul Pache Protopopescu, nr. 51, București

Cercetările analitice

Analizele și studiile fizico-chimice stabilesc, în genere:

- compoziția suprafeței studiate, fie ea tencuială, mortar sau pictură murală etc.
- tehnologia utilizată (cu eventuala identificare a uneltelor / instrumentelor)
- condițiile de lucru în care a fost executată lucrarea (incendiu, îngheț).

https://biblioteca-digitala.ro

Deseori cercetările încearcă să găsească explicaţii pentru utilitatea / funcţionarea fiecărei componente şi de asemenea a comportamentului acestora în ansamblu, legat de caracteristicile şi proprietăţile elementelor componente[1].

Din păcate sunt mai puţine studiile biologice asupra tencuielilor, chiar dacă este notorie prezenţa atacului biologic si responsabilitatea lui în transformările estetice ale suprafeţelor (faţadelor, interioarelor, pardoselilor).

Sugestii de cercetare

Evaluarea asemănărilor între tencuieli şi mortare puse în opera în momente diferite poate furniza indicaţii asupra evoluţiei alegerilor tehnologice. O evaluare a comportamentului poate pune în evidenţa elemente semnificative şi de interes pentru operaţiile de restaurare.

Obţinerea datelor analitice asociate unor cunoştinţe documentare pot pune în evidenţa şi confirma utilizarea tehnologiilor şi a materialelor propuse de meşterii din trecut. În alte cazuri se pot găsi date neprevăzute care pot deschide noi linii de cunoaştere, şi care propun reluarea unor situaţii considerate deja cunoscute. Este cazul, de exemplu, destul de cunoscut, că în anumite zone geografice se foloseşte mult ipsos în finisajele exterioare.

Studiul analitic al vechilor finisaje are şi un alt scop latent care priveşte evaluarea comportamentului materialelor în raport cu funcţiunea clădirii.

Înţelegerea, de la început a alegerii şi apoi evaluarea rezultatelor, poate contribui la dezvoltarea criteriilor şi a orientărilor pentru a putea individualiza materiale cu caracteristici compatibile cu finisajele asupra cărora se intervine. Pare clar că experienţele asupra comportamentului unor sisteme, în diverse epoci pot fi de ajutor pentru proiectarea sistemelor actuale.

O atenţie aparte merită studiul *finisajelor descoperite în vestigiile arheologice*, în acest caz ne confruntăm cu o experienţa / tradiţia valorificată doar în literatura de specialitate.

Studiile de investigare a *suprafeţelor pictate*, prin intermediul tehnicilor nedistructive, sunt propuse în perspectiva unei cercetări interdisciplinare. Propunerea de diagnostic şi ulterior de tratament se bazează pe răspunsurile diferite date de aceste suprafeţe, decorate, la razele ultraviolete. Se poate evalua în acest fel prezenţa unor picturi, nu a fresco, dar şi confruntarea dintre reacţia superficială a diverşilor compuşi organici oferă posibilitatea de a realiza o hartă a degradărilor a diverselor momente şi a diverselor tehnologii aplicate.

[1] Prezenţa anumitor compuşi apare uneori ca rezultat al tradiţiei. În realitate aceasta corespunde exigenţelor şi rezultatelor legate nu atât de factorii tehnologici, dar de cerinţele cromatice şi estetice existente în epoca realizării monumentului.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3 – Plafon decorat cu stucaturi poleite în holul principal. Restaurant str. Biserica Amzei, nr. 30, București

Dacă la reacția la razele UV se asociază analiza stratigrafică, realizată cu analize fizico-chimice, sistemul propus poate da rezultate semnificative. O legătură între răspunsul la razele UV și natura chimică a leganților organici folosiți, chiar cu sistem de etalonare, adaptat, deschide o nouă stradă acestor cercetări.

Studiul anumitor procese specifice de degradare a *tencuielilor decorative* supuse acțiunii umidității de ascensiune capilară având la bază o soluție salină sau produși sulfatici evidențiază nu doar agresivitatea acestor materiale, dar compromiterea suprafețelor după utilizarea acestor produse pe bază de ciment în operațiile de restaurare. În acest sens trebuiesc evaluate și produsele care pot evita reacția la sulfați și în particular a ipsosului cu sistemele pe bază de ciment.

Practica actuală

În domeniul lucrărilor de restaurare sunt propuse o serie de situații care în mare parte re-propun tencuieli cu compoziție similară sau aceea existentă *in situ*. Sunt astfel studiate preponderent tencuielile pe bază de var. În schimb

https://biblioteca-digitala.ro

tencuielile contemporane având leganți sintetici sunt puțin studiate iar comportamentul lor nu este monitorizat în cazul monumentelor istorice.

Problema integrării se pune în acest moment în toată complexitatea sa. Pe lângă alegerea unui material de integrare având caracteristici omologe celui original, apare în plus o problemă de ordin tehnologic, modul de aplicare.

Aceste operații privesc acele arii în care nu este posibilă recuperarea vechii tencuieli, deci e nevoie să subliniem că suprafața de adeziune prezintă de multe ori imperfecțiuni, motiv pentru care suprafața de lucru trebuie pregătită în mod special.

Practic **lipsa calificării operatorilor** creează mari dificultăți la punerea în operă a noilor tencuieli. Refacerile, acceptabile sau nu, deseori nu țin cont chiar de aceste probleme de compatibilitate cu sistemul structural, sistem care este dificil de definit și evaluat după ce a fost mult timp expus dezgolit.

De mai mult bun simț apare acolo unde e posibil o intervenție de protecție a tencuielilor și limitarea accesului apei. Aceste măsuri diminuând puternic factorii de degradare.

Problema produselor de restaurare

Produsele existente pe piață, **necesare consolidării și protecției** suprafețelor, nu au pe etichete suficiente indicații privind compoziția, calitatea componentelor și exigențele de utilizare (temperatura, durata, umiditate ș.a.). Soluțiile consolidante care se utilizează pentru impregnarea suprafețelor sunt preluate de cele mai multe ori din sectorul restaurării pietrei fără a ține cont că problema unui sistem stratificat, cum este cel format din straturi de tencuială și straturi de pictură, este mult mai complex și până la urmă diferit de cel al pietrei. Aceste materiale adaptate punând în mod evident probleme de aderența (între straturi și cu suportul) pe lângă cele de coeziune pe care trebuie să le rezolvăm.

Lucruri de clarificat

Nu este încă destul de clar în ce fel comportamentul finisajului este legat de transformările fizico-chimice ale materialelor constituente și în ce mod transformările chimice influențează parametrii fizici. Sistemul este în realitate mult mai complex pentru că este constituit din suprapunerea succesivă a mai multor materiale, în mai multe straturi care aderă la un strat suport.

Rămân de aprofundat problemele integrarii lacunelor, unde prin completare se formează sisteme eterogene care trebuie să aibă cel puțin calități de compatibilitate.

https://biblioteca-digitala.ro

Câteva considerații cu caracter general sunt posibile:

- în ultimul timp a fost dobândită o cultură a finisajelor având la bază un mare interes științific
- cercetările dedicate materialelor de restaurare sunt interdisciplinare
- din păcate sunt puține metode nedistructive de cercetare, *in situ* care să dea indicații despre nivelul de degradare al finisajelor, mai ales al aderenței la stratul suport sau între straturi
- nu există metodologii de datare. Analizele pot da informații despre existența straturilor succesive dar nu și vârsta lor. Datarea cu Carbon 14 a dat puține date satisfăcătoare până acum
- sunt multe dificultăți de identificare a tipurilor de finisaje de suprafață legate de tehnica și definirea efectelor care derivă din acest lucru
- studiile nu au atins încă în maniera rațională compatibilitatea între materiale în cazul integrării
- există tendința de a trata un finisaj ca un sistem poros continuu și nu se ține cont de discontinuitatea dată de straturile existente și de suport. Acest lucru a limitat cercetarea produselor cu proprietăți adezive.

Problemele sunt în mod evident multe, și apoi lucrând asupra sistemelor reale se întâlnesc mereu noi dificultăți de înțelegere a fenomenelor, apărând limite în crearea unor modele semnificative corespunzătoare comportamentului obiectiv.

Și în domeniul restaurării indicațiile sunt destul de limitate din punct de vedere experimental, de fapt chiar dacă au fost individualizate caracteristicile produselor, nu sunt suficiente cercetări care să ofere soluționarea completă a problemelor *in situ*. Situațiile cu care se confruntă un proiectant atunci când alege o soluție sau alta pentru restaurarea unei suprafețe ne arată că cercetările în acest domeniu sunt utile și trebuiesc continuate.

Bibliografie

Carbonara, Giovanni, *Trattato di restauro architettonico. Grandi temi di restauro*, UTET, Milano, 2007

Fancelli, Paolo, *Il restauro dei monumenti*, Nardini Editore, Fiesole, 1998

Rocchi, Giuseppe, *Istituzioni di restauro dei beni architettonici e ambientali*, Hoepli Editore, Milano, 1990.

https://biblioteca-digitala.ro

Considerations on the Analytic Researches Concerning the Restorations of Architectural Surfaces

The study of architectural surfaces and of the materials used in restoration has grown up during the last decades due to the re-orientation of public preference towards historical buildings with aesthetic features.

Traditionally preservation has been closely related to crafts and prevalent contemporary practice. This meant that earlier problems were solved within existing traditional know-how among craftsmen. Successively conservation was characterized by a scientific approach strongly influenced by the role played by sciences and new technology.

The conservation of historical buildings is an interdisciplinary discipline involving a range of professions.

A significant degree of understanding the nature and mechanism of action of various decay processes, has been developed, and detailed understanding can be expected to be followed by successful techniques of intervention.

The present is, therefore, a propitious time to survey the state of our knowledge, to review the treatment methods that have been proposed and tested, and consider what needs to be further explored, and which experience is not to repeat.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Clădiri din Sinaia propuse a fi clasate. Vila Robescu

Ruxandra Nemțeanu

În creația arhitecturală a lui Ion Mincu locuințele de tipul vilei sau a reședinței nobiliare ocupă un loc important. Casa Vitzu (1984), Casa Lahovary (1986), Casa Monteoru (1889), Casa Vernescu (1889), Casa Robescu (1890), Casa N. Petrașcu (1904), toate în București, sau Casa Robescu din Galați (1896), Vila[1] Robescu din Sinaia (1897) au îmbinat arhitectura românească și tradițională cu tendințele contemporane.

Studiul de față încearcă să inițieze cercetarea Vilei Robescu din Sinaia, o lucrare mai puțin cunoscută a arhitectului. Studiul a identificat în plan secundar o apropiere culturală, între zona în care a copilărit Ion Mincu, zona Focșanilor și familia boierilor Robescu[2], mari proprietari de teren în zona Buzăului și Vrancei, materializată prin edificarea celor trei „vile" construite pentru această familie în București, Galați și Sinaia în perioada 1896-1899. Dacă adăugăm că în această perioadă (1895-1899) Ion Mincu a fost deputat de Vrancea, în Parlamentul României, putem intui un complex de legături beneficiar-arhitect care ar putea fi o sursă primară pentru conturarea viziunii compoziționale a vilelor ridicate de arhitect.

La Sinaia Vila Robescu va îmbina specificul regional, prin preluarea unor forme vernaculare din arhitectura de vilegiatură, la mare modă, atunci, în Europa. Noutatea compoziției fațadelor și a partiului a constat într-o expresie a volumelor nude, puțin obișnuite la Ion Mincu, fără o decorație prețioasă ca la celelalte locuințe realizate în aceeași perioadă, pentru a nu distona cu peisajul înconjurător. Folosirea lemnului, în special, pentru diverse accesorii-pergole, balustrade, copertine, cornișă, întregesc viziunea arhitectului despre expresia montană a locului.

---

[1] *Enciclopedia Universală de Brockhaus* în 1903. Definiție: „Prin vilă se înțelege o casă de vilegiatură (vacanță), individuală, de proporții mici, conținând grădini de ornament și edificată, pe baza unui plan artistic omogen, pentru o familie sau maxim două".

[2] În zona Focșanilor și Buzăului boierii Robescu aveau moșii întinse. Ei au ctitorit multe lăcașuri de cult aici, printre care: biserica cu hramul „Sfinții împărați Constantin și Elena" din Focșani, bulevardul Unirii, ctitorie din sec. al XVII-lea a familiei boierilor Robescu. Biserica „Adormirea Maicii Domnului" sat Voetin, comuna Sihlea, construită în anul 1808 de către familia Serban Asanache Robescu.

https://biblioteca-digitala.ro

Cercetarea de față poate părea banală. Ce se mai poate spune astăzi despre opera și viața arhitectului Ion Mincu (1852 -1912), personalitate marcantă a arhitecturii și urbanismului românesc, promotorul stilului național în arhitectură, citat în toate studiile fundamentale despre începuturile arhitecturii în Regatului Român?

Și totuși, mai sunt multe lacune în biografia sa, în creația sa, ce necesită în continuare studii aprofundate. Reanalizarea biografiei arhitectului prin prisma unor noi criterii de abordare politico-socio-culturale, de evaluare complexă a operei unui arhitect, direcții ignorate sau eludate în literatura de specialitate în perioada comunistă, indică o nouă direcție de cercetare.

Scurtă privire asupra biografiei arhitectului relevă următoarele date importante pentru cercetare: Ion Mincu urmează studiile secundare la Liceul Unirea din Focșani, între anii 1863-1871; în anul 1871 se înscrie la Școala Națională de Poduri și Șosele din București, pe care o absolvă în 1875 și obține diploma de inginer[3]; între 1877-1884 studiază la Școala Națională de Arte Frumoase din Paris, avându-i ca profesori pe Remy de Louanges și Julien Gaudet, unde obține diploma de arhitect; în 1883 primește premiul Societății centrale a arhitecților francezi. Prietenul său de o viață, Nicolae Petrașcu, în monografia pe care i-a dedicat-o, remarcă importanța studiilor urmate de Ion Mincu în menirea sa viitoare: *„În pleiada de tineri cari se întorsese din Paris pe la 1884-85, unul din cei mai distinși, atât prin studiile sale în străinătate cât și prin talentul și ambiția sa de a inova, era arhitectul Ioan Mincu, care, împreună cu pictorul Mirea și sculptorul Georgescu, alcătuia o treime artistică plină de făgăduinți*"[4].

Călătoria de studii timp de un an după studiile universitare i-a completat și deschis orizonturi noi. *„Mincu văzu Spania, Italia, Grecia și se întoarse prin Constantinopol în țară, după o călătorie de aproape un an*"[5].

Întors în țară, între anii 1892-1897 începe o activitate didactică și își aduce aportul la înființarea Școlii de arhitectură a Societății Arhitecților Români, prima de acest gen în România. Între 1898-1912 îl găsim profesor la atelierul de proiecte al Școlii Naționale de Arhitectură, devenită apoi Școala Superioară de Arhitectură din București și profesor la Școala de Arte și Meserii. Între 1903-1912 este președintele Societății Arhitecților Români. Între 1895-1899, Ion Mincu este deputat în Parlamentul României.

[3] N. Petrașcu, *Ioan Mincu. 1852-1912. Arhitect român întemeietor al Școlii Naționale de Arhitectură*, p. 2. *„După ce-și luase titlu de inginer la noi în țară, Mincu plecă în Franța ca să facă arhitectura. Aci, el fu unul din cei mai aplicați studenți ai școalei de Bele-arte din Paris*".

[4] *Ibidem*, p.1.

[5] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Preocuparea continuă să pună bazele unui stil național românesc prin intermediul creațiilor sale și în același timp să-l lanseze pentru a fi preluat de urmași este dezvăluită cu sinceritate de arhitect:

„Știți unde am învățat arta românească? – spunea odată Mincu – *în școala noastră corectând elevii noștrii, studiind fiecare motiv, fiecare combinație văzând în fiecare naiva concepție de elev un stimulent pentru a cautǎ o soluție. În atelierul școalei am învățat cu adevărat arta românească*".

Ca orice politician a fost conștient că numai prin convingerea oamenilor politici bogați, de a accepta ideea unei locuințe personale, în stil național românesc, se putea înfăptui și propaga un model autohton. Familiile Lahovary și Robescu au fost cei care au înțeles sau au intuit intențiile arhitectului. Locuințele realizate au devenit repere arhitecturale de debut pentru baza viitorului stil neoromânesc.

Apariția orașului și a stațiunii de vilegiatură, Sinaia, este legată de reședința de vară a regilor. Dezvoltarea orașului Sinaia ca stațiune de vilegiatură a luat amploare începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu construirea Castelului Peleș (1875-1883), reședința de vară a familiei regale, a șoselei Sinaia-Brașov (1847), a căii ferate București-Sinaia (1879), care a transformat Sinaia într-o zonă rezidențială privilegiată[6].

Cu această ocazie în oraș a fost construit un număr mare de reședințe private, amplasate în zone pitorești și beneficiind de o arhitectură (exterioară și interioară) deosebită; am putea spune că aceasta este prima generație de vile montane, construite de arhitecți și meșteri străini (italieni, nemți, unguri) după modele consacrate ale acestui tip de program, aduse din locurile în care au venit. Toți arhitecții români doreau să lucreze aici, inclusiv Ion Mincu, care din păcate nu are decât o singură vilă, cea a lui Generalului Robescu din strada Avram Iancu nr. 56A. În acest sens, Ion Mincu remarca cu amărăciune:

„Sinaia, spre pildă, unde am fi putut continua o tradițiune și realiza o arhitectură originală, care să fie expresiunea obiceiurilor, climei, trebuințelor și simțirilor noastre, e alcătuită din o adunătură bizară și hibridă de modele rău copiate, ale arhitecturii din toate țările și din toate climele, adunătură care ne înfățișează în ea cea mai ridiculă alăturare: așa numita «Maison de

[6] Sinaia a fost prima localitate electrificată din România Mică. Instalația tip Siemens adusă de la Viena a fost cumpărată de primărie și plătită în rate pe timp de 9 ani. În seara zilei de 21 iulie 1890 s-au aprins primele becuri electrice în Sinaia, pe bulevardul Carol I, în Parc, în Hotelul Caraiman și în câteva vile, înlocuind lămpile cu gaz. A doua instalație electrică a fost montată la Castelul Peleș. În 1898 se montează și se dă în funcțiune uzina electrică, proprietatea Societății *Electrica*. Uzina producea 100 kw și a fost proiectată de ing. Elie Radu.

https://biblioteca-digitala.ro

Plaisance» dimprejurul Parisului cu casa flamandă, castele gotice în miniatură, vile din sudul Italiei"[7].

Sinaia după edificarea Palatului Peleş (1871-1883) a cunoscut o evoluţie spectaculoasă. Aspectul de staţiune montană l-a căpătat abia după anul 1901, când a fost pus în aplicare ambiţiosul „Regulament pentru construcţiuni", adoptat de membrii Consiliului din această localitate, la 22 octombrie 1901.

După 1910, vor apare aici şi vile în stil neoromânesc, prin contribuţia elevilor lui Ion Mincu, arhitecţii Statie Ciortan, Arghir Culina, Florea Stănculescu, Radu Dudescu, T. T. Socolescu etc. Tot aici va lucra şi arhitectul Paul Smărăndescu, care a fost şi arhitect şef al localităţii şi care în 1930 a elaborat şi un plan de sistematizare şi parcelare al localităţii.

„*Vila Robescu de la Sinaia (1897) aduce în repertoriul experinţelor lui Mincu un limbaj laconic în care imaginea arhitecturală este un joc pur de mase geometrice, planuri mari albe profilate pe fundalul pădurii şi muntelui. Această operă, pe nedrept insuficient cunoscută şi studiată, ni se pare a avea un interes deosebit mai ales în lumina concepţiilor moderne ale esteticii arhitecturale*"[8].

Comentariul legat de construcţia Vilei Robescu, în Sinaia trebuie legat şi de momentul ridicării ei 1896-1897, moment în care localitatea făcea primii paşi de dezvoltare şi unde se construiau vile şi hoteluri după partiuri moderne, dar în stiluri istorico-romantice, eclectic pitoreşti, preluate din repertoriul Europei Occidentale. Prin vila Robescu, Ion Mincu face încercarea timidă de a armoniza un partiu de vilă de vilegiatură-cu multe camere, îmbrăcat cu elemente simple de factură eclectic-pitoreşti, transpuse pe o volumetrie de conac subcarpatic muntenesc. A rezultat un hibrid ciudat, amplasat pe o parcelă amplă, destul de depărtată de centrul de atracţie al vilegiaturii – Parcul Ghica, *Mănăstirea Sinaia şi Castelul Peleş*, deşi era proprietatea unui înalt demnitar, generalul Robescu, Maestrul Curţii Princiare a principelui Ferdinand[9].

În actele de vânzare-cumpărare ale vilei, către chiriaşii ocupanţi după naţionalizare, era stipulat că rechiziţionarea vilei s-a făcut prin Decretul nr. 111 din 14 iulie 1951, *privind reglementarea situaţiei bunurilor supuse confiscării,*

[7] N. Petraşcu, *Ioan Mincu. 1852-1912. Arhitect român întemeietor al Şcolii Naţionale de Arhitectură*, p.81-82.

[8] Dr. Arh. Mihail Caffe, *Ion Mincu*, în *Mari arhitecţi*, p.75.

[9] Narcis Dorin Ion, *Castele, palate şi conace din România*, 2003. „*Obiceiul* (lui Al.I. Cuza de a juca cărţi la Palatul Cotroceni) *va fi păstrat şi de principele Ferdinand, dar miza jocului va fi simbolică, singurul joc de cărţi pe care acesta îl cunoştea fiind whist-ul, distracţie la care erau chemaţi, în serile lungi de iarnă, generalul Robescu, maestrul Curţii princiare, d-rul Tamm, secretarul principelui, şi alţi doi ofiţeri adjutanţi, care erau trataţi cu bere din belşug*".

https://biblioteca-digitala.ro

fără moștenitori sau fără stăpân, precum și a unor bunuri care nu mai folosesc instituțiilor, de la moștenitorii Generalului Al. Robescu. Planul parcelar al Sianiei, din 1930, întocmit de Paul Smărăndescu, scrie același lucru, moștenitorii Generalului Robescu.

Din datele cercetate până acum, nu rezultă dacă cele trei vile Robescu sunt ale aceleiași ramuri a familiei sau de la ramuri diferite, colaterale[10].

Concomitent cu vila de la Sinaia, Ion Mincu construiește Casa Robescu din Galați, în str. Mihai Bravu nr. 38. Clădirea are subsol supraînălțat, hoch-parter, etaj, pod, cu două foișoare-balcon la etaj și un alt balcon la parter, spre stradă, cu o volumetrie clară și simplă la exterior, dar de data aceasta bogat decorată. Decorațiile exterioare sunt cu ocnițe, cu butoni, brâu în stil brâncovenesc al frânghiei răsucite, plăci de ceramică smălțuită. Ceramica smălțuită este folosită și la decorarea florală a registrului superior, iar deasupra lui se află o balustradă de lemn, decorată cu crestături. Învelitoarea este executată tot din țiglă solzi, smălțuită, de culoare verde.

Vila de la Sinaia, spre deosebire de Casa Robescu de la Galați, este așezată pe un teren în pantă, care are parter-demisol, pe jumătate îngropat în pământ, jumătate afară, la nivelul străzii Avram Iancu fostă Carol I. Etajul devine parter spre spate, unde se accede într-o curte de serviciu.

---

[10] **Constantin F. Robescu** (n. 1839, Râmnicu Sărat – d. 23 septembrie 1920, București), inginer agronom român, membru corespondent al Academiei Române, fost director al Poștelor și Telegrafului (1886), primarul municipiului București[12] în perioada ianuarie 1896 – aprilie 1899 și noiembrie 1902 – decembrie 1904. Fruntaș liberal, a fost președintele Senatului, în calitate în care a participat la Palatul Cotroceni, la Consiliul de Coroană din 14 august 1916 unde s-a dezbătut și aprobat intrarea intrării României în primul război mondial. *„Participanții au fost: Regele Ferdinand I și principele moștenitor Carol; Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri; Mihail Pherekyde, fruntaș al PNL, președinte al Adunării Deputaților; Constantin F. Robescu, președinte al Senatului, fruntaș liberal; Theodor Rosetti, fost prim-ministru, fruntaș al Partidului Conservator; Petre P. Carp, fost prim-ministru, fost președinte al Partidului Conservator; Alexandru Marghiloman, președintele Partidului Conservator; Nicolae Filipescu, președinte al Partidului Conservator (antantist); Titu Maiorescu, fost prim-ministru; Take Ionescu, președinte al Partidului Conservator-Democrat; Constantin Olănescu, reprezentant al Partidului Conservator-Democrat; Constantin Cantacuzino-Pașcanu, membru marcant al Partidului Conservator-Democrat; Miniștrii în funcțiune: Emanoil Porumbaru, Vasile G. Morțun, Emil Costinescu, Victor Antonescu, Ion G. Duca, Alexandru Constantinescu, Alexandru G. Radovici, Constantin Angelescu"* – cf. Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, București, 1997, p. 53 și p. 82.

A.F. Robescu, fost profesor de matematică al Liceului „Matei Basarab", a cumpărat imobilul din strada Fântânii nr. 6 special pentru Școala profesională de fete nr. 1, unde va locui Alex. Ghica până la 1918, după ce donase imobilul Ministerului Cultelor și Instrucției Publice, sediul actual al Universității Naționale de Artă.

https://biblioteca-digitala.ro

Vila este compusă, ca orice casă boierească, din trei caturi: pivniță (cu puternica denivelare în jumătatea sud-estică), parter și etaj.

Demisolul-parter, un nivel scund, era mai mult destinat bucătăriilor, cămărilor și se ajungea la acesta la nivel prin strada Avram Iancu sau prin scara interioara de lemn, care făcea legătura demisol, parter, pod și care azi este închisă.

La etajul-parter, cu rol de „piano nobile", este mai înalt și precedat prispă acoperită de o polată în consolă, sprijinită pe stâlpi de lemn strunjiți. Se remarcă în releveul recent realizat într-o primă formă (a se vedea planșa anexă)[11], atașat studiului, o cameră prelungită în fațadă, cu o exedră poligonală, destinată întotdeauna sufrageriei în schemele funcționale ale vilelor. Dispunerea camerelor se face aproape simetric, stânga-dreapta, dintr-un hol central ce conține și scara ce leagă etajele între ele. La etajul nobil se ajunge printr-o scară amplă, de zid, adiacentă prispei deschise, de unde se intră în holul central. Prin acest hol central, în capătul opus intrării principale se ajunge la nivelul grădinii gospodărești. În afara sufrageriei, unei bucătării și a unei camere-baie, probabil cu lavabou, camerele adiacente holului erau probabil dormitoare pentru proprietari, rude și prietenii lor sau chiar de închiriat. La mansardă vila are aceeași schemă funcțională ca și etajul, mai puțin zona nordică care este pod și este mai coborâtă. Planul mansardei conține de asemenea multiple camere probabil dormitoare pentru invitați , dar și camere de servitori. Din păcate, demisolul-parter, precum și anumite camere din etaj nu au putut fi măsurate la interior, reținerea și suspiciunea proprietarilor (în număr de șapte familii), foști chiriași, fiind de neînvins.

Fațadele „Vilei" corespund celor patru puncte cardinale. Strada Avram Iancu, fostă Carol I, fiind artera principală, către aceasta, spre est, s-a îndreptat fațada cea mai elaborată, asimetrică, subîmpărțită în trei partiții legate registrul prispei de la etajul-parter. (A se vedea planșa anexă cu fotografii de epocă și recente). Un turn pe trei niveluri, cu un balconaș și copertină semicirculară de lemn dispuse la ultimul etaj, pentru o posibilă belvedere, prispa cu cei 6 stâlpi de lemn strunjiți mecanic ce țin polata acoperișului și scara amplă de zid paralelă cu prispa formează compoziția de bază a fațadei principale a vilei. Ferestrele la camere sunt dreptunghiulare, așezate cu latura lungă pe verticală și doar câteva ferestre mici, terminate în arc de cerc la partea superioară, așezate timid dar în puncte compoziționale cheie. Este pentru prima dată

[11] Realizat în iulie 2009, cu membrii Cercului științific studențesc din cadrul Universității Spiru Haret, București, Facultatea de Arhitectură, dr. arh. Ruxandra Nemțeanu, arh. Iuliana Fulău, studenții, Maria Ghinea, Iulian Bindar, în colaborare cu Casa Arhitecților din Sinaia (arh. Ștefan Bortnowschi, arh. Dan Manea) și Primăria Sinaia.

https://biblioteca-digitala.ro

când Ion Mincu folosește în arhitectura domestică copertinele semicirculare de lemn, deasupra unor goluri de ferestre-uși. Arhitectul Petre Antonescu le va așeza la intrarea principală a vilelor sale. Fațada sudică, care urmărește căderea de pantă a terenului, este rezolvată simplu cu ferestre împușcate și un singur accesoriu o personalizează, balconul și copertina semicirculară, din lemn de la etaj. Fațadă vest, este tratată funcțional, are rostul unei fațade „de serviciu". Fațada nord are acea exedră ieșită în fațadă și care rupe monotonia celorlalte fațade. Întreaga construcție se „înfășoară" și se „desfășoară" în jurul foișorului.

Arhitectul Ion Mincu a optat pentru o învelitoare de tablă, cu pantă moderată, pentru a nu împiedica vederea naturii. Simplitatea volumelor exterioare cât și spațiilor interioare, lipsite de decorații este ineditul acestei opere. Considerăm oportună clasarea ei ca monument istoric, deși constituirea dosarului va fi o adevărată luptă cu actualii proprietari. Ei deja au început modificări neautorizate – schimbări de ferestre, uși, modificări de goluri, dar și care nu necesită autorizare, cum ar fi placarea la exterior cu termosistem pentru izolare. Fosta anexă a vilei aflată la nr. 56 a fost demult demolată și reconstruită sub o altă formă. Sperăm ca Vila Robescu să nu aibă aceeași soartă!

Bibliografie

Mihail Caffe, *Ion Mincu (Monografie)*, București, 1961.

Mihail Caffe, *Ion Mincu*, București, 1972.

Grigo Grigore Ionescu, *București, Ghid istoric și artistic*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", București, 1938.

Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1981.

Al. G. Gălășescu, *Sinaia și împrejurimile*, Ed. I.V. Socecu, București, 1903.

Radu Ghica Moise, *Sinaia – Perla Carpaților*, Ed. Fundației „România de Mâine", 1998.

Mihai Sorin Rădulescu, *Elita românească: membrii Partidului Național Liberal*, București, 1999.

Toma T. Socolescu, *Ion Mincu, 1851-1912*, vol. I-III, mss., București, Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe.

Izvoare

Biblioteca Academiei Române – Cabinetul de Stampe: Fond Arh. Toma T. Socolescu, Ion Mincu, 1851-1912, vol. I-III, mss. (pentru studiul de față au fost consultate volumele I și II, ultimul conținând partea iconografică); Fond Fotografii.

https://biblioteca-digitala.ro

Proposal to Protect Sinaia's buildings

Within Ion Mincu's architectural creation, the most common are villas and noble residences. Villas like Vitzu residence (1884), Lahovary residence (1886), Monteoru residence (1889), Vernescu residence (1889), Robescu residence – Bucharest (1890), Robescu residence – Galati (1896), Robescu residence – Sinaia (1897), N. Petrascu residence (1904) join Romanian traditional architecture with contemporany tendencies.

The present study tries to establish a beginning of an analysis of the Robescu residence in Sinaia, a less known project of the architect in question.

This research identifies also on a second base the relationship between: the area in which Ion Mincu spent his childhood (Focsani's surroundings) and boyar Robescu's family, who owned land in the Buzau and Vrancea surroundings. This cultural relationship was established throughout three villas built for this family – in Bucharest, Galati and Sinaia in the period 1896-1899. However, it should be said that Ion Mincu was at that time (1895-1899) Member of the Parliament for the Vrancea area, therefore a complex relationship between the beneficiary and the architect can be identified, and this could have been exploited in the interest of the villas built by Ion Mincu.

The Robescu residence in Sinaia combines regional traits through the takeover of vernacular forms. The originality of the façade composition is based on the expression of simple, nude volumes, without any special decoration characteristic for this architect, so unlikely to be seen in Ion Micu's creation, so that he could include it in the landscape. The use of wood for different accessories – pergola, railings, covers, perches – is specific for the architect's expression in a mountain area.

https://biblioteca-digitala.ro

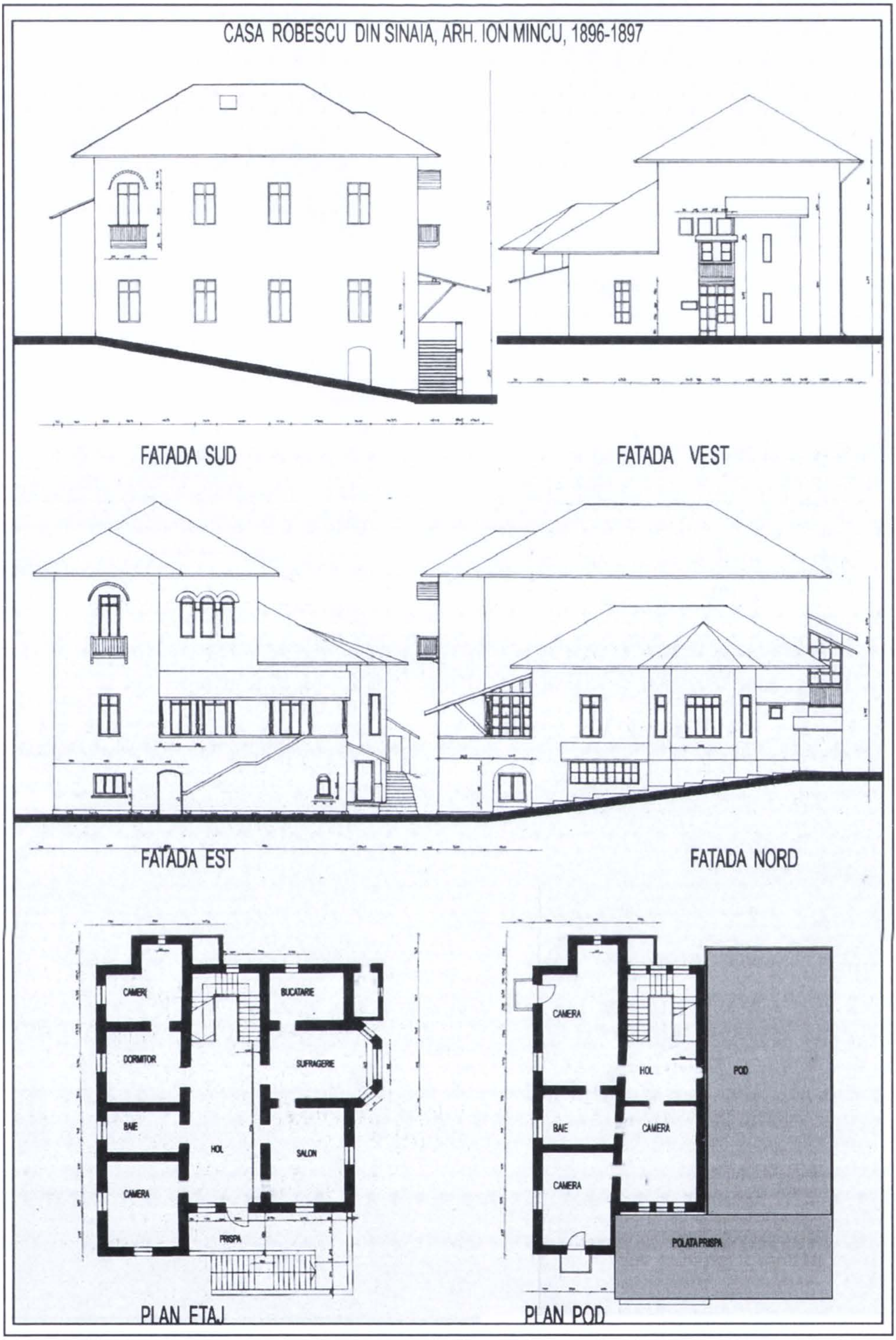

Vila Robescu, fotografii epocă, Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe

https://biblioteca-digitala.ro

PLAN UL ORASULUI SINAIA DIN 1903, CU MARCAREA PROPRIETATII ROBESCU

PLANUL DE SISTEMATIZARE AL ORASULI SINAIA DIN 1930, intocmit de arh. P.Smarandescu, cu marcarea proprietatii mostenitorilor General Robescu

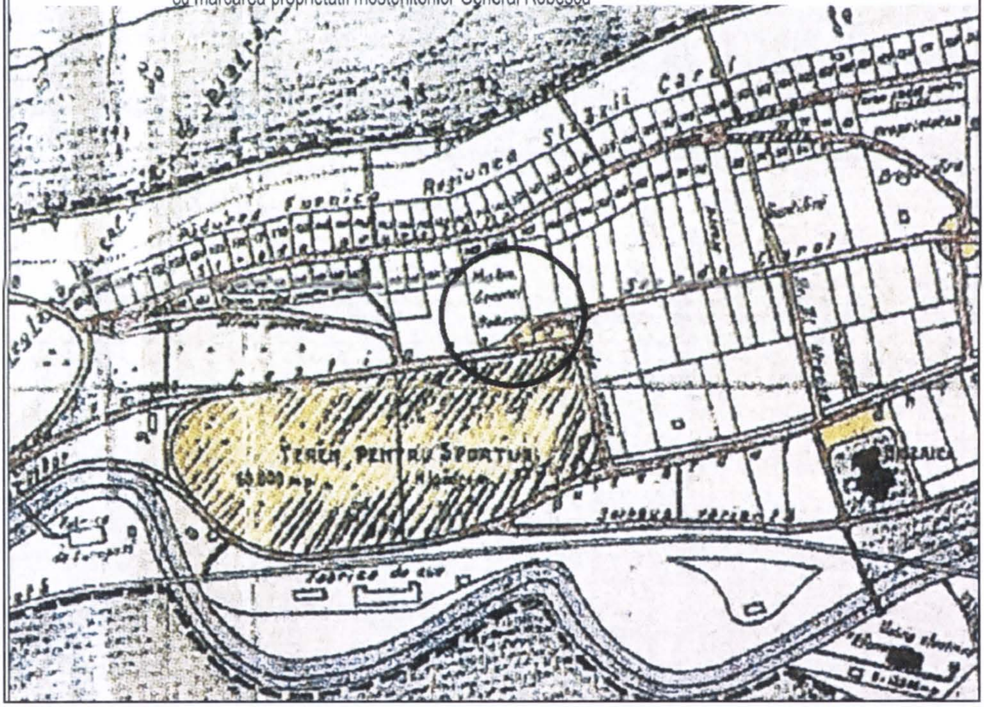

Releveu actual, 2009, Vila Robescu, str. Avram Iancu, nr. 56A

https://biblioteca-digitala.ro

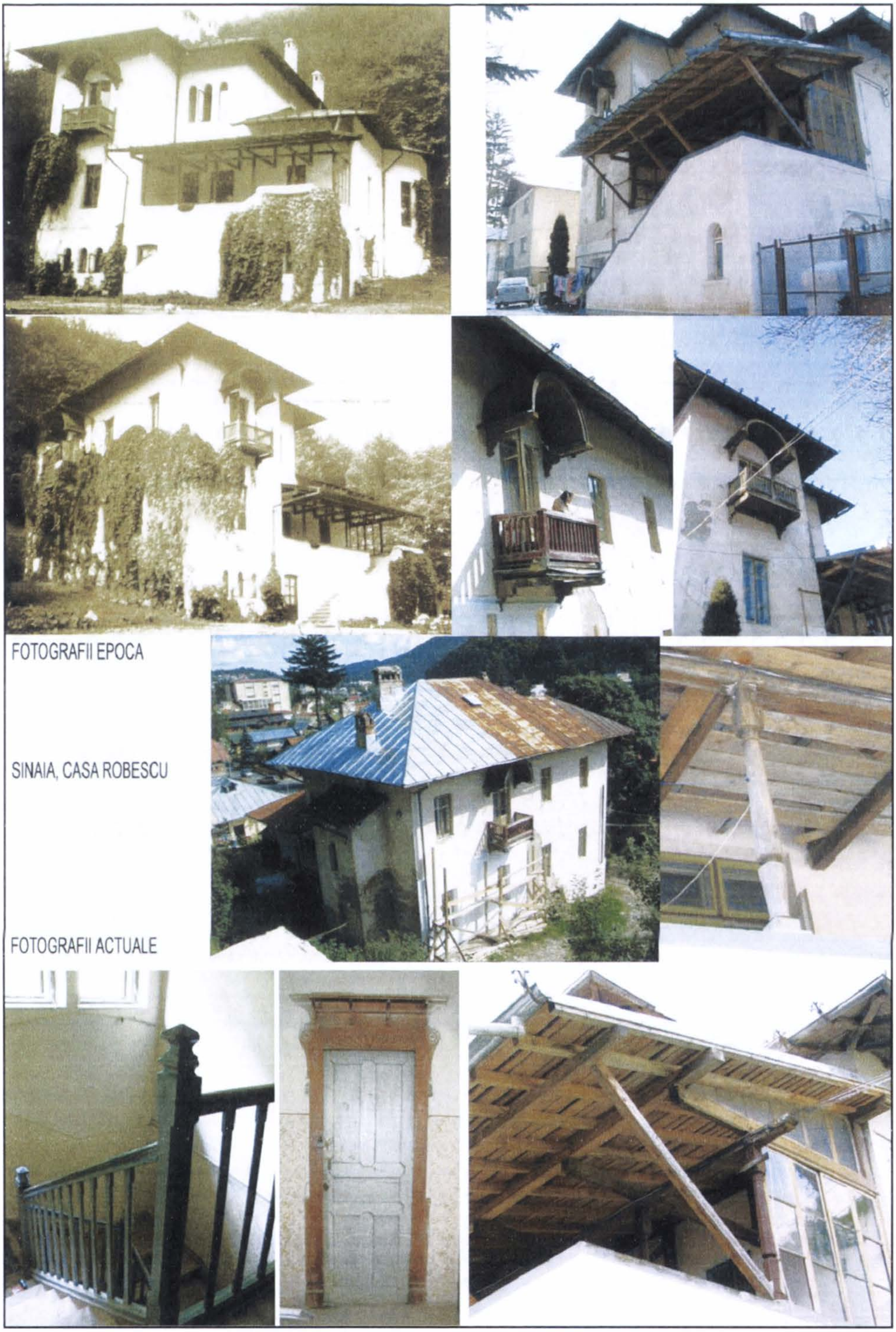

Fotografii actuale, 2008, 2009, autor arh. Ruxandra Nemţeanu

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Modernizarea imobilului din str. Doamnei, nr. 20, București. Studiu de caz[1]

Laurențiu Tudor Spoială

Imobilul din str Doamnei 20 fusese construit pentru o tipografie. Fațada sa era corectă și în mare parte planul ei. Tronsonul din față era alcătuit pentru birouri iar cel din spate, cu care dealtfel făcea corp comun, era ocupat de tipografia propriu zisă.

Dacă poziția, pe care o ocupa în plin centrul capitalei, era sau nu justificată, depășește posibilitățile mele de apreciere! Probabil că în vechime strada Doamnei era considerată ca o stradă care deservea pe celelalte, pentru că în vecinătate mai erau și alte tipografii.

Oricum în prezent întreaga clădire este ocupată de Protoeria III a orașului, pe care o folosea până în prezent cu toate defectele ei, pe care ne-am străduit să le îmbunătățim.

1. Menționăm că în cele ce urmează ne vom ocupa de structura de rezistență actuală, cu modificările aduse ei și numai în subsidiar de cele de arhitectură.

Tronsonul din față prezenta din punctul de vedere al structurii de rezistență (și nu numai):

- un subsol, acoperit cu un sistem de cupole de cărămidă, de fapt deosebit de frumoase, rezemate pe arce de zidărie, care rezemau la rândul lor pe doi stâlpi centrali sau pe ziduri marginale de cărămidă. (Este de observat că majoritatea clădirilor vechi au subsolul acoperit cu bolți de cărămidă, eventual boltișoare rezemate pe profile metalice, chiar dacă celelalte planșee sunt alcătuite din grinzi de lemn. Este probabil că umiditatea caracteristică a subsolurilor să-și fi spus cuvântul).

- restul de nivele erau rezemate pe ziduri portante (cele marginale, dar cele centrale erau suportate de planșeul de la subsol, alcătuit așa cum am văzut);

- erau alcătuite din planșee elastice de lemn.

---

[1] Proiectul a fost întocmit de un colectiv alcătuit din: arh. Șerban Popescu-Dolj, șeful de proiect, ing. Laurențiu Spoială și ing. Șerban Median, întocmitorii proiectului de rezistență, și ing. Ion Mareș, întocmitorul proiectului de instalații, șef de șantier ing. Paul Bănică și Dan Florian.

https://biblioteca-digitala.ro

Din punctul de vedere al utilizării acestor nivele menţionăm:
- subsolul avea caracter de subsol tehnic
- la parterul aceluiaşi corp erau două prăvălioare
- la etaj erau prezente birourile importante ale Protoeriei
- mansarda, altminteri bine croită şi având o modestă scară de acces, nu era folosită fiind considerată pur şi simplu pod.

Legătura dintre pater si etaj era asigurată de o scară curbă de lemn, aşa cum astăzi noi nu mai suntem în stare să realizăm.

Tronsonul din spate avea numai 2 etaje (nu avea subsol)

Planşeele respective erau de asemenea alcătuite din grinzi de lemn, rezemate pe un şir central de grinzi metalice, rezemate pe popi de fontă deosebit de urâţi! (Autorul acestor rânduri a văzut si stâlpi de fontă deosebit de frumoşi – de exemplu stâlpii de fontă din holul de intrare al studenţilor de la Politehnică).

2. La solicitarea beneficiarului întreaga construcţie a fost luată la mână şi consolidată, iar aspectul ei ameliorat. Clădirea este considerată monument istoric de categoria B.

2.1. Cele două tronsoane, care alcătuiesc clădirea, nu au între ele *rost de dilataţie*, motiv pentru care nici noi – în cadrul proiectului de restaurare-consolidare – nu l-am introdus! De altfel, introducerea unui rost la o clădire, totuşi de o suprafaţă redusă, ar fi adăugat complicaţii majore.

Construcţia a fost considerată ca alcătuind un tot organic, considerând că fragmentarea ei nu ar fi fost de folos.

De altfel cele două tronsoane au fost calculate împreună, luându-se măsuri de legare în consecinţă (s-a prevăzut o tencuială armată perimetrală şi o cămăşuială cu beton armat pe zidul transversal – aproximativ de mijloc).

2.2. Construcţia dispunea de *o serie de stâlpi centrali*, care permiteau eliberarea şi reutilizarea spaţiilor aferente.

În acest sens:

La *tronsonul din faţă* – zidăria perimetrală de la parter (în urma consolidărilor efectuate conform punctului 2.1) prezenta siguranţa necesară, deşi în faţada principală erau decupate goluri mari pentru vitrinele magazinaşelor introduse. În schimb, cei doi stâlpi de zidărie centrali a trebuit să fie cămăşuiţi cu tencuială armată mai ales că prin ei treceau şi unele coşuri de fum.

Aceşti doi stâlpi la subsol erau liberi şi nu se dispunea de nici un fel de zidărie centrală suplimentară; erau deosebit de aspectuoşi, dar rezemau direct

https://biblioteca-digitala.ro

pe pământ și la nivelul pardoselii, fără nici un fel de evazare pentru fundații, care oricum nu existau.

Pentru a suplini acest neajuns extrem de grav au fost înconjurați, la contactul lor cu pământul, cu o centură perimetrală, care poate fi utilizată drept scaune la braseria ce a fost organizată la subsol (în prezent într-o ambianță deosebită).

La *tronsonul din spate* au fost eliminați stâlpii centrali. Aceasta a însemnat:

- introducerea unor planșee de deschidere dublă
- întărirea fundațiilor celor 2 ziduri laterale si care urmau să primească o sarcină sporită.

Vom reveni asupra acestor aspecte.

2.3. În ceea ce privește planșeele, la acestea au fost aduse modificări importante, de alt fel în conformitate cu articolul „Posibilități de transformare a planșeelor de lemn în diafragme plane orizontale (șaibe) rigide" al autorului, publicat în buletinul simpozionului din Iași în 2006.

Astfel la *tronsonul din față* la planșeul peste parter a fost aplicat detaliul 7 pag. 440 pentru a evita supraînălțarea planșeului, care nu este de dorit (placa continuă de beton armat necesară pentru legarea între ele a spațiului dintre grizile de lemn – umplute cu beton armat – a fost înlocuită cu „platbande subțiri de 5 mm, prinse de fiecare din grinzile de lemn și alcătuind în planul lor triunghiuri nedeformabile" (vezi fig. 4).

La planșeul de peste et I ne mai fiind necesară evitarea suprabetonării, care înalță pardoseala existentă, a fost aplicat detaliul 1, pag. 436 (vezi fig. 5).

La *tronsonul din spate* problema fost mai complicată, în sensul că din doi travei de 4,5 m se realiza una singură de 9 m, dar la ambele planșee.

Dar și în acest caz s-a putut utiliza det. 5, pag. 438 „utilizând cutii pierdute acolo unde este necesară o înălțare a grinzilor mai mare" (vezi fig. 6).

2.4. Aici se impun două precizări:

- Beneficiarul a utilizat încăperea importantă care i-a rezultat la parter în sensul că și-a realizat acolo o impresionantă sală de festivități (la etaj a avut nevoie de mai multe spații mai mici. Pentru a nu supraîncărca planșeul de dedesubt zidurile dintre încăperi au fost realizate din panouri de rigips).
- Dacă la planșeul de peste etaj nu au fost probleme, în schimb planșeul peste parter *avea 12 cm lăsat capătul din stânga față de cel din dreapta si care nici măcar nu se făceau remarcați.*

În acest sens trebuie observat că grinzile de lemn de deschidere mare și pe care le putem întâlni la construcții existente sunt gata deformate astfel încât la cele menționate mai sus trebuie aduse unele corecții.

https://biblioteca-digitala.ro

3. Concluzii

Au fost relatate problemele de bază ale consolidării imobilului. Desigur că problemele apărute au fost mult mai multe. Ele au putut fi rezolvate datorită efortului comun al proiectanţilor, dar în special datorită bunei colaborări, pe care am avut-o cu şeful de şantier, ing. Dan Florian, care s-a dovedit plin de iniţiativă, ceea ce mi se pare obligator la o consolidare.

Oricum credem că am reuşit să dăm uitării funcţia de tipografie, aflată în mod nemeritat într-un imobil din centrul capitalei, declarat şi monument istoric, şi să o transformăm ca funcţie, program şi aspect în mod corespunzător.

Modernization of the building on 20 Doamnei str in Bucharest. Case study

The study describes the novelty of some details which were used at the consolidation of the whole structure, floors and beams of the building on 20 Doamnei Str. in Bucharest. The building, resulting from a former printing house of the Kalinderu family, became nowadays an ecclesiastic edifice of modern style, adequately restored for the quarters of the 3rd Protoery of the city of Bucharest. At present, the restoration is finalized.

https://biblioteca-digitala.ro

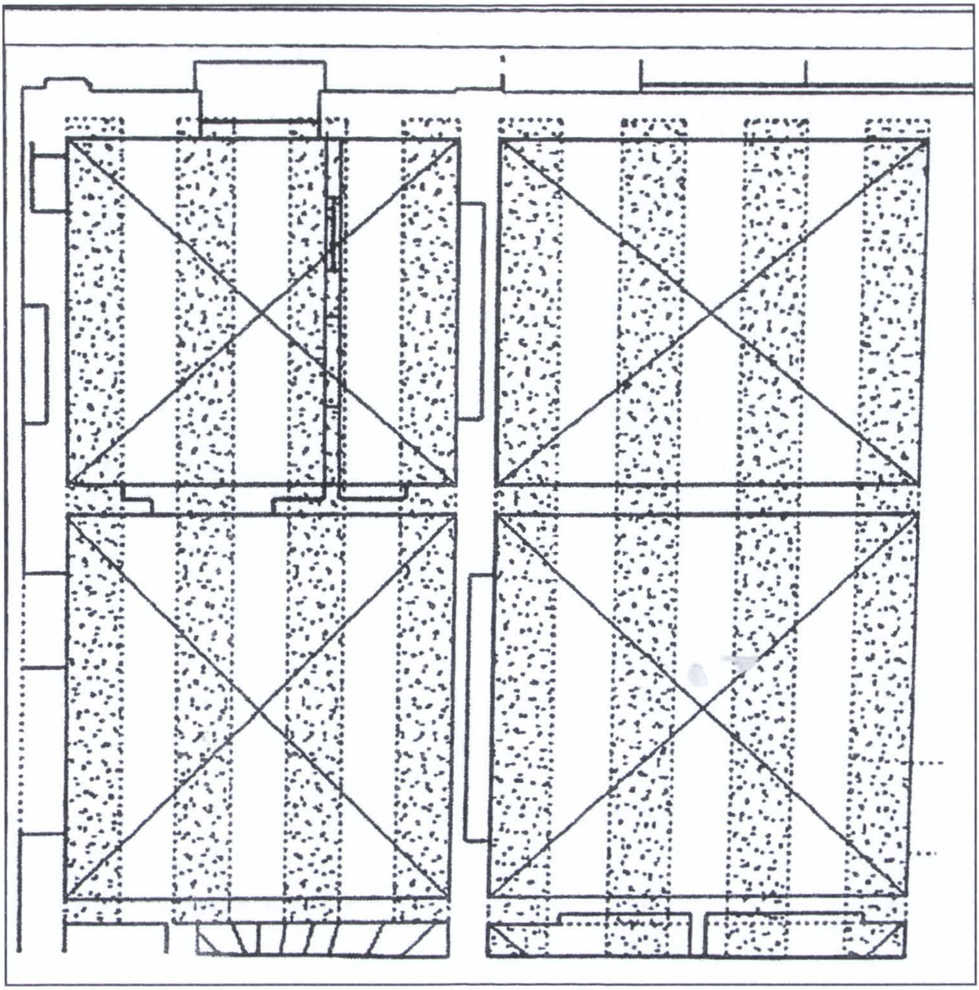

Detaliu planșeu peste parter

https://biblioteca-digitala.ro

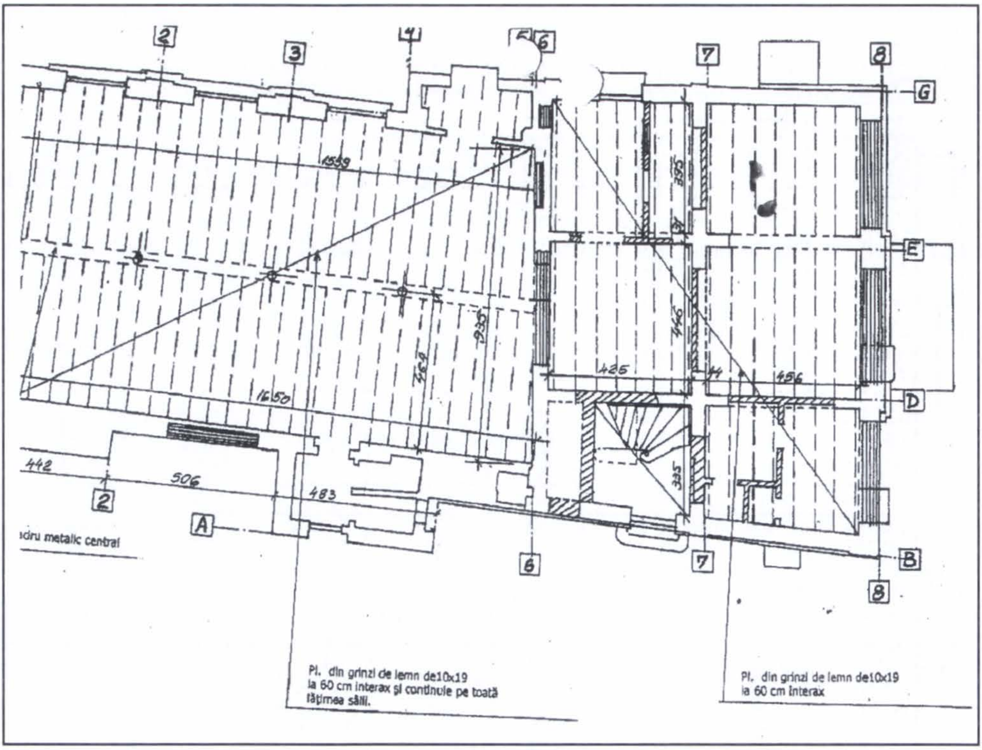

Planșeu peste parter

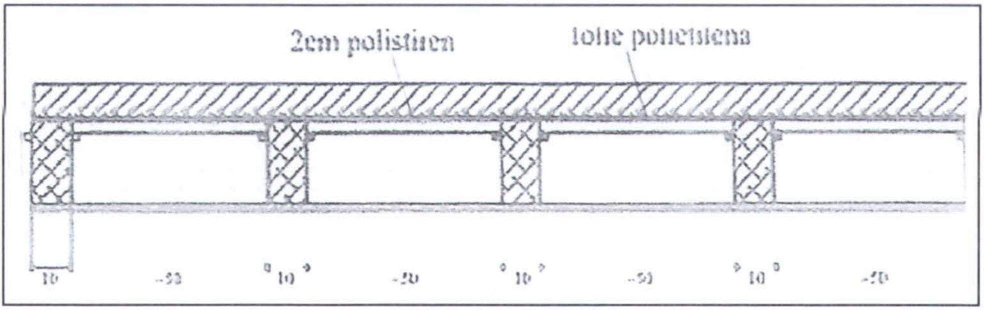

Detaliu planșeu peste etaj

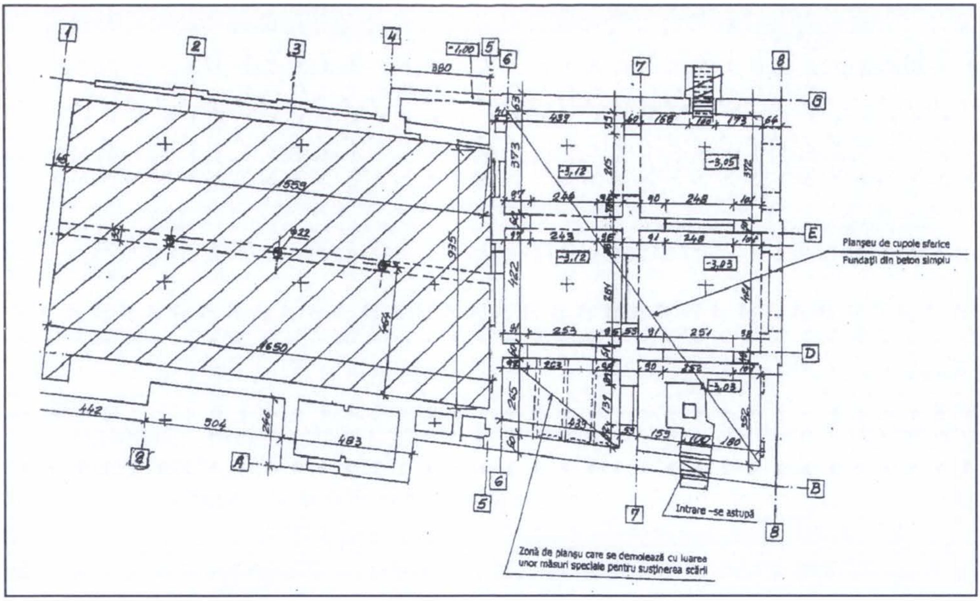

Planşeu peste subsol

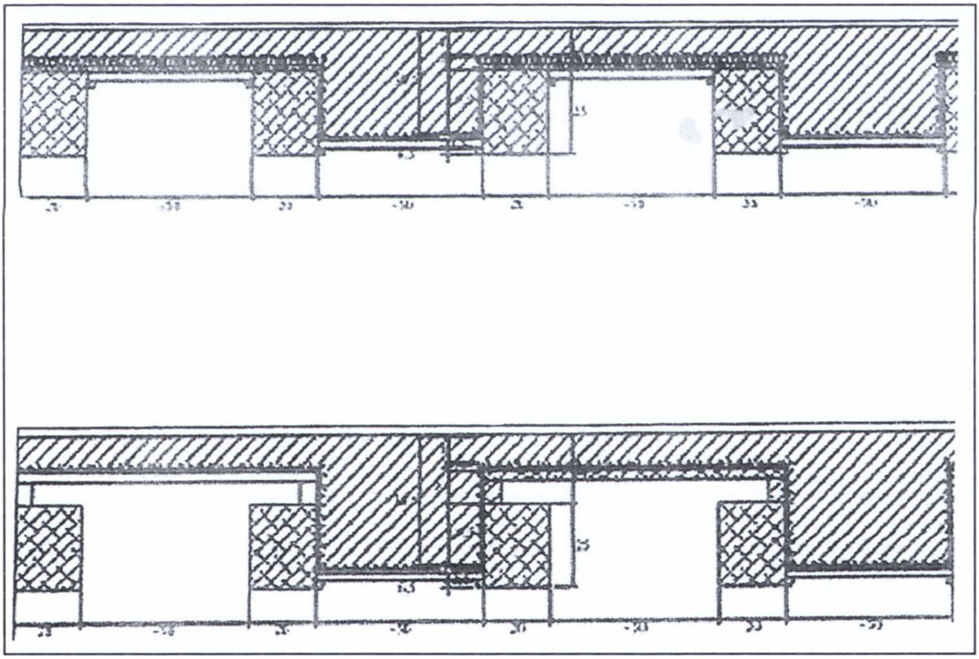

Detaliu planşeu

https://biblioteca-digitala.ro

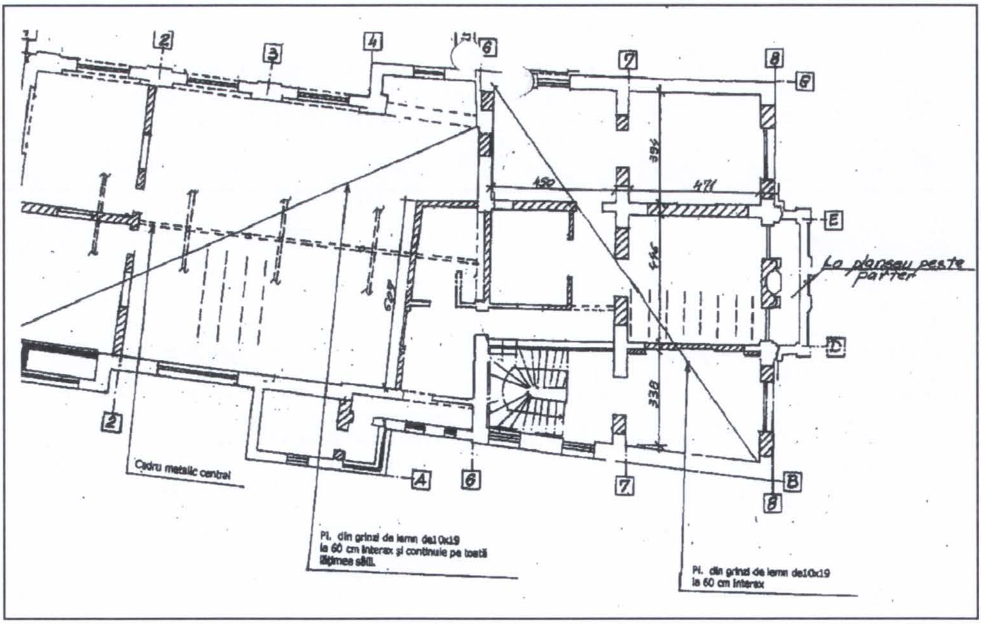

Planșeu peste etaj

Consolidarea corpului B al Liceului „Mihai Eminescu" din Iași (Casa Mavrocordat)

Adrian Puișoru

La 3 martie 1865 a luat ființă în Iași o școală de fete, având ca directoare pe Smaranda Macri, numită atunci „Externatul secundar de fete", care a funcționat în localul unei școli primare din strada Sărărie, închiriat de la Zinca Donici[1]. La 20 februarie 1866 școala se mută la biserica Sf. Sava, în casele ocupate de colonelul Cornescu, funcționând cu programul de gimnaziu, transformându-se în școală profesională. În anul 1882 s-a reînființat Externatul de fete, într-un local din strada Sărărie, cu 88 eleve pentru clasa I-a și cu un corp didactic din 7 persoane, având directoare pe Maria Anfilochi, născută Xenopol. În 1887 școala s-a mutat în casele Șendrea din strada V. Alecsandri, colț cu Sf. Spiridon (azi Bd. Independenței), iar în 1896 în strada Procopie, casele Șendrea, unde mai înainte a fost Școala Comercială de gr. II, iar după trei ani, în 1908, i s-a dat numele de „Oltea Doamna"[2].

În anul 1919, prin decret de lege, s-a alcătuit primul Comitet Școlar, având ca președintă pe Tereza Strătilescu[3]. În 1920, Ministerul a cumpărat clădirea ocupată de acest liceu. În septembrie 1922 Comitetul Școlar a clădit un cămin pentru eleve din provincie[4]. Între anii 1944-1945 liceul a fost evacuat la Făget și n-a funcționat. S-a reîntors la Iași în 1945. Prin reforma învățământului din 1948, acesta a devenit „Liceul de fete nr. 1, apoi, pe rând, „Școala de 10 ani nr. 1 fete", „Școala medie de 10 ani" și „Școala nr. 2".

Din anul 1909 și până astăzi liceul a funcționat în aceeași clădire, unde pe vremea când aici erau „Instituțiile Unite" a predat limba română poetul M. Eminescu.

---

[1] Pentru începuturile Școlii de Fete la Iași vezi N. Stoicescu, Repertoriul localităților și monumnetelor medievale din Moldova, București, 1974, p. 425-224; Viorel Erhan, *Învățământul ieșean*, Iași, 2007, *passim*.

[2] „Doamna Oltea" era numele mamei lui Ștefan cel Mare. Episodul din 1476, desfășurat la cetatea Neamțului, în care aceasta nu își primește fiul învins, trimițându-l din nou la luptă, a făcut din ea un model de mamă eroică și model pedagogic pentru școlille de fete.

[3] Gheorghe Baciu, *Tereza Stratilescu, directoarea Liceului „Oltea Doamna" din Iași*, Iași, 2008.

[4] La acest cămin a locuit și veronoca Micle, ca elevă a liceului; vezi Ion Mitican, *Ne întâlnim cu Veronica Micle și distinșii ei contemporani*, Iași, [2003], p. 7-35.

https://biblioteca-digitala.ro

Intrare principală

Intrare sala de sport

Clădirea veche a Liceului M. Eminescu este una din puținele clădiri rămase din secolul al XVIII-lea, fiind consemnată drept monument istoric și de arhitectură. Nu se cunoaște data exactă a construirii edificiului, dar se presupune că ar fi fost ridicat de familia Mavrocordat. Doi domnitori moldoveni, Alexandru Mavrocordat și Mihai Șuțu au avut acolo reședința, în secolul al XIX-lea, sub numele de „Curtea domnească din Sărărie"[5], care a funcționat între 1785 și 1795. În salonul mare, de la etaj, al acestei clădiri s-a semnat Pacea ruso-turcă de la 1792.

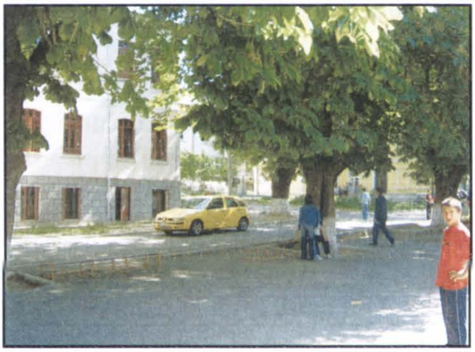

Fațada laterală

Din 1909, clădirea a fost închiriată de externatul de fete „Oltea Doamna". Au fost făcute reparații, începând din anul cumpărării. După 1922, a început o adevărată campanie de lucrări de construcție. În vara anului 1936 s-au recepționat lucrările la roșu și acoperite cu tablă, care vor servi drept clase. În anul 1940, corpul B al școlii era compus din „25 încăperi, servind drept dormitoare pentru internat, closete, băi și locuințe pentru pedagogi".

[5] Dan Bădărău și Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri, până la 1821*, ed. II, Iași, 2007, p. 314-316, 320, 342-346.

https://biblioteca-digitala.ro

Internatul liceului

Clădirea veche a liceului

În timpul anului școlar 1941-1942 școala a fost ocupată de un spital german. Atât în timpul războiului, cât și pe urmă, s-au efectuat reparații mai mici sau mai mari. Cea mai importantă dintre acestea s-au făcut în 1965, când, în afară de reparațiile capitale, s-au amenajat și noile ateliere școlare.

La parter sunt 13 încăperi, dintre care cinci săli de clasă, două birouri administrative, două magazii, un atelier mecanic, un club, o mică sală de sport și un grup sanitar. Toate aceste încăperi comunică între ele printr-o serie de holuri cu diverse suprafețe, neventilate și neluminate natural.

Accesul în clădire se face, la ora actuală, prin fosta boltă de trasuri închisă, ce dă într-un hol central subdimensionat, ocupat în mare măsură de o magazie. Accesul spre etaj se face pe scara de lemn plasată într-un „tunel boltit" înclinat, unul din puținele elemente originale păstrate nealterat.

Hol intrare

La etaj, se găsesc un număr de 11 încăperi, toate cu destinația săli de clasă, a căror suprafață variază între 85 și 33 m^2. Legătura între aceste clase se realizează printr-un șir de culoare înguste neluminate și neventilate natural. Scara centrală din lemn ce pleacă de la demisol trece la etaj printr-un hol

https://biblioteca-digitala.ro

îngust ce duce și la podul clădirii. Podul, este un spațiu generos luminat de o lucarnă mare, aflată la mijlocul laturii dinspre fațada principală.

Clădirea fiind situată pe un teren în pantă, are un demisol care ocupă aproximativ jumătate din suprafața ei. În acest spațiu se află un număr de șapte încăperi ce au ca destinație actuală ateliere școală și depozitare. Accesul de la demisol la parter se face prin aceeași scară de lemn, care pleacă din unul din cele două holuri cu acces direct din curtea școlii.

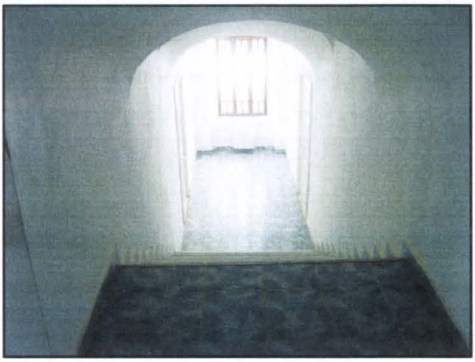

Holuri

Construcția este de formă dreptunghiulară, în plan, cu dimensiunile de 35,7x 22,75m. Subsolul este dezvoltat parțial, pe latura de sud, fiind practic un demisol având aria de 512 m^2.

În axul mediu se află o încăpere mai mare, cu un șir de stâlpi de mijloc, având dimensiuni de 13,2x7,65 m. Alături se află camere cu destinație de ateliere și un beci cu suprafață de 54 m^2.

Parterul are o suprafață de 907 m^2 și accesul asigurat de pe latura de est printr-un vestibul.

În continuare se pătrunde într-un hol care asigură accesul spre cele două săli de clasă, spre coridorul central care străbate întreaga clasă, precum și spre scara care vine de la subsol, cât și cea care urcă la etaj.

Săli de clasă

https://biblioteca-digitala.ro

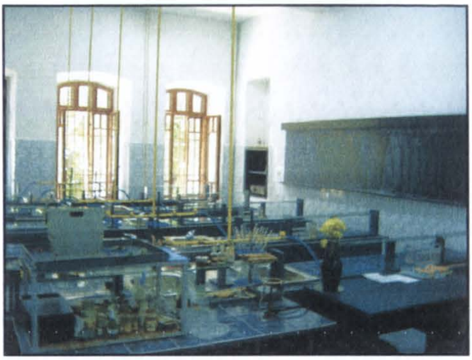

Laborator de chimie

Etajul are o suprafață de 888 m², având nouă clase cu suprafețe între 33,2 și 58 m².

Din punct de vedere structural, construcția este alcătuită din zidărie de piatră la demisol și zidărie de cărămidă la parter și etaj. Grosimile pereților sunt de 0,55-1,12 m. Înălțimile nivelelor sunt de 3 m la subsol, de 3,9-4,4 m la parter și de 3,9 m la etaj.

Planșeele au o alcătuire eterogenă, fiind zone alcătuite din bolți din zidărie de cărămidă (unele dintre ele sunt originale), din lemn, din beton armat și din grinzi din profile metalice.

Biblioteca

Fundațiile sunt alcătuite din zidărie de piatră, fiind într-o stare relativ bună având lățimi și adâncimi de fundare suficiente.

Acoperișul este de tip șarpantă din lemn cu învelitoare de tablă.

Construcția se încadrează bine în zonă, unde aduce un aer de epocă printre construcțiile învecinate.

Construcția a suportat bine cutremurele care au avut loc de la realizarea sa, în 1940 și în mod deosebit, ultimele cutremure, cum ar fi cele din 1977, 1986, 1990 și 2004. Degradările fizice au fost sub formă de fisuri și crăpături

https://biblioteca-digitala.ro

Sală de festivități

Sală de protocol

în elemente constructive (grinzi, planșee, tâmplărie etc.), infiltrații în tencuială și zidărie, săruri cristalizate, putrezirea elementelor din lemn.

Pentru raționalizarea spațiilor executate a fost necesară demolarea unor pereți existenți și realizarea unor pereți noi în poziții astfel alese încât să se creeze suprafețele necesare activităților de învățământ, săli de clasă, laboratoare, săli de ședințe etc.

Sală de sport

Pentru creșterea capacității de rezistență la solicitări orizontale s-au luat următoarele măsuri:

- injectarea fisurilor și a crăpăturilor în zidăria existentă cu mortar de ciment;
- cămășuirea pereților cu tencuieli din mortar M100 armate cu plase sudate;
- execuția de stâlpișori din beton armat în interiorul zidăriei;
- înlocuirea planșeelor din lemn cu planșee din beton armat.

Lucrările de consolidare s-au executat în perioada 2002-2003.

Consolidation of Building B of Mihai Eminescu High-School of Iași

The old building of "Mihai Eminescu" High-School is one of the still standing 18th century buildings. As such it has been declared a historical and architectural monument. The exact date when the building was erected is not known, but the founders of the building were, most probably, members of the Mavrocordat family. Two Moldavian princes, Alexandru Mavrocordat and Mihai Șuțu had established their residence in this building. This "Princely Court of Sărărie", as it was known during the 19th century, was operational between 1785 and 1795.

https://biblioteca-digitala.ro

Starting with 1909, the building was rented by the "Oltea Doamna" Girl School Residential Building. Repairing works were carried out starting with the year when it was bought. After 1922 a large campaign of construction works started as they were necessary for the implementation of the educational activities: classrooms, laboratories, meeting rooms etc.

The paper describes the consolidation works carried out during the period 2002-2003.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Biserica „Sfântul Nicolae” Dorohoi - efectele acțiunii factorilor biotici și abiotici la pictura murală

Carmen Cecilia Solomonea,
Alina Budianu

Biserica „Sfântul Nicolae”, situată pe strada Ștefan cel Mare, se înscrie pe latura sud-estică a orașului Dorohoi, într-un cartier de case. A fost construită în anul 1495, după cum menționează pisania din dreapta portalului intrării.

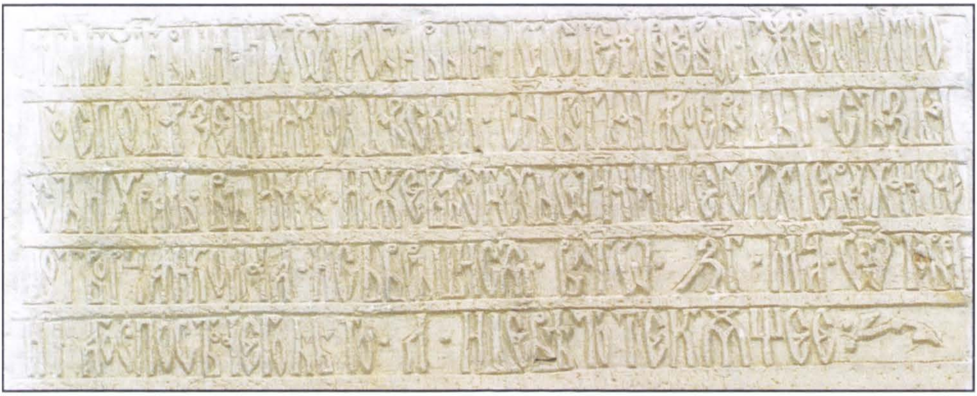

Foto 1. Pisania bisericii „Sf. Nicolae” din Dorohoi.

Restaurată de câteva ori între anii 1896 și 1921, biserica denumită de tradiția locală *domnească*, își păstrează în întregime formele originare ale stilului moldovenesc cu plan triconc, spațiul împărțit în trei încăperi: pronaos, naos și altar, iar turla așezată pe naos. Monumentul se înscrie în seria de ctitorii orășenești ale lui Ștefan cel Mare. Actualmente se desfășoară lucrări de restaurare a arhitecturii la exterior care au inclus acoperișul, fațadele și soclul, iar la interior pavimentul bisericii. În trecut, edificiul prezenta un procent mare de umiditate provenită din sol, dar mai ales ca urmare a schimbării forțate a microclimatului produsă imediat după intervenția de restaurare a arhitecturii ce a avut loc la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Soclul și suprafața pereților au fost acoperite prin placare parțială sau totală, fiind folosit în mod masiv cimentul. Lipsa unor sisteme de hidroizolare au contribuit la creșterea anormală a nivelului de umiditate în partea inferioară a pereților,

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 2. Biserica „Sf.Nicolae" Dorohoi în secolul al XIX-lea, vedere dinspre sud-est care păstrează imaginea originală a arhitecturii medievale. Clopotnița datează din 1868.

afectând în același timp pictura murală interioară a bisericii. Lipsa rigolei și a sistemului de preluare a apelor pluviale au produs infiltrarea acestora în sol, facilitând acumulările masive de apă în apropierea fundației edificiului și urcarea umidității de capilaritate în zidărie. Alături de acest tip de umiditate era prezentă umiditatea provenită din infiltrarea apelor pluviale. Degradările pe suprafețele exterioare ale soclului și zidăriei erau vizibile sub formă de erodări, lipsă locală de coeziune (solzire și tendință de exfoliere, friabilitate și dislocări ale materialelor zidăriei), fisuri, lacune, eflorescențe saline, prezența lichenilor și a mucegaiurilor cu precădere în părțile de nord și nord-vest ale edificiului. Acoperișul a fost modificat de mai multe ori până la restaurarea actuală. Umiditatea care s-a infiltrat a apărut datorită deteriorării grave a bucăților de tablă din componența acoperișului, cu precădere pe zona altarului. Efectele nu au întârziat să apară și au evoluat rapid, ducând și la pierderea unor porțiuni din decorația semicalotei absidei estice. În prezent biserica este acoperită cu tablă de cupru, aplicată pe șarpantă din lemn.

Foto 3. Exterior, baza unui contrafort înainte de restaurarea actuală a arhitecturii – starea de conservare a zidăriei.

Pictura murală interioară decorează altarul și naosul bisericii și este datată în secolul al XVI-lea, încadrată între 1522-1525[1]. În ce privește încăperea pronaosului, nu este evidentă prezența unei picturi murale affresco, ceea ce nu exclude posibilitatea ca aceasta să fi existat, sau să păstreze fragmente sub repictare. Odată cu desfășurarea intervențiilor de restaurare a picturii, acest fapt va putea fi clarificat.

[1] Sorin Ulea, *Datarea ansamblului de pictură de la Sf. Nicolae – Dorohoi*, SCIA, 1964, nr.1, Artă plastică, p. 69-79.

https://biblioteca-digitala.ro

Testele realizate recent la interiorul bisericii ne-au evidenţiat existenţa unei „prime decoraţii" inclusiv în pronaos, ceea ce atestă ideea că suprafeţele pereţilor din întreaga biserică au fost finalizate cu această primă formă de decoraţie simplă[2] (similară celei de la Sf. Nicolae Popăuţi), care era vizibilă până la momentul aplicării picturii murale.

G. Balş observa în 1926 că pictură murală interioară „este foarte probabil cea de la început, cu toate că a fost retuşată şi chiar în unele părţi refăcută" referindu-se în special la o serie de portrete localizate în partea inferioară a încăperii naosului şi altarului, arii care dealtfel puteau fi uşor observate de către cercetător: „Capetele unora dintre sfinţi au fost scoase, pe urmă s-a refăcut tencuiala şi zugrăveala la o epocă mai târzie". Registrele de la baza pereţilor prezintă într-adevăr câteva tipuri de intervenţii anterioare printre care repictări peste compoziţiile originale şi refaceri locale cu preparaţie nouă aplicată peste original, acoperite cu repictări în tehnici şi materiale diverse pe portrete, mâini şi veşmintele personajelor. Fără un eşafodaj care să permită accesul la părţile superioare ale naosului, altarului şi la nivelul turlei pentru analizarea detaliată a picturii de pe toate suprafeţele bisericii, amploarea repictărilor este apreciată în mare parte totuşi prin utilizarea unor surse de lumină (ce pun în evidenţă aspecte caracteristice zonelor cu repictări sau refaceri) plasate direct şi lateral în raport cu suprafeţele. Istoricul de artă S. Ulea menţiona în studiul său prin care datează pictura murală de la Dorohoi: „*Ţinem să precizăm, de altminteri, că* toate aceste constatări nu sunt chestiuni de interpretare şi controversă; ele sunt uşor de făcut, pentru că repictările au fost executate, mai fin sau mai rudimentar, în ulei şi se recunosc îndată, dacă sânt urmărite de aproape". Putem spune că cercetătorul avea dreptate în ce priveşte cel puţin o parte dintre intervenţiile de pe această pictură, şi anume porţiunile refăcute în tehnica uleiului (care sunt mult mai evidente şi strict localizate decât celelalte tipuri), dar există şi arii mari repictate în tempera, cea mai amplă fiind încăperea pronaosului care este acoperită în întregime. În baza testelor de curăţire şi cele

Foto 4. Textul din pronaosul bisericii care menţionează data unor intervenţii la pictura murală şi iconostas.

[2] C.C. Solomonea, *Le concept de la première décoration de l'église Saint Nicolas de Popăuţi-Botoşani. La reconstitution de l'image antérieure à la réalisation de la peinture murale* în „Revue Roumaine D'Histoire de L'Art", serie Beaux-Arts, tome XLV, 2008, p. 45-52.

https://biblioteca-digitala.ro

stratigrafice care au dus la identificarea repictărilor, refacerilor şi reparaţiilor, putem spune că pictura originală se păstrează, aşa cum majoritatea cercetătorilor au afirmat în decursul secolului XX. Repictarea pe arii mai largi în tehnica *a secco* adică tempera (pigmenţii cu un adaos de liant organic slab) credem că datează din 1892, conform textului[3] scris cu pensula, care se păstrează în pronaos deasupra intrării în biserică. Textul se încadrează în câmpul tonului de culoare ce acoperă pereţii şi menţionează data unor intervenţii întreprinse asupra picturii şi iconostasului. În mod evident, lucrările de la sfârşitul secolului al XIX-lea au contribuit la modificarea percepţiei picturii murale, sugerând un aspect întunecat, lipsit de rafinamentul şi contrastele cromatice specifice picturii originale.

Starea de conservare a picturii murale

Cauzele de degradare ale picturilor murale sunt multiple, adeseori degradările nu se manifestă decât mult timp după începerea acţiunii cauzei principale, iar efectele lor se pot prelungi pe o perioadă notabilă după eliminarea cauzei. Este important deci să se revadă istoria materială a monumentului, menţionând modificările suferite de acesta de-a lungul timpului cu scopul de a reconstitui evoluţia cauzelor şi efectelor care antrenează degradările actuale. Umiditatea a constituit principala cauză de degradare a picturilor murale de la Biserica Sf. Nicolae din Dorohoi. Un efect al variaţiei umidităţii este cristalizarea sărurilor pe suprafaţa picturilor murale (eflorescenţe în prima fază, apoi treptat cruste saline) şi sub nivelul stratului pictural (criptoeflorescenţe). Sărurile care se formează la suprafaţă sau în profunzime pot avea diferite provenienţe: pot fi prezente în materialele zidăriei şi preparaţiei sau să se fi format, transportate de apă. Dacă umiditatea normală a zidului este până în 5%, la Dorohoi în data de 14 mai 2005 umiditatea zidurilor bisericii varia între 18% şi 27%, iar în interiorul bisericii umiditatea relativă a aerului era de 75%. Condiţiile de microclimat din interiorul bisericii – valorile foarte mari ale umidităţii datorate în special infiltraţiilor şi capilarităţii, fluctuaţiile de

[3] La momentul actual textul care menţionează intervenţiile din 1892 este serios degradat, probabil ca urmare a spălărilor executate în timp şi care au afectat întreaga decoraţie a bisericii, dar în urmă cu jumătate de secol probabil acesta avea o stare de conservare mult mai bună, care a permis citirea: „Acest sfânt locaş s-au şters păreţii şi catapeteasma s-a reînnoit prin stăruinţa Sfinţiei sale S. Românescu, protoereul judeţului Dorohoi, în anul 1892”, din S. Ulea, *Datarea ansamblului de pictură de la Sf. Nicolae – Dorohoi*, 1964, p. 72. De asemenea N. Stoicescu precizează „Diverse reparaţii mici la 1888 şi 1892, când s-a spălat pictura” în *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova*, 1974, p. 261.

https://biblioteca-digitala.ro

temperatură datorate încălzirii termice intermitente, lipsa ventilației aerului și intervențiile anterioare diverse, au produs cu timpul diferite forme de degradare ale decorației murale.

Foto 5. Naos, absida sudică, Sfinți Doctori – teste de curățire a stratului pictural.

Pereții interiori ai bisericii prezintă pe toată suprafața depuneri aderente de praf, fum, gudroane de consistență grasă, cruste saline și atac biologic care se prezintă ca un strat negru opac, sau alb-gri pufos și o serie de repictări, vopsea, rășină, ceară de lumânări la baza decorației. Atât stratul de culoare, cât și stratul de preparație prezintă numeroase lacune de diferite aspecte și dimensiuni. Pe peretele de nord-est al naosului, lângă iconostas, stratul de frescă a suferit o pierdere importantă, pierzând o suprafață mare (circa 1 m lungime), rămânând vizibil

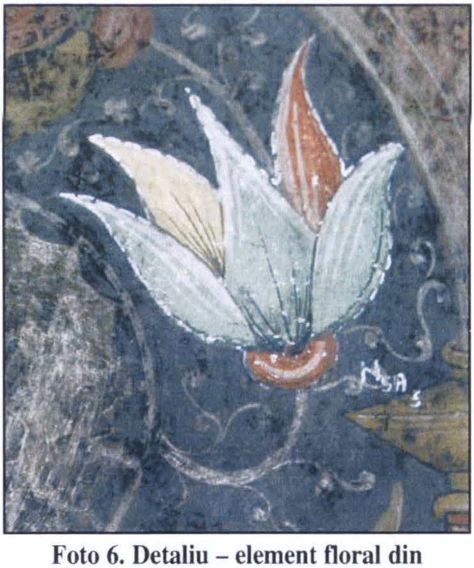

Foto 6. Detaliu – element floral din intradosul ferestrei sudice.

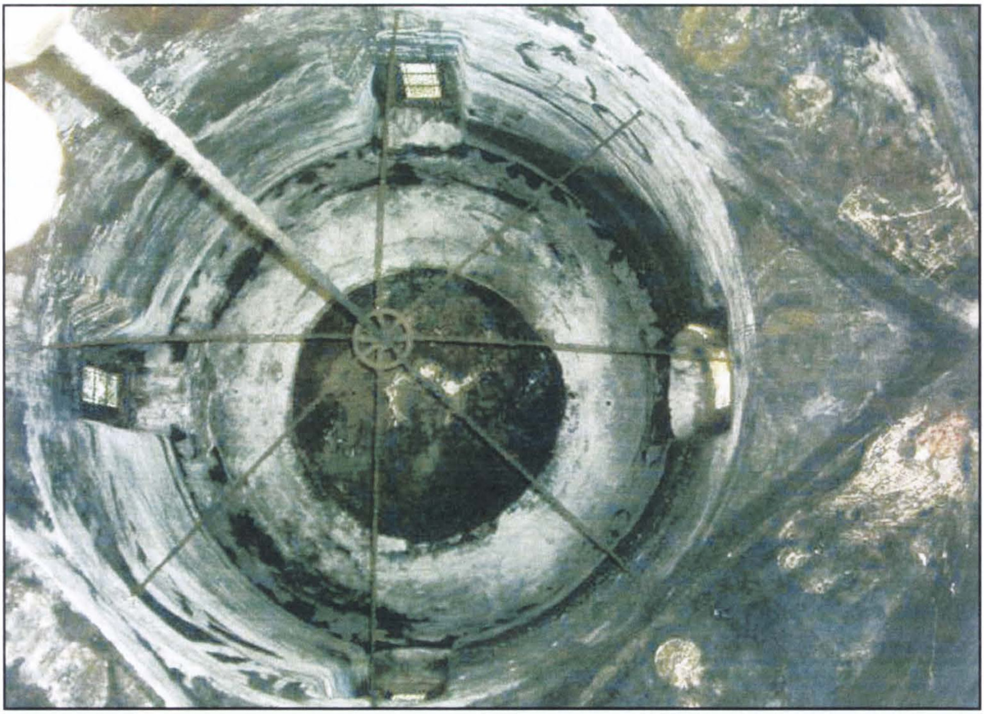

Foto 7. Pictura murală de pe turla bisericii acoperită de depuneri de praf, fum, voaluri și cruste saline, repictări probabil peste care s-a dezvoltat un masiv atac biologic în condițiile infiltrării umidității prin acoperișul deteriorat

stratul de dedesubt al primei decorații. În general, pierderi mari din pictură s-au identificat în zona draperiei și pe intradosurile arcelor de la baza turlei, unele lacune pe pereții altarului. În partea inferioară a pereților sunt vizibile lacune, abraziuni pe stratul de preparație și pelicula de culoare, lovituri și zgârieturi provocate din neglijență sau cauzate de către factorul uman.

Eflorescențele saline sunt prezente cu precădere la limita superioară a nivelului marcat de către umiditatea de capilaritate. Acestea apar pe suprafață sub aspectul unor voaluri albe, opace și cruste durizate. Registrul cu sfinți militari și cuvioși prezintă numeroase repictări în tempera și ulei. Toate personajele din tabloul votiv prezintă repictări pe portrete, unele mâini sau veșminte care au fost executate în tehnica uleiului. Există suprafețe în naos unde lacunele sunt mai profunde și este vizibil suportul de cărămidă sau piatră. Oscilațiile valorilor de temperatură au dus în timp la degradări ale pigmenților. Zonele care au fost lucrate de către pictori cu suprapuneri de culori, dar fără adaos de var sunt mai ușor supuse degradării. Fenomenul de pulverulență (lipsa de coeziune la nivelul peliculei de culoare) se observă cu precădere la pigmenții de pământ: roșu, ocru, ocru-galben, brun și verde. Aceștia sunt mai sensibili la variațiile condițiilor de microclimat din interiorul

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 8. Naos, perete nord-estic, registrul de la baza pereților – Sfinți Mucenici, teste de curățire a depunerilor ce acoperă și alterează pictura. Este vizibil nivelul de ascensiune a umidității de capilaritate în zid.

bisericii, dar fiecare pigment are o stare de conservare diferită. Pigmenții care au fost aplicați sub forma unei pelicule subțiri sau cu adaos de apă ori lapte de var și pigmentul albastru (carbonat bazic de cupru) dovedesc o rezistență mai mare în raport cu pigmenții aplicați păstos sau prin suprapunere în mai multe straturi.

Altarul are pierderi ample de preparație și strat pictural, mortarele de reparații sunt prezente și pe pereții acestei încăperi. Numai în altar, ultimul registru de la baza decorației adică draperia se păstrează aproape în întregime. Pronaosul este acoperit de asemenea cu depuneri masive de fum și praf atmosferic, care la momentul actual nu ne permit identificarea unor eventuale decorații în frescă. Totuși câteva dintre testele stratigrafice efectuate relevă existența pe glaful ferestrei

Foto 9. Detaliu – test de curățire a unui element decorativ de pe arcadele pictate ce încadrează personajele.

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 10. Naos, nord, registrul Sf. Militari, Sf. Nestor reprezentat în veșmânt princiar; test de îndepărtare a depunerilor aderente ce acoperă pictura murală.

Foto 11. Detaliu – portretul original al Sf. Nestor afectat de o refacere grosieră, fiind acoperit de un strat de preparație și repictare în ulei, operațiune ce a fost întreprinsă probabil în jur de 1886.

nordice a stratului primei decorații ce acoperea zidăria. Intradosul a fost acoperit în timp cu un strat de circa 0,5 cm de mortar de reparație și ulterior cu vopsea.

Tehnica de execuție a picturii murale

Straturile destinate picturii interioare sunt realizate din var pastă de o foarte bună calitate și fibre textile (*câlți, paie în cantitate apreciabilă*), cât și cu adaosuri de alte materiale prezente în cantitate mică – praf de cărămidă, uneori și nisip cu granulație fină. Local, lacunele existente dezvăluie existența unei prime decorații, care se presupune a fi fost aplicată pe toata suprafața destinată picturii. Aceasta este vizibilă local chiar și în pronaos. Peste această primă decorație a fost aplicat ulterior preparația tip *intonaco*, adică fresca. Din punct de vedere stilistic, pictura murală de la Dorohoi prezintă particularități[4] de reprezentare a portretelor și mâinilor personajelor, de asemenea și la modeleul cromatic al formelor pe ansamblul scenelor.

[4] Miltiadis Miltos Garidis referindu-se la pictura bisericii din Dorohoi, afirmă „Cette peinture, bien que plus linéaire, moins élégante et plus dure que celle de Hârlău, relève d'un esprit tres proche de cette dernière et presente un caractère monumental plus prononcé". Face asocieri stilistice cu picturile murale de la sfârșitul secolului al XV-lea

https://biblioteca-digitala.ro

Biodegradarea picturii murale

În anumite perioade, umiditatea relativă a aerului la interior depăşea 75%, cel mai important factor în apariţia şi dezvoltarea microorganismelor, desigur existând material organic în repictări, în depunerile de murdărie şi praf ce acopereau suprafeţele picturii. Organismele izolate de pe fresce şi implicate în procesele de biodeteriorare sunt bacteriile (mai ales bacterii sulf-oxidante din genul *Thiobacillus*), ciupercile (din genurile: *Aspergillus, Penicillium, Stemphylium, Verticillium, Sporotrichum, Alternaria, Cladosporium* etc.), alge şi licheni la exterior. Formele de biodeteriorare iau diferite aspecte: pete de diferite culori până la alterări profunde ale structurii substratului şi dizlocarea unor fragmente. Peste pictura affresco din turla Bisericii „Sf. Nicolae" Popăuţi, ciupercile coexistau în asociere cu alge şi licheni. Acţiunea lor cumulată are efecte deosebit de dăunătoare. Instalarea ciupercilor saprofite pe fresce se poate explica prin nevoia lor de cantităţi foarte mici de substanţe nutritive organice pe care le pot găsi în substratul respectiv, acestea fiind reprezentate de ingredientele de natură organică ce se regăsesc în depunerile de pe pictură. Atacul biologic dezvoltat pe pictura murală de la Dorohoi este puternic vizibil în părţile inferioare ale pereţilor unde umiditatea de capilaritate era prezentă şi pe tamburul turlei, datorită infiltraţiilor de precipitaţii şi a condensului din trecut.

Modul de deteriorare al frescelor este realizat fie pe cale mecanică prin producerea unor pigmenţi care colorează substratul sau a unor acizi care acţionează asupra carbonatului de calciu din substrat, precum şi prin reacţii enzimatice asupra componentelor picturii. Pătrunderea hifelor miceliene în stratul pictural poate determina fisurarea care atrage după sine desprinderea de suport. Organismele se situează peste sau în substrat. Ele pot sau nu să utilizeze părţi ale substratului ca nutrienţi sau surse de energie. De asemenea pot să primească toţi nutrienţii sau sursele de energie din atmosfera înconjurătoare şi prin depozite umede sau uscate. Produsele metabolice sunt acumulate la început în celule şi abia mai târziu pot fi excretate în mediul înconjurător după moarte şi liza celulelor. Sub aspectul nutriţiei ciupercile sunt heterotrofe, fapt care se datorează lipsei de pigmenţi asimilatori. Acestea acţionează direct asupra substratului nutritiv sintetizând prin secreţii enzimatice,

aparţinând stilului elaborat din regiunile centrale balcanice şi constată că „Mais malgré les points communs, il n'adopte pas toutes les solutions utilisées par cette peinture. Cela vaut surtout pour tout ce qui a trait a la recherche de la perspective et l'illusion d'une troisième dimension. Dans ce domaine, la peinture moldave reste attachée aux procédés traditionnels de la peinture byzantine du siècle précédent" din *La peinture murale dans le monde orthodoxe après la chute de byzance (1450-1600) et dans les pays sous domination étrangère*, p. 121-123.

https://biblioteca-digitala.ro

materiile complexe în compuși simpli pe care apoi îi folosesc în cadrul proceselor de metabolism. Fungii sunt influențați de sursele de umiditate din mediu, umiditatea relativă din aer corelată cu precipitațiile, umiditatea din sol ce se evaporă, umiditatea din condens și cea a stratului nutritiv.

Efectele luminii asupra fungilor pot fi morfogenetice – în care lumina induce sau inhibă formarea unei structuri și efecte nonmorfogenetice – în care lumina influențează rata sau direcția de mișcare, creșterea sau direcția de mișcare, creșterea unei structuri sau sinteza unui element. În cadrul complexului etiopatogenic, temperatura nu este factor etiologic ci unul favorizant, precipitant, cofactor, sau limitativ pentru acțiunea biotică. Prin diferite valori, temperatura condiționează apariția și dezvoltarea factorilor biotici, influențându-le creșterea ratei proceselor chimice prin activare termică. Temperatura are un efect major în toate activitățile celulare. Sub 0°C celula fungică poate supraviețui dar rareori poate crește, iar la peste 40°C cele mai multe celule se opresc din creștere, iar ulterior mor. Între aceste valori ale temperaturii activitățile fungice cresc sau scad odată cu variațiile acesteia.

Pentru o analizare corectă, au fost recoltate probe din toate încăperile monumentului: altar, naos și pronaos, la înălțimi de circa 1,60 m de la nivelul pavimentului. Suprafețele de pe care s-au prelevat probele prezentau depuneri foarte diferite ca aspect și consistență. Prelevările s-au efectuat atât de pe suprafața picturii, cât și de pe mortarele provenind din diverse intervenții anterioare localizate în altar și pronaos. Materialele folosite pentru recoltare: pensetă, spirtieră, hârtie de filtru sterilă, mediu de cultură. Probele au fost recoltate prin amprentare cu hârtie de filtru sterilă îmbibată în apă sterilă. Hârtia de filtru umezită s-a tamponat pe locul prelevării și s-a trecut apoi pe mediu Sabouraud, mediu solidificat în placă (mediu nutritiv sintetic). Pentru determinarea microfungilor, au fost însămânțate un număr de plăci Petri cu mediu Sabouraud agarizat. Însămânțările au relevat faptul că zonele care aparent nu prezentau depuneri de masă biologică, erau totuși colonizate de fungi. Genurile determinate sunt din cele care se regăsesc cu precădere pe pereții bisericilor cu microclimat asemănător cu cel al bisericii de la Dorohoi. După datele obținute din analiza microscopică și compararea lor din determinator am identificat următoarele genuri de fungi: *Cladosporium, Alternaria, Penicillium, Rhizopus,* și *Rhodotorula glutinis.*

Foto 12. Materialele folosite pentru recoltarea probelor în vederea analizelor biologice.

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 13. Naos, proba nr. 9, loc de unde s-a recoltat materialul biologic de pe suprafața picturii murale.

Foto 14. Naos, sud, test de eliminare a atacului biologic și a depunerilor existente pe suprafața stratului pictural.

Fotografiile prezintă un loc de prelevare a materialului biologic de pe suprafața picturii (în Foto nr.15) și imagini ale plăcilor Petri după incubare cu materialul recoltat (în Foto nr. 16, 17 și 18).

Foto 15. Naos, absida sudică, proba nr. 8, prelevare a materialului biologic.

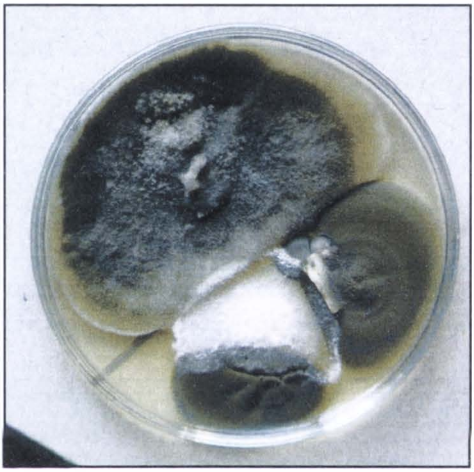

Foto 16.

Cercetarea probelor de material biologic s-a realizat în cadrul unor studii masterale desfășurate la Facultatea de biologie a Universității Al. I. Cuza din Iași.

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliografie

Ainsworth, G.C., Sussman, A.S., *The fungi. An advance treatise,* vol. I, ed. Academic Press, New York, 1968.

Balş, G., *Bisericile lui Ştefan cel Mare*, B.C.M.I., XVIII, 1925.

Drăguţ, V., Nicolescu, C., *Monumente istorice bisericeşti din Mitropolia Moldovei şi Sucevei,* Editura Mitropoliei Moldovei şi Sucevei, Iaşi, 1974.

Garidis, M. Miltos, *La peinture murale dans le monde orthodoxe après la chute de byzance (1450-1600) et dans les pays sous domination étrangère*, Ed. C. Spanos, Athènes, 1989, cap. V „Les balkans et la Moldavie a la fin du XVe siècle", p. 117-123.

Ioniţă, I., *Cercetări privind biologia ciupercilor care produc biodeteriorarea operelor de artă şi monumentelor de cultură* (rezumat teză de doctorat), Bucureşti, 1974.

Mititiuc, Mihai, *Micologie,* Ed. U.A.I.C., Iaşi, 1995.

Solomonea, C. Carmen, *„Le concept de la première décoration de l'église Saint Nicolas de Popăuţi-Botoşani. La reconstitution de l'image antérieure à la réalisation de la peinture murale"* în Revue Roumaine D'Histoire de L'Art, serie Beaux-Arts, tome XLV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2008, p. 45-52.

Stoicescu, Nicolae, *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova,* Bucureşti 1974, p. 261.

Tănase, Cătălin, *Micologie,* ed. U.A.I.C., Iaşi, 2002.

Ulea, Sorin, *Datarea ansamblului de pictură de la Sf. Nicolae – Dorohoi,* S.C.I.A., 1964, nr.XI/1, Artă plastică, p. 69-79.

Zarnea, G., *Tratat de microbiologie generală,* Editura Academiei Române, 1994.

*** *Istoria artelor plastice în România,* vol. I, ed. Meridiane, Bucureşti, 1968.

*** *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1958.

The Church of "St Nicholas" Dorohoi – Effects of the Action of Biotic and Abiotic Factors on the Murals

The church of "St. Nicholas" in Dorohoi built in 1495, preserves the interior mural painting of the naos and chancel. In time the edifice was subject to various interventions which affected both the architecture and the mural ornamentation. The intervention of architecture intervention at the beginning of the 20th century determined major changes in the equilibrium of the internal microclimate of the church, resulting into the increase of the

values of rising damp and condensation throughout a long time period. The action of humidity, the fluctuating temperature and the organic material present in the overpainting layer applied on large areas on top of the original painting, and on all the surface of the pronaos walls, favored the creation of a strong biological growth. The overpainting and the various ways of locally remaking the original painting took place probably starting with the end of the 17th century and the various interventions (cleaning, repairing, out of which some are not dated) until the 1990s. The preliminary documentation prepared on the state of conservation of the murals by stratigraphic tests, the cleaning tests and those for the cleaning and removal of the overpainting, the laboratory analyses cumulated information that can indicate the state of conservation of the pigments and of the preparatory layer, aspects concerning manners and materials used in prior interventions. The study points out the decay factors that affected the structure of the ornamentation and the masonry, the determined effects and their amplitude. The research is to be further developed in the phase of the painting restoration.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Deteriorarea pigmentului roșu cinabru din pictura murală a bisericii „Sfântul Nicolae" Popăuți - Botoșani

O. Marincaș[1], M. Pascal[1],
J. Weber[2], C. Solomonea[1]

Introducere

În cadrul proiectului „Cercetarea multidisciplinară și monitorizarea unor monumente din România în curs de restaurare", etapa mai – noiembrie 2007, între celelalte activități, a fost realizat și studiul despre deteriorarea pigmentului roșu cinabru din pictura murală a bisericii „Sfântul Nicolae" Popăuți, Botoșani. Analizele stratigrafice ale probelor de pigment au fost efectuate în cadrul Centrului de Cercetări în Conservare – Restaurare și Arte Aplicate CReART iar cele electronomicroscopice la Institutul pentru Artă și Tehnologie, Departamentul de Științe Naturale pentru Conservare, Universitatea de Arte Aplicate, Viena.

Studiul acesta este parte a capitolului de cercetare „Roșu Cinabru" din lucrarea de licență a studentei Maria Pascal de la specializarea conservare – restaurare pictură murală a Universității de Arte „George Enescu" Iași.

Ca urmare a faptului că la acest monument istoric s-au desfășurat în același timp activități didactice finalizate cu lucrări de licență, observarea modificării cromatice pe anumite zone de intervenție făcută de către absolvent, a generat extinderea cercetării.

Localizarea monumentului

Biserica „Sfântul Nicolae" Popăuți din Botoșani este situată pe strada Ștefan cel Mare, în apropierea gării orașului și se înscrie în latura de nord-vest a așezării. În secolul al XIV-lea zona Popăuților era hotarul târgului, loc strategic ce și-a dovedit de-a lungul timpului rolul de supraveghere și protecție împotriva dușmanilor din exterior și în același timp pentru protejarea locuitorilor de cetele de tâlhari ce apăreau pe drumurile comerciale, cu atât mai

[1] Universitatea de Arte „George Enescu" Iași, Facultatea de Arte Plastice, Decorative și Design, Centrul de Cercetări în Conservare – Restaurare și Arte Aplicate.

[2] Universitatea de Arte Aplicate Viena, Institutul pentru Artă și Tehnologie, Departamentul Științele Conservării.

https://biblioteca-digitala.ro

mult cu cât în vremea respectivă târgul era un bogat centru comercial din Moldova.

Localizarea fragmentelor de pictură murală

Cele două fragmente de pictură sunt parte a ansamblului pictural al bisericii mănăstirii Popăuți fiind poziționate în pronaos, la baza arcului estic, partea sudică: **Medalionul Mare** – penultimul de jos, este situat pe intradosul arcului, iar **Medalionul Mic** – ultimul de jos, este situat pe fața aceluiași arc.

Starea de conservare a picturii

Depunerile pe suprafețele picturale au fost numeroase și dense în asociere cu un puternic atac biologic iar originalul nu se întrevedea din stratul de dedesubt.

Studiile au fost inițiate prin observarea stării de conservare și determinarea cauzelor care au dus la producerea degradărilor și a depunerilor masive, au continuat cu efectuarea testelor specifice și aplicarea tratamentelor de conservare-restaurare.

Pe parcursul lucrărilor specifice de conservare-restaurare s-a constatat că fragmentele de pictură sunt foarte degradate: portretele și mâinile personajelor sunt afectate până la dispariție drept urmare a diverselor intervenții anterioare; culorile veșmintelor – în special verdele – sunt puternic afectate (lacune produse fie sub acțiunea sărurilor, fie ca urmare a acțiunii umane); fondurile dintre medalioane sunt acoperite de voaluri și cruste saline.

Culoarea roșie de fașă are un aspect și tonalitate care în timp s-a modificat. Porțiuni din aceasta au culoarea compactă, opacă, strălucitoare iar altele prezintă transparență, pe alocuri pelicula fiind aproape incoloră. Se observă pensulația cu aspect păstos și grosimea stratului, iar culoarea veșmântului și desenul de contur transpar de dedesubt. În aceste porțiuni este evident faptul că stratul pictural al feșei roșii s-a păstrat compact, fără lacune. Prezența sărurilor în cantitate mare nu a putut modifica intensitatea culorii din roșu puternic, aprins, în alb – ocru – roz cum apare de fapt la momentul actual. Prin urmare decolorarea a fost generată de alte cauze și constatăm că este prezent un tip de degradare diferit.

Partea experimentală

Comisia de specialitate întrunită a prelevat microprobe numai din zonele accesibile și care prezentau vizibile deteriorări. Prelevarea de microprobe s-a făcut din zone relevante.

https://biblioteca-digitala.ro

Materiale:

S-au prelevat două microprobe din pictura murală a pronaosului (Fig. 1, 2):

Fig. 1, Fig. 2. Medalion Sfântul Prooroc Varahiil, medalion Sfânt Mucenic neidentificat: starea de conservare a fragmentelor după aplicarea operațiunilor de biocidare, curățire și efectuarea de probe de integrare cromatică.

- microprobă din zona în care culoarea este nealterată și compactă, din fașa medalionului de pe intradosul arcului de est, partea sudică, zona de muchie și de îmbinare a celor două pontate. Proba de culoare roșu compact a fost codificată cu **RC.**
- microprobă din zona în care roșul este modificat cromatic, adică cu tonalitate ocru – roz – transparent. Materialul a fost prelevat de deasupra medalionului din intradosul arcului de est, partea sudică. Codul acesteia este **RT.**

Aparatura folosită:

- stereomicroscop Olympus la care s-a atașat fotocamera Olympus Camedia Master c5050;
- microscop Zeiss Axio Imager A1m dotat cu CCD Camera AxioCam MRc5 Zeiss;
- microscop electronic cu baleiaj Philips XL30 (ESEM-EDX).
- sistem de analiză de raze X – Link Isis 300.

Reactivi, materiale și instrumentar specific de laborator utilizate: kitul Araldite 2020, glicerină, apă distilată, alcool etilic absolut pentru incluziuni în rășină, aparat de șlefuit, hârtii și textile abrazive, lame și lamele de sticlă, plastilină, substanță de acoperire (aur).

https://biblioteca-digitala.ro

Studiul s-a efectuat conform unui plan de cercetare care a constat în efectuarea unei analize comparative a zonelor degradate și nedegradate din fașa pictată cu roșu cinabru, prin examinarea vizuală a suprafețelor și a stratigrafiilor realizate, folosind metode microscopice și analize chimice elementale prin metoda nedistructivă cu raze X.

Etape de lucru:

- examinarea la lupă și la stereomicroscop în vederea caracterizării probelor;
- pregătirea incluziunilor în rășină și prelucrarea în vederea analizei vizuale;
- analiza prin microscopie optică în lumină incidentă și polarizată;
- analiza prin microscopie electronică;
- colectarea de fotografii ale detaliilor electronomicroscopice;
- analiza chimică nedistructivă cu raze X.

Pentru investigarea la microscopul electronic probele de analizat au fost fixate pe o hârtie adezivă și apoi acoperite cu aur. Pe parcursul demersului experimental s-au înregistrat imagini cu camera CCD AxioCam MRc5 Zeiss și s-au colectat fotografii ale detaliilor electronomicroscopice.

Fig. 3. Detaliu, medalion Sfânt Mucenic, culoarea roșie de fașă.

Fig. 4. Detalii, medalion Sfânt Prooroc Varahiil, roșu de fașă transparent, strat de culoare în care sunt și lacune.

Rezultate și discuții

Pentru explicarea fenomenului constatat s-au emis ipoteze care se pot constitui în posibile cauze ale modificării aspectului cromatic observat în timpul intervențiilor de restaurare.

- „spălările" dure care s-au făcut în numeroasele intervenții anterioare asupra picturii murale;
- pigmenții au reacționat cu produsele de „spălare";

https://biblioteca-digitala.ro

- un efect al acțiunii factorilor de mediu (temperatură, umiditate, lumină, poluare);

- modificare cromatică datorată atacului biologic intens;

- posibilitatea existenței unui amestec de pigmenți incompatibili;

- utilizarea unui pigment incompatibil cu tehnica frescei.

Așadar, s-a considerat că cercetarea științifică a zonelor respective trebuie să răspundă la două întrebări: ce conțin peliculele de culoare în cele două cazuri și ce tehnică a fost folosită de pictor. Demersul s-a organizat astfel încât să se identifice dacă a fost utilizat un amestec de pigmenți și din ce este alcătuit acesta.

Caracterizarea probelor:

Ca urmare a examinării vizuale în stare nativă, fără o prelucrare specifică cât și a incluziunilor în rășină prin microscopie optică în lumină incidentă și lumină polarizată și prin microscopie electronică s-a constatat că:

Proba RC (fig.5, 6, 7)

- stratul pictural este alcătuit din particule de cinabru – de formă unghiulară ≤ 20 μm – și var (în care se identifică puține granule de ghips fine). În unele zone s-a identificat prezența sării de sodiu (NaCl);

- în general pigmentul lipsește în partea superioară a peliculei, acolo se remarcă prezența unui strat foarte subțire (10 μm) de var recristalizat, foarte compact, care modifică percepția vizuală a acesteia. Particulele de pigment cu granulație mai fină se află în partea inferioară a peliculei de culoare;

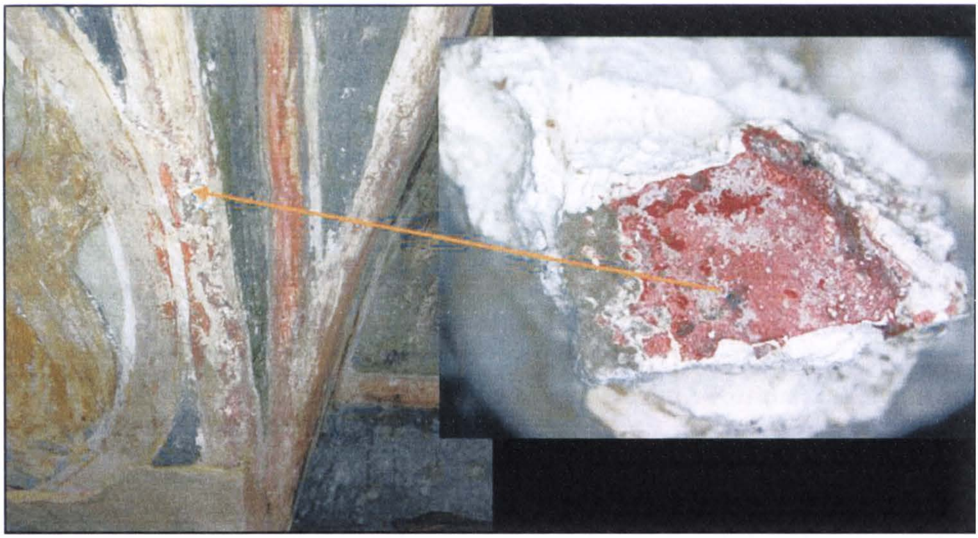

Fig. 5. Zona de prelevare a microprobei RC.

https://biblioteca-digitala.ro

- în stratul de culoare și la suprafață, în mod neuniform, apare o crustă foarte subțire de săruri (nitrați) vizualizată prin fluorescență;
- roșul nu este realizat din amestecuri de pigmenți.

Proba RT (fig. 4, 8, 9, 10, 11)

- stratul de culoare este neuniform și foarte subțire. Se observă aplicarea inegală a peliculei. La diluții diferite, varul folosit ca liant devine culoarea în sine a zonei respective. Se pot vedea urmele de pensulație și sărurile;
- nu se observă procese specifice decolorării pigmenților;
- deasupra peliculei de culoare se remarcă prezența unui strat foarte subțire (10 μm) de var recristalizat care modifică percepția vizuală a culorii;
- compoziția stratului pictural este alcătuită din cinabru și ocru roșu de fier în amestec cu var; pigmenții au fost aplicați pe intonaco-ul încă umed probabil, dar nu exact la momentul oportun fixării acestora prin procesul de carbonatare a varului, astfel producându-se o fixare parțială;
- spectrele de emisie obținute au furnizat o analiză chimică calitativă și cantitativă corespunzătoare conținutului chimic al materialelor constituente a microprobelor.

După obținerea rezultatelor analizelor fizico-chimice, în vederea interpretării corecte a rezultatelor, paralel cu cercetarea de laborator s-a desfășurat o documentare privind tehnica frescei, de aceea s-a considerat necesară efectuarea unui studiu de literatură despre cinabru: istoric, mod de obținere și preparare, mod de utilizare în pictura murală, tipurile de degradări, cauzele și mecanismele producerii lor.

În epocă, pentru realizarea tehnicii frescei erau disponibili trei pigmenți roșii (împreună cu variantele lor) care prezentau rezistență la alcalinitatea varului: cinabrul (HgS), oxidul de fier roșu (Fe_2O_3) și miniul de plumb ($2PbO{\cdot}PbO_2$). S-a observat că nuanța feței este mai apropiată de roșul cinabru decât de a celorlalte două culori. Din examinarea vizuală a probelor la microscopul optic în lumină reflectată (incidentă) și polarizată se constată că pictorii de la Popăuți au utilizat roșu cinabru (HgS) natural.

Prin analiza chimică nedistructivă s-a evidențiat conținutul de mercur și sulf, urme ale elementelor chimice ce însoțesc minereul natural.

Examinarea la microscopul electronic prin baleiaj a pus în evidență forma cristalelor, prezența impurităților, a permis înțelegerea percepției aspectului exterior al picturii, procesele fizico-chimice care au avut loc în mod repetat la nivelul peliculelor din constituția stratului pictural generând modificări optice. (foto SEM).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 8. Ansamblu al zonei de prelevare și detaliu al microprobei extrase: roșu de fașă transparent. Imagine microscopică în lumină incidentă (10x) a microprobei prelevate. Se observă fragmentul de lemn pe care este aplicată preparația, grosimea acesteia și stratul de culoare neuniform și subțire.

Identificarea prezenței pigmentului roșu oxid de fier indică faptul că pictorii au încercat și au utilizat și combinații ale pigmentului roșu de cinabru la fețele medalioanelor. Peliculele de culoare aplicate sunt foarte subțiri,

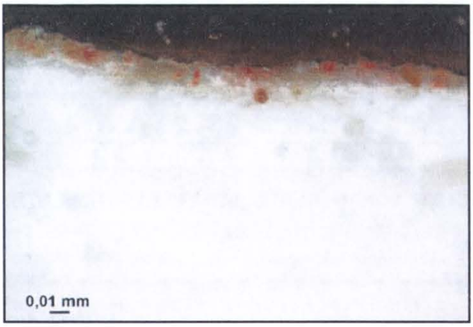

Fig. 9. Imagine la microscopul optic în lumină incidentă, secțiune transversală a microprobei incluse în rășină; strat de culoare neuniform, foarte subțire, cu rare particule de pigment.

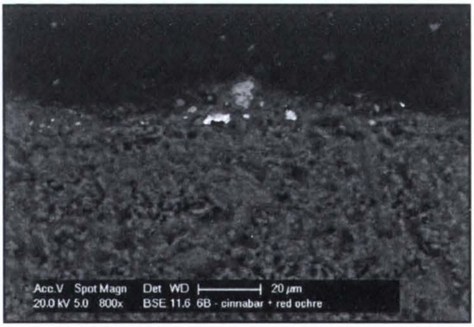

Fig. 10. Imagine la microscopul electronic prin baleiaj, secțiuni transversale a microprobei incluse în rășină. Se remarcă prezența unui strat foarte subțire (10 µm) de var recristalizat care modifică percepția vizuală a culorii.

https://biblioteca-digitala.ro

pigmentul roșu de cinabru într-o cantitate mică a fost dispersat printre celelalte particule componente.

Concluzii

- pe zonele cercetate nu s-a observat fenomenul de înnegrire a pigmentului (nu a fost semnalată prezența metacinabrului);
- nu se observă procese specifice decolorării pigmenților;
- modificările cromatice remarcate sunt cauzate de tehnica de aplicare (pelicule lucrate păstos dar cu puțin pigment);
- prezența clorurii de sodiu este dovada unor intervenții anterioare sau a infiltrațiilor de umiditate din trecut;
- umiditatea fluctuantă a cauzat fenomene ciclice de umezire-uscare care au generat recristalizarea și redistribuirea particulelor de pigment în pelicula picturală, formarea unei cruste saline care modifică percepția vizuală;
- culoarea la proba **RC** este cinabru de granulație mare ($\leq$ 20 μm);
- culoarea la proba **RT** este un amestec de doi pigmenți: cinabru și oxid roșu de fier, și un material în adaos, probabil varul „Sfântul Ioan". Amestecul conține foarte puțin pigment (este rarefiat).

Acest studiu privind roșul cinabru din pictura bisericii „Sfântul Nicolae" Popăuți va fi continuat în vederea aprofundării cercetării inițiate cu scopul de a identifica cât mai mult posibil cauzele producerii fenomenului prezentat.

Mulțumiri

Ministerul Culturii și Cultelor

Ministerul Educației și Cercetării pentru finanțarea proiectului CEMMO grant CEX-05-14/04.10.2005 – 2008

Universitatea de Arte Aplicate Viena

Bibliografie

Botticelli, Guido, *Metodologia di Restauro delle Pitture Murali*, Ed. Centro Di, Florența, 1996;

Cennino, Cennini, *Tratatul de Pictură*, Ed. Meridiane, București, 1977;

Eastaugh, Nicholas, Walsh, Valentine, Chaplin, Tracey, Siddall, Ruth, *Pigment Compendium. A Dictionary of Historical Pigments*, vol. I, II, Ed. Butterworth Heinemann, London, 2004;

Gavrilean, Bogdan, Ungureanu, Bogdan, *Depuneri de materii dure de pe suprafețele decorației murale de la biserica mănăstirii Popăuți (Botoșani)*, articol în volumul *Monumentul.Tradiție și viitor*, vol. V, Ed. Trinitas, Iași, 2004;

Gavrilean, Bogdan, *Intervențiile umane ca factor de degradare. Studiu de caz; „Lepădarea lui Petru" din absida sudică a bisericii mănăstirii*

https://biblioteca-digitala.ro

Popăuți – Botoșani, articol în volumul *Monumentul.Tradiție și viitor*, vol. VI, Ed. Trinitas, Iași, 2005, p. 329-335;

Istudor, Ioan, *Noțiuni de Chimia Picturii*, ed. Daim Publishing House, București, 2006;

Kiplic, D.I, *Materialele Colorante ale Picturii*, Editura de Stat Pentru Literatură și Artă, București, 1952;

Maxim, Dana, *Biodeteriorarea frescelor de la bisericile Popăuți – Botoșani și Snagov – Ilfov. Studiu comparat*, comunicare susținută în cadrul *Zilelor Universității*, Iași, 2007;

Moldoveanu, Aurel, *Conservarea Preventivă a Bunurilor Culturale*, București, 1999;

Mora, Paolo și Laura; Philippot, Paul, *Conservarea Picturilor Murale*, Ed. Meridiane, București, 1986;

Pușcașu, Maria, Voica, *Biserica „Sfântul Nicolae" a Mănăstirii Popăuți din Botoșani*, Ed. Axa, Botoșani, 2004;

Rutherford, Gettens J. and Stout, George L., *Artist's Pigments*, vol.II, Ashok Roy editor, Londra, 1993;

Saccani, Lucia; Rella, Luigi, *Le Relazioni Tecniche di Restauro*, Ed. Il Prato, Padova, 2004;

Solomonea, Carmen, Cecilia, *Biserica „Sf. Nicolae" Popăuți din Botoșani (date generale despre monument, intervenții diverse asupra arhitecturii și decorației murale, efectele produse în timp asupra materiei și imaginii originale)*, articol în rev. *Forum Cultural*, anul IV, nr. 2, Ed. Axa, Botoșani, iunie 2004;

Solomonea, Carmen, Cecilia, *Biserica „Sf. Nicolae" Popăuți din Botoșani (date generale despre monument, intervenții diverse asupra arhitecturii și decorației murale, efectele produse în timp asupra materiei și imaginii originale)*, articol în rev. *Forum Cultural*, anul IV, nr. 3, Ed. Axa, Botoșani, septembrie 2004, p. 30-34;

Solomonea, Carmen, Cecilia, *Biserica „Sf. Nicolae" Popăuți din Botoșani (date generale despre monument, intervenții diverse asupra arhitecturii și decorației murale, efectele produse în timp asupra materiei și imaginii originale)*, articol în rev. *Forum Cultural*, anul IV, nr. 4, Ed. Axa, Botoșani, decembrie 2004.

Deterioration of the Red Cinnabar Pigment of the Murals of the Church of St. Nicholas in Popauti – Botosani

During the interventions for the conservation and restoration of mural paintings in the church of "St. Nicholas" Popauti – Botosani coordinated by

https://biblioteca-digitala.ro

the restorer C. Solomonea, this study on the cinnabar red pigment degradation in the specific conditions of the monument it was initiated by M. Pascal in collaboration with O. Marincas. Climate conditions and previous interventions affecting the wall paintings have long contributed to the alteration of the cinnabar. The study includes a presentation of the aspect and the state of conservation of the pigment, the elements which led to the degradation hereof and some experimental witnesses with samples of pigment taken and examined in the laboratory (CReART Research Center Iasi and University of Applied Arts Vienna). The research will be continued for further information on red cinnabar pigment degradation in this case.

https://biblioteca-digitala.ro

Microtestele în stabilirea metodologiei de intervenție la iconostasul de la Biserica „Banu” - Iași

Cornelia Bordașiu
Bogdan Ungurean

Scurt istoric al monumentului „Banu”- Iași

Reprezentând unul dintre importantele monumente istorice ale Iașului, biserica „Banu”, cunoscută și sub denumirea de „Biserica calicilor”, este atestată documentar încă de la 1638, din perioada domniei lui Vasile Lupu. Inițial din bârne de stejar, ridicată la 1705 de Savin Banu, zis „Zmucilă”, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, biserica a ars în timpul invaziei cazace. Ea a fost rezidită din piatră și cărămidă la 1802, cu hramul „Duminica tuturor sfinților”, după planurile arhitectului Her Leopold, din inițiativa mitropolitului Iacob Stamati. Biserica este amplasată pe platforma ce în trecut se întindea la marginea orașului, până la râpa cunoscută azi ca „Râpa

Biserica – ansamblu exterior

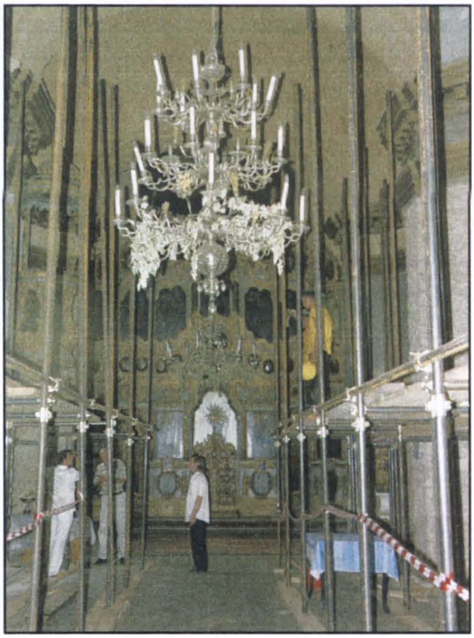

Biserica – ansamblu din naos

https://biblioteca-digitala.ro

galbenă". Actualmente biserica se află pe strada Lăpușneanu, care, în contextul urban al Iașului, deține o certă valoare istorică, în vecinătate aflându-se clădirea recent restaurată a Muzeului Unirii, ca și alte clădiri civile ce mai conservă parțial fațadele de epocă, strada cu un potențial turistic aparte, este de altfel protejată de către municipalitate prin circulație strict pietonală, în acest context, biserica monument se înscrie firesc în peisajul citadin prin valoarea sa istorică și artistică specială.

Construcția de 37 m lungime, 12,5 m lățime, cu înălțimea acoperișului la 16 m, peste care a fost ridicat ulterior la 1882 un turn peste nartex ce se înalță cu 3 m de la coama acoperișului, ocupă o suprafață de 365 m^2. Biserica prezintă un plan treflat cu absidele laterale în interior și absida altarului cu formă semicilindrică la exterior.

În interior monumentul are trei bolți concave, susținute de arce pe stâlpi care despart altarul de naos și pronaos prevăzut cu un cor. Atât planimetric cât și stilistic biserica se încadrează ca arhitectură în stilul baroc, reprezentativă fiind pentru forma autohtonă a acestuia „barocul moldovenesc". Biserica are o ornamentație exterioară specifică ce se remarcă prin ferestrele mari cu decorații exterioare, o cornișă bogată tipică și acoperiș în șarpantă.

În ceea ce privește monumentul, trebuie menționat că acesta a avut intervenții de reparații interioare și exterioare în perioada 1965-1966, dar cu toate acestea starea lui de conservare este serios afectată la structura de rezistență a arhitecturii, fapt ce impune de urgență intervenții ample de conservare în vederea salvgardării.

Această situație impune insituu efectuarea unor intervenții de urgență, în regim de șantier, pentru conservarea și restaurarea inventarului obiectelor cu rol religios ce se află la interior constând din: iconostas (tâmplă), amvon, icoanele împărătești pandante din pronaos, pictura din calota absidei altarului, care prezintă o stare de conservare precară. Acest inventar, printre puținele păstrat integral, are o importanță deosebită din punct de vedere istorico-artistic în ceea ce privește evoluția barocului moldovenesc.

Considerații asupra stilisticii iconostasului

Tâmpla, caracterizată de o viziune plastică emancipată, este poziționată sub arcul triumfal ce desparte absida altarului de naosul bisericii, ea este gândită spațial cu rabatarea registrelor verticale laterale, cu registrul din axul central supradimensionat ce prezintă o ușoară înaintare din planul general, subliniat de supraînălțarea față de registrele (frizele) orizontale ale icoanelor, acesta pune în evidență pe verticală de la bază spre vârf: ușile împărătești; icoana cu „Cina cea de Taină"; icoana „Deisis"; icoana „Maica Domnului

https://biblioteca-digitala.ro

Orantă" și „Trimorfium-ul" la coronament compus din crucea cu „Răstignirea" și moleniile cu „Maica Domnului" și „Evanghelistul Ioan". Această supraînălțare desfășoară arhitectura iconostasului sub formă de „acoladă frântă", frizele orizontale fiind subliniate de cornișele profilate ale antablamentului, traiectoria lor fiind marcată de folosirea curbelor și contracurbelor, de arcele duble ale icoanelor și de decroșul capitelelor și colonetelor.

Din punct de vedere stilistic decorația bogată a iconostasului realizată din lemn sculptat în „altorelief", traforat și poleit reproduce forme specifice repertoriului „baroc" și „rococo" întâlnite în toată Moldova în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Repertoriul motivistic se distinge prin prezența icoanelor executate pe medalioane ovale adosate, cu plan bombat, puternic conturat de ornamente ce folosesc „panglica" meandrică încrețită și striată, arcele duble sau în acoladă, volutele, grilajele, cartușul, scoica – specifice rococoului, dar și frunza de acant, vrejurile vegetale, trandafirii, laleaua și rozeta – elemente specifice barocului.

Din ansamblul aparent eclectic nu lipsesc coloanele „solomonice" dispuse de o parte și de alta a ușilor și icoanelor împărătești, ele sunt libere pe piedestal au un soclu semicilindric înalt și corpul canelat decorat cu vrejuri stilizate, un capitel cu volute în partea superioară, distingându-se în

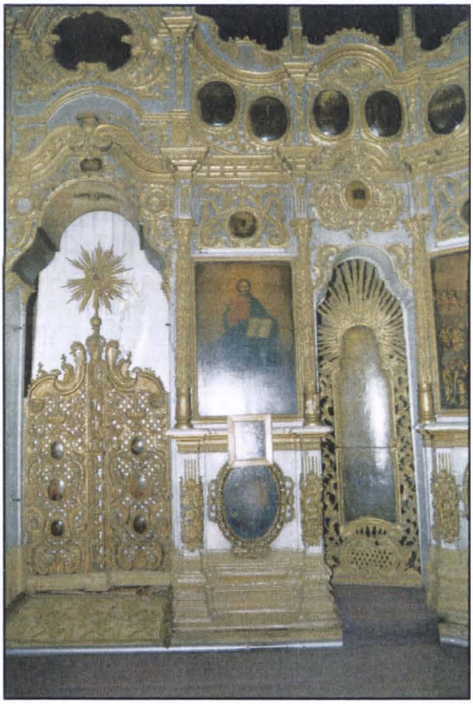

Iconostasul – ansamblu

https://biblioteca-digitala.ro

context prin ținuta neoclasică mai sobră ce temperează compoziția liberă și spumoasă a timpanelor din registrul împărătesc ce folosește elemente morfologice „rocaille”. Lectura compoziției iconostasului centrează punctul de interes pe ușile împărătești cu două voleuri realizate din grilaj traforat constând dintr-o panglică dispusă sub formă de romburi ornată la intersecții cu butoni-rozetă, marcate puternic în partea superioară de motivul „crestei de cocoș”. Abundența decorației ușilor este completată de șase medalioane ovale (câte trei pe viecare voleu), al căror câmp bombat este pictat cu scenele ce reprezintă „Bunavestire” și pe cei patru „Evangheliști”. Icoanele sunt încadrate într-o compoziție generată de principiul simetriei, alternanței și repetiției, identificată față de stinghia mediană, dar și față de motivul decorativ în sine „Mandorla” și „Lira răsturnată”, realizate din acolade de frunze de acant stilizate. Pe stinghia mediană se remarcă „laleaua” traforată și alternată cu un număr egal de butoni sferici, decorație întreruptă în treimea superioară de un vrej cu trandafir ce susține „mitra” peste care se înalță un medalion , reprezentare a „Ochiului Tatălui Ceresc” înconjurat de raze. Toate aceste elemente de repertoriu decorativ fiind specifice limbajului rococo.

Prin compoziția sa sofisticată și elaborată, iconostasul bisericii, ca de altfel și amvonul contemporan lui, se încadrează în rândul lucrărilor de anvergură realizate în atelierele din Moldova întâlnite până târziu în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Alături de sculptura de evidentă inspirație occidentală, ce vădește un accentuat gust pentru somptuozitate prin folosirea din belșug a poleirii cu aur a motivelor decorative, iconostasul se distinge printr-o pictură a icoanelor ce urmărește adecvarea stilului și conținutului iconografiei ortodoxe la sculptură, printr-o formă stilistică tot de sorginte apuseană – neoclasicismul – ce era în vogă în acea perioadă. Pictorul care realizează acest transfer între forma tradițională de origine bizantină și noile gusturi ale epocii, este Eustație Altini (1772-1815), fost bursier al Academiei vieneze de pictură, în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, În varianta școlii vieneze barocul coexista eclectic cu neoclasicismul, formația artistului fiind puternic marcată de acest aspect. Revenind la Iași artistul va avea sprijinul și protecția mitropoltului Veniamin Costachi, spirit iluminist, care alături de prietenul său Gherasim Clipa Barboschi – episcopul Romanului, ambii străluciți succesori ai mitropolitului Iacov Stamate îi vor asigura numeroase comenzi.

Starea de conservare

Atât la partea decorativă din lemn sculptat, traforat și poleit, cât și la pictura icoanelor din iconostas, degradările au apărut în timp, în urma acțiunii

https://biblioteca-digitala.ro

unui complex de factori distructivi de natură fizică, chimică, biologică. Dintre aceştia menţionăm pe cei mai nocivi din punct de vedere al instalării mecanismelor de degradare active şi evolutive cum ar fi:

1) diferenţele mari de temperatură şi umiditate, ale căror fluctuaţii în timp au gomflat şi contras de nenumărate ori fibra lemnului, care s-a tensionat în repetate rânduri şi a antrenat componentele stratului pictural aferent;

2). păstrarea în condiţii de cult, în lipsa ventilaţiei şi a unei igienizări corespunzătoare a spaţiului, a favorizat depuneri de murdărie de natură eterogenă aderentă, acumulată sub formă de depozite în formele traforate ale sculpturii;

3) aceste condiţii de microclimat, au favorizat instalarea unui atac biologic activ complex de fungi şi insecte xilofage pe fondul materialelor organice din substrat;

4) intervenţiile necorespunzătoare ale omului, evidenţiate prin repictări masive incompatibile cu materialele din tehnica originală de lucru, afectează atât suportul cât şi sculptura policromă în totalitate, ele fiind realizate empiric cu rolul de a masca degradările anterioare şi au un aspect cu totul inestetic;

5) alături de aceste categorii se mai remarcă şi uzura funcţională evidenţiată prin lovituri, rosături, zgârieturi, modificări cromatice şi de coeziune care s-au accentuat pe fondul îmbătrânirii materialelor de constituţie.

În funcţie de substratul lor tehnico-material tipurile de degradări identificate, au fost clasificate conform tehnicii originale de realizare a componentelor iconostasului.

Diagnostic la:

Suportul de lemn al antablamentului şi amvonului: elemente de rezistenţă fragilizate datorită atacului insectelor xilofage; dizlocări, distanţări şi fisuri la îmbinare; repictare ulterioar stratificată pe verso, cu o vopsea cu *liant pe bază de ulei.*

Suportul icoanelor detaşabile: depuneri ulterioare aderente şi neaderente de fum, microparticule atmosferice, resturi organice, ceruri şi grăsimi, materiale străine; repictare necorespunzătoare pe verso; traverse decolate; fisuri cu şi fără distanţare pe urma fibrei sau a îmbinărilor; elemente decorative sculptate fisurate, detaşate sau lipsă; zone fragilizate, fără rezistenţă mecanică datorată atacului insectelor xilofage.

Suportul de lemn al sculpturii decorative adosate: fisuri distanţate şi nedistanţate pe urma fibrei lemnului; elemente decorative sculptate şi traforate lipsă; sisteme de prindere originală fragilizate; sisteme de prindere metalice ulterioare necorespunzătoare.

Stratul pictural al icoanelor (tempera grasă): depuneri ulterioare de murdărie aderentă; vernis îmbrunat şi opacizat pe toată suprafaţa; fisuri, microfisuri

https://biblioteca-digitala.ro

și cracheluri; desprinderi locale ale stratului pictural pe urma fibrei lemnului cu și fără decolare din plan; lacune ale stratului pictural; intervenții parțiale de revernisare și repictare.

Stratul pictural de pe forma sculptată și poleită: microfisuri pe urma fibrei lemnului; desprinderi cu pierderea aderenței la suport; lacune integrale și parțiale ale componentelor (grund, peliculă de bolus și de aur); eroziuni ale poleirii pe toată suprafața; repictare necorespunzătoare cu vopsea metalizată pe bază de adeziv sintetic incompatibilă cu tehnica originală; peliculă de protecție solubilizată la repictare; depuneri ulterioare de murdărie aderentă.

Numeroasele degradări, enumerate mai sus, au fost organizate într-o bază de date, documentată pe specific, sub forma unor relevee și „fișe de identificare" individualizată, după exemplul celor de mai jos.

Acest tip de documentație, tehnoredactată în format electronic, urmează a fi dezvoltată pe măsura evoluției etapelor restaurării iconostasului, la toate componentele acestuia.

Starea avansată de degradare a suportului și a stratului pictural presupune intervenții de urgență în vederea stopării degradărilor active, având în vedere faptul că monumentul va intra în etapă de consolidare a arhitecturii. Aceste intervenții se impun pentru evitarea unui factor suplimentar de risc în ceea ce privește conservarea mobilierului liturgic din monument.

Fișă de identificare a degradării nr. 8
Icoana de coronament Sfântul Prooroc Ieremiea Biserica Banu- Iași

SEMN

DENUMIREA DEGADĂRII

Cracheluri

FOTO

STRATIGRAFIE

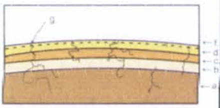

LEGENDA:
a.- suport; b.- grund; c.- pelicula de culoare
d.- pelicula de protecție; e.- vernis imbrunat
f.- depuneri neaderente; g.- cracheluri

FACTORII DE DEGRADARE: - fizici
- diferențe de microclimat, îmbătrânirea materialului, tehnica originală defectuasă

MECANISMUL DEGRADĂRII:
Consoliadrea și gomflarea alternativă a fibrei lemnului a tensionat stratul pictural și a componentelor acestuia între ele, care a fisurat pe urma fibri lemnului

VIZUALIZARE - IDENTIFICARE:
Microfisuri orientate paralel cu fibra lemnului, sunt neuniform distribuite pe suprafața pictată și prezintă tendințe de decolare din planul inițial

PROPUNERI DE TRATAMENT - SCOPUL OPERAȚIEI:
Consolidarea stratului pictural prin presare alternativă cald - rece pentru creerea unei noi aderențe și regenerarea liantului organic original îmbătrânit

Fișă de identificare a degradării nr.11
Icoana de coronament Sfântul Prooroc Ieremiea Biserica Banu- Iași

SEMN

DENUMIREA DEGADĂRII

Element decorativ lipsa

FOTO

STRATIGRAFIE

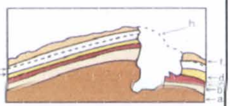

LEGENDA:
a.- suport; b.- grund; c.- pelicula de culoare
d.- pelicula de protecție; e.- vernis imbrunat
f.- depuneri neaderente; g.-

FACTORII DE DEGRADARE: - fizici
Factorii fizici sant reprezentați de variațiile de temperatură și umiditate, socurile mecanice și tensionări

MECANISMUL DEGRADĂRII:
În urma acțiunii combaterii factorilor de microclimat si a socurilor mecanic, lemnul și-a pierdut rezistența mecanică, rezultand fragilizarea acestuia cu pierderi partiale sau integrală a unor parti omponente toate acestea cu ajutorul unor socuri mecanice manevrări necorespunzătoare

VIZUALIZARE - IDENTIFICARE:
Lipsesc părți din elementele decorative sculptate
Lacune, rupturi facturi, aschieri, pierderi parțiale ale suportului si ale stratului pictural

PROPUNERI DE TRATAMENT - SCOPUL OPERAȚIEI:
Completarea lipsurilor din suport după forma și dimensiunile elementelor decorative, cu lemn nou de tei, prin îmbinsre și chituire. Aducerea în plan, la nivelul formei originale, finisarea și șlefuirea la dimensiunea originală

Fișe de identificare a degradărilor și releveul parțial al unei icoane de coronament

https://biblioteca-digitala.ro

Fişă de identificare a degradării nr.14
Icoana de coronament Sfântul Prooroc Ieremiea Biserica Banu- Iaşi

SEMN | DENUMIREA DEGADĂRII

Margini lacunare desprinse

FOTO | STRATIGRAFIE

LEGENDA:
a.- suport; b.- grund; c.- pelicula de culoare
d.- pelicula de protecţie; e.- vernis îmbrunat
f.- depuneri neaderente; g.- lacună; h.-margini lacunare

FACTORII DE DEGRADARE: - fizici
- variaţii de temperatură şi umiditate

MECANISMUL DEGRADĂRII:
Constrângerea şi gonflarea alternativă a fibrei lemnului în timp, cu tensionarea lemnului la uscare bruscă, au antrenat stratul pictural aferent, care s-a fisurat şi desprins, pierzându-şi aderenţa la suport

VIZUALIZARE - IDENTIFICARE:
Strat pictural fisurat cu decolare din planul iniţial, orientat pe direcţia fibrei lemnului fără aderenţă la suportul original

PROPUNERI DE TRATAMENT - SCOPUL OPERAŢIEI:
Consolidarea stratului pictural, prin presare alternativă cald - rece în vederea creării unei noi aderenţe a acestuia la suport

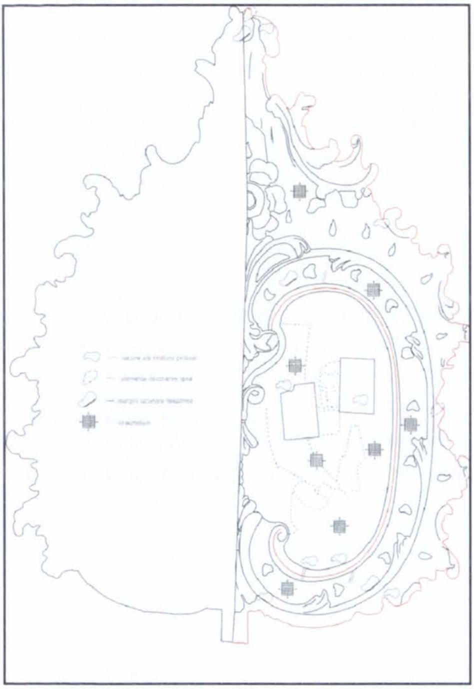

Fişe de identificare a degradărilor şi releveul parţial al unei icoane de coronament

Luând în considerare aceste aspecte, în vederea stabilirii propunerilor de restaurare, s-au efectuat o serie de teste în ce priveşte stoparea degradărilor active ale stratului pictural, cât şi în privinţa refacerii unitare a aspectului estetic iniţial al iconostasului. Au fost luate în considerare intervenţiile care presupun cel mai mare volum de manoperă cum ar fi de exemplu: 1) consolidarea desprinderilor active de pe forma sculptată; 2) consolidarea stratului pictural de la icoane; 3) îndepărtarea repictărilor de pe verso; 4) de pe forma sculptată; 5) subţierea cu regenerarea şi uniformizarea verniului de pe pictura icoanelor. Exemplificativ vom prezenta câteva astfel de teste şi metodologia lor.

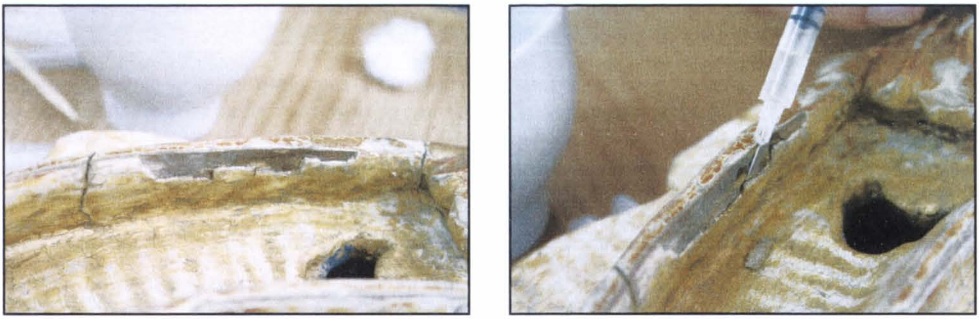

Consolidarea desprinderilor active de pe forma sculptată:
a – zona de intervenţie; b – injectarea soluţiei alcoolizate

https://biblioteca-digitala.ro

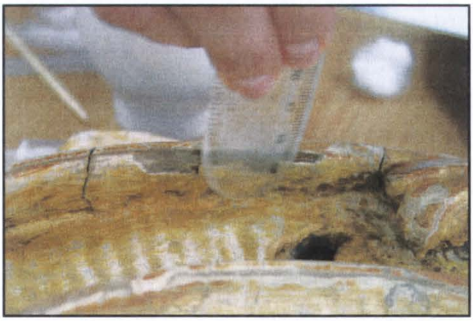

Consolidarea desprinderilor active de pe forma sculptată[1]:
c – pensularea la cald a soluției de clei; d – presare prin spatulare

Consolidarea stratului pictural de la icoane prin presare alternativă cald-rece[2]:
e – pensularea soluției de clei; f – preîncălzirea soluției de clei

Consolidarea stratului pictural de la icoane prin presare alternativă cald-rece[2]:
g – aplicarea compresei stratificate; h – presarea la cald

[1] Consolidarea are ca scop crearea unei noi aderențe a stratului pictural la suport, cât și a componentelor acestora (grund, bolus, peliculă de metalizată, peliculă de culoare și verni) între ele, cu regenerarea liantului original consumat sau îmbătrânit, refacerea coeziunii materialelor din structura inițială pentru a obține o mai mare stabilitate în timp a acestora.

https://biblioteca-digitala.ro

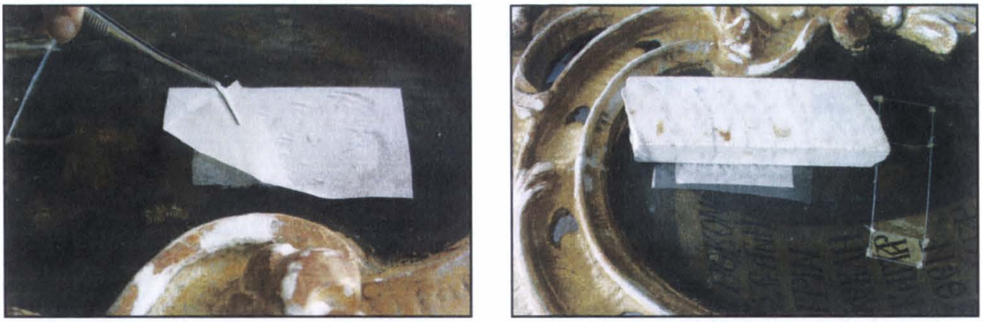

Consolidarea stratului pictural de la icoane prin presare alternativă cald-rece[2]: i. schimbarea foiței absorbante; j. presarea la rece

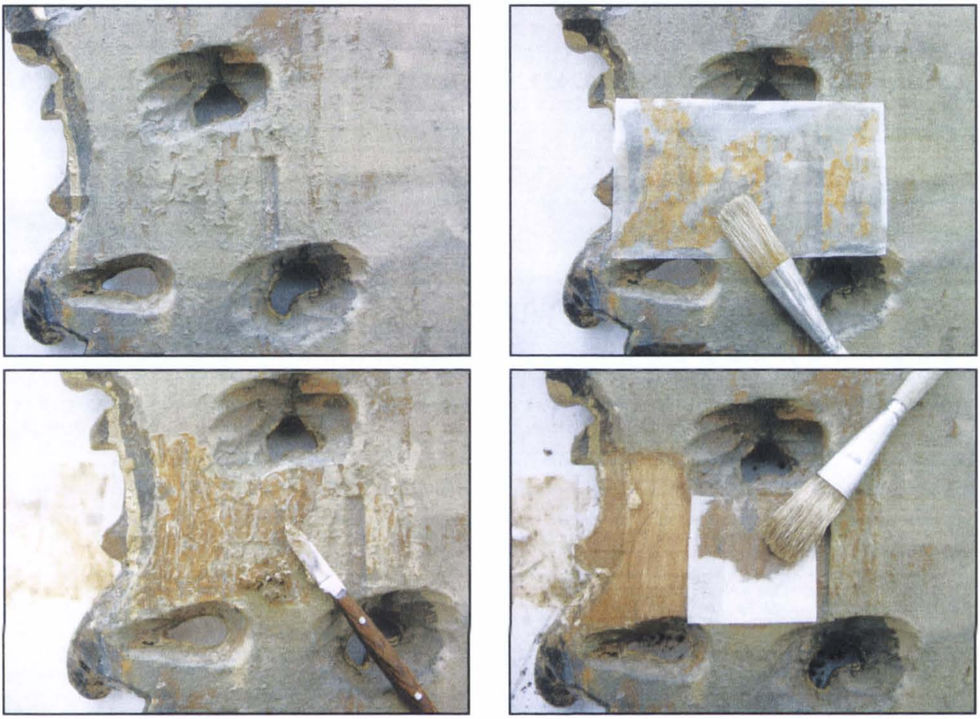

Îndepărtarea repictărilor stratificate de pe verso[3]: k. zona de intervenție l. aplicarea compresei m. îndepărtarea mecanică n. revenirea cu compresă

[2] Consolidarea a urmărit: activarea stratului pictural prin aplicarea de comprese umede sub foiță de melinex, saturarea prin adiție cu soluție de clei de pește 10-12% aplicată la cald, prin revenire sub foiță japoneză, aducerea în plan prin presare alternativă cu pietre reci de marmură și fierul de călcat preâncălzit peste foiță de hârtie absorbantă cu Ph-ul neutru.

[3] Soluția decapantă folosită a fost „Super Kromofag-ul", accelerarea reacției de gomflare s-a făcut sub pietre de marmură, foiță „melinex" și hârtie absorbantă (păstrate 3-4 min.). Îndepărtarea vopselelor s-a efectuat mecanic prin răzuire suprafața lemnului fiind curățată la final prin tamponare cu o soluție de alcool etilic absolut 50%.

https://biblioteca-digitala.ro

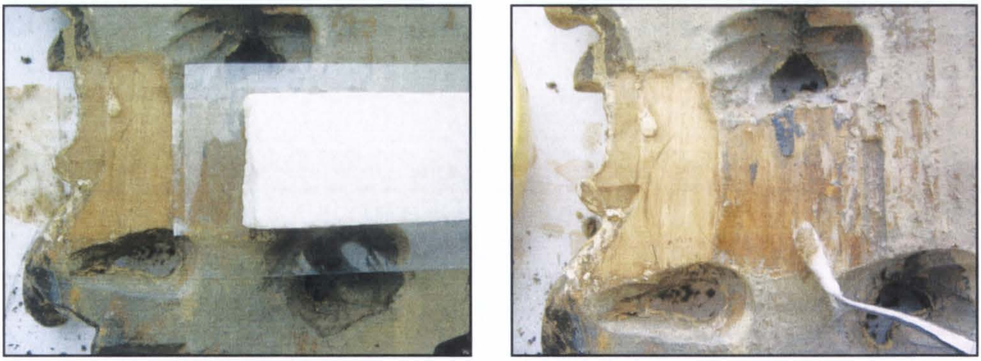

Îndepărtarea repictărilor stratificate de pe verso[3]:
o. accelerarea solubilizării p. tamponare finală

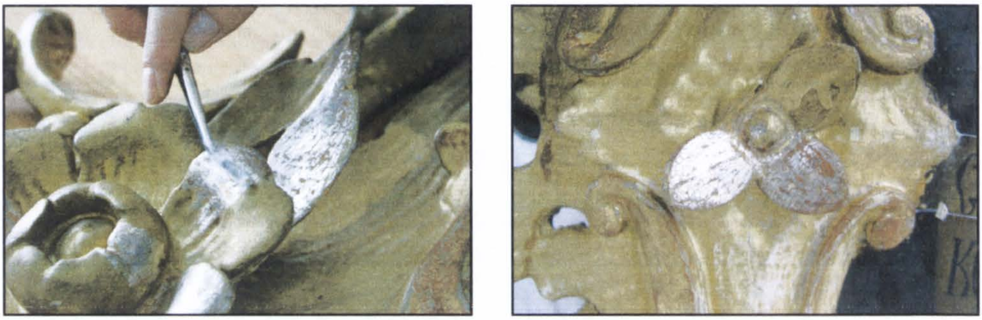

Îndepărtarea repictărilor de pe forma sculptată:
r. îndepărtarea repictării de pe elementele decorative poleite cu foiță de argint

Îndepărtarea repictărilor de pe forma sculptată:
s. pe partea poleită cu aur se evidențiază bolus-ul de culoare diferită, roșu și galben

Subțierea cu regenerarea și uniformizarea verniului de pe pictura icoanelor[4] ș; t. teste de solubilizare a verniului efectuete în două și trei etape

Concluzii:

- testele de consolidare a desprinderilor active ale stratului pictural, necesită o abordare metodologică diferită (conform exemplelor mai sus menționate) pentru forma sculptată și poleită, respectiv pentru stratul pictural al icoanelor, aspect impus de tehnica originală de execuție: poleire cu foiță de aur și argint pe substrat de bolus la forma decorativă și tempera grasă la icoane.

- datorită faptului că forma decorativă prezintă o repictare ulterioară incompatibilă cu tehnica originală, grosieră, neuniform distribuită cu numeroase scursuri, modificată cromatic, care maschează degradările anterioare ale stratului pictural original, se impune înlăturarea acesteia. În urma acestei intervenții de repictare, stratul pictural este puternic rigidizat și nu răspunde corespunzător la consolidare, este necesară după înlăturarea repictării, revenirea cu consolidarea locală a zonelor cu desprinderi remanente.

- Înlăturarea repictării de pe forma decorativă, pune în evidență policromia originală, dar și starea avansată de degradare a stratului pictural, care

[4] Pentru efectuarea microtestelor de solubilizare a verniurilor am folosit: în prima etapă emulsie de gălbenuș de ou cu apă distilată 1/4, iar în etapele următoare, soluții pe bază de alcool etilic absolut, esență de terebentină, ulei de in crud, amoniac, în diferite concentrații, pentru accelerarea acestora am adăugat la soluția de bază, 10-20% dioxolan sau dimetilformamidă, neutralizarea s-a efectuat prin tamponare cu dibutilftalat.

https://biblioteca-digitala.ro

prezintă numeroase eroziuni ale foiţei metalizate, lacune profunde şi superficiale ale stratului pictural, fisuri şi microfisuri pe direcţia formei sculptate şi a fibrei lemnului, care presupun intervenţii ulterioare de restaurare specifice ca: chituirea şi integrarea cromatică.

Curăţarea etapizată a stratului pictural al icoanelor, realizează în primă fază, îndepărtarea depunerilor ulterioare aderente la verni (fum, microparticule atmosferice, materii străine etc.) cu vizualizarea acestuia. Solubilizarea parţială cu subţierea, regenerarea şi redistribuirea verniului îmbrunat, realizează punerea în valoare din punct de vedere estetic a cromaticii iniţiale concomitent cu conservarea unitară a patinei picturii.

Îndepărtarea repictărilor stratificate (cu vopsele de ulei impermeabile) de pe versou, rezolvă problema stabilizării higrice a suportului de lemn, facilitând schimbul de umiditate cu mediul ambiant de pe spatele panoului, care altfel se produce pe suprafaţa pictată agravând degradările active ale stratului pictural. Totodată această operaţie vizualizează starea de conservare a lemnului şi facilitează o operaţie ulterioară de protecţie corespunzătoare a acestuia, prin impregnare.

Microtests for Establishing the Intervention Methodology On the Iconostasis of the "Banu" Church of Iaşi

The "Banu" church of Iasi, also known as "the church of the poor", originally built of wood dates back to 1638, during Vasile Lupu's reign. Later in 1802 under bishop Iacob Stamati, the church was replaced with another one, made of stone and celebrating "All Saints' Day". The project was designed by tarchitect Her Leopold who saw the building as a Baroc one.

The iconostasis has a decoration in the Baroc style with motives from its late stage, that of the Rococo. The neoclassic paintings of the iconostasis were made by Eustatie Altini who studied in Vienna, his name being written on the icon of Holly Mary in the pronaos.

This study presents the state of conservation of the iconostasis, analyzing the forms, factors and mechanisms of deterioration for both the wooden support and the painting layer, and also for the carved decoration. The classification of the degradations was made by microstratigraphic analysis and also by means of direct observation and photography.

As for the actual interventions there are few specific aspects mentioned, on the basis of tests and micro tests carried out on the upper icons, which were previously dismounted from the iconostasis.

https://biblioteca-digitala.ro

Starea de conservare a iconostasului bisericii „Pogorârea Sf. Duh", Mănăstirea Dragomirna - jud. Suceava

Stelian Onica,
Merișor Dominte,

I. Date generale

Istoria ne convinge mai puternic de importanța valorilor străbune atunci când și probele materiale confirmă ceea ce cuvintele transmit de la o generație la alta. Conservarea și restaurarea de vestigii apare astfel ca o prioritate națională și ca o datorie de onoare față de înaintași. Mesajele lor trebuie transmise mai departe, nelăsând timpul și vicisitudinile cumulate să le estompeze și să le șteargă, mai ales în momentele în care interesul majoritar se îndreaptă preponderent către eficiența unor actuale exprimări. Chiar dacă prezentul este cel care ne motivează acțiunile, trecutul ne ajută să ne conștientizăm apartenența și să primim acele pilduitoare învățăminte, fără de care am fi mai superficiali și sigur mai săraci sufletește. Întorcându-ne deci pe firul istoriei, aflăm că în anul 1602, în nordul Moldovei, Anastasie Crimca, fiul negustorului sucevean Ioan Crimca (Crimcovici) și al Cristinei, pune o piatră de temelie la Mănăstirea Dragomirna, în apropiere de o bisericuță, aflată astăzi în afara incintei, în cimitirul mănăstirii. Pisania de la intrare ne amintește că această

Mănăstirea Dragomirna (vedere dinspre lac)

https://biblioteca-digitala.ro

biserică are hramul Sfinţilor Enoh, Ilie şi Ioan Botezătorul. În documente mai apare menţionat faptul că mai înainte, în anul 1587, fiul lui Ioan Crimca, diacul Ilie, primea de la Petru Schiopul moşia Dragomireşti. Tot atunci, Ilie Crimca se retrăgea la Mănăstirea Putna şi era călugărit, primind numele de Anastasie. După numai un an, Anastasie Crimca devenea arhimandrit şi era numit egumen la Galata. Apoi, în anul 1600, în vremea lui Mihai Viteazul, Anastasie Crimca a fost ales episcop de Rădăuţi. După doi ani, ridicând-o şi cu ajutorul material al familiei boierilor Stroici (rudele sale), el sfinţea biserica Schitului Dragomirna cu hramul Sfinţilor Ilie, Enoh si Ioan Evanghelistul, iar în 1607 ajungea episcop de Roman. Devenind în 1608 Mitropolit al Moldovei, Anastasie Crimca a sfinţit în 1609 construcţia Bisericii mari a Mănăstirii Dragomirna (ctitorită şi susţinută material împreună cu rudele sale), stabilindu-i-se acesteia hramul Pogorârea Sfântului Duh.

Darurile pe care apoi Mitropolitul Anastasie Crimca le-a făcut Mănăstirii Dragomirna ne arată în continuare ataşamentul profund faţă de ctitoria sa, precum şi abilităţile artistice personale cu care era înzestrat acest deosebit om. Spirit cultivat şi iniţiator de scriptorium, Anastasie Crimca oferă Mănăstirii Dragomirna un Tetraevangheliar cu miniaturi pe pergament, iar în luna iunie a anului 1616 două manuscrise cu miniaturi, un Liturghier si o Psaltire, ambele având menţiunea că au fost făcute şi dăruite de ctitor.

Istoria se scrie prin faptele oamenilor, şi datorită lor se clădesc şi se propagă valorile şi exemplele pozitive, fie ele culturale sau de altă natură. Dacă în anul 1617 Anastasie Crimca este înlocuit momentan din scaunul de mitropolit, peste doi ani, in 1619, el construieşte în Suceava primul spital public. Apoi, continuându-şi darurile către mănăstire, Anastasie Crimca îi oferă în 1624 o cruce sculptată în lemn de cedru, cu o frumoasă ferecătură în *filigram de argint aurit, iar în 1626 îi dăruieşte un alt epitaf cu Punerea în* Mormânt a Mântuitorului. Imaginea acestuia, ca şi cele ale unei vederi din 1612 (reprezentând Adormirea Maici Domnului) şi a unui pocrovăţ înfăţişând Împărtăşirea Apostolilor cu vin (nedatat, dar purtând numele lui Anastasie Crimca), este posibil să fi fost preluate după schiţele sale, Anastasie Crimca fiind şi iniţiatorul atelierului de broderie. Miniaturile sale şi-au repercutat de altfel influenţa şi asupra picturii murale din Biserica mare, pentru a cărei protejare, în 1627, având binecuvântarea lui Anastasie Crimca, domnitorul Miron Barnovschi sprijină construirea la Dragomirna a zidurilor si turnurilor de apărare. Doi ani mai târziu, în 1629, Anastasie Crimca părăseşte viaţa terestră, corpul fiindu-i înmormântat în pronaosul Bisericii mari a ctitoriei sale. Neinscripţionarea pietrei de mormânt poate fi concomitent atribuită mai multor factori, vremurile tulburi motivând în plus asemenea gest de discreţie.

https://biblioteca-digitala.ro

Piatra (neînscripționată) de mormânt al Mitropolitului Anastasie Crimca, din partea dreaptă a Pronaosului Bisericii mari a Mănăstirii Dragomirna, jud. Suceava

În continuare, vitregiile istoriei nu au ocolit totuși Mănăstirea Dragomirna, căci în anul 1653 ea a fost jefuită și arsă de cazacii lui Timuș Hmelnizki, iar în ziua de 2 octombrie 1758 a suportat jaf dinspre tătari (potrivit unei însemnări de pe zidurile portalului). Spre consolarea viețuitorilor Mănăstirii, Dumnezeu a rânduit însă, ca la data de 31 august 1763, să ajungă la Dragomirna marele stareț Paisie Velicicovski. Apoi, în anul 1767, împărăteasa Ecaterina a Rusiei a dăruit Mănăstirii Dragomirna un policandru de cristal – care se află expus în una din sălile muzeului – și clopotul cel mare, numit Zaporojanul, în greutate de peste 1.100 de kilograme, clopot care se află în clopotnița mănăstirii. În anul 1775, odată cu intrarea Bucovinei sub ocupația Imperiului Austro-Ungar, mănăstirilor din Bucovina li se impune vinderea moșiilor mănăstirești de peste frontiere și trecerea moșiilor aflate în țară sub administrarea statului. Pentru că în mănăstirile rămase deschise aveau permisiunea să viețuiască doar 25 de călugări, în luna octombrie a anului 1775 pleacă la Mănăstirea Secu cea mai mare parte a obștii de la Mănăstirea Dragomirna, împreuna cu Sfântul Paisie Velicicovski.

Catapeteasma (iconostasul) Bisericii mari a Mănăstirii Dragomirna

Succintele informații istorice ne-au oferit rapid o imagine de ansamblu al unui context istoric ce a precedat anul 1793. Atunci, în Biserica mare a Mănăstirii Dragomirna (respectându-se probabil tradiția înfrumusețării și a darurilor), a fost adusă de către Ștefan Tomșa, de la Mănăstirea Solca – ctitoria sa, o catapeteasmă în stilul epocii, pe care o întâlnim și azi, nu numai spre a o admira ci și pentru a o menține în continuare. Ea este lucrată în lemn de tisa, sub influența stilului rococo central-european al timpului, fiind bogat sculptată și aurită. (Astfel, printr-o posibilă dorință a actualizării și schimbării, existentă oricând în istorie, în Mănăstirea Dragomirna nu s-a mai păstrat catapeteasma originală a Bisericii mari, căci ea a fost dusă în 1795 la biserica din Arbore.)

Catapeteasma aflată azi la Dragomirna este alcătuită din cinci rânduri de icoane. Pe Ușile Împărătești se află scena BuneiVestiri și cei patru Sf.Evangheliști, iar pe cele Diaconești sunt Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil.

https://biblioteca-digitala.ro

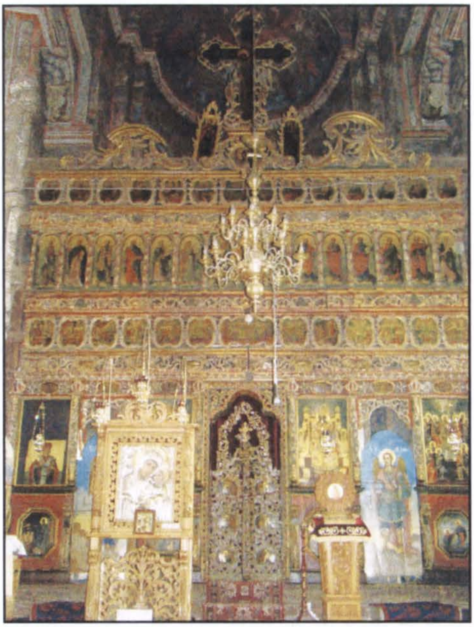

Iconostasul din Biserica „Pogorârea Sf. Duh" a Mănăstirii Dragomirna (detaliu)

Cele patru icoane mari, numite „Împărătești", reprezintă pe Mântuitorul Arhiereu, Maica Domnului Împărăteasă, cu Pruncul, Pogorârea Sfântului Duh (icoană de hram) și pe Sfântul Nicolae (sfânt cu venerație deosebită în zonă). Dedesubtul lor se află patru icoane mai mici (de poale): Mântuitorul cu Luca și Cleopa, Maica Domnului cu Elisabeta, Petru salvat din valurile mării și o Minune a Sfântului Nicolae. Deasupra Icoanelor Împărătești, succesiv, în rânduri suprapuse, se găsesc cele douăsprezece Praznice de peste an, apoi icoana Deisis la mijlocul celor doisprezece Sf. Apostoli, urmând Maica Domnului cu Pruncul înconjurată de Sf. Prooroci și, în partea cea mai de sus a catapetesmei, Mântuitorul răstignit, alături fiind Fecioara Maria și Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan (Crucea cu moleniile). Tehnica realizării picturii iconostasului este cea tradițională, tempera cu emulsie de ou, folosindu-se astfel, conform vechilor canoane, aria unor materiale naturale.

Iconostasul din Biserica „Pogorârea Sf. Duh" a Mănăstirii Dragomirna (vedere de ansamblu)

https://biblioteca-digitala.ro

II. Starea de conservare a catapetesmei

1. Structura de rezistență a catapetesmei

Întreg eșafodajul de asamblare, constituit din trei grinzi de stejar, stâlpi de lemn de tei și traverse de susținere, nu prezintă degradări biologice semnificative, cu excepția unor zone din partea inferioară.

Se pot identifica unele deplasări și distanțări între anumite elemente, datorate fluctuațiilor microclimatului și pierderii parțiale a apei din fibra lemnoasă. În partea inferioară se pot observa orificii de zbor ale insectelor xilofage, pînă la o înălțime medie de 1,30 m.

2. Structura policromă plană, sculptată și traforată, pictată și poleită

Întreaga structură policromă plană, sculptată și traforată, pictată și poleită, reprezintă segmentul cel mai afectat al iconostasului.

Suportul de lemn

Începând de la elementele din partea superioară a catapetesmei, de la coronament, și continuând cu fiecare registru al frizelor decorative care despart registrele între ele, se pot identifica multiple distanțări, desprinderi, modificări dimensionale ale elementelor asamblate.

De asemenea, se pot observa numeroase fisuri și fracturi ale elementelor care constitui frizele ornamentale. Fisurile au dus în timp la desprinderea unor fragmente și pierderea lor definitivă, aspect pe care îl întâlnim, de asemenea, pe toată aria catapetesmei. În partea inferioară identificăm o avansată deteriorare a unor porțiuni mai întinse ale soclului.

Stratul pictural policrom

Stratul pictural policrom, de pe suprafețele plane și sculptate, prezintă o fragilizare deosebit de accentuată pe întreaga desfășurare pe verticală și orizontală. Se pot observa cu ochiul liber desprinderi multiple, cu pierderea definitivă a stratului pictural până la grund și, cel mai adesea, până la lemn. Tendințele de desprindere și desprinderile efective se pot identifica într-un procent mai crescut pe suprafețele sculptate, traforate, în comparație cu zonele plane ale policromiei. Depuneri neaderente, aderente și ancrasate acoperă întreaga policromie.

3. Starea de conservare a suprafețelor pictate – a icoanelor

Suportul de lemn

Pe suprafețele pictate se înregistrează un procent mai redus al deteriorărilor, în general. Fluctuațiile umidității relative și ale temperaturii au favorizat însă, și pe aceste suprafețe, deteriorări, începând cu descleierea unor

https://biblioteca-digitala.ro

porţiuni ale unor panouri, până la unele uşoare modificări ale planeităţii panourilor care formează registre compacte cu pictură şi policromie. Atacul insectelor xilofage, manifestat în partea inferioară, a contribuit la fragilizarea unor porţiuni mai întinse din această zonă.

Sf. prooroc Ezechiil (strat policrom cu multiple desprinderi)

Stratul pictural

Pierderea aderenţei peliculei de culoare şi a preparaţiei la suport se datorează diminuării proprietăţilor fizico-chimice ale lianţilor, desprinderile „în acoperiş” fiind vizibile în urma analizei în lumina razantă a stratului pictural, iar desprinderile „oarbe” s-au depistat în urma examinării tactile.

Petele de ceară sunt prezente în partea inferioară a catapetesmei, în special pe icoanele de poale. Numeroase sunt şi zonele unde stratul pictural sau/şi fondul în aur al icoanelor este degradat datorită abraziunilor, sau prezintă urme de ceară, picurate accidental în timpul serviciului de cult (registrul II – Icoanele Împărăteşti: Sf. Ierarh Nicolae, Maica Domnului Împărăteasă cu Pruncul Împărat pe tron, Isus Hristos Arhiereu pe tron.

Abraziuni accentuate ale peliculei de culoare se pot observa, de asemenea, în partea inferioară a panourilor pictate, în special pe suprafeţele icoanelor de poale. Verniul originar este alterat, opacizat şi îmbrunat, uneori craclat. Pelicula de culoare, pe toate suprafeţele pictate, este acoperită de murdărie neaderentă şi aderentă, ancrasată în verniul îmbrunat.

Dorim să precizăm că degradările avansate, care se identifică la nivelul policromiei – suprafeţe plane, sculptate, traforate, poleite sau pictate, degradări care se referă la multiple desprinderi, până la pierderea definitivă a stratului pictural policrom sau poleit în proporţie de aprox. 40%, sunt cauzate cel puţin de doi factori principali: variaţiile umidităţii microclimatului şi vicii de tehnică de autor, care se referă la:

- utilizarea unui suport lemnos insuficient uscat
- pregătirea incorectă a suprafeţelor în vederea acoperirii cu foiţă de aur – argint sau culoare.

https://biblioteca-digitala.ro

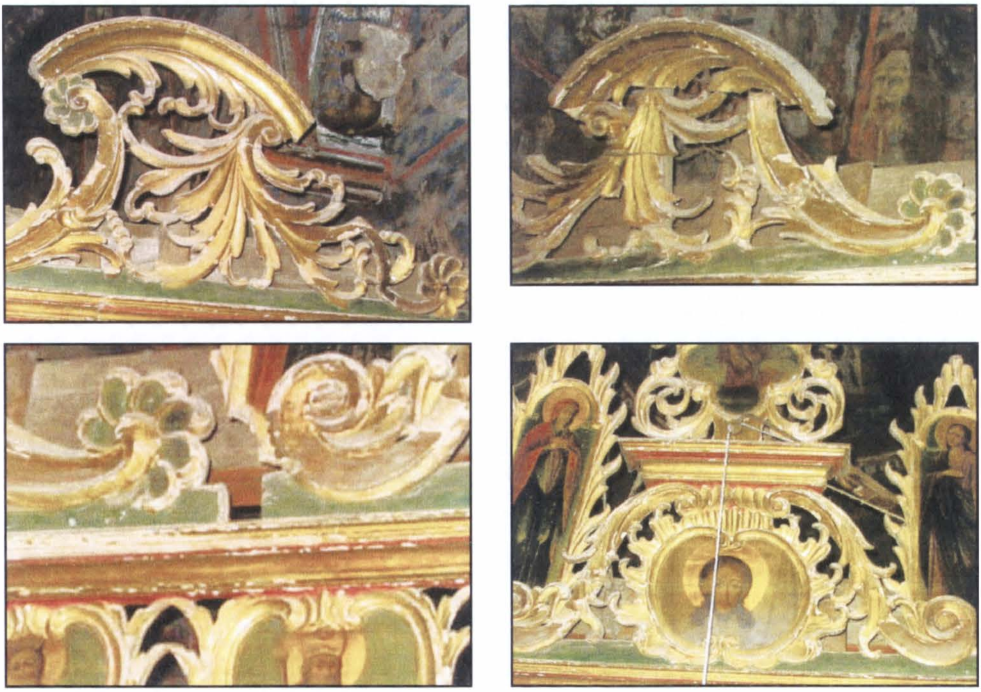

Coronamentul (partea superioară a iconostasului), având un fronton traforat, sculptat cu motive ample ornamentale, cu frunze de acant – la vârf cu o rozetă mare, și crucea cu cele două molenii (din centru), prezintă multiple desprinderi ale stratului policrom. Pe zonele de la baza crucii și a moleniilor, cu o decorație ornamentală ajur, cu frunze de acant, înconjurând icoana „Sf. Mahrame", se observă de asemeni numeroase degradări ale stratului policrom.

Registru Sf. Apostoli – stânga
Desprinderi masive strat pictural – desprinderi multiple strat policrom deplasări – deformări – distanțări, elemente policrome

https://biblioteca-digitala.ro

Registru scene prăznicare. Desprinderi strat pictural – desprinderi multiple strat policrom deplasări – deformări – distanțări, elemente policrome

La nivelul stratului pictural se pot identifica pierderi locale de mici dimensiuni ale peliculei de culoare până la grund, eroziuni ale peliculei de culoare mai mult sau mai puțin profunde. O pierdere mai masivă a stratului pictural, până la lemn, identificăm la unul dintre apostoli, în partea stângă a registrului, unde aproximativ 1/5 din suprafața stratului pictural al icoanei lipsește.

În ansamblul său, după procedurile de conservare, care au rolul de a menține bunul patrimonial și de a bloca posibila degradare materială în continuare, iconostasul poate fi revigorat prin acțiunile de restaurare, însăși menirea sa cultică impunând o integralitate cât mai judicioasă a aspectului vizual.

Bibliografie selectivă: Gorovei, Ștefan S., *Mănăstirea Dragomirna*, Ed. Victor B Victor, București, 2006

State of Conservation of the Iconostas the of „The Descendent of the Holy Spirit" Church of Dragomirna Monastery – Suceava Contry

The first part of the study provides some information on Dragomirna Monastery (Suceava county). This information includes a short presentation of the location and of the technical and artistic aspects of the actual iconostasis in the Church of the Descent of the Holy Spirit. The monastic church was founded by Bishop Anastasie Crimca. The second part of the study presents the resistance structure of the iconostasis, the state of conservation, the polychrome structure, with carved, painted and polished elements, and also the state of conservation stage of the icon painted surfaces. The urgent necessity of restoring heritage items and preserving them for future generation so to transmit the cultural message they contain.

https://biblioteca-digitala.ro

Meșteșuguri textile - preistorie și actualitate

Carmen Marian

1. Considerații generale

Construind o punte între preistorie și epoca contemporană, lucrarea de față reprezintă un studiu comparativ între modalitatea de realizare a unui material textil datând din preistorie și tehnica de împletire a unor piese textile etnografice create de meșteșugari în zilele noastre.

Săpăturile arheologice întreprinse în așezările preistorice scot rareori la iveală bunuri perisabile, cum sunt de exemplu textilele, care supraviețuiesc greu în aceste condiții. De cele mai multe ori, singurele mărturii despre existența materialelor textile le constituie fie uneltele asociate tehnologiei de fabricare – fusaiole, părți componente ale războiului de țesut – fie impresiunile materialelor textile pe vasele de ceramică descoperite cu ocazia cercetărilor arheologice întreprinse în siturile respective. Având în vedere aceste considerente, este deosebit de important faptul ca mărturiile asociate textilelor, descoperite întâmplător sau prin cercetări arheologice sistematice, să fie supuse unor analize complexe care să permită argumentarea științifică a evoluției acestor îndeletniciri de-a lungul timpului. În acest context se înscrie și cercetarea impresiunilor de materiale textile pe ceramica preistorică. Aceasta constituie o sursă valoroasă de informații privind atât materiile prime folosite în tehnologiile de obținere a firelor cât și prelucrarea acestora pentru transformarea în produse textile (țesături, tricoturi etc.). Doar cercetarea interdisciplinară a mărturiilor arheologice poate face lumină în „conul de umbră" în care se consideră pierdute multe aspecte ale preistoriei. De aceea abordarea și tratarea diferită a unor mărturii arheologice reprezintă o provocare științifică, tentantă pentru specialiștii consacrați, interesantă pentru cei pasionați de trecut.

Fragmentele ceramice cu impresiuni de textile reprezintă un important limbaj arheologic pe baza căruia se pot reconstitui, credibil și uneori cu detalii surprinzătoare, anumite aspecte ale culturii materiale a populațiilor care nu cunoșteau scrierea. Din păcate, această sursă de informații nu a fost, încă, suficient exploatată. Fragmentele de ceramică cu impresiuni au fost tratate, până în prezent, mai mult sau mai puțin global, ca o componentă nesemnificativă în structura inventarului aparținând diverselor culturi preistorice. Acest domeniu este abordat, de cele mai multe ori, colateral, informația fiind extrem de dispersată și fragmentară.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Cercetarea unor impresiuni de materiale textile păstrate pe ceramica arheologică descoperită în siturile culturii Cucuteni

Cu ocazia cercetărilor arheologice desfăşurate în aşezările culturii Cucuteni a fost descoperită o cantitate considerabilă de ceramică reprezentată atât prin vase întregi, cât şi printr-un număr mare de fragmente. Între acestea, câteva fragmente de ceramică arheologică, reprezentând baza de susţinere a unor vase, cercetate în cadrul Centrului de Restaurare-Conservare a Patrimoniului Cultural Naţional din Iaşi, aveau imprimată, pe suprafaţa exterioară, contextura unor materiale textile realizate prin diverse tehnologii.

Pentru cercetarea acestor impresiuni, pe fragmentele ceramice (care păstrează amprenta negativă a materialului textil) s-a aplicat un material de amprentare, obţinându-se, astfel, mulajul pozitiv al textilelor imprimate pe fragmentele de ceramică.

Mulajele au fost analizate la un stereomicroscop Zeiss Yena SM XX, în lumină directă, sub diverse unghiuri, până la incidenţa razantă. Cercetarea mulajelor a furnizat informaţii legate de structura firelor şi a materialelor textile imprimate, permiţând, astfel, identificarea tehnologiilor utilizate pentru obţinerea acestor produse.

Două dintre fragmentele ceramice studiate au oferit prilejul analizei complexe a unei tehnologii care, la noi în ţară, cel puţin pentru perioada neolitică, nu a mai fost semnalată. Fragmentele studiate au imprimată, pe una dintre feţe, contextura unor materiale cu aspect de tricot, realizate prin procedeul *nalbinding*. Termenul este de origine norvegiană (*nal* – ac, *binding* – a coase, a uni). Acesta a fost introdus în anul 1972 de tehnologul textilist Marta Broden şi, deoarece nu s-a găsit un echivalent

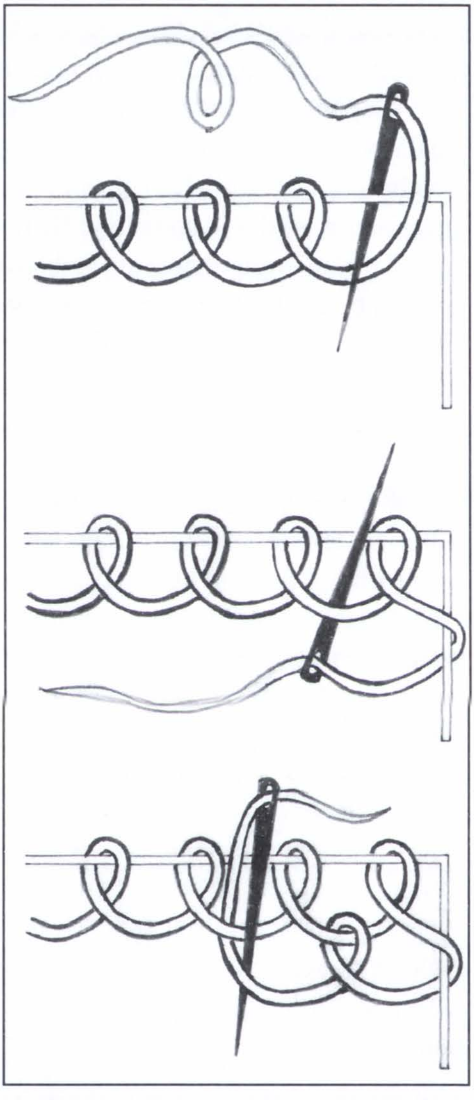

Fig.1. Fazele realizării unei structuri textile, în tehnica nalbinding – structură cu rânduri drepte.

https://biblioteca-digitala.ro

în celelalte limbi pentru a denumi această tehnică, termenul de nalbinding a devenit de uz internațional [1, 2].

Produsele textile realizate prin tehnica nalbinding au o structură împletită, alcătuită din ochiuri închise, înlănțuite între ele pe direcție orizontală, sub forma rândurilor de ochiuri. Ochiurile se realizează cu ajutorul unui ac cu ureche, prin trecerea firului peste segmentele de legătură dintre ochiurile consecutive ale rândului lucrat anterior (fig. 1). Cercetările întreprinse au avut în vedere și realizarea, prin procedeul amintit, a unor mostre care au permis evidențierea elementelor caracteristice acestei structuri (fig. 2) [3, 4].

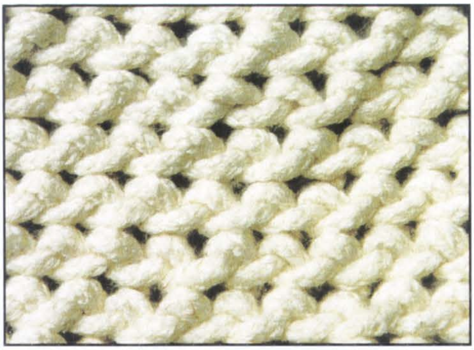

Fig. 2. Realizarea experimentală a unei mostre textile prin procedeul nalbinding

Unul dintre fragmentele ceramice a fost descoperit cu ocazia săpăturilor arheologice întreprinse în așezarea de la Frumușica, județul Neamț, atribuită culturii Cucuteni A2 (fig. 3).

Celălalt fragment ceramic a fost descoperit la Cucuteni – Cetățuie, România (nivel neprecizat) (fig. 4). În cazul acestui fragment, cercetările întreprinse, într-o primă etapă, au relevat „impresiunea unui material

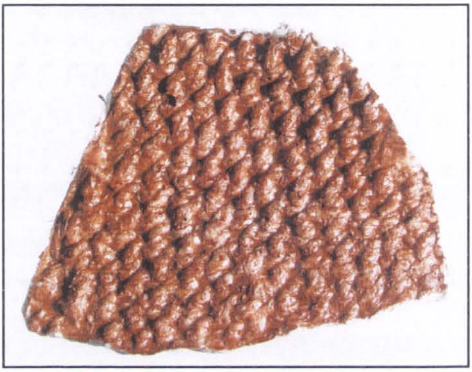

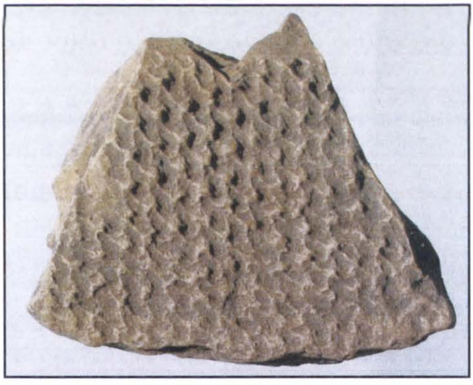

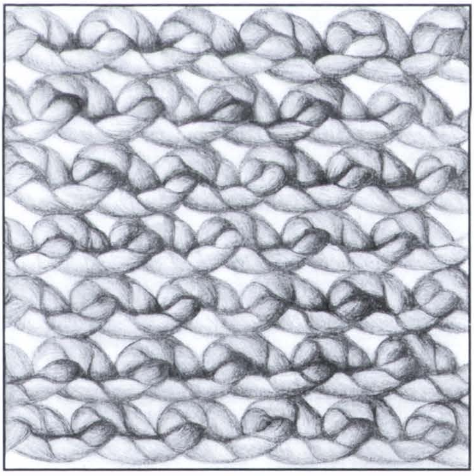

Fig. 3. Impresiunea unei împletituri pe un fragment ceramic descoperit la Frumușica, Neamț, România (faza Cucuteni A). a. Fragmentul ceramic; b. Mulajul fragmentului ceramic; c. Reprezentarea grafică a structurii nalbinding imprimate pe fragmentul ceramic-detaliu.

https://biblioteca-digitala.ro

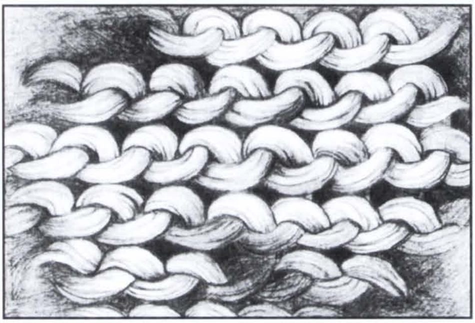

Fig. 4. Impresiunea unei împletituri pe un fragment ceramic descoperit la Cucuteni – Cetățuie, România (nivel neprecizat). a. Fragmentul ceramic; b. Mulajul fragmentului ceramic; c. Reprezentarea grafică a structurii nalbinding imprimate pe fragmentul ceramic – detaliu.

textil cu structura asemănătoare unui tricot simplu, realizat cu ochiurile pe spate" propunându-se „structura unui tricot realizat din ochiuri pe spate, răsucite" [5].

Reevaluarea cercetărilor, pe baza rezultatelor furnizate de studiul comparativ al celor două tehnici – tricotarea și procedeul nalbinding –, a evidențiat faptul că materialul textil imprimat a fost realizat prin procedeul nalbinding.

4. Obiecte etnografice realizate prin procedeul nalbinding

Cercetările întreprinse în cadrul Centrului de Restaurare-Conservare au identificat câteva piese etnografice realizate prin împletirea pănușilor de porumb, aplicând procedeul nalbinding.

Împletirea diverselor materiale vegetale (paie, papură, pănuși) constituie, în țara noastră, un meșteșug tradițional, practicat și astăzi în majoritatea regiunilor. Printre aceste materiale, pănușile (foile ce învelesc știuletele de porumb) sunt folosite pentru împletirea unor obiecte decorative sau de uz casnic, utilizând diverse metode de împletire. În acest caz, elementul de împletire este realizat prin alipirea și apoi răsucirea foilor de porumb.

Aplicând acest procedeu în realizarea diverselor obiecte etnografice (genți, sacoșe, coșuri, suporturi decorative sau pentru vase) meșterii populari au diversificat tehnica de împletire creând forme și motive variate ce constituie mărturii ale talentului, originalității și simțului artistic de care aceștia au dat dovadă de-a lungul timpului.

https://biblioteca-digitala.ro

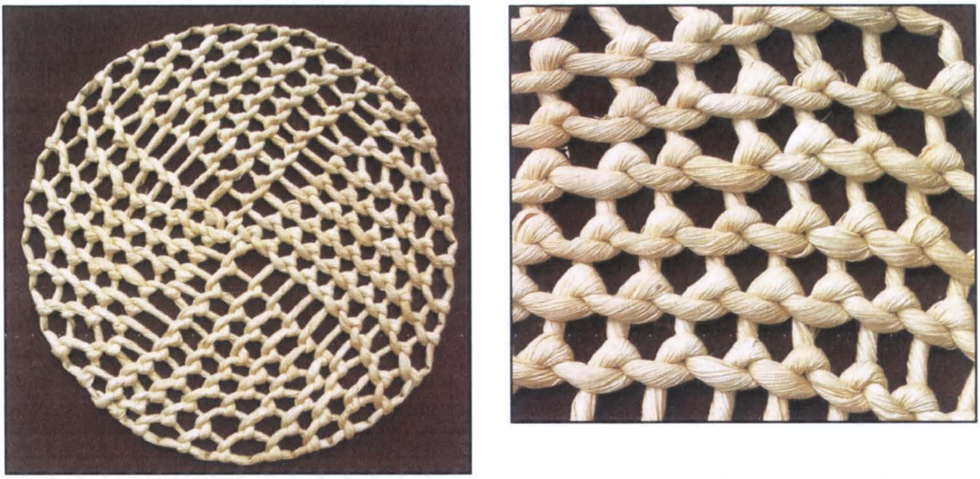

Fig. 5. a. Suport pentru vase realizat prin împletirea pănușilor de porumb, prin procedeul nalbinding. b. Detaliu

Fig. 6. a. Geantă realizată prin împletirea pănușilor de porumb, prin procedeul nalbinding. b. Detaliu

5. Concluzii

Cercetările efectuate au evidențiat similitudinile care există între modalitatea de realizare a unei structuri textile preistorice, din cultura Cucuteni, și tehnicile textile utilizate în zilele noastre pentru crearea diverselor obiecte etnografice, dovedind conservarea unor meșteșuguri textile care au o vechime foarte mare, cu rădăcini adânci în preistorie. De asemenea, cercetările documentează, încă o dată, faptul că realizările dintr-un anumit domeniu, inclusiv cel textil, reprezintă rezultatul unor îndelungate și succesive căutări, descoperiri și acumulări ce au avut loc în decursul timpului.

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliografie selectivă

Burnham, D., *Coptic knitting: an ancient technique*, Textile History 3, 1972, p. 116-124.

Rutt, R., *A History of Hand Knitting,* Hardcover, Interweave Press, LLC, Colorado, U.S.A., 2003, ISBN 1-931499-37-3.

Marian, C., *Archaeological Arguments Concerning the Textile Technologies of Cucuteni Civilization. Nalbinding Techniques,* Etablissements et habitations prehistoriques. Structure, organisation, symbole, Ed. Pim, Iasi, 2008, ISBN: 978-606-520-080-7, p. 327-334

Marian, C., Anăstăsoaei, D., *Tricotarea și procedeul nalbinding. Studiu comparativ*, Buletinul Centrului de Conservare Restaurare a Patrimoniului Cultural Național, nr.1, 2007, Iași, ISSN 1841 – 4141.

Petrescu-Dîmbovița, M., Văleanu, M.C., *Cucuteni-Cetățuie, Monografie arheologică,* Piatra Neamț, 2004, ISBN 973-7777-01-8, p. 147-152.

Textile Crafts – Prehistory and Actuality

Bridging prehistory and contemporary times, the present paper contains a comparative study focused on the prehistoric way of creating a textile and the nowadays craftsmen's knitting technique as shown by contemporary ethnographic textile items.

The paper describes the research of textile structure impressed on archeological potsherds discovered in the sites of Frumușica, Neamț county and Cucuteni-Cetățuie, Iași county, assigned to Cucuteni culture. Similarities between the way in which such prehistoric textile structure was created and the textile structures used nowadays for creating various ethnographic items demonstrate the conservation of textile crafts, transmitted from ancient times, with roots deep down in prehistory.

https://biblioteca-digitala.ro

Reabilitarea monumentului de for public „Obeliscul Leilor" din Iași

Adrian Mihalache, Ioan Sasu

A. Date generale:

Potrivit *Listei monumentelor istorice*, actualizată în anul 2004, monumentul de for public „Obeliscul Leilor" se găsește la numărul curent 1557, cod: IȘ-III-m-B-04290. Adresa monumentului este: Bd. Carol I, nr. 31, în Grădina Copou, Iași. Construcția se încadrează în Clasa II de importanță (categoria B).

Amplasamentul este în Municipiul Iași, pe dealul Copou (Bd. Carol I, nr. 31) cu zonă seismică cu ag = 0,20 g și perioada de colț Te = 0,70 sec. (P100-1/2006); zona încărcări date de zăpadă (CR 1-1-3-2005), valori pentru interval de 50 de ani; zona încărcări date de vânt (NP-082-2004) – presiunea de referință a vântului la 10 m înălțime; zona climatică III cu -18°C: zona eoliană III (SR 1907-1).

Terenul de pe amplasament este sensibil la variațiile de umiditate. În cadrul *studiul geotehnic* întocmit s-a efectuat pe amplasament un foraj și în același timp s-au consultat studiile din zonă. *Stratificația terenului* de pe amplasament este: umplutură de pământ în grosime de 0,70 ÷ 0,90 m; argilă prăfoasă loessoidă, sensibilă la umezire grupa A, plastic vârtoasă de 5,70 ÷ 5,80 m; strat granular în grosime de 5,20 ÷ 5,30 m; argilă stratificată, plastic vârtoasă cu fibre și incluziuni de nisipuri de 5,20 ÷ 5,40 m; *Nivelul apei subterane* este la circa 12,00 m adâncime, sub formă de pânză freatică și nu prezintă agresivitate sulfatică. *Adâncimea de îngheț* de la amplasament este de 0,90 m.

Monumentul are o vechime de peste 175 de ani, a suportat acțiunea unor cutremure majore dintre care se remarcă cele din anii: 1839, 1880, 1893, 1896, 1908, 1934, 1940, 1977, 1986 și 1990 care au afectat capacitatea de rezistență. De asemenea, sunt degradări datorate: intemperiilor (ploi, zăpadă,vânt); fenomenelor de însorire, îngheț-dezgheț, etc.

B. Necesitatea și oportunitatea intervenției

Monumentul istoric de for public „Obeliscul Leilor" din Iași este rezultatul a trei etape mari de execuție și intervenție, întreprinse în anii 1834-1841, 1904 și 1950. Intervențiile realizate au fost necesare, datorită deteriorărilor apărute în timp, provocate de factorii naturali; cutremurelor și războaielor ce au afectat structura de rezistență. Păstrarea valorilor istorico-arhitecturale și

https://biblioteca-digitala.ro

memoriale ale monumentului creează unele restricții și permisivități în procesul de reabilitare.

C. Istoria monumentului

Monumentul istoric „Obeliscul Leilor" este amplasat pe dealul Copou, zonă ce a avut o dezvoltare deosebită începând cu sfârșitul secolului XVIII. Obeliscul din Grădina Copou este cel mai vechi monument românesc de for public.

În anii 1833-1834 din inițiativa Domnitorului Mihail Sturdza și a Eforiei Orașului Iași, s-a amenajat o grădină publică, pe locul fostei Stații de poștă, parcela fiind împrejmuită cu gard de piatră. Este vorba despre actuala Grădină Copou. În mijlocul parcului a fost construit un monument din piatră, realizat prin subscripție publică, la inițiativa înaltului cler și marii boierimi.

Construirea Obeliscului Leilor a avut ca scop amintirea datei urcării pe tronul Principatului Moldova a domnitorului Mihail Sturdza (22 martie 1834 – iunie 1849). Piatra de temelie a monumentului a fost pusă în anul 1834, în ziua de 8 noiembrie (de „Sf. Mihail", ziua onomastică a Domnitorului). Proiectul Obeliscului aparținea lui Gheorghe Asachi (1788-1869), întemeietorul școlii politehnice din Moldova. Domnitorul, abil politician, a sugerat ca acest monument să fie dedicat cinstirii puterii protectoare, Rusia, pentru contribuția la introducerea reformelor în Moldova și întocmirea primei forme de „Constituție" modernă a Principatelor Moldova și Țara Românească sub administrația rusească – „Regulamentul Organic", adoptat în anul 1831, în cele două capitale București și Iași. De aceea, obeliscul a fost cunoscut și ca cunoscut și ca „Monumentul Regulamentului Organic".

Execuția monumentului a avansat foarte greu deoarece, la 26 aprilie 1836, arhitectul vienez Johan Freiwald (arhitect care a întocmit proiectul Catedralei Mitropolitane din Iași), angajat pentru execuția lucrării, fiind supus străin, încă „nu primea chezășie" din partea boierilor autohtoni. Lucrările de construire au fost preluate, după această dată, de către inginerul rus Nicolai Singurov, dar fără a se putea urgenta ritmul execuției, deoarece nu s-a reușit aducerea blocurilor de piatră de la Șcheia.

În vara anului 1841, la conducerea lucrărilor de execuție a fost numit de către Domnitorul Mihail Sturdza, chiar Gheorghe Asachi, proiectantul lucrării; acesta a reușit să organizeze transportul pietrelor necesare execuției monumentului, de la Șcheia, potrivit unor consemnări ale vremii „cu cară mari, mocănești trase de multe perechi de boi".

Leii au fost sculptați în Polonia, la Lvov (Lemberg), unde Asachi își făcuse studiile de inginerie. Monumentul a fost finalizat probabil spre sfârșitul

https://biblioteca-digitala.ro

anului 1841. În unele lucrări publicate se consemnează ca data de terminare a lucrărilor anul 1840. Monumentul a fost placat în zona piedestalului, cu două plăci de marmură având stema Moldovei și stema domnitorului Mihail Sturdza, amplasate pe laturile est și vest.

Pe celelalte două laturi, de sud și nord, erau amplasate plăci de alamă, pe care era inscripționat același text, în limbile română (cu caractere chirilice) și latină:

Auguștilor Monarhi carii au dat Moldovei noul așezământ introdus la anul 1832. Mihail Grigoriu Sturza V.V.D. împreună cu clerul și boierimea Principatului, au înălțat acest monument la 8 Noiembrie 1834.

Augustis Monarchis qui anno MDCCCXXXII Moldaviae novas politicas institutiones dedere. Michelis Grigoriu Sturza Princeps regnans una cum Principatus clero ac nobilitate hoc monumentum erexit, anno salutis MDCCCXXXIV Novembris die VIII.

După o perioadă îndelungată de la inaugurare, în anul 1904 monumentul a fost reparat, prin acoperirea piedestalului cu plăci de marmură. Deteriorări puternice s-au produs în timpul celui de al doilea război mondial, fiind apoi reabilitat de doi lucrători în piatră, Tănase Răutu și Vasile Onofrei.

Descrierea monumentului

Ansamblul monumentului este format din următoarele elemente componente:

- *Soclul* – (notat P1) din piatră masivă, cu dimensiunile în plan de 5,15 x 5,15 m și înălțimea de 1,66 m, placat pe contur cu plăci din piatră de dimensiuni mari conform desen releveu.

- *Cei patru Lei* (notați L1 L4) care reprezentau simbolul familiei domnitoare Sturdza (provenind din blazonul acestei familii), sunt amplasați la colțurile postamentului, cu axul longitudinal al fiecărui Leu pe diagonala pătratului.

- *Piedestalul* (notat P2) – se pare că a fost lucrat dintr-un singur bloc de piatră, extras din cariera de la Șcheia, are dimensiunile de 2,50 x 2,50 x 1,20 m, inclusiv placajul exterior, și este așezat pe spatele celor 4 lei. La partea inferioară a piedestalului există un schelet metalic cu diagonalele pătratului din profile metalice, cu secțiunea de 100 x 100 mm. Piedestalul era împodobit cu următoarele elemente: pe părțile față/spate erau două plăci de marmură pe care erau aplicate stema Moldovei și a domnitorului Mihail Sturdza, pe celelalte două laturi fiind amplasate alte două placi din marmură cu textele reproduse mai sus.

- *Platforma* (notată P3) – plasată la cota +4, 21 față de cota zero, este profilată având dimensiunile în plan minime la partea inferioară de 2,60 x 2,60 m

https://biblioteca-digitala.ro

și maxime la partea superioară de 3,12 x 3,12 m. Înălțimea platformei este de 0,45 m.

- *Baza obeliscului* (notată P4) – este formată dintr-un singur bloc de piatră, compus dintr-un paralelipiped cu dimensiunile de 2,16 x 2,16 m, având înălțimea de 0,48 m și zona de trecere, un trunchi de piramidă cu dimensiunile de 2,16 x 2,16 m la partea inferioară și 1,76 x 1,76 m la partea superioară cu înălțimea de 0,20 m. Pătratul format la partea superioară cu latura de 1,76 x 1,76 m constituie baza de plecare pentru obelisc.

- *Obeliscul* (notat P5) – este alcătuit din 7 segmente suprapuse, având fiecare forma unui trunchi de piramidă cu bazele pătrate. Fiecare trunchi de piramidă devine baza inferioară pentru următorul element, ce are aceleași dimensiuni la partea inferioară cu partea superioară a trunchiului de piramidă peste care este așezat. Înălțimile pieselor componente sunt între 0,75x1,05m. Terminația obeliscului este realizată dintr-o piramidă cu înălțimea de 0,15 m de la partea superioară a ultimului trunchi de piramidă, cu latura pătratului superior de 0,65 m. Se presupune că între cele 7 segmente ale obeliscului sunt elemente de solidarizare (continuitate) de tip dorn metalic vertical sau un sistem de pătrundere între elementele (blocurile) adiacente (suprapuse) printr-un lăcaș la partea superioară a trunchiului de piramidă, respectiv o evazare la partea inferioară a elementului de deasupra.

Acțiunea cutremurului din 1977 a produs mișcarea pieselor componente de la vârf prin translație și rotire (asemănător comportării turnurilor la acțiunea seismelor).

Monumentul Obeliscul Leilor a suportat o suita de cutremure care au diminuat capacitatea de rezistență a acestuia. Monumentul este amplasat în spațiu liber suportând fenomene naturale datorate, ciclurilor de îngheț / dezgheț, ploilor, zăpezilor și vânturilor. Degradările sunt locale, dar este posibil să existe degradări și în masa blocurilor de piatră. Conform Expertizei tehnice, terenul de fundare este neomogen – umplutură de pământ.

Degradările constatate în urma expertizei sunt:

La nivelul *postamentului* s-au constatat desprinderi de material din rosturi, plăci de placaj cu fisuri și găuri (posibil gloanțe) cu deosebire pe fațada de sud, zone local degradate, marginea superioară prezintă degradări locale; platforma superioară are denivelări și desprinderi, zone cu trepte desprinse, lipsă sau cu rosturi între elemente.

Leii prezintă zone cu desprinderi locale și găuri (posibil gloanțe).

Piedestalul are zone cu desprinderi și fisuri pe fețele verticale; coronamentul superior cu fisuri și degradări locale, degradări la platforma superioară, elemente metalice de sub piedestal corodate.

https://biblioteca-digitala.ro

Zona bazei obeliscului prezintă fisuri, crăpături orizontale şi verticale, zone local desprinse, zona de contact baza, piedestal cu unele desprinderi.

Obeliscul are piesele componente (trunchiurile de piramidă) ce prezintă degradări locale şi în special la muchii, piesele de la vârf (segmentele 3-5) au fost mişcate lateral şi rotite, probabil la cutremurul din 1977; se constată desprinderea şi degradarea liantului din rosturile orizontale, la contactul dintre trunchiurile de piramidă, deteriorări pe suprafeţele laterale.

D. Concluzii la cercetarea arhitecturală

Cercetarea directă a monumentului a furnizat informaţii referitoare la starea actuală a acestuia, care poate fi considerată nesatisfăcătoare. Prin studierea releveului actual, în lipsa altor surse de informaţii (relevee făcute cu ocazia reparaţiilor sau planşe cu propuneri de restaurare) se pot determina etapele de execuţie, starea actuală fiind cea rezultată în urma intervenţiilor din perioada anilor 1950, când s-au efectuat unele lucrări de reabilitare.

E. Realizarea reparaţiilor capitale

1. În cadrul Expertizei tehnice s-a efectuat evaluarea prin calcul considerându-se construcţia obeliscului ca o consolă cu înălţimea de 6,35 m şi încastrare la bază.

2. *Modelul dinamic* pentru obelisc s-a considerat o consolă cu masele în punctele 1 ...7.

Încărcarea la nivelul terenului este de circa 60 KPa, valoare redusă datorită mărimii dimensiunilor postamentului de 5,15 x 5,15. Greutatea monumentului – obelisc şi piedestal – este de circa 44.000 daN, rezultând circa 11.000daN/cm/LEU.

3. În vederea asigurării rezistenţei şi stabilităţii locale si generale a ansamblului „Obeliscul Leilor” se propun lucrări de reabilitare şi reparaţii capitale, în următoarea succesiune:

- demontarea treptelor de la bază şi depozitarea într-un spaţiu special amenajat în incinta Grădinii Copou, unde va fi şi organizarea de şantier;
- realizarea carcasei din beton în jurul construcţiei;
- reabilitarea obeliscului (P4 , P5);
- reabilitarea piedestalului (P2 , P3);
- reabilitare-completare în zona leilor (L1 ÷ L4), inclusiv curăţarea şi tratarea scheletului suport din metal;
- reabilitarea postamentului (P1);
- refacerea sistematizării verticale, inclusiv montarea treptelor din piatră;

După demontarea treptelor din piatră din jurul postamentului se va realiza carcasa din beton.

https://biblioteca-digitala.ro

Lucrările vor continua cu reabilitarea Obeliscului propriu-zis

- demontarea trunchiurilor de piramidă (P5) începând de la partea superioară;
- montarea, pe suprafața inferioară, a trunchiului de piramida a 4 dornuri Ø20 mm în găuri, fixate cu mortar adeziv;
- realizarea de găuri la partea inferioară trunchi piramidă, găuri corespunzătoare poziției dornurilor de la trunchiul superior;
- dispunerea de mortar M300 pe suprafața piesei suport;
- curățirea suprafețelor de piatră cu microsfere din sticlă, prin gomare, (0,04....0,09) grupa 4 și 0,09...0,25 grupa 1.

Lucrările de reabilitare Piediestal (P2 + P3) constau din:

- reparare locală a placajului și a suprafeței inferioare incintă și interior incintă;
- injectarea de mortar M300 în fisuri, crăpături; chituire rosturi dintre elemente ;
- curățirea suprafețelor de piatră cu microsfere din sticlă prin gomare, (0,04 ; 0,09 grupa 4 și 0,09, 0,25 grupa 1);
- curățirea elementelor scheletului metalic și protejarea acestora prin vopsire, la o nuanță adecvată.

Lucrările de reabilitare Lei (L1 – L4) constau din:

- repararea locală a zonelor degradate;
- completarea materialui în zonele desprinse de la picioarele anterioare;
- curățirea suprafețelor exterioare de piatră cu microsfere din sticlă prin gomare.

Lucrările de reabilitare Postament (P1) constau din:

- repararea locală a zonelor degradate de placaj și a suprafeței superioare element;
- injectarea cu mortar fluid M 300 în fisuri, crăpături;
- chituirea rosturilor dintre elemente;
- curățirea suprafețelor de piatră cu microsfere din sticlă prin gomare,

Intervenții la arhitectura monumentului

- Finisajele propuse sunt în concordanță cu statutul de monument istoric reprezentativ pentru Iași. Finisajele sunt din piatră identice cu cele existente – piatră de Șcheia și Iacobeni;
- treptele de acces vor fi din piatră naturală;
- pe cele patru fețe ale postamentului se vor monta două plăci de marmură de 0,80 x 1,70 m, cu inscripții în limba română și limba latină, conform texte prezentate mai sus, plasate pe latura de sud (în limba română) și pe latura de nord (în limba latină); două plăci din bronz de 0,80 x 1,15 m cu stema Principatului Moldovei de la 1841, pe latura de est și cu stema familiei Sturdza la 1841, pe latura de vest.

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliografie

Bogdan N.A., *Orașul Iași. Monografie istorică și socială ilustrată*, ediția a II-a, 1913; ediție anastatică, 1997, p. 330-333;

Ionescu Grigore, *Istoria arhitecturii în România*, vol. II, București, 1965, *passim*;

Idem, *Istoria arhitecturii pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982, *passim*;

Cihodaru C., Cristian V., Dinu M., Neamțu V., Petrescu-Dâmbovița M., Platon Gh., Rusu D., Timofte M., *Istoria orașului Iași*, vol. I, Iași, 1980;

Stoicescu Nicolae, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974;

Ostap C., Mitican I., *Primăria municipiului Iași – Pagini de istorie, evocări, legende*, Iași, 2001;

Babor Dan, *Calcarul de Șcheia la Monumentele istorice*, în „Monumentul" ed. IV, 2004, Iași, 2005, p. 469-473;

Grigoraș N., *Complexul de Monumente istorice de la Copou*, în „Cercetări istorice", IV, Iași, 1973, p. 171 și urm.;

Ostap Constantin, *Noi date și ipoteze referitoare la „Obeliscul Leilor" din Grădina Copou*, în „Ioan Neculce". Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei, Iași, II-III, 1996-1997, p. 149-155;

M.L.P.T.L. București – Normativ pentru proiectare antiseismică a construcțiilor – P100-92(96)".

Rehabilitation of Public Monuments: „Lions'Obelisk" Iași

According to the list of historical monuments updated in 2004 in Iași "Lions'Obelisk" Iași under public monument, there is the reference number -1557, code-IS-III-M-B-04290, with the name. Lions' Obelisk, with the address: 31, Charles I Bd., Copou Garden, Iași .

1. History: during 1833-1834 upon the initiative of Prince Mihail Sturdza and of the City euphoria, a public garden was built, on the former post stations, the nowadays Copou garden. The monument was probably completed late 1841. The building was designed with a pedestal, with two marble arms having Moldavian Emblem and the Emblem of Prince Mihail Sturdza Moldova, located on the east and west sides.

2) The monument is composed of the following components;

- Massive stone pedestal – plan dimensions 5.15 x 5.15 m; height: 1.66 m

- The four lions – four lions representing the ruling family Sturdza symbol (symbol of power) are made of massive stone, being deployed at the corners pedestal.

https://biblioteca-digitala.ro

- The pedestal – was made of a single block of stone, extracted in the quarry of Scheia, with the dimensions of 2.50 x 2.50 x 1.20 m

- the platform is placed from 4.21 to zero. Its dimensions are of 2.60 x 2.60 m

-the area of the obelisk – is formed of a single rectangular block of stone with the dimensions of 2.16 x 2.16 m

-the obelisk tower – 7 is composed of overlapping elements, with each form of a truncated pyramid with square bases.

3) To ensure strength and stability rehabilitation works and repairs are proposed. The finishing should be consistent with the historical monument status representative for the city of Iași.

https://biblioteca-digitala.ro

Iasi Gradina Copou Nr. 29423
Obelisc si teiul lui Eminescu
Ed. Libr. SOCEC, Iasi
Nedatata, Necirculata

Trunchi 6-7 - obelisc, latura de nord

Detaliu soclu, latura de nord

https://biblioteca-digitala.ro

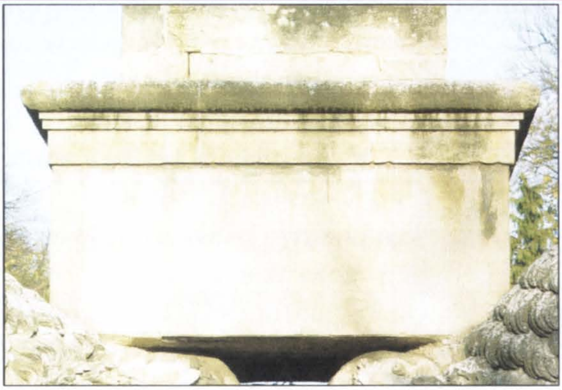

Detaliu piedestal, latura de vest

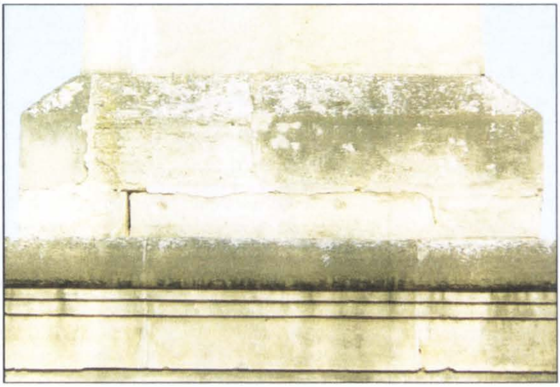

Detaliu baza obelisc, latura de vest

Trepte, latura de sud

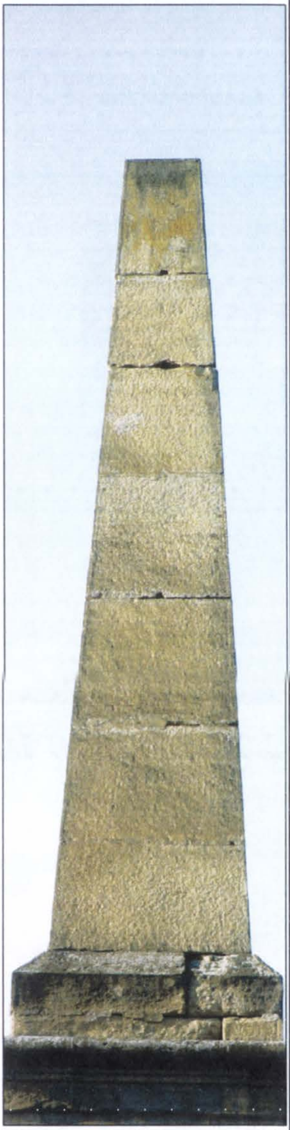

Obelisc, latura de sud

https://biblioteca-digitala.ro

Detaliu cornisa piedestal, latura de nord

Detaliu soclu, latura de sud

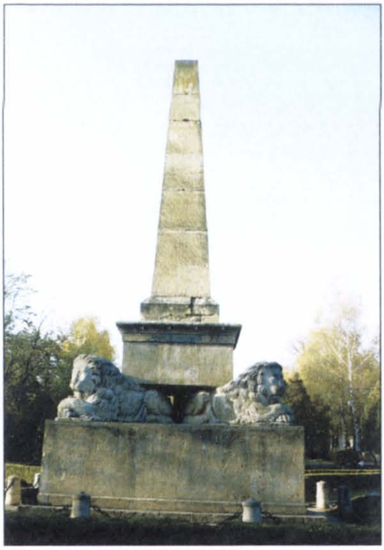

Ansamblu, latura de sud

Leu, coltul de sud-vest

https://biblioteca-digitala.ro

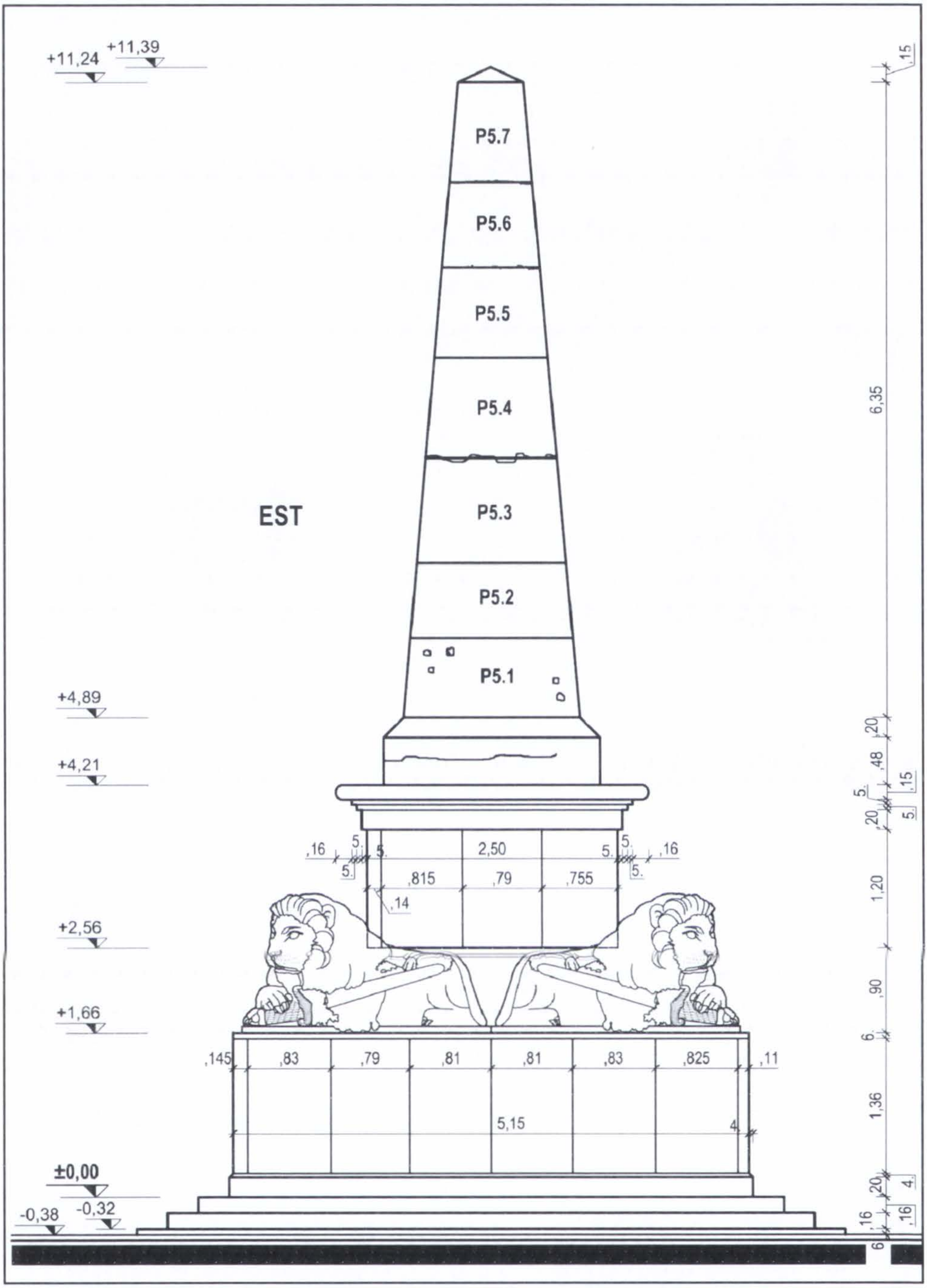
+11,24
+11,39
P5.7
P5.6
P5.5
P5.4
P5.3
P5.2
P5.1
EST
+4,89
+4,21
+2,56
+1,66
±0,00
-0,38
-0,32
2,50
,815
,79
,755
,14
,16
,145
,83
,79
,81
,81
,83
,825
,11
5,15
6,35
1,20
,90
1,36

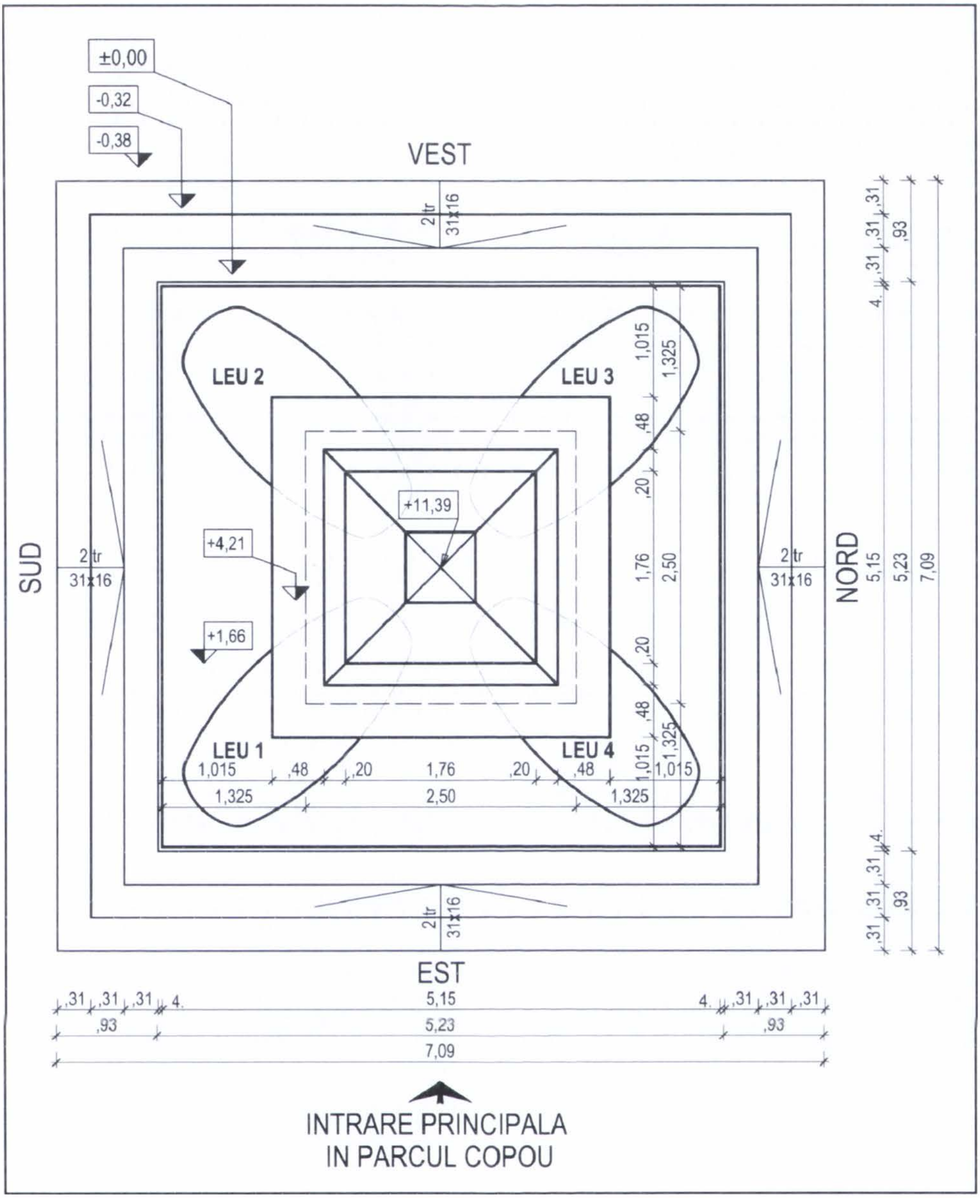

https://biblioteca-digitala.ro

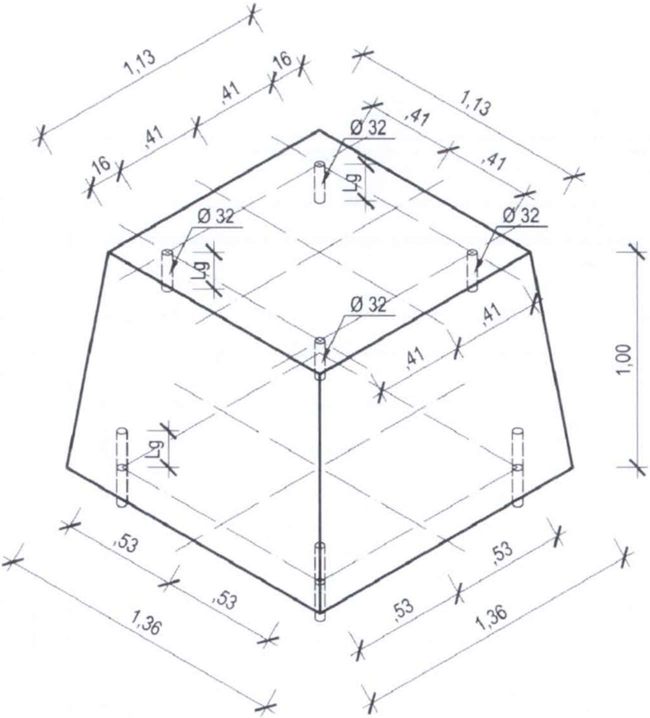

AXONOMETRIE P5.4

BAZA SUPERIOARA

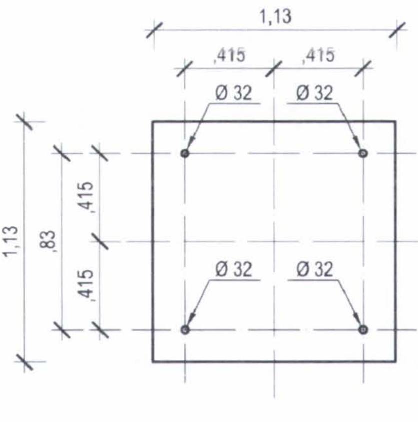

BAZA INFERIOARA

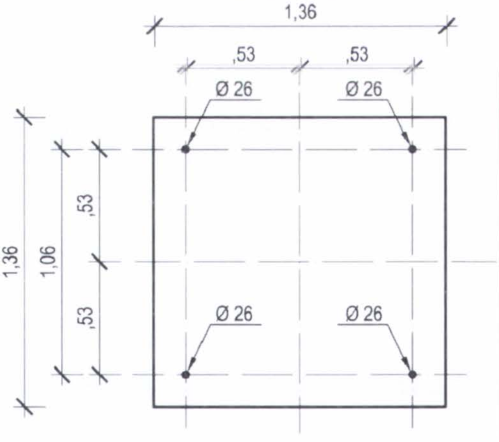

https://biblioteca-digitala.ro

Consolidarea și restaurarea „Palatului Copiilor" din Iași. Avarii structurale, investigații și concept de consolidare

Vasile Dascălu, Cătălina Popa

Clădirea, cunoscută sub denumirea de „Casa Cantacuzino-Pașcanu-Cozadini", este amplasată în Iași, B-dul Carol I (Copou), nr. 2, fiind înconjurată de parcul palatului și terenurile de sport ale acestuia. Aceasta a fost construită în anul 1840, având destinația inițială de locuință. Clădirea a suferit modificări atât funcționale cât și utilitare, deoarece a avut de îndeplinit, succesiv, mai multe funcțiuni: în perioada refugiului din primul război mondial (1917-1918), când orașul Iași a devenit vremelnic capitala României, clădirea a fost transformată în reședință regală (pentru regina Maria); ulterior clădirea a devenit sediul Corpul 4 de Armată; după aceea a fost pension de fete, cantină și cămin pentru studenți. Din anul 1961, clădirea a fost preluată de Ministerul Învățământului și a primit destinația actuală de club al copiilor.

Odată cu trecerea timpului și schimbarea funcțiunii clădirii, galeria de trecere, flancată de cele două scări de acces la etaj, își pierde utilitatea, determinând modificări funcționale ale planului în raport cu noile cerințe funcționale.

Pentru obținerea de încăperi mari, menite a adăposti activități ce necesită spații largi, s-au realizat demolări de pereți, mai ales la camerele dinspre fațada principală, atât de la etaj cât și de la parter, ce flanchează salonul. Modificările menționate arătate au fost făcute în timp și reprezintă intervențiile cele mai importante în structura planului inițial. Aceste modificări nu au alterat specificul clasicist al clădirii, oferind posibilitatea unei utilizări eficiente a spațiului.

Pentru o bună adaptare a planului la funcțiunea de cămin și la cea de club pentru copii, s-au făcut și intervenții pentru zidirea golurilor existente și pentru deschidere de noi goluri.

Odată cu introducerea sistemului de încălzire cu radiatoare din fontă, sobele au fost demolate. Toată rețeaua de încălzire a fost montată ascuns, în șlițuri săpate în pereții clădirii și acoperite cu tencuieli pe plasă de rabiț.

Atât modificările practicate în timp, cât și cutremurele care au afectat clădirea în cei peste 160 de ani de existență, precum și uzura materialelor, au determinat decizia de consolidare a clădirii prin aplicare de soluții tehnice

https://biblioteca-digitala.ro

care nu afectează atributele de monument, fără a interveni asupra arhitecturii interioare sau exterioare.

Clădirea este realizată pe o structură de ziduri portante, cu planșeul peste parter realizat în zona holului, din bolți cu dublă curbură, din cărămidă; planșeu de beton peste casa scării și laterala scării (zona fostelor scări laterale de lemn) și planșee pe grinzi din lemn în rest. La etaj, planșeele sunt din lemn.

Pentru a satisface necesarul de spațiu destinat copiilor, s-a construit în fațada posterioară o anexă cu demisol și parter, ce are suprafața utilă de 48 mp.

Conceptul de consolidare a clădirii a fost realizat fără modificări ale funcționalului existent; gama de lucrări ce se vor executa la interior va cuprinde numai desfacere de tencuieli și aplicarea unei cămășuiri prin torcret la pereți, desfacerea planșeelor din lemn, desfacerea pardoselilor și a tâmplăriei, turnarea planșeelor din beton și refacerea tencuielilor, a pardoselilor și a tâmplăriei.

Pe exterior s-au realizat reparații la fațade numai în zonele degradate, zone stabilite de beneficiar și proiectant. Pentru toate lucrările de fațade s-au întocmit relevee și mulaje ale ancadramentelor golurilor, pentru profilatura cornișei etc.

Fundarea clădirii în stratul de argilă loessoidă, sensibilă la umezire, este realizată prin ziduri din piatră continui, sub pereții din zidărie de cărămidă. Construcția are regim de înălțime parter și etaj, având un volum monumental și echilibrat. Structura de rezistență este formată din ziduri de cărămidă cu grosimi diferite 45÷100 cm (local 120 cm).

Înălțimea parterului este de 4,6 m iar a etajului de 5,8 m în zona sălii de spectacole.

Față de planurile din 1929 (găsite la Direcția Județeană Iași a Arhivele Statului), clădirii i s-au adus modificări importante la structura principală de rezistență antiseismică:

La parter:

- s-au demolat zidurile din holul principal, menținând patru stâlpi care susțin bolțile planșeului, scările au fost demolate și reamplasate în axul holului, pe direcția intrării principale;
- s-au demolat zidurile mediane din încăperile actuale de la parter, unele fiind înlocuite cu elemente pentru preluarea încărcărilor gravitaționale – cadru de contur – iar în pereți s-au practicat noi goluri, iar unele existente s-au zidit;
- s-au mărit unele goluri de uși amplasate în zidurile portante și s-au executat unii pereți ușori, de tip glaswand.

La etaj:

S-a demolat un zid principal și s-a înlocuit cu un cadru portal, realizându-se golul pentru scena sălii de spectacole care s-a amenajat la etaj,

https://biblioteca-digitala.ro

deasupra holului principal de la parter. De asemenea, s-au mutat golurile de ușă (una s-a rezidit și, în loc, s-au executat două uși de acces și evacuare).

Planșeul peste etaj a fost realizat din lemn, la diferite cote, având cota cea mai ridicată peste sala de spectacole, apoi deasupra holului cu scara de acces și deasupra scenei și mai jos la celelalte încăperi.

La execuția înzidirilor de goluri nu s-a realizat țeserea zidăriei, peretele neconsolidându-se (s-a realizat numai „umplerea" golurilor). Modificări s-au făcut și asupra pereților subțiri despărțitori.

În anul 1964, modificări importante s-au adus la instalația sanitară, instalația interioară de iluminat (s-a introdus iluminatul fluorescent în toate încăperile).

Instalațiile de încălzire s-au executat prin spargerea unor „canale" (nișe) în unele ziduri la bază pentru conductele orizontale de distribuție și nișe verticale pentru fiecare coloană (tur-retur) care au afectat capacitatea de rezistență a zidurilor.

După execuția lucrărilor de reamenajare din anii 1964-1965 și în prezent clădirea este utilizată pentru activități specifice copiilor și elevilor.

Cutremurele de pământ din 10 noiembrie 1940, 4 martie 1977, 30 august 1986, 30/31 mai 1990, au afectat construcția, iar durata consumată i-a accentuat uzura fizică la o parte din elementele de construcții ce o alcătuiesc.

După decaparea tencuielilor, zidurile principale, structurale, în zona buiandrugilor, la intersecții (în special ale zidurilor interioare cu cele exterioare) etc. prezentau fracturi adânci (dislocări). Fisuri cu deschideri mărite s-au constatat în zidul exterior de la sala de spectacole, iar legătura acestuia cu portalul de la scenă era puternic deteriorată (crăpături pe toată înălțimea, dislocări la partea superioară etc.).

S-au constatat deplasări – săgeți la ferma de lemn de deasupra sălii de spectacole prin care se evită descărcarea șarpantei acoperișului pe grinzile planșeului. Unele noduri erau lipsite de elemente de solidarizare (clești, scoabe, zbanțuri, buloane, etc.) sau aveau reazemul avariat, în special în zona zidului modificat de deasupra portalului de la scena amenajată ulterior.

Pentru stabilirea gradului de avariere și a măsurilor de intervenție s-au extins sondajele și au fost decopertate planșeele în pod – urgența I, la sala de spectacole și scenă; au fost decopertate zonele cu degradări – avarii pronunțate (sala de spectacole la zidurile fisurate).

În raport cu exigențele normelor tehnice actuale și de protecție antiseismică, clădirea prezenta importante neconformități.

Prin documentația de consolidare, în baza expertizei tehnice, s-au proiectat lucrările de intervenție necesare. Acestea au constat în:

https://biblioteca-digitala.ro

A – ***lucrări de intervenție urgentă*** care constau în principal în execuția unui planșeu din beton armat peste etaj, prin desfacerea celui existent, ce prezenta grave avarii (grinzi din lemn putrezite la reazeme, săgeți la tavane, dislocări de reazeme și la zidul de atic, fronton și sală spectacole, concomitent cu reducerea încărcării de la nivelul podului, prin îndepărtarea pământului, straturilor de cărămidă și molozului, refacerea lucrărilor de învelitoare și șarpantă. Lucrările de intervenție nu au afectat componenta de monument istoric și s-au executat din interior, fără intervenție la elementele arhitecturale.

B – ***consolidarea construcției în ansamblu*** prin lucrări de consolidare a pereților portanți din zidărie de cărămidă (rezidiri, rețeseri, injectări fisuri, injectări în masă, cămășuire cu mortar M100T armată cu plasă ductilă de oțel beton OB37 (Ø6 si Ø8) ancorată în fundații prin centuri. Atât cămășuirea cât și centurile fac conexiune cu zidăria din pereți și din fundații printr-un sistem mecanic format din crose și ancore cu corp injectat, astfel dimensionat încât să preia și să transmită eforturile unui element (și material) nou, compozit, alcătuit dintr-un „miez din cărămidă și mortar" și unul sau două straturi de material format din mortar-beton armat cu plasă ductilă „încleștat" prin rosturile de 2-3 cm dintre cărămizi și ancorajele tip crosă sau scoabă, introduse în galerii forate cu rotopercutorul și umplute prin injectare sub presiune (pentru a realiza „rădăcini" în masa zidăriei de tip „arborescent").

Soluțiile de consolidare au fost adaptate la situația fiecărei încăperi și alcătuiri (cele din lemn degradat au fost înlocuite cu planșeu de beton armat, cele din bolți sau bolțișoare prin realizarea unei soluții de suprabetonare, păstrând intradosul actual al planșeului.

Degradări importante prezentau planșeele din lemn la care s-a constatat putrezirea grinzilor și pericolul de prăbușire a acestora.

Lucrările de intervenție au asigurat:

- realizarea unei șaibe orizontale rigide în locul planșeului din lemn de la nivelul podului, prin care elementele verticale (montanții) din zidărie să lucreze spațial la preluarea forțelor seismice în caz de cutremur;
- refacerea șarpantei degradate și a învelitorii din tablă zincată;
- consolidarea pereților din zidărie prin „țeserea" cu incizii armate injectate și prin injectarea în masă a zidăriei pentru mărirea rezistenței mortarului;
- consolidarea fundațiilor și planșeelor din arce și bolți;
- refacerea instalațiilor afectate de lucrările de consolidare și a celor cu grad avansat de uzură fizică;
- refacerea lucrărilor de finisaje, pardoseli, vopsitorii etc.;
- repararea sau înlocuirea tâmplăriei cu degradări și deteriorări;
- restaurarea bolților interioare din cărămidă și a celor pe schelet din lemn (bolțile cilindrice de la holul central și de la etaj);

https://biblioteca-digitala.ro

- restaurarea și reamenajarea sălii de festivități și spectacole (polivalente);
- refacerea amenajărilor exterioare după finalizarea lucrărilor interioare;
- restaurarea lucrărilor la fațade și conservarea acestora.

S-au prevăzut intervenții care respectă regulile de execuție la lucrări monument istoric și condițiile de aviz ale C.N.M.I. – D.M.I. din Ministerul Culturii și Cultelor.

De asemenea, s-au respectat prevederile prescripțiilor tehnice în vigoare și caietele de sarcini cuprinse în proiect.

Lucrările executate au fost consemnate în registrul de lucrări, în caietul de atașament, condica de comunicări și dispoziții de șantier și, după caz, în „Fișa de restaurare".

S-au făcut relevee foto înainte de începerea fiecărei lucrări (ex. decapări tencuieli), după executarea decopertărilor sau desfacerilor (ex. după îndepărtarea tencuielilor și rostuirea zidăriei – vizualizarea degradării cărămizii, crăpături, fisuri etc.) și după execuția fazei de pregătire a suprafeței (ex. executat găuri și montat crose și ștuțuri de injectare etc.).

După aceste operații s-au putut constata degradări sau avarii sub tencuieli mult mai grave decât s-au relevat pe stratul exterior de finisaj aplicat ulterior seismelor care au afectat zidul. Din această cauză trebuie ca lucrările să se execute cu asistență tehnică a proiectantului și într-o colaborare amiabilă între beneficiar, constructor, proiectant și expert, pentru a rezulta o lucrare de calitate și lipsa riscului în ce privește siguranța față de avariile ascunse.

Terenul de fundare are stratificarea următoare:

- sol vegetal și umpluturi de pământ în grosimi variabile de 1,60-1,70 m;
- praf argilos loessoid galben cafeniu plastic vârtos sensibil la umezire gr. A în grosimi de 5,20-5,30 m;
- praf argilos nisipos cu trecere în nisip prăfos-nisip în grosimi de 4,60-4,80 m;
- argilă degradată „in situ" în grosimi de 4,30-4,50 m;
- argilă marnoasă bazală prezentă la peste 16 m.

Apa subterană este prezentă pe amplasament la adâncimi de peste 7,00 m, nivel stabilizat, neafectând practic terenul de fundare pe zona activă a fundațiilor.

Pentru încărcări din sarcini fundamentale:

$$P_{limita} = 180 \text{ kPa}$$

Pentru încărcări din sarcini speciale:

$$P_{critic} = 260 \text{ kPa}$$

Ca urmare a infiltrațiilor masive de apă prin acoperișul clădirii și evoluția unor degradări și avarii la elementele structurale, directorul palatului a organizat, prin Inspectoratul de Învățământ, o licitație pentru expertizarea și proiectarea reabilitării clădirii Palatului Copiilor din Bd. Copou nr. 2

https://biblioteca-digitala.ro

(„Carol I"). La examinarea clădirii, în special din încăperile în funcțiune, nu s-au putut constata avarii grave, apreciind că starea de degradare este moderată, având fisuri de dimensiuni reduse la golurile de fereastră și golurile de uși, caracteristice solicitărilor seismice, precum și unele avarii la bolți și arce care justificau necesitatea evaluării prin cercetare la fața locului a tuturor subansamblelor și, pe baza evaluării analitice, să poată fi determinat gradul de asigurare conform reglementărilor tehnice în vigoare.

Acționând în sensul celor menționate, s-a făcut cercetarea de amănunt a stării tehnice a șarpantei și a planșeelor peste etaj care erau accesibile de la nivelul podului. Astfel, s-a constatat că tot planșeul peste etaj este executat din lemn, în soluții diferite, astfel că la sala de spectacole planșeul era realizat grindă lângă grindă cu dimensiuni de 28 cm pe latura în grosime, grinzi care aveau capetele parțial putrezite, prezentând săgeți diferite de la o grindă la alta și amenințau cu prăbușirea, având în vedere și tavanul suspendat, din mortar de ciment, executat prin anii 1960-1963, agățat cu bare de oțel beton care prezentau un grad avansat de rugină, la care se adăugă suprasarcina de pământ și placaj cu cărămidă care juca rol de izolație și lestare a planșeelor de la nivelul podului.

La aceasta se adăuga influența infiltrațiilor masive de apă prin învelitoarea degradată, atât prin corodarea tablei cât și ca o consecință a deformării în timp a elementelor de șarpantă. Aceste constatări au impus abordarea diferită a urgențelor pentru ansamblul clădirii și pentru ansamblul acoperișului, inclusiv a planșeelor peste etaj. Pe baza expertizei întocmite s-a constatat că gradul de asigurare la încărcări seismice este mult sub valoarea admisă de P100/92, iar avariile de la nivelul podului, șarpantă și planșee, necesitau o urgență imediată în aplicarea de soluții. S-a propus și s-a acceptat evacuarea clădirii, întocmirea proiectului pentru urgența imediată la șarpantă și planșeele peste etaj, inclusiv refacerea asterealei și învelitorii cu sistemul de colectare și evacuare a apelor din precipitații de pe acoperiș. Ca urmare, a fost executată, în prima etapă, înlocuirea planșeelor din lemn cu planșee din beton armat, la toate încăperile de la etaj. După consolidarea planșeelor, s-a refăcut șarpanta pe baza unui proiect întocmit, s-a executat astereala și învelitoarea din tablă, inclusiv jgheaburile și burlanele aferente.

S-a trecut la etapa de consolidare a celor două nivele – parter și etaj, pentru care a fost elaborat proiect tehnic și detalii de execuție, pe baza expertizei aprobate și a conceptului de consolidare care prevedea asigurarea unei conlucrări de ansamblu la nivelul planșeelor peste etaj și peste parter care, prin rigiditatea lor, să asigure conlucrarea șpaleților verticali, în cazul unui seism.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu ocazia expertizării, la pereţii structurali exteriori sau interiori, aşa cum am menţionat, nu s-au văzut degradări importante, clădirea fiind în funcţiune şi beneficiarul asigurând întreţinerea periodică prin zugrăvire şi astuparea eventualelor fisuri care ar fi apărut. Când lucrările au început şi s-a executat decaparea tencuielilor, s-au constatat avarii deosebit de grave, pereţi cu dislocări pe lăţimi de 20-30 mm şi pe suprafeţe verticale sau înclinate goluri umplute fără ţesere pe contur, zidărie dezagregată în zonele unde s-au produs frecvente infiltraţii de apă din exterior, în special la faţada de nord. La baza zidurilor – un şliţ de 15-20 cm adâncime forfeca zidul exterior pe toată lungimea lui, în acest şliţ fiind amplasate ţevile de încălzire şi marcată cu o tencuială pe rabiţ nu a putut fi depistat în faza de investigaţii, fără a se executa sondaje (clădirea fiind în funcţiune). Acelaşi sistem de şliţuri se practicase şi pentru amplasarea instalaţiilor electrice, golurile de uşi şi ferestre nu aveau buiandrugi, fiind executate dintr-un arc simplu din zidărie, în cel mai bun caz, sau din scânduri peste care se executaseră tencuite pe trestie sau şipci.

Din imaginile prezentate se observă că pereţii erau fragmentaţi în acest fel şi, în conceptul de consolidare, trebuia refăcută continuitatea zidurilor, reţesută şi rezidită zona cu dislocări, iar după operaţiile de reîntregire a zidăriei să fie executată operaţia de injectare în masa zidului şi în lungul diferitelor fisuri pentru a obţine continuitatea materiei cât mai aproape de starea ei iniţială. La nivelul planşeelor peste etaj, în etapa de urgenţă, rezemarea planşeelor din beton s-a făcut prin centuri de beton armat executate pe zidurile de reazem ale planşeului, centuri care au fost prevăzute cu conectori (dornuri, crose), introduşi pe verticală în inima zidului în galerii forate, injectate, în număr suficient pentru conlucrarea între zidul vechi şi centura nouă amplasată pe acesta. La nivelul planşeului peste parter, planşeu cu sistem diferit de la o încăpere la alta, în partea centrală fiind executat din arce şi bolţi cu dublă curbură (sub sala de festivităţi), în alte încăperi planşeul era realizat din bolţi cilindrice, terminate cu timpan pe zidurile transversale sau cu boltă de capăt care racorda sistemul la pereţii de contur. Planşee din lemn, în special la camerele cu dimensiuni mai mari şi, local, cu grinzi de lemn rezemate pe profile metalice aşezate la jumătatea încăperilor de pe latura de vest. Această compoziţie de tipuri de planşee a impus soluţia unui caroiaj de grinzi-centură care să facă legătura pe direcţie longitudinală, respectiv pe direcţie transversală a pereţilor de la un capăt la altul prin intermediul centurilor pe cealaltă direcţie, proiectate de o parte şi de alta a peretelui din zidărie de pe direcţia transversală sau longitudinală. În acest fel s-a realizat o centurare, un caroiaj de elemente care a solidarizat zidurile verticale, pereţii exteriori respective cei interiori între ei, întrucât planşeele alcătuite din bolţi sau bolţi şi arce

https://biblioteca-digitala.ro

respectiv cele înlocuite din lemn cu planşee din beton armat aveau asigurată conlucrarea numai cu zidurile de pe conturul lor, fără a fi obligate să lucreze pe ansamblu la nivelul „şaibei orizontale“ de la cota de călcare a încăperilor de peste parter. În acest fel, s-a prevăzut ca armătura din cămăşuirea pereţilor, cei exteriori pe o singură faţă, cea interioară şi cei interiori pe ambele feţe, să treacă prin centurile menţionate şi, în acest fel, sistemul de consolidare pe verticală a fost asigurat să conlucreze spaţial cu sistemul orizontal care a plecat din centura de pe talpa superioară a grinzii de fundaţie şi a parcurs cămăşuirea pereţilor, a trecut prin centurile de la planşeul peste parter şi au continuat până în centurile din planşeul de peste etaj, de la nivelul podului. Faptul că avariile nu au putut fi „citite“ din motivele menţionate şi găsirea permanentă a unei stări de avariere foarte grave şi mult diferită a impus adaptarea permanentă a detaliilor de execuţie, prezenţa pe şantier a proiectantului şi evitarea rămânerii în construcţie a avariilor prin decopertarea integrală a tencuielilor, a pardoselilor şi examinarea elementelor structurale în permanenţă după posibilitatea de vizualizare a acestora.

Cazul prezentat ne arată importanţa ce trebuie acordată examinării structurii după decopertarea acesteia şi examinarea în profunzime a structurii reale care poate avea avarii semnificative şi despre care, renunţând la decaparea pardoselilor sau a tencuielilor, să rămânem cu imaginea falsă că clădirea nu are avarii care îi pot pune existenţa în pericol. Se poate menţiona, cu toată certitudinea, că după aplicarea măsurilor de consolidare şi de ancorare, conlucrare între diversele elemente şi subansamble prin măsuri adecvate utilizând procedee şi tehnologii corespunzătoare (de exemplu cămăşuirea s-a realizat cu o instalaţie specială de torcretare, adusă de la Tg. Mureş), iar personalul care a lucrat la execuţie aparţine unor firme autorizate şi cu multă experienţă în restaurarea şi conservarea unor importante monumente istorice.

În final, clădirea s-a dat în funcţiune în iunie 2007, având lucrări de calitate remarcabilă, nu numai la structura de rezistenţă a clădirii dar şi la elementele şi detaliile arhitecturale interioare şi exterioare care au fost restaurate.

Consolidation and Restoration of the "Children's Palace" of Iaşi. Structural Damages, Investigations and Consolidation Concept

The edifice, built at about 1840, is known as the "Cantacuzino-Paşcanu – Cozadini House", and is situated on 2, Carol I Bd. (Copou), Iaşi.

During World War I (1917-1918), the building was turned into Queen Mary's residence. Later on, it became the quarters of Corps 4 of the Army; then it became a girls' boarding school, refectory and hostel for students.

https://biblioteca-digitala.ro

Since 1961, the building has been administered by the Ministry of Education and has been operating as "Children's Club".

The consolidation works took place in 2005-2006. The building became again operational in June 2007. The quality of the works was remarkable, not only in terms of resistance structure of the building but also of the architectural interior and exterior elements that were restored.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

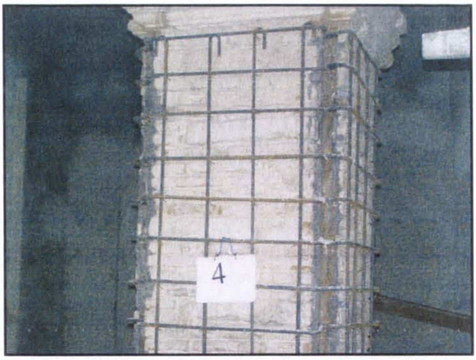

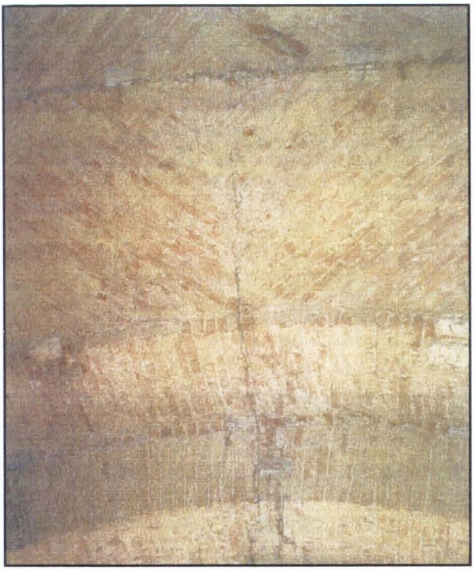

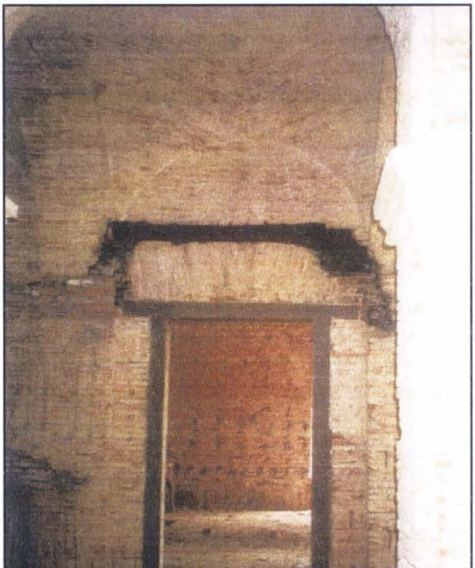

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

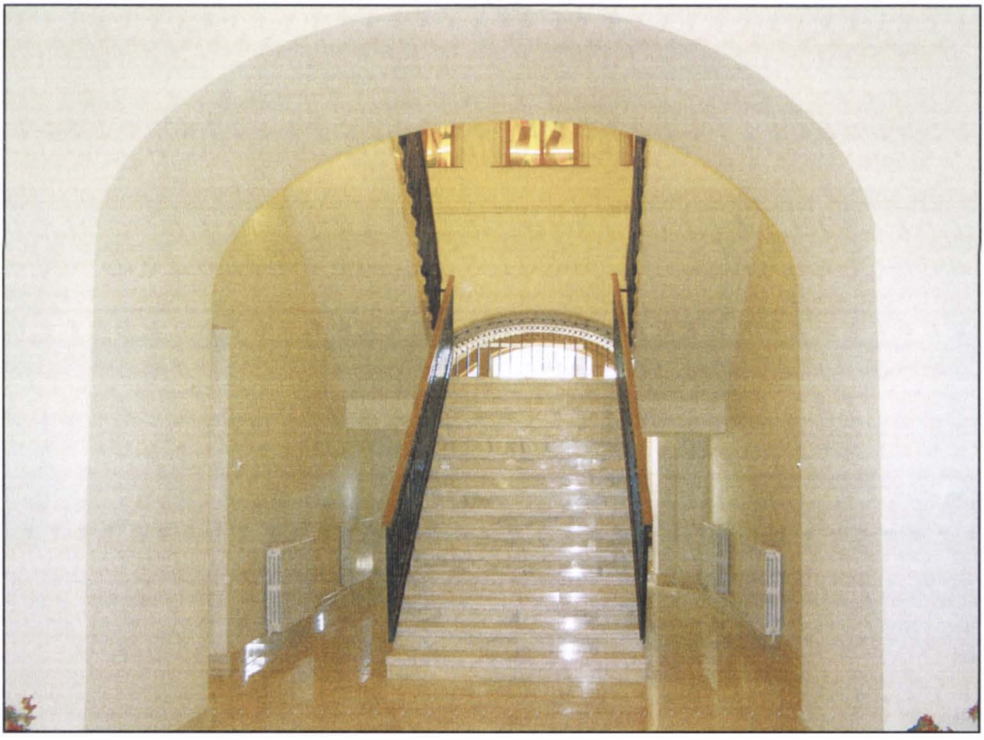

https://biblioteca-digitala.ro

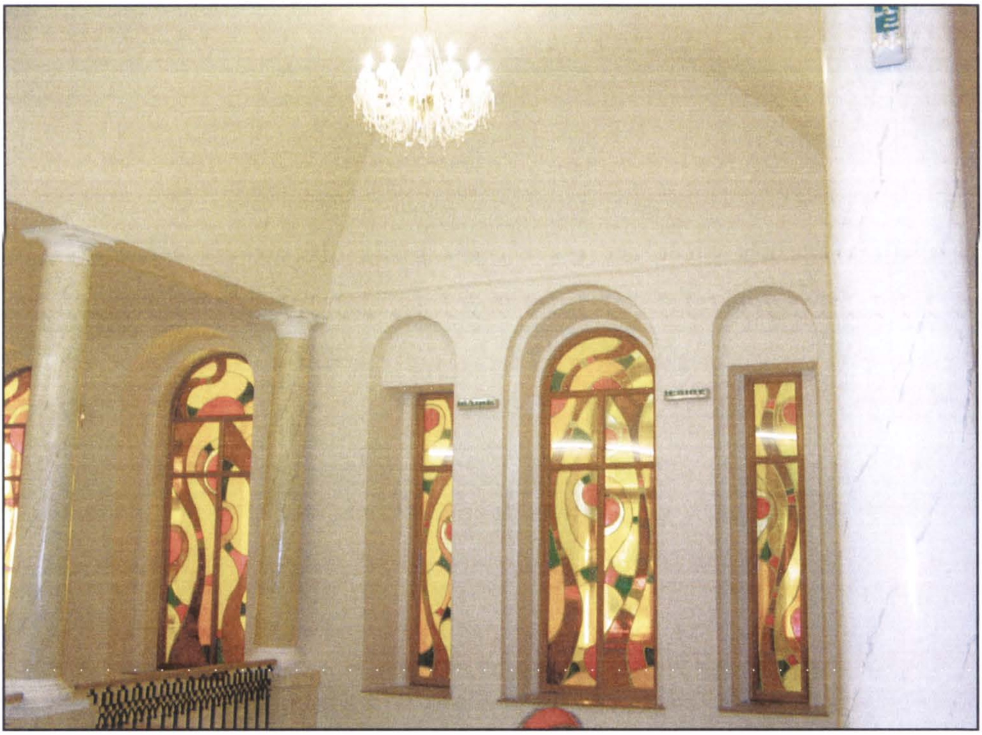

https://biblioteca-digitala.ro

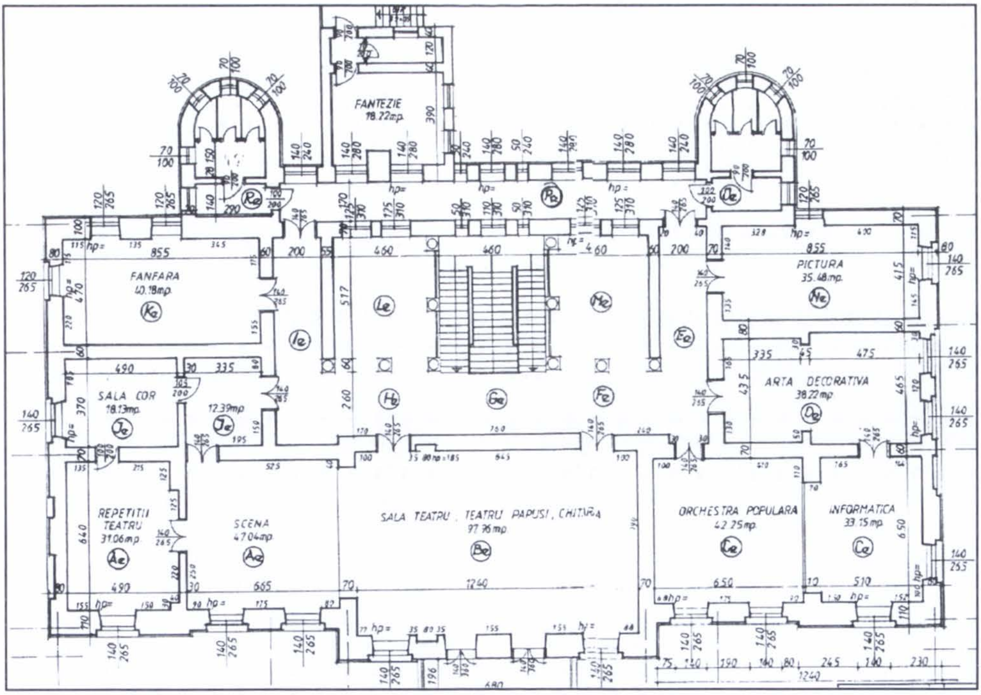

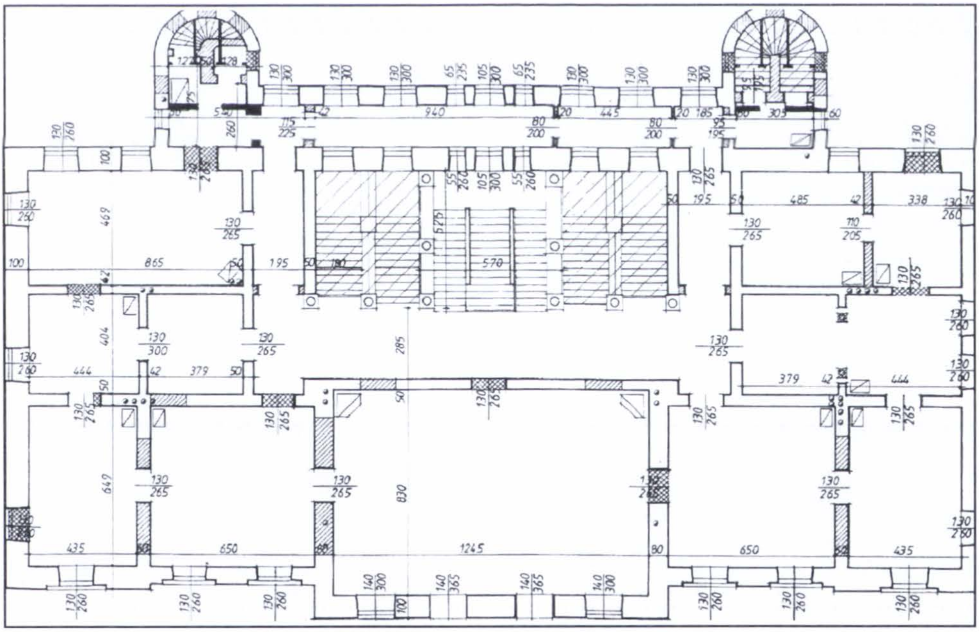

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Reabilitarea, valorificarea și restaurarea unor vestigii arheologice din Complexul Mănăstirii Tazlău (comuna Tazlău, județul Neamț)

Smaranda Gâlea

Satul Tazlău este în prezent o localitate cu o populație de 3150 locuitori, singura localitate a comunei Tazlău. În anul 1890 comuna era alcătuită din mai multe sate și avea 2871 de locuitori, o școală cu 43 elevi, 3 biserici ortodoxe (cu 10 deservenți) și una catolică, iar satul Tazlău avea o populație de 287 familii, 3 biserici și o școală cu 43 elevi. Comuna are forma administrativă actuală din anul 1964 iar la recensământul din anul 2002 populația comunei era de 3150 locuitori.

Ea este situată la o depărtare de 20 km de gara Roznov și la 38 km de Piatra Neamț, în bazinul hidrografic al râului Tazlău, din depresiune cu același nume – care ocupă o mică suprafață din teritoriul județului Neamț – la altitudinea de 420-450 m, lângă Măgura Tazlăului, unde apa Tazlăului se unește cu pârâul Peștiosu. Comuna Tazlău este alcătuită dintr-un singur sat –Tazlău.

Măgura Tazlăului este un deal cu elemente valoroase și unice de peisaj și anume o pădure de foioase și conifere ce urcă până la partea superioară a dealului. În vârful acestuia străjuiește de o grupare de stânci mari numită „Masa lui Ștefan cel Mare", de unde, după legendă, marele domnitor ar fi slobozit săgeată pentru fixarea locului altarului mănăstirii (ca și în legenda Mănăstirii Putna).

„Satul Tazlău", „Râul Tazlău", „Mănăstirea Tazlău" au la bază oiconimul minor compus, ce caracterizează natura locului, provenit din slavul „taz" = întins + „lova" = loc – teren.

Tradiția locului menționează că numele apei care s-a impus și al satului, deopotrivă, înseamnă „drumul calului", (de la greutatea trecerii peste munte cu desagi grei în spate, spre Transilvania).

Satul Tazlău s-a dezvoltat cu mult înainte de „Descălecat", împreună cu alte sate din „Câmpul lui Dragoș"– Borleștii, Rediu, Cândeștii etc., cercetările arheologice efectuate prezintă probe de locuire din anii 3600 a. H. și până în zilele noastre (pe acest loc adăpostit de crivăț, unde omul avea la îndemână apa, lemnul, teren de vânătoare și loc pentru semănat). Cercetările arheologice

https://biblioteca-digitala.ro

atestă urme de locuire începând din perioada „Cucuteni A" (5-6000 a. H.). Enumerăm punctele cercetate ce atestă continuitatea de locuire a zonei:

1. În punctul „La Coborâş", pe partea stângă a râului Tazlău, la circa 500 m de şcoala generală, a fost practicat un sondaj de salvare şi a fost descoperită o aşezare din eneolitic – cultura Cucuteni – faza A şi o aşezare din vremea dacilor liberi (sec. II-III d. H.);

2. În punctul „Dealul Humăriei" a fost identificată o aşezare din eneolitic – cultura Cucuteni – faza A şi o aşezate din evul mediu;

3. „Cetăţuia". În acest punct se află o aşezare din eneolitic-cultura Cucuteni şi o altă aşezare de la dacii liberi (sec. II-III d. H.);

4. În punctul „Dealul Miclea", la aproximativ 500 m SSV de sat, a fost identificată o aşezare din eneolitic – cultura Cucuteni, faza A;

5. În punctul „Dealul Fluturelui" s-au găsit urme de locuire din epoca bronzului şi din prima vârstă a fierului (Hallstatt);

6. Pe „Dealul Cărămidăriei" se găsesc urmele unei cetăţi;

7. De pe teritoriul satului provin denari romani imperiali şi republicani;

8. Pe teritoriul satului a fost găsită o monedă de bronz din Tomis, cu efigia şi legenda lui Caracalla ca Caesar;

9. Mănăstirea de la Tazlău – ctitorie a voievodului Ştefan cel Mare, este înscrisă în Lista monumentelor istorice din 2004, la codul NT-II-m-A-10706 / 01-2007;

10. La 300 m spre vest de actuala ctitorie a lui Ştefan cel Mare, în punctul "Sub Ceriu" se află fundaţiile vechii mănăstiri de la Tazlău.

De pe vremea lui Alexandru cel Bun se cunoaşte aici o vamă, care controla intrarea mărfurilor din Ardeal, prin pasul din apropiere, „Ghimeş", trecătoare cunoscută şi folosită din cea mai îndepărtată vechime. Vama Tazlăului era întărită cu mai multe străji, de unde a rămas şi până azi numele unui pârâu din localitate, pârâul Străjii.

Localitatea s-a dezvoltat în jurul acestei vămi, iar din 1425 în jurul primei Mănăstiri, ctitorită de Alexandru cel Bun în apropierea acestei vămi, situata la cca 200 m spre nord est faţă de actuala aşezare a monumentului. Cea mai veche ştire despre existenţa unei aşezări monahale la Tazlău o avem de la Alexandru cel Bun, care în anul 1424 a dăruit „slugilor sale" Toader şi Lie, un loc pe Tazlău „să-şi aşeze şi să întemeieze mănăstire" .

Se pare că prima mănăstire de la Tazlău era aşezată pe o terasă mai înaltă, de 436 m, în dreapta pârâului Peştiosu, la punctul numit „La Troiţă". Cercetările făcute de preotul Gheorghe Vârtolaş în anul 1952 şi în 1982, de către un colectiv condus de arheolog Adrian Bătrâna, au scos la lumină urme de construcţii, în acest punct. Rezultatele nu au fost publicate.

https://biblioteca-digitala.ro

Prima mănăstire avea ca punct central o bisericuță cu fundațiile din piatră și pereții din lemn, cu dimensiunile de 11,50 m x 6,0 m, și având împrejmuire și chilii din lemn. Ea era punctul terminal al arterei ce străbate actualul sat de la est la vest; ulița era cunoscuta sub denumirea de „la Schitișor". Accesul la prima mănăstire, situată peste apa Peștiosului, la baza dealului Chetronea, se făcea pe un pod din lemn „la pod și unde se iese din pădure, mai sus de podețul Metașilor". În jurul mănăstirii s-a dezvoltat, probabil, prima vatră a satului medieval, cu case din lemn. Tot aici, la nord est față de „schitișor" – s-au găsit urme ale unui cimitir vechi. Există ipoteza că această primă mănăstire, precum și casele din lemn ce o înconjurau, au fost victima unui incendiu, iar Ștefan cel Mare a decis sa zidească o nouă mănăstire, demna de numele său. Când a terminat zidirea mănăstirii, Ștefan cel Mare nu o a înzestrat-o cu teren socotind, că aceasta este stăpână pe moșiile ce-i aparțineau „din veci", ca moștenire mușatină a „slugilor sale Toader și Lie".

Satul s-a dezvoltat în continuare în apropierea vămii și a noii Mănăstiri, așezarea strămutându-se la sud-vest de albia părăului Peștiosu și a râului Tazlău.

Complexul mănăstiresc din vremea lui Ștefan cel Mare este așezat pe stânga pârâului Peștiosu, pe o terasă mai joasă a râului Tazlău, la 420 m altitudine. Din documentele existente aflăm că Ștefan cel Mare a făcut mai multe danii Mănăstirii Tazlău. În anul 1481, la 12 martie, îi dăruiește satul Ursești pe Nechit, în „Câmpul lui Dragoș", cumpărat de domn cu 200 de zloți de la Nămăiasa și Ivan, iar în anul 1491, la 20 aprilie îi dăruiește mai multe sate pe Bistrița în ținutul Neamț și Bacău și notifică: „Am dat și am miluit și am întărit și am împuternicit sfintei noastre mănăstiri, pe care am făcut-o la Tazlăul Mare, trei sate drept domnești anume Zăneștii și Stolnicii și Faurii". Nu știm dacă actul se referă la vechea mănăstire, din vremea lui Alexandru cel Bun, la care Ștefan cel Mare a făcut unele intervenții, sau făcuse o construcție înaintea bisericii actuale – după cum spune că „am făcut-o". Cert este că în observațiile făcute în zona clădirilor anexe se constată două faze de construcție și locuire, dar acestea sunt ulterioare bisericii lui Ștefan cel Mare. Doar cercetarea integrală, în incintă și în interiorul bisericii, ne-ar da poate răspunsul la raportul dintre faza 1424 și cea a lui Ștefan cel Mare.

Construcția bisericii a început la 4 iulie 1496 și s-a terminat la 8 noiembrie 1497, după cum arată pisania așezată în dreapta ușii de la intrarea în pronaos:

„† Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a zidit acesta biserică în numele Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și a Curatei ei Nașteri, ca să fie de rugă sie-și și Doamnei sale Mariei și fiilor lui, Alexandru și Bogdan. Care s-a început a se zidi în anul 7004 și s-a isprăvit în anul 7005, iară al Domniei lui anul 41 curgător, luna noiembrie 8" (1496-1497).

https://biblioteca-digitala.ro

„Іѡ Стефан воевода бжїею млстїю гпдрь земли молдавской, снъ Богдана воеводи. създа сьи храм въ имѣ прстѣи бци и чстаго ея рождества, быти въ молбъ себѣ и гжда своеи Марїи. и сном его Алеѯандрꙋ и Богданꙋ. иже и създати начас. влто ЗД. мсца юл Д. и съвръшис. влто ЗЕ. а гпдства его лѣто МА тек҄ꙋщее. мсца ноев. И."

Întregul complex al Mănăstirii Tazlău era format din biserica ridicată de Ștefan cel Mare, turnul clopotniță construit în vremea lui Petru Rareș, așezat la intrare pe latura de est, și zidul de incintă refăcut în aceeași perioadă cu clopotnița și un turn de apărare în partea de nord-vest.

Biserica „Nașterea Maicii Domnului” de la Tazlău are un plan triconc, cu sânurile laterale rotunjite, dar de mici dimensiuni în comparație cu absida alungită a altarului și contraforturi la pronaosul, evidențiat printr-un decroș, la abside și în colțurile pridvorului adăugat la sfârșitul secolului al XVI-lea, în timpul Movileștilor. Decorația exterioară se bazează pe desfășurarea a două rânduri de ocnițe, aflate sub cornișă, și a unui rând de firide alungite care înconjoară biserica pe toată înălțimea fațadelor. La cele 9 firide ale absidei altarului corespund 16 ocnițe, la absidele laterale sunt câte 5 firide și 8 ocnițe, iar pereții pronaosului au 12 firide cu 26 ocnițe, pridvorul neavând decorație exterioară. Deși biserica a fost tencuită ulterior, cu prilejul ultimei restaurări s-a constatat că la împodobirea fațadelor s-a folosit și ceramică smălțuită – care era atât de frecventă în epoca lui Ștefan cel Mare – împreună cu un decor zugrăvit în culori vii, ce imită piatra de talie.

Turla de pe naos, cu forma ei poligonală și bazele-i stelate, adaugă monumentului grație și eleganță. Sistemul de boltire este cel întâlnit la majoritatea ctitoriilor lui Ștefan cel Mare, individualizându-se totuși prin elevația îndrăzneață a turlei. Portalul ogival de la intrarea în pronaos și chenarul ușii care asigură trecerea în naos sunt de asemenea caracteristice. Pridvorul din pronaos a fost adăugat de Alexandru Lăpușneanu. Ceea ce atrăgea atenția în mod deosebit era decorația ușii din pridvor – care se află în prezent la Muzeul de istorie din Piatra Neamț – și care poartă următoarea inscripție: „Această ușă a făcut-o și a împodobit-o călugărul Mihai, în zilele domnului nostru Io

https://biblioteca-digitala.ro

Eremia Movilă Voievod și sub egumenul chir Ghenadie al Mănăstirii Tazlău, în anul 7004, luna martie, 30 zile. Cozma maistru" (1596).

Pictura bisericii a fost refăcută în 1859, dar sub tencuieli s-au mai descoperit fragmente din vechea zugrăveală *al fresco*, în care predomină culoarea roșie și decorul ce amintește dispunerea blocurilor de piatră din parament. În 1514 mănăstirea a fost prădată de cetele secuiești ale pretendentului la tron, Trifăilă. Clopotnița și o parte din atenanse au fost stricate. Clopotnița a fost refăcută, păstrându-se până astăzi partea inferioară, ce aparține epocii lui Petru Rareș. Clopotnița avea un paraclis, ca și Turnul lui Ștefan cel Mare de la Mănăstirea Bistrița, putându-se observa astăzi ferestrele și proscomidiarul din partea de vest a lui.

În secolul al XVI-lea, Alexandru Lăpușneanu a înzestrat mănăstirea cu noi sate, mori, iazuri, moșii. De asemenea, el este atestat ca fiind ctitorul pridvorului Bisericii „Nașterii Maicii Domnului" de la Mănăstirea Tazlău. Ușa de lemn dintre naos și pronaos a fost realizată în timpul domniei Movileștilor, în anul 1596. În prezent, ea nu mai este pusă în operă, ci se află la Muzeul Național de Istorie din București.

Sfârșitul veacului al XVII-lea marchează sfârșitul epocii de prosperitate al Mănăstirii Tazlău, decăderea sa economică și spirituală fiind strâns legată de practica închinării mănăstirilor Moldovei către patriarhiile din Constantinopol și Ierusalim. Astfel, la 1711, Constantin Mavrocordat a închinat Mânăstirea Tazlău la Muntele Sinai.

În secolul al XVIII-lea, alături de monarhi de la mănăstire apar la Tazlău 6 sihaștri, supuși ascezei, care se retrag în codru, în „sihăstrie". Astfel, legendele și scrierile părintelui Gh. Vârtolaș se referă la Părintele Chiriac din Tazlău, ce a viețuit în Măgura din fața mănăstirii, unde mai sunt și astăzi peșterile (boltite, zidite cu piatră și pământ) sihaștrilor Onofrei, Serafim, Iov, Agaton, Silvestru, Pavel și Chiriac. Astfel, în anul 1743, Mănăstirea Tazlăul a trecut sub administrația egumenilor greci.

În timpul lui Constantin Mavrocordat mănăstirea a fost a doua oară închinată, către Patriarhia Ierusalimului. Mănăstirea a fost jefuită în timpul răzmeriței din timpul lui M. Racoviță „de cătane și nemți" ce s-au pus împotriva domnitorului (1717). Măsurile de redresare luate după înfrângerea răzmeriței au revigorat pentru scurt timp mănăstirea. Egumenii greci luau măsuri de apărare împotriva „haiducilor români", care dărâmaseră o parte din zidurile mănăstirii. Se iau măsuri de întărire a întăririi montându-se porți de ulm țintuite cu piroane de fier crenele pentru arme. Urmele a două dintre aceste porți se mai văd si astăzi în zidurile mănăstirii.

https://biblioteca-digitala.ro

În timpul domnilor fanarioți, egumenii greci au dispus după voință de mănăstirile închinate. Palatul egumenesc, ale cărui ruine sunt în partea din dreapta a turnului de intrare, servea întrunirii egumenilor diverselor mănăstiri închinate sau primirii și adăpostirii domnitorului timpului. În palat era o camera destinată domnitorului.

Revoluția de la 1821 aduce schimbări în viața Mănăstirii Tazlău. După răzvrătirea eteriștilor sub comanda lui Gh. Cantacuzino se retrag înfrânți la Tazlău. După eșuarea mișcării eteriștilor și a lui T. Vladimirescu, Alexandru Beldiman „vornic ales în divanul țării" a fost închis în beciul de sub turnul de din colțul de nord est din incinta mănăstirii, astăzi dispărut. În anul 1821, la Tazlău se produce o mișcare antigrecească, organizată de preotul Veniamin Radu și aprobată de domnitorul Ioniță Sturdza. În 1828, după războiul ruso-turc, mănăstirea este din nou închinată egumenilor greci, aceștia desființând comunitatea monarhilor.

Astfel, în 1835 biserica Mănăstirii Tazlău este transformată în biserică parohială, servind cu prioritate nevoilor satului. Când domnitorii Grigore Alexandru Ghica și Barbu Știrbei au hotărât ca mănăstirile închinate să-și repare bisericile și celelalte clădiri din veniturile proprii, reparațiile făcute la Mănăstirea Tazlău, în 1858-1859, au prilejuit noi speculații din partea egumenului de atunci, soldându-se, totodată, cu o serie de „inovații" constructive care au condus la îndepărtarea ctitoriei lui Ștefan cel Mare de forma sa originală. Astfel, turla a fost îngropată în acoperiș, acesta fiind realizat cu o coama dreapta de la pridvor până la altar. În interior ,pictura originală a fost înlocuită cu o pictură în tempera. La turla bisericii s-au făcut modificări la firide transformând, turla originală, moldovenească, într-una cu firide dreptunghiulare. Acoperișul turlei a fost înlocuit cu unul în formă de „bulb de ceapă". În exterior au fost înlăturate discurile de ceramică smălțuită. Catapeteasma s-a refăcut în 1852, pe cheltuiala boierului Gheorghe Constantinide, pictura fiind executată de pictori greci. Din aceasta perioada datează icoanele din pronaos și pictura bisericii. Se păstrează descrieri ale luxului conducerii mănăstirești înconjurată de servitori, dispunând de trăsuri elegante, trase de câte 6 cai, dar și despre exigențele ce le impuneau sătenilor. Aceștia trebuiau să presteze munci și să aducă dări în bani și produse, nesupunerea fiind pedepsită cu imobilizarea la „butuc" sau „călădău", instrumente de tortură așezate în poarta mănăstirii. Secularizarea averilor mănăstirești, din 1864, a trecut conducerea mănăstiririi în mâna egumenilor români, ce mai aveau numai 70 ha teren, serviciul religios fiind făcut de preoți de mir și nu de ieromonahi. În 8 februarie 1879 clopotnița și palatul egumenesc au fost distruse de un incendiu, clopotnița fiind însă ulterior readusă, în mare parte, la starea anterioară.

https://biblioteca-digitala.ro

Mistuitorul incendiu din februarie 1879 a marcat, de fapt, sfârşitul vieţii mănăstireşti la Tazlău. Monumentul a fost ulterior refăcut ca biserică parohială. În 1894 Mănăstirea este trecuta definitiv în rândul Bisericilor parohiale. Clopotniţa, distrusă de flăcări, a fost refăcută în anul 1902, tot în formă de „bulb de ceapă". Biserica a fost studiată de către arhitectul Gh. Balş care a subliniat importanţa şi valoarea elementelor artistice de aici; acesta a realizat şi un plan de restaurare, din păcate nepus în operă. Biserica şi turnul de intrare au fost restaurate între anii 1963-1988 după planurile arhitecţilor Olga Grigorescu şi Nicolae Diaconu, biserica fiind readusă la supleţea şi caracteristicile bisericilor ştefanieine. S-a refăcut exteriorul, şi turla moldovenească redându-se înălţimea la streaşina originală de12 m, refăcându-se turla, şi sistemul de acoperire, potrivit stării originare. Revenirea la statutul de mănăstire s-a săvârşit abia în 1990, când prin hotărârea Sinodului Bisericii Ortodoxe Române este declarată mănăstire de monahi.

Se pare că la Tazlău, în palatul egumenesc, a funcţionat o veche şcoală de pisari şi dieci, care transcriau diferite manuscrise, pentru nevoile de cult şi la care – în secolul al XIX-lea – erau primiţi şi unii copii din sat. Întreaga incintă are o suprafaţă de peste 3500 m^2, este înconjurată de un zid construit din pietre de râu şi şisturi mărnoase legate cu mortar, folosit în evul mediu. Înălţimea zidurilor este de peste 4 m. Mănăstirea a făcut parte din categoria celor fortificate. Zidul de apărare are în partea superioară firide pentru observaţie şi tragere. Este posibil să fi avut şi un pod de strajă, după cum demonstrează găurile rotunde rămase în zid.

În incintă se putea pătrunde sau ieşi prin poarta principală, de pe latura de est, aflată sub turnul clopotniţă, precum şi pe o poartă mai mică pe latura de nord, care dădea în actualul cimitir (Pl. XIII / 3); exista şi o a treia poartă, pe latura de vest (Pl. XIII / 4), care dădea spre albia pârâului Peştiosu. Ultimele două porţi menţionate serveau pentru circulaţia curentă a personalului spre anexele gospodăreşti, exterioare sau pentru refugiu în caz de primejdie. Prin observaţiile asupra suprafeţei topografice cât şi prin sondajul efectuat în anul 1990, am putut constata existenţa unor construcţii pe lângă zidul de incintă din vest şi din nord. S-a mai putut observa o mare cantitate de depuneri de moloz, de la demolarea construcţiilor medievale, resturi menajere aruncate mai ales la colţuri şi depuneri naturale de sol ca urmare a modificărilor actuale ale scoarţei terestre prin acţiunea agenţilor naturali şi prin activitatea antropică, s-a determinat nivelul de călcare la intrarea în trapeză, nivelul trotuarului de protecţie de la absida de sud, depistarea fundaţiilor din prima fază de construire, din zona de sud-vest, în apropierea porţii de vest şi s-au cercetat două morminte în apropierea intrării în biserică. Lucrările de sistematizare verticală, care au

https://biblioteca-digitala.ro

constat în executarea unui canal colector pentru apele pluviale și îndepărtarea depunerilor naturale și antropice până la nivelul de călcare pe care a fost construit edificiul, demolarea construcțiilor ajunse ruinelor de pe lângă zidul de incintă, au constituit un bun prilej pentru efectuarea de cercetări arheologice sistematice realizate de către arheologii M. Ciobanu, A. Florescu. Cercetările au relevat și existența altor construcții în incintă, în continuarea palatului egumenesc, și a unei construcții mici, cu două încăperi, între aceasta și tunul de intrare, construcție care încă mai era în anii „50". În zona de nord și est din incintă, paralel cu zidurile, s-au depistat mai multe etape de locuire, dispărute astăzi, descrise în cadrul studiului istoric, conform cercetărilor arheologice.

Caracteristicile monumentelor

Din depărtare ansamblul Monument al Mănăstirii pare a fi așezat pe fundul unei văi, dar în realitate din zona mănăstirii spre sud-vest se întinde valea Tazlăului, străjuită de strâmtoarea situată la sud-vest față de biserică, numită „Podul Străjii" unde, în epoca medievală, era vama graniței de vest a drumului spre Transilvania.

Ansamblul monument este format din: zidul de incinta, având tun turn clopotniță peste intrare; Biserica cu hramul „Nașterea Maicii Domnului"; ruine ale Palatului egumenesc.

Zidul incintei. Zidul are lățimea de cca. 1,20 m până la înălțimea de 4,0 m peste care urmează o zonă cu înălțimea de cca. 1,0 m cu lățime mai mică, de cca. 1 m, parțial demolată. Pe zidul din fațada est și nord se mai observă contraforți. Așa cum spune și istoricul Mănăstirii, zidul a fost de mai multe ori demolat și refăcut. Zidul vizibil astăzi și care se păstrează la gabaritul de cca. 5 m înălțime este cel de pe latura de est (dinspre intrare) și nord est (spre cimitir). *Acesta este realizat din pietre de râu și șisturi mărnoase legate* cu mortar folosit în evul mediu. Înălțimea zidurilor este de peste 4 m.

Zidul de apărare are în partea superioară ferestre pentru observație și tragere. Este posibil să fi avut și un pod de strajă după cum demonstrează găurile rotunde rămase în zid. În zid sunt vizibile 3 portițe de acces spre laturile de nord (lângă actualul tun din colțul de nord-est) pe latura de vest (spre Măgura Tazlăului) și una aproape demolată, pe latura de vest. Zidul pe latura de vest este aproape demolat. Ușile de pe latura de nord-est și vest au chenare din piatră de gresie, frumos modelată. Chenarele sunt foarte deteriorate.

Turnul-clopotniță are dimensiunile în plan de 10,0 m x 7,70 m. Acesta are 3 nivele. Primul nivel este cel prin care se face accesul în mănăstire. Aceasta este sub forma unei bolți semi-cilindrice. Bolțile au fost decorate în planul fațadelor cu pietre de gresie fasonate, care astăzi au fost înlocuit cu o

https://biblioteca-digitala.ro

consolidare din beton. Intrarea era protejată, în secolul al XVIII-lea de porți solide; descrierea ușilor o găsim în surse din secolul al XIX-lea, folosite de istorici: erau porți din lemn de ulm întărite cu rozete din metal bătute din cinci in cinci centimetri. Porțile aveau un „ochi de observare" la înălțimea de 1,30 m și două creneluri prin care puteau încrucișa două focuri de armă. În stânga porții era atârnat un ciocan, cu ajutorul căruia se putea semnaliza pericolul, prin lovire într-o bară de fier. Aceste porți nu mai exista astăzi. La înălțimea de 4,0 m este zona de acces în turn, zonă în care se găsesc și creneluri pentru apărare. În această zonă se putea pătrunde doar din interior, de pe drumul de strajă. Partea superioară a turnului este formată din clopotniță. Această parte a fost distrusă integral de incendiul din 1879, refăcută apoi, și refăcută din nou, cu turla, în formă de „bulb de ceapă" în 1902. În prezent, clopotnița a fost restaurată, refăcându-se partea superioară și realizându-se elemente de consolidare la boltă turnului. Proporțiile de înălțime, ferestrele și forma acoperișului s-au refăcut după elemente de epocă. În interior, planșeele dintre nivele au fost refăcute din beton. Consolidarea bolții a fost realizată de asemeni cu beton. Aceasta consolidare s-a realizat între anii 1988- 2000.

Biserica cu hramul Nașterea Maicii Domnului. Biserica Mănăstirii Tazlău este una dintre cele mai înalte biserici ale lui Ștefan cel Mare. Dimensiunile în plan ale acesteia sunt: 32,20 m lungime și 10,05 m lățime. Înălțimea la streașină este de 12,0 m. Peste naos se ridică o turlă cu înălțimea de 28 m la vârf. Înfățișarea de astăzi a Bisericii se datorează restaurării realizate de arhitecții Olga Grigorescu și Nicolae Diaconu, în anii 1965-1985. Biserica are un plan trilobat, cu un pronaos supralărgit față de naos. Altarul de formă semicirculară este alungit, iar absidele laterale sunt construite de formă de segment de cerc. Pridvorul închis a fost construit mai târziu, fiind astăzi înglobat în corpul bisericii.

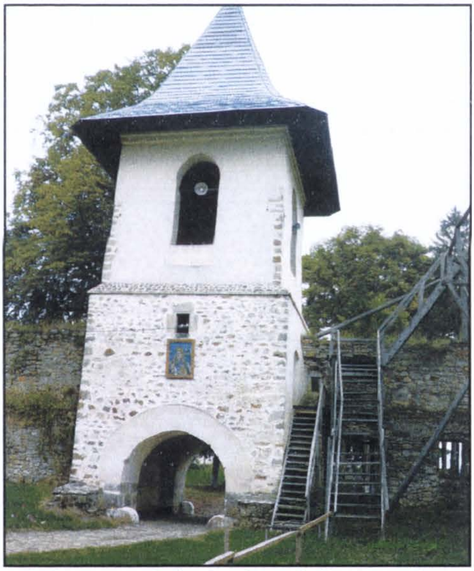

În exterior, pe câmpul pereților pronaosului, naosului și altarului sunt doua firide cu ocnițe. Cele de pe rândul inferior coboară până pe soclu fasonat din piatra de gresie și sunt înalte de 7,22 m. Restaurarea din anii 1965-1985 a refăcut aceste ocnițe lungi pe pereții naosului și altarului, ele fiind marcate

https://biblioteca-digitala.ro

cu cărămidă față de câmpul din planul secund al fațadei, finisat din piatră și mortar cu var. De deasupra primului rând de firide, biserica este tencuită cu o tencuială fină de var și nisip. Între primul rând de ocnițe și cel de-al doilea s-au replasat la restaurare discuri decorative din ceramică smălțuită. Peste al doilea rând de ocnițe s-a refăcut decorul plastic format din două rânduri de discuri din ceramică smălțuită. Sub poala acoperișului s-a păstrat un bandou de cca. 50 cm înălțime, în care este vizibilă structura din piatră a peretelui. Zona pronaosului, supralărgită, s-a finisat în tencuială cu var și nisip. Al doilea rând de ocnițe este realizat de înălțimea de numai de 1,80 m, terminat la 1,20 m deasupra ferestrei pronaosului. S-a marcat colțul dinspre vest al pronaosului cu zidărie de piatră pentru evidenția faptul ca pridvorul este un adaos ulterior. Decorul acestuia este format dintr-un singur rând de ocnițe, situate la partea superioară, la patru metri față de cota de intrare în biserică, mărginite de un brâu profilat (profilatura specifică sec. al XIX-lea). Ocnițele din pridvor sunt realizate în relief, conturate cu un profil compus specific arhitecturii secolului al XIX-lea. Accesul se realizează pe latura de vest a pridvorului, printr-o ușă conturată cu profile gotice din piatră. Peste această ușă se află o fereastră de asemeni cu chenar gotic. După zona ușii de intrare, sunt marcate pe înălțime, pe laturile de nord și sud, profile în relief. Colțurile pridvorului sunt susținute de doi contraforți masivi din piatră. Prin acest mod de reprezentare a elementelor restaurate, se distinge volumul inițial, foarte elansat, al bisericii, la care intervenția ulterioară – de adăugare a pridvorului – a adus un echilibru, dar a dat și mai multă masivitate formelor. Turla restaurată, are baza stelată vizibilă din exterior, decorată cu discuri de ceramică smălțuită și corpul turlei este elansat, de formă octogonală. În acesta sunt marcate ferestrele, pe doua rânduri. Acoperișul turlei este realizat pe forma octogonală, cu tabla montată „în solzi". Biserica are o acoperire caracteristică, de tip „umbrelă", învelitoarea fiind, de asemenea, din tabla „în solzi". Biserica are cinci contraforți, în zona naosului și altarului, dintre care patru cu înălțimea de 4,50 m, situați pe laturile naosului, și unul cu înălțimea de 3,0 m, situat pe latura estică a altarului, până sub fereastra acestuia. Contraforții sunt din piatră de talie cioplită. Soclul mănăstirii este de asemeni din piatră de talie, terminat cu un profil îngust frumos fasonat.

La naos, pronaos și altar, biserica are cinci ferestre înguste, de factură gotică cu chenare de piatră cu muluri rotunjite, simple, în care se văd urmele unor chenare încrucișate. Ferestrele de la turlă păstrează mulurile gotice caracteristice, încrucișate.

Interiorul bisericii este pictat, iar spațialitatea acesteia este impresionantă. Astfel pronaosul este acoperit cu o calotă semisferică, iar zidul despărțitor

https://biblioteca-digitala.ro

dintre naos și pronaos, este deschis printr-un arc semicircular sprijinit pe două baze pătrate.

Naosul surprinde prin relansarea bolții moldovenești. Tipul de boltă utilizat aici, proporțiile au devenit mai târziu model pentru bolta de la biserica mănăstirii „Trei Ierarhi" din Iași și de la Biserica Sf. Gheorghe din Hârlău.

În pronaos, pardoseala este din lespezi de piatra de carieră, cenușie, iar în naos din dale de alabastru, de formă hexagonală și pentagonală, în centru fiind așezată o piatră pătrată, în jurul căreia se grupează patru pietre dreptunghiulare, urmând apoi modelul cu dale hexagonale și pentagonale.

Ușa dintre pronaos și pridvor, probabil ușa inițială de acces în biserică, este împodobită cu un chenar din piatră, în care sunt tăiate retrageri succesive finisate, cu baghete rotunjite, terminate în arc ogival. Ușa din lemn care există în prezent, este o imitație a ușii originale, din anul 1596, o adevărată dantelărie, cu motive florale și geometrice, ce are în partea superioară stema Moldovei. Această ușa se găsește, în prezent, la Muzeul de istorie din orașul Piatra Neamț.

Inițial, biserica a fost pictată în interior. Gh. Balș a găsit, la un sondaj deasupra scaunului arhieresc, urme ale acestei picturi. Aceasta imita paramentul de cărămidă. Pictura bisericii a fost refăcută în anul 1852, sub comanda lui G. Constantinide, de către pictori greci. Icoanele din altar, patru icoane din naos și pronaos, datează din aceeași etapă. În prezent, pictura, cu valoare artistică, este într-un stadiu avansat de degradare, ea nefiind refăcută la restaurarea dintre anii 1965-1985.

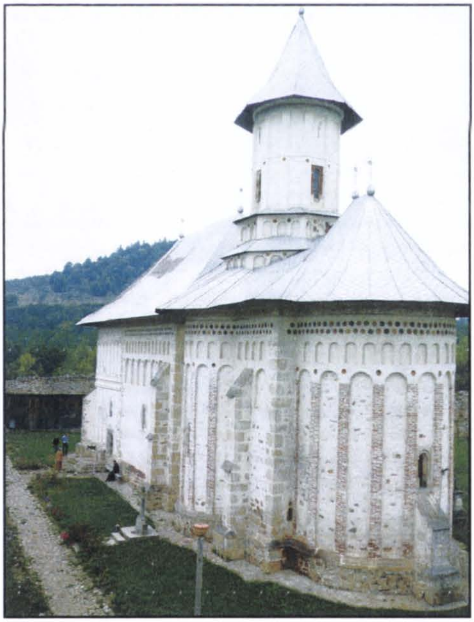

Palatul egumenesc. Este astăzi în ruină. Construcțiile sunt realizate în două etape: zona vestică – etapei lui Ștefan cel Mare și cea de lângă clopotniță aparține sec. al XVIII-lea ctitorit de arhimandritul Zaharia.

Ruinele cu urme ale beciurilor și ziduri până la înălțimea de 4,0 m au o dimensiune impresionantă – 10,10 m lățime și 43,10 m lungime. Până în 1990 s-au păstrat urme ale unei acoperiri provizorii ale acestora. După 1995 s-a început realizarea unui proiect de restaurare a acestui palat (elaborator prof. dr. arh. Virgil Polizu) restaurare stagnată din lipsa fondurilor. Degradarea accentuată

https://biblioteca-digitala.ro

a dus la acoperirea în regim de urgență a ruinelor, acoperire ce în prezent pune sub semnul întrebării însăși stabilitatea ruinelor. Conform inventarului găsit la 1874, aceste clădiri aveau: un antret impunător, din care se accedea într-un salon mare și un „iatac egumenesc. Lângă acesta mai era o cameră, o sufragerie, o chelărie. La subsol era o trapeză, cu dimensiunile de 26,0 m x 9,0 m (dimensiuni interioare) cu bolți cilindrice impresionante ce se păstrează și astăzi.

Mănăstirea avea o aducțiune de apă ce străbătea cimitirul actual și ajungea la trapeză prin cădere naturală. Evacuarea apei era făcută în pârâul Peștiosul tot printr-o conductă din olane. Multe urme de chilii și locuințe cu beciuri impresionante din piatră au fost în partea de nord și de est a Mănăstirii.

Turnul de pe latura de nord-vest s-a păstrat până în anul 1990 în forma inițială cu o bază dreptunghiulară cu dimensiunile de 8, 0 m x 10, 80 m din zidărie de piatra până la înălțimea de 5,0 m peste care se accedea la un foișor de observare din lemn. Sub acest turn se găsește o hrubă în care legenda spune ca ar fi fost închis Tudor Vladimirescu (!) și vornicul Alecu Beldiman. Parterul turnului, la care se accedea printr-o scară de piatră, s-a păstrat până în 1990. Din nefericire, după 1990 s-a refăcut partea superioară a turnului în mod neprofesionist, aceasta fiind străină de o restaurare și servind în prezent de locuința călugărilor.

La poarta Mănăstirii este o fântână din sec. al XVIII-lea, lucrată de monarhul Samoil.

https://biblioteca-digitala.ro

În inventarul mănăstirii sunt obiecte din argint și două *Evanghelii* datând din sec. al XIX-lea. Nu s-a păstrat nimic din inventarul, probabil foarte bogat, din secolele XVI-XVIII.

Monumentele au valoare istorică, documentară, religioasă și ambientală. Monumentul este unic prin proporțiile sale, prin faptul că acesta s-a păstrat ca ansamblu într-un cadru natural ce nu s-a modificat esențial de la ctitorie și până astăzi. Legat de istoria zbuciumată a țării, din perioada mușatinilor și până la începutul secolului al XX-lea, el este unic în țară prin modul în care fiecare eveniment, începând din secolul al XV-lea, și-a pus amprenta pe ansamblul de construcții.

*

* *

S-au analizat și alte elemente ce intră în relație cu ansamblul monumental și anume:

Fondul construit al Mănăstirii din exteriorul incintei. Gospodăria anexă a călugărilor este formată dintr-o locuință construită în anul 1947 și care a fost mai întâi casa preotului paroh, iar în prezent este adăpostește chiliile călugărilor. Casa, inițial din lemn, cu un pridvor caracteristic zonei, având balustradă cu înflorituri, a fost brutal transformată, pentru a se face față funcțiunilor actuale. Astăzi starea de conservare a imobilului este proastă. Spre vest față de imobil, se întinde gospodăria anexă, în stare foarte proastă și în condiții de poluare a mediului și poluare vizuală. Modul de alcătuire a gospodăriei anexă obturează imaginea spre mănăstire, dinspre partea de sud-vest.

Cimitirul ocupă partea nord-estică a platoului pe care este amplasată mănăstirea în exteriorul incintei, între incintă și pârâul Peștiosul. Tradițional, cimitirul exista pe latura sudică din sec. al XVII-lea. După 1990 el s-a extins spre fațada vest, cu intrarea obturând în întregime fațada vest. În ultima etapă, 1990-2006, s-au amenajat morminte pe fațada de vest, chiar în fața intrării, pe sub turnul de poartă a mănăstirii, obturând imaginea acesteia.

Fondul construit rezidențial al satului, format din locuințe. Locuințele sunt caracteristice zonei și poartă amprenta locuințelor tradiționale din zona de munte executate din lemn cu acoperiș din șindilă și elemente frumos decorate din lemn. Din această arhitectură mai supraviețuiesc anumite locuințe, dar majoritatea au fost transformate, eliminându-se elementele tradiționale. Caracteristic satului și zonei au rămas împrejmuirile din lemn cu partea superioară de protecție, sub forma unui mic acoperiș din șindrilă sau scândură montată înclinat și porțile din lemn cu înflorituri.

Prin demersul urbanistic pentru instrumentarea unui program complex de reabilitare a mănăstirii și sitului arheologic s-au realizat următoarele.

https://biblioteca-digitala.ro

Declararea și delimitarea sitului protejat pe criterii valorice după cum urmează:

Motivație istorică – traseul tramei din jurul mănăstirii s-a păstrat din etapa medievală. Astfel, acest traseu a fost inclus în teritoriul protejat, împreună cu primul rând de imobile. De asemeni, fâneața situată la vest față de incinta împrejmuită și pârâul Știobul este locul unde s-au găsit fundațiile pe piatră ale primei mănăstiri, construite din lemn. Zona este insuficient cercetată arheologic.

Motivație urbană – delimitarea permite restabilirea unei zone rurale de evidențiere monumentului. Ansamblul format din biserica „Nașterea Maicii Domnului", zidul de incintă, de peste intrare, palatul egumenesc și înglobarea acestui ansamblu în elementele mai noi construite. Delimitarea permite restabilirea centrului principal de interes al Complexului de funcțiuni existent pe zona „Ansamblului de monument" și eventual punerea în valoare a unor vestigii arheologice.

Motivație funcțională – delimitarea aleasă permite realizarea unor elemente funcționale, cerute de importanța religioasă ce o are în prezent Mănăstirea Tazlău. Realizează distanța spațială necesară a zonelor funcționale sau funcțiuni tampon, ce permit individualizarea ansamblului monumentului. Se realizează păstrarea pentru acesta a funcției simbolice, pe măsura importanței sale istorice, memoriale, religioase. Noua dispunere a zonelor funcționale, revitalizarea monumentului, creșterea importanței zonei, înscrierea ansamblului format din elementul vechi (monumentul) și elementele noi, ce vor trebui realizate pentru funcționarea mănăstirii (cazare, gospodăria călugărilor, primirea pelerinilor, milostenie) astfel încât să nu fie denaturat ansamblul monumentului, vor putea fi astfel înscrise într-un ansamblu coerent.

Axe vizuale – delimitarea permite realizarea unor axe vizuale de punere în valoare a ansamblului monumentului, atât din zona de acces, cât și din plan îndepărtat. Acest ansamblu este „un peisaj" care încă se mai vede, de la distanța de 2-3 km, în lungul drumului DJ 156C și de la intrarea în sat de pe str. Ștefan cel Mare. Nu trebuie neglijată vederea de sus de pe înălțimea Măgurii Tazlăului, dinspre monumentul natural „masa lui Ștefan cel Mare";

Peisaj – Din plan îndepărtat, monumentul se percepe ca un peisaj cu o deosebită valoare, având pe fundal dealul Măgura Tazlăului. În plan zonal (pe o raza de cca. 200 m), nu se percep elementele compoziționale. Acestea nu se încadrează în mediul natural. DJ 156C de acces spre monument, traversează o zona cu un peisaj deosebit, o zonă de dealuri și păduri din care apoi se desprinde poiana dintre Dealul Chetronea și Măgura Tazlăului, unde este așezată în prezent mănăstirea. Zona este în prezent înconjurată, de la est la vest (dinspre sat) de anexe, locuința călugărilor și cimitirul ce a invadat

https://biblioteca-digitala.ro

fațada principală a incintei. Se va urmări refacerea peisajului și a axelor vizuale, din care poate fi perceput monumentul pe o rază de 200 m.

Delimitarea zonei are în vedere protejarea valorilor de patrimoniu. Prin stabilirea valorii zonei protejate pentru Ansamblul Mănăstirii fortificate „Nașterea Maicii Domnului" de la Tazlău, se vor stabili ierarhiile corecte între elementele noi și cele vechi, existente pe amplasament. Înglobarea „Ansamblului monumental", într-un ansamblu religios și în satul Tazlău se vor face după reguli ale restaurării istorice, evidențiindu-se valorile istorice și arhitectura veche. Instituirea zonei protejate și reglementările vor trebui să restabilească o nouă ierarhie valorică și o încadrare a ansamblului monumental în viața actuală.

Valoarea zonei protejate s-a stabilit prin analiza multicriterială dându-se valori pentru criteriile: valoare istorică, valoare urbanistică, valoare etnografică și valoare afectiv-memorială.

În acest caz, în perioada actuală, spațiul monastic, de dimensiuni modeste și izolat, este în plină refacere. Restabilirea rangului purtat de vechile zidiri, față de necesitățile funcționale actuale, valorile de peisaj tradiționale și actuale se realizează în cadrul prezentului studiu după criteriile enumerate mai sus.

Preponderente pentru situl rural și calitățile de peisaj ce vrem să le protejam și evidențiem sunt valorile:

- arhitecturale (pentru biserică, incinta fortificată, cu turnurile de colț și turnul peste intrare, precum și casa stăreției;
- istorice și urbanistice (pentru întregul sit);
- afectiv memoriale – întregul sit și vatra satului.

Restul construcțiilor din zonă nu au valoare arhitecturală. Se mai păstrează tradiția arhitecturii din lemn în modul de realizare a împrejmuirilor, a construirii unor case, grajduri, alte anexe. Accesul spre situl istoric a fost denaturat de construcția (ca arhitectură) a școlii și a magazinului de materiale de construcții, construcții actuale, aflate chiar în zona accesului la mănăstire. În prezent este necesară o individualizare a valorilor vechi din zona și

https://biblioteca-digitala.ro

transformare a unor fațade pentru a prelua unele caracteristici valoroase. De asemenea, este necesară reglementarea dezvoltării noului ansamblu și a localității Tazlău, pentru a pune în valoare monumentul istoric.

Importanța zonei protejate:

a) la nivelul localității – pune în evidență tradiția de mănăstire cu rol de apărare, în zona de vamă, ce a jucat-o ansamblul; această tradiție, materializată într-un continuu rural funcțional modern dezvoltă forțe ce determină dezvoltarea economică și culturală, sporirea semnificației vieții religioase tradiționale;

b) la nivel zonal – între orașele Piatra Neamț și Bacău, în epoca medievală, au existat puncte fortificate, adesea mănăstiri sau schituri. Acestea constituiau o barieră pentru năvălitori, puncte de reculegere și odihnă pentru călători, locuri de retragere în caz de război sau molimă, situate lângă drumurile de acces la vamă. Unele din aceste așezăminte erau închinate mănăstirilor de la Muntele Athos, de la Muntele Sinai sau Patriarhiei de Ierusalim. Această caracteristică a rămas în prezent ca o valoare culturală, memorială și este reprezentată de numeroasele mănăstiri din Moldova. Aceasta mănăstire este una din puținele din Moldova care ilustrează o continuitate de locuire, fiind o construcție din timpul lui Alexandru cel Bun.

c) La nivelul planului de amenajare a teritoriului, afirmarea localității prin valoarea culturală și religioasă a monumentului, se poate face numai cu reabilitarea zonelor rurale și agrare înconjurătoare și protecția vizuală, evidențierea vizuală a ansamblului monumentului din construcțiile înconjurătoare și peisaj.

Prin examinarea tramei stradale, tipologiei loturilor, modul în care acestea și diversele imobile s-au păstrat în dezvoltarea urbană, se ajunge la concluzia că reabilitarea zonei, pe conturul descris la punctul 2.3. ca zona protejată „CP", va duce la protecția monumentului și elucidarea situației istorice și arheologice a sitului protejat, inclusiv la punerea în evidență a unor vestigii arheologice, a căror existență este menționată în rapoartele arheologice.

Menționăm ca fapt foarte important că funcțiunea de mănăstire fortificată, ca centru principal sau secundar de interes al zonei studiate – se menține încă din secolul al XV-lea și poate fi evidențiată prin integrarea ei într-o funcționalitate modernă. Nereglementat, acest lucru s-a produs la nivelul zonei în studiu începând din anul 2000 după redobândirea statutului de mănăstire. Prin prezenta documentație se vor reglementa transformările benefice ce s-au produs în zonă, se vor corecta elemente parazitare care pun în umbră valorile culturale și de patrimoniu.

https://biblioteca-digitala.ro

Rangul ierarhizării valorice a fost stabilit astfel:

I – Biserica şi situl împrejmuit în prezent, în suprafaţă de 4.304 mp.

II – Zona delimitată la nord şi vest de pârâul Peştiosul, la sud şi est de DJ 156C şi str. Peştiosul, incluzând proprietăţi ale Mănăstirii;

III – Zona cu valoare arheologică, tarlaua 4391 – fâneaţă situată la vest de pârâul Peştiosul;

IV – Dealul Măgura şi formaţiunea de stânci „Masa lui Ştefan cel Mare".

Zonele de locuinţe şi dotări din zona învecinată nu au valoare deosebită şi deci pot fi restructurate. Comuna mai dispune de potenţial pomicol şi pădure; zonele cu pădure, rezervaţiile dendrologice, sunt situate în apropierea mănăstirii şi pot constitui, împreună cu vizitarea mănăstirii, un traseu de drumeţie; prezenţele arheologice pot fi puse în valoare prin muzee sau situri arheologice, organizate pe un traseu de drumeţie. La alte valori de patrimoniu pot fi încadrate şi valorile cinegetice. Acestea pot fi asociate celorlalte două valori (arheologice, dendrologice, de peisaj pentru traseele de drumeţie.

Valoarea incontestabilă a monumentelor ce fac obiectul PUZ C.P. poate fi evidenţiată prin promovarea în zonă a unui turism cu caracter atât laic cât şi religios, prin crearea unor trasee care să pună în valoare aceste monumente cu valoare arhitecturală şi istorică.

În teritoriul protejat se propune o zonificare, se instrumentează operaţii urbanistice şi operaţii de restaurare a ansamblului monumental. Prioritatea unor operaţii e fost dată de importanţa salvării unor elemente într-o stare avansată de degradare, sau de existenţa a unor elemente ce obturează, denaturează ansamblul monumental.

Operaţiile prioritare au fost considerate cele din incinta ansamblului monument. În zona „sitului monumentului" s-a prevăzut că se va trece la o restructurare zonală, astfel încât situl monument să se individualizeze în cadrul terenului mănăstirii şi să nu fie obturat de elemente parazitare (precum gospodăria anexă a călugărilor, cimitirul din faţada principală ş.a.)

În zona limitrofă sitului monument se va face reabilitarea funcţională şi estetică a construcţiilor existente şi îmbunătăţirea dotării edilitare. În acest scop se prevede:

a) Amplificarea spre est, vest şi nord a zonei sitului protejat al mănăstirii, prin realizarea unei zone verzi, Parc 1. Această zonă are rolul de a elimina, din zona cuprinsă între zidul de incintă al mănăstirii şi DJ156c, str. Ştefan cel Mare, str. Peştiosu, pârâul Peştiosu, intervenţiile nedorite:

- monumente funerare alipite incintei monumentului;

- redarea vizibilităţii ansamblului din unghiurile stabilite, prin restrângerea cimitirului, în amenajarea parcului cu alei pietonale şi elemente peisagistice,

https://biblioteca-digitala.ro

amplificarea zonei de intrare de pe latura est, cu elementele tradiționale, ce au existat în jurul acestei intrări (fântâna, caladăul etc.). Amplificarea parcului spre nord cu o protecție de 20 m față de zidul mănăstirii. Amplificarea parcului spre vest până la albia Peștiosu și eventual punerea în evidență a vestigiilor ce se află în acea zonă.

b) Majorarea zonei monument, spre est peste albia pârâului Peștiosu, cu punerea în evidența a fundațiilor primei biserici și asigurarea unei relaționări între cele două amplasamente, printr-un traseu pietonal peste albia Peștiosu;

c) Modificarea pe fațada principală a ansamblului monument a imaginii negative a locuinței călugărilor și gospodăriei anexe (zona D2) prin reabilitare: demolare sau refacere construcție și redestinare: cazarea pelerinilor, spațiu pentru luat masa, cu rezolvarea compactă și modernă a gospodăriei anexe. Respectarea aliniamentelor față de stradă și față de aleea de acces în mănăstire, în scopul păstrării imaginii vizuale de ansamblu a monumentului;

d) Modificarea zonei situată la est față de str. Peștiosu și Ștefan cel Mare prin îmbunătățirea imaginii vizuale a Școlii și eliminarea magazinului de materiale de construcții din zonă. Păstrarea și la aceste obiective a împrejmuirilor tradiționale din lemn cu porți sculptate.

e) Remodelarea zonei de sud est a frontului, *vis-a-vis* de zona cu terenurile mănăstirii, prin reabilitarea fațadelor imobilelor și creșterea gradului de ocupare a terenurilor, prin reglementarea de a se da posibilitatea organizării zonei cu locuințe și dotări compatibile cu funcția de locuințe (birouri, ateliere meșteșugărești, turism rural). Se urmărește crearea unui *continuum* rural tradițional, cu o arhitectura care să evidențieze monumentul. Stabilirea zonei (situată la nord este față de terenul mănăstirii, are același rol).

f) Zonele de locuințe situate la nord și nord-vest față de incinta monumentului *L1*, *L2*, *L3* se vor păstra ca zone cu locuințe, ce au elemente ale arhitecturii tradiționale (pridvoare, acoperișuri din șindrilă, partea de peste beci uneori realizata din lemn, anexe rezolvate cu mult simț artistic din lemn, porți și împrejmuiri din lemn) valoroase.

Punerea în valoare a arhitecturii existente

Reevaluarea zonelor cu locuințe se va face astfel:

1. Reabilitarea funcțională și estetică a construcțiilor existente și îmbunătățirea dotării edilitare.

a) construcții din sat din zona studiată. Este necesară refacerea fațadelor construcțiilor din zona de protecție a monumentului, dând dovadă de profesionalism, discernământ, pentru a se elimina elementele kitsch – adăugate construcțiilor existente și diverselor adaosuri și anexe.

https://biblioteca-digitala.ro

Este necesară expertizarea construcțiilor în stare proastă sau inadecvate ca funcțional, realizate din materiale perisabile și propunerea lor spre dezafectare. Se va propune dezafectarea unor construcții în stare proastă ce închid unghiurile de vedere spre monument sau a anexelor ce distrug imaginea sitului monument.

Reconstrucția locuințelor se va face cu elemente tradiționale, respectându-se cu mare rigoare aliniamentele stabilite prin PUZ.

În zonele cu dotări se va urmări :

- Asigurarea compatibilității dotărilor și asigurarea compatibilității acestora cu monumentul;

- Alinierea fronturilor și crearea unei unități compoziționale, în acord cu situl monument, cu dotările religioase deja existente, cu arhitectura tradițională din lemn, precum și cu peisajul;

- Asigurarea distanțelor de protecție între dotări și monument, conform normelor existente;

- Se vor păstra distanțele de protecției normate față de albiile râurilor și față de linia de 20 KV.

- Se vor păstra terenuri pentru grădinile tradiționale, pășunile, livezile tradiționale.

Referitor la fondul construit se vor aborda următoarele operații:

Demolarea construcțiilor anexe realizate la întâmplare, din materiale perisabile și aflate în stare avansată de degradare și reconstruirea lor cât mai grupat, în forme și cu materiale tradiționale. Realizarea unor parcaje și a unor spații verzi corespunzătoare valorii monumentului. Demolarea anexelor, construcțiilor prea apropiate de monument sau care sunt alipite de acesta (monumente funerare alipite zidului de incinta in partea de est, nord și vest).

Completare. Crearea în zona de studiu a unui nucleu de dotări pentru construcțiile mănăstirești (zona D2) amplificând astfel posibilitatea afirmării tradițiilor religioase și laice legate de tradițiile locale. Realizarea zonelor verzi, parcuri ce înconjoară și individualizează monumentul.

Schimbări de utilizare: Amenajarea și modernizarea zonelor dintre limita de proprietate și locuințe, ca spații verzi, grădini de fațadă, și eliminarea zonelor agricole din zona vizibilă a drumului și în general din zona studiată. Reevaluarea și defuncționalizarea spațiilor comerciale existente.

Eliminarea sau diminuarea surselor de poluare: Lucrările de prevenire și combatere a poluării au caracter obligatoriu. Zona construită protejată se propune ca *zonă ecologică*. Reabilitarea peisagistică a cadrului natural a zonelor adiacente drumului județean, reconstrucția peisagistică a cadrului monumental. Regenerarea suprafețelor plantate, în zonele învecinate căilor

https://biblioteca-digitala.ro

secundare de comunicație, zonelor intersecțiilor, zonei cu pericol de inundații și alunecări de teren, care propunem să fie transformă în parcul localității.

Îmbunătățirea și dezvoltarea infrastructurii rurale prin introducerea canalizării tuturor obiectivelor din zona studiată și eliminarea foselor septice, wc uscate; racordul la rețeaua de apă a tuturor obiectivelor din zona studiata. Salubrizarea corespunzătoare a zonei prin: instalarea unor coșuri de gunoi în zona destinată publicului, amenajarea de parcuri; înființarea unui serviciu public de menținere a curățeniei în zonă și de îngrijire a spațiilor verzi; depozitarea deșeurilor menajere în containere specializate, pe tipuri de deșeuri, și existența unui serviciu de salubritate local, care se va ocupa cu ridicarea deșeurilor și depozitarea lor în condiții ecologice, la groapa de gunoi a localității.

Măsuri pentru zona „sitului monument" (în incinta fortificată):

Se va trece la o restructurare, astfel încât situl monument să se individualizeze fața de dezvoltarea actuală valoroasă a *Ansamblului Mănăstiresc.* Se vor elimina din situl monument, elemente care nu se înscriu în criteriile de restaurare.

Referitor la Biserica „Nașterea Maicii Domului" se vor întreprinde următoarele operațiuni: refacerea picturii interioare; lucrări de întreținere curentă, în concordanță cu principiile de conservare; finisajul pardoselii naosului (din alabastru) va fi pus în evidență, nemaifiind mascat cu alte elemente.

În anul 1942 s-au găsit în pridvorul bisericii patru lespezi de mormânt dintre care două mai simple, bănuite a fi a cuviosului Chiriac și a părintelui Alexie, eliminate la restaurare. În prezent sunt păstrate numai alte două pietre de mormânt cu însemnele Movileștilor. Este necesară restudierea acestei probleme și restaurarea și a celorlalte două pietre de mormânt.

Săparea secțiunilor pentru drenarea apei pluviale a dus la interceptarea unor morminte din vechiul cimitir medieval care a funcționat în incintă până în epoca modernă. Prima semnalare a cimitirului din incinta mănăstirii a fost făcută de cercetările întreprinse în anul 1982, când au fost descoperite două morminte pe latura de sud, care au aparținut unor monahi și care aveau sub cap câte o cărămidă cu inscripții cu litere chirilice. Toate mormintele au orientarea est-vest cu mici deviații, în funcție de anotimpul în care s-a făcut înmormântarea. Au fost descoperite în total zece morminte, patru pe latura sudică, două pe cea vestică și șase pe cea nordică. Este necesara marcarea mormântului monarhului Varlaam și marcarea mormintelor celorlalți monarhi.

Referitor la Casa domnească, această clădire este în prezent în ruină și din 1988 se realizează proiecte pentru restaurarea acesteia, dar proiectele nu au finanțare. Se propune restaurarea casei, cu marcarea etapelor de

https://biblioteca-digitala.ro

construcție. Dotarea tehnică a acesteia va fi de factură modernă, pentru a adăposti următoarele funcțiuni: la subsol, un muzeu; la parter, bibliotecă și spațiu de lectură, trapeză, bucătărie, grup sanitar; la mansardă, chilii, cu grupuri sanitare, pentru călugări. Prin mutarea în incintă a locuințelor călugărilor se vor elibera locuințele din turnul de nord-est și din casa situat în zona D2 (din exteriorul incintei).

Referitor la turnul de intrare: acestea a fost refăcut și consolidat în perioada 1989-2000. În prezent acesta este în stare bună, dar nu este finalizat. Astfel accesul la camera clopotelor se realizează pe o scară improvizată. Din cercetările arheologice s-a remarcat faptul că în colțul sud-vestic, între turn și palatul domnesc a existat o capelă. Pentru întregirea ansamblului aceasta ar trebui refăcută după documentele de epocă. Prin această capelă era probabil și intrarea la nivelul superior al turnului.

Referitor la zidul original al incintei: se vor face cercetări arheologice pentru a se observa dacă traseul existent a fost cel inițial. Este necesară restaurarea acestuia și a porților de pe latura de nord și vest. Acestea sunt în prezent în ruină, iar elementele de ancadrament din piatră fasonată acestor porți se pot deteriora iremediabil in decurs de 4-5 ani. Se vor dezafecta construcții parazitare alipite zidului și se va interzice construcția de monumente funerare sau a altor construcții lângă zidurile de pe latura de est si vest.

Referitor la turnul din colțul de nord-vest: se va reface partea superioară a acestuia în baza principiilor restaurării istorice. De asemenea, partea inferioară, parterul și beciul turnului, se vor reface în aceeași concepție. Se va interzice realizarea unor construcții anexă incinta fortificată, iar cele existente în prezent vor fi dezafectate. Se vor dezafecta construcțiile parazitare lipite de zid, la nord, est si vest.

Eliminarea zonelor de risc

Elementele de risc pentru zona sunt: apele torențiale, cu deversare spre nord și sud din, izvoarele nepermanente, precum și din apa pluvială; zona de instabilitate a traseului albiei pârâului Peștiosu și pericolul de inundare a unor zone mai joase din cauza acestuia.

Măsuri ce se vor lua prin programe concrete: canalizarea apelor pluviale prin șanțuri de scurgere – la zi sau acoperite cu dale – pe marginile carosabilelor (dimensionate la capacitatea maximală efectivă); regularizarea și stabilizarea albiei Pârâului Peștiosu în zona studiată; la amplasarea obiectivelor se vor efectua studii geotehnice specifice, cu prevederea de măsuri de stabilitate și siguranță pentru construcțiile ce se vor amplasa.

https://biblioteca-digitala.ro

Alte măsuri urbane

Este necesară utilarea zonei cu:

- *echipamente publice:* indicatoare rutiere, treceri de pietoni semaforizate, semnalizări; iluminat ambiental stradal și de incintă, iluminatul decorativ al monumentelor și construcțiilor mănăstirești; realizarea lucrărilor de alimentare cu apă și canalizare cu racord la fiecare obiectiv din zonă;

- *spații verzi publice:* spații verzi în jurul dotărilor și în zonele de și punerea în evidență a monumentului; plantații de aliniament; reamenajarea zonei ca zonă de protecție a monumentului de arhitectură;

- *străzi și pietonale:* lucrări de modernizare a străzilor secundare (aducerea la profil și amenajarea lor ca circulații pietonale accidental carosabile, trasee de acces la monument); lucrări de realizare a noi drumuri; amenajarea intersecțiilor; construirea de trotuare în lungul drumurilor clasate, amenajarea rigolelor, șanțurilor de scurgere a apelor pluviale; amenajarea de parcaje publice; amenajarea stației de autobuz-microbuz; reabilitarea fântânilor existente, a împrejmuirilor și a clădirilor în zona de protecție.

Terenurile vor fi utilizate pentru dezvoltarea și îmbunătățirea fondului construit existent, a spațiilor verzi, a circulației, a echipării edilitare și a calității mediului, în contextul reamenajării zonei, ca zonă de protecție a monumentului de arhitectură asigurând o revitalizare funcțională în cadrul zonei protejate, prin dezvoltarea serviciilor, activităților culturale religioase, turistice a activităților tradiționale.

Punerea în valoare a potențialului cultural tradițional.

Este necesară transformarea zonei, în vederea punerii în valoare a monumentului, pentru evidențierea a unicității mănăstirii Tazlău și tradiției sale istorice; crearea unei unități de cazare pentru turiști, pelerini; crearea de spații pentru conferințe, școală de vară cu caracter filozofico-religios, spații comerciale, prestări servicii.

Promovarea calităților „imaginii Mănăstirii” la macro-nivel, la nivelul localităților înfrățite; promovarea grupurilor de schimb turistic cu aceste localități; includerea turismului de weekend și a celui de concediu cu trasee prestabilite, cu vizitarea Mănăstirii și a zonei limitrofe în programul agențiilor de turism; inițierea de festivaluri, „zile ale porților deschise”, alte manifestări culturale, profesionale legate de tradiția religioasă; crearea unei școli de vară cu caracter filozofico-religios; politici informaționale.

La nivel local, este necesară instituirea unui sistem de promovare prin afișaje luminoase, indicatoare, semnale, care să puncteze prezenta monumentului. Trebuie avansate propuneri privind rezolvări ale circulațiilor carosabile,

https://biblioteca-digitala.ro

staționărilor, circulațiilor pietonale (cu mențiunea că unul dintre motivele esențiale ale conservării calității zonelor protejate, constă în menținerea nealterată a spațiilor străzilor, ameliorarea circulației în astfel de zone fiind făcută numai printr-o mai bună organizare generală a circulației). Se impune rezolvarea problemelor de circulație, prin amenajarea intersecțiilor conform normelor în vigoare. Modernizarea tramei stradale și pietonale se va face prin: corectarea profilului și îmbunătățirea îmbrăcăminții pentru DJ, Dc; realizarea traseelor pietonale cu dalaje și amenajări de calitate în zona mănăstirii și parcurilor, traseelor comerciale, turistice, de petrecere a timpului liber preconizate; realizarea de trasee pietonale în zona monumentelor în zona parcurilor preconizate; realizarea de parcaje publice pe suprafețe dalate; semnalizarea corespunzătoare a cailor rutiere și pietonale.

Propuneri de racordări ale rețelelor tehnico-edilitare

În cadrul PUG s-a propus realizarea stației de captare și a rețelei de alimentare cu apă. De asemenea, s-a localizat stația de epurare și s-a proiectat traseul de canalizare. Este necesară urgentarea operațiunilor de: introducere a racordului la canalizare a tuturor obiectivelor din zona studiată și eliminarea foselor septice, wc uscate; racordul la noua rețeaua de apă a tuturor obiectivelor din zona studiată; majorarea puterii electrice efective, pentru a putea face fața restructurării zonei; asigurarea unui iluminat ambiental stradal și de punerea în valoare a monumentelor, corespunzător reglementărilor.

Rezolvarea problemelor de mediu:

- ***Calitatea aerului*** se reglementează măsuri de protecție față de construcțiile de monument, locuințe și dotările din zona prin: realizarea spațiilor de parcare cu dale înierbate; plantarea de arbori pentru protecția spatiilor de parcare; majorarea spațiilor planate în jurul Mănăstirii Tazlău; se vor utiliza amenajări florale și realizarea unei fântâni decorative, a unor elemente de peisaj și restaurare, punere în valoare a vestigiilor arheologice; păstrarea calităților de peisaj a zonei; reglementarea grădinilor de fațadă din zona de locuințe sau locuințe și dotări cu o lățime de cel puțin 3 m; utilizare de sisteme de încălzire a locuințelor și dotărilor, monumentului cu centrale termice pe gaz metan performante, nepoluante.

- ***Calitatea apei.*** Apa nu este poluată din activitățile rurale din zonă. Prin realizarea rețelei de canalizare, rețele de apă potabilă se vor putea lua măsuri de protecție ce nu vor mai permite infestarea apei din pânzele freatice. Conform studiilor întocmite, apa are caracter slab acid și o slabă concentrație magneziană. Agresivitatea acidă și magneziană asupra betoanelor și metalelor

https://biblioteca-digitala.ro

este slabă. Prin proiectare, conform concluziilor studiului geotehnic, ce se întocmește pentru proiectul tehnic al obiectului implantat, se vor stabili măsuri specifice de protecție.

Se va păstra calitatea apelor de suprafața (pârâul Peștiosul) prin: protecția, conform legii, a malurilor cu spații verzi de câte 10 m de o parte și alta a albiei; regularizarea și stabilizarea albiei pe zona studiată pentru a nu periclita ansamblul Mănăstirii Tazlău și vestigiile arheologice existente la est și vest de această albie.

- ***Calitatea solului.*** În prezent, în zonă nu se semnalează poluarea solului. Prin existența unor măsuri de gestionare ecologică a deșeurilor, prin montarea rețelei de canalizare, amenajarea spațiilor verzi se va evita poluarea solului. Se va interzice amplasarea foselor septice în zonă. Se va reglementa înlocuirea acestora în prima urgență cu bazine etanșe vidanjabile. La remodelarea circulației din zonă se va avea grijă pentru a nu se infesta solul cu materiale rezultate din demolări sau elemente rezultate în urma proceselor tehnologice de edificare.

La instalarea șantierelor de construcție se va avea grijă ca: locul de funcționare al șantierului să fie strict limitat; gestionarea deșeurilor, astfel încât să nu se realizeze poluare sonoră, a aerului, solului apei; după finalizarea lucrărilor, se va reface cadrul natural și se vor realiza condiții benefice pentru rezidență.

- ***Protecția nivelului fonic.*** În prezent, nivelul fonic al zonei este sub 20 Tb. Prin reglementari, se vor lua măsuri de menținerea nivelului fonic în acești parametri. Se păstra același nivel sonor ca cel existent prin următoarele măsuri: prevederea de funcțiuni ce nu sunt generatoare de zgomot; prevederea de instalații silențioase și ecranarea cu atenuatori sonori a centralelor termice, centralelor de ventilație, altor utilaje generatoare de zgomot; plantarea de perdele de arbori și plantații în zona DJ156, străbătut de camioane de mare tonaj; izolarea locuințelor și monastirii față de spațiile publice și față de DJ156.

Aceste măsuri globale au fost instrumentate la nivelul Consiliului Local Tazlău, ele urmând a fi introduse în programe concrete, unele cu finanțare europeană, altele cu finanțare locală. În cadrul demersului, în funcție de gravitatea disfuncționalității, s-a făcut o listă a priorităților de implementare.

https://biblioteca-digitala.ro

Rehabilitation, Restoration and Presentation of Archaeological Vestiges within the Tazlău Monastery Compound

The Tazlău Monastery, celebrating the Birth of the Holy Virgin, situated in Tazlău village, Tazlău commune, Neamț county, is dated to the 15th century (1496-1497) and is included in the historical monument list under code NT-II-m-A-10706 / 01-07 class A .

The monastic compound, dating from the time of Stephen the Great, is situated to the left side of Peștiosu brook, on a lower terrace of River Tazlău, at the altitude of 420m, surrounded by hills up to 600m high. The compound includes: the Church, the Abbot's Palace, the Belfry tower, the northeast tower, the boundary wall, as well as a wider area around the compound, comprising archaeological vestiges, the foundations of the first church, dated to the time of Alexander the Kind, caves of the hermits dated to the 18th century. The last restoration of the compound was done during the period 1986-1990. The monastic life flourished after 1995, yet this led to unprofessional transformations of some buildings in the monastic compound and the modification of the site.

The intention of continuing the restoration works on the Abbot's Palace and the precinct wall (arch. Polizu) was sustained by the necessity of having a general plan for the protection of the monumental compound, for the presentation of the numerous archaeological vestiges and important elements of the local natural environment.

This paper presents a synthesis of the approved plan, aimed at the protection of the compound, the presentation hereof, the restoration works, the rehabilitation works being necessary both within the boundary walls and in the surrounding areas.

https://biblioteca-digitala.ro

Parcare 2
Ci
E
23
19
Str. Pestiosu
Parcare 1
paraul Pestiosu
Parc
4391
Tazlau
D.J.156C
Str. Stefan cel Mare
Scoala
Magazin
p+1
L1
L2
L3
LD1
LD2
D1
D2
PDt

Restaurarea unei statuete policrome „Budha” provenind de la conacul Bellu de la Urlați

Ioan Pop,
Mircea Gheorgiu,
Remus Ioan Popa

Obiectul acestei restaurări este o statuetă reprezentându-l pe „Budha meditând”. Este o operă ce datează din secolul al XIX-lea, confecționată într-un atelier oriental de un autor anonim. Este o sculptură în lemn, pictată în tempera, peste un strat de preparație din grund. Dimensiunile piesei sunt: L = 60 cm; l = 37 cm; h = 85 cm. Obiectul face parte din patrimoniul Muzeului de Istorie și Arheologie – Prahova, având nr de inv. 6.4.-18089. Locul de proveniență al piesei este conacul Bellu de la Urlați (Prahova).

Starea de conservare

Stratul pictural este deteriorat în proporție de 30%, prezentând desprinderi oarbe și în acoperiș mai ales pe elementele mai delicate ale sculpturii. Modificările dimensionale ale suportului și eventualele fluctuații ale condițiilor de mediu au dus la apariția lacunelor profunde și superficiale ale stratului pictural. Lipsa unui sistem de prindere a statuetei de soclu, manevrarea necorespunzătoare și neatenția au provocat spargerea statuetei. Murdăria aderentă, arsurile, petele de ceară și grăsimi datorate uzului în cult au afectat stratul pictural. Verniul este alterat, neuniform, îmbrunat și îngălbenit.

Statueta și soclul sunt din lemn de cireș, prezintă fracturi și lacune. Nu prezintă atac al insectelor xilofage. Datorită condițiilor de depozitare obiectul prezintă atac microbiologic: *Aspergillius niger*, *Penicillium sp.* și *Trichoderma viride*.

Obiectul trebuie consolidat și de restaurant în regim de urgență de gradul I. Este necesară repunerea-n valoare din punct de vedere artistic și cultic.

Propuneri de tratament

Pentru restaurarea statuetei sunt necesare următoarele operațiuni:
- consolidarea stratului pictural;
- tratamente biologice;
- lipirea fragmentelor desprinse sau fracturate;
- curățirea stratului pictural;

https://biblioteca-digitala.ro

- subțierea filmului de verni îmbrunat și îngălbenit;
- chituirea lacunelor din suport;
- chituirea stratului pictural cu chituri compatibile cu originalul;
- finisarea chiturilor;
- integrarea cromatică;
- vernisarea locală a integrărilor cromatice;
- vernisarea finală a statuetei.

Pentru restaurarea soclului statuetei sunt necesare următoarele operațiuni:
- consolidarea stratului policrom;
- tratamente biologice;
- consolidarea fragmentelor fracturate și fisurate;
- confecționarea elementelor din suport lipsă;
- completarea lacunelor suportului;
- curățirea stratului policrom;
- subțierea filmului de verni îmbrunat și îngălbenit;
- chituirea lacunelor din suport;
- chituirea stratului policrom cu chituri compatibile cu originalul;
- finisarea chiturilor;
- integrarea cromatică;
- vernisarea locala a integrărilor cromatice;
- vernisarea finală a soclului.

Metodologia aplicării tratamentului

Statueta a fost adusă la Centrul de Conservare și Restaurare a Patrimoniului de Artă Creștină „Resurrectio" din Iași, în vederea aplicării unor tratamente urgente de conservare și restaurare. necesare atât grundului. cât și stratului pictural. Operațiile efectuate și materialele folosite au respectat principiul reversibilității și a minimei intervenții.

Consolidarea profilactică a stratului pictural s-a realizat cu o soluție de clei de pește 4%, pregătită la cald, în baie de aburi.

Tratamentul lemnului împotriva atacului biologic. Deoarece atacul biologic este major, s-a efectuat o pensulare, repetată de două ori, la un interval de 3 zile, cu o soluție de Xilamon.

Consolidarea suportului și a elementelor desprinse s-a făcut după îndepărtarea intervențiilor anterioare de fixare sau chituire, cu o soluție de clei 20% aplicată la cald, urmată de punerea la presă a statuetei.

Completarea lacunelor din suport s-a făcut cu un chit de rumeguș și cu lemn de cireș stabilizat.

https://biblioteca-digitala.ro

Consolidarea definitivă a stratului pictural și a policromiei s-a realizat cu o soluție de clei de pește 8% după o reanalizare a stratului pictural, privind aderența sa la stratul de preparație sau la suport. Zonele lacunare s-au curățit ușor, prin degresare cu o soluție slabă de alcool etilic, pentru o mai bună aderență a soluției de clei.

Curățirea diferențiată a stratului pictural. Murdăria aderentă și ancrasată s-a îndepărtat folosind soluții standard de curățire pe bază de alcool etilic, amoniac și apă stabilite în urma microtestelor de solubilitate, intervenind mecanic cu bisturiul asupra zonelor emoliate și gonflate, uniformizând și regenerând verniul.

Curățirea diferențiată a policromiei. Suprafața policromiei acoperită de straturi succesive de bronz și murdărie aderentă și ancrasată, s-a curățit în urma testelor de solubilitate cu o soluție de diclor-metan (85%) + methanol (10%) + soluție de CMC (5%). Această soluție este cea care a dat cele mai bune rezultate în îndepărtarea bronzului neafectând foița de aur, bolusul negru sau grundul original.

Sculptarea elementelor lipsă. În partea de jos, în spatele soclului, probabil din cauza șocurilor mecanice repetate, s-au distrus și pierdut unele elemente de susținere, care au trebuit confecționate din nou, pentru a reda soclului rezistența mecanică. Nu s-au competat vârfurile degetelor.

Chituirea lacunelor superficiale și profunde ale stratului pictural și ale policromiei. S-a folosit o tehnică etapizată, de aplicare stratificată a chiturilor pe bază de clei de pește și praf de cretă purificată:

- pregătirea suprafeței lacunei și a marginilor acesteia, prin pensularea unei soluții de clei de pește 5% pentru o bună aderență a chiturilor;
- aplicarea stratificată a chiturilor pe bază de clei de pește 5-4% și praf de cretă purificată, prin pensulare în straturi subțiri.

Grunduirea elementelor de susținere noi sculptate. S-a folosit o tehnică etapizată de aplicare stratificată a chiturilor pe bază de clei de iepure și praf de cretă purificată.

Finisarea chiturilor și a elementelor noi grunduite s-a efectuat prin șlefuire mecanică cu materiale abrazive și cu bisturiul; *Integrarea cromatică* a eroziunilor, a chiturilor și a elementelor noi grunduite a completat unitatea imaginii ușii, redându-i frumusețea, prin retuș cromatic în tehnica ritocco și velatura cu culori de apă (acuarela), vernisând apoi local integrările cu verni damar și white spirit 5%.

Vernisarea finală – s-a făcut după uscarea integrărilor și a vernisărilor locale, s-a vernisat final icoana cu un verni de damar și white spirit 15% pentru a proteja întregul strat pictural al statuetei și policromia soclului.

https://biblioteca-digitala.ro

Statueta va reveni după restaurare în colecţia Muzeului de Istorie şi Arheologie Prahova, Ploieşti. Se recomandă să se evite şocurile mecanice şi să i se asigure un climat cât mai adecvat de temperatură şi umiditate (t=18°C; UR = 55-60%), iar restauratorul va monitoriza din când în comportamentul obiectului la noile condiţii de mediu.

The Restoration of a Polychromous Figurine of Buddha From the Bellu Mansion of Urlati (Prahova)

The study refers to the restoration of a very special item belonging to the collection of the History and Archaeology Museum of Prahova. This is an Oriental figurine made of cherry tree wood, painted and gilded. The study provides a detailed description of all operations carried out for bringing the item at the optimal state of preservation so to be able to exhibit in the Museum.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Inainte de restaurare

https://biblioteca-digitala.ro

Reimbinarea si consolidarea partilor desprinse

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

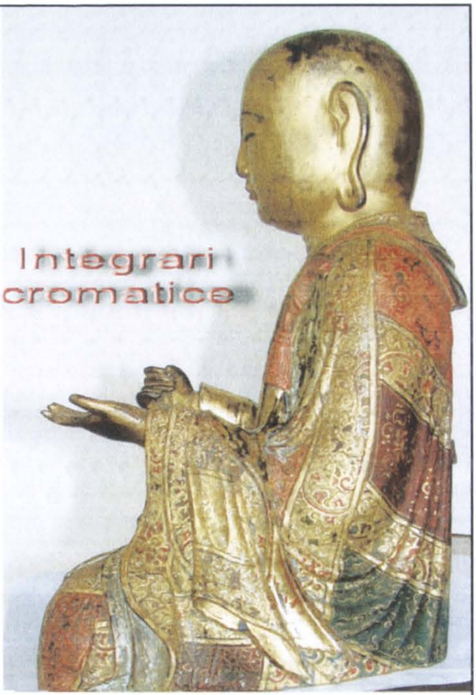

https://biblioteca-digitala.ro

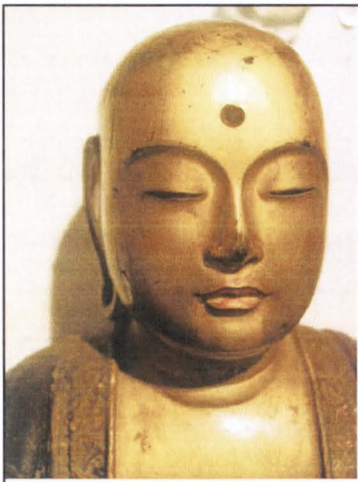

Curatiri

https://biblioteca-digitala.ro

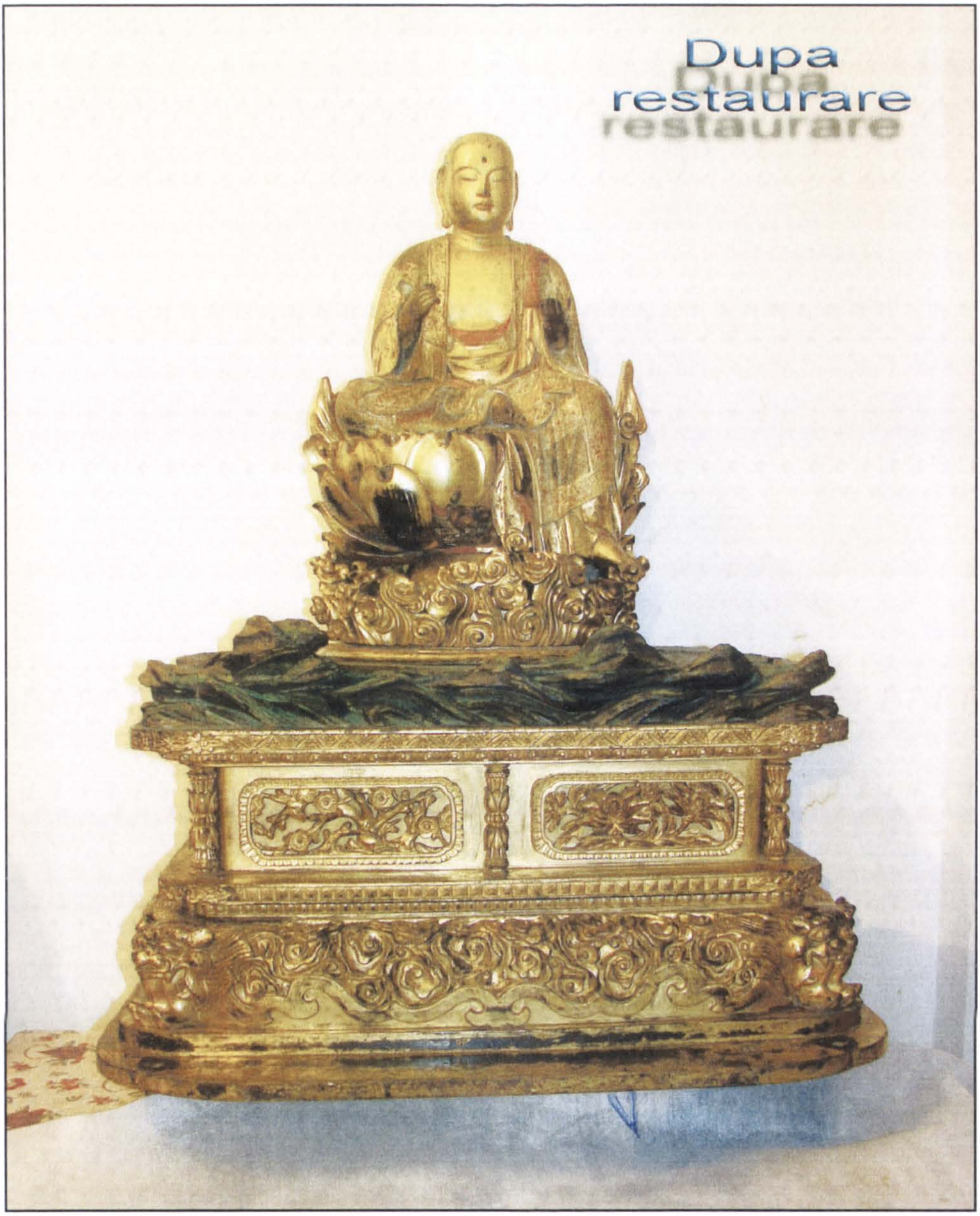

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Crearea resurselor culturale digitale complexe privitoare la tradiția românească a prelucrării lemnului în context european - REDLEMN

Margareta Mihăilescu

Obiectivele generale ale proiectului

Proiectul „Crearea resurselor culturale digitale complexe privind tradiția românească a prelucrării lemnului în contextul european" REDILEMN s-a desfășurat pe parcursul a șapte etape, între anii 2005-2008.

La realizarea obiectivelor sale a participat un consorțiu de echipe de specialiști ai unor instituții cu experiență în cercetarea tradiției prelucrării lemnului în România: Muzeul Satului București, Institutul de Etnografie și Folclor, Institutul Național al Monumentelor Istorice, Institutul Național al Lemnului, Fundația pentru Meșteșuguri, sub coordonarea Institutului de Cercetare în Informatică.

Obiectivele generale ale proiectului de cercetare de excelență sunt:

- identificarea tipurilor și grupelor principale de obiecte și construcții realizate prin utilizarea lemnului ca material de lucru, relevarea caracteristicilor zonelor etnografice, a tehnicilor și tehnologiilor de prelucrare tradițională a lemnului și a unor meșteri populari;

- crearea resurselor digitale în domeniul prelucrării tradiționale a lemnului;

- centralizarea informațiilor și realizarea unei baze de date accesibile publicului;

- transmiterea și promovarea tehnicilor tradiționale de prelucrare a lemnului, prin tehnici IT; realizarea unui portal multifuncțional, modulat pe informații generale, de detaliu și în scop educativ, precum și a unei serii de DVD-uri de prezentare, atât în limba română, cât și cu variante în franceză, engleză;

- popularizarea rezultatelor acestei activități complexe prin comunicări directe cu publicul, prin mass-media.

Proiectul a creat o bază de date poliglotă, utilă atât cercetătorilor specializați, cât, mai ales, informării unui public interesat în redescoperirea tradiției românești și a valorilor civilizației lemnului pe teritoriul țării noastre.

https://biblioteca-digitala.ro

REDILEMN propune construirea unei enciclopedii electronice cuprinzătoare, referitoare la prelucrarea tradițională a lemnului în România, ca un capitol de bază al interesului european și românesc pentru cultura digitală (e-Digitisation). Această enciclopedie digitală inovativă a prelucrării tradiționale a lemnului, însoțită și de un instrument special de promovare și instruire asupra meșteșugului prelucrării tradiționale a lemnului (modulul e-learning), este dedicată unei importante și istorice tradiții a poporului român, care a dezvoltat o cultură specifică a lemnului, din cele mai vechi timpuri cu reverberații de continuitate în civilizația contemporană.

Participarea Institutului Național al Monumentelor Istorice

Institutul Național al Monumentelor Istorice a participat cu informații multiple – texte descriptive, imagini, glosar de termeni etc. – privitoare la capitolul construcțiilor și obiectivelor de cult (biserici și clopotnițe, troițe și cruci, porți și împrejmuiri pentru spații sacre, ornamentică, tehnici și tehnologii tradiționale de prelucrare a lemnului).

Prezentarea succintă a contribuției INMI la etapele 1 și 2 ale proiectului

Etapele de debut ale proiectului de cercetare au avut ca obiective specifice identificarea preliminară a categoriilor de informații privitoare la activitatea de prelucrare tradițională a lemnului, respectiv obținerea și structurarea resurselor informaționale. Rezultatul acestor activități s-a materializat într-o listă a surselor de date cu privire la prelucrarea tradițională a lemnului, care cuprinde enumerarea de *Fonduri documentare generale, Biblioteci, Instituții de învățământ superior, Muzee și colecții muzeale.*

În cadrul documentației existente, preluată din diferitele fonduri documentare amintite mai sus și de pe teren, există variate contribuții științifice privitoare la toate aspectele prelucrării tradiționale a lemnului, corelată și cu alte categorii de activități și meșteșuguri tradiționale, alcătuind o bogată bibliografie compusă din albume, cărți, monografii, studii generale, periodice privitoare la *Arhitectură și construcții din lemn (în general), Arhitectură din alte țări, inclusiv biserici din lemn, în conexiune cu arhitectura tradițională românească, Biserici din lemn (biserici, mănăstiri și temple), tipuri și forme arhitecturale și de utilizare, Artă (în general) și artă populară,* precum și *Culegeri* de documente istorice, inscripții, de arhitectură, memorii, rapoarte sau *Dicționare* de artă și arhitectură, istorico-geografico-etnografice, *Dicționare* de simboluri ori lucrări grupate pe meșteșuguri, tehnici și ocupații tradiționale (unelte; albinărit, dulgherit, fierărie, pădurărit, păstorit, pescuit, plutărit, tâmplărie, țesut, zidărie) ș.a.m.d.

https://biblioteca-digitala.ro

Repertoriul surselor de informare, deosebit de bogat, este pus la dispoziția publicului prin structura suportului optic și a portalului.

Prezentare succintă a contribuției INMI la etapa 3 a proiectului

a. Organizarea sistemică a surselor de date PTL identificate

Organizarea sistemică a surselor de date PTL s-a axat pe organizarea materialului documentar privind bisericile din lemn, în funcție de cele opt provincii istorice românești, respectiv Banat, Crișana, Maramureș, Transilvania, Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea.

Cercetarea aplicativă s-a efectuat prin cercetarea *in situ* a obiectivelor monumente istorice de interes major, cercetare care a condus la realizarea unei baze de date informaționale și a unui documentar fotografic elocvent. Pentru cercetarea aplicativă s-au ales acele obiective care să evidențieze, prin tipologie, sistem constructiv și ornamentică, caracteristicile majore ale zonelor stabilite, ca punct de pornire ale demersului organizării sistemice a surselor de date. Pornind de la datele de analiză preliminară evidențiate de cercetarea arhivistică, cercetarea aplicativă a completat, prin informații de la fața locului, câmpurile bazei de date organizată.

b. Crearea grilei informaționale tridimensionale a surselor (conținut, situarea geografică, situarea temporală)

Cercetarea la fața locului a relevat informații privind starea actuală de conservare-degradare a bisericilor de lemn studiate, existența sau lipsa utilizării lor funcționale precum și gradul de implicare al comunității în prezervarea monumentelor istorice.

Crearea grilei informaționale tridimensionale a surselor (conținut, situarea geografică, situarea temporală) s-a realizat prin analiza sistemică a surselor de date, respectiv prin interpretarea poziționării conținutului infomației în raport cu situarea geografică – localizare, temporală – datare și prezentarea descriptivă.

Prezentare succintă a contribuției INMI la etapa 4 a proiectului

În cadrul Etapei 4, echipa INMI a analizat conținutul bazei de date pentru Biserici din lemn, luându-se în considerare suportul de prezentare: *web-site*, baza de date. Schema generală a bazei de date pentru biserici din lemn a fost personalizată, unele câmpuri necesitând paliere intermediare de detaliere.

https://biblioteca-digitala.ro

<table>
<tr><th>Titluri generice</th><th colspan="3">Denumire câmpuri</th></tr>
<tr><td>Denumire</td><td colspan="3"></td></tr>
<tr><td>Cod</td><td colspan="3"></td></tr>
<tr><td rowspan="11">Locație</td><td>Adresa completă</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Localitate</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Judeţ</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Cod poştal</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Regiunea istorică</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Bazin hidrografic</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Zona etnografică</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Latitudine</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Longitudine</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Altitudine</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Locație inițială</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td rowspan="2">Monument</td><td>Tip</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Categorie</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td rowspan="6">Datare</td><td>Data edificare construcție</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Data transformare / modificare construcție</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Data mutare / strămutare</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td rowspan="2">Data pictură</td><td>Pictura interioară</td><td></td></tr>
<tr><td>Pictura exterioară</td><td></td></tr>
<tr><td>Data ultimei intervenții</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Proprietar</td><td colspan="3"></td></tr>
<tr><td>Utilizator</td><td colspan="3"></td></tr>
<tr><td rowspan="2">Funcţiune / Destinație</td><td>Inițială</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Actuală</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Istoric</td><td colspan="3"></td></tr>
<tr><td>Descriere</td><td colspan="3"></td></tr>
</table>

https://biblioteca-digitala.ro

Caracteristici constructive	Tipologia	Tipologie planimetrică		
		Tipologie volumetrică	Corp biserică	
			Corp pridvor	
			Turn clopotniță	
	Dimensiuni	Corp biserică	Înălțime (m)	
			Lungime (m)	
			Lățime (m)	
		Turn-clopotniță	Înălțime (m)	
			Lungime (m)	
			Lățime (m)	
	Sistemul constructiv	Fundație		
		Rama tălpii		
		Pereți exteriori și interiori		
		Sistem de acoperire	Prispa	
			Pridvorul	
			Pronaosul	
			Naosul	
			Altarul	
		Șarpanta		
		Învelitoarea		
		Planșee		
		Pardoseli		
		Îmbinări		
	Materiale utilizate	Soclu		
		Talpă		
		Pereți		
		Șarpantă		
		Învelitoare		
		Tencuieli		
	Tehnici de prelucrare	Tehnici de prelucrare constructivă		
		Tehnici de prelucrare artistică		
Componente exterioare	Împrejmuire			
	Incinte			
	Porți			

https://biblioteca-digitala.ro

	Fântână			
	Troițe			
	Casa parohială			
	Cimitir			
	Alte construcții din lemn			
Componente artistice	Pictura	Pictura interioară		
		Pictura exterioară		
	Sculptura			
	Ornamentică			
	Mobilier	Interior	Candelabre	
			Sfeşnice	
			Bănci	
			Strane	
			Lăzi din lemn	
			Dulapuri	
			Mese	
			Tetrapode	
			Cristelniță	
			Laviță	
			Tapiserie	
			Broderii	
		Exterior	Lavițe	
			Bănci	
			Mese	
			Alte elemente	
Inscripții	Inscripție 1	Tip inscripție	De ctitorie	
			De donație	
			Înscrisuri	
			Ocazionale	
		Locul inscripției		
		Limba inscripție		
		Conținut		
		Metoda inscripționare		
	Inscripție n	Tip inscripție	De ctitorie	
			De donație	
			Înscrisuri	
			Ocazionale	
		Locul inscripției		

https://biblioteca-digitala.ro

		Limba inscripție		
		Conținut		
		Metoda inscripționare		
Ctitori	Ctitori construcție			
	Ctitori pictură			
Autori:	Autori construcție			
	Autori picturi			
	Autori mobilier			
	Autori construcții adiacente			
Starea de conservare	Vulnerabilitate/ Riscuri	amenințări naturale	Factori climatici	XX
			Paraziți, cuiburi de păsări, activitatea animalelor	XX
		dezvoltare – creștere demografică	Abandonul	XX
			Pierderea meșteșugurilor tradiționale	
		turism		
		intervenții inadecvate ca factor de deteriorare	Personal necalificat și refaceri deghizate ca restaurări	
		lipsa întreținerii		
		Lipsa administrării și a legislației	Suport instituțional inadecvat	
			Integrare slabă a patrimoniului în planurile de dezvoltare	
	Integritate	Precolaps		

https://biblioteca-digitala.ro

		Proastă		
		Medie		
		Bună		
		Foarte bună		
	Starea fizică	Deteriorare rapidă	Fără proiect	
			Cu proiect neexecutat	
		Deteriorare lentă	Fără proiect	
			Cu proiect neexecutat	
		Lucrări în execuție / programate a se executa	Fără proprietar	
			Fără funcțiune	
		Lucrări în execuție	Cu proprietar	
			Cu funcțiune	
		Lucrări executate	Fără proprietar	
			Fără funcțiune	
			Cu proprietar	
			Cu funcțiune	
	Prioritatea intervenției	Urgentă		
		Medie		
		Scăzută		
	Starea tehnică actuală			
	Proiecte realizate			
	Intervenții efectuate			
	Importanța	Istorică		
		Artistic/Estetic		
		Tehnic/Tehnologic		
		Religios/Spiritual		
		Simbolic/ Identitate		
		Științific/ Cercetare		
		Social / Civic		
		Integrare în mediul ambiant		
		Economic		

https://biblioteca-digitala.ro

Lucrări necesare	Evaluarea priorităților		
Documentare / referințe	Bibliografie		
	Dosare și rapoarte, în arhive		
	Hărți, planuri, desene		
	Fotografii		
	Alte informații		
Sistematizarea documentației	Data înregistrării		
	Instituția în cadrul căreia s-a redactat documentația		
	Autorul documentației	Nume și prenume	
		Profesia	
		Funcția	

Prezentare succintă a contribuției INMI la etapa 5 a proiectului

În cadrul Etapei a 5-a, echipa INMI a analizat și elaborat conținutul bazei de date pentru capitolul *Construcții comunitare de cult*: biserici din lemn, clopotnițe, împrejmuiri și porți pentru incinte sacre, troițe și cruci – având în vedere suportul de prezentare și acces la informații – *web-site* și baza de date, DVD.

În același timp s-a continuat activitatea de culegere de date în vederea actualizării și completării fondului documentar specific aflat în posesia INMI, cu informații privind starea fizică a obiectelor, locația actuală a acestora și accesibilitatea pe teren.

De asemenea s-au stabilit parametrii necesari și dimensiunile textelor și imaginilor ce vor fi încărcate (vezi tabelul din pagina următoare).

Fiecare capitol a fost tratat și alimentat cu informațiile disponibile, astfel încât să fie acoperită o plajă cât mai reprezentativă pentru domeniul proiectului.

- capitol *Generalități – Civilizația lemnului* – Construcții de cult

- capitol *Construcții – Construcții religioase* – Biserici și clopotnițe, Împrejmuiri și porți pentru incinte sacre, Troițe și cruci

- capitol *Obiecte* – Obiecte de cult

- capitol *Ornamentica* – Ornamentica bisericilor, troițelor, împrejmuirilor, porților, obiectelor și mobilierului de cult

- capitol *Informații* – Glosar de termeni pentru construcții religioase, Bibliografie, Prezentare generală a instituției elaboratoare – INM

https://biblioteca-digitala.ro

No	Denumire câmp	Număr maxim de caractere
1	Denumire	200
2	Cod LMI 2004	200
3	Istoric	1.000
4	Funcționalitate / Funcție	1.000
5	Esența lemnoasă	500
6	Tehnici	1.000
7	Sursă	500
8	Accesibilitate	500
9	Dimensiuni	100
10	Categorie	100
11	Decorațiuni	500
12	Tip constructiv	500
13	Alte caracteristici specifice	500
14	Datare - an	7
15	Datare - secol	7
16	Zona etnografică	50

Prezentarea informațiilor este structurată pe tipuri de obiecte – Biserici și clopotnițe, Împrejmuiri și porți pentru incinte sacre, Troițe și cruci – grupate pe regiuni istorice și zone etnografice – Banat și Crișana, Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova, Maramureș, Transilvania.

Fiecare capitol cuprinde texte descriptive generale, glosar de termeni tehnici specifici, galerie foto cu imagini caracteristice, inclusiv cu detalii constructive, precum și un extras din *Lista Monumentelor Istorice 2004,* cu privire la monumentele din lemn din județele componente, pe regiuni istorice, precum și bibliografia consultată în vederea realizării documentarului.

Datele ordonate pentru componenta suport optic – DVD, destinate publicului și specialiștilor, s-au definitivat prin colaborare cu partenerii – Muzeul Satului, INL, IEF – astfel încât nivelul de sinteză să fie compatibil și similar pentru prezentarea obiectelor de arhitectură.

Pe baza acestei scheme echipa de cercetători și specialiști din INMI a prelucrat și structurat informațiile culese pe parcursul cercetărilor realizate în etapele anterioare ale proiectului, cât și a informațiilor identificate pe parcursul anului 2007.

https://biblioteca-digitala.ro

Prezentare succintă a contribuției INMI la etapa 6 a proiectului

Activitatea desfășurată de echipa INMI pentru realizarea obiectivelor acestei etape a fost direcționată spre două capitole principale:

- *portalul și site-ul interactiv al proiectului REDILEMN*
- *prototipul prezentării pe suport optic – versiunea în limba română*

Informațiile procesate – imagini și texte – au fost selectate din fondul de date acumulat în etapele anterioare, ca urmare, nu au fost efectuate deplasări de studiu și documentare pentru această etapă.

Sursele de informații utilizate pentru documentare au fost cu precădere cele bibliografice și de arhivă, actualizate prin cercetarea de teren, efectuată în intervalul etapelor 1- 5, precum și prin continuarea activității de dezvoltare a fondului de informații specifice domeniului protejării și restaurării monumentelor din lemn.

Pentru *portalul și site-ul interactiv al proiectului REDILEMN*, echipa de specialiști ai INMI a procesat o cantitate semnificativă de informații – text și imagini foto – destinate modulului de informare culturală (un total de 102 pag. – 2441 Kb și 390 imagini foto – 264,9 MB).

Pentru *modulul educativ* (e-learning), respectiv *Disciplina Meșteșuguri pentru construcțiile laice și religioase*, INMI a oferit cursuri de instruire pentru Activitatea 3 – *Lucrări conexe*, respectiv

3.1 – *Tehnici și tehnologii de construcție – Biserici.*

3.2. – *Ornamentică – Biserici*

Echipa INMI a realizat și furnizat două seturi de câte trei cursuri, cu texte de prezentare ilustrate și chestionare-grilă cu 10 întrebări, variante de răspuns și varianta corectă. Fiecare curs urmărește să prezinte, într-o formă foarte accesibilă și atractivă, cele mai importante trăsături caracteristice ale civilizației lemnului: tradiția, continuitatea, unitatea în diversificare și nivelul ridicat de actualitate a spiritualității autohtone, caracterizată prin îndemânare și ingeniozitate tehnică strâns împletită cu sensibilitatea artistică naivă și spontană. Totodată, prin prezentarea foarte succintă a principalelor idei, se urmărește stimularea interesului pentru obținerea unor informații suplimentare detaliate, prin urmare a fost realizată și o bibliografie sumară cu lucrări de referință în domeniul de interes.

Pentru *realizarea suportului optic – DVD – prototip* de prezentare a proiectului REDILEMN în limba română – echipa INMI a încărcat, după procesarea conform schemei funcționale a programului *Macromedia* pentru imagini și texte, un total de 62 pagini – 990 kb, ilustrate prin intermediul a 255 link-uri cu 670 imagini foto – 2010 MB.

https://biblioteca-digitala.ro

Capitolele pentru care INMI a elaborat şi transmis informaţii procesate sunt:

- *Prezentare generală – Tradiţia lemnului în România* – text 6 pagini – 81 kb;
- *Construcţii religioase* – 8 subcapitole pe regiuni istorice pentru biserici, împrejmuiri şi porţi, troiţe şi cruci – total texte 36 pagini – 536 kb, ilustrate prin intermediul a 155 link-uri cu un număr de 242 imagini foto – 726 MB;
- *Obiecte şi mobilier de cult* – 2 pag – 33kb ilustrate prin intermediul a 18 link-uri cu un număr de 85 imagini foto – 255 MB;
- *Ornamentică religioasă* – 5 subcapitole pentru biserici din lemn – *Generalităţi, Ornamentica exterioară, Ornamentica interioară, Împrejmuiri şi porţi, Troiţe şi cruci* – însumând un total texte de 8 pag – 163 kb, 163 kb, ilustrate prin intermediul a 66 link-uri cu un număr de 247 imagini foto – 741 MB.
- *Informaţii, Bibliografie, Glosar* – total texte 11 pagini – 134 kb

Prezentare succintă a contribuţiei INMI la etapa 6 a proiectului

Activitatea desfăşurată de echipa INMI pentru realizarea obiectivelor acestei etape a fost direcţionată spre trei capitole principale:

a. Personalizarea portalului cultural şi site-ului interactiv poliglot (în limba română, franceză, engleză) al proiectului REDILEMN – traducerea şi transmiterea informaţiilor pentru site;

b. Personalizarea programelor pentru suportul optic – versiunea multilingvă – limba română, franceză, engleză – traducerea şi transmiterea informaţiilor pentru suportul optic;

c. Promovarea şi popularizarea resurselor culturale digitale în sistemul ministerului culturii şi cultelor prin mass-media, publicaţii, manifestări ştiinţifice, sesiuni de comunicări.

Informaţiile procesate – imagini şi texte – au fost selectate din fondul de date acumulat şi prelucrat în etapele anterioare, ca urmare nu au fost efectuate deplasări de studiu şi documentare pentru această etapă. Prelucrarea prin traducere s-a realizat prin activarea unui colaborator extern atestat, care a asigurat acest serviciu pentru toate capitolele vizate, pe textele redimensionate corespunzător cerinţelor.

Echipa de specialişti ai INMI – Partener 6 – a prelucrat şi transmis informaţiile procesate pentru portalul multifuncţional poliglot, acoperind câmpurile rezervate pentru texte de prezentare generală – *Construcţii comunitare* (Biserici din lemn, Împrejmuiri şi porţi pentru biserici, Clopotniţe, Troiţe şi cruci, Componente constructive şi Mobilier şi obiecte de cult), precum şi exemplificări prin *data base form* a capitolelor *Biserici din lemn, împrejurimi* şi *Porţi, clopotniţe*.

Pentru fiecare capitol s-au transmis textele traduse în franceză şi engleză astfel încât, prin activarea funcţiunii de selecţie a limbii utilizate,

https://biblioteca-digitala.ro

aceasta să devină funcțională. Textele sunt însoțite de un bogat documentar fotografic ilustrativ pentru fiecare capitol și accesibil din butonul „galerie foto" sau prin link-uri inserate în text.

Pentru *modulul de instruire*, au fost traduse și transmise pentru încărcarea secțiunii respective texte pentru șase cursuri (disciplina: *Meșteșuguri pentru construcții laice și religioase*, Activitatea 3.1. *Tehnici și tehnologii de construcție* – 3 cursuri, Activitatea 3.2. *Ornamentica* – 3 cursuri)

Ilustrarea textelor s-a realizat prin inserarea imaginilor sugestiv-explicative în texte și vizualizarea lor, prin comenzi de extindere-mărire, atât în versiunea română, cât și în cele franceză și engleză.

Accesul la informații se face în pași succesivi, pe o structură arborescentă, capitolele principale fiind divizate în subcapitole componente.

Fiecare capitol al structurii de bază este organizat în două pachete principale – *texte* și *foto*, distribuite pe subcapitole și relaționate prin link-uri la nivelul fiecărui text, astfel încât accesul la imaginile exemplificative să fie rapid și sugestiv.

Pentru capitolul *Construcții religioase* – organizarea informațiilor s-a realizat pentru fiecare regiune istorică, astfel încât să se exemplifice caracteristicilor constructive zonale, acoperind întreaga arie geografică a României. Textele și imaginile sunt prezentate și corelate pe zone geografice sau teme de prezentare. Pentru accesul imediat la documentarul foto aferent capitolelor și subcapitolelor de texte au fost create link-uri în text. Pentru o ilustrare cât mai explicită, cu nivel ridicat de valoare de informare, au fost traduse în limba franceză și engleză textele de identificare a tuturor imaginilor, corelate cu reperele de fond din prezentări. Documentarul fotografic a fost realizat prin selectarea celor mai reprezentative și caracteristice exemple din repertoriul arhitecturii religioase din lemn de pe teritoriul României.

Pentru ridicarea nivelului de atractivitate a DVD-ului poliglot a fost selectat un documentar foto semnificativ, cu un număr de cca. 300 imagini generale și de detaliu, revizuit și îmbogățit față de etapa a 6-a – prototip DVD în limba română.

Documentarul fotografic a fost realizat prin selectarea celor mai reprezentative și caracteristice exemple din repertoriul arhitecturii religioase din lemn de pe teritoriul României din fondul magini ce alcătuiesc fototeca Institutului Național al Monumentelor Istorice.

Concluzii

La realizarea proiectului de cercetare *REDILEMN – Crearea resurselor culturale digitale complexe privind la tradiția românească a prelucrării lemnului în context european*, desfășurat pe durata anilor 2005-2008, INMI

https://biblioteca-digitala.ro

a participat cu o echipă interdisciplinară de specialiști – arhitecți, arheologi, istorici de artă, ingineri, economiști – ce totalizează un număr de 12 persoane.

Portalul REDILEMN este în curs de finalizare și va deveni funcțional și deschis publicului până la finalul lunii octombrie 2008, termen până la care va fi disponibil și suportul optic. Prelucrarea digitală finală a informațiilor este realizată de partenerul principal, totodată și coordonatorul de proiect, Institutul de Cercetare Dezvoltare în Informatică București.

Finalizarea proiectului în această fază deschide direcții noi de cercetare asupra tradiției de prelucrare a lemnului ca material de construcție în România, prin eventuale studii privind civilizația lemnului în arealul euro-asiatic, cu similitudini și elemente de specific național și regional sau ca o posibilă reîntoarcere la echilibrul natural oferit de o civilizație ecologică.

An Excelence Research Project – Digital Cultural Resources and assets for the Romanian Traditional Wood Processing in the European Context – REDILEMN

The project proposes an "Encyclopedia of Romanian Traditional Wood Processing" (TWP) as a chapter of Romanian and European interest for digital culture (e-Digitisation) and it was developed over seven stages between 2005-2008.

The team of this project was formed of specialists in wood processing research, from famous institutions: the Informatics Research and Development National Institute, Bucharest, "Dimitrie Gusti" National Village Museum, Bucharest, "Constantin Brailoiu" Ethnography and Folklore Institute, Bucharest, The National Institute for Historical Monuments, Bucharest, The National Institute of Wood – Bucharest, Crafts Foundation Romania, Bucharest, the Analytical Instrumentation Research Institute, Cluj Napoca, of Optoelectronics Research & Development National Institute, Bucharest.

The main objectives of the REDLEMN research project are:

- Identification of Romanian traditional wood processing categories, geographical areas, and craftsmen;

- Creation of digital resources in the Romanian traditional wood processing field;

- Dissemination of Romanian Romanian traditional wood processing.

The National Institute for Historical Monuments (INMI) participated with texts, images, glossaries etc. referring to buildings and cult objects (churches, bell towers, crosses, gates, enclosures for sacred places, ornaments, traditional engineering and technologies of carving wood).

https://biblioteca-digitala.ro

The project created a multilingual data base, meant for the specialized researchers, but, mostly, for the information of the large public interested in re-discovering the Romanian tradition and wood civilization in these territories.

This digital encyclopedia of traditional wood processing, together with the special promotion and instructive traditional wood carving method (e-learning module) is dedicated to a very important historical tradition of the Romanian people, which developed a specific wood culture, from ancient times till our days.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Abrevieri

AARMSI	– Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
AEH	– Anuarul Episcopiei Hușilor
AIIAI	– Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol" Iași
AIIX	– Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", Iași
BCMI	– Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
CDM	– Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală
CI	– Cercetări Istorice, Iași
CL	– Convorbiri literare, Iași
DANIC	– Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale
DIR	– Documente privind istoria României
DJIAN	– Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale
DMI	– Direcția Monumentelor Istorice
DRH	– Documenta Romaniae Historica
GB	– Glasul Bucovinei
HU	– Historia Urbana, Sibiu
IN	– „Ioan Neculce", Buletinul Muzeului Municipal Iași
MA	– Mitropolia Ardealului
MO	– Monitorul Oficial
MMS	– Mitropolia Moldovei și Sucevei
RdI	– Revista de istorie
RI	– Revista Istorică
RM	– Revista Muzeelor
RIR	– Revista istorică română
RMI	– Revista monumentelor istorice
SCIA	– Studii și cercetări de istoria artei
SCIV	– Studii și cercetări de istorie veche
SMIM	– Studii și materiale de istorie medie

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Cuprins

Laudă tenacității (*Ioan Opriș*).. 5

Monumentele și istoria lor.. 7

Asistența statului român pentru bisericile din afara țării (1918 – 1944) (*Ioan Opriș*).. 9

Vechi autori și bisericile Bucovinei – încercare de recuperare a unui monument (*Tereza Sinigalia*).. 31

Biserica mănăstirii Neamț, monumentum princeps al Moldovei (*Liviu Brătuleanu*) 49

Două monumente de cult construite de arhitectul ceh Josef Hlavka la Cernăuți (*Ilie Luceac*).. 79

Biserica „Adormirea Maicii Domnului", sat Tatomirești, comuna Rebricea, jud. Vaslui (*Maria Popa, Doina Rotaru*)........ 87

Castelul brâncovenesc de la Sâmbăta de Sus (*Radu Moțoc*).................. 113

Case și destine: familia Tuduri din Bârlad (*Elena Monu*) 129

Aspecte urbanistice și imaginea orașelor din Secuime în secolul al XIX-lea (*Judit Pál*).. 135

Un conac boieresc dispărut: „Casa Rahftivanu" (sat Poiana, jud. Suceava) (*Anca Filip*) 147

Dispariția cimitirelor vechi din Sibiu. efect al modernizării urbane (*Mihaela Grancea*) 155

Repere social-economice și interculturalitatea în evoluția urbană a orașelor sud-bănățene (secolele XIX-XX) (*Constantin Juan-Petroi, Iulian Nedelcu, Sanda Nastasia Baboniu*).. 165

Considerații asupra rolului social al Mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung Muscel la cumpăna secolelor XIX-XX (*Daniela Giugea*).. 187

Aspecte ale plasticii monumentelor funerare din cimitirul „Sf. Gheorghe" din Pitești (*Adriana Micu*)............. 193

Istoria unei vechi reședințe domnești: Palatul Ghica din Căciulați (Ilfov) (*Narcis Dorin Ion*) 203

https://biblioteca-digitala.ro

A fost odată un monument la Racovițeni (*Mircea Tănase*) 225
Opere comemorative de război
pe lista monumentelor istorice (*Ion Giurcă*) 239
Monumentele și Cimitirul eroilor români
de la Haltingen (Germania) (*Cătălin Fudulu*) 247
Sediul Direcțiunii Poliției și Siguranței Generale –
locație și proprietari (1908-1949) (*Alin Spânu*) 255
„Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" la 100 de ani
de la apariție (*Radu Moțoc, Alexandru Budișteanu*) 261
Stemele din biserica reformată de la Căpeni – un ansamblu unic
de heraldică publică și privată
(*Szekeres Attila István, Tudor Radu Tiron*) 329
Schitul Sihla, un colț de paradis și o umbră de tristețe (*Silviu Văcaru*).... 359
Miron Barnovschi Moghilă voievod (*Ion Muscalu*) 367

Restaurare și conservare 375
Revitalizarea „Ansamblului Golescu" din Câmpulung Muscel
(*Alexandra Chiliman Juvara*) 377
Restaurarea decorației Hotelului Bulevard din București.
Studiu de caz (*Iulian Olteanu, Gheorghe Niculescu,*
Migdonia Georgescu, Ana-Maria Vlad) 387
Biserica ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului", sat Feredeni,
comuna Deleni, jud. Iași (*Ioan Sasu*) 399
Conservarea pasivă în clădirile monument istoric:
între deziderat și realitate (*Ana Maria Vlad*) 411
Similitudini ale repertoriului decorativ în arhitectura eclectică
din Europa între 1860 și 1914. Studiu de caz: Viena și București
(*Johannes Weber, Mirela Weber*) 419
Patrimoniul construit al Bucureștiului este în mare pericol
(*Dan Lungu*) 435
Considerații asupra cercetărilor analitice privind restaurarea
suprafețelor de arhitectură (*Ileana Kisilewicz*) 455
Clădiri din Sinaia propuse a fi clasate. Direcții de cercetare
(*Ruxandra Nemțeanu*) 463

https://biblioteca-digitala.ro

Modernizarea imobilului din str. Doamnei, nr. 20, București.
Studiu de caz (*Laurențiu Tudor Spoială*) 475

Consolidarea corpului B al Liceului „Mihai Eminescu" din Iași (Casa Mavrocordat) (*Adrian Puișoru*) 483

Biserica „Sfântul Nicolae" Dorohoi – efectele acțiunii factorilor biotici și abiotici la pictura murală (*Carmen Cecilia Solomonea, Alina Budianu*) 491

Deteriorarea pigmentului roșu cinabru din pictura murală a bisericii „Sfântul Nicolae" Popăuți – Botoșani (*O. Marincaș, M. Pascal, J. Weber, C. Solomonea*) 505

Microtestele în stabilirea metodologiei de intervenție la iconostasul de la Biserica „Banu" – Iași (*Cornelia Bordașiu, Bogdan Ungurean*) 515

Starea de conservare a iconostasului bisericii „Pogorârea Sf. Duh", Mănăstirea Dragomirna – jud. Suceava (*Stelian Onica, Merișor Dominte*) 527

Meșteșuguri textile – preistorie și actualitate (*Carmen Marian*) 535

Reabilitarea monumentului de for public „Obeliscul Leilor" din Iași (*Adrian Mihalache, Ioan Sasu*) 541

Consolidarea și restaurarea „Palatului Copiilor" din Iași. Avarii structurale, investigații și concept de consolidare (*Vasile Dascălu, Cătălina Popa*) 555

Reabilitarea, valorificarea și restaurarea unor vestigii arheologice din Complexul Mănăstirii Tazlău (comuna Tazlău, județul Neamț) (*Smaranda Gâlea*) 571

Restaurarea unei statuete policrome „Budha" provenind de la conacul Bellu de la Urlați (*Ioan Pop, Mircea Gheorgiu, Remus Ioan Popa*) 597

Crearea resurselor culturale digitale complexe privitoare la tradiția românească a prelucrării lemnului în context european – REDLEMN (*Margareta Mihăilescu*) 609

Abrevieri 625

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

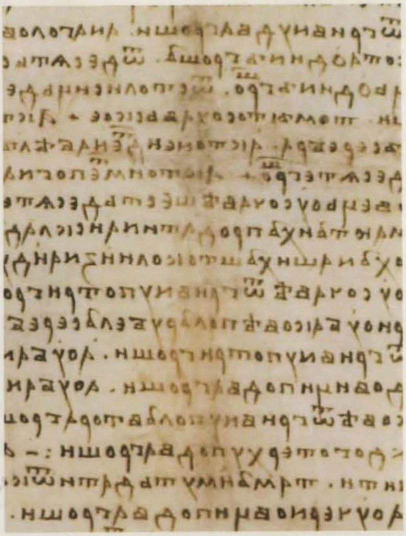

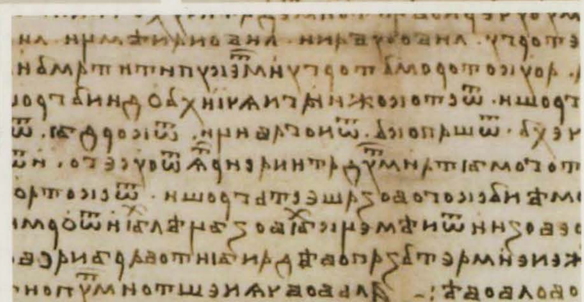

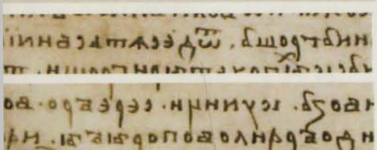

https://biblioteca-digitala.ro